

FENOMENUL TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Gheorghe AVORNIC, Aliona CARA*

Catedra Teoria și Istoria Dreptului

* Catedra Drept Civil

This article describes a problem that persists in the present in different countries: Traffic of human beings. It describes the factors of the traffic of human beings, gives a lot of examples of statistics of traffic of human beings. At the end it gives the resolution: what kind of measures have to be taken in order to exclude traffic of human beings.

Pentru Republica Moldova, traficul de ființe umane demult nu mai este un fenomen inedit, constituind cea mai vulgară formă de discriminare și violență împotriva persoanelor, precum și o formă modernă de sclavie a ființelor umane, în general. Fenomenul traficului de ființe umane apare pentru prima dată încă în antichitate și cunoaște apogeul manifestării sale în epoca sclavagistă, în care era prezent sub forma unei relații economice dominante.

Traficul de ființe umane a căpătat amploare în Moldova începând cu anii 1994-1995, atunci când migrația ilegală provocată de criza economică și recensiunea în producție, inflația, creșterea numărului de șomeri, reducerea cheltuielilor în sfera socială au avut un impact dezastruos asupra dezvoltării situației de migrație în Moldova, iar migrația ilegală a devenit un fenomen obișnuit și tolerat, interpretat uneori drept unica soluție de contracurare a sărăciei.

Odată cu apariția problemei traficului de ființe umane s-a impus ca necesară adoptarea unei noi legislații atât la nivel național, cât și la nivel internațional. Vorbind despre aspectul internațional al traficului de ființe umane, trebuie de menționat că pentru prima dată definiția internațională a „**traficului de ființe umane**” a fost elaborată în cadrul Convenției ONU împotriva crimei transnaționale organizate, în Protocolul de prevenire, suprimare, sancționare a traficului de persoane, în special de copii și femei, adoptat de Adunarea Generală la 20.11.2000. Acest document oferă o descriere a traficului de ființe umane și conține concluzii generale pentru prevenirea flagelului respectiv. De asemenea, la nivel internațional pot fi menționate: Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (1979); Protocolul facultativ la Convenția privind drepturile copilului (1989) referitor la vânzarea de copii, prostituție și pornografia infantilă (2000); Convenția ONU împotriva crimei organizate și transnaționale (Convenția Palermo din 2000); Anexa II – la Protocolul asupra prevenirii reprimării și pedepsirii traficului de persoane, în special de femei și copii, suplimentar la Convenția ONU împotriva crimei organizate transnaționale ș.a.

Republica Moldova este un stat situat în Estul Europei, cu o suprafață totală de 33.800 km². Situația economică și politică a statului este considerată în curs de dezvoltare, fapt care influențează evoluția socială a comunității și perpetuarea problemelor sociale. Deși atât Constituția Republicii Moldova, cât și actele legislative, în general, au fost racordate la principiile internaționale de nediscriminare, drepturile fundamentale ale oamenilor, în special ale copiilor, sunt în mod continuu violate – prin veniturile extrem de mici, prin lipsa de oportunități și nivelul scăzut de promovare și realizare a reformelor sociale. Republica Moldova, ca stat suveran și independent, a apărut pe arena internațională în urma destrămării Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, fiind adoptate la 23 iunie 1990 Declarația de Suveranitate și la 27 august 1991 Declarația de Independență. Procesul de consolidare a statalității moldovenești a fost grav afectat însă de acțiunile separatiste ale unor forțe din regiunea de est a țării (Transnistria), unde până în prezent sunt încălcate principiile democratice, creându-se premisele încălcării drepturilor fundamentale ale omului. Legislația Republicii Moldova nu este recunoscută și respectată pe acest teritoriu.

Cauzele traficului de ființe umane în Republica Moldova

Migrația de femei în țările străine unde acestea urmau să se prostitueze a luat proporții încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Între anii 1889-1901, 75% din prostituatele din Argentina proveneau din Europa și Rusia; în timpul celui de-al doilea război mondial, majoritatea prostituatelor din Hawaii o constituau cele aduse din alte părți; în anii '80 ai secolului XX, între 30-60% din prostituatele din Olanda erau din America Latină și Asia; azi lor li s-au alăturat femei din Europa de Est și din Africa de Vest; multe rusoaice lucrează în Egipt, iar mexicanele ocupă o mare parte a pieței japoneze [1].

Cauzele traficului sunt clasificate în mod diferit. Evoluția politică și socială a determinat o creștere a sărăciei și a șomajului și o distribuție inegală de putere pe piața muncii între bărbați și femei [2]. Conceptul de feminizare a sărăciei și a migrației pe piața forței de muncă a căpătat amploare, discriminarea pe piața muncii fiind relevată prin ratele ridicate ale șomajului. În acest fel, sărăcia apare ca o consecință a salarizării proaste, iar migrația femeilor este motivată de câștigurile din țările mai dezvoltate. Înainte de a specifica în detalii cauzele care determină apariția și evoluția traficului în Moldova, vom accentua factorii de bază care generează acest fenomen:

factorii economici – sărăcia, șomajul, lipsa de oportunități pentru generațiile tinere; lipsa unui salariu sau a unui venit ce ar asigura un trai decent;

factorii sociali – nivelul scăzut de educație, lipsa unei susțineri din partea societății pentru tânăra generație; pierderea influenței familiei în societate; pierderea valorilor spirituale în societate; lipsa unei culturi juridice la tânăra generație; lipsa unei rețele de servicii sociale;

factorii politici – instabilitatea politică, lipsa unei strategii de stat privind migrația; lipsa unor mecanisme naționale de identificare și abordare a faptelor de încălcare a drepturilor omului; imposibilitatea de a crea un business profitabil din cauza politicii fiscale instabile și a legislației ce ar asigura dezvoltarea antreprenoriatului, în special a micului business; neasigurarea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, mai ales în localitățile din stânga Nistrului.

Un raport al Comisiei Parlamentare pentru drepturile omului privind realizarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008 conține date referitoare la situația socială și economică actuală din Moldova. Astfel, peste o treime din numărul copiilor din Republica Moldova (34,5%) se află sub pragul sărăciei.

Rapoarte internaționale accentuează faptul că mai mult de jumătate din populația Republicii Moldova trăiește sub pragul sărăciei. În mare parte, sărăcia afectează gospodăriile mari, familiile cu mulți copii, familiile vulnerabile – monoparentale, muncitorii, în special din mediul rural. Totuși, Raportul privind dezvoltarea globală realizat de UNDP relevă că în anii 1998 și 2002 Republica Moldova a reușit să reducă dimensiunile sărăciei extreme cu o treime – până la 26,2%, aceeași tendință pozitivă păstrându-se și în anul 2003. În același timp, conform Raportului național de dezvoltare umană, în 2002 unul din patru moldoveni trăiau în sărăcie extremă. Populația Republicii Moldova este cea mai tânără și cu densitatea cea mai ridicată în Europa. Aproape 30% din populația totală de 3.383.332 sunt copii și adolescenți de până la 18 ani. Se estimează că circa 580.000 locuiesc în Transnistria – regiune controlată de separatiști. În prezent, unul din cinci locuitori are vârsta cuprinsă între 15 și 24 de ani (638.585). Populația rurală a Moldovei continuă să fie mult mai ridicată decât cea urbană; astfel, conform Recensământului din octombrie 2004 [3], 2.077.677 oameni locuiau în regiuni rurale și 1.305.655 în mediul urban. Comparativ cu 1989, s-a constatat menținerea preponderenței populației rurale a țării – 61,4% față de 57,9%. Distribuția populației în profil teritorial relevă că 21% din locuitorii țării (fiecare al cincilea) trăiesc în municipiul Chișinău. Conform datelor furnizate de ultimele două recensăminte, perioada 1989-2004 s-a caracterizat prin reducerea numărului populației, înregistrând o scădere de 274 mii persoane. Acest fapt a generat un declin demografic, produs într-un ritm mediu anual de 0,5%. Descreșterea populației în această perioadă a fost influențată de reducerea natalității și de soldul negativ al migrației externe.

Rezultatele unui studiu realizat de UNICEF Moldova în perioada septembrie 2005 – aprilie 2006 [4] relevă că 27,6% din copiii anchetati au afirmat că au unul dintre părinți plecați peste hotare. În cazul a 9,3% din copii au migrat ambii părinți. În două dintre localitățile incluse în cercetare, numărul taților care au plecat peste hotare este semnificativ mai mare decât cel al mamelor migrate.

Estimările Guvernului din 2005 referitoare la copiii instituționalizați relevă că 20.000 de copii rămași fără grija părinților se află fie în instituții de plasament, fie în grija rudelor. Situația copiilor din orfelinat este destul de dificilă. Condiții de alimentație inadecvate, lipsa încălzirii pe timp de iarnă și sănătatea precară a copiilor instituționalizați ridică semne de întrebare referitoare la vulnerabilitatea acestor copii. Conform datelor oferite de Ministerului Educației și Tineretului, aproximativ 11.500 de copii au fost raportați ca fiind instituționalizați. În creștere este numărul copiilor lăsați în grija statului de către părinții nevoiași sau de către părinții care pleacă peste hotare în căutarea unui loc de muncă.

Factorii sus-menționați conduc spre vulnerabilitatea copiilor și tinerilor, aceștia devenind pradă ușoară ofertelor false de muncă în străinătate și, ulterior, traficului de persoane. De asemenea, copiii rămași fără grija

părinților manifestă devieri de comportament, ponderea delicvenței în rândul lor fiind mai ridicată. Adesea ei sunt implicați în comiterea unor infracțiuni destul de grave [5].

Raportul Comisiei Parlamentare pentru drepturile omului privind realizarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008 menționează scăderea gradului de cuprindere în învățământului primar de la 94% în 2000 la 88% în 2005. În scădere este și ponderea copiilor săraci care beneficiază de servicii de sănătate – de 3 ori mai puțin decât ceilalți: 4% față de 11%. Același Raport accentuează gradul crescut de violență împotriva copiilor din Moldova, care atinge cote alarmante. Din numărul total de cazuri de abuz față de copii, 22% sunt cazuri de abuz fizic sever și 8% – cazuri de abuz sexual. Totodată, 31% din femei cu vârsta între 30 și 39 de ani sunt victime ale violenței fizice.

Conform Studiului demografic de sănătate (SDS) realizat în 2005, care include femeile de vârstă reproductivă (15-49 ani), aproximativ 14% din femeile tinere (15-19 ani) au fost bătute sau maltratate fizic. Cel mai mare procent al femeilor victime ale violenței fizice au vârsta cuprinsă între 30-39 ani (peste 31%). Procentul femeilor victime ale violenței este mai mare în zonele rurale și în familiile sărace. În Raportul Ambasadei Statelor Unite ale Americii în Moldova privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în 2005 se accentuează că violența domestică este o problemă frecventă în Moldova [6]. Legislația nu sancționează în mod special abuzurile domestice. Femeile abuzate de soții lor pot depune plângeri conform procedurii generale cu privire la vătămarea integrității corporale, însă cazurile în care guvernul a urmărit în justiție infracțiunile de abuz domestic au fost rare. Pe parcursul anului Ministerul Afacerilor Interne a primit 3.083 de plângeri de abuz domestic, inclusiv 39 cazuri de abuz grav manifestat față de soție, dintre care 25 s-au soldat cu traume corporale grave, iar 14 – cu moartea [7]. Legislația incriminează violul, însă nu abordează în mod special violul soției. Pe parcursul anului, au fost raportate 247 cazuri de viol, însă majoritatea cazurilor au rămas neraportate. În Moldova, practicarea prostituției este o încălcare a legislației civile, pentru care se aplică amenda sau detenția administrativă. Același Raport accentuează dezvoltarea alarmantă a industriei sexului, mai ales în hotelurile de elită din Chișinău. Abuzul față de copil este considerat una dintre cauzele cele mai grave care generează condiții pentru proliferarea traficului de persoane. De regulă, sunt abuzați copiii ce fac parte din familiile vulnerabile și disfuncționale din punct de vedere social, dar și în scopul traficului. Date statistice concrete referitoare la amploarea acestui fenomen pe întreg teritoriul țării nu există. Doar pe parcursul a șase luni ale anului 2005 Centrul Național pentru Prevenirea Abuzului față de Copii a înregistrat 93 cazuri de abuz. Au existat cazuri când femeile își obligau copiii să cerșească ore în șir pe străzile Chișinăului.

Printre cauzele care favorizează traficul de persoane este și corupția. Moldova a fost clasată pe locul 95 în lume după indicele percepției coruperii. Gradul ridicat de coruptibilitate facilitează activitatea rețelilor de traficanti, care de cele mai multe ori este caracterizată de nivelul transfrontalier de întindere. De multe ori, etapele traficului se realizează prin coruperea autorităților; astfel, toate eforturile îndreptate spre combaterea acestui fenomen sunt reduse la zero. Raportul privind practica drepturilor omului în Republica Moldova, emis de Ambasada Statelor Unite ale Americii, menționează fenomenul corupției ca fiind unul important și de o gravitate sporită în stat. Studii realizate de ONG-ul Transparency International relevă că fenomenul corupției ia amploare atât în autoritățile publice, cât și în societate. Sondajele de opinie în rândurile oamenilor de afaceri efectuate în anul 2002 de către aceeași Transparency International Moldova, intitulate *Corupția și accesul la justiție*, au identificat că cei mai corupți sunt prestatorii de servicii medicale (68,3%), urmași de vameși (64%), autoritățile fiscale (57,7%) și ofițerii de drept (56,9%). Cu toate că există multiple cazuri de implicare în corupție a unor funcționari publici, autoritățile au intentat dosare doar împotriva funcționarilor care nu ocupau posturi importante. Corupția de la frontierele Transnistriei favorizează lipsa unui control adecvat al monitorizării traficantilor care traversează acest teritoriu.

În toate fazele traficului de persoane funcționari comit acte de corupere, începând de la perfectarea actelor, eliberarea autorizațiilor notariale, licențierea activităților, până la eliberarea actelor ce permit trecerea frontierelor; nu în ultimul rând, în acte de corupere sunt implicați funcționarii sau colaboratorii organelor de drept din țările de destinație a traficantilor. Controlul slab al frontierelor, în mod special al hotarelor de est spre Ucraina din zona Transnistriei, constituie de asemenea una dintre cauzele care determină amploarea traficului de ființe umane. Deși, începând cu martie 2001, trupele de grăniceri dispun de un sistem computerizat de înregistrare a persoanelor și a automobilelor care intră și ies din țară, numit sistemul „Pasager”, acest sistem nu se aplică la punctele de ieșire din țară prin zona Transnistriei. Astfel, foarte multe victime ale traficului, în special cele care au ca destinație Rusia și Ucraina, au fost scoase din țară anume prin această zonă. De cele mai dese ori, prin aceste puncte sunt scoși și copiii implicați în cerșit în metropolele Rusiei, Ucrainei, dar și în Polonia.

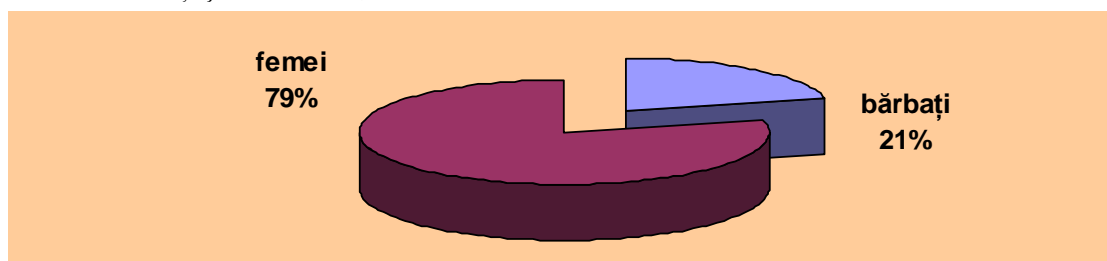
Republica Moldova este o țară de origine și pentru victimele traficului de organe. În perioada anilor 1999-2000 cazuri de trafic de organe au fost mediatizate în repetate rânduri. Autoritățile Moldovei au confirmat depistarea mai multor cazuri de racolare a moldovenilor pentru o rețea de traficanți de organe umane ce funcționa în Turcia. Donatorii de rinichi primeau în schimb 3000 USD. Pentru aceste cazuri persoanele vinovate nu au fost trase la răspundere penală, din motivul că până în anul 2001 legislația penală a Moldovei nu prevedea incriminarea unor asemenea fapte.

Cazuri de trafic în scopul prelevării organelor au fost relatate și după această perioadă, Ministerul Afacerilor Interne raportând cel puțin încă 8 cazuri de acest fel.

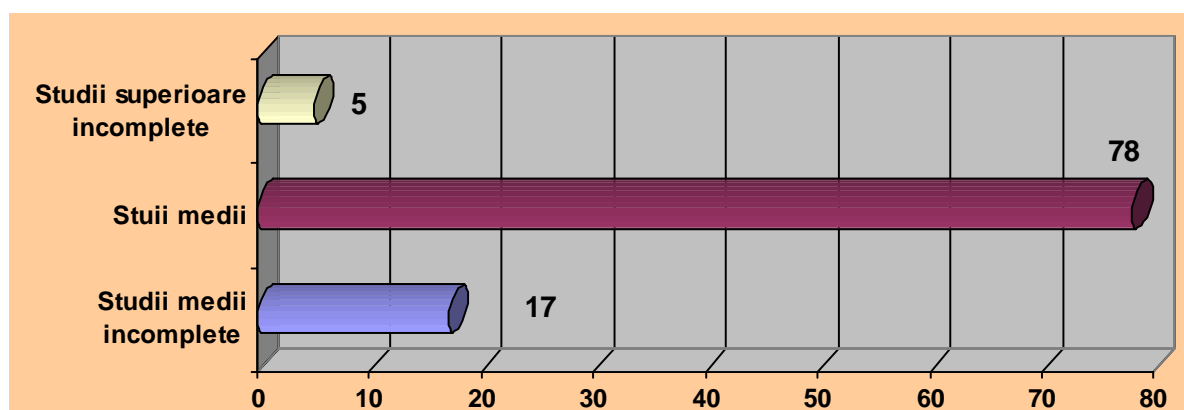
De asemenea, Moldova reprezintă o țară de tranzit pentru victimele traficate din Ucraina. Victimele sunt traficate în special în Rusia și în țările Orientului Mijlociu, cum ar fi Turcia, Israelul și Emiratele Arabe Unite [8]. În iunie 2006 a fost lansat Raportul cu privire la traficul de persoane pentru anul 2006 [9]. Republica Moldova își menține imaginea de sursă majoră a traficului de femei și fete în scopul exploatarei sexuale. Într-o măsură mai mică, Moldova reprezintă o țară de tranzit pentru victimele traficate din alte țări membre ale CSI, cu destinația în țările europene.

Înainte de a fi supuse traficului, majoritatea victimelor minore au fost abuzate sexual sau fizic de către părinții sau vecinii lor. Incestul și abuzul sexual au fost accentuate în Raportul ABA/CEELI drept factori relevanți care motivează dorințele victimelor de a evada din casele și comunitățile lor [10]. Totodată, în Republica Moldova violența în familie continuă să fie tratată drept o preocupare personală a fiecăruia. Pe lângă violența fizică, este important a recunoaște impactul pe care greutățile economice și violența psihologică îl exercită asupra femeilor din Moldova, în special în contextul dorinței lor de a găsi o viață mai bună peste hotare. Raportul realizat de Departamentul de Stat al SUA referitor la respectarea drepturilor omului în Republica Moldova din 2005 menționează existența unor forme de trafic în care sunt implicați copii și tineri instituționalizați, care nu aveau resurse financiare pentru a se întreține la părăsirea centrului de plasament la vârsta de 16-17 ani. Conform datelor prezentate de reprezentanții Centrul pentru Prevenirea Traficului de Femei, care au participat în procesele penale în care au fost reprezentate victime ale traficului de ființe umane, s-au constatat următoarele caracteristici ale profilului victimelor traficului:

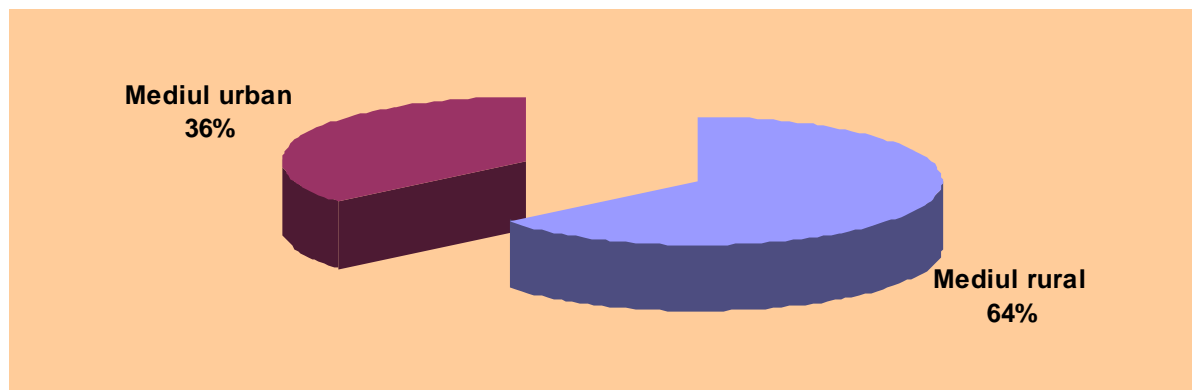
- 21% sunt bărbați și 79% femei;

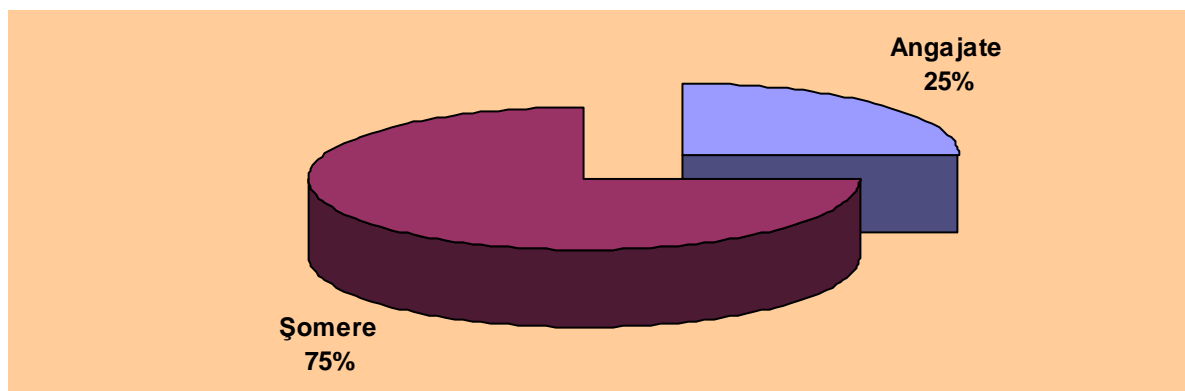
- vârsta medie a victimelor femei este de 20 de ani, iar a victimelor bărbați – de 25 de ani;
- în 38% din cazuri între victimă și traficant existau legături de prietenie sau de rudenie până la momentul săvârșirii infracțiunii;
- 17% din victime la momentul racolării aveau studii medii incomplete, 78% – studii medii, 5% – studii superioare incomplete;

- 64% provin din mediu rural și 36% din mediu urban (6% provin din Transnistria);

- una dintre caracteristicile luate în considerare a fost dacă victima dispunea sau nu de loc de muncă înainte de trafic. Rezultatele analizei atestă că majoritatea victimelor erau șomere. Aceasta justifică și motivul pentru care persoana devenise receptivă la oricare oferte de muncă, inclusiv în străinătate, devenind extrem de vulnerabilă în fața traficantilor.

Modalitățile de prevenire a traficului de ființe umane

ONG-urile și organizațiile internaționale desfășoară cea mai mare parte a campaniilor de prevenire și educație anti-trafic, cu o participare sporadică din partea Guvernului. Eforturile ONG-urilor de prevenire au inclus campanii de comunicare pentru potențialele victime ale traficului prin intermediul mass-media și în zonele rurale, programe de educație în școli. În august 2005, Guvernul a aprobat Planul Național de Acțiuni care a avut la bază cele mai bune practici regionale elaborate cu implicarea activă a unui ONG local.

Acțiuni importante de sensibilizare a tinerilor și de informare despre migrația ilegală, despre riscurile traficului de ființe umane sunt desfășurate timp de cinci ani de către rețeaua de voluntari a Cetrului pentru Prevenirea Traficului de Femei. Astfel, au fost desfășurate peste 3.000 de seminare cu participarea a mai mult de 50.000 de copii și tineri.

Cadrul legislativ al traficului de ființe umane

Primul act juridic adoptat de Republica Moldova ce reglementa politica statului în probleme de migrație a fost Legea cu privire la migrațiune, nr.418-XII din 19 decembrie 1990 [11]. În lege pentru prima dată s-a determinat statutul migrantului, formele migrației, drepturile și obligațiile migranților, stabilirea cotei de imigrare și a fost declarat dreptul persoanelor la libera circulație și protecția emigranților – cetățeni ai Republicii Moldova care pleacă temporar sau cu viză de reședință în străinătate. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat la 18 aprilie 2002 [12] și intrat în vigoare la 12 iunie 2003, prevede pedeapsa pentru infracțiunea de trafic de ființe umane (art.165) și infracțiunea de trafic de copii (art.206), reproducând aceeași schemă legală expusă în Protocolul de la Palermo. Atât Codul penal, cât și Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane, absolvă victimele traficului de ființe umane de răspundere pentru acțiunile comise în legătură cu faptul că au fost traficate, fapt prevăzut și în Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, în Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est (2003) și în Planul de acțiuni al OSCE.

În concluzie putem menționa că fenomenul traficului de ființe umane are un impact negativ asupra societății, în prezent luând o tot mai mare amploare. Este regretabil faptul că multe victime sunt cetățeni ai Republicii Moldova, aceștia fiind impuși să devină traficanți de situația grea din țară. Desigur, nu putem nega faptul că s-au luat multe măsuri de combatere și de prevenire a traficului – atât din partea organelor de stat, cât și din partea societății. Este o luptă grea, deoarece prea mare este profitul pe care îl aduce traficul „de carne vie”, de aceea este necesar a fi luate toate măsurile de rigoare pentru a minimaliza și, în cele din urmă, a lichida acest fenomen negativ. Datele statistice prezentate de către reprezentanții Centrului pentru Prevenirea Traficului de Femei denotă cât de alarmantă este situația din țară, mai mult – că este o problemă care persistă atât în Republica Moldova, cât și în alte state.

Referințe:

1. Kempadoo, Kamala și Doezema, Jo (ed.). *Global Sex Workers. Rights, Resistance, and Redefinition*. - New York, London: Routledge, 1998. - În: Popescu L. *Politica sexelor*. - București: Maiko, 2004, p.239-244.
2. Asociația Magistraților Iași, Asociația Alternative Sociale Iași. *Traficul de ființe umane. Infractor. Victimă. Infrațiune*, 2005, p.12-1.
3. Notă informativă a Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova, nr.01-11/66 din 04.04.2006, cu privire la totalurile Recensământului populației din 2004, p.1.
4. UNICEF, *Situația copiilor rămași fără îngrijire părintească în urma migrației*. Raport de studiu. - Chișinău 2006, p.19.
5. International Women Rights Protection Center La Strada – Ukraine, *The Problems of Children of Labor Migrants: An Analysis of the Situation*. - Kyiv, 2006, p.30-34.
6. Departamentul de Stat al SUA. *Raportul cu privire la traficul de persoane. Anul 2005*
<http://romanian.moldova.usembassy.gov/>, accesat în ianuarie 2005.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Departamentul de Stat al SUA, *Raportul cu privire la traficul de persoane. Anul 2006*
<http://romanian.moldova.usembassy.gov/>, accesat în ianuarie 2006.
10. Asociația Avocaților Americani/Inițiativa Juridică pentru Europa Centrală și Eurasia. *Raport cu privire la instrumentul de evaluare CEDAW pentru Moldova*. - Chișinău, 2006, p.59.
11. *Legea cu privire la migrațiune*, nr.418-XII din 19 decembrie 1990.
12. *Codul penal al Republicii Moldova*, nr.985-XV, adoptat la 18 aprilie 2002.

Prezentat la 27.03.2007

**UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA LEGILOR POTRIVIT CĂRORA SE EFECTUEAZĂ
CALIFICAREA ȘI SE SOLUȚIONEAZĂ CONFLICTUL DE CALIFICĂRI
ÎN DREPTUL CONFLICTUAL AL REPUBLICII MOLDOVA**

Valeriu BABĂRĂ

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The work is devoted to the qualification in the private international law. Thus, the contents of this article analyses the qualifications, the conflict of qualifications, and also the laws according to which the qualifications are accomplished and the conflict of qualifications solved in the private international law of Republic of Moldova

Pe planul dreptului internațional privat, rolul normelor conflictuale este de a soluționa conflictele de legi și a determina legea aplicabilă raportului juridic cu element de extraneitate. La rândul lor, atât raportul juridic, cât și norma conflictuală respectivă sunt exprimate prin anumite noțiuni și termeni juridici, care determină conținutul acestora. Astfel, este de presupus că reușita soluționării conflictelor de legi depinde în mare măsură de faptul dacă instanța de judecată competentă a reușit să aplice conflictului de legi apărut norma conflictuală corespunzătoare situației de fapt și obiectului raportului juridic în cauză [1].

Norma conflictuală, în ambele sale elemente de structură (conținutul și legătura), este exprimată în noțiuni juridice. De exemplu, conținutul normei conflictuale este determinat cu ajutorul următoarelor noțiuni: stare civilă, capacitate, forma actului juridic, succesiunea, prescripția extinctivă etc. Aceste noțiuni ajută a grupa normele juridice, inclusiv normele conflictuale, în anumite categorii după obiectul de reglementare, iar în cazul normelor conflictuale – după conținutul acestora. Astfel, unele norme conflictuale interesează statutul personal, contractul, dreptul de proprietate etc.

De exemplu, prin norma conflictuală prevăzută de art.1601 alin.(1) din Codul civil, care stipulează că conținutul posesiunii, dreptului de proprietate și al altor drepturi reale asupra bunurilor mobile și imobile, realizarea și ocrotirea lor se determină potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile, dacă nu se prevede altfel.

Pe de altă parte, legătura normei conflictuale, parte a normei conflictuale în care se conține soluția conflictului de legi, de asemenea se determină sau se exprimă prin următoarele noțiuni: cetățenia, domiciliul, locul încheierii contractului, sediul persoanei juridice etc. Dacă e să revenim la exemplul art.1601 alin.(1), este lesne de înțeles că legătura acestei norme rezidă în prevederea că raportul juridic litigios este reglementat de legea țării în care se află bunul. Așadar, legiuitorul determină, prin trimitere la legea țării unde se află bunul, legea care va fi competentă a cârmui raportul juridic litigios. În această situație este vorba de interpretarea elementului de legătură în raport de care se determină legea aplicabilă.

În procesul aplicării ei, norma conflictuală trebuie „confruntată” cu raportul juridic concret dintre părți, care constituie situația de fapt, cu scopul de a vedea în conținutul sau în legătura cărei norme conflictuale intră raportul juridic. Pentru „a aduce la același numitor”, în scopul de a putea fi comparate cele două elemente ale raționamentului logico-juridic care se face în acest caz, și anume – norma conflictuală abstractă (premisea majoră a silogismului juridic) și raportul juridic concret (premisea minoră a aceluiași raționament) – este necesar ca acestea să fie calificate [2].

Pornindu-se de la norma conflictuală către situația de fapt sau, invers, de la raportul juridic către norma conflictuală, calificarea poate fi definită în două moduri: primo – calificarea este operațiunea logico-juridică de determinare a sensului exact și complet al noțiunilor juridice folosite de norma conflictuală, atât în partea care arată obiectul reglementării sale (conținutul), cât și în partea care arată legea competentă a cârmui raportul juridic (legătura); secundo – calificarea este interpretarea unui raport juridic pentru a vedea în conținutul și în legătura cărei norme conflictuale intră.

Având în vedere că instituția calificării presupune o interpretare a unor noțiuni juridice, importanța acesteia poate fi comparată cu aceea pe care o implică orice problemă de interpretare a noțiunii juridice. Importanța calificării în dreptul internațional privat constă în posibilitatea soluționării conflictelor de legi, deoarece legă-

tura unei norme conflictuale și, deci, indicarea legii competente depinde de conținutul normei conflictuale. Astfel, soluția practică a conflictului de legi se află în dependență directă de felul în care se face calificarea.

Noțiunile juridice care exprimă conținutul și legătura normei conflictuale pot să nu aibă același înțeles în sistemele de drept care sunt în prezență cu privire la un raport juridic. În cazul în care aceeași noțiune juridică are sensuri diferite în sistemele de drept susceptibile de a se aplica raportului juridic, există un conflict de calificări.

Un exemplu de conflict de calificări privind conținutul normei conflictuale este prescripția extinctivă, care în dreptul Republicii Moldova este o problemă de fond, în timp ce în dreptul englez aceasta este o problemă de procedură. Drept exemplu de conflict de calificări privind legătura normei conflictuale poate servi domiciliul persoanei fizice, care, potrivit art.30 din Codul civil al Republicii Moldova, este considerat locul unde aceasta își are locuința statornică sau principală; în dreptul englez, domiciliul este locul unde persoana are intenția de a se stabili cu traiul permanent, de aceea se apropie de cetățenie, ca stabilitate [3].

Soluționarea unui conflict de legi depinde de felul în care este soluționat conflictul de calificări, avându-se în vedere că, în primul rând, se soluționează conflictul de calificări și numai apoi conflictul de legi, iar soluția dată în primul caz determină soluția în cel de-al doilea caz.

Importanța soluționării conflictului de calificări este dată de efectul calificării. Acest efect este diferit, în funcție de elementul normei conflictuale care se califică. Astfel, în situația când obiectul calificării îl constituie conținutul normei conflictuale, modul de soluționare a conflictului de calificări determină chiar norma conflictuală aplicabilă și schimbă, în acest mod, sistemul de drept aplicabil, deci, posibil, și soluția în speță. Însă, în cazul calificării noțiunii folosite în legătura normei conflictuale, modul de soluționare a conflictului de calificări nu influențează asupra normei conflictuale, dar determină sistemul de drept aplicabil, deci, posibil, și soluția în speță.

Avându-se în vedere, pe de o parte, importanța calificării în ceea ce privește determinarea legii aplicabile și, în cele din urmă, privind însăși soluția litigiilor de drept internațional privat, iar, pe de altă parte, faptul că sistemele de drept în prezență pot avea calificări diferite, principala problemă în această materie constă în a cunoaște potrivit cărei legi se va efectua calificarea și cum se va soluționa conflictul de calificări.

Sub acest aspect există o regulă și mai multe excepții.

Ca regulă, calificarea se face potrivit legii instanței sesizate în soluționarea litigiului (*lex fori*). Această regulă se desprinde din prevederile art.1577 alin.(1) din Codul civil, conform cărora la determinarea legii aplicabile raporturilor de drept internațional privat se va ține cont de calificarea conceptelor juridice efectuată potrivit dreptului Republicii Moldova, dacă legea și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte nu prevăd altfel. Legea forului pare a fi cea mai potrivită, deoarece este legea căreia se supune judecătorul procesului.

Soluția calificării potrivit legii forului poate fi întemeiată pe următoarele considerente:

a) Normele conflictuale sunt cuprinse în sistemul de drept al forului, adică sunt norme naționale, în sensul că instanța competentă în soluționarea unei cauze aplică, în principiu, propriul sistem de norme conflictuale. Astfel, interpretarea acestor norme urmează să se facă după sistemul de drept care a formulat normele de drept internațional privat, înțelegând în acest sens noțiunile utilizate de aceste norme potrivit sensului din sistemul juridic propriu, adică după *lex fori*, conform principiului *ejus est interpretari, cuius est condere* (interpretarea aparține celui care a edictat norma).

b) Calificarea este o etapă intermediară în aplicarea normei conflictuale, iar calificarea primară influențează soluția litigiului. Astfel, până nu se soluționează conflictul de calificări este imposibil a soluționa conflictul de legi și a desemna legea aplicabilă raportului juridic cu element de extraneitate. Prin urmare, calificarea după *lex fori* se impune din punct de vedere logic. Acest argument este cel al „cercului vicios”, pentru că nu s-ar putea califica, de exemplu, noțiunea „locul încheierii contractului” din norma conflictuală care ar dispune că efectele contractului sunt cârmuite de legea locului executării, nu după legea forului, ci după legea respectivă competentă care ar cârmi efectele contractului, fără a cădea într-un cerc vicios, deoarece legea competentă se cunoaște după ce s-a făcut calificarea [4].

c) Dacă calificarea nu s-ar efectua potrivit legii forului, ar însemna că instanța forului nu are nici un control asupra aplicării legii străine, ceea ce nu poate fi admis.

d) Un alt argument se întemeiază pe situația în care unica lege cunoscută la momentul calificării este legea forului, pe când *lex causae* urmează a fi determinată ulterior, inclusiv cu ajutorul soluționării conflictului de calificări.

În continuare, ar fi de remarcat că deși doctrina susține aplicarea regulii privind calificarea după legea forului, care, de altfel, este tradițională și constantă în practica judecătorească și arbitrală, totodată, în unele cazuri, se simte nevoia acceptării unor excepții în situația când calificarea nu se poate face după legea forului.

Practica soluționării conflictelor de legi a stabilit următoarele excepții de la regula generală de calificare potrivit legii forului:

✓ Autonomia de voință

În temeiul principiului „autonomiei de voință”, părțile pot să decidă ca întregul contract pe care îl încheie să fie supus legii stabilite de ele, adică să determine de sine stătător legea competentă aplicabilă raportului juridic. De exemplu, în acest sens este art.1610 alin.(2) din Codul civil, care prevede că părțile contractante pot stabili legea aplicabilă atât întregului contract, cât și unor anumite părți ale acestuia. Tot astfel, părțile contractante pot să decidă și calificarea.

✓ Calificarea secundară

Având în vedere că calificarea secundară este o problemă de drept intern, aceasta nu se face după legea forului, ci după *lex causae*. Ar fi de menționat, în această situație, că sub aspect terminologic calificarea este secundară atunci când este ulterioară calificării principale. Astfel, calificarea secundară, spre deosebire de cea principală, nu influențează legea aplicabilă, dar afectează soluția pe fond. De exemplu, calificarea unui contract de vânzare-cumpărare ca fiind civil sau comercial se face după *lex contractus*, care este *lex causae* în materie.

✓ Calificarea legală

În unele cazuri, noțiunile utilizate de normele juridice cuprinse într-o lege internă sau o convenție internațională sunt interpretate în chiar textul actului normativ respectiv. În situația în care aceste norme sunt conflictuale sau materiale de drept internațional privat, această calificare prezintă interes. De regulă, în tratatele internaționale se precizează sensul noțiunilor și al termenilor utilizați. În astfel de situații instanțele competente în soluționarea unor litigii au obligația să interpreteze aceste noțiuni în strictă conformitate cu actul internațional.

✓ Calificarea cetățeniei

Determinarea cetățeniei unei persoane este o problemă de calificare. Art.1587 alin.(2) din Codul civil prevede că determinarea cetățeniei se face conform legii statului a cărui cetățenie se invocă. Această soluție este exactă numai în situația în care persoana are o singură cetățenie. Dacă persoana cumulează mai multe cetățenii și una din ele este cea a Republicii Moldova, cetățenia se va face potrivit legii Republicii Moldova, adică potrivit legii forului. În acest sens, art.1587 alin.(5) din Codul civil dispune că legea națională a cetățeanului Republicii Moldova, care, potrivit legii străine, este considerat că are o altă cetățenie, este considerată legea Republicii Moldova.

✓ Calificarea imobilelor

Potrivit art.1601 alin.(2) din Codul civil, apartenența bunului la categoria de bunuri mobile sau imobile, precum și orice altă calificare juridică a bunurilor, se determină potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile. Astfel, calificarea imobilelor se face după regula *lex rei sitae*, care este *lex causae* în speță.

✓ Stabilirea caracterului licit sau ilicit al faptelor juridice

Potrivit art.1615 alin.(1) din Codul civil, actul ilicit este calificat drept act cauzator de prejudicii conform legii statului unde s-a produs (*lex loci delicti commissi*).

✓ Calificarea instituțiilor juridice necunoscute legii forului

În situația în care este vorba de o instituție juridică străină, pe care legea forului nu o cunoaște, trebuie să se țină seama, în privința calificării ei, de legea străină care reglementează acea instituție. Astfel, instituția juridică „*trust*”, specifică dreptului anglo-american și necunoscută dreptului Republicii Moldova, nu poate fi calificată decât potrivit dreptului anglo-american [5].

În acest sens, art.1577 alin.(2) din Codul civil prevede că în cazul în care conceptele juridice care necesită calificare juridică nu sunt cunoscute dreptului Republicii Moldova ori sunt cunoscute sub o altă denumire sau cu un alt conținut și nu pot fi determinate prin interpretare conform dreptului Republicii Moldova, la calificarea lor juridică poate fi aplicat dreptul unui stat străin, dacă astfel nu se limitează drepturile civile ori dacă nu se stabilesc măsuri de răspundere civilă.

✓ *Tratatele internaționale*

Atunci când o normă conflictuală se cuprinde într-un tratat internațional, ea urmează aceeași cale de interpretare ca și tratatul internațional, care nu se interpretează după *lex fori*, ci după reguli proprii din domeniul dreptului internațional public.

În concluzie, s-ar putea afirma că calificarea potrivit unui singur criteriu nu este posibilă și aceasta pentru că problema interpretării normei conflictuale este complicată și complexă.

În dreptul conflictual al Republicii Moldova calificarea se face potrivit legii forului. Calificarea nu se face potrivit legii forului în situațiile care constituie excepție de la regula *lex fori*.

Referințe:

1. În acest sens, *a se vedea*: Babără V. Drept Internațional Privat. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2002, p.56.
2. Sitaru D.-A. Drept Internațional Privat. - București: Lumina Lex, 2001, p.73.
3. Cheshire G.C. Private International Law. - London, 1965, p.150.
4. Filipescu I. Drept Internațional Privat. Vol.I. - București: Actami, 1997, p.102.
5. „The trust” este raportul în temeiul căruia o persoană, numită „settlor”, transmite un lucru alteia, numită „trust”, cu obligația pentru aceasta din urmă, investită cu dreptul de proprietate asupra lucrului, să dispună în folosul unui terț beneficiar, numit „cestui que trust”, și care este desemnat de „settlor”.

Prezentat la 27.03.2007

OPINIO JURIS CA ELEMENT AL NORMEI DE DREPT INTERNAȚIONAL CUTUMIAR

Vitalie GAMURARI

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

La coutume c'est une source formelle du droit international général, désignant les procédés spécifiques par lesquels une obligation sociale diffuse est transformée en règle de droit clairement définie.

Un des ses éléments s'appuie sur leur conviction des sujets de droit que l'accomplissement de tels actes est obligatoire, vu que le droit l'exige: d'où le qualificatif d'élément *psychologique* ou le recours à la formule latine de l'*opinio juris sive necessitatis*.

Cutuma este cel mai vechi izvor de drept internațional, iar pentru unele ramuri de drept internațional, ca, de exemplu, dreptul internațional umanitar – multă vreme singurul. Ea a dat naștere „dreptului internațional pozitiv”, rezolvând o bună perioadă de timp multe probleme internaționale – dreptul internațional aplicabil pe timp de război, dreptul războiului maritim și multe reglementări sunt emanația cutumei. Unele cutume de drept umanitar, precum avertizarea inamicului înainte de a-l ataca, imunitatea parlamentarilor, suspendarea ostilităților ș.a. au precedat cu mii de ani norma scrisă [1, p.34].

Elementele definiției ale cutumei sunt: practica îndelungată și repetată, acceptată de subiectele cărora li se adresează, de regulă de conduită cu forță juridică obligatorie, altfel spus – *usus* și *opinio juris*.

În prezentul articol ne-am propus scopul de a examina cel de-al doilea element al normei cutumiare internaționale – *opinio juris*. Acest element presupune că practica trebuie să fie conformă dreptului. Forma concretă a exercitării practicii sau a exprimării convingerii juridice poate fi diferită, în dependență de conținutul normei corespunzătoare – interdicerea, obligația sau dreptul de a se comporta în forma corespunzătoare.

Practica ce determină prezența interdicției, de exemplu, interdicerea de a declara că nimeni nu va fi cruțat, include nu doar prevederea că asemenea comportament este interzis, inclusiv condamnarea demonstrării unui asemenea comportament, posibil în același timp cu îndreptățiri și menționarea cauzelor înaintate de statul criticat, ci și practica reală a refuzului de la comportamentul interzis. În caz că practica în mare măsură constă în refuz de la comportamentul și acordul tacit, trebuie să fie vreo menționare că refuzul reiese din posibila reacție din partea comunității internaționale.

Practica ce prevede obligația (de exemplu, regula că bolnavii și răniții trebuie protejați) poate fi găsită, în special, în comportamentul ce corespunde acestei cerințe. Faptul că aceasta este o necesitate juridică și nu doar o amabilitate poate fi stabilit sau prin exprimarea necesității unui asemenea comportament, sau prin critica din partea altor state a lipsei unui asemenea comportament. Se poate întâmpla ca, în urma criticii din partea altor state, statul în cauză își va explica comportamentul, găsind circumstanțele atenuante în norma menționată.

Practica ce determină existența normei care permite un oarecare comportament (de exemplu, regula, conform căreia statele au dreptul să investească instanțele lor judiciare cu împuterniciri în conformitate cu principiul jurisdicției universale vis-à-vis de crimele de război) poate fi găsită în acțiunile ce recunosc dreptul statului să procedeze în așa fel, în lipsa unei cerințe față de un asemenea comportament. De regulă, aceasta se exprimă prin faptul că statele întreprind asemenea acțiuni, iar din partea altor state nu survin proteste.

În principiu, este destul de dificil de a separa elementele practicii de *opinio juris*, această separare fiind în mare măsură teoretică. Deseori, aceeași acțiune reflectă în același timp și practica, și *opinio juris*. După cum a atenționat Asociația de drept internațional, Curtea Internațională de Justiție „*de facto*, nu a declarat în mod expres că, deoarece există două elemente deosebite în dreptul cutumiar, aceeași acțiune nu le poate reprezenta pe ambele. În realitate, deseori este foarte greu, uneori chiar imposibil a separa aceste două elemente” [2, p.5]. Acest fapt este evident, în special, în cazul actelor verbale, deoarece ele sunt considerate drept practică a statelor și în același timp deseori reflectă și *opinio juris* al statului în cauză.

În caz că practica statelor este destul de „intensă”, ea deseori conține *opinio juris* și, ca rezultat, dispare necesitatea de a demonstra prezența *opinio juris*. *Opinio juris* are însă un rol important în unele situații, atunci

când practica nu este uniformă și apare necesitatea de a stabili dacă poate fi ea privită ca practică ce a contribuit la crearea cutumei. Aceasta are loc deseori când statele nu întreprind acțiuni sau nu reacționează la ceva, însă cauza rămâne neclară. Drept exemplu de asemenea situație putem aduce analiza efectuată de Curtea Permanentă Internațională de Justiție în *cazul Lotus*, când Franța nu era de acord cu dreptul Turciei de a cerceta cauza accidentului ce avusese loc în marea liberă [5]. Franța insista că lipsa cazurilor de urmărire penală de acest gen este un argument al interzicerii unei asemenea urmări, în conformitate cu dreptul internațional cutumiar, excepție constituind dreptul statului de pavilion, la bordul căruia a avut loc acțiunea ilegală. Curtea, însă, nu a acceptat acest argument, deoarece nu era clară cauza abținerii altor state de la urmărirea penală – sau că ele considerau că nu aveau acest drept sau că erau de părere că aplicarea jurisdicției statului de pavilion era mai binevenită. Curtea a decis că nu există probe „ce ar demonstra că există obligația de a se abține de la acțiune” [5].

O altă situație asemănătoare a fost examinată de Curtea Internațională de Justiție în cazurile cu privire la platoul continental al Mării Nordului, când Danemarca și Țările de Jos insistau că există o normă cutumiară ce impune delimitarea platoului continental în baza principiului *echidistanței*, *inter alia* argumentul fiind – că așa au procedat mai multe state [8, p.42]. Curtea a constatat că argumentarea acțiunilor acestor state a fost ipotetică, de aceea nu putem concluziona că aceste state considerau că aplică o normă de drept internațional cutumiar [8, p.43-44, §76-77]. Altfel spus, statele care au delimitat platoul său continental conform principiului echidistanței acționau în baza acestui principiu, însă nimic nu demonstrează că ele se considerau legate de el. În principiu, anume în asemenea cazuri, când practica poate fi tratată în mod diferit – Curtea Internațională de Justiție și predecesorul său, Curtea Permanentă Internațională de Justiție, încercau să determine dacă pot ele să stabilească prezența separată a *opinio juris*, care ar demonstra că practica tratată în mod diferit *de facto* este luată în considerație la crearea dreptului internațional cutumiar [4, p. liii].

În acel domeniu al dreptului internațional, când multe norme necesită refuz de la un comportament oarecare, cazurile de inacțiune reprezintă o problemă deosebită la determinarea *opinio juris*, deoarece este necesar să demonstrăm că refuzul nu a fost ocazional, ci se bazează pe o inacțiune legitimă. Atunci când o asemenea cerință de refuz de la un oarecare comportament poate fi găsit în declarații și documente, necesitatea juridică, de regulă, poate fi demonstrată. Mai mult, cazuri de asemenea abținere pot avea loc și după ce comportamentul corespunzător a trezit dispute, ceea ce este la fel o demonstrație că abținerea nu a fost ocazională, deși nu este simplu să ajungi la concluzia că ea a avut loc din cauza conștientizării obligației juridice.

Să examinăm situații similare din dreptul internațional umanitar. Un exemplu al prezenței acestei probleme poate servi refuzul de la un comportament corespunzător în timpul unui conflict armat noninternațional, când regula expresă de a se abține de la un asemenea comportament poate fi găsită doar în dreptul convențional, aplicabil conflictelor armate internaționale. Drept exemplu poate servi cazul când se abțin de la aplicarea unor arme pe timp de conflict armat noninternațional, dacă interzicerea utilizării acestor arme a fost prevăzută printr-un tratat semnat anterior, atunci când normele ce se referă la conflictele armate noninternaționale nu au fost încă elaborate. Refuzul de la asemenea aplicare a armelor sau de la comportamentul interzis puțin probabil că va duce la un comentariu din partea altor state ce nu sunt antrenate în mod direct. Procesul de înaintare a acțiunilor sau a contractărilor nu duce la o claritate, dacă este vorba despre conflictele armate noninternaționale, deoarece, în cazul unui conflict armat internațional, două sau mai multe state sunt nemijlocit antrenate prin comportamentul reciproc, iar în cazul unui conflict armat noninternațional sunt atinse, în mod direct, interesele doar ale unui stat.

Constatăm că tribunalele și instanțele internaționale uneori ajung la concluzia că norma de drept internațional cutumiar există, dacă această normă este binevenită pentru procesul de menținere a păcii și a securității sau pentru protejarea personalității, cu condiția că nu există un *opinio juris* contrar. Drept exemplu pot servi hotărârile Tribunalului Internațional Militar de la Nürnberg, care a constatat că Convențiile de la Haga din 1907 au devenit drept cutumiar [7, p.253-254; art.119] și hotărârea Curții Internaționale de Justiție în cazul *Nicaragua* (1986), care a stabilit că norma privind neamestecul în afacerile interne și externe ale altui stat reprezintă o parte a dreptului internațional cutumiar [9, p.106-110, §202-209]. Însă, în cazul demonstrării exprese a prezenței unui *opinio juris* contrar din partea mai multor state, inclusiv a celor ce au „interese speciale”, în conformitate cu precedentul internațional, constatăm că prezența unei norme de drept internațional cutumiar nu a fost demonstrată. Această opinie poate fi găsită, de exemplu, în Avizul consultativ al Curții Internaționale de Justiție, în cazul cu privire la legalitatea utilizării armei nucleare de către un stat într-un

conflict armat, din 08.07.1996 [10], și în hotărârea arbitrală în cazul *Texaco versus Libya*, privind posibilitatea modificării legii ce se referă la compensare pentru expropriere [6, p.27-31]. (Referitor la opiniile vis-à-vis de Avizul sus-menționat *a se vedea* „Revue Internationale de la Croix-Rouge, 1997, n.823. Numéro spécial: l'avis consultatif de la Cour internationale de Justice concernant la licéité de l'arme nucléaire et le droit international humanitaire” [11].)

Acest aspect al aprecierii dreptului cutumiar are o importanță deosebită, în special pentru dreptul internațional umanitar, luându-se în considerație că acest drept tinde de a reglementa comportamentul în scopuri umanitare. În unele cazuri este imposibil a determina prezența normei de drept internațional cutumiar, în pofida faptului că există o practică expresă a majorității ce apare drept argument în favoarea normei; în plus, o asemenea normă este binevenită.

Tratatele la fel pot fi aplicate ca probe la determinarea prezenței dreptului internațional cutumiar, deoarece constituie criteriu al faptului în ce mod statele privesc unele norme de drept internațional. De aceea, ratificarea, implementarea și interpretarea tratatului, inclusiv rezervele și declarațiile privind interpretarea, făcute după ratificare, au fost incluse în studiul „Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules” (Cambridge University Press, 2005), efectuat de CICR. Este evident că, în cazurile privind platoul continental al Mării Nordului, Curtea Internațională de Justiție a constatat că nivelul de ratificare a tratatului trebuie luat în considerație la aprecierea dreptului internațional cutumiar. În cazul dat, Curtea a stabilit că „numărul ratificărilor și aderărilor la moment (39), deși este esențial, nu poate fi considerat suficient”, în special în contextul în care practica din afara regimului tratatului era neuniformă [8, p.42, §73]. Și invers, în *cazul Nicaragua*, Curtea, la aprecierea caracterului cutumiar al normei privind neamestecul în afacerile interne, s-a referit mai mult la faptul că Carta ONU a fost ratificată de majoritatea statelor lumii, iar rezoluțiile corespunzătoare ale Adunării Generale a ONU sunt acceptate pe scară largă, în special prin Rezoluția nr.2625 (XXV) referitoare la relațiile amicale între statele membre, care a fost adoptată, fără a fi votată [9, p.99-100, §188]. În unele cazuri, prevederile unui sau altui tratat pot reflecta dreptul cutumiar, deși tratatul încă nu a intrat în vigoare, cu condiția că există o practică analogică suficientă, inclusiv practica statelor ce au interese speciale, de aceea este puțin probabil ca normele corespunzătoare să se ciocnească de o rezistență serioasă [8, p.33, §34].

În practică, elaborarea normelor convenționale contribuie la concentrarea opiniei publice mondiale și, bineînțeles, influențează comportamentul ulterior și *opinio juris* a statelor. Acest fapt a fost recunoscut de Curtea Internațională de Justiție în speța cu privire la platoul continental: „Nu necesită demonstrare acel fapt că normele de drept internațional cutumiar trebuie căutate, în primul rând, în practica existentă și în *opinio juris* a statelor, în pofida faptului că multiple convenții au un rol important la fixarea sau determinarea normelor” [8, p.47].

În așa fel, Curtea a recunoscut că tratatele pot participa la codificarea dreptului internațional cutumiar existent, dar pot constitui în același timp și bază pentru evoluția unor noi cutume, bazate pe normele ce se conțin în aceste tratate. Curtea chiar a declarat că „este posibil ca o participare foarte largă și reprezentativă la convenție să fie suficientă ea însăși, cu condiția că printre participanții la convenție sunt și statele ce au interese speciale” [8, p.48].

Asociația de drept internațional a generalizat acest drept, bazat pe precedent, declarând că tratatul multilateral poate, în așa fel, să coopereze cu norma cutumiară, prin intermediul a patru metode diferite:

- ✓ el poate mărturisi despre cutuma existentă;
- ✓ poate contribui la elaborarea unei noi cutume, prin intermediul practicii statelor sau să servească drept model pentru adoptarea tratatului;
- ✓ prin intermediul tratatului poate avea loc așa-numita „cristalizare” a cutumei în procesul de apariție;
- ✓ însuși tratatul poate da un imbold apariției unei noi cutume, în caz că norma existentă are un caracter normativ fundamental și este acceptată pe larg de state, în scopul de a crea o obligație juridică generală nouă [4, p.lvii].

Într-adevăr, după cum susțin autorii studiului sus-menționat „Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules”, nu putem constata existența oricărei forme de asemenea corelație, în lipsa examinării exemplurilor în fiecare caz concret [4, p.lvii].

Acest studiu rezultă din faptul că ratificarea largă constituie doar un indice și ea trebuie apreciată luându-se în considerație alte elemente ale practicii, în special practica statelor ce nu sunt parte la tratatul dat. Practica statelor ce nu sunt parte la tratat este considerată drept exemplu pozitiv de o mare importanță. Însă, practica opusă a acestor state este considerată drept un exemplu negativ. Compararea practicii statelor ce sunt parte la tratat și a celor ce nu sunt parte la el are o importanță majoră.

Studiul dat nu se limitează însă la practica statelor ce nu sunt parte la tratatele corespunzătoare, care fac parte din dreptul internațional umanitar [12]. Limitarea studiului doar la practica a treizeci și ceva de state, care nu au ratificat, de exemplu, Protocoalele adiționale din 1977, nu va corespunde cerinței, în conformitate cu care dreptul internațional cutumiar trebuie să se bazeze pe o practică largă și reprezentativă. De aceea, la determinarea existenței dreptului cutumiar s-a luat în considerație acel fapt că la momentul efectuării studiului Protocolul adițional I a fost ratificat de 162 de state, iar Protocolul adițional II – de 157 de state. În mod analogic, la aprecierea dreptului cutumiar se ia în considerație și faptul că Convențiile de la Geneva din 1949 au fost ratificate de 192 de state. La moment, părți la Convențiile de la Geneva sunt 194 de state; la Protocolul I – 166 de state și la Protocolul II – 162 de state [13].

Cele mai importante hotărâri judiciare privind caracterul cutumiar al prevederilor dreptului umanitar nu se referă la comentariile ce enumera normele care sunt considerate cutumiare. Acestea se referă, în special, la concluziile Tribunalului Militar de la Nürnberg, potrivit cărora Regulamentul de la Haga din 1907 „constituie în mod expres un pas înainte în comparație cu dreptul internațional existent la momentul adoptării Regulamentului, ... însă către 1939 aceste norme, enumerate în Convenție, au fost recunoscute de toate popoarele civilizate și erau privite ca o interpretare a conținutului legilor și a obiceiurilor de război” [7, p.253-254; art.119-125]. Aceasta se referă și la *cazul Nicaragua*, în care Curtea Internațională de Justiție a constatat că articolul 3, comun celor patru Convenții de la Geneva, reflectă „considerații elementare de umanism”, constituind un „standard minim”, aplicabil tuturor conflictelor armate [9, p.114, §218]. Aceeași poziție este susținută de Curtea Internațională de Justiție și în Avizul consultativ cu privire la legalitatea utilizării armei nucleare de către un stat într-un conflict armat, din 08.07.1996 [10]. Trebuie la fel să menționăm că, în raport cu Statutul Curții Penale Internaționale, Philippe Kirsch, Președintele CPI, a declarat: „Toți au căzut de acord cu faptul că noțiunile de infracțiuni în Statutul CPI trebuiau să reflecte dreptul internațional cutumiar, și nu să ducă la crearea de norme noi” [14].

Încercăm să presupunem că practica statelor poate influența și practica Consiliului de Securitate al ONU, în special la reglementarea diferitelor situații de criză și reacția Consiliului de Securitate în formă de rezoluții speciale, ce ar permite intervenții în scopuri umanitare sau de alt gen. Atenționăm că crearea normei cutumiare internaționale începe, de regulă, cu acceptarea unei practici sau declarații a unui stat sau grup de state. În lipsa unui protest din partea altor state, acest fapt poate fi înțeles ca o acceptare tacită a poziției acestui stat sau grup de state. Iată de ce studierea practicii, în special a rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU, în noile condiții capătă o importanță primordială [3, p.14].

Importanța normelor cutumiare face actuală problema privind asigurarea reglementării funcționării lor, deoarece procesul de creare și de aplicare a normelor cutumiare este reglementat de însăși cutuma. Evident, ar fi fost binevenită codificarea normelor în cauză, însă această teamă, spre regret, nu figurează în Programul de lucru al Comisiei de drept internațional a ONU [15]. Soluția poate fi aplicarea prin analogie a dreptului codificat al tratatelor internaționale. Convențiile de la Viena cu privire la dreptul tratatelor au fixat nu doar regulile ce reflectă specificul tratatelor, ci și regulile comune tuturor normelor de drept internațional. Nimic de mirare, deoarece și normele convenționale și cele cutumiare posedă aceeași natură juridică și sunt aplicate în baza acelorași principii. De aceea, luând ca bază Convențiile de la Viena, vom încerca să formulăm regulile principale de funcționare a normelor cutumiare.

Orice stat posedă dreptul suveran de a participa la procesul de creare a normelor cutumiare. Capacitatea organizațiilor internaționale de a crea norme cutumiare este determinată de actul constitutiv sau de practica realizării acestor norme.

Se consideră că persoana cu funcție de răspundere sau organul de stat reprezintă statul sau organizația internațională în scopul creării sau adoptării normelor cutumiare, în cazul în care aceasta rezultă din legislația statului sau din actele organizației, precum și din practica realizării acestor norme.

Norma cutumiară de drept internațional este adoptată de majoritatea statelor care reprezintă principalele forme de civilizație și principalele sisteme de drept, altfel spus – de întreaga comunitate internațională.

Normele regionale și locale sunt adoptate cu acordul tuturor statelor sau organizațiilor cointeresate.

Acordul subiectului privind caracterul obligatoriu pentru el al normei de drept internațional general poate fi exprimat prin acceptarea expresă sau mutuală (lipsa protestului). Acordul în raport cu o normă cutumiară regională sau locală trebuie să fie exprimat în mod expres.

Întru argumentarea neîndeplinirii unei norme cutumiare cu caracter general, subiectele nu pot face trimitere la prevederea dreptului național. Norma cutumiară nu are caracter obligatoriu pentru subiectul care a recunoscut-o, în raport cu orice acțiune sau faptă, anterioară recunoașterii ei.

Norma cutumiară trebuie interpretată cu bună-credință, în lumina obiectului și scopului ei, în conformitate cu toate argumentele ce se referă la conținut, în spiritul principiilor și scopurilor de bază ale Cartei ONU.

Referințe:

1. Cloșcă I., Suceavă I. Dreptul internațional umanitar. - București: Șansa, 1992.
2. Haggemacher P. La doctrine des deux éléments du droit coutumier dans la pratique de la Cour Internationale // Revue générale de droit international public. - 1986. - Vol.90.
3. Gamurari V. Practica statelor (*usus*) ca element al normei de drept internațional cutumiară // Legea și Viața. - Septembrie 2006. - P.11-14.
4. Хенкергс Ж.-М. и Досвальд-Бек Л. Обычное международное гуманитарное право. Нормы. МККК, 2006.
5. Publications de la Cour Permanente de Justice Internationale. SERIE A – № 10. Le 7 septembre 1927. Recueils des arrêts. Affaire de «Lotus». http://www.icj-cij.org/cijwww/cdecisions/ccpij/serie_A/A_10/30_Lotus_Arret.pdf
6. Texaco Overseas Petroleum Company and California Asiatic Oil Company v. Libyan Arab Republic, Arbitral Award, 19 January 1977, §80-91, reprinted in International Legal Materials. - 1978. - Vol.17.
7. International Military Tribunal at Nuremberg, Case of the Major War Criminals, Judgement, 1 October 1946, Official Documents. Vol.I. http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_1_1950.pdf
8. ICJ, North Sea Continental Shelf cases, Judgement, 20 February 1969, ICJ Reports, 1969. <http://www.icj-cij.org/cijwww/cdecisions/csummaries/ccsommaire690220.htm>
9. ICJ, Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (*Nicaragua v. United States*), Merits, Judgement, 27 June 1986. ICJ Reports, 1986. http://www.icj-cij.org/cijwww/ccases/cnus/cnus_cjudgment/cnus_cjudgment_19860627.pdf
10. <http://www.icj-cij.org/cijwww/ccases/canw/canwframe.htm>
11. http://www.icrc.org/Web/fre/sitefre0.nsf/htmlall/section_review_1997_316?OpenDocument
12. http://www.icrc.org/Web/fre/sitefre0.nsf/html/section_ihl_customary_humanitarian_law
13. <http://www.icrc.org/web/fre/sitefre0.nsf/htmlall/genevaconventions>
14. [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/review-861-p9/\\$File/irrc_861_Kirsh.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/review-861-p9/$File/irrc_861_Kirsh.pdf)
15. <http://www.un.org/law/ilc/index.htm>

Prezentat la 26.01.2007

CĂI ȘI MIJLOACE DE REGLEMENTARE A DIFERENDELOR INTERNAȚIONALE: DE LA DIPLOMAȚIE LA FORȚA ARMATĂ

Tatiana MUNTEANU

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

In state relation as well as in international organizations relations there can occur conflicts or the interests of those countries can, at certain point, go opposite. The following means, peaceful or coercitive, have as purpose the prevention, management of conflicts crises and peacefully solving of their disputes by long-term political solutions.

Pacea și războiul rămân și astăzi probleme esențiale ale comunității internaționale. Competiția pentru putere, interesele deseori divergente ale statelor creează stări conflictuale între actorii care joacă pe scena internațională. În evoluția comunității internaționale la această etapă plină de evenimente majore la nivel statal, regional sau global se evidențiază tot mai mult intensificarea apariției unor noi pericole, provocări și amenințări în raport cu securitatea sa. Astfel, vis-à-vis de pericolul unui război nuclear global, au luat amploare situațiile de conflicte armate regionale și interne, terorismul internațional, criminalitatea organizată, traficul de ființe umane, traficul de droguri și epidemiile în masă.

În acest context, drept consecință a apariției acestor situații de conflict, în noile condiții ale globalizării din sec.XXI, considerăm necesar a determina și a identifica căile și mijloacele ce pot fi folosite pentru uniformizarea sau aducerea, pe cât e posibil, la un numitor comun a intereselor divergente ale statelor care creează, de fapt, aceste stări conflictuale, ținându-se cont, în aceeași măsură, de interesele tuturor statelor implicate. Întrebările care se impun în context sunt următoarele: ce urmează a fi aplicat în vederea reglementării situațiilor de conflict: normele dreptului internațional sau forța? care modalități și mijloace de soluționare a diferendelor dintre state și de asigurare a ordinii juridice internaționale sunt acceptabile și legitime? care este cadrul formal în care principiul soluționării diferendelor internaționale pe cale pașnică este atins sau nu? care sunt intermediarii sau terții care facilitează sau contribuie în mod direct la aceasta?

În cele ce urmează vom prezenta contribuția pe care au adus-o diferite civilizații la dezvoltarea dreptului internațional și a celui diplomatic, în egală măsură, pentru a face conexiunea cu dreptul internațional și pentru a demonstra, totodată, importanța normei de *jus cogens* în ceea ce privește reglementarea pașnică a diferendelor internaționale. De asemenea, nu numai în plan teoretic, ci și prin exemplificare, vom arăta căile și mijloacele pașnice utilizate de către grupurile sociale, mai târziu și de către state, pentru a-și rezolva în mod pașnic diferendele și situațiile de conflict dintre ele.

Pe fondul extinderii și amplificării continue a relațiilor dintre state, accentuării interdependențelor și proceselor complexe pentru menținerea păcii și securității internaționale, reglementării diferendelor internaționale îi revine un rol important în ansamblul instituțiilor și normelor care guvernează societatea internațională.

Principiul soluționării pașnice a diferendelor internaționale și procedurile de drept internațional pentru realizarea lor au cunoscut o lungă evoluție istorică. În conținutul acestui principiu se reunesc aspecte juridice (de drept internațional), de morală și de politică internațională.

Adoptarea Convențiilor de la Haga, din 1899 și 1907, pentru reglementarea pașnică a conflictelor internaționale, a oglindit primele încercări de reglementare a soluționării prin mijloace pașnice a diferendelor internaționale. În general, cristalizarea soluționării diferendelor internaționale pe cale pașnică în calitate de principiu al dreptului internațional public s-a constituit în anul 1928, când a fost semnat „Pactul Briand-Kellogg”. Pe lângă condamnarea războiului și renunțarea la folosirea războiului ca instrument al politicii naționale, Pactul consemnează și angajamentul statelor de a soluționa conflictele internaționale numai prin mijloace pașnice. În dispozițiile Pactului nu este specificată nici o procedură de constrângere colectivă aplicabilă în cazul încălcării sale. În aceeași ordine de idei, Statutul Societății Națiunilor (1919) stabilea pentru statele membre obligația de a încerca să soluționeze prin mijloace pașnice diferendele dintre ele, fără a exclude însă posibilitatea recurgerii la război.

Un alt instrument juridic internațional – Carta ONU din 26 iunie 1945 – consacră principiul soluționării diferendelor internaționale prin mijloace pașnice ca o obligație internațională a statelor și un principiu fundamental al dreptului internațional public.

La nivel regional, principiul a fost consacrat în „Convenția europeană pentru soluționarea pașnică a diferendelor” (1957) adoptată în cadrul Consiliului Europei.

Ținând seama de preocuparea prioritară în domeniul reglementării diferendelor internaționale, pentru a desemna diversitatea stărilor conflictuale, literatura de specialitate [1] folosește o terminologie variată: situație, diferend, litigiu, conflict, criză etc. Dintre acești termeni, noțiunea „diferend” are o accepțiune mai largă, incluzând toți ceilalți termeni. În accepțiunea sa largă, „noțiunea de diferend desemnează o neînțelegere, un dezacord sau litigiu între două sau mai multe state cu privire la un drept, pretenție sau un interes” [2]. Este ușor de înțeles că nu orice neînțelegeri sau opinii divergente dintre două state ajung să ia forma unui diferend, care presupune formularea unor poziții opuse bine definite. Ca atare, opoziția și existența unui diferend între state este marcată de exprimarea unor opinii sau pretenții contradictorii (declarații, proteste etc.) cu privire la problema cu care se confruntă statele respective.

Totuși, se impune întrebarea: diferend sau situație? În anul 1924, Curtea Permanentă de Justiție Internațională a definit diferendul „ca un dezacord asupra unei probleme de drept sau de fapt, o opoziție de teze juridice sau de interese între State” [3]. În Carta ONU și în alte documente internaționale, alături de noțiunea „diferend” figurează și noțiunea „situație”, aceasta din urmă cu un sens mai larg: ca o stare de fapt „care ar putea duce la fricțiuni internaționale sau ar putea da naștere unui diferend” (art.34). În timp ce „diferendul” reprezintă o neînțelegere sau un dezacord declarat între două și, uneori, mai multe state, cu privire la un drept, o pretenție sau un interes; termenul „situație” exprimă o stare de fapt care ar putea da naștere unui diferend și care, de regulă, privește mai multe state. În plus, în timp ce obiectul diferendului este în general precis și clar circumscris, situațiile implică interese mai complexe ce antrenează îngrijorarea unui număr mai mare de state, de exemplu – „situația din Orientul Mijlociu”.

Distincția dintre noțiunile de diferend și situație, care ar putea să pară convențională, are importanță din punctul de vedere al calificării stărilor de drept și de fapt supuse reglementării pașnice. Or, în această privință art.1 alin.(1) al Cartei indică cu claritate că printre scopurile Națiunilor Unite se înscrie și acela de a înfăptui, prin mijloace pașnice, „aplanarea ori rezolvarea diferendelor sau situațiilor cu caracter internațional care ar putea duce la o încălcare a păcii”. Aceeași terminologie este folosită și în art.34 al Cartei, referitor la obiectul și scopul anchetei pe care o poate întreprinde Consiliul de Securitate. El poate astfel ancheta „orice diferend sau situație care ar putea duce la fricțiuni internaționale sau ar putea da naștere unui diferend cu scopul de a stabili dacă prelungirea acestora ar putea pune în primejdie menținerea păcii și securității internaționale”.

Cu toate că dreptul internațional contemporan interzice folosirea forței și amenințării cu forța, statele, ca și celelalte subiecte de drept internațional, nu ajung întotdeauna la o soluționare pe cale pașnică a diferendelor. Astfel, putem distinge trei căi de reglementare a unui diferend: **pe cale pașnică, prin aplicarea unor mijloace bazate pe constrângere, dar fără utilizarea forței armate și prin mijloace aplicabile cu ajutorul forțelor armate.**

Potrivit Convenției de la Haga din 1907, diferendele internaționale pot fi împărțite în diferende politice și diferende juridice, iar conform art.36 din Statutul Curții Internaționale de Justiție (CIJ) caracter juridic au următoarele diferende: interpretarea unui tratat; orice problemă de drept internațional; existența oricărui fapt, care, dacă ar fi stabilit, ar constitui încălcarea unei obligații internaționale; natura și întinderea despăgubirilor datorate pentru încălcarea unei obligații internaționale. După această distincție făcută, se consideră că aceste diferende de ordin juridic ar urma să fie supuse spre rezolvare CIJ, iar cele politice să fie soluționate prin mijloace politico-diplomatice. Însă, în realitate nu se poate face o distincție netă între diferendele politice și cele juridice, întrucât, de cele mai multe ori, un diferend prezintă atât aspecte juridice, cât și politice.

Mijloacele de reglementare pașnică a unor diferende la care statele pot recurge (Carta ONU, art.33, face o enumerare a celor mai multe dintre ele) cuprind trei categorii: **politico-diplomatice, jurisdicționale și organizațiile cu caracter universal sau regional (ONU, OSA, OSCE).**

Din categoria celor **politico-diplomatice** amintim: *negocierea; bunele oficii; ancheta; concilierea*; iar **jurisdicționale** sunt: *arbitrajul internațional și justiția internațională* [4].

Negocierile sau tratativele diplomatice sunt situate pe primul loc, reprezentând unul dintre cele mai utilizate mijloace de soluționare, fiind cele mai puțin costisitoare și la îndemâna oricărui stat, în care părțile vin în contact direct una cu cealaltă, ceea ce este de natură a situa părțile pe baze egale în discuții, dându-le posibilitatea de a-și exprima fără rezerve opiniile și a-și apăra interesele.

Bunele oficii și medierea se caracterizează prin acțiuni întreprinse de către un terț (stat sau organizație) la cerere sau din propria inițiativă, în scopul de a ajuta părțile pe calea negocierilor. În prima situație ajutorul

constă în determinarea părților să înceapă negocierile sau să le reia dacă acestea au fost întrerupte, iar misiunea celor care oferă bunele oficii încetează odată cu reluarea tratativelor. Mediarea desemnează acțiunea prin care terțul organizează, participă direct și activ la negocieri, determinând fondul problemei și făcând propuneri pentru soluționare.

Ancheta internațională urmărește, printr-o comisie de anchetă care se poate deplasa la fața locului pentru administrarea de probe, stabilirea exactă a faptelor și lămurirea împrejurărilor ce au dus la apariția diferendului. Rezultatul anchetei se consemnează într-un raport care se înaintează părților, care pot sau nu să-l ia în calcul pentru a ajunge la o soluție privind diferendul în cauză.

Concilierea internațională este un mijloc mai complex, care se efectuează de către o comisie constituită de părți. Aceasta va examina diferendul sub toate aspectele sale și va propune soluții de împăcare. Soluția poate fi acceptată sau respinsă de părți.

Concilierea face posibilă trecerea de la mijloacele politico-diplomatice la cele juridictionale, de care se deosebește prin aceea că soluția propusă nu este obligatorie.

Arbitrajul internațional constă în rezolvarea unui diferend între state de către o persoană sau o comisie, numite de părți, ale cărei hotărâri, conform înțelegerii prealabile dintre părți, este obligatorie [5]. Consimțământul părților de a recurge la arbitraj se exprimă fie prin clauze la anumite tratate comerciale, bancare, de navigație, fie prin încheierea de tratate special pentru arbitraj. Conform acestor tratate, sentința arbitrală este obligatorie și trebuie executată de către părțile care au recurs la arbitraj și s-au angajat s-o execute.

Justiția internațională, care la ora actuală este asigurată prin Curtea Internațională de Justiție constituită în temeiul Cartei ONU. Ea judecă diferendele apărute între statele care sunt părți la Statutul acesteia și care acceptă jurisdicția ei. Un stat care nu a aderat la Statutul CIJ poate să accepte jurisdicția Curții în condițiile stabilite de Consiliul de Securitate al ONU.

La reglementarea pașnică a diferendelor în cadrul organizațiilor internaționale, în general, se recurge după ce alte mijloace pașnice au fost folosite. Este vorba de diferende internaționale de o anumită gravitate, a căror prelungire ar putea pune în pericol pacea și securitatea internațională. O astfel de organizație internațională cu caracter universal (din 193 de state care sunt la acest moment pe glob, 191 sunt membre ale acestei organizații) este Organizația Națiunilor Unite, care are și vocație în securitatea internațională. În cadrul acestei organizații, în afară de CIJ, atribuții în domeniul soluționării diferendelor are atât Consiliul de Securitate, cât și Adunarea Generală [6].

Consiliul de Securitate are drept scop menținerea păcii și securității internaționale, limitându-și funcțiile în exclusivitate la realizarea acestui țel. Acesta poate acționa din proprie inițiativă, la sesizarea părților în diferend sau a unui stat membru ori a Secretarului General al ONU, făcând recomandări cu privire la procedurile de aplanare și la condițiile adecvate de rezolvare a diferendului. Implicarea sa în rezolvarea crizelor internaționale se face atât prin metode pașnice, formulând recomandări, dar și prin acțiuni operative bazate pe constrângere – prin rezoluții.

Adunarea Generală, prin componentele sale, poate doar să discute și să facă recomandări pentru rezolvarea pașnică a oricărui diferend care afectează relațiile prietenești dintre națiuni.

Mijloacele bazate pe constrângere fără utilizarea forței. Aplicarea tuturor măsurilor de constrângere cu sau fără folosirea forței armate este încredințată, în general, Consiliului de Securitate al ONU, dar și statele pot recurge în mod excepțional la măsuri de constrângere fără folosirea forței armate, ca răspuns la acte inamicale sau ilicite ale altui sau altor state [7]. Aceste măsuri ar putea fi: *retorsiunea* (este vorba de un act neamical cum ar fi măsuri legislative, administrative, judecătorești cu caracter neamical față de un alt stat, ca urmare a unor acte neprietenești săvârșite de acel stat (ex. de retorsiune: ruperea relațiilor diplomatice, încetarea comerțului, reducerea importurilor de la un asemenea stat), *represaliile* (măsuri de constrângere luate de un stat împotriva altui stat în scopul de a-l determina să repare daunele rezultate din acte sau omisiuni ilicite contrare dreptului internațional, săvârșite de acel stat), *embargoul* (represalii, prin care un stat reține navele comerciale ale altui stat în porturile sau în marea sa teritorială, sau reținerea bunurilor de orice fel, destinate statului împotriva căruia se aplică, în scopul de a-l determina să înceteze o încălcare a unor norme și să repare un prejudiciu cauzat), *boicotajul* (întreruperea relațiilor comerciale dintre state, precum și întreruperea comunicațiilor feroviare, maritime, poștale, telegrafice, prin radio etc.), *blocada maritimă pașnică* – face trecerea spre măsurile aplicate cu forța armată, chiar dacă se numește „pașnică” și constă în împiedicarea de către un stat, cu forțele sale navale militare, a oricăror comunicații cu porturile și litoralul statului în cauză, fără a se afla în stare de război cu acesta.

Mijloace aplicabile cu ajutorul forțelor armate sunt acele acțiuni care, prin folosirea instrumentului militar și a logisticii necesare, sprijină îndeplinirea unor obiective foarte variate (politice, economice, sociale, culturale etc.), altele decât cele clasice ale luptei armate. Așa cum războiul este o continuare cu mijloace violente a politicii pe care statul o promovează, așa și aceste acțiuni, chiar dacă sunt desfășurate de către forțele armate, sunt tot niște mijloace la îndemâna politicului pentru continuarea și sprijinirea eforturilor diplomatice de rezolvare a unui diferend de la care se poate ajunge la un conflict.

Teoreticienii militari apreciază că armatele moderne pot desfășura două tipuri de acțiuni militare: cele specifice luptei armate și operații de menținere a stabilității. Acest tip de acțiuni este întâlnit în literatura de specialitate și în doctrine ca acțiuni militare, altele decât războiul, sau ca operații de stabilitate și sprijin. Operațiile în sprijinul păcii, pentru că generic așa se numesc, reprezintă activități militare care sunt organizate și se desfășoară în contextul eforturilor generale (politico-diplomatice) de asigurare a păcii și securității sub autoritatea ONU sau a unei organizații regionale recunoscute și cu vocație în securitate, propunându-și scopuri precum rezolvarea conflictului, promovarea păcii, descurajarea războiului, sprijinirea autorităților civile [8].

Operațiile în sprijinul păcii nu se definesc ca acțiuni de constrângere (exceptând doar operațiile de impunere a păcii) și nu presupun desfășurarea luptei armate, ci vizează acțiuni pașnice care pot fi folosite atât înainte, în timpul cât și după încheierea unui conflict armat, ori fără a se ajunge la acesta.

Încercând să clasificăm aceste operații, am ajuns să decidem că ele pot fi grupate în câteva categorii, precum: **operații ce se desfășoară pentru rezolvarea pașnică a unui diferend**, **operații desfășurate în timpul unui diferend** (dacă nu s-a ajuns la o înțelegere), **operații postconflict** (după ce s-a ajuns la un acord de încetare a focului, după ce s-a semnat un armistițiu) și **operații pe care le putem întâlni în toate stările**.

Cele câteva tipuri de activități identificate fac parte dintr-un spectru larg al violenței. Ajutorul în caz de dezastre se află la limita inferioară a spectrului, iar operațiile de impunere a păcii se află la limita superioară. O anumită operație poate avea diferite grade de violență. O acțiune de evacuare a necombatantilor poate avea loc într-un mediu degajat, unul nesigur sau unul ostil. Există diferite situații și niveluri ale acțiunilor violente care pot coincide în cadrul aceluiași teatru de operații, de aceea operațiile în sprijinul păcii se pot întrepătrunde, se pot completa reciproc, se pot modifica foarte rapid în funcție de situație, iar lista acestora nu este nici-decum epuizată.

Din **prima categorie** amintim: **demonstrația de forță**, **prevenirea conflictului** (parte componentă a operațiilor de pace pe lângă operațiile umanitare, de impunere a păcii, de realizare a păcii și de construire a păcii), **evacuarea necombatantilor**, **impunerea de sancțiuni**, **controlul armamentelor**.

Demonstrația de forță are rolul de a arăta hotărârea unei puteri militare și de a face vizibilă capacitățile de luptă într-o anumită zonă de interes, încercând prin aceasta soluționarea unei anumite situații, care, dacă nu ar fi rezolvată, ar aduce prejudicii respectivului stat. Are rolul de a intimida forțele generatoare de tensiuni, evitându-se astfel utilizarea efectivă a forței militare împotriva acestora.

În **prevenirea conflictelor** mijloacele militare se concentrează asupra sprijinului acordat eforturilor diplomatice și politice pentru rezolvarea disputelor, incluzând: inițiative diplomatice, desfășurări preventive de forțe în scopul intimidării și prevenirii izbucnirii ostilităților, avertizarea timpurie despre o criză iminentă, supravegherea din aer, de pe pământ sau mare, sancțiuni și embargo, operații de evacuare a necombatantilor [9].

Evacuarea necombatantilor presupune asigurarea evacuării necombatantilor în siguranță, dintr-o țară străină. Pentru inițierea acestor operații este necesară o decizie politică, și, așa cum am amintit mai sus, se pot desfășura într-un mediu degajat, unul nesigur sau unul ostil.

Impunerea sancțiunilor constă în utilizarea măsurilor coercitive, stabilite de un organism de securitate (ONU, OSCE), cu drept de a aplica aceste măsuri în scopul interzicerii unor anumite activități în zonele stabilite (spațiul terestru, aerian, maritim, fluvial).

Acțiunile de impunere a sancțiunilor sunt de natură militară și concură la îndeplinirea atât a unor obiective politice, cât și a unor obiective militare. Obiectivul politic constă în a determina un stat sau grup de state să se conformeze hotărârilor acestor organizații internaționale. Obiectivul militar constă în stabilirea unui filtru care să permită introducerea sau scoaterea de pe teritoriul supus sancțiunilor doar a bunurilor autorizate.

Controlul armamentelor se realizează prin stabilirea unor limite și plafoane, reducerea sau eliminarea unor armamente specifice, astfel încât să se limiteze amenințarea și riscul de război venit din partea unui potențial adversar.

Acest tip de acțiuni au la bază diferite convenții, tratate sau acorduri și cuprind măsurile luate în scopul reducerii instabilității în mediul internațional [10].

Aceste măsuri de control al armamentelor, la care forțele militare sunt chemate să-și aducă aportul, sunt: escortarea și asigurarea securității și verificării ajungerii la destinația prevăzută a livrărilor autorizate de armament și echipament militar, inspecții desfășurate în diferite unități militare, notificarea unor exerciții și aplicații militare cu trupe, vizitarea unor baze aeriene.

În timpul conflictului, **în cadrul celei de-a doua categorii** de operații se pot utiliza: *lovituri cu obiectiv limitat și raiduri, sprijin pentru acțiuni de insurgență, operațiuni de impunere a păcii, construcția păcii.*

Raidurile și atacurile cu obiectiv limitat sunt acțiuni ofensive executate pentru a produce pierderi adversarului în scopul capturării, ocupării ori distrugerii unui anumit obiectiv militar. Acestea au în vedere și îndeplinirea unor decizii politice pentru culegerea de date și informații, producerea confuziei și a incertitudinii în rândul militarilor și al populației civile, a nesiguranței, panicii și slăbirii capacității combative a forțelor armate, având drept efect limitarea capacității de acțiune a liderilor politici și militari.

Operațiile de impunere a păcii sunt acțiuni de utilizare a forței militare sau de amenințare cu utilizarea acesteia, de regulă, succedând autorizării din partea ONU (în baza Capitolului VII al Cartei ONU) sau altor organizații internaționale cu vocația de securitate, pentru a asigura respectarea sau punerea în aplicare a rezoluțiilor ori sancțiunilor stabilite de către acea organizație, în scopul menținerii sau reinstaurării păcii și securității internaționale.

În cadrul acțiunilor de *construcție a păcii* mijloacele diplomatice sunt pe primul plan, cele militare fiind folosite, de regulă, indirect. Aceste operații urmăresc realizarea încetării imediate a focului ori instaurarea rapidă a păcii prin diverse misiuni, ca: bune oficii, mediere, conciliere, precum și presiuni diplomatice și sancțiuni [11] (toate acestea executate de către structurile militare).

După restabilirea păcii sau a contactelor între părțile implicate se pot desfășura o serie de acțiuni, precum: *operații de menținere a păcii, operații de realizare a păcii, sprijin militar acordat luptei antidrog, sprijin militar acordat autorităților civile.*

Realizarea păcii cuprinde acțiunile care sprijină măsurile politice, economice, sociale și militare desfășurate pentru consolidarea acordurilor politice și înlăturarea efectelor unui conflict [12].

Sprijinul militar acordat luptei antidrog cuprinde acțiunile desfășurate de elemente ale forței multinaționale în zona de responsabilitate, în favoarea organismelor și instituțiilor autohtone și internaționale responsabile de lupta antidrog, pentru monitorizarea, depistarea și contracararea producerii, traficului și utilizării ilegale a drogurilor [13].

Operațiile de menținere a păcii sunt acțiuni militare întreprinse în baza Capitolului VI al Cartei ONU și desfășurate cu consimțământul părților implicate în conflict pentru sprijinirea eforturilor diplomatice în vederea ajungerii la o înțelegere politică de durată.

În cadrul operațiilor de menținere a păcii, de către forțele armate pot fi executate misiuni de observare, de interpunere a forțelor între beligeranți și de asistență pentru tranziție.

Acestui tip de operație îi pot fi asociate și elemente din **ultima categorie de acțiuni**, altele decât războiul, în special cele ce implică atât *asistența acordată unei națiuni*, cât și *sprijinul umanitar*. Tot în această categorie a acțiunilor întâlnite în toate stările intră și operațiunile de *căutare-salvare-evacuare, asigurarea libertății de navigație și survol, combaterea terorismului*.

Asistența acordată unei națiuni se execută de către forțele multinaționale atât în domeniul civil, cât și în cel militar și se referă la sprijinul ce se acordă pe teritoriul unui stat străin pe timp de pace, în situații neprevăzute sau de criză, cât și pe timp de război, în baza unor acorduri încheiate între statele contribuitoare și națiunea ce beneficiază de asistență.

Operațiile umanitare sunt executate pentru a ușura suferințele umane ale populației civile, care a avut sau are de îndurat în urma conflictului. Misiunile specifice acestui tip de operații sunt: ajutorul umanitar, sprijinul la dezastre și protejarea drepturilor omului.

Asigurarea libertății de navigație și survol presupune acțiuni desfășurate în scopul asigurării drepturilor internaționale de liberă navigație pe mare, fluviu și pe căile aeriene [14].

Combaterea terorismului implică acțiuni de contracarare, desfășurate oriunde, oricând există amenințarea acestuia și include toate acțiunile întreprinse în scopul prevenirii, descurajării, și anihilării acțiunilor teroriste.

Acțiunile sus-menționate, care fac parte din categoria mijloacelor aplicate cu ajutorul forțelor armate, de regulă, se desfășoară pe baza rezoluțiilor unei organizații internaționale cu caracter universal sau regional.

Forța ce se constituie pentru aceste operații este, de cele mai multe ori, multinațională, acționează în numele comunității internaționale și este imparțială, fără interese speciale în continuarea conflictului, iar utilizarea forței armate trebuie să se facă în conformitate cu niște reguli foarte clar și strict redactate, la un nivel minim necesar, astfel încât forța multinațională nu poate avea inițiativa folosirii violenței (excepție – operația de impunere a păcii), dar are dreptul la legitima apărare.

Scopul tuturor acestor mijloace, fie ele pașnice sau prin constrângere, îl constituie prevenirea conflictelor, gestionarea crizelor și rezolvarea pașnică a diferendelor inter- și intrastatale printr-o soluție politică de durată.

În concluzie, menționăm că în dreptul internațional contemporan, regula, în reglementarea diferendelor internaționale, o constituie mijloacele pașnice, pe care le-am analizat în prezentul studiu, și forța dreptului.

Referințe:

1. Geamănu G. Principiile fundamentale ale dreptului internațional. - București, 1967, p.62-67; Geamănu G. Drept Internațional Public. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p.420-421.
2. Coman F., Năstase A., Popescu D. Drept Internațional Public. - București: „Șansa” SRL, 1994, p.292.
3. Hotărârea în cazul Concesiunilor Mavrommatis, C.P.J.I. Recueil, 1924, seria A, nr.2 p.11.
4. Coman F., Năstase A., Popescu D. Drept Internațional Public, p.293.
5. Ibidem, p.296.
6. Bolintineanu A., Malita M. Carta ONU, document al erei noastre. - București: Editura Politică, 1970, p.90.
7. Coman F., Năstase A., Popescu D. Drept Internațional Public, p.303.
8. Joint Pul - 3-07 Joint Doctrine for Military Operations Other Than War, 1995, p.1.
9. Doctrina pentru Operații întrunite multinaționale. - București, 2001, p.19.
10. Frunzeti T. Operațiuni militare în sprijinul păcii. - Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre, 2000, p.53.
11. Doctrina pentru Operații întrunite multinaționale, p.19.
12. Ibidem.
13. Ibidem, p.16.
14. Ibidem, p.15.

Prezentat la 20.03.2007

ORGANIZAȚIA PENTRU DEMOCRAȚIE ȘI DEZVOLTARE ECONOMICĂ – GUAM: ORIGINE ȘI EVOLUȚIE

Nicolae OSMOCHESCU

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

In present GUAM is an international intergovernmental regional organisation the members of which have absolute rights are the Republics: Georgia, Ukraine , Azerbaijan and Moldova.

The organisation has an interesting history, but in law science the origin and the juridical nature of the organisation are not examined or studied, however RM is one of the charter members of this organisation. The presented article has the aim to liquidate this gap at least to a certain extent and with the hope to awake the interest in the academic media and will be useful to those who are interested in law and international affairs. The study includes an analysis of the organisation of the region 1998 (politico-economical consultative forum/association of states) till the 2006 Kiev Summit when the association was institutionalized in an international intergovernmental organisation.

Pentru orice stat al lumii cooperarea interstatală în diferite domenii ale relațiilor internaționale este o condiție primordială pentru existența sa ca stat suveran și independent. Cooperarea contribuie la dezvoltarea economică, politică, socioculturală a statului, la afirmarea lui ca subiect al relațiilor internaționale.

Practica contemporană a relațiilor interstatale cunoaște diferite forme și variante de cooperare, fiecare având un anumit grad și nivel de integrare. Statele dispun de diferite posibilități și mecanisme în formarea relațiilor sale – de la crearea zonelor de comerț liber până la crearea organizațiilor internaționale cu competențe supra-naționale (UE).

Republica Moldova, fiind astăzi membru cu drepturi depline al unor organizații puternice cu autoritate recunoscută – ONU (Organizația Națiunilor Unite), CE (Consiliul Europei), CSI (Comunitatea Statelor Independente), OCEMN (Organizația Cooperării Economice în bazinul Mării Negre) – pledează în același timp pentru crearea unor noi organizații internaționale regionale. Una dintre inițiativele Republicii Moldova a fost crearea forului politico-consultativ al Georgiei, Ucrainei, Azerbaidjanului și al Republicii Moldova (GUAM), for care astăzi s-a transformat și instituționalizat în organizație internațională cu caracter regional purtând denumirea „Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică – GUAM”. Scopul principal al organizației fiind crearea condițiilor favorabile pentru dezvoltarea economică și asigurarea securității internaționale a regiunii.

Deși importantă, activitatea acestei organizații nu și-a găsit o apreciere și analiză științifică în știința de drept internațional și relații internaționale din Moldova. Sperăm să reducem, într-o anumită măsură, din această lacună, prin a atrage atenția cercurilor științifice și a specialiștilor în materie asupra problemelor privind crearea și activitatea acestei organizații în condițiile actuale, asupra necesității elaborării unor mecanisme în stare să sporească eficacitatea GUAM-ului.

După dispariția URSS la sfârșitul anului 1991 în spațiul postsovietic au fost create mai multe organizații, care au cuprins, într-o configurație sau alta, fostele republici sovietice, cea mai cunoscută fiind Comunitatea Statelor Independente, ai cărei membri sunt (cu excepția republicilor baltice) toate celelalte foste republici. Baza juridică a funcționării acestei organizații sunt: Acordul privind crearea CSI din 8 decembrie 1991 semnat la Minsk, Protocolul la acest Acord din 21 decembrie 1991 (Alma-Ata) și Statutul CSI din 22 ianuarie 1993 (Minsk), semnat și ratificat (cu rezerve) de Republica Moldova în 1995. Menționăm că Turkmenistanul și Ucraina nu au semnat și ratificat Statutul CSI.

În afară de CSI, pe teritoriul fostei URSS funcționează și alte organizații internaționale: Comunitatea Economică Euroasiatică (statele membre – Belarus, Kazahstan, Kârgâzstan, Federația Rusă, Tadjikistan), Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (Armenia, Belarus, Kazahstan, Kârgâzstan, Federația Rusă, Tadjikistan), Organizația cooperării Cultural Asiatice (Kazahstan, Kârgâzstan, Federația Rusă, Tadjikistan), Organizația Shanghai pentru cooperare, al cărei membru, în afară de cele menționate mai sus, este și China. În cadrul acestor organizații sunt încheiate sute de acorduri (CSI peste 1300), multe din ele fiind inefective. Menționăm că relațiile interstatale în spațiul postsovietic se deosebesc printr-un caracter foarte complicat, încurcat acordurile semnate sunt deseori acte „moarte” „*ab initio*”.

Slaba eficiență sau chiar ineficiență în unele cazuri a CSI și a altor organizații formate în spațiul postsovietic determină toate statele – fostele republici sovietice – să caute și să găsească căi noi de cooperare interstatală în probleme de interes comun pentru ele.

Din punctul de vedere al dreptului internațional, un interes deosebit prezintă o nouă societate internațională regională interstatală GUAM (la moment având ca membri Georgia, Ucraina, Azerbaidjanul și Republica Moldova), care se află în faza de transformare și instituționalizare ca organizație internațională interguvernamentală cu caracter regional de tip clasic.

Menționăm din nou că problematica activității GUAM nu și-a găsit analiza și reflectarea cuvenită în literatura economică, politică și, în special, juridică din Republica Moldova, în același timp fiind studiată serios de specialiștii din alte state membre ale GUAM*.

Începutul formării GUAM a fost pus la 10 octombrie 1997 în cadrul Summitului Consiliului Europei, în cadrul căruia șefii de state – al Georgiei, al Ucrainei, al Azerbaidjanului și al Republicii Moldova – au semnat Comunicatul comun – document oficial cu caracter internațional (și nu document pentru presă) și putere juridică obligatorie pentru toate statele semnatare. În acest act părțile au declarat formarea unui nou for politico-consultativ GUAM, menționând necesitatea dezvoltării cooperării cvadrilaterale cu scopul consolidării statalității și securității în Europa, întemeindu-și relațiile în baza principiilor suveranității, integrității teritoriale, inviolabilității frontierelor de stat, democrației, supremației legii și respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

În așa mod, acest document a stipulat apropierea treptată în domeniul politic, aprofundarea cooperării între statele membre menționată atât în cadrul GUAM-ului, cât și în relațiile bilaterale [1].

La 24 aprilie 1999, în cadrul reuniunii la nivel înalt a Consiliului Euroatlantic pentru Parteneriat, la această formare regională a aderat oficial Uzbekistanul, denumirea oficială devenind GUUAM. Șefii de state, deja în noua componență, au semnat Declarația comună în care este stipulat acordul și angajamentul de a consolida și aprofunda cooperarea multilaterală și acțiunile reciproce în cadrul organizațiilor și forurilor internaționale; de a dezvolta acțiunile comune în cadrul Consiliului Euroatlantic pentru Parteneriat și a programului OTAN „Parteneriatul pentru pace”; de a consolida și coordona acțiunile reciproce în domeniul soluționării pe cale pașnică a conflictelor și crizelor în baza respectării stricte a suveranității, integrității teritoriale, a inviolabilității frontierelor de stat recunoscute de dreptul și comunitatea internațională, a independenței statelor.

În Declarație părțile se angajează: să întreprindă măsuri concrete pentru aprofundarea cooperării cu scopul de a fortifica potențialul pacificator în baza unor documente juridice corespunzătoare; să depună eforturi comune în combaterea intoleranței etnice, separatismului, extremismului religios și terorismului; să întreprindă măsuri comune eficiente pentru consolidarea regimului juridic de neproliferare a armelor nucleare și a altor arme de distrugere în masă, precum și pentru prevenirea livrării munițiilor în zonele de conflict; de a extinde cooperarea reciproc avantajoasă a statelor în dezvoltarea culuarului de transport transnațional Europa-Caucaz-Asia prevăzut în documentul final al Conferinței internaționale pentru restabilirea istoricii „Cale de mătase”, care a avut loc la 7-8 septembrie 1998 la Baku.

Părțile au convenit că vor ține consultări regulate la niveluri respective privind toate problemele de interes comun [2].

La următoarea întrunire, din septembrie 2000, în cadrul sesiunii a 55 a Adunării Generale a ONU din New-York, șefii de state au semnat Memorandumul cu privire la activizarea cooperării în cadrul GUUAM și la atribuirea acestei cooperări a unui caracter la mai multe niveluri: o dată în an întrunirea șefilor de state, nu mai puțin de două întruniri în an a miniștrilor afacerilor externe, formarea unui organ permanent de coordonare a GUUAM – Comitetul coordonatorilor naționali. În document se stipula că printre scopurile fundamentale ale cooperării în cadrul GUUAM se înscriu: crearea condițiilor favorabile în vederea accelerării creșterii economice și ridicarea bunăstării popoarelor statelor membre, dezvoltarea relațiilor comerciale reciproc avantajoase bazate pe principiile liberului comerț, aprofundarea cooperării interramurale, elaborarea și realizarea unor programe și proiecte complexe în domeniile de producere, comerț, energetică, transport, economie, acțiuni comune în domeniul internațional de creditare și finanțare a serviciilor vamale și fiscale, al comunicării, științei și tehnicii, educației și culturii. Prioritare au fost declarate funcționarea eficientă a magistralei Europa-Caucaz-Asia (TRASEKA), dezvoltarea infrastructurii, asigurarea solidității și securității acestei magistrale.

* A se vedea: Mijnarodni organizatii; Navci posobie / Za red. O.C.Cucika. - Kiev, 2005, c.117-133; Ulahovivi V.E. Mejdunarodnăe organizatii: Spravochnoe posobie. - Minsk, 2005, c.200-202; Savciuc K.A., Proțenco I.M., Melnic C.A. Pravovoi status Orzanizații za Demokratiu i Economicescoe razvitie – GUAM / Otv. red. K.A.Savciuc. - Kiev: TOV „Vidavnițtvo – Iuridicna dumca”, 2006, p. 68.

După cum putem observa, de la document la document, scopurile și obiectivele organizației se concretizează și se diversifică. Așa, de exemplu, în Declarația comună din 24.04.1999 este stipulat un scop specific al cooperării internaționale – combaterea intoleranței etnice, a separatismului și extremismului religios. Acestea sunt probleme majore, în special separatismul, cu care se confruntă toate statele organizației. În opinia noastră, separatismul este problema nr.1, care amenință și pune în pericol direct suveranitatea și integritatea statelor membre ale GUUAM: Georgia (Abhazia și Osetia), Ucraina (Crimeea), Azerbaidjanul (Carabahul de Munte), Republica Moldova (Transnistria), Uzbekistanul (regiunea Fergana).

O etapă nouă în formarea GUUAM îl constituie summitul șefilor de state de la Ialta din 7 iunie 2001 în cadrul căruia a fost semnată Carta GUUAM [3], Convenția statelor membre cu privire la asistență reciprocă în probleme consulare [4]. Cu semnarea și intrarea în vigoare a acestor documente considerăm că s-a început instituționalizarea oficială a noii organizații internaționale. Carta GUUAM este actul instituțional – baza juridică a organizării și activității organizației. Ea consacră scopurile (art.1), principiile (art.2), direcțiile de bază (art.3) ale cooperării statelor membre, stabilește structura organizațională (art.6) la acel moment a asociației de state.

Conform Cartei, cooperarea în cadrul GUUAM urmărește următoarele scopuri:

- concursul în dezvoltarea social-economică a statelor participante;
- dezvoltarea magistrelor de transport și comunicații, a infrastructurii dislocate în zona acestora;
- fortificarea securității regionale în toate domeniile de activitate;
- combaterea terorismului internațional, a crimei organizate și a narcobusinessului;
- dezvoltarea relațiilor în domeniul culturii, științei și în sfera militară;
- interdependența în cadrul organizațiilor internaționale (art.1).

În Cartă este stabilit că cooperarea în cadrul organizației se desfășoară în conformitate cu normele și principiile unanim recunoscute ale dreptului internațional, în special privind respectarea suveranității, independenței, integrității teritoriale și neamestecul în treburile interne ale statelor participante (art.2).

În calitate de domenii de cooperare sunt stabilite: economia, știința, tehnologiile și mediul ambiant; infrastructura comunicațiilor de transport, energeticii, telecomunicațiilor; investiții și proiecte financiare comune; sfera militară, culturală, educația, mass-media, turismul, schimbul de tineret, precum și alte direcții de cooperare de interes comun (art.3). Totodată, statele pot propune și alte sfere de cooperare (art.4).

Pentru prima dată GUUAM se declară organizație deschisă pentru participarea altor state, care în deplină măsură vor confirma atașamentul său scopurilor și principiilor GUUAM consacrate în documentele de bază ale Organizației, inclusiv în prezenta Cartă (art.5).

Carta din Ialta a stabilit baza organizațională și structura asociației, organul suprem fiind întrunirile anuale ale șefilor de state, în cadrul cărora se examinează cele mai importante și vitale probleme de interes comun, vizând inclusiv coordonarea pozițiilor cu privire la problemele actuale ale vieții internaționale, crearea organelor specializate ale GUUAM. Președinția este deținută de state în ordinea alfabetică pentru un mandat de un an, prin rotație în perioada între întrunirile ordinare (art.6.1).

Organul executiv al GUUAM este ședința miniștrilor afacerilor externe, care se convoacă nu mai rar de două ori în an. Competența de bază a executivului constă în monitorizarea executării acordurilor încheiate și a actelor adoptate de șefii de state, precum și în pregătirea propunerilor pentru ședința șefilor de state în concepția dezvoltării și aprofundării cooperării GUUAM (art.6.2.).

Organul de lucru al GUUAM este Comitetul coordonatorilor naționali (CCN), din care fac parte persoane oficiale din statele membre (din partea statului) desemnate de ministrul afacerilor externe, de regulă, după cum arată practica – de viceministru sau șef de departament, deși în Cartă nivelul nu este stabilit (art.6.3). Comitetul coordonează întreaga activitate în cadrul GUUAM, asigură pregătirea întrunirilor șefilor de state și ale miniștrilor afacerilor externe. Ședințele ordinare au loc odată la trei luni (4 în an), dar este prevăzută și posibilitatea convocării ședințelor neordinare și extraordinare, după principiul rotației, pe rând în fiecare stat membru.

Menționăm, că un rol important în organizarea activității CCN și a ședințelor miniștrilor afacerilor externe le revine ambasadorilor din statele membre ale GUUAM (și nu numai), care formează clubul ambasadorilor statelor din GUUAM și examinează, coordonează acțiunile în problemele de interes comun în țările de reședință. Această afirmare este făcută în baza propriei experiențe a autorului.

Este foarte important să evidențiem că toate deciziile în cadrul GUUAM se adoptă numai prin acord comun – consens (art.7). Limbile de lucru în GUUAM sunt rusa și engleza (art.8).

După adoptarea Cartei GUUAM activitatea statelor participante devine mai dinamică și concretă. Regulat au loc ședințele miniștrilor afacerilor externe și ale Comitetului coordonatorilor naționali; și-au început activitatea primele grupuri de lucru în domeniile respective. La 16 iulie 2002, la Kiev, a fost inaugurat Oficiul de informație al GUUAM. În iulie 2002, la Ialta are loc întrunirea anuală a șefilor de state care a demonstrat un interes deosebit față de GUUAM din partea comunității internaționale, la întrunire participând reprezentanți ai 10 state din zona euroasiatică și 4 organizații internaționale interguvernamentale de mare importanță (ONU, UE, OSCE, OCEMN).

Totodată, în cadrul întrunirii s-a constatat și dezinteresul Uzbekistanului de a coopera în cadrul organizației. Uzbekistanul a fost reprezentat la nivelul ambasadorului său în Ucraina, care nu a semnat nici un document din cele adoptate în cadrul întrunirii. Vom releva că și Republica Moldova în perioada analizată nu întotdeauna a demonstrat o atitudine responsabilă față de angajamentele sale, care decurg din documentele semnate și încheiate în cadrul organizației.

Totuși, la întrunirea din Ialta (iulie 2002) au fost adoptate câteva hotărâri importante și semnate un șir de documente de drept internațional. A fost adoptată hotărârea de a forma 7 grupuri permanente de lucru: 1 – energetică; 2 – transport; 3 – cooperarea comercial economică; 4 – tehnologii informaționale; 5 – cultură, știință și educație; 6 – turism; 7 – combaterea terorismului, a crimei organizate și a narcobusinessului. Fiecare stat devine coordonator al anumitei grupe: Moldova – turismul; Azerbaidjan - combaterea terorismului, crimei organizate, a narcobusinessului; Georgia – transportul; Ucraina – energetica și cooperarea comercial-economică; două fiind rezervate pentru Uzbekistan.

Au fost adoptate acte care reglementează activitatea organelor instituționale: Regulamentul cu privire la Consiliul miniștrilor afacerilor externe ai statelor participante la GUUAM [5]; Cu privire la statutul de observator în activitatea GUUAM [6]; Regulamentul provizoriu cu privire la Oficiul de informație al GUUAM din Kiev [7]. La acest summit șefii de stat au convenit de a lansa, în parlamentele statelor sale, inițiativa de a crea încă un organ instituțional – Adunarea Parlamentară a statelor GUUAM.

Au fost semnate și adoptate și o serie de acte internaționale, care au scopul de a asigura stabilitatea și securitatea în regiune: Declarația cu privire la eforturi comune în asigurarea stabilității și securității în regiune, din 20.07.2002; Acordul privind cooperarea interguvernamentală a statelor participante la GUUAM în sfera combaterii terorismului, crimei organizate, precum și a altor categorii de crime periculoase, din 20.07.2002. Prezentul Acord este deschis pentru semnare doar pentru guvernele statelor-participante la GUUAM și intră în vigoare din momentul predării depozitarului a celui de-al treilea document care confirmă că statul a îndeplinit toate procedurile interne necesare implementării. Ucraina a aprobat acordul prin Hotărârea Cabinetului de Miniștri din 24.10.2002, Azerbaidjanul a legitimat Acordul prin Hotărârea Cabinetului de Miniștri din 10.06.2003 [8], Moldova și Georgia aflându-se în faza de pregătire a documentelor necesare.

În timpul întrunirii din Ialta 2002 a fost semnat Acordul cu privire la crearea zonei comune a comerțului liber*, Acordul cu privire la formarea Comitetului oamenilor de afaceri, care a început să funcționeze practic imediat, prima ședință fiind ținută deja la 13 noiembrie.

Putem constata că întrunirea din Ialta a impulsivat dinamizarea activității statelor în cadrul asociației, în special în ce privește cooperarea cu organizațiile internaționale și statele membre. Cel mai important în acest sens este documentul GUUAM-SUA „Programul cadru GUUAM-SUA pentru susținerea comerțului și transporturilor, asigurarea controlului de frontieră și vamal, combaterea terorismului, a crimei organizate și a răspândirii narcoticelor”.

În procesul de formare a GUUAM anul 2003 este considerat an „negru”. A scăzut brusc interesul statelor membre față de această instituție. Așa, la întrunirea din Ialta din 3-4 iulie 2003 au fost prezenți numai președintele Ucrainei și al Georgiei, Azerbaidjanul fiind reprezentat de Primul-ministru, Moldova și Uzbekistanul – de funcționari de rang inferior [9].

Din cauza reprezentării slabe, la întrunirea din Ialta 2003 nu a fost posibilă examinarea și semnarea documentelor importante în domeniile economic, energetic și al transportului. Totuși, au fost semnate unele acorduri și acte cu caracter politic referitor la securitatea regională, cooperarea în domeniul științei și educației, sistemelor informaționale.

---

* Acordul este deschis pentru orice stat care recunoaște scopurile, principiile GUUAM și prezentul acord, își asumă toate angajamentele stipulate în acord. Acceptarea ca parte necesită acordul statelor membre. Acordul este ratificat de toate statele, cu excepția Uzbekistanului, și este în vigoare.

Cel mai important eveniment pentru GUUAM în anul 2003 este, incontestabil, Rezoluția Adunării Generale a ONU din 9 decembrie 2003 A/RES/58/58 prin care GUUAM-ului, ca organizație internațională interguvernamentală, i se acordă statutul de observator în Adunarea Generală a ONU în conformitate cu care GUUAM poate participa la toate lucrările Adunării Generale, la ședințele plenare și ale organelor subsidiare ale Adunării (comitete, consilii).

Pentru anul 2004 au fost programate o serie de proiecte de tratate și acorduri care aveau ca scop aprofundarea cooperării în GUUAM și continuarea instituționalizării GUUAM în organizație internațională cu toate funcțiile, competențele și structura respectivă, cărora trebuie să corespundă o organizație regională conform normelor dreptului internațional. Însă, cercurile politice și eșalonul superior din mai multe state s-au arătat dezinteresate (sau nepregătite) față de ordinea de zi; astfel, întrunirea ordinară a șefilor de state preconizată pentru anul 2004 așa și nu a avut loc, deși organele de lucru au pregătit toate problemele tehnico-organizatorice, îndeosebi proiectele de documente.

Totuși, în 2004 a avut loc a 6-a întrunire (28.06.2004) a Consiliului miniștrilor afacerilor externe (ce-i adevărat – la Istanbul, unde participau la un alt forum din cadrul OSCE), care a adoptat un pachet de documente ce urmau a fi semnate de șefii de state. Probabil, unicul succes obținut de GUUAM în anul 2004 a fost convocarea ședinței constitutive a Adunării Parlamentare a statelor GUUAM, care a avut loc 23 septembrie 2004 și la care a fost semnată Declarația privind formarea Adunării Parlamentare a statelor GUUAM și Regulamentul de procedură a acestui organ.

Anul 2005 a fost un an mai activ și de succes culminând cu întrunirea la nivel înalt – șefi de state și guverne (Georgia, Ucraina, Azerbaidjanul și Republicii Moldova), care a avut loc la Chișinău la 22 aprilie 2005. În calitate de invitați speciali la întrunire au participat președinții Lituaniei și României, reprezentantul oficial al SUA și Secretarul General al OSCE.

La întrunirea din Chișinău au fost adoptate și semnate o serie de documente – acorduri internaționale și acte politice, cel mai important fiind Declarația de la Chișinău: „În numele democrației, stabilității și dezvoltării” [10], în care statele membre își reconfirmă aspirația spre integrarea europeană și aprofundarea relațiilor de parteneriat cu Uniunea Europeană, OTAN și SUA. O atenție specială este acordată problemelor de securitate și stabilitate în zonă, reglementării prin eforturi comune susținute a conflictului din Transnistria, precum și a celor din Georgia și Azerbaidjan, în strictă conformitate cu principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional.

La întrunire au fost examinate probleme ce țin de domeniul economic, al comerțului, energiei și sportului, fiind semnate și documente de lucru în acest sens, în care sunt prevăzute măsuri concrete pentru organele de lucru ale GUUAM.

În Declarația de la Chișinău (eveniment major pentru destinul GUUAM-ului) este prevăzut pct.11, potrivit căruia statele își declară intenția de a „forma în baza GUUAM o organizație internațională interguvernamentală” cu toate atributele necesare. Șefii de state au însărcinat organele de lucru ale GUUAM și instituțiile de resort ale statelor sale să pregătească toate documentele necesare pentru realizarea acestei probleme majore la următoarea întrunire a șefilor de state care a avut loc la 22-23 mai 2006 la Kiev. În cadrul acesteia a fost adoptată Declarația din 23 aprilie, formată, în baza asociației neformale a statelor GUUAM, o nouă organizație internațională regională cu denumirea „Organizația pentru Democrație și Dezvoltare economică – GUAM”^{*} (Organization for Democracy and Development – GUAM) [11].

Referințe:

1. Textul Comunicatului: <http://www.guam.org.ua/226.469.0.0.1.0.phtml>
2. Textul Comunicatului: <http://www.guam.org.ua/181.453.0.0.1.0.phtml>
3. Textul Comunicatului: <http://www.guam.org.ua/180.536.0.0.1.0.phtml>
4. Convenția a intrat în vigoare la 9.12.2002 și este în vigoare și valabilă pentru Ucraina, Azerbaidjan, Georgia, Moldova, spre regret, încă nu a îndeplinit toate procedurile interne necesare pentru implementarea Convenției în dreptul național. Uzbekistanul a denunțat Convenția la 10.03.2006.

^{*} GUAM deoarece Uzbekistanul în 2005 nu a susținut inițiativa de a transforma GUUAM-ul în organizație internațională. După întrunirea de la Chișinău, Președintele Uzbekistanului I.A. Karimov, prin scrisoarea sa din 3 mai 2005, a adus la cunoștință Președintelui V.V. Voronin, care deținea președinția pentru anul 2005 în GUUAM, că Uzbekistanul se retrage definitiv din asociația de state, așa că denumirea oficială este GUAM și nu GUUAM.

5. Textul Regulamentului: <http://www.guam.org.ua/180.532.0.0.1.0.phtml>
6. Textul Regulamentului: <http://www.guam.org.ua/180.533.0.0.1.0.phtml>
7. Textul Regulamentului: <http://www.guam.org.ua/180.534.0.0.1.0.phtml>
8. Савчук К.А., Проценко И.М., Мелник К.А. Правовой статус Организации за демократию и экономическое развитие – ГУУАМ / Отв. ред. К.А. Савчук., ТОВ „Vidavniŭtvo-Iuridicnadumca”, 2006, p.11.
9. Правовой статус Организации за демократию и экономическое развитие – ГУУАМ, с.13.
10. Textul Declarației de la Chișinău: <http://www.guam.org.ua/181.489.0.0.1.0.phtml>
11. Textul Declarației de la Kiev: <http://www.guam.org.ua/181.611.0.0.1.0.phtml>

Prezentat la 27.03.2007

КОЛЛИЗИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ: ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ КНИГИ V ГК РМ

Наталья ОСОЯНУ

Международный независимый университет Молдовы

În prezentul articol sunt studiate anumite aspecte ale interpretării și aplicăcii normelor conflictuale din Cartea V a Codului civil. Norma conflictuală soluționează conflictul de legi, care constituie principala materie de drept internațional privat și este o noțiune specifică acestei ramuri de drept. Conflictul de legi se poate ivi numai în domeniul raporturilor cu element străin, care formează obiectul dreptului internațional privat.

The present article is dedicated to the study of certain aspects of the conflict of law norms, included in the book V of the Civil Code. This kind of norms is aimed at the solution of the main problem in the sphere of international private law – the conflict of different legal systems. This conflict can appear only in case of legal relationship with a foreign element, constituting the object of international private law.

1. Понятие коллизионной нормы. В литературе по международному частному праву (далее - МЧП) обычно отмечается, что при правоотношениях с иностранным элементом всегда возникает т.н. **коллизионный вопрос**, который заключается в необходимости решить, какой из двух коллизирующих (сталкивающихся) законов подлежит применению – действующий на территории, где находится суд, рассматривающий дело, или иностранный закон, т.е. закон той страны, к которой относится иностранный элемент в рассматриваемом деле [2, 83]. Коллизионный вопрос типичен для МЧП: если в других отраслях права проблемы коллизии законов обладают второстепенным значением, то здесь именно коллизионный вопрос и его устранение составляют основное содержание отрасли, которую в ряде стран называют коллизионным правом. Коллизия может быть устранена путем использования т.н. **коллизионных норм**, представляющих собой особый вид правовых норм и являющихся характерной особенностью МЧП. В.Л.Толстых отмечает любопытную особенность в названии данного вида норм: с учетом того, что «коллизия» в переводе с латыни означает «столкновение», коллизионную норму следует понимать как «сталкивающуюся», тогда как на самом деле её цель – урегулировать столкновение двух конкурирующих право порядков. Автор в этом контексте замечает, что функционально более уместное название данной категории норм – **антиколлизионные нормы** [7, 22]. В англоязычной литературе употребляется понятие «conflict of laws», которое переводится как «конфликт законов».

В доктрине МЧП понятие, природа и источники коллизионной нормы зачастую определяются по-разному, но тем не менее она остается центральным институтом. Т.о., **коллизионная норма – это норма, определяющая, право какого государства должно быть применено к данному частноправовому отношению, осложненному иностранным элементом**. Г.К.Дмитриева выделяет две особенности данной нормы: во-первых, сама норма не дает ответа на вопрос, каковы права и обязанности сторон правоотношения, а только указывает компетентный право порядок, во-вторых, она применяется только вместе с теми материально-правовыми нормами, к которым отсылает [5, 98].

В доктрине МПЧ, как современной, так и классической, существует разногласие по поводу того, обладают ли коллизионные нормы публично-правовой или гражданско-правовой природой [7, 20]. Этот вопрос имеет весьма серьезное теоретическое и практическое значение, т.к. от той или иной квалификации правовой природы коллизионных норм **должна будет устанавливаться и сама сущность МЧП – является ли оно регулятором частноправовых или публично-правовых отношений** [1, 171]. Публично-правовой эффект коллизионной нормы усматривается исследователями в том, что определение компетентного право порядка и в ряде случаев возможности выбора права, заложенные в коллизионной норме, есть «одностороннее санкционирование одним государством применения властных актов (законов) других государств на своей территории или же признания юридических последствий этих актов» [8, 83]. Л.П.Ануфриева замечает в этой связи, что указанное целиком лежит в сфере суверенного усмотрения этого государства – согласиться или не согласиться на применение иностранного права, опосредованное в коллизионных и иных его нормах. Она также утверждает, что «трудно отказать

коллизийной норме в качестве, отражающем её суть, т.е. быть регулятором частноправовых отношений, складывающихся в международном обороте, несмотря на то, что помимо сторон–субъектов цивилистических отношений международного характера она обращена также и к государственным (публичным) органам – судебным учреждениям, органам нотариата, иным правоприменительным органам» [1, 172-173].

В.Л.Толстых, в свою очередь, считает, что коллизийные нормы являются как публичными, так и процессуальными. Он также отмечает, что в принципе коллизийную норму можно рассматривать как «двойную»: регулиующую поведение суда и поведение сторон; в любом случае при возникновении спора стороны не смогут сослаться на коллизийную норму для своей защиты, поскольку в самой коллизийной норме не содержится никаких положений, касающихся конкретных прав и обязанностей сторон [7, 20]. По его мнению, целью коллизийной нормы является нахождение правопорядка, при помощи которого отношение было бы урегулировано наиболее справедливо и эффективно, и при этом неважно, чьи конкретно частные интересы будут защищены [7, 20]. В этом плане, вновь возвращаясь к мнению Л.П.Ануфриевой, хотелось бы привести следующую цитату: «Юридическая природа коллизийных норм в том именно и состоит, что в них гармоничным образом сочетаются публично-правовой и частноправовой элементы, в существенной мере обуславливающие её специфику... публично-правовой эффект коллизийной нормы носит на самом деле вторичный, производный характер» [1, 173]. По существу коллизийная норма как таковая санкционирует применение иностранного права в пределах конкретной национальной юрисдикции. Данное санкционирование имеет свою международно-правовую основу: «международную вежливость» в предшествующие века или принцип сотрудничества как общепризнанную норму международного публичного права. «Коллизийные нормы отражают, с одной стороны, существование различий и многообразие правопорядков государств, а с другой – взаимодействие национальных правовых систем государств» [1, 173].

Что касается принципов конструирования коллизийных норм, то и здесь существуют разногласия. В качестве примера классификации этих принципов можно привести мнение О.Н.Садикова, который располагает их следующим образом: принцип тесной связи права и отношения; принцип ограниченного применения определенных привязок; принцип создания общего правового режима для основного и дополнительных отношений; принцип ограниченной дифференциации объема коллизийной нормы; принцип ограниченного использования *lex fori* [3, 152-154]. В.Л.Толстых, в свою очередь, приводит такие принципы, как реальность, четкость и территориальность действия, причем последний принцип обосновывает публично-правовым характером коллизийной нормы [7, 23]. Заметим, что критерии реальности и четкости не вызывают сомнений, хотя их можно применить не только к коллизийным нормам, но и к любым другим.

2. Структура коллизийных норм. Коллизийные нормы состоят из двух структурных элементов: объема и привязки. Г.К.Дмитриева отмечает, что двучленное деление коллизийной нормы соответствует структуре правовых норм вообще, которые состоят из двух частей – *гипотезы* и *диспозиции*, тогда как так называемая *логическая норма* (в т.ч. и коллизийная) состоит из трех частей: *гипотезы*, *диспозиции* и *санкции*. Третий элемент логической коллизийной нормы лежит в сфере частного права [5, 99].

Объем (гипотеза) нормы указывает на круг общественных отношений, подпадающих под регулирование, или фактические обстоятельства, условия, при которых действует данная норма. Традиционно объем нормы соответствует конкретному частноправовому институту (наследственные отношения, договорные обязательства, деликтные обязательства, заключение брака и т.д.), причем детальная дифференциация объема происходит не только по институтам или подинститутам, но и по отдельным вопросам [5, 101].

Привязка (диспозиция) нормы прикрепляет, «привязывает» рассматриваемое общественное отношение к конкретному правопорядку – тем самым указывая на юридические последствия, которые наступают при возникновении частного правоотношения с иностранным элементом и заключаются в выборе права, подлежащего применению. Привязка коллизийной нормы чаще всего включает некий ориентир, помогающий «проложить путь» к отысканию применимого права. Указанные ориентиры большей частью представляют собой сложившиеся в практике международного общения правила, именуемые формулами прикрепления, или коллизийными формулами. Иными словами, *формулы прикрепления* – это наиболее типичные, максимально обобщенные правила, которые чаще всего используются для построения коллизийных норм. Далее рассматриваются наиболее часто встречаемые формулы прикрепления.

Личный закон физического лица (**lex personalis**). Эта формула предполагает привязку регулирования соответствующих аспектов отношения к личному закону конкретного субъекта – закону гражданства (**lex patriae, lex nationalis**) или постоянного места жительства (**lex domicilii**). Это один из самых распространенных коллизионных принципов, применяемый для выбора права преимущественно при регулировании отношений, связанных с право-, дееспособностью физических лиц, их гражданско-правовым статусом. Традиционно закон гражданства использовался в ряде стран континентальной правовой системы, а закон домицилия – в странах системы common law. В законодательстве РМ данная формула прикрепления присутствует в ч.(1) ст.1587 ГК РМ, согласно которой гражданское состояние и правоспособность физического лица определяются *национальным законом*: т.е. мы имеем дело с *lex personalis* в форме *lex patriae (nationalis)*, но в этой статье есть и формула *lex domicilii*: «Национальным законом лица без гражданства считается закон государства, в котором это лицо имеет место жительства или место нахождения» – ч.(3) ст.1587 ГК РМ.

Личный закон (статут) юридического лица (**lex societatis**). Это понятие существует в МЧП для обозначения коллизионного аспекта регулирования правового статуса юридического лица в части осуществления им личных прав в сфере международного гражданского оборота; оно отвечает на наиболее важные с сущностной точки зрения вопросы относительно самого существования юридического лица и его пределов. Общепризнанным является и то, что в определенной мере личный статут юридического лица обладает экстратерриториальным действием – тем самым признается существование правовой связи конкретного юридического лица с определенным государством, однако она не может быть квалифицирована аналогом гражданства, поскольку имеет совсем другую природу. Данная формула прикрепления присутствует в ч.(1) ст. 1596 ГК РМ: «Национальным законом иностранного юридического лица считается закон государства, где учреждено это юридическое лицо».

Закон места нахождения вещи (**lex rei sitae**). Этот коллизионный принцип является одним из старейших в МЧП и имеет обычно-правовое происхождение. Сфера его действия в настоящее время сводится к вещно-правовым и наследственным отношениям, хотя ранее он применялся только для регулирования вещных прав относительно недвижимого имущества, тогда как движимость «следовала за лицом» (*mabilia personam sequuntur*). Изменения в применении принципа **lex rei sitae** связаны, как отмечает Л.П.Ануфриева, с крупными изменениями в природе движимых вещей в ходе развития капитализма (появление акций, разнообразных видов ценных бумаг и т.д.) [1, 186]. Из данного общего правила существуют три исключения, но само по себе оно содержится в ч.(1) ст.1601 ГК РМ: «Содержание владения, права собственности и других вещных прав на движимое и недвижимое имущество, их осуществление и защита определяются по закону государства, где это имущество находится, если не предусмотрено иное».

Закон места совершения акта (**lex loci actus**). Это обобщенная формула прикрепления, и в таком виде она используется не часто. Данный коллизионный принцип распадается на несколько коллизионных привязок, каждая из которых имеет собственное значение: закон места заключения договора или сделки, закон места совершения сделки, определяющий её форму, закон места исполнения обязательства или договора, закон места заключения брака, закон места причинения вреда.

1. Закон места заключения договора (**lex loci contractus**). Этот принцип связывает рассматриваемое отношение с правом того государства, в котором заключен контракт. В настоящее время значительное число международных коммерческих контрактов заключаются между сторонами, которые физически находятся в разных государствах (*inter absentes*), с использованием технических средств связи. Вследствие этого принцип **lex loci contractus** постепенно «сдает позиции», уступая место другим формулам прикрепления – например, закону, избранному сторонами, закону страны продавца и т.д. Г.К.Дмитриева отмечает, что «место заключения договора из физической, объективной категории превратилось в юридическую категорию, по-разному трактуемую в праве разных государств. Например, в англо-американском праве используют т.н. концепцию «почтового ящика», согласно которой договор считается заключенным в том месте, откуда отправлен акцепт» [5, 112]. Эта формула прикрепления упоминается в ч.(2) ст.1609 ГК РМ: «Требования к существу сделки определяются... законом места, в котором совершена односторонняя сделка».

2. Закон места совершения сделки, определяющий её форму (**locus regit formam actus**). Этот принцип известен со времен средневековья, когда сделки во всех аспектах подчинялись закону места их совершения. В настоящее время регулирование содержания и формы сделки может идти по разным путям, однако форма, как уже было сказано, регулируется законом страны её совершения. В качестве

примера процитируем п. а) ч.(1) ст.1609: «Сделка, совершенная за пределами Республики Молдова, считается действительной с точки зрения формы, если она соответствует одному из следующих условий: а) соблюден закон места, где она совершена».

3. *Закон места исполнения обязательства/договора (lex loci solutionis)*. Согласно данной формуле прикрепления, регулятором взаимоотношений сторон по существу служит правопорядок той страны, в которой осуществляется исполнение, предусмотренное договором. Однако необходимо принять во внимание, что исполнение договора для разных сторон является различным: так, в договоре купли-продажи для продавца исполнением будет отправка товара (передача его перевозчику), а для покупателя – осуществление платежа и принятие товара. Поскольку в международных торговых контрактах эти действия осуществляются в разных государствах, отсюда следует, что договор теоретически должен подчиняться как минимум двум разным правопорядкам – такое явление называется в МЧП «расщеплением коллизионных привязок» [1, 191]. В ГК РМ эта формула прикрепления также присутствует, однако имеет несколько иную формулировку: согласно п.(1) ст. 1611, «при отсутствии соглашения сторон о применяемом законе к договору применяется закон государства, с которым договор наиболее тесно связан. Считаются существующими такие связи с законом государства, в котором должник исполнения на момент заключения договора имеет место жительства или место нахождения либо зарегистрирован в качестве юридического лица». Также в ч.(2) этой статьи предусматривается применение к договору строительного подряда и договору подряда на выполнение проектных и изыскательских работ закона государства, где создаются предусмотренные договором результаты.

4. *Закон места совершения брака (lex loci celebrationis)*. Этот коллизионный принцип применяется в МЧП исключительно в брачных отношениях и подразумевает, что отношения по заключению брака подчиняются правопорядку того государства, на территории которого совершается брачный обряд (заключается брак). Заметим, что в законодательстве РМ эта норма отсутствует, поскольку в области семейных отношений Семейный кодекс РМ содержит только односторонние коллизионные нормы, и все они обязывают применять право РМ (ч.(1) ст.155, ч.(1) ст.158 СК РМ).

5. *Закон места причинения вреда (lex loci delicti commissi)*. Этот коллизионный принцип применяется в деликтных отношениях, имеющих юридическую связь с правопорядком различных государств. Следует учитывать, что он в законодательстве и практике разных государств трактуется по-разному: к примеру, как место совершения правонарушения (Италия, Греция), или как место наступления вредоносного эффекта (США, Франция). В ГК РМ эта формула прикрепления содержится в ч.(1) ст.1615, однако следует отметить в данном случае неправильный перевод текста статьи на русский язык, в результате чего «действие, причинившее вред» (“actul ilicit”), превратилось в «неправомерную сделку». Право ряда государств допускает возможность выбора потерпевшим наиболее благоприятного закона, и РМ также относится к числу этих стран – см. ст.1616 ГК.

Закон, с которым правоотношение наиболее тесно связано (the proper law of the contract). Эта коллизионная привязка получила распространение в англо-американских странах, хотя в последние годы находит все большее применение в праве и практике европейских государств. В ГК РМ она также присутствует (ч.(2) ст.1587 – «При наличии у лица двух или более гражданств национальным законом считается право государства, с которым лицо наиболее тесно связано»; ч.(1) ст.1611 – «При отсутствии соглашения сторон о применяемом законе к договору применяется закон государства, с которым договор наиболее тесно связан»).

Закон страны продавца (lex venditoris). Lex venditoris – закон страны продавца – есть обязательственный статут сделки купли-продажи. Во многих странах он трактуется как неделимый статут, т.е. соответствующий правопорядок будет применяться к отношению в целом, что касается регулирования вопросов существа обязательств. Вместе с тем этот правопорядок не будет компетентным в вопросах формы сделки, право- и дееспособности сторон и акцессорных обязательств, если таковые имеют место. В праве РМ данная формула прикрепления отсутствует.

Закон суда (lex fori). Закон суда – формула прикрепления, решающая коллизию в пользу права того государства, где рассматривается частноправовой спор (в суде, арбитраже, третейском суде или ином органе). Учреждение, рассматривающее спор, несмотря на т.н. иностранный элемент в деле, не применяет иностранное право, если речь идет о гражданско-процессуальных его аспектах, а обращается к собственному правопорядку. В то же время это не относится к решению вопросов существа спора – материально-правовым аспектам (lex causae), по которым суд применяет право иностранного государства, если из фактических обстоятельств будет следовать, что именно оно является компетентным

применительно к данным отношениям. Иногда закон суда в качестве формулы прикрепления используется в международных договорах об оказании правовой помощи. В праве РМ он напрямую не сформулирован, однако подразумевается исходя из общих принципов МЧП.

Закон флага (*lex banderae* или *lex flagi*). Закон флага – это закон того государства, под государственным флагом которого эксплуатируется морское или воздушное судно. Этот коллизионный принцип является важнейшим в отношениях по перевозке грузов и определении прав и обязанностей, ответственности сторон и т.п., вещно-правовых отношений при установлении вещного статута, деликтных отношениях и т.д. В ГК РМ он содержится в п. а) ч.(1), ст.1603, согласно которому установление, передача и прекращение вещных прав на транспортные средства определяются по закону государства, под флагом которого зарегистрировано судно или летательный аппарат.

Закон валюты платежа (*lex pecunia, lex monetae*). Согласно данной привязке, правом, применимым к валютным договорным обязательствам, будет выступать правопорядок того государства, в валюте которого был заключен договор. Теорию об особой роли «валютной привязки» в свое время выдвинул немецкий исследователь А.Нуссбаум, и она оказала весьма значительное влияние на практику немецких и австрийских судов. Как отмечает Л.П.Ануфриева, «валюта долга», «валюта денежного обязательства» или договора в целом может быть принята во внимание наряду с другими факторами, характеризующими состав правоотношения, при выборе решающего правопорядка как права, наиболее тесно связанного с данным отношением [1, 198]. В праве РМ данная формула прикрепления отсутствует.

Закон, избранный сторонами гражданского правоотношения (*lex voluntatis*). Этот коллизионный принцип означает применение права того государства, которое выберут сами стороны – участники частного правоотношения. Такой способ выбора права используется лишь в одной группе частных правоотношений – в договорных обязательствах. Хотя эта формула прикрепления возникла относительно недавно (конец XIX в.), она в настоящее время является общепризнанной. Как национальное коллизионное право, так и международные договоры исходят из того, что при решении всех коллизионных вопросов в сфере договорных обязательств решающей является воля сторон. Данная формула прикрепления, называемая ещё «автономией воли», присутствует в молдавском коллизионном праве – см. ст. 1610, ч.(1): «Договор определяется по закону, избранному соглашением сторон».

Закон места выполнения работы (*lex loci laboris*). Этот коллизионный принцип имеет узкоспециальный характер и связан, как явствует из названия, с трудовыми отношениями. Согласно этой формуле, для регламентации всего комплекса трудовых правоотношений, осложненных иностранным элементом, применяется право страны, где осуществляется трудовая деятельность (основным исключением из данного правила является форма трудового договора). Практически все имеющиеся кодифицированные акты по МЧП различных государств, если они содержат в своем составе нормы, рассчитанные на регулирование трудовых отношений с участием иностранцев либо по выполнению работы за рубежом, используют данную коллизионную привязку, однако в коллизионном праве РМ такой привязки нет.

Марышева Н.И. включает в перечень коллизионных формул прикрепления также *lex causae* – закон, регулирующий «существо» отношения [4, 77], определяя сферу его применения как «определение в соответствии с коллизионной нормой статута отношения, регулирование на его основе (поскольку не определено иное) вопросов, связанных с существом отношения». Однако *lex causae* всё-таки не формула прикрепления, а коллизионный принцип.

Перечень рассмотренных формул прикрепления не является исчерпывающим – это наиболее типичные и обобщенные формулы, каждая из которых может проявляться и в более конкретных вариантах. Г.К.Дмитриева, говоря о современных тенденциях развития МЧП, выделяет две особенности развития коллизионных привязок [5, 117]: (1) стремление к отказу от жестких привязок, основанных на определенном критерии; это не означает, что от классических привязок отказываются, но их роль становится субсидиарной, тогда как в качестве главного правила выступают более гибкие привязки (н-р, *propter legem*); (2) для выбора права по одному вопросу используется не одна, а целая система взаимосвязанных привязок с целью обеспечить адекватное регулирование всего многообразия частных-правовых отношений; в результате возникают цепи из генеральной и дополнительных коллизионных привязок, связанных внутренним единством. Марышева Н.И. в этом контексте также обращает внимание на то, что новое поколение коллизионных правил – это т.н. «гибкие» коллизионные нормы. Регулирование с помощью таких норм зачастую сводится к принципу наиболее тесной связи [4, 79].

3. Виды коллизионных норм. В современном МЧП встречается достаточно большое разнообразие видов коллизионных норм. Споры не вызывает, в принципе, только их разграничение в зависимости от формы выражения привязки на *двусторонние* и *односторонние*, которое является основным в МЧП. *Односторонние* коллизионные нормы отсылают регулирование отношения к определенно обозначенному в них правопорядку, как правило – к национальному праву. *Двусторонние* коллизионные нормы лишь указывают на признак, с помощью которого можно отыскать компетентный правопорядок. Выбор соответствующего материального права, которое будет регулировать рассматриваемое отношение по существу, зависит от фактических обстоятельств, характеризующих данное отношение. Следует отметить, что МЧП различных стран довольно часто использует односторонние коллизионные нормы: так, на основе односторонних норм сложилось французское коллизионное право. Реже к односторонним нормам обращаются международные договоры. Как отмечает Г.К.Дмитриева, односторонние нормы часто не могут обеспечить решение многообразных вопросов, возникающих в практике; бывает и так, что отыскать решение по конкретному вопросу можно лишь в том случае, если с помощью толкования из односторонней нормы будет сформулирована двусторонняя [5, 102]. Двусторонняя коллизионная норма более типична; её привязка не называет право конкретного государства, а формулирует общий признак (принцип, правило), используя который можно выбрать право. Как поясняет Г.К.Дмитриева, *механизм превращения односторонней нормы в двустороннюю посредством интерпретации сложился во французской судебной практике* [5, 103], которая вынуждена была решать разнообразные частные дела с иностранным элементом на базе весьма малочисленных коллизионных норм, содержащихся в Кодексе Наполеона. Главное значение для коллизионного права имела статья 3, в которой сформулированы несколько базовых правил, определяющих случаи применения французского права, т.е. односторонние коллизионные нормы (недвижимость, находящаяся на территории Франции, подчиняется французским законам, даже если она принадлежит иностранцам; французские законы, касающиеся право- и дееспособности лиц, распространяются на французов, даже проживающих в иностранных государствах). Судебная практика посредством толкования вывела из этой статьи целую систему двусторонних коллизионных норм, с помощью которых определяются пределы применения иностранного права во Франции. Вот почему во Франции основным источником коллизионного права до сих пор является именно судебная практика.

По юридической силе (форме выражения воли законодателя) одни авторы делят коллизионные нормы на *императивные, диспозитивные* и *альтернативные*, а другие – только на императивные и диспозитивные, подразумевая, что альтернативные нормы являются частью последних. Следует также учитывать существование такой категории норм, как *сверхимперативные*, которые называются так в целях отличия от обычных императивных норм, поскольку по степени важности они стоят выше последних (имеют «особое значение, в том числе для обеспечения прав и охраняемых законом интересов участников гражданского оборота» - ст. 1192 ГК РФ, ч.1) [6].

Что касается альтернативных норм, то они конструируются преимущественно с помощью введения в привязку нескольких коллизионных формул прикрепления, в результате чего и осуществляется выбор подлежащего применению права. Сформулированные альтернативно и действующие таким образом коллизионные принципы, содержащиеся в норме, обеспечивают большую гибкость использования коллизионных норм для целей адекватного правового регулирования соответствующих общественных отношений международного характера и отыскания тем самым надлежащего правопорядка. Ещё раз отметим, что альтернативность относится только к привязке [5, 104] – в ней может быть сформулировано несколько правил выбора права для одного вида частного правоотношения, указанного в объеме коллизионной нормы. Если в нормативном тексте есть несколько объемов (например, один вид частного правоотношения, но дифференцированный по каким-либо дополнительным условиям), то в таком тексте будет уже столько коллизионных норм, сколько сформулировано объемов (к каждому из них сформулирована своя привязка).

При анализе систем МЧП различных государств нетрудно заметить, что в современном мире коллизионные нормы выстраиваются в определенные *иерархические ряды* (цепочки), в рамках которых имеются нормы общего характера (общие нормы), а также предписания, вступающие в действие в особо оговоренных ситуациях (специальные нормы); существуют правила основные и такие, которые применяются только после того, как установлено, что главная норма не может быть применена (субсидиарные, т.е. вспомогательные). Как отмечает Л.П.Ануфриева, наиболее часто встречается и является общераспространенной ситуацией в коллизионном регулировании соединение т.н. «*парных*» норм:

общей и специальной. Причем, как правило, такие пары образуются из двусторонней и односторонней коллизионных норм. Если общее правило установлено двусторонней нормой, то специальное предписание формулируется преимущественно односторонней нормой. В этом контексте специальная норма всегда является исключением из сферы действия основного (общего характера) предписания [1, 219].

Г.К.Дмитриева в этом контексте приводит несколько иную классификацию, разделяя *альтернативные* нормы на несколько подгрупп [5, 104]: (1) *Простая альтернативная коллизионная норма* – в ней все альтернативные привязки равнозначны, любая из них может быть применена; обычно они соединяются союзом «или»; (2) *Сложная альтернативная коллизионная норма* – в ней альтернативные привязки соподчинены между собой, при этом выделяются *генеральная (основная) привязка* (формулирует общее главное правило выбора права, предназначенное для преимущественного применения) и *субсидиарная (дополнительная) привязка* (применяется тогда, когда главное правило по каким-либо причинам не было применено или оказалось недостаточным для выбора компетентного правопорядка). Г.К.Дмитриева также отмечает, что в существующих кодификациях и унификациях МЧП широко применяется регулирование с помощью генеральных и субсидиарных норм [5, 105]. Причем их система бывает довольно сложной – используются субсидиарные нормы первой, второй, третьей и т.д. степеней, т.е. субсидиарные к субсидиарным.

Деление коллизионных норм на простые и сложные встречается также у В.Л.Толстых: автор отмечает, что *простые* коллизионные нормы имеют один объем и одну привязку, а *сложные* – несколько объемов и/или привязок [7, 36]. Такое же деление встречается у Н.И.Марышевой; кроме того, она делит коллизионные нормы на нормы с альтернативными, множественными, а также кумулятивными привязками, но это деление никак не поясняется [4, 72].

С точки зрения правовой природы, коллизионные нормы могут быть *национальными*, т.е. созданными в рамках автономного правотворчества конкретным государством, и *международными* (договорными), т.е. возникшими из международно-правового соглашения, унифицированными.

Существует также деление коллизионных норм на *жесткие* и *гибкие* [7, 38]: под жесткими коллизионными нормами понимаются те, в которых обстоятельство, закрепленное в привязке, четко сформулировано, тогда как гибкие нормы сформулированы в более общем виде и предполагают большие возможности для судебного усмотрения при определении права.

Литература:

1. Ануфриева Л.П. Международное частное право: В 3-х тт. Том 1. Общая часть: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: Издательство БЕК, 2002.
2. Богуславский М.М. Международное частное право: Учебник. - Москва: Юристъ, 2002.
3. Международное частное право: современные проблемы. - Москва, 1994.
4. Международное частное право. Учебник. / Отв. ред. Н.И.Марышева. - Москва: Юристъ, 2004.
5. Международное частное право. Учебник. / Под ред. Г.К.Дмитриевой. - Москва: Проспект, 2001.
6. Постатейный научно-практический комментарий части третьей Гражданского кодекса РФ // Под общ. ред. Эрделевского А.М. - Москва: Библиотечка РГ, 2001 (комментарий к ст. 1192 ГК РФ).
7. Толстых В.Л. Коллизионное регулирование в международном частном праве: проблемы толкования и применения раздела VII части третьей ГК РФ. - Москва: Спарк, 2002.
8. Усенко Е.Т. Теоретические проблемы соотношения международного и внутригосударственного права // Советский ежегодник международного права. 1977. - Москва, 1979.

Prezentat la 26.01.2007

PROBLEMA RISCURILOR SEMNĂRII ACORDURILOR CONTROVERSATE PRIVIND CURTEA PENALĂ INTERNAȚIONALĂ

Natalia SUCEVEANU, Diana BALAN, Stela BUIUC

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The adoption, on the 17th July 1998 at Rome, of the International Criminal Court's Statute (ICC Statute), was a consequence of the crimes against humanity committed beginning with the Second World War. The ratification of the present Statute by the states have raised a series of problems related to the surrender of own citizens, to the parliamentary immunity and the immunity of the head of state, etc. The most important problem referred to the attempt of states to exempt its own citizens from the jurisdiction of the ICC. The most interesting case is that of the USA, which launched an active campaign in order to sign, based on art 98 of the ICC Statute, agreements on non-extradition of its own citizens with the states that signed the ICC Statute. The advantages and disadvantages of signing such an agreement depend directly on the foreign policy of a state towards NATO and EU.

Din punct de vedere istoric, apariția Curții Penale Internaționale a fost o consecință a crimelor împotriva umanității comise începând cu al doilea război mondial și continuând cu cele săvârșite în timpul conflictelor din fosta Republică Iugoslavia, Somalia, Ruanda, Congo etc., crime pe care comunitatea internațională nu le putea urmări de pe poziție neutră.

Încă din 1946, Adunarea Generală a ONU a stabilit, în unanimitate, **principiile de drept internațional**, care au fost recunoscute prin Carta ONU și Hotărârea Tribunalului de la Nürnberg. La 10 decembrie 1948, Adunarea Generală a ONU a adoptat *Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid*, prilej cu care a declarat că o curte internațională **permanentă** va fi tot mai necesară pentru judecarea unor infracțiuni, potrivit dreptului internațional, și a însărcinat Comisia de Drept Internațional, organism al ONU, să studieze posibilitatea constituirii unei asemenea instituții. Aceeași Adunare a hotărât că, în scopul înființării Curții și adoptării statutului acesteia, să se desfășoare la Roma, în perioada 15-17 iulie 1998, *Conferința diplomatică a plenipotențiarilor Națiunilor Unite asupra înființării unei Curți penale internaționale*.

La 17 iulie 1998 a fost adoptat Statutul Curții Penale Internaționale, care a rămas deschis pentru semnare până la 31 decembrie 2000, la sediul Națiunilor Unite de la New York, intrarea sa în vigoare fiind condiționată de depunerea instrumentelor de ratificare de către cel puțin 60 de state.

Din cele 160 de state care au participat la reuniunea de la Roma și care susțin, în principiu, Statutul, 120 au votat pentru adoptare, 7 au votat împotriva, 21 s-au abținut și alte 12 nu au participat la vot.

Până la data de 28 octombrie 2005, au ratificat Statutul de la Roma 100 de state, ceea ce reprezintă mai mult de jumătate din comunitatea internațională. Din cele 100 de state participante, 38 sunt state europene. Două state, SUA și Israelul, deși inițial au semnat documentul, nu mai doreau ratificarea.

În ceea ce privește aspectele legate de componență și competență, Curtea Penală Internațională, cu sediul la Haga, este o instituție permanentă, alcătuită din 18 magistrați, prin a cărei constituire au fost create premisele judecării și pedepsirii celor mai odioase crime internaționale.

Această instanță nu se află în dependență față de Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite și, datorită infrastructurii permanente pe care o are la dispoziție, poate începe examinarea cazurilor în orice moment. Spre deosebire de tribunalele speciale, domeniul de competență al Curții nu este limitat nici teritorial, nici temporal. În plus, potențialul de intimidare a Curții Permanente de către posibili criminali va fi mai redus.

Având în vedere importanța pe care Statutul Curții Penale Internaționale o reprezintă nu numai ca instrument pentru promovarea justiției, dar și pentru încurajarea păcii, Parlamentul European a adoptat o rezoluție prin care recomandă statelor Uniunii Europene și asociate să-l ratifice, în cel mai scurt timp posibil, și a adresat Consiliului Europei invitația de a considera ratificarea drept una din priorități.

Deși au fost îndeplinite procedurile de intrare în vigoare a Statutului, fapt consemnat și de Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr.1422/2002, problema remiterii propriilor cetățeni jurisdicției Curții Penale Internaționale a constituit subiectul unor ample discuții, apreciindu-se că aceasta ar echivala cu un transfer de suveranitate către o instituție internațională, lipsită de obiectivitate, care pune mai presus reprimarea faptelor decât garanțiile procesuale ale inculpaților.

Un alt aspect important, care a fost pus în discuție de către toate statele, este legat de imunitatea parlamentară și a șefului statului, art.27 din Statut dispunând că „*prezentul statut se aplică tuturor în mod egal, fără nici o distincție, bazată pe calitatea oficială*” și că „*imunitățile sau regulile de procedură speciale care pot fi legate de calitatea oficială a unei persoane, în baza dreptului intern și a dreptului internațional, nu împiedică Curtea să își exercite competența față de această persoană*”.

Cele mai multe state au opinat că nu există neconcordanță între Statut și constituțiile naționale cu privire la imunitățile acordate anumitor categorii de persoane, deoarece se pornește de la prezumția că imunitatea se acordă pentru îndeplinirea unor funcții oficiale, iar dacă acestea săvârșesc fapte care sunt de competența Curții Penale Internaționale, acțiunea respectivă este evident în afara atribuțiilor legale.

În privința faptelor pe care Curtea Penală Internațională urmează să le judece, acestea privesc persoanele care se fac vinovate de comiterea unor crime grave, cum ar fi genocidul, crimele împotriva umanității, crimele de război și agresiunile cu implicații pe arena internațională stabilite de Consiliul de Securitate.

De remarcat că **terorismul, traficul de droguri, infracțiunile economice și de altă natură**, dacă acestea nu intră în cadrul infracțiunilor susmenționate, **nu sunt acceptate** pentru a fi examinate de Curtea Penală Internațională. În aceeași ordine de idei, în Statut nu a fost inclusă nici cererea Indiei, care a propus ca **folosirea armelor nucleare** să fie considerată drept crimă de război.

Trebuie de menționat, de asemenea, că Statutul include în categoria crimelor de război și actele criminale comise în timpul **conflictelor armate care nu au caracter internațional**.

Cu toate acestea, cea mai aprinsă dispută a avut loc între statele care doresc scutirea propriilor cetățeni de la prevederile Statutului și cele care susțin că numai prin aplicarea uniformă și fără privilegii sau imunități a Convenției crimele împotriva umanității pot înceta sau cel puțin pot fi limitate.

Cel mai interesant caz este reprezentat de Statele Unite ale Americii care, deși au semnat Statutul sub administrația Clinton, nu l-au ratificat, retrăgându-se odată cu preluarea președinției de către George W. Bush. Semnarea, în ultimul moment, a avut drept rațiune posibilitatea participării în continuare la negocierea regulilor și procedurilor Curții, numai așa putând încerca să obțină scoaterea propriilor naționali care participă la misiuni de menținere a păcii de sub jurisdicția acestei instanțe.

Argumentând că existența organismului pune în pericol cetățenii SUA, care ar putea ajunge la tribunal din considerente pur politice, liderul de la Casa Albă, George W. Bush, a retras semnătura SUA de pe documentul de înființare – Tratatul de la Roma – o premieră prezidențială în Statele Unite. Ulterior, Washingtonul a demarat o campanie intensă axată pe încheierea unor acorduri bilaterale cu state semnatare ale Tratatului. O serie de state, printre care și România, Albania, Macedonia, Bosnia și Herțegovina, au pus în practică propunerea bilaterală americană.

În plus, SUA, temându-se că soldații și liderii lor politici ar putea fi supuși unor persecuții bazate pe acuzații formulate din rațiuni politice, au informat Organizația Națiunilor Unite în anul 2002 că nu se mai consideră parte la Tratat, iar prin neratificarea actului internațional, deși inițial acesta fusese semnat, nu s-au impus obligații pentru partea americană.

Opțiunea Statelor Unite ale Americii se întemeiază și pe convingerea că, în calitate de superputere, se pot ocupa mai eficient de aducerea în fața justiției a criminalilor de război, așa cum a fost în cazul Germaniei, Iugoslaviei și Irakului, pentru cel din urmă stat considerându-se că numai în mod unilateral a fost posibilă înlăturarea unor personaje precum Saddam Hussein și Ali Hassan al-Majid. Un argument suplimentar a fost faptul că, în situațiile în care Statele Unite ale Americii nu au intervenit prompt, au avut loc atrocități inimaginabile, așa cum s-a întâmplat în Ruanda și Somalia.

Totodată, America a apreciat că, în fapt, este singura în măsură să urmărească oriunde criminalii de război și nu ar fi corect ca tocmai militarii și oficialii americani care, în fond, fac posibilă aplicarea prevederilor Statutului, să fie pedepsiți.

Răspunsul ONU la aceste motivații nu s-a lăsat așteptat, punându-se serios problema redeschiderii, de către Curte, a investigațiilor crimelor de război de care sunt acuzați americanii în Irak, Somalia, precum și pentru folosirea armelor cu uraniu sărăcit sau de fragmentație.

Nu trebuie înțeles că numai SUA s-au împotrivit Statutului. Există multe state care nu agreează această instanță internațională, printre care Israelul, care se opune din cauza că în Statut crimă de război este considerată „*stabilirea de către puterea ocupantă a unei părți din populația sa în teritoriul ocupat, precum și transferul în interiorul acestui teritoriu sau în afara lui a unei părți sau a totalității populației băștinașe*”,

situație foarte actuală în Palestina. De asemenea, China apreciază că instanța internațională se amestecă în afacerile interne ale statului, reprezentând un atentat la suveranitate.

În momentul în care Statele Unite ale Americii au conștientizat că Statutul va intra în vigoare în cursul anului 2002, au luat măsuri prin care să limiteze aplicarea acestuia, fapt descris de unii analiști drept o încercare de „*sugrumare la naștere*” a Curții.

Primul pas a constat în adoptarea *Legii privind protecția oficialilor americani*, prin care, pe de o parte, se suspendă ajutorul militar acordat țărilor care nu semnează un acord bilateral de nepredare a cetățenilor americani către Curte, iar, pe de altă parte, autorizează Președintele SUA să ia măsurile necesare, inclusiv militare, pentru a elibera orice cetățean american din custodia Curții. Totodată, prin această lege se interzice orice cooperare între Statele Unite ale Americii și Curte. În acest sens, decizia SUA de a retrage ajutoarele militare vizează mai multe state. Astfel, la 1 octombrie 2003, SUA a retras ajutorul său pentru 32 de state de pe 5 continente. Menționăm cu titlu de exemplu pe continentul african: Africa de Sud – 7,6 milioane USD, Bénin – 500 000 USD, Kenya – 7,1 milioane USD, Lesoto – 125 000 USD, Mali – 250 000 USD, Namibia – 225 000 USD, Niger – 200 000 USD, Republica Centrafricană – 150 000 USD și Tanzania – 230 000 USD. Pe continentul american: Brazilia – 500 000 USD, Costa Rica – 400 00 USD, Ecuador – 15,65 milioane USD, Mexic – 1,27 milioane USD, Paraguay – 300 000 USD, Peru – 2,7 milioane USD, Uruguay – 1,45 milioane USD și Venezuela – 700 000 USD. Pe continentul european au avut de suferit îndeosebi statele Europei de Est, și anume: Bulgaria – 9,85 milioane USD, Estonia – 745 milioane USD, Lituania – 8,2 milioane USD, Letonia – 7,45 milioane USD, Slovenia – 4,95 milioane USD, Slovacia – 8,95 milioane USD și Malta – 1,25 milioane USD. În Balcani, Croației i s-au retras 5,8 milioane USD, Serbiei și Muntenegru – 500 000 USD.

Al doilea pas a fost reprezentat de faptul că SUA a amenințat ONU că va folosi dreptul de veto în cadrul Consiliului de Securitate pentru a nu mai prelunge mandatul misiunilor de menținere a păcii din întreaga lume, dacă nu se adoptă o rezoluție în favoarea cerințelor proprii.

Al treilea pas a fost încheierea unor acorduri bilaterale cu alte state de nepredare a cetățenilor americani. La semnare, părțile la aceste acorduri au invocat ca temei legal prevederile art.98 din Statut, care dispun:

„1. *Curtea nu poate prezenta o cerere de asistență care ar constrânge statul solicitat să acționeze de o manieră incompatibilă cu obligațiile care i se incumbă în dreptul internațional în materie de imunitate a statelor sau de imunitate diplomatică a unei persoane sau bunuri ale unui stat terț, în afară de cazul în care a obținut în prealabil cooperarea acestui stat terț în vederea ridicării imunității.*

2. *Curtea nu poate îndeplini executarea unei cereri de predare care ar constrânge statul solicitat să acționeze de o manieră incompatibilă cu obligațiile ce îi revin în baza acordurilor internaționale, potrivit cărora consimțământul statului de trimitere este necesar pentru a fi predată Curții o persoană a acestui stat, în afară de cazul în care Curtea nu poate obține în prealabil cooperarea statului de trimitere pentru ca el să consimtă la predare”.*

Semnarea acordurilor bilaterale cu SUA privind CPI a stârnit nenumărate comentarii contradictorii. Prin acest acord, după cum am menționat anterior, statele se angajau să nu extrădeze către CPI cetățeni americani, chiar dacă se fac vinovați de crime de război sau de genocid. SUA nu au recunoscut CPI pentru că, în urma asumării rolului de „jandarm al lumii”, se tem ca cetățenii săi, implicați în diverse operațiuni pe mapamond, ar putea deveni victime ale unor provocări conjuncturale, ale unor comploturi locale. O scoatere a lor de sub umbrela jurisdicției americane ar putea duce la zădărnicierea eforturilor SUA de a impune ordinea pacifică pe glob. De aceea, Guvernul SUA a cerut regândirea funcționării CPI, susținută în forma ei actuală de aliații săi din UE. Reticiența SUA se fundamentează pe o situație certificată de realitate. Europa este mult mai puțin angajată cu forțele proprii în punctele fierbinți, soldații americani fiind cei care gestionează la fața locului crizele de pe glob. Între SUA și Europa a apărut o diferență majoră în filosofia puterii, SUA militând pentru intervenția directă cu caracter preventiv în zonele de conflict, în timp ce Europa susține, mai degrabă, neintervenția, aplanarea prin negocieri și pedepsirea vinovaților pentru încălcarea acordurilor. SUA vor să elimine cauzele, Europa dorește să blocheze efectele. Oricine poate observa că, odată provocate, efectele pot fi devastatoare, oricum ar fi ele încadrate din punct de vedere juridic după ce s-au produs.

Comisia Europeană, Amnesty International și alte organizații au contraargumentat vehement, susținând că art.98 se referă la acorduri privind statutul forțelor deja existente, înțelegeri referitoare la misiuni de pace și acorduri privind extrădarea către statul de origine a cetățenilor acestuia, care au comis infracțiuni pe teritoriul altui stat și, în nici un caz, nu se au în vedere acorduri bilaterale de creare a unor imunități. Mai mult decât

atât, experții Comisiei Europene consideră, de altfel, că un acord cu SUA pentru asigurarea imunității cetățenilor americani în fața tribunalului este contrar, din punct de vedere legal, prevederilor Statutului CPI. Necesitatea înființării acesteia a fost urmare a faptului că umanitatea s-a arătat îngrijorată de soarta milioanele de copii, femei, bătrâni, devenite victime ale unor atrocități incredibile.

România a apreciat că această problemă nu constituie un impediment, deoarece, potrivit art.98 din Statut, Curtea poate prezenta statului-parte o cerere pentru ca o persoană să fie arestată și să-i fie predată. Astfel, România, după ratificarea, prin *Legea nr.111/2002, a Statutului Curții Penale Internaționale, adoptat la Roma la 17 iulie 1998*, a semnat, la 1 august același an, *Acordul între România și Statele Unite ale Americii cu privire la predarea persoanelor către Curtea Penală Internațională*, prin care autoritățile române acceptă ca cetățenii americani aflați în situațiile prevăzute de Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale să nu fie supuși jurisdicției acestei instituții fără consimțământul SUA. Încheierea acestui acord a declanșat un val de proteste și comentarii din partea unor oficiali europeni, care au contestat temeiul legal al documentului. **Din punct de vedere juridic**, România nu a încălcat dispozițiile actului internațional ci, dimpotrivă, a acționat *întocmai* conform prevederilor art.98 al acestuia. **Din punct de vedere politic**, însă, România ar fi trebuit să poarte un dialog politic cu UE la acest subiect. Graba cu care România a semnat acordul cu SUA privind imunitatea cetățenilor americani, semnalată, de altfel, de către Adunarea Parlamentară a CoE, avea să pună în dificultate autoritățile românești în fața instituțiilor europene. Comisia Europeană a obrăzât România pentru că este singura țară europeană și prima din lume, chiar înaintea Israelului – cel mai fidel aliat al americanilor, care a semnat acordul privind nejudicarea soldaților americani de către CPI, înainte ca UE să prezinte o poziție vizavi de acest subiect.

În cadrul Adunării Parlamentare a CoE au avut loc în egală măsură dezbateri pe marginea problemelor ce vizează riscurile semnării acordurilor bilaterale privind CPI și a cerut, de fapt, oficial României să nu ratifice Acordul cu SUA.

Trebuie de menționat, de asemenea, că România nu este singurul stat care a semnat un asemenea acord bilateral, în prezent existând cel puțin 80 de state care au procedat în aceeași manieră, printre care: Israel, Timorul de Est, Thadjikistan, Uzbekistan, India, Afganistan, Columbia, Egipt, Kuweit, Bosnia-Herțegovina, Macedonia etc. SUA și-au întezit presiunile, în special asupra țărilor din Estul Europei, pentru a obține acorduri bilaterale pentru exceptarea cetățenilor americani de sub jurisdicția CPI, după modelul celor semnate deja, inclusiv cu România și Israel. Dorința sălbatică de a beneficia de asistența SUA, precum și aspirația la UE poziționează paradoxal statele în situația de „slugă la doi stăpâni”, ele trebuind să se conformeze atât cerințelor SUA, cât și ale UE. În momentul fisurării viziunii comune asupra lumii a SUA și UE, e și firesc ca statele să plonjeze în derută, să se mențină pe o poziție ambiguă. Or, cine aleargă după doi iepuri nu prinde nici unul. Astfel, considerăm că semnarea controversatelor acorduri cu SUA nu este un act de obediență la o presiune politică majoră, ci o formulă de real politic, căci fiecare țară are dreptul la propriile sale interese și de a le urmări.

Eforturile susținute ale SUA de a-și proteja soldații și oficialii au dus în cele din urmă la acceptarea pretențiilor americane atât de către Organizația Națiunilor Unite, cât și de către Uniunea Europeană, fapt materializat, în principal, prin *Rezoluția nr.1422/2002 a Consiliului de Securitate al ONU*, care prevede în mod expres că oficialii, foști sau actuali, ai statelor care nu sunt parte la Statut, dar care participă la misiuni internaționale de pace, să nu fie urmăriți sau condamnați de Curte decât în situația în care Consiliul de Securitate al ONU decide altfel, precum și prin *Rezoluția nr.1487/2003 a Consiliului de Securitate al ONU*. Astfel, s-a decis scoaterea, pentru un an, a militarilor americani aflați în misiune în străinătate de sub jurisdicția Curții. Exceptarea a fost prelungită până în iunie 2004, în pofida protestelor Franței, Germaniei și Siriei, care au argumentat că statutul special al americanilor subminează autoritatea organismului internațional.

Acordurile bilaterale cu SUA pot avea un obiect de reglementare diferit. Astfel, unele dintre acestea se referă la obligația unui stat de a nu extrăda toți cetățenii SUA, iar în alte cazuri (exemplul Bosniei și Herțegovinei) acestea vizează doar cetățenii SUA care sunt în misiune în statul dat.

De fapt, statelor membre ale UE, precum și țărilor candidate li s-a dat undă verde de la Bruxelles să negocieze acorduri bilaterale cu SUA, însă cu condiția ca termenii acestora să nu lezeze prevederile acordului internațional care reglementează funcționarea CPI. Republica a fost rugată insistent de către UE să ratifice Statutul CPI, chiar și cu riscul semnării de către aceasta a unui acord de nepredare cu SUA. Însă, chiar dacă într-o zi Republica Moldova se va decide să semneze un atare acord, ea ar trebui să țină seamă de

trei principii care au fost stabilite de Bruxelles: nu toți cetățenii americani ar urma să beneficieze de imunitate în fața Curții, ci doar acei aflați în misiune oficială, trimiși de Washington în misiuni diplomatice sau militare. La rândul lor, autoritățile americane ar trebui să garanteze că persoanele de cetățenie americană care s-ar face vinovate de crime aflate sub incidența CPI vor fi judecate și condamnate în SUA. În al treilea rând, acordurile bilaterale încheiate cu SUA nu ar trebui să aibă reciprocitate, astfel încât moldovenii aflați pe teritoriul american să poată fi extrădați către CPI.

Avantajele și dezavantajele semnării unui acord bilateral cu SUA în privința neextrădării cetățenilor săi oscilează și depind direct de politica externă a unui stat față de NATO și UE.

Fiecare țară își are propriile sale interese, și este normal ca Republica Moldova să-și urmărească interesele sale. Este firesc ca, în condițiile în care acest subiect nu este unul fierbinte, în relația dintre UE și SUA să ținem seama și de mesajul ce vine din partea americanilor. Pentru noi, al căror obiectiv prioritar este integrarea europeană, este important să facem o consultare mai atentă cu UE pe subiecte de acest gen, dar și UE nu trebuie să considere că noi vom urma în mod automat o anumită linie și că nu avem sensul general al unei strategii pe care UE o dezvoltă.

În cazul Republicii Moldova, putem menționa că vectorul de integrare europeană reprezintă, întâi de toate, **politica internă a statului**, în sensul alinierii la standardele democrației specifice statelor membre ale UE. În acest sens, nu putem nega suportul tehnic și financiar oferit de Guvernul SUA Republicii Moldova în vederea realizării reformelor democratice. În acest context, menționăm activitatea Ambasadei SUA în Republica Moldova, a Asociației Avocaților Americani (ABA CEELI). De asemenea, evidențiem importanța realizării Programului IPAP și a Programului Provocările Mileniului, a căror implementare eficientă depinde în mare parte de suportul financiar al SUA.

Centrarea activității de realizare a politicii interne și externe a statului nostru pe înfăptuirea reformelor democratice este reflectată pe larg atât în Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, cât și în Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO. Ambele documente pun accentul pe domenii importante, precum: promovarea reformei electorale, a reformei judecătorești, protecția drepturilor omului, prevenirea și combaterea corupției, terorismului, spălării banilor și a finanțării terorismului, a crimei organizate, dezvoltarea unei economii stabile etc. Or, acestea reprezintă cheia succesului pentru un stat în atingerea obiectivului de integrare europeană.

Dimensiunea de integrare europeană este accentuată în Obiectivul 1.7.1 din Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, acesta constând în „pregătirea și realizarea acțiunilor concrete în vederea asigurării unei mai mari compatibilități instituționale cu Uniunea Europeană în eventualitatea obținerii calității de stat membru al Uniunii Europene, în cadrul Politicii Europene de Vecinătate”. De asemenea, un aspect nu mai puțin important al parteneriatului cu NATO rezidă în necesitatea reglementării pașnice a conflictului transnistrean (Obiectivul 1.2.2 al Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO).

Din perspectiva enunțată mai sus, NATO, SUA și UE nu reprezintă pentru Republica Moldova poluri opuse, relațiile cu acestea găsindu-și convergența în realizarea reformelor democratice și ajustarea la standardele internaționale. Astfel, eventuala semnare a unui acord bilateral cu SUA în privința neextrădării cetățenilor săi nu reprezintă, pentru moment, un pericol pentru opțiunea de integrare europeană.

Prezentat la 27.03.2007

CONSECINȚELE JURIDICE ALE ACCEPTĂRII ȘI RENUNȚĂRII LA SUCCESIUNE. RĂSPUNDEREA SUCCESORILOR PENTRU DATORIILE DEFUNCTULUI

Iulia BĂNĂRESCU

Catedra Drept Civil

This article deals with the legal consequences of the acceptance of inheritance and its withdrawal; and rejection of inheritance; the heirs' responsibility for the deceased's debts; transfer of the inheritance rights and of the inheritance obligations in accordance with the Moldovan inheritance law. The author found that these institutions form an essential part of the Moldovan inheritance law provided for in the Civil Code, which partially regulates them, but fails to fully address all issues that may arise in connection with the opening of inheritance. Because of a great number of lacunae, often there is a need to resort to the analogy of laws to find a solutions to such issues, which may place the parties in unfavorable situation.

*„Semel heres, semper heres”
„Odată ce ești moștenitor, rămâi moștenitor”
(Proverb roman)*

Spre deosebire de dreptul roman, unde moștenitorii dobândeau imediat și imperstiv moștenirea, considerându-se că dreptul lor era întemeiat pe coproprietatea familială, în dreptul nostru moștenirea nu este impusă, fiecare moștenitor, legal sau testamentar, fiind în drept să opteze pentru acceptare sau renunțare la moștenire. Dreptul succesoralului de a alege între acceptare și renunțare la succesiune se numește *opțiune succesorală* și reprezintă prerogativa juridică ce permite titularului său de a putea să modifice, printr-un act unilateral de voință, o situație juridică incertă, după o alternativă precisă și previzibilă [1].

Transmiterea activului succesoral

Patrimoniul defunctului, cuprinzând o universalitate de drepturi și obligații cu conținut patrimonial, se transmite, în virtutea legii sau a testamentului, moștenitorilor săi.

Drepturile personale nepatrimoniale nu sunt transmisibile pe cale de moștenire.

Transmiterea are ca obiect, în principiu, numai drepturile și obligațiile defunctului cu conținut patrimonial, cele personale nepatrimoniale fiind netransmisibile pe cale de moștenire.

În alcătuirea patrimoniului succesoral intră, în principiu, numai drepturile patrimoniale existente la data deschiderii moștenirii. Drepturile personale nepatrimoniale nu se transmit prin moștenire decât în mod excepțional, în cazul și în limitele prevăzute de lege, cum ar fi exercitarea dreptului de a pretinde recunoașterea calității de autor al operei, a dreptului de a pretinde respectarea integrității operei și de a se opune oricăror modificări sau atingeri aduse operei, dacă prejudiciază onoarea sau reputația autorului (alin.(3) art.17 al Legii cu privire la drepturile de autor și drepturile conexe) [2]. În activul succesoral intră deci drepturile patrimoniale ale defunctului, indiferent de natura lor, drepturi reale principale sau accesorii, drepturi de creanță, drepturi patrimoniale de autor și acțiunile în justiție patrimoniale la care defunctul avea dreptul și care pot fi continuate sau chiar pornite de moștenitori. Unele drepturi cu conținut patrimonial nu se transmit pe cale succesorală, întrucât se sting prin moartea titularului lor. În această categorie intră, de exemplu, dreptul de uzufruct viager, dreptul la o rentă viageră, dreptul la o întreținere derivând dintr-un contract de întreținere sau din obligația legală de întreținere reglementată de Codul familiei al Republicii Moldova.

Există unele drepturi care sunt cuprinse în activul succesoral, deși la deschiderea succesiunii nu se mai găsesc în patrimoniul succesoral. În această categorie intră donațiile făcute de defunct cu depășirea rezervei moștenitorilor rezervatari, care, în această măsură, sunt supuse reducțiunii, precum și donațiile nescutite de raport atunci când la moștenire vin moștenitori între care există obligația de raport [3]. De asemenea, se vor cuprinde în activul moștenirii fructe naturale și civile produse de bunurile succesorale ulterior deschiderii moștenirii.

Nu vor intra în activul succesoral drepturile cu caracter viager care se sting la moartea titularului, drepturile constituite în favoarea defunctului *intuitu personae* și acțiunile în justiție prin care se valorifică aceste drepturi.

Transmiterea activului succesoral operează, de drept, de la data deschiderii succesiunii și poate fi universală, cu titlu universal sau cu titlu particular.

Transmisiunea universală sau cu titlu universal. Transmisiunea universală privește întreg patrimoniul succesoral, iar titularul dreptului are vocație universală în virtutea căreia poate culege întreaga moștenire dacă nu intră în concurs cu alți moștenitori cu vocație universală sau cu titlu universal. Moștenitori cu vocație universală sunt moștenitorii legali și legatarii universali, care sunt virtual chemați la întreg patrimoniul succesoral, chiar dacă emolumentul succesoral pe care îl vor culege va fi mai mic decât activul succesoral.

Transmisiunea cu titlu universal are ca obiect o fracțiune (cotă-parte) din moștenire. Astfel de transmisiuni au loc fie în temeiul legii, fie al legatelor universale sau cu titlu universal.

Transmisiunea universală sau cu titlu particular. Ea are ca obiect unul sau mai multe bunuri, determinate sau determinabile printr-un *ut singuli* (singular).

Transmisiunea cu titlu particular decurge întotdeauna dintr-un legat cu titlu particular. Și această transmisiune operează, în principiu, la data deschiderii moștenirii. Regula menționată se aplică în cazul în care legatul are ca obiect proprietatea unor bunuri individual determinate.

În cazul bunurilor de gen, proprietatea se transmite de legatar doar în momentul numărării, măsurării sau cântării, până la acest moment legatarul fiind doar titularul unui drept de creanță. Tot un drept de creanță doborândește legatarul atunci când obiectul legatului constă în obligații de a face sau de a nu face. În acest raport juridic de creanță legatarul particular este creditor, iar moștenitorii legali, legatarii universali sau cu titlu universal – debitori. Legatele particulare având ca obiect drepturi de creanță sunt prescriptibile în condițiile dreptului comun.

Partajul averii succesoriale. Partajul averii se face prin acordul moștenitorilor după primirea certificatului de moștenitor (art.1560 CC RM). Cercul moștenitorilor și al cotelor moștenite din averea succesorală se individualizează numai după eliberarea certificatului de moștenitor. Ca rezultat al eliberării certificatului, moștenitorii devin coproprietari ai patrimoniului succesoral indiviz. Fiecare moștenitor are cotă abstractă din patrimoniu.

Pentru a înceta coproprietatea, moștenitorii pot efectua, prin acord comun, partajul averii succesoriale. Partajul reprezintă un act voluntar, care poate fi încheiat între moștenitori, dacă aceștia doresc să redistribuie altfel averea dobândită prin moștenire. Partajul se va efectua prin împărțirea bunului proprietate comună pe cote-părți în natură. Dacă unui coproprietar i se va atribui o parte reală mai mare decât cota sa parte, celorlalți coproprietari li se va atribui o sultă.

Acordul privind partajul voluntar poate interveni oricând, dar se încheie numai după eliberarea certificatului de moștenitor. În lipsa acordului între moștenitori, partajul poate fi efectuat prin intermediul instanței de judecată. Moștenitorii pot decide să efectueze partajul total al averii moștenite sau al unei părți a acesteia. Testatorul este în drept să stabilească modul de partajare (distribuire) a averii succesoriale între moștenitori. Voința testatorului este obligatorie pentru moștenitori și urmează a fi respectată întocmai la eliberarea certificatului de moștenitor. De asemenea, prin testament poate fi numit un executor testamentar. Potrivit art.1562 CC RM, oricare dintre moștenitori, coproprietar al bunurilor mobile și imobile moștenite, poate cere separarea cotei sale în natură. În urma separării, un bun sau câteva bunuri mobile sau imobile ce fac parte din averea succesorală pot fi atribuite în proprietatea unuia dintre moștenitori, în schimbul unei sulte ce va fi achitată celorlalți moștenitori, la cererea lor.

Separarea în natură este posibilă numai dacă sunt respectate cumulativ următoarele condiții:

- a) prin separare nu este afectată destinația economică a bunului imobil ori mobil;
- b) dacă nu este interzisă expres de lege.

Dacă obiect al partajului averii succesoriale îl formează un teren agricol pe care se află gospodăria țărănească (de fermier) lăsat prin testament câtorva moștenitori sau, dacă nu s-a lăsat testament, dar există moștenitori legali, teritoriul agricol și tehnica agricolă pot fi împărțite între aceștia în cazul în care partea de teren repartizată fiecărui moștenitor asigură existența unei gospodării viabile. Dacă terenul agricol a fost moștenit de câțiva moștenitori, indiferent de faptul care a fost temeiul chemării la moștenire, aceștia vor putea decide asupra împărțirii terenului și a tehnicii agricole cu condiția că partea de teren repartizată fiecărui moștenitor asigură existența unei gospodării agricole viabile. Împărțirea se permite doar în cazul în care vreun moștenitor dorește să-și întemeieze și să administreze o gospodărie. Dacă nici unul dintre succesori nu dorește să întemeieze o gospodărie, terenul, împreună cu gospodăria țărănească situată pe el, poate fi vândută cu acordul lor, fiecare primind echivalentul în bani al cotei sale succesoriale. În cazul unui succesori conceput, dar care nu s-a născut, partajul averii succesoriale se va face doar după nașterea lui, după primirea certificatului de moștenitor.

Moștenitorii sunt în drept să partajeze averea succesorală numai separând cota ce i se cuvine moștenitorului conceput (art.1568 CC RM).

Partajul succesoral se efectuează potrivit regulilor generale, după eliberarea certificatului de moștenitor, atunci când cotele fiecărui moștenitor sunt clare. Separarea cotei ce revine moștenitorului conceput nu este posibilă fără certificatul de moștenitor ce-i confirmă dreptul. Nu se admite separarea și din considerentul de a nu permite încălcarea dreptului ce-i revine moștenitorului conceput privind participarea benevolă și în egală măsură împreună cu ceilalți moștenitori la separarea cotei convenționale ce eventual îi va reveni. Separarea cotei reprezintă separarea în natură a cotei care revine moștenitorului din bunurile mobile sau imobile ce fac parte din averea succesorală.

Transmiterea pasivului succesoral

Patrimoniul succesoral cuprinde, pe lângă activul succesiunii, și obligațiile, sarcinile moștenirii (acestea formând pasivul succesoral).

Rezultă că în pasivul succesoral lăsat de defunct vor intra obligațiile patrimoniale ale acestuia. Aceste obligații pot avea izvor diferit:

- a) obligații ce s-au născut ca urmare a săvârșirii de către defunct a unor fapte ilicite cauzatoare de prejudicii unei terțe persoane;
- b) obligații care s-au asumat prin contract (ce nu au caracter *intuitu personae*, cum sunt, de exemplu, vânzarea-cumpărarea, împrumutul sau schimbul).

Pasivul moștenirii cuprinde și sarcinile acesteia. Acestea sunt: cheltuielile care au loc cu ocazia inventarierii, conservării, administrării, lichidării succesiunii, cheltuielile de înmormântare, legatele cu titlu particular care au ca obiect bunuri generice etc.

În doctrină s-a apreciat că nu pot fi incluse în pasivul moștenirii cheltuielile suportate de unul dintre viitorii succesori cu întreținerea defunctului (pe timpul vieții acestuia).

Pasivul succesoral cuprinde datoriile moștenirii, indică acele obligații patrimoniale ale defunctului care, indiferent de izvorul lor, există în patrimoniul succesoral la data deschiderii succesiunii. Pasivul succesoral se divide de drept din momentul deschiderii succesiunii, moștenitorii fiind obligați la plata datoriilor proporțional cu partea ce le revine din moștenire (art.1540 CC RM).

Patrimoniul persoanei fizice, odată cu decesul ei sau declararea judecătorească a morții, se transmite moștenitorilor legali sau testamentari. Patrimoniul succesoral include universalitatea de drepturi (activul succesoral) și obligații (pasivul succesoral) cu conținut patrimonial.

Dacă cel ce a lăsat moștenirea a fost debitor solidar, moștenitorii poartă această răspundere solidară. Din momentul deschiderii succesiunii, pasivul succesoral se divide de drept, moștenitorii fiind ținuți la plata datoriilor, cu partea ce le revine din moștenire. Moștenitorul care acceptă moștenirea prin transmisiune succesorală va răspunde, de asemenea, în fața creditorului proporțional cotei ce-i revine din moștenirea primită drept rezultat al transmisiei succesorală. Totodată, el nu va răspunde pentru datoriile celui care a lăsat moștenirea cu averea moștenită după decesul moștenitorului după care a moștenit și de la care i s-a transmis dreptul de acceptare a moștenirii prin transmisie.

Legea nu prevede posibilitatea acceptării moștenirii numai în ipoteza în care în patrimoniul succesoral nu sunt datorii. Transmiterea moștenirii este o transmitere universală, întrucât are ca obiect patrimoniul persoanei fizice decedate ca universalitate juridică, adică totalitatea drepturilor și obligațiilor care au valoare economică și care au aparținut defunctului.

Moștenitorii care au primit cotă din rezerva succesorală, de asemenea, sunt responsabili de datoriile celui ce a lăsat moștenirea. Moștenitorii care au acceptat succesiunea sunt responsabili față de creditorii celui ce a lăsat moștenirea proporțional cotei ce revine fiecăruia din activul succesoral transmisibil, dacă acordul dintre moștenitori și creditorii nu prevede altfel.

Există excepții de la regula contribuției proporționale la plata pasivului. Astfel, excepția poate fi instituită prin testament și moștenitorul însărcinat cu plata datoriei să fie unul singur urmărit de către creditor, fără a avea drept de regres împotriva celorlalți moștenitori.

Există excepții de la regula diviziunii de drept a pasivului succesoral proporțional cotei trecute din patrimoniul succesoral.

Moștenitorii rezervatari sunt responsabili, de asemenea, față de creditorii celui ce a lăsat moștenirea. Ei participă la acoperirea datoriilor celui ce a lăsat moștenirea proporțional cotei moștenite din patrimoniul succesoral. Această regulă este aplicabilă și statului în cazul succesiunii vacante.

Spre deosebire de moștenitori, legatarul este absolvit de răspunderea pentru datoriile celui ce a lăsat moștenirea. Dacă pasivul patrimonial depășește activul, moștenitorul va trebui, potrivit art.1541 CC RM, să facă dovadă acestui fapt, cu excepția cazurilor în care notarul a întocmit un inventar al patrimoniului succesoral.

Moștenitorii pot fi obligați să răspundă pentru obligațiile celui ce a lăsat moștenirea doar în limitele valorii averii succesoriale. Norma articolului 1541 CC RM repartizează sarcina probațiunii între succesori și creditorii, vizând coraportul dintre valoarea averii succesoriale și valoarea pasivului succesoral. Astfel, obligația de a proba componența activelor incluse în masa succesorală, care alcătuiesc valoarea (costul) acesteia ce poate fi corelată cu pasivul succesoral, revine moștenitorilor. Dovada poate fi făcută de către unul din moștenitori sau de către fiecare moștenitor în parte. Dacă creditorii nu sunt de acord cu dovezile prezentate de către moștenitori, ei sunt în drept să se adreseze în instanța de judecată. La fel, creditorii sunt în drept să ceară separația patrimoniului celui ce a lăsat moștenirea de patrimoniul moștenitorului, primul fiind destinat creditorilor defunctului, iar al doilea – creditorilor moștenitorului.

Moștenitorul este eliberat de sarcina de a dovedi valoarea averii succesoriale în cazul în care inventarierea a fost efectuată de către notarul. Existența inventarului creează prezumția că actul întocmit de către notarul include toate bunurile și drepturile patrimoniale ce revin celui ce a lăsat moștenirea până la proba contrară. Dacă moștenitorul sau creditorul nu sunt de acord cu inventarul întocmit, acest fapt poate fi contestat în judecată.

Succesorii universalii sau cu titlu universal răspund de patrimoniul succesoral numai dacă au acceptat moștenirea. Renunțătorul, fiind socotit că nu a fost vreodată succesori, nu are această obligație.

Legatarii particulari, care sunt dobânditori cu titlu particular ai unui anumit drept, nu răspund, în principiu, pentru pasivul succesoral [4].

Totuși, în mod excepțional, legatarul cu titlu particular va fi obligat să suporte plata unor datorii și sarcini ale moștenirii în următoarele cazuri:

- a) dacă testatorul a impus expres sau tacit legatarului cu titlu particular obligația de a plăti anumite datorii sau legate;
- b) dacă legatul are ca obiect un imobil ipotecat, legatarul cu titlu particular, deși nu este obligat personal să plătească datoria defunctului nefiind debitor, totuși, în calitate de proprietar al bunului, este ținut de obligațiile garantate prin ipoteză;
- c) dacă legatul particular are ca obiect o universalitate cuprinsă în patrimoniul succesoral (cum ar fi o succesiune acceptată, dar nelichidată, ori o parte socială dintr-o societate); în acest caz, asupra legatarului particular trec nu numai drepturile, dar și obligațiile cuprinse în acea universalitate;
- d) dacă toate legatele – inclusiv cel cu titlu particular – făcute de testator între activul net al moștenitorului, vor fi reduse în mod proporțional, pentru că nimeni nu poate face liberalități atât timp cât nu și-ar plăti creditorii (*Nemo liberalis, nisi liberatus*); în acest fel, legatarul cu titlu particular va suferi indirect efectele pasivului succesoral;
- e) legatarul uzufructului întregii moșteniri sau al unei fracțiuni din moștenire contribuie împreună cu proprietarul la plata datoriilor în proporție cu valoarea uzufructului raportată la valoarea fondului.

Legatarul uzufructului universal sau cu titlu universal al moștenirii este obligat să achite legatele, pensiile alimentare și veniturile rentelor perpetue sau pe viață care privesc patrimoniul succesoral ce-i este dat în folosință și fără nici un drept de repetițiune.

Legatarul uzufructului asupra unui bun determinat (când atât legatul, cât și uzufructul sunt cu titlu particular) nu răspunde pentru plata datoriilor și sarcinilor succesiunii.

Regula fundamentală a transmiterii pasivului succesoral este cea a divizării sale de drept, de la data deschiderii succesiunii, între moștenitorii universalii și cu titlu universal proporțional cu părțile lor ereditare.

Calitatea moștenitorului de a fi sezinar sau nesezinar nu are importanță sub aspectul divizării pasivului succesoral între moștenitori, deci creditorii pot acționa și împotriva moștenitorilor nesezinari.

În cazul în care partea ereditară a succesoriului nu este stabilită sub forma unei fracțiuni din moștenire (cum ar fi în cazul legatului cu titlu universal al tuturor bunurilor imobile), ea se va calcula raportând valoarea legatului la valoarea întregii moșteniri, legatarul fiind ținut la pasiv în această proporție.

La divizarea pasivului între moștenitori se iau în vedere părțile ereditare calculate, cu excluderea din activ a bunurilor gospodăriei casnice, pe care le avea soțul supraviețuitor la moștenire în temeiul unui drept special.

De altfel, creditorii succesoralii nu pot să urmărească bunurile care constituie dreptul special al soțului supraviețuitor decât în mod excepțional, dacă pasivul moștenirii nu a putut fi satisfăcut prin lichidarea restului

bunurilor succesoriale. Diviziunea de drept a pasivului succesoral proporțional cu partea ereditară nu este o regulă imperativă și de la ea legea, *de cuius*-ul sau moștenitorii pot, prin convenție, deroga.

Întinderea răspunderii succesorilor. Cu privire la suportarea datoriilor pe care defunctul nu le onorase până la data deschiderii succesiunii, tradițional se face deosebire între moștenitorii regulați și moștenitorii neregulați.

Sunt *moștenitori regulați* rudele defunctului cu vocație succesorală legală și *soțul supraviețuitor*. Printr-o ficțiune justificată, ei sunt considerați continuatori ai persoanei defunctului; ca atare, ei răspund pentru plata pasivului succesoral, atât cu bunurile dobândite prin moștenire, cât și cu bunurile personale, dacă au acceptat succesiunea pur și simplă. Pentru a se descărca de această obligație, moștenitorii trebuie să renunțe la succesiune sau s-o accepte [5].

Succesori *neregulați* sunt legatarii și statul.

Răspunderea acestora se angajează după cum urmează:

a) legatarii universali și cu titlu universal răspund pentru plata pasivului succesoral numai în limita bunurilor dobândite prin succesiune, cu condiția să fi făcut *inventarul succesiunii* înainte de a fi trimise în posesie, întrucât altfel vor răspunde cu bunurile proprii.

Rezultă că, în lipsa inventarului, acești legatari răspund pentru pasiv ca și moștenitorii regulați;

b) legatarii cu titlu particular, în principiu, nu sunt obligați să suporte pasivul, dar nu pot cere predarea legatelor decât după plata pasivului și în limita bunurilor succesoriale;

c) statul răspunde de pasivul moștenirii numai cu bunurile moștenirii, deci răspunderea pentru plata pasivului este limitată în toate cazurile la valoarea activului dobândit. De menționat că sarcinile născute după deschiderea succesiunii sunt asimilate datoriilor și se suportă de toți moștenitorii universali sau cu titlu universal.

Necesitatea stabilirii limitei răspunderii moștenitorilor se impune pentru a nu fi admise cazuri de majorare sau de micșorare a răspunderii. Conform art.60 al Legii cu privire la notariat și art.1554 CC RM, inventarierea averii se face de către notar. În cadrul acestei proceduri se face o valorificare a întregului activ succesoral în a cărui limită succesorul va purta obligațiunile de a răspunde pentru activ.

În actul de inventariere se vor indica bunurile ce fac parte din masa succesorală, locul aflării și valoarea lor. Dacă dreptul de proprietate al celui ce a lăsat moștenirea asupra unor bunuri se contestă, acestea se vor include în inventar, fiind menționat faptul contestării. Inventarul se semnează de către notar, de către moștenitorii și creditorii prezenți la locul efectuării inventarierii, în prezența a doi martori. Avera succesorală menționată în inventar poate fi transmisă la păstrare în temeiul unui contract de depozit. În numele deponentului va acționa din oficiu notarul. Măsurile de conservare a averii succesoriale se vor comunica moștenitorilor legali, testamentari și, după caz, executorilor testamentari, creditorilor cunoscuți în legătură cu deschiderea succesiunii, dar care au fost absenți la locul inventarierii.

Creditorii defunctului, sub sancțiunea pierderii dreptului, urmează să înainteze pretențiile sale moștenitorilor care au acceptat succesiunea în termen de șase luni din momentul în care au aflat despre deschiderea succesiunii. Dacă creditorii nu au cunoscut faptul deschiderii succesiunii, termenul de înaintare a pretențiilor va constitui un an din momentul începerii curgerii termenului de înaintare a pretențiilor. Termenul de înaintare a pretențiilor începe să curgă de la data decesului celui ce a lăsat moștenirea.

În concluzie trebuie de menționat că, fiind un compartiment foarte important al procedurii succesoriale și dat fiind că Codul civil al Republicii Moldova prevede o expunere în parte a acestor relații, nu avem o rezolvare completă a tuturor problemelor ce pot să apară. De multe ori este nevoie de a aplica direct analogia legii, aceasta datorită multiplelor lacune în legislație ce creează situații defavorabile pentru părți. Spre exemplu, alin.(2) art.1432 din Codul civil prevede: „Moștenirea este o transmisiune de drepturi pentru cauză de moarte, universală, unitară și indivizibilă”, ceea ce ar fi trebuit să aducă la subrogarea succesorilor în toate drepturile și obligațiile defunctului, inclusiv privind datoriile acestuia; pe de altă parte, sunt stabilite restricții privitor la răspunderea succesorilor pentru obligațiile defunctului doar în limita cotei succesoriale ce-i revine (art.1540 CC RM).

Efectele acceptării la succesiune

Acceptarea pură și simplă a moștenirii consolidează, definitivează titlul de moștenitor al succesibilului, fără deosebire după cum este expresă sau tacită, este exercitată de către succesibilul chemat în primul rând la moștenire sau de către succesibilul subsecvent (a cărui acceptare a devenit operantă ca urmare a renunțării primului chemat) [6].

În toate cazurile, ca urmare a acceptării pure și simple, transmisiunea moștenirii – care a operat cu titlu provizoriu *ope legis* din momentul deschiderii moștenirii (sub condiția rezolutorie a renunțării) – se consideră devenind definitivă. Acest efect, indiferent de momentul în care se produce acceptarea (bineînțeles, în cadrul termenului de prescripție a dreptului de opțiune succesorală), se produce *retroactiv*: „efectul acceptării se suie până la ziua deschiderii succesiunii”.

Prin efectul acceptării pure și simple se stinge definitiv dreptul de opțiune al succesibilului; el decade din dreptul de a renunța la moștenire.

Cel mai important efect al acceptării pure și simple este contopirea, confundarea patrimoniului succesoral cu patrimoniul personal al moștenitorului, succesor universal sau cu titlu universal [7].

Cu alte cuvinte, acceptarea produce următoarele efecte:

a) succesibilul își consolidează retroactiv titlul de moștenitor. Chiar dacă acceptarea nu intervine decât după o anumită trecere de timp de la deces, moștenitorul acceptant este considerat că a acceptat în momentul deschiderii succesiunii;

b) bunurile care au aparținut defunctului vor intra în patrimoniul moștenitorului, astfel încât patrimoniul succesoral se va confunda cu patrimoniul personal al moștenitorului. Moștenitorul va răspunde pentru pasivul moștenirii nu doar în limitele activului succesoral, ci și cu bunurile sale proprii;

c) prin efectul acceptării se stinge definitiv dreptul de opțiune al succesibilului; el decade din dreptul de a renunța la moștenire.

Efectele juridice ale acceptării și renunțării la succesiune survin la momentul deschiderii succesiunii.

Efectele renunțării la succesiune

Efectele renunțării se produc *erga omnes* dacă declarația de renunțare a fost înscrisă, așa cum prevede legea, în registrul special de renunțări.

Acest efect al renunțării are următoarele consecințe:

a) renunțătorul pierde partea din moștenire la care are dreptul;

b) renunțătorul nu mai este obligat să achite datoriile și sarcinile moștenirii [8];

c) această parte din moștenire va reveni prin acrescământ coerezilor, iar în cazul în care renunțătorul era singur chemat la moștenire, aceasta trece la gradul următor [9];

d) renunțătorul care a primit donații de la defunct, nemaiîntrunind în persoana sa calitatea de moștenitor și donator, nu mai este obligat la raport [10];

e) renunțătorul pierde beneficiul sezinei la care a avut dreptul;

f) drepturile reale sau de creanță pe care succesibilul le avea împotriva defunctului sau pe care acesta din urmă le avea împotriva succesibilului și care se stinseseră la deschiderea succesiunii, prin confuziune sau consolidare, sunt readuse la viață [11];

g) creditorii succesiunii pierd drepturile de a urmări bunurile din patrimoniul renunțătorului, iar creditorii acestuia nu pot urmări bunurile succesoriale;

h) renunțătorul nu poate fi prezentat, descendenții săi culegând moștenirea în nume propriu.

Retractarea renunțării

Cu toate că, în principiu, renunțarea la moștenire, ca și acceptarea, este un act irevocabil, în intenția de a se evita vacanța succesorală, legea permite, în mod excepțional, retractarea (revocarea) renunțării, dar numai dacă sunt îndeplinite două condiții cumulativ:

1) retractarea este posibilă numai cât timp, în privința renunțătorului, nu s-a împlinit termenul de prescripție a dreptului de opțiune succesorală.

Precizăm că împlinirea termenului de prescripție trebuie să fie analizată la concret, în raport de renunțătorul retractar, iar nu calculată automat – șase luni de la deschiderea moștenirii, deci ținându-se cont de toate regulile care guvernează prescripția dreptului de opțiune succesorală (începutul prescripției, suspendarea etc.)

Decăderea renunțătorului din dreptul de a retracta renunțarea prin îndeplinirea termenului de prescripție operează de drept și poate fi invocată de orice persoană interesată, chiar din oficiu;

2) retractarea este posibilă numai dacă moștenirea nu a fost acceptată până în momentul retractării de un alt succesibil, comoștenitor sau moștenitor subsecvent, cu vocație legală sau testamentară, universală, sau cu titlu universal [12].

Întrucât rațiunea pentru care legea admite retractarea renunțării este evitarea vacanței succesoriale, acceptarea legatului cu titlu particular de către legatar nu împiedică retractarea renunțării făcute de succesorul uni-

versal. Mai mult decât atât, retractarea revocării este posibilă și în ipoteza acceptării legatului cu titlu universal, dacă vacanța succesorală s-a menținut pentru o cotă-parte din moștenire, iar retractantul are vocația să culeagă acea cotă [13].

Prin urmare, retractarea devine imposibilă din momentul în care succesiunea nu mai este vacantă, total sau parțial – datorită acceptării ei de către moștenitorii cu vocație asupra universalității succesorală, făcută înainte sau după renunțarea succesibilului care ar fi voit să o retracteze, dar nu mai poate, datorită faptului că moștenirea a fost deja acceptată, deci anterior retractării, iar nu concomitent sau ulterior.

Precizăm că în raport cu drepturile statului asupra succesiunii vacante (nu și dacă a fost gratificat prin testament), indiferent de măsurile întreprinse de notar, de curatorul desemnat sau de autoritatea administrației publice, succesibilul poate retracta renunțarea pe toată perioada termenului de prescripție a dreptului de opțiune succesorală, constatarea vacanței succesorală având loc numai „după expirarea termenului legal de acceptare a succesiunii”.

Prin urmare, în raport cu drepturile statului asupra moștenirii vacante, retractarea devine inoperantă numai prin împlinirea termenului de prescripție.

Dacă cele două condiții numite *supra* sunt îndeplinite, succesibilul poate reveni asupra hotărârii anterioare luate, retractând renunțarea.

Efectele retractării

a) ca urmare a retractării renunțării, succesibilul devine moștenitor *acceptant pur și simplu al moștenirii*, fără a mai avea dreptul de a mai reveni asupra deciziei luate;

b) ca orice act de opțiune succesorală, retractarea renunțării prin acceptare *operează retroactiv*, de la data deschiderii moștenirii.

Efectele retroactive ale retractării nu operează în privința drepturilor dobândite de terțe persoane asupra bunurilor între momentul renunțării și acela al retractării. Legea vizează, pe de o parte, prescripția extinctivă (stingerea unei datorii față de succesiune) sau achizitivă (dobândirea unui imobil succesoral prin uzucapiune), care operează, oricum, nefiind influențată de actul în sine prin care se exercită dreptul de opțiune și, pe de altă parte, drepturile dobândite de terți prin actele încheiate de custodele bunurilor succesorală sau de executorul succesoral.

Față de evoluțiile contemporane, există un deosebit interes pentru individ în ceea ce privește limitele dreptului de a dispune, precum și modalitatea de a putea moșteni avera defunctului. Iată de ce considerăm că trebuie modificată legislația privind succesiunea, concretizându-se unele aspecte ale succesiunii testamentare, unele liberalități, toate fiind legate de dreptul de proprietate. În același rând, urmează a fi reglementate legislativ noi subiecte ale dreptului de succesiune, noi probleme, în special vizând succesiunea proprietății cu caracter comun, care nu pot fi soluționate de dreptul succesoral actual.

Referințe:

1. Chirică D. Drept Civil. Succesiuni. - București: Lumina Lex, 1999, p.368.
2. Alin.(3) art.17 al Legii cu privire la drepturile de autor și drepturile conexe, nr.293-XIII din 23.11.1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1995. - Nr.13/124.
3. Chirică D. Op. cit., p.241.
4. Chirică D. Drept Civil. Succesiuni și testamente. - București: Rosetti, 2003, p.262.
5. Stănculescu L. Drept Civil. Succesiuni. - București: ALL Beck, 2002, p.550.
6. Dumitrache B. Instituții de drept civil. - București: Universul Juridic, 2001, p.463.
7. Florescu D. Drept Civil. Succesiuni. - București: Universitatea „Titu Maiorescu”, 2001, p.235.
8. Dogaru I. Drept Civil. Succesiunile. - București: ALL Beck, 2003, p.362.
9. Cod Civil Român. - București: Teora, 2001, art.697.
10. Eliescu M. Transmisiunea și împărțirea moștenirii în dreptul RSR. - București: Editura Academiei, 1996, p.134.
11. Deak Fr. Tratat de drept succesoral. - București: Editura Academiei, 1999, p.119.
12. Eliescu M. Op. cit., p.136-137.
13. Deak Fr. Op. cit., p.487; Chirică D. Op. cit., p.238-239.

Prezentat la 22.03.2007

UNELE ASPECTE CU PRIVIRE LA COMPENSAREA PREJUDICIULUI MORAL CAUZAT SALARIATULUI

Nicolae SADOVEI, Ion GUZUN

Catedra Drept Procesual Civil

Unfortunately, petitioners, defendants as well as judicial instances do not give any arguments for their decision of giving a compensation for moral damage and factors that influenced its quantum. The employee can ask for compensation for moral damage any time, when he considers that the employer has caused him moral damage (physical and psychological pain), as well as other rights as the result of neglecting or unsatisfactory execution of the work contract, even if in the contract and in the lab our it is not foreseen.

*Cauzarea prejudiciul moral persoanei
nu poate lăsa indiferentă legislația statului de drept,
ea nu poate rămâne necompensată pentru persoana
vătămată și nepedepsită pentru cauzatorul de prejudiciu
(E.Cristoforeanu)*

La încheierea contractului individual de muncă cel care *de facto* dictează condițiile viitorului contract nu este persoana care se angajează, adică salariatul, ci invers – cel care o angajează, chiar dacă, conform prevederilor articolului 56 din Codul muncii, contractul individual de muncă se încheie în urma negocierii între două părți egale. Însă, după cum a menționat încă în perioada interbelică ilustrul cercetător al raporturilor de muncă avocatul E.Cristoforeanu, egalitatea părților contractante se transformă într-o ficțiune în cazul când una dintre părți este nevoită să contracteze sub presiunea mizeriei, actul astfel încheiat devenind o sursă de inechități [1].

Deși în ultimul timp se observă o tendință (destul de lentă, ca atare) de legalizare a relațiilor de muncă și de micșorare a fenomenului muncii „la negru”, totuși raporturile de muncă rămân a fi, din nefericire, acel domeniu al relațiilor sociale reglementate de lege, a căror încălcare este foarte rar sancționată de către stat ca atare. De ce? Aici sunt o multitudine de motive, mai mult sau mai puțin plauzibil invocate, cel mai important rămânând a fi inegalitatea socială evidentă dintre cel care se angajează și angajatorul său, inegalitate care niciodată nu va putea fi anihilată ca atare. Sub aspectul efectelor practice ea se manifestă prin teama salariatului ca, drept rezultat al încercărilor sale de a-și apăra drepturile care i-au fost lezate, să nu-și piardă locul de muncă; loc de muncă care, de cele mai multe ori, reprezintă pentru persoana respectivă nu pur și simplu o sursă de venituri, ci singura sursă de venituri a acesteia. Totuși, legea oferă destul de multe posibilități salariatului lezat în drepturi de a-și apăra interesele sale legitime, inclusiv în cazurile când i s-a adus un prejudiciu moral. În legătură cu acest fapt vom încerca, în cele ce urmează, să tratăm modalitățile legale, prin intermediul cărora un salariat ar putea să solicite compensarea prejudiciului moral care i-a fost cauzat.

În acest sens, în vederea realizării garanțiilor prevăzute de legislație pentru părțile contractului individual de muncă, Codul muncii, de altfel ca și alte acte normative în vigoare, prevede posibilitatea compensării prejudiciului moral cauzat salariatului în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă, inclusiv în cazul când prejudicierea morală a atras după sine suferințe de ordin psihic ale salariatului.

Statutul Organizației Mondiale a Sănătății, la care Republica Moldova este parte [2], stabilește că „...sănătatea reprezintă bunăstarea socială, psihică și fizică a societății...” Astfel, atât legislația națională, cât și actele internaționale stabilesc faptul că atentarea la sănătate nu se rezumă doar la acțiuni care lezează integritatea anatomică a persoanei, dar și la acțiuni care atentează la valorile umane, bunăstarea socială și psihică a societății [3].

Răspunderea materială pentru prejudiciul cauzat uneia dintre părți în legătură cu executarea obligațiilor prevăzute de contractul individual de muncă are natura juridică a unei varietăți a răspunderii civile contractuale cu particularitățile determinate de specificul raporturilor juridice de muncă [4], ceea ce ne permite de a face trimitere la prevederile Codului civil al Republicii Moldova (art.8, 11, 14, 15, 1398, 1410, 1416, 1417, 1422, 1423, 1424, ș.a.) în cazul în care dispozițiile Codului muncii nu le stabilesc. În acest sens, însă, Codul muncii nu definește prejudiciul moral. Codul civil, la rândul-i, prin intermediul alin.(2) art.1422, descrie pre-

judiciul moral, limitându-se doar la specificarea „... prejudiciu moral (suferințe psihice sau fizice) cauzat prin fapte ce atentează la drepturile ei personale nepatrimoniale, precum și în alte cazuri prevăzute de legislație...”. Definierea conceptului de „prejudiciu moral”, explicarea sensului cât mai exact și complex al acestuia le găsim în literatura de specialitate.

Deci, sub noțiunea de prejudiciu moral trebuie de înțeles suferințele fizice și psihice, cauzate prin acțiune (inacțiune) care atentează la valorile nemateriale ce-i aparțin de la naștere cetățeanului sau prin puterea legii (viața, sănătatea, onoarea, demnitatea, reputația profesională, inviolabilitatea personală, secretul familial sau personal, dreptul la muncă și protecția muncii etc.), care încalcă drepturile personale nepatrimoniale (dreptul la nume, viață, familie, inviolabilitate personală, libera circulație, dreptul de autor și alte drepturi nepatrimoniale în conformitate cu legea cu privire la drepturile de autor și drepturile conexe etc.) și/sau drepturile patrimoniale ale persoanei [5].

Reieșind din faptul că contractul individual de muncă se încheie în baza negocierilor dintre părți, conform lit.n) alin.(1) art.9 al Codului muncii, salariatul are dreptul la repararea prejudiciului material și a celui moral cauzat în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă sau ca rezultat al privării ilegale de posibilitatea de a munci (alin.(1) art.329 din Codul muncii), iar angajatorul este obligat să repare integral prejudiciul material și cel moral cauzat salariatului (lit.k) art.5 și lit.p) alin.(2) art.10 din Codul muncii). Mărimea prejudiciului se stabilește de către instanța de judecată, prin echivalent bănesc sau într-o altă formă materială determinată de părți (alin.(2) art.329 din Codul muncii).

Compensarea prejudiciului moral cauzat salariatului se poate face în cazul în care acesta demonstrează că i s-a încălcat un asemenea drept, ca urmare a neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor asumate de către angajator prin contractul individual de muncă.

Compensarea prejudiciului moral și/sau material poate fi cerută de către salariat printr-o cerere adresată prealabil angajatorului, sau, în anumite cazuri, prin intentarea unei acțiuni civile în instanța de judecată.

Astfel, potrivit prevederilor art.332 din Codul muncii, cererea prealabilă întocmită în scris privind compensarea prejudiciului moral trebuie adresată angajatorului. În cazul în care salariatul nu este de acord cu ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) angajatorului privind compensarea prejudiciului moral sau dacă ordinul (dispoziția, decizia, hotărârea) nu a fost emis în termen de 10 zile de la depunerea cererii prelabile, salariatul este în drept să se adreseze cu o cerere în instanța de judecată pentru soluționarea litigiului individual de muncă apărut (alin.(2) art. 332 din Codul muncii). Salariații sunt scutiți de plata cheltuielilor de judecată (art.353 din Codul muncii). Cererea privind compensarea prejudiciului moral se va depune în cadrul termenelor specificate în art.355 din Codul muncii. Pretențiile care se referă la încasarea prejudiciului cauzat vieții sau sănătății sunt imprescriptibile extinctiv și în acest caz se repară prejudiciul pentru o perioadă anterioară acțiunii, dar nu mai mult de 3 ani (lit.c) art.280 din Codul civil).

Dacă obiectul acțiunii este complex, adică este constituit din mai multe capete de cerere, printre ele fiind și repararea prejudiciului ca un capăt de cerere subsecvent (de exemplu, cerințele de restabilire în funcție și repararea prejudiciului moral; compensarea prejudiciului material și/sau moral ca urmare a concedierii ilegale și restabilirea la locul și funcția deținută anterior ș.a.), acțiunea se va depune direct în instanța de judecată, nefiind necesară respectarea procedurii prelabile de soluționare a litigiului [6].

Instanța judecătorească va soluționa cererea de reparare a prejudiciului cauzat salariatului în termen de cel mult 30 zile calendaristice de la înregistrarea cererii la cancelaria instanței, în regim de urgență și în mod prioritar (art.192 din Codul de procedură civilă și pct.4 art.355 din Codul muncii).

Compensarea prejudiciului moral cauzat salariatului de către angajator, în persoana conducătorului sau altor persoane cu funcție de răspundere din cadrul unității, are loc în caz de:

- **refuz neîntemeiat de angajare.** Refuzul respectiv este interzis (art.8 și 47 din Codul muncii) și reprezintă unul dintre cazurile privării ilegale de posibilitatea de a munci [7]. Refuzul de angajare pe bază de discriminare este la fel interzis (se va considera discriminare orice diferențiere, neadmitere sau preferință prin care se încalcă egalitatea posibilităților în domeniul muncii, bazată pe rasă, sex, naționalitate, limbă, origine, religie, concepții politice ș.a.);
- **concediere ilegală sau transfer ilegal la o altă muncă.** Compensarea prejudiciului moral poate avea loc inclusiv în cazul în care motivul de concediere servește drept piedică pentru eventuala încadrare în câmpul muncii, inclusiv dacă concedierea a provocat o boală psihică, având ca rezultat limitarea capacității sau stabilirea incapacității de muncă [8];

- **reținere a eliberării carnetului de muncă**, care de asemenea constituie o privare ilegală de posibilitatea de a munci;
- **reținere a plății salariului și a compensației de întârziere**. Aceasta constituie o discriminare, prin care se încalcă egalitatea posibilităților salariaților de a le primi la timp. Neachitarea la timp a salariului sau neachitarea acestuia în cuantumul complet prejudiciază dreptul salariatului și al familiei sale la un trai decent, iar neachitarea la timp a indemnizației de concediu prejudiciază dreptul salariatului la odihnă [9];
- **neîndeplinire în termen a hotărârii organului competent de jurisdicție a muncii** care a soluționat un litigiu având ca obiect privarea de posibilitatea de a munci;
- **încălcarea a normelor privind obținerea, răspândirea, păstrarea, prelucrarea și protecția datelor personale ale salariatului** (art.91-94 din Codul muncii). Acestea pot afecta drepturile și libertățile salariatului referitor la convingerile și apartenența la sindicate, asociații obștești și religioase, partide și alte organizații social-politice; viața și sănătatea; secretul medical (cu excepția datelor ce vizează capacitatea de muncă); viața privată etc.;
- **producere a accidentelor de muncă sau survenire a bolilor profesionale**. Orice traumă cauzată salariatului în procesul de muncă sau survenirea unei afecțiuni profesionale din vina angajatorului încalcă dreptul salariatului la sănătate, protecția și securitatea muncii, condiții normale de muncă, carieră ș.a. [10].

Referindu-ne la cazurile enumerate mai sus, menționăm că acestea nu sunt limitate prin lege, pentru că din dispozițiile lit.n) alin.(1) art.9 al Codului muncii („...salariatul are dreptul la repararea prejudiciului material și a celui moral cauzate în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă...”) rezultă că salariatul are dreptul de a pretinde compensarea prejudiciului moral și în alte cazuri, chiar dacă acestea nu sunt indicate expres în lege. Mai mult ca atât, jurisprudența, dar și realitatea curentă au demonstrat posibilitatea ca prin una și aceeași faptă ilicită și culpabilă să se aducă atingere unor drepturi de natură patrimonială, iar, pe planul rezultatelor, persoanei lezate să-i fie aduse, deodată, atât prejudicii patrimoniale, cât și prejudicii nepatrimoniale [11].

În cazul în care în care instanța de judecată a stabilit împrejurările descrise în acțiunea civilă, aceasta va obliga angajatorul să compenseze prejudiciul moral cauzat salariatului în cazul în care sunt întrunite cumulativ:

- suferințele fizice și psihice ale salariatului;
- faptele ilegale (acțiune sau inacțiune) ale angajatorului;
- încălcarea drepturilor patrimoniale și/sau nepatrimoniale ale salariatului;
- legătura causală dintre fapta ilegală a angajatorului și consecințele ei – suferințele salariatului;
- vinovăția angajatorului.

Angajatorul poate fi eliberat de la repararea prejudiciului doar în cazul în care va demonstra că prejudiciul nu a fost cauzat din vina acestuia, cu excepția cazurilor în care prejudiciul a fost cauzat de un izvor de pericol sporit. În acest sens, instanța de judecată trebuie să atragă atenția la faptul că probele referitoare la nevinovăția angajatorului trebuie să le prezinte el însuși. Astfel, salariatul va proba că prejudiciul rezultă din exercitarea obligațiilor de serviciu, în afara acestora, cât și în timpul deplasării la locul de muncă sau de la locul de muncă cu transportul pus la dispoziție de către angajator [12]. În acest sens, sarcina probației este prevăzută de următoarele dispoziții legale:

- art.26, 27 ale Codului de procedură civilă stabilesc ca principii contradictorialitatea și egalitatea părților în drepturile procedurale și disponibilitatea în drepturi a participanților la proces;
- art.54 al Codului de procedură civilă prevede că fiecare parte trebuie să dovedească împrejurările pe care le invocă drept temei al pretențiilor și obiecțiilor sale;
- art.166 al Codului de procedură civilă prevede obligația reclamantului de a indica circumstanțele de fapt pe care își întemeiază pretențiile;
- art.1428 al Codului civil prevede că cel prejudiciat trebuie să aducă proba viciului, prejudiciului și a legăturii cauzale dintre ele.

Deci, salariatul trebuie să probeze că i s-au cauzat prejudicii morale de către angajator în legătură cu neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de muncă prevăzute în contractul individual de muncă, iar angajatorul să demonstreze nevinovăția sau să probeze că salariatului nu i-au fost cauzate prejudicii morale sau că acestea i-au fost cauzate într-o măsură mai mică decât pretinde reclamantul.

Încercând a evita pentru victimă posibilitatea unui câștig neîntemeiat (îmbogățire fără justă cauză), urmează să determinăm mărimea compensației bănești care i se cuvine salariatului. Aprecierea mărimii cuantumului pentru prejudiciul moral cauzat salariatului poate fi făcută luându-se în considerare criteriile, metode și principii

care nu pot fi patrimoniale [13]. Anume pentru aceasta, pentru determinarea cuantumului, s-a stabilit ca principiu de bază al reglementării raporturilor de muncă obligativitatea reparării integrale de către angajator a prejudiciului material și a celui moral cauzate salariatului în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă (lit.k) art.5 din Codul muncii). Astfel, legiuitorul a renunțat la reglementarea juridică a cuantumului material al prejudiciului moral prin stabilirea unui barem maxim.

Ceea ce este unic în legislație, este că doar dispozițiile alin.(3) art.90 din Codul muncii stabilește „...mărimea minimă a compensației pentru prejudiciul moral cauzat prin transferul și concedierea ilegală, care nu poate fi mai mică decât un salariu mediu lunar al salariatului”. Deși această prevedere este în vigoare (respectiv, nu a fost abrogată sau modificată), instanța de judecată (judecătoria Botanica, dosarul nr.2-1212/06) a acordat reclamantului în calitate de compensație pentru daune morale (concediere ilegală și lipsă forțată de la locul de muncă) suma în mărime de 1.000 lei, deși salariul mediu lunar al salariatului constituia 5600 lei.

În acest sens, trebuie de reținut că banii acordați în calitate de daune morale constituie un substitut pentru prețul suferințelor îndurate și bucuriile pierdute [14]. Repararea trebuie să cuprindă, în afară de despăgubirea bănească, și măsuri care să împiedice realizarea, continuarea sau repetarea faptelor dăunătoare [15]. Astfel, nu atât suma primită are importanță, pentru că ea nu poate șterge complet orice urmă a prejudiciului, ci posibilitatea pe care o are persoana vătămată de a-și procura satisfacții mai mult sau mai puțin echivalente, care astfel vor compensa suferințele suportate [16].

Analizând acțiunile care se examinează în instanțele de judecată, putem stabili, cu părere de rău, că nici reclamanții sau pârâții, nici instanțele judecătorești nu argumentează motivul stabilirii cuantumului prejudiciului moral, în special în cazul majorării sau micșorării acestuia. Argumentele se reduc, de regulă, doar la circumstanțele prejudiciului material cauzat salariatului, neluându-se în considerare gradul și intensitatea suferințelor fizice și/sau psihice suportate de salariat, efectele care s-au reflectat atât în conștiința salariatului, cât și asupra rudelor apropiate, emoțiile negative, reacțiile psihice negative, tulburarea bunăstării psihice, a echilibrului sufletesc, umilința, iritarea, furia, rușinea, disperarea, starea de disconfort, tulburarea emoțională etc.

O altă problemă constatată este că, pe una și aceeași cauză, diferite instanțe calculează în mod diferit mărimea compensației pentru prejudiciul moral cauzat, mărime ce variază nu doar între nivelurile jurisdicționale, dar și în cazuri similare examinate de aceeași instanță [17].

Cu toate că procesul de constatare, admisibilitate și acordare a compensației pentru prejudiciul moral cauzat este unul complicat, aceasta nu scutește judecătorul de a analiza sub toate aspectele cauza respectivă, cu atât mai mult cu atât Constituția și legislația în vigoare garantează dreptul fiecărei persoane la muncă.

Referințe:

1. Cristoforeanu E. Teoria generală a contractului individual de muncă. - București: Curierul judiciar, 1937. - 484 p.
2. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind aderarea Republicii Moldova la Organizația Mondială a Sănătății, nr.597–XIII din 13.10.1995 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1995. - Nr.58/644.
3. Нарижный С., Голубев К. Компенсация морального вреда при нарушении имущественных прав гражданина // Российская Юстиция. - 2001. - № 4. - С.20-21.
4. Pct.1 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți” // Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2006. - Nr.2.
5. Guzun I. Cum putem stabili cuantumul prejudiciului moral cauzat persoanei? // Avocatul parlamentar. - 2006. - Nr.3. - P.13-14.
6. Pct.11 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți” // Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2006. - Nr.2.
7. Pct.15 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară a examinării litigiilor care apar în cadrul încheierii, modificării și încetării contractului individual de muncă”, nr.12 din 03.10.2005.
8. Эрделевский А. Проблемы компенсации морального вреда в зарубежном и российском законодательстве и судебной практике // Государство и право. - 1997. - №10. - С.22-32.
9. Romandaș N. Reglementări privind repararea prejudiciului moral // Revista Națională de Drept. - 2004. - Nr.10. - P.8-13.
10. Pct.7 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți” // Buletinul Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.2.

11. Vintilă Gh., Furtună C. Daunele morale (Studiu de doctrină și jurisprudență). - București: ALL Beck, 2002, p.16.
12. Пункт 5 из Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28.04.1994 №3 «О судебной практике по делам о возмещении вреда, причиненного повреждением здоровья» // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 1997. - № 7. - С.3-9.
13. Bloşenco A. Răspunderea civilă delictuală. - Chişinău: ARC, 2000. - 308 p.
14. Albu I. Repararea prejudiciului cauzat prin vătămări corporale. - Bucureşti: Lumina Lex, 1999. - 320 p.
15. Pct.6 din Recomandările Consiliului European cu privire la repararea daunelor morale din 21-25 iulie 1963.
16. Avornic Gh., Sosna B. Repararea prejudiciului moral cauzat consumatorilor // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.10. - P.4-16.
17. *A se vedea*: Curtea Supremă de Justiție (dosarul 2ra-1480/2005), pentru încasarea plăților, compensației de întârziere și repararea prejudiciului material și moral, instanța de judecată nu a acordat compensație pentru prejudiciul moral cauzat (reclamantul pretindea încasarea sumei de 40.000 lei); judecătoria Botanica (dosarul nr.2-1212/06), pentru concediere ilegală și lipsă forțată de la locul de muncă, instanța de judecată a acordat reclamantului, în calitate de compensație pentru daune morale, suma în mărime de 1.000 lei; judecătoria Botanica (dosarul 2-3238/05), pentru concediere ilegală și lipsă forțată de la locul de muncă, instanța de judecată a acordat reclamantului, în calitate de compensație pentru daune morale, suma în mărime de 10.000 lei; Curtea de Apel Chişinău (dosarul 2a-1697/06), pentru concediere ilegală și lipsă forțată de la locul de muncă, instanța a acordat reclamantului, în calitate morale de compensație pentru daune morale, suma în mărime de 5.056 lei, echivalentul a unui salariu mediu ș.a.

Prezentat la 27.03.2007

APARIȚIA, EVOLUȚIA ȘI CONCURSUL TEORIILOR PRIVIND CONȚINUTUL ȘI NATURA JURIDICĂ A DREPTULUI SUBIECTIV DE AUTOR

Dorian CHIROȘCA

Catedra Drept al Antreprenoriatului

L'article concerne l'analyse des sources doctrinaires où sont analysés les plus anciens cas de réglementation juridique des relations visant la création et la valorisation des œuvres littéraires, scientifiques ou artistiques; il reflète l'évolution de ces réglementations, en débutant par l'apparition des privilèges, et dans le cadre des privilèges; l'évolution des prorogatives d'auteurs de ces œuvres, leur séparation des privilèges accordés dans une autre institution juridique, et l'impact des théories sur le contenu et la nature juridique du droit subjectif de l'auteur.

Dreptul de autor este un mijloc de promovare și păstrare a culturii naționale a fiecărui stat. Totodată, acest fenomen desemnează și creează posibilitatea de a evalua aportul intelectual al fiecărui cetățean la patrimoniul cultural al poporului de care aparține și reprezintă un element esențial al progresului. Protecția obiectelor dreptului subiectiv de autor este o oportunitate a fiecărui stat și este bine cunoscută că, odată ce statul asigură un nivel de protecție corespunzător, omul este încurajat și cointeresat să creeze. Însă, produsele creației intelectuale sunt utile pentru un număr mare de persoane, ele, creațiile, fiind susceptibile de a fi aplicate și în alte domenii auxiliare, cum ar fi industria cinematografică, de televiziune și radio, de fonograme etc., contribuind astfel la dezvoltarea economică, socială, culturală a fiecărei națiuni.

În literatura de specialitate se subliniază că încă în Grecia Antică existau reguli, conform cărora manuscrisele celor mai valoroase opere (tragedii) trebuiau depuse la păstrare la o arhivă specială în scopul asigurării posibilității de a verifica coincidența piesei înscenate cu textul original [1].

Alte izvoare relatează că dreptul de autor a fost cunoscut și în Roma Antică, adică și în dreptul privat roman. După cum estimează savantul francez M.-C. Dock, dreptul de autor exista în Roma Antică, „dar sub o formă abstractă, fără sancțiuni practice” [2]. Cel puțin, după cum se mai menționează în literatura de specialitate, romanii antici cunoșteau perfect noțiunea de operă, ei fiind primii care au distins suportul material de operă, adică pictura încorporată pe suportul material respectiv [3].

Până la apariția imprimeriei, difuzarea cărților rămânea a fi foarte dificilă, deoarece în majoritatea cazurilor acestea erau scrise de mâna călugărilor care, în cele din urmă, făceau o transcriere a Bibliei sau a istoriei unei din religii. Odată cu apariția artei gravurei în lemn și pe plăci de cupru au apărut și posibilități de a reproduce texte, de a tipări cărți. Noile posibilități de reproducere a textelor a dat un impuls de a introduce noi reglementări oficiale, așa-numitele *privilegii*, care se ofereau editorilor de cărți și care pot fi calificate că predecesoare ale dreptului de autor contemporan.

După cum se menționează în literatura de specialitate, primele *privilegii* au fost cunoscute în *Veneding* în anul 1400, de unde acestea s-au răspândit repede prin întreaga Europă [4].

Începând cu mijlocul sec. XV, atunci când Gutenberg inventează tiparul, producerea cărților devine masivă și generează conflicte fondate pe concurența neloyală atât la editarea cărților vechi, cât și la editarea celor noi. Asemenea conflicte au generat necesitatea noilor reglementări din partea suveranului. Noi reglementări au apărut, în această sferă de activitate, în a doua jumătate a sec. XV – începutul sec. XVI, când rezultatele creației intelectuale al omului au devenit o parte importantă a relațiilor comerciale, precum și un element important în viața culturală a societății medievale. Acestea erau aceleași *privilegii* acordate unor persoane concrete de către suveranul țării, ele, privilegiile, referindu-se, în particular, la dreptul de a efectua careva acțiuni referitor la produsul creației intelectuale, recunoscându-se astfel meritele persoanei investite cu *privilegii*. Semnificativ în acest context este cazul oferirii de către regele Franței Luis al XII-lea, în anul 1507, a privilegiilor relativ la epitetul „Saint Paul” [5]. Un astfel de privilegiu a fost acordat unui editor și „... este notabil că acest privilegiu, numit „de libraire”, adică a editorului, în secolul XVI nu reprezintă o protecție a autorului, ci a editorului și avea ca scop să protejeze ultimul contra concurenților care ar fi putut profita de edițiile sale cu mai puține cheltuieli” [6].

Apariția privilegiilor, după cum am menționat, a fost condiționată de cheltuielile pe care le suportau editorii de cărți și de rolul cărților în circuitul comercial și în dezvoltarea culturii naționale. Pe de altă parte,

aparitia unor cărți noi pe piață făcea posibilă multiplicarea lor neautorizată, ceea ce cauza daune financiare considerabile editorilor primari. De aceea, se poate afirma că privilegiile reprezentau, mai degrabă, o instituție de protecție care avea drept scop compensarea cheltuielilor suportate de editori, precum și încurajarea lor din punct de vedere economic, protecția intereselor autorilor fiind lăsată la discreția editorilor. În contextul celor relatate, nu putem trece cu vederea și opinia autorului rus S.A. Beleațkin, conform căreia izvorul inițial al acestor *privilegii* se datorează nu atât dorinței de a proteja drepturile autorilor (sau chiar și ale editorilor, am adăuga noi), cât tendinței de a pune frâu pe cuvântul tipărit, care devenea tot mai periculos pentru liniștea cârmuitorilor de pe atunci [7].

Reieșind din cele expuse mai sus, privilegiile nu erau drepturi ale autorilor, ci niște premise serioase pentru ca dreptul de autor să se impună mai târziu. În opinia noastră, sistemul de privilegii, creând, la rândul lor, conflicte de interese între autori și editori, pe de o parte, între aceștia și guvernatorii societății pe atunci, pe de altă parte, a dat naștere premiselor dreptului de autor ca instituție juridică, deoarece, în cele din urmă, ele au încurajat creativitatea în acea perioadă. Așadar, drepturile autorilor au dăinuit mult timp în mediul privilegiilor și și-au croit drumul spre propria confirmare prin același mediu al privilegiilor, echivalându-se în valoare cu ultimele și creând cu ele, la o anumită etapă a evoluției sale, o confuzie, despre care ne mărturisește renumitul savant francez D.Ladd. Potrivit opiniei acestui savant, expresia „drept de autor” este ambiguă. Explicația se reduce la faptul că această expresie face să considerăm că dreptul de autor aparține în exclusivitate autorului. Din alt punct de vedere, la originea sa, „dreptul de autor” a fost folosit și în calitate de drept al editorilor. Editor în acest sens, continuă D.Ladd, este orice antreprenor, care prin munca sa difuzează, execută sau prezintă în public operele autorilor. De aici, consideră D.Ladd, este necesar să distingem „dreptul de autor” care se referă atât la prerogativele autorului, cât și la cele ale editorilor, și „drepturile de autor” care aparțin doar autorului, lui însuși [8]. Considerăm că ambiguitatea sintagmei „drept de autor” observată de către D.Ladd se referă la acea etapă a evoluției dreptului de autor, când „dreptul de autor” își conturase deja esența în cadrul privilegiilor, intrase în uz ca termen nou, dar nu se separase încă de ultimele și îmbina în sine atât drepturile autorilor, cât și drepturile editorilor. Ulterior, obținând propriul său sens și concentrându-și atenția asupra protejării intereselor personalității umane, prin a cărei muncă intelectuală sunt create operele literare, de știință sau artistice, dreptul de autor a trebuit să treacă și prin doctrina „dreptului de proprietate literară și artistică”, de „proprietate intelectuală” care, în opinia promotorilor acestor doctrine, se considera cel mai perfect mecanism juridic ce asigură protecția intereselor titularului acestui drept și care avea în acea perioadă un fundament filosofic și legal în Legea Franței din 19 iulie 1793. De exemplu, Le Chapelier, prezentând spre aprobare la Adunarea Constituantă Legea franceză privind dreptul de autor, declara că cea mai sacră, cea mai inatacabilă și cea mai personală din toate proprietățile sunt operele, fructul gândirii unui scriitor și este extrem de just ca oamenii care creează să obțină careva venituri din activitatea lor. Prin urmare, este necesar ca, pe parcursul vieții și câțiva ani după moartea lor, nici o persoană să nu poată să dispună, fără consimțământul lor sau al succesorilor, de creațiile lor [9].

Astfel, tratat, sistemul de privilegii a cedat locul legilor care investesc autorul cu anumite prerogative proprii în comparație cu privilegiile editorilor, cu drepturi exclusive de a valorifica operele sale pe o anumită perioadă de timp cu respectarea anumitor limite.

Primul caz de act normativ consacrat dreptului de autor a fost cel englez sub denumirea de „Statutul reginei Anna”, adoptat în anul 1709 și intrat în vigoare în anul 1710, care prevedea posibilitatea de a investi persoana care a creat opera cu dreptul exclusiv de a publica opera pe o perioadă de 14 ani, autorul având posibilitatea de a prelungi termenul acestui drept pe o perioadă consecutivă de încă 14 ani ai vieții [10]. În Franța, de exemplu, pentru prima dată, în anul 1761, nepoțelele renumitului fabulist francez La Fontaine au cerut și au obținut un privilegiu personal pentru publicarea fabulelor, Consiliul de pe lângă Rege afirmând, astfel, că operele bunicului lor le aparține prin dreptul de succesiune [11].

De remarcat că ambiguitatea termenului „drept de autor”, asupra căreia accentua savantul francez D.Ladd, nu a dispărut nici până în zilele noastre, numai că ea a obținut un alt sens, acesta manifestându-se prin faptul că legislația contemporană nu specifică de fiecare dată în ce sens folosește termenul „drept de autor”: în sens obiectiv, în sens subiectiv sau ca element al conținutului raportului juridic guvernat de o normă a instituției juridice pe care o numim „drept de autor”.

În literatura de specialitate există mai multe opinii privind definirea dreptului de autor, dar majoritatea savanților, reacționând la necesitățile doctrinei și practicii, definesc dreptul de autor, întâi de toate, în două sensuri: în sens subiectiv și în sens obiectiv [12].

Ținând cont de prevederile legislației și opiniile doctrinare, putem concluziona că în sens obiectiv, sau ca instituție juridică, dreptul de autor *este un ansamblu de norme juridice care reglementează relațiile ce apar în legătură cu crearea operelor literare, științifice sau artistice, exprimarea lor într-o formă obiectivă și valorificarea acestor opere.*

Dreptul subiectiv se tratează în dreptul civil ca acel câmp liber, în ale cărui limite voința individuală a titularului poate fi tradusă în acte juridice concrete protejate de acest drept subiectiv [13]. În opinia unor autori, adjectivul „subiectiv” este folosit pentru caracterizarea drepturilor și obligațiilor, ca elemente ale raportului juridic, pentru indicarea apartenenței acestor drepturi și obligații la subiecte strict determinate [14].

Privit prin prisma celor expuse, conchidem că dreptul de autor în sens subiectiv (dreptul subiectiv de autor) este acea măsură de conduită liberă, acel câmp (spațiu) liber, oferit de către legislația în vigoare (de către dreptul obiectiv) autorului operei literare, științifice sau artistice, în ale cărui limite autorul poate efectua liber și nestingherit de nimeni anumite acțiuni, anumite acte juridice vizavi de opera creată de el și interzice altor persoane săvârșirea anumitor acțiuni în privința aceleiași opere fără consimțământul lui.

Concursul teoriilor privind conținutul și natura juridică a dreptului subiectiv de autor

După cum am relatat, evoluția dreptului subiectiv de autor a fost una de durată și controversată. Necesitatea creării unui nou mecanism de protecție juridică a dreptului de autor a fost condiționată de faptul că dreptul de proprietate asupra bunurilor corporale nu putea face față tuturor particularităților specifice relative la bunurile nemateriale, adică nu putea acorda o protecție corespunzătoare obiectelor creației intelectuale din domeniul artelor, literaturii sau al științei. Pe parcursul dezvoltării relațiilor comerciale ce aveau ca obiect de protecție produsul creației intelectuale s-a propus ca el să fie valorificat prin prisma mecanismului juridic de drept de proprietate. Însă, după cum s-a precizat și în doctrină, și în jurisprudență, dreptul de autor este caracterizat prin anumite particularități specifice care nu pot fi reglementate de mecanismul juridic al dreptului de proprietate, acesta având drept obiect de protecție bunurile corporale. Aceasta a generat opinii controversate privind natura juridică a dreptului subiectiv de autor. În acest sens, în doctrină au fost elaborate mai multe teorii privind natura juridică a dreptului subiectiv de autor, conform cărora el este calificat ca un *drept de proprietate, drept asupra unor bunuri nemateriale, un drept al personalității*, precum și *teoriile privind natura complexă a dreptului de autor, cea monistă sau unitară și cea dualistă.*

Cea mai de durată și cea mai discutabilă teorie care și-a lăsat amprenta până în prezent asupra dreptului de autor este teoria dreptului de proprietate, aceasta confirmându-se prin faptul că dreptul de autor este numit drept de proprietate intelectuală sau de proprietate literară și artistică.

Părtașii acestei teorii propun ca dreptul de autor să fie reglementat prin prisma mecanismului de drept de proprietate care este aplicat, după cum am menționat, pentru bunurile corporale. Printre promotorii acestei teorii se găsesc savanți renumiți cum ar fi Pierre Recht sau L.Josserand care afirmă, bunăoară, că „noțiunea modernă a dreptului de proprietate este suficient de largă și nuanțată pentru a cuprinde forme de stăpânire foarte diferite unele față de altele”, iar creația intelectuală „comportă o apreciere exclusivistă și opozabilă tuturor, deci un fel de proprietate” [15]. Această teorie, însă, este supusă de E.Picard, Stanciu D. Cărpenușu unor critici, care, invocând mai multe motive, afirmă în special că această teorie nu poate acorda protecție drepturilor personale morale (nepatrimoniale) ce reflectă legătura inseparabilă care există între autor și operă și, prin urmare, caracterizează dreptul de autor. Această particularitate a divizat dreptul de autor în două sisteme de drept: 1) sistemul european continental, cunoscut sub denumirea de „droit d’auteur”, în care un loc prioritar îl dețin drepturile personale (morale) – prin urmare, subiect al relațiilor de drept de autor este persoana care prin munca sa intelectuală a creat opera, adică autorul, și 2) sistemul anglo-saxon, cunoscut sub denumirea de „copyright”, în care dreptul subiectiv de autor este conceput ca un drept subiectiv de proprietate, iar ceilalți subiecți ai acestui raport juridic sunt considerați persoane care au contribuit la crearea operei doar prin diferite aporturi financiare sau organizatorice.

De menționat că dreptul subiectiv de autor posedă și alte trăsături individuale care îl caracterizează și care fac să îl deosebim de cel de proprietate.

Pentru început, dreptul subiectiv de proprietate are ca obiect de protecție bunurile materiale, ceea ce îl deosebește de dreptul subiectiv de autor, care are ca obiect de protecție produse ale creației intelectuale a omului ce se referă la domeniul de artă, literatură sau știință, adică bunurile nemateriale.

Dreptul subiectiv de proprietate asupra suportului material este un drept distinct în raport cu dreptul subiectiv de autor asupra operei expuse pe suport material. Astfel, odată ce opera a fost comercializată, proprie-

tarului suportului material îi aparține dreptul subiectiv real de proprietate asupra suportului și nu asupra operei (art.4 alin.(4) al Legii nr.293/1994). Prin urmare, în cazul operelor de artă posesorul suportului material va fi obligat să obțină permisiunea autorului operei pentru dreptul la demonstrarea publică a operei în diferite galerii, expoziții etc.

Termenul de protecție a drepturilor patrimoniale ale autorului este limitat și potrivit art.17 alin.(3) al Legii nr.293/1994, constituind, după regula generală, toată viața autorului plus 70 de ani după deces. Dreptul subiectiv de proprietate în dreptul comun nu cunoaște o limită în timp, el este perpetuu (alin.(2) art.315 din Codul civil al Republicii Moldova).

Dreptul subiectiv de autor apare odată cu crearea operei de artă, literare sau științifice și nu în urma unor metode existente de valorificare a rezultatelor deja obținute, cum ar fi încheierea de acte juridice. Aceeași părere, pe care o susținem integral, este expusă și de Viorel Roș, dânsul afirmând, pe bună dreptate, că „proprietatea intelectuală are o legitimitate mai mare decât proprietatea asupra bunurilor materiale, aceasta pentru că, la origine, proprietatea asupra bunurilor materiale s-a dobândit prin apropierea bunurilor deja existente și în forma în care posesorul și le-a apropiat, în timp ce proprietarul creației intelectuale este și creatorul ei. În cazul proprietății intelectuale, apropierea are ca obiect propria creație, un bun care nu exista până atunci, un bun care aparține cu adevărat autorului și care este parte a autorului însuși” [16].

Caracterul dualist al dreptului subiectiv de autor implică anumite limite în realizarea drepturilor de autor, astfel că, după natura lor juridică, drepturile personale (morale) nu pot fi înstrăinate, adică au un caracter inalienabil, potrivit art.9 alin.(1) al Legii nr.293/1994. Prin urmare, obiect al înstrăinării pot fi doar drepturile patrimoniale (economice).

O deosebire esențială dintre dreptul subiectiv de autor și dreptul subiectiv de proprietate din dreptul comun se referă la efectul lor în spațiu. Dacă titularul dreptului subiectiv de proprietate poate să-și valorifice bunurile sale în limitele frontierelor statului care i-a recunoscut acest drept, autorul unei opere este în drept să-și valorifice opera sa pe întregul glob pământesc. Însă, din moment ce opera a fost transmisă, regimul juridic al ei poate fi diferit pe teritoriul diferitelor state, astfel că titularul de drepturi poate valorifica opera într-un mod pe teritoriul unui stat, pe când pe teritoriul altor state aceleași acțiuni în privința aceleiași opere pot reprezenta o încălcare a drepturilor subiective ale altor titulari.

Argumentele expuse mai sus ne permit să afirmăm că dreptul subiectiv de proprietate nu întrunește toate cerințele caracteristice dreptului subiectiv de autor și, prin urmare, nu poate servi ca instrument juridic de protecție a rezultatelor ce decurg din procesul de creare și valorificare a operelor științifice, literare și artistice.

În corespundere cu teoria promovată de D.Keoler, dreptul subiectiv de autor este un drept asupra unor bunuri. Potrivit teoriei sale, dreptul de proprietate, în conținutul său tradițional, reprezintă niște împuterniciri și este aplicat doar asupra bunurilor materiale; în schimb, dreptul creatorului unei opere este de alt caracter: aici este vorba de niște drepturi exclusive asupra operelor care sunt calificate drept bunuri nemateriale, precum și faptul că acest drept, adică dreptul creatorului, cunoaște și un conținut economic și, în acest sens, după natura sa, se deosebește de dreptul de proprietate asupra bunurilor materiale care, în opinia noastră, în toate cazurile au un conținut economic [17].

Dreptul subiectiv de autor la etapa privilegiilor era un drept exclusiv, acesta confirmându-se prin faptul că, de la bun început, scopul dreptului de autor a fost de a apăra drepturile economice ale proprietarilor de tipografia și de a le acorda acestora dreptul exclusiv la reproducerea operei, dreptul exclusiv la difuzarea ei, precum și alte drepturi. Drepturile nepatrimoniale încă nu faceau parte din categoria drepturilor de autor în acea perioadă, deși ele contribuie la protecția operei, făcând parte din categoria de drepturi personale. Anume din aceste considerente teoria dreptului de proprietate a fost dur criticată, deoarece ea nu ține cont de specificul legăturii care există între autor și opera sa, de momentul apariției operei și a dreptului subiectiv de autor (de paternitate) asupra ei, care este caracterizat ca fiind un drept cu caracter personal, nepatrimonial (moral), și de etapa când autorul realizează dreptul de difuzare a operei sau aduce la cunoștința publicului opera care, de fapt, presupune valorificarea drepturilor patrimoniale. Distingerea în conținutul dreptului subiectiv de autor a drepturilor (împuternicirilor) personale nepatrimoniale (morale) și a celor patrimoniale, pe care noi, referindu-ne la alin.(3) art.4 al Legii nr.293/1994, le numim elemente ale conținutului acestui drept, se datorează teoriei dualiste. Însă, unii savanți, bazându-se pe specificul legăturii dintre personalitatea autorului și opera creată de el și pe elementele personale nepatrimoniale (morale), asupra cărora teoria dualistă atrage atenția, au creat o altă teorie relativă la dreptul subiectiv de autor, și anume: *teoria de drept al personalității*.

În această teorie, fondată în mare măsură de Girche, se afirmă că obiectul dreptului subiectiv de autor este opera individuală, care constituie o emanare a personalității autorului, o reflectare a conștiinței lui, care vine să-l individualizeze prin intermediul creației artistice [18].

Berthaud și Morillot afirmă că dreptul de reproducere nu se identifică cu dreptul de proprietate asupra manuscrisului, deoarece regulile dreptului de proprietate real nu permit a apăra dreptul de autor asupra operei sale, aceasta este de competența unei alte categorii de drepturi cunoscute în Codul lui Napoleon, și anume: drepturile personalității. Ideile sunt indisociabile de persoana pe care le produce. Dacă un aventurier încearcă să le aproprieze, el nu violează o proprietate, ci un drept al personalității [19].

Adversarii acestei teorii, în special Baylos Corroza [20], întemeiat susțin că ea urmărește subordonarea drepturilor patrimoniale elementului moral, că opera este, într-adevăr, exprimarea gândirii autorului, dar că ea aparține autorului în exclusivitate doar atât timp cât nu este materializată. Din momentul în care opera îmbracă o anumită formă, ea se detașează de persoana creatorului, având propriul său destin. Însă, aceasta nu înseamnă că ea pierde legătura cu creatorul său. Prin anumite împuterniciri de ordin personal nepatrimonial ea este legată de autor pe întreaga viață a acestuia și încă mulți ani după decesul lui, ba chiar și pentru totdeauna.

În contextul celor relatate ținem să menționăm că „drepturile personale nepatrimoniale” din dreptul civil nu sunt sinonime „drepturilor personalității umane”, deoarece ultima este cu mult mai largă. Conștiința umană esențială a evoluat și la ora actuală ea este aptă de a distinge drepturile (împuternicirile) autorului, ca elemente ale conținutului dreptului subiectiv de autor de „drepturile personalității”. Cine le confundă astăzi face o eroare. Primele aparțin autorului nu din cauza că el este „personalitate umană”, ci din cauza că autorul este creatorul acestei opere. Toate ființele umane astăzi se consideră „personalități” în sensul de subiect de drept, însă nu fiecareia îi aparțin acele împuterniciri cu conținut nepatrimonial (moral) și patrimonial care aparțin autorului.

Caracterul complex al dreptului subiectiv de autor a fost consfințit de sistemul Convenției de la Berna cu privire la protecția operelor literare și artistice din 9 septembrie 1886 [21] (în continuare – Convenția de la Berna) care divizează conținutul dreptului subiectiv de autor în elemente (drepturi, împuterniciri) personale nemateriale (morale) și patrimoniale, ultimele având un conținut economic. Complexitatea dreptului subiectiv de autor a fost acceptată în mai multe țări; în special, art.L.111-1 alin.(2) al CPI dispune că drepturile recunoscute autorului unei opere comportă atribute de ordin intelectual și moral, precum și atribute de ordin patrimonial. Potrivit art.4 alin.(3) al Legii nr.293/1994, dreptul de autor se constituie din drepturi cu caracter patrimonial (economic) și nepatrimonial (personal, moral). Din cele relatate rezultă cu certitudine că legiuitorul moldav folosește în cazul de față sintagma „dreptul de autor” în sensul de drept subiectiv, enunțând, concomitent, și conținutul acestuia, și caracterul lui complex. În această ordine de idei, menționăm că opera reprezintă o reflectare a personalității autorului, ea rămânând veșnică și exprimând aportul autorului la patrimoniul cultural al neamului pe care îl reprezintă și al omenirii în general. Pe lângă faptul că dreptul subiectiv de autor asigură legătura personală și intelectuală a autorului cu opera, el acordă autorului și posibilitatea de a obține careva beneficii. Prin urmare, putem concluziona că dreptul subiectiv de autor este de natură complexă. Conceptul dreptului subiectiv de autor a fost tratat în fond din punctul de vedere a două teorii care au fost dezvoltate pe parcursul a trei secole; ne referim la *teoria monistă* și *teoria dualistă*.

Potrivit teoriei moniste, autorul deține o legătură strânsă cu opera care împiedică divizarea împuternicirilor autorului, și anume: a celor de ordin personal și patrimonial. O asemenea situație poate fi comparată cu tulpina unui copac cu rădăcini care se vor ramifica și, prin urmare, ramurile vor reprezenta, la rândul lor, împuternicirile juridice ale autorului care vor fi alimentate de la acele două rădăcini ale tulpini, iar deseori doar de la una [22]. Apariția și promovarea atât de largă a teoriei moniste de către partizanii săi a fost condiționată și de faptul că una și aceeași împuternicire a autorului (spre exemplu, dreptul la integritate a operei) comportă interese atât de ordin moral, cât și patrimonial. Autorului i se cauzează atât daune morale care se confirmă prin faptul că doar autorul este în drept să modifice opera, cât și daune economice în cazul modificării operei, adică denaturarea operei poate constitui un impediment în valorificarea ei. Această teorie este supusă unor critici dure, în special de către Baylos Corroza sau Piola Caselli [23], invocându-se mai multe argumente incontestabile, care, de fapt, au contribuit ca majoritatea țărilor să accepte în legislația lor conceptul dualist al drepturilor de autor.

Teoria dualistă divizează drepturile de autor în *drepturi personale nepatrimoniale ce comportă atribute de ordin spiritual* și *drepturi patrimoniale ce comportă atribute de ordin economic*. După cum a remarcat și

marele savant francez Henri Desbois, experiența ne învață că drepturile morale și drepturile patrimoniale nu se confundă, în ciuda interdependenței lor. La fel incorect este de a prezenta monopolul ca un singur atribut al dreptului moral sub pretextul că doar scriitorul sau artistul singur va decide dacă publicul va lua sau nu cunoștință de opera sa sau dacă această operă va fi supusă unei comunicări publice cu anumite condiții de ordin patrimonial. De menționat că un alt argument în susținerea sistemului dualist se exprimă prin faptul că interesele de ordin moral și patrimonial se aplică diferit, ele au o istorie diferită, nu apar și nu dispar simultan. Drepturile patrimoniale reprezintă niște posibilități simple după finisarea operei, până când autorul decide de a valorifica opera, apelând la publicarea ei; în schimb, dreptul personal (moral) există de la prima atingere de pensulă sau creion [24].

Dualitatea dreptului de autor și-a găsit expresie și în jurisprudența română încă cu mulți ani în urmă. Potrivit unei decizii a Curții de Apel Oradea, nr.268 din 9 mai 1934, sistemul legislației române conferă autorului, pe lângă un drept de proprietate în sensul de drept mobilier „pecuniar”, și un drept „moral”, adică un drept de control, legiuitorul consacrand astfel teoria dreptului dublu; dacă prin drept pecuniar trebuie înțeles dreptul de exploatare și reprezentare, dreptul moral se diferențiază în un drept pozitiv de a retrace opera muzicală și un drept negativ de a veghea să nu i se aducă operei muzicale vreo știrbire sau modificare [25].

Expunerea și analiza particularităților specifice dreptului subiectiv de autor ne permite să afirmăm că obiectele acestui drept nu pot fi protejate de dreptul subiectiv de proprietate aplicat în dreptul comun. Prin urmare, obiectele dreptului subiectiv de autor sunt protejate de un mecanism juridic deosebit, numit dreptul subiectiv de autor, care îndeplinește pentru bunurile nemateriale aceleași funcții ca și dreptul de proprietate pentru bunurile materiale. Totodată, conținutul dreptului subiectiv de proprietate se constituie din trei împu-terniciri ale proprietarului: posesia, dispoziția și folosința, pe când dreptul subiectiv de autor este constituit din mai multe – atât morale, cât și patrimoniale (art.9 și 10 al Legii nr.293/1994).

Concluzionând asupra celor expuse, afirmăm că dreptul subiectiv de autor este un drept subiectiv complex, altul decât cel de proprietate din dreptul comun, care apare în baza faptului creării și exprimării într-o formă obiectivă a unei opere literare, științifice sau artistice, îi aparține creatorului acestei opere (autorului), îi asigură acestuia posibilitatea de a efectua prin libera sa voință anumite acte juridice, de natură atât patrimonială, cât și nepatrimonială, în privința operei create și de a interzice altor persoane efectuarea anumitor acțiuni în privința aceleiași opere fără consimțământul lui. După natura sa juridică, dreptul subiectiv de autor este un drept subiectiv civil, un drept subiectiv exclusiv absolut, cu unele elemente nepatrimoniale (morale) ale conținutului, ele fiind inalienabile, iar altele patrimoniale, ultimele având un anumit termen de existență.

Referințe:

1. Веинке В. Авторское право. Регламентация, основы, будущее / Перевод с датского П.В. Земцова. - Москва: Юридическая литература, 1979, с.15.
2. Doc M.-C. Etude de sur le droit d'auteur. - LGDy, 1963, p.7, *citat de* Lucas A., Lucas H.-J. – În: *Traité de la propriété littéraire et artistique*. - Paris: Litec, 2001, p.3.
3. Gautier P.-Y. *Propriété littéraire et artistique*. 5 edition refondue. - Paris: Presses Universitaires de France, 2004, p.16.
4. Веинке В. *Op. cit.*, p.16.
5. Cristea. Contribution a l'étude du droit d'auteur. These. - Paris, 1938, p.56, *apud* Lucas A., Lucas H.-J-. *Traité de la propriété littéraire et artistique*. - Paris: Litec, 2001, p.4.
6. Colombet C. *Propriété littéraire et artistique et droits voisins*. 9 edition. - Paris: Dalloz, 1998, p.2.
7. Беляцкий С.А. Новое авторское право в его основных принципах. - С.-Петербург: Право, 1912, с.21.
8. Ladd D. Comment faire face au bouleversement du droit. Le droit d'auteur, 1983, p. 284, nota 6, *apud* M. Cornu, I. de Lamberterie, P. Sirinelli, C. Wallaert. *Dictionnaire compare du droit d'auteur et du copyright*. - Paris: CNRS, 2003, p.13.
9. Bertand A. *Le droit d'auteur et les droits voisins*. - Paris: Dalloz, 1999, p.31.
10. Идрис К. Интеллектуальная собственность – мощный инструмент экономического роста // ВОИС, с.16.
11. Colombet C. *Propriété littéraire et artistique et droits voisins*. 9 edition. - Paris: Dalloz, 1998, p.3.
12. Гаврилов Э.П. Советское авторское право. Основные положения. Тенденции развития. - Москва: Наука, 1984, с.3; Макогонова Н.В. Авторское право. - Москва: Юридическая литература, 1999, с.3; Липчик Д. Авторское право и смежные права. - Москва: ЮНЕСКО, 1997, с.19.
13. Volcinschii V., Chiroșca D. *Dreptul proprietății intelectuale*. - Chișinău: Museum, 2001, p.113; Volcinschi V., Chiroșca D. *Conținutul dreptului subiectiv asupra brevetului de invenție*. – În: *Lecturi AGEPI. Ediția III*. - Chișinău, 2000, p.41; Volcinschi V., Șapoval V. *Conținutul și natura juridică a dreptului subiectiv asupra mărcii* // *Analele*

- Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Facultatea de drept. Seria nouă, nr.5. - Chișinău: USM, 2001, p.115-118; Volcinski V. Conținutul dreptului subiectiv asupra brevetului de invenție (dreptul de proprietate industrială) // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria nouă, nr.4, p.57-58.
14. Baieș S., Roșca N. Drept civil. Partea Generală. Persoana fizică. Persoana juridică. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p.80.
  15. Josseland L. Cours de droit civil positif francais. - Paris, 1938, p. 846, *citată de* Roș V., Dragoș B., Spineanu-Matei O. Dreptul de autor și drepturile conexe. - București: ALL Beck, 2005, p.36.
  16. Roș V. Dreptul proprietății intelectuale. - București: Global Lex, 2001, p.51-52.
  17. Липчик Д. Ор. cit., c.22.
  18. Ibidem, p.24.
  19. Моусе Pierre-Emmanuel. La nature du droit d'auteur: droit de propriété ou monopole? // Revue de droit de McGill. - 1998. - №43. - P.521.
  20. Липчик Д. Ор. cit., p.25.
  21. Tratatate internaționale. Vol.9. - Chișinău: Moldpres, 1999, p.134; Ciuș M. Dreptul de autor și drepturile conexe: Culegere. - Chișinău: Litera, 1997, p.39.
  22. Corroza V. Tratado de derecho industrial: Propiedad industrial: Propiedad intelectual: Derecho de la competencia económica: Derecho de la competencia desleal. - Madrid: Civitas, 1978, p.460 *citată de* Липчик Д. Ор. cit., p.132.
  23. Липчик Д. Ор. cit., p.24-25.
  24. Desbois H. Le droit d'auteur en France. - Paris: Dalloz, 1978, p.263-264.
  25. Roș V., Dragoș B., Spineanu-Matei O. Dreptul de autor și drepturile conexe. - București: ALL Beck, 2005, p.40-41.

Prezentat la 23.03.2007

CONȚINUTUL ȘI NATURA JURIDICĂ A DREPTURILOR AUTORULUI LA INTEGRITATEA OPEREI ȘI DREPTUL LA STIMA REPUTAȚIEI

Dorian CHIROȘCA

Catedra Drept al Antreprenoriatului

Le présent article contient une analyse des droits moraux de l'auteur, notamment du droit sur le respect de la réputation et du droit sur l'intégration de l'œuvre. L'auteur a essayé de développer le contenu de ces droits et de mettre en évidence leur importance pour l'auteur, par le prisme de la complexité des problèmes analysés et de l'interconnexion de ces droits. En analysant les droits visés, l'auteur fait des propositions sur la loi respective, afin de l'harmoniser avec les directives européennes et avec les traités internationaux dans le domaine.

Dreptul la stima reputației și dreptul la integritatea operei permit autorului și îi asigură acestuia posibilitatea de a interzice orice modificări sau denaturări ale operei sale și orice intenție de a săvârși astfel de acțiuni. După cum se menționează și în literatura de specialitate, aceste drepturi sunt de natură complexă, acționând atât în cazul în care integritatea operei este afectată în mod vizibil, brutal, cât și în cazul în care lipsa de respect se manifestă mai subtil, mai camuflat, denaturând mai mult spiritul operei. Respectul operei presupune, în primul rând, păstrarea integrității acesteia. Cesionarul, proprietarul suportului material ori un terț nu poate face modificări ori adăugări operei decât cu acordul autorului operei [1].

Art.9 alin.(1) lit.(c) și lit.(d) al Legii nr.293/1994 consacră în favoarea autorului dreptul la integritatea operei și dreptul la stima reputației, adică la apărarea operei împotriva oricărei denaturări, schimonosiri sau altei modificări a operei, care poate prejudicia onoarea și demnitatea autorului. În opinia noastră, aceste împuterniciri ale autorului coincid în ceea ce privește domeniul de aplicare sau scopurile propuse în realizarea protecției obiectelor protejate de dreptul de autor. Astfel, am considerat de cuviință să le analizăm în complex, adică să examinăm deosebirile dintre acestea, interdependențele dintre ele și să ne argumentăm poziția.

La prima vedere, dreptul la integritatea operei poate fi calificat ca un drept patrimonial, adică autorul are posibilitatea sa revendice integritatea operei dacă ea a fost modificată sau adnotată fără permisiunea lui, ceea ce reprezintă niște atribute de ordin patrimonial. Trebuie, însă, să deosebim dreptul la integritate de dreptul la modificare. După cum este remarcat în literatura de specialitate, în timpul în care opera este în proprietate privată, modificările pot fi permise atât de către autor, cât și de către alte persoane (succesori sau persoanele cărora le-au fost transmise drepturile). Din moment ce opera devine un bun public, modificările pot fi efectuate liber, cu condiția să se indice că este vorba de o variantă modificată. Modificările sau, altfel spus, transformările nu alterează specificul original al operei și există de rând cu alte prelucrări [2].

Conform art.9 alin.(1) lit.d) al Legii nr.293/1994, dreptul la stima reputației obligă orice persoană, care dorește să opereze modificări în conținutul unei opere, să obțină permisiunea autorului operei, chiar și în cazul în care aceste modificări ar îmbunătăți conținutul operei, astfel autorul având posibilitatea să obiecteze orice denaturare. Este important să accentuăm că autorul poate obiecta doar atunci când modificările operate în operă sunt de natură să prejudicieze onoarea sau demnitatea autorului. Aceasta, considerăm noi, limitează esențial drepturile morale ale autorului, deoarece la orice modificare neautorizată, pentru a demonstra că a fost încălcat dreptul la stima reputației, autorul trebuie să aducă probe precum că i-au fost aduse anumite prejudicii reputației sale. Or, dacă modificările efectuate nu prejudiciază onoarea și demnitatea, astfel de modificări pot fi admise. O soluție în acest caz ar fi să aplicăm dreptul la integritatea operei care efectiv acordă autorului posibilitatea de a se opune oricărei modificări, indiferent de faptul va prejudicia sau nu această modificare onoarea sau demnitatea autorului.

Necesitatea existenței dreptului la integritate este importantă și pentru faptul că opera reflectă poziția autorului asupra anumitor evenimente, fapte și circumstanțe din viața reală a societății, reprezentând, astfel, o anumită etapă a conștientizării și aprecierii acestor fapte și circumstanțe de către autor. Aceasta, la rândul său, reprezintă un fenomen al evoluției culturii naționale, de aceea opera trebuie păstrată neschimbată ca un adevăr al istoriei culturii naționale. Deci, păstrarea integrității operei este condiționată și din punctul de vedere al intereselor autorului, și din punctul de vedere al intereselor societății.

Dreptul autorului la stima reputației poate fi încălcat nu numai în cazurile în care opera este modificată substanțial, dar și în cazurile în care este modificat spiritul ei. Suportul acestei afirmații a fost regăsit în jurisprudența franceză, potrivit căreia Tribunalul de la Paris, la judecarea cazului *Theatre du Lucernaire versus L.Zorine* la data de 27 noiembrie 1985, a stabilit următoarele: „Opera poate fi denaturată fără a aduce careva modificări directe în conținutul ei și fără a schimba cel puțin vreun cuvânt din conținutul ei. Asemenea modificări se pot referi la spiritul operei. Prin urmare, a pune în scenă o comedie a unui autor sovietic, în care evenimentele au loc într-un gulag psihiatric, dar nu într-un sanatoriu, ar însemna o încălcare a spiritului operei” [3]. O soluție în rezolvarea unor astfel de situații este propusă de normele art.L.132-22 CPI care dispune că, pentru a garanta respectarea drepturilor intelectuale și morale ale autorului, antreprenorul spectacolului trebuie să asigure reprezentarea sau comunicarea publică în condiții tehnice proprii originalului.

După cum am remarcat, încălcarea dreptului la stima reputației este recunoscut în Republica Moldova în dependență de faptul dacă au fost cauzate anumite prejudicii. În acest sens, legislațiile țărilor s-au divizat în două categorii:

a) legi care se bazează pe o concepție obiectivă, care protejează operele de la schimonosiri, denaturări sau modificări susceptibile să aducă prejudicii intereselor personale sau activității intelectuale a autorului care pot fi efectiv constatate (Germania), sau pasibile să aducă prejudicii reputației sau onoarei autorului (Spania, Canada etc.);

b) legi bazate pe concepția subiectivă, care interzic categoric orice modificare (Argentina, Belgia, Franța) [4].

Menționăm că atât dreptul la stima reputației, cât și dreptul la integritate, stipulate de Legea nr.293/1994, corespund prevederilor Convenției de la Berna, care, cu prilejul Conferinței de la Roma din 2 iunie 1928, a fost revizuită, în cadrul ei fiind recunoscute drepturile morale ale autorului. Astfel, art.6 bis al Convenției de la Berna prevede că, independent de drepturile patrimoniale ale autorului și chiar după cesiunea respectivelor drepturi, autorul va avea dreptul să revendice paternitatea operei și să obiecteze la orice denaturare, schimonosire sau altă modificare a operei, precum și la orice acțiune derogatorie referitoare la opera respectivă, acțiune care va prejudicia onoarea sau reputația lui.

În opinia noastră, modificările în operă nu duc direct la formarea sau prejudicierea onoarei și demnității, a reputației autorului. Corelația dintre integritatea operei și onoarea, reputația autorului este indirectă. Onoarea, reputația autorului vine prin aprecierea operei de către public, creează calitatea operei însăși reflectată în opinia publicului. Prin calitatea operei vine să se formeze o reputație pozitivă sau negativă a autorului. Autorul efectiv nu poate pretinde să i se respecte onoarea, reputația mai mult decât a oricărei alte persoane. Așa că intangibilitatea integrității operei urmărește scopul de a-l lăsa pe autor împreună cu opera sa în fața publicului, ca publicul, cunoscând opera în deplina sa integritate, așa cum a creat-o autorul și cum și-a manifestat el poziția sa civică și profesională în opera sa, să o aprecieze și, prin aprecierea operei sale, să-i formeze, să-i recunoască reputația și ca autor, și ca personalitate. Prin urmare, păstrarea integrității operei este condiționată de necesitatea aducerii operei în fața publicului în starea în care autorul a considerat-o finisată și după formă, și după conținut. Publicul, însă, luând cunoștință de operă în starea în care a creat-o autorul, o apreciază (pozitiv sau negativ) și numai după aceasta opinia publicului se întruchipează în onoare și reputație a autorului.

Am greși în fața adevărului dacă nu am menționa că istoria științei și culturii umane cunoaște multe cazuri când operele unor autori nu au obținut apreciere pozitivă a contemporanilor săi, ele, operele, conținând factori, idei, interpretări și concluzionări noi și depășind, astfel, gândirea contemporanilor sau fiind străine conceptelor dominante politice și ideologice ale autorităților publice aflate la guvernare la timpul aducerii operelor la cunoștință publicului. Autorii acestor opere au fost huiduiți, prigoniți, ba chiar și arși pe rug de vii de către inchiziție. Însă, din toate acestea nu rezultă că, grație păstrării integrității sale, operele literare, științifice sau artistice nu au fost apreciate ulterior la justa lor valoare de către societatea umană, iar autorii acestor opere nu au obținut prin aceasta o recunoștință, un bun renume, o bună reputație o „stimă a reputației sale” chiar în cadrul vieții uneia și aceleiași generații umane sau prin evoluarea conștiinței sociale, sau prin aducerea la guvernarea societății a unei forțe politice cu alte concepte culturologice, sau de generațiile următoare prin aceeași evoluție a gândirii umane.

Exemple putem aduce multe, dar ne vom limita doar la câteva din ele.

1. *Micolaj Kopernik*, astronom polonez (1473-1543), care a demonstrat, contrar ideilor timpului, că Pământul nu e imobil în centrul Universului, ci se rotește, ca toate corpurile cerești, în jurul Soarelui și în jurul axei sale, idei, care au fost recunoscute de către omenire ...în sec. al XVIII-lea [5].

2. *Giordano Bruno* (1548-1600), filosof italian, critic al aristotelismului și apărător al ideilor lui Kopernic; acuzat de erezie, condamnat, iar apoi ars pe rug de viu de către inchiziție [6].

3. *Alexandru I. Soljenițan*, scriitor rus, astăzi în viață, care, pentru operele sale literare a fost criticat, prigonit, lipsit de cetățenie și expulzat din țară în timpul puterii sovietice, dar care actualmente, grație păstrării integrității aceluiași opere, se bucură de reputație înaltă nu numai în conștiința poporului rus și a autorităților guvernante noi, dar și în cea mondială, conferindu-i-se Premiul Nobel.

4. *George Bizet*, compozitor francez (1838-1875), autorul operei „Carmen”, care la prima prezentare pe scenă a suferit un eșec total, autorul obținând o reputație adecvată, iar peste timp această operă muzicală și-a ocupat locul său binemeritat în galeria valorilor culturii muzicale mondiale, iar autorul, la rândul său, a obținut o reputație la fel de binemeritată.

5. Este bine cunoscut în acest context și cazul cu compatrioții noștri, poezii *Gheorghe Malarciuc* și *Petru Cărare* (și nu numai cu ei) care au publicat pe timpul regimului sovietic, respectiv, poeziile „Fircel de iarbă verde” și „Scrisoare mamei”, în care dominau motive minore, sentimente nostalgice despre copilărie, de gingășă recunoștință față de casa părintească, față de mamă. Ambele aceste poezii au fost drastic criticate la timpul primei lor publicări, precum că ele seamănă sentimentalism și pesimism în conștiința publicului cititor, că nu armonizează cu optimismul omului sovietic și cu notele majore ale marșului triumfal al constructorilor comunismului, iar autorii au fost prigoniți, eliberați din funcție etc. Astăzi, însa, nimeni nu se îndoiește în valoarea poetică înaltă a acestor poezii, în reputația civică și profesională a acestor scriitori.

După cum rezultă din exemplele analizate, onoarea, buna reputație, mai devreme sau mai târziu vine la autor, ca creator al operei, prin aprecierea aportului său la valorile spirituale ale poporului său, ale omenirii. Principalul, repetăm, e ca integritatea lor să fie păstrată așa cum autorul le-a adus la cunoștința publicului.

Considerăm că cele relatate ne dau temei de a propune următoarele:

1. De a exclude punctul d) din alin.(1) art.9 al Legii nr.293/1994, iar prevederea de la punctul c) de a o formula în următoarea redacție: „... c) la integritatea operei, împotriva denaturării, schimbării sau altei modificări”.

2. Punctul e) al aceluiași alineat de a-l transforma în punctul d) cu redacția neschimbată.

De remarcat că, în virtutea conceptelor contemporane despre om, autorul, la rândul său, este și el o valoare supremă și, în baza acestui fapt, alături de alte componente ale statutului său juridic, are dreptul la apărarea onoarei și demnității sale ca persoană, ca subiect de drept. Însă, realizarea efectivă a acestui drept el o poate obține prin aplicarea prevederilor art.16 al Codului civil al Republicii Moldova, dar nu prin aplicarea prevederilor punctului d) actual al alin.(1) art.9 din Legea nr.293/1994.

Art.15 alin.(1) din Legea Federației Ruse privind drepturile de autor și drepturile conexe, nr.5351-1 din 09.07.1993 [7], precizează că, pe lângă faptul că autorul se bucură de dreptul de a-și apăra opera de la orice denaturare susceptibilă să prejudicieze reputația autorului, aceste modificări nu pot fi aduse nici titlului operei, ceea ce, considerăm, este o precizare importantă.

Asemenea împuterniciri ale autorului sunt instituite în art.10 lit.(d) din Legea nr.8/1996, potrivit căruia legiuitorul român prevede dreptul de a pretinde respectarea integrității operei și dreptul de a se opune oricărei modificări sau atingeri aduse operei, dacă acestea prejudiciază onoarea sau reputația autorului. Din formularea acestei norme conchidem că autorul poate pretinde la respectarea integrității operei, autorul se poate opune oricărei modificări sau atingeri, dar este important că autorul se poate opune unor modificări sau atingeri doar în cazul în care ele ar putea prejudicia onoarea sau demnitatea autorului. De aici rezultă, după cum am menționat anterior, că „pot exista cazuri de nerespectare a integrității operei care încalcă dreptul moral al autorului necondiționat de existența unui prejudiciu adus onoarei sau reputației autorului, precum și cazuri în care unele modificări ale operei ar putea fi permise, iar autorul nu s-ar putea opune efectuării lor decât în situația în care ele i-ar prejudicia onoarea sau reputația” [8].

Toate modificările făcute în operă necesită a fi coordonate cu autorul operei. Dacă aceste modificări au fost aprobate de autor, atunci el nu se poate opune efectuării lor, moment prevăzut expres și la art.22 al Legii italiene, care stipulează că autorul care a fost înștiințat despre modificările aduse operei și le-a acceptat nu poate să acționeze în împiedicarea utilizării ei sau să acționeze în anulare. În acest sens, art.10 alin.(2) lit.h) al Legii nr.293/1994 stipulează că autorului sau altui titular al unui drept subiectiv de autor îi aparține dreptul exclusiv la prelucrarea, adaptarea, aranjamentul și alte asemenea modificări ale operei.

Deosebit de important pentru autor este și momentul modificării sau completării operei cu ilustrații, comentarii sau adnotări. Acestea pot afecta imaginea sau personalitatea autorului, denaturând astfel conținutul

sau spiritul operei, dacă aceste modificări nu au fost efectuate cu acordul autorului. Spre exemplu, Charles Chaplin era categoric împotriva introducerii fără permisiunea sa a acompaniamentului muzical la filmele sale. Curtea de Apel Paris, ca urmare a unei acțiuni, a constatat printr-o decizie că muzica influențează într-un anumit mod spectatorul și poate să-i schimbe impresiile vizavi de operă, considerent din care este necesar a satisface cererea autorului [9].

Legislația altor țări prevede condiții anumite pentru realizarea dreptului autorului de a face modificări în operă. Spre exemplu, în Italia autorul poate face modificări doar cu condiția că ele nu vor afecta caracterul și sensul inițial al operei. În legislația țărilor scandinave, autorul este în drept să introducă modificări în cazul reeditării operei, dar, iarăși, o condiție este impusă – caracterul operei să nu fie schimbat, iar cheltuielile să fie minime [10].

Există și limite în exercitarea drepturilor morale menționate. Acestea se referă la delimitarea obiectului de drepturi morale, limite impuse de natura operei, limite ce țin de conflictele cu terții și regimul juridic special pe care îl posedă programele de computer. Drepturile morale sunt aplicate doar în cazul în care ele au fost încălcate, adică este necesar ca opera să fie modificată în așa mod încât să afecteze integritatea ei. Astfel, nu vor fi încălcate drepturile morale dacă se vor aduce prejudicii personalității autorului, nu și operei nemijlocit. Unele critici privind conținutul artistic, literar sau științific al operei nu aduc atingere drepturilor morale. Aceasta se confirmă printr-un principiu bine cunoscut în literatura franceză de specialitate și inclus la art. L.121-1 CPI, conform căruia respectarea operei nu limitează libertatea la critică și nu reprezintă un atentat la integritatea operei [11]. Vorbind despre limitele impuse de natura operei, de exemplu, a operelor de grafică sau artă plastică, ne referim la cazurile când opera este plasată pe un suport fără autorizarea autorului (grafitele, frescele pe zidurile imobilelor, în stațiile de metrou sau pe vehicule), aceasta însă fiind făcută sub rezerva de a nu afecta sau distruge opera, sau la cazurile în care amplasarea lor aduce atingere principiilor de urbanism sau prezintă un pericol real pentru public [12].

Dreptul la stima reputației și la integritatea operei este impus, la fel, și în cazul procurării de către terțe persoane a suportului material pe care este exprimată opera. Reieșind din natura operelor de artă plastică, adică luându-se în calcul legătura indisolubilă între operă și suportul material, autorul poate înstrăina doar dreptul de proprietate asupra suportului material, drepturile patrimoniale ale autorului asupra operei aplicate pe suport vor fi obiectul unei convenții aparte. După cum s-a menționat deja, art.4 alin.(3) al Legii nr.293/1994 stipulează că dreptul de autor nu depinde de dreptul de proprietate asupra obiectului material în care și-a găsit expresia opera respectivă. Din faptul procurării obiectului nu rezultă faptul investirii posesorului acestuia cu drepturi de autor, stabilite prin prezenta lege. Prin urmare, legiuitorul a dorit să facă o delimitare clară vizavi de faptul că există două obiecte distincte care fac corp comun și fiecare din aceste obiecte au un regim juridic diferit. Totodată, faptul achiziționării suportului nu conferă nici un drept din prezenta lege. Același principiu este menționat și în art.111-3 CPI, care dispune că proprietatea incorporală este independentă de proprietatea suportului material, iar achiziționarea suportului material nu investeste proprietarul său cu nici un drept prevăzut de prezentul Cod.

Evident, proprietarul suportului material este în drept să-l înstrăineze, dar cu respectarea drepturilor morale și patrimoniale. Aceleași condiții sunt impuse și dobânditorului. În acest context este renumită hotărârea cunoscută sub denumirea „Refrigeratorul lui Bernard Buffet” din 1965. Bernard Buffet a avut o ofertă pentru a-și vinde refrigeratorul, pe care erau desenate mai multe imagini ce formau un ansamblu. Dobânditorul, fiind destul de scrupulos, a întreprins niște acțiuni având drept obiectiv să dezmembreze refrigeratorul și să-l vândă separat, pe panouri. Pictorul a protestat și a obținut câștig de cauză în fața Curții de Casație care a decis: „Dreptul moral care aparține autorului unei opere artistice acordă acestuia dreptul de a o supraveghea după divulgarea ei în public în vederea faptului ca să nu fie denaturată sau mutilată. La fel, Curtea relevă că opera de artă aflată în litigiu constituie o unitate în maniera în care a fost tratată; deci, prin decupajul panourilor de pe refrigerator dobânditorul le-a mutilat” [13].

O altă limită se referă și la faptul că dobânditorul suportului material nu este în drept să-l distrugă. Aceasta se impune prin faptul că, până a distruge suportul material, dobânditorul este obligat să propună opera autorului la același preț cu care a fost cumpărată. Totodată, reieșind din prevederile art.51/2 din Codul cu privire la contravențiile administrative, adoptat la 29.03.1985 (publicat în Veștile RSSM, 1985, nr.3), care stipulează, în art.47, că distrugerea originalului operei științifice, literare, de artă plastică, de sculptură, de arhitectură, a manuscrisului sau a variantei definitive a originalului fonogramei sau a operei audiovizuale se pedepsește cu aplicarea unei amenzi, putem conchide că în cazul distrugerii originalului este necesar acordul autorului.

Înstrăinarea suportului material creează anumite limite în vederea valorificării efective a operei de către autor, dar există prevederi legale care acordă autorului posibilitatea de a avea acces legal, cu scopul efectuării unor copii sau fotografii. Astfel, art.16 al Legii nr.293/1994 prevede că autorul operei de artă plastică este în drept să ceară proprietarului operei permisiunea de a reproduce opera sa. Acest drept mai este numit și *dreptul la acces*. Autorul, însă, nu este în drept să exagereze cu cerințele sale în dreptul de acces la operă; astfel, autorul nu poate cere proprietarului sa-i expedieze opera.

Am putea considera o limitare a dreptului la integritate și faptul deteriorării sau schimbării amplasamentului unei opere de arhitectură sau monumentale. Aceasta se poate referi și la anumite rațiuni de interes social și securitate publică, care pot cere schimbarea amplasamentului [14], lucru acceptat într-o anumită formă și de jurisprudență. În acest sens dorim să exemplificăm prin două cazuri din jurisprudența franceză, și anume: prin cazurile afacerea „Scrive” și afacerea „Parcul din Grenoble”. În prima cauză un havuz a fost montat în holul unui centru municipal. Administrația a decis să-l demoleze conducându-se de rațiuni de securitate publică. Tribunalul de la Paris, adică prima instanță, a respins cererea autorului care a protestat împotriva demolării operei sale, dar Curtea de la Paris a dat curs acțiunii și a decis că demolarea havuzului constituie o încălcare a drepturilor morale de autor. În al doilea caz, Tribunalul administrativ de la Grenoble a scutit municipalitatea Grenoble de orice răspundere pentru faptul că a demolat o sculptură efectuată din șine de cale ferată, care puteau cauza daune copiilor ce se jucau în acel parc [15].

În materie de programe de computer dreptul la integritate a fost limitat prin prevederile art.22 al Legii nr.293/1994. Astfel, persoana care dispune în mod legal de un exemplar al unui program pentru computer este în drept, fără consimțământul autorului și fără plata remunerației de autor, să introducă în programul pentru computer schimbări necesare pentru funcționarea lui cu mijloacele tehnice ale beneficiarului, să corecteze greșelile evidente, dacă contractul nu prevede altfel. Evident, programul de computer modificat poate fi folosit doar în scopuri personale și conform destinației, exceptând valorificarea programului în alte scopuri, în special cele comerciale. În cazul stingerii dreptului de posesie asupra exemplarului programului pentru computer, el trebuie să fie nimic.

Dreptul la stima reputației și dreptul la integritate, având calitatea de drepturi morale, nu pot fi transmise prin succesiune. Dar aceste drepturi pot fi protejate de către moștenitori, astfel că, potrivit art.17 alin.(2) din Legea nr.293/1994, autorul poate să indice, în același mod în care numește executorul testamentului, persoana pe seama căreia el pune protejarea dreptului de autor asupra operei sale după decesul său. Reieșind din considerentele expuse, moștenitorii au funcții diferite vizavi de drepturile de autor moștenite. Astfel, împunternicirile autorului, prin volumul și conținutul lor, sunt cu mult mai largi decât cele transmise moștenitorului. Autorul poate efectua diferite modificări care s-ar referi la conținutul operei în general, pe când moștenitorul este în drept să efectueze protecția drepturilor moștenite, neoperând careva modificări în opera respectivă. În cazul în care nu există un testament sau succesori legali, drepturile autorului vor fi ocrotite, în modul stabilit, de către organizațiile autorizate.

Referințe:

1. Roș V., Dragoș B., Spineanu-Matei O. Dreptul de autor și drepturile conexe. - București: ALL Beck, 2005, p.220.
2. Липчик Д. Авторское право и смежные права. - Издательство «ЮНЕСКО», 1997, с.138.
3. Pollaud-Dulian F. Le droit d'auteur. - Paris: Economica, 2005, p.424.
4. Липчик Д. Op. cit., p.147.
5. Șeineanu L. Dicționar universal al limbii române. - Chișinău: Litera, 1998, p.1178.
6. Le petit Larousse, grand format. - Paris, 2004, p.1207.
7. Ведомости РФ. - 1993. - №32.
8. Roș V., Dragoș B., Spineanu-Matei O. Op. cit., p.221.
9. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции. - Москва, 1993, с.210.
10. Калятин В. Интеллектуальная собственность. (Исключительные права). - Москва: Норма, 2000, с.68.
11. Pollaud-Dulian F. Op. cit., p.426.
12. Bertrand A. Le droit d'auteur et les droits voisins. - Paris: Dalloz, 1999, p.276.
13. Pollaud-Dulian F. Op. cit., p.430.
14. Roș V., Dragoș B., Spineanu-Matei O. Op. cit., p.225.
15. Colombet C. Propriété littéraire et artistique et droits voisins. - Paris: Dalloz, 1999, p.142-143.

Prezentat la 23.03.2007

КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Анна КУШНИР

Кафедра конституционного права и административного права

Nivelul dezvoltării economice a societății este determinat de politica statului în domeniul științei, tehnicii și culturii, dar, în particular, de baza constituțională a acesteia. Constituția Republicii Moldova declară dreptul cetățenilor la proprietatea intelectuală. Posibilitatea exercitării și protejării acestui drept privat are limitele impuse de ordinea publică, care are drept scop protejarea și a altor valori și drepturi, inclusiv a intereselor utilizatorilor proprietății intelectuale.

The level of economic development of the society is determined by the state policy in the field of science, technology and culture and, in particular, by the constitutional framework for that policy. The Moldovan Constitution proclaims the citizen's right to intellectual property. The extent of exercise and protection of this private right is restricted by the public policy aimed at the protection of interests of intellectual property users and other social values.

Уровень экономического развития и благосостояния общества во многом определяется государственной политикой в области науки, техники и культуры, имеющей законодательное, и в первую очередь конституционное оформление [1]. Парламент Республики Молдова в статье 126 (2) (d) Конституции закрепил обязанность государства обеспечивать стимулирование научных исследований [2], являющихся одним из факторов устойчивого развития национальной экономики [3].

В арсенале государства существуют разнообразные способы стимулирования развития науки, техники и культуры, одним из которых является установление эффективной системы реализации и защиты прав интеллектуальной собственности, в том числе и результатов научных исследований. Республика Молдова присоединилась к целому ряду международных конвенций в области защиты интеллектуальной собственности. В частности, речь идёт о Конвенции, учреждающей Всемирную организацию интеллектуальной собственности, Конвенции по охране промышленной собственности, Конвенции об охране литературных и художественных произведений [4] и ряде других международных договоров, которые Республика Молдова обязана соблюдать в соответствии со статьёй 8 (1) Конституции.

Наряду с вышеприведенным положением статьи 126 (2) (d) Конституции, Парламент Республики Молдова в Основном законе закрепил ряд других норм, посвящённых интеллектуальной собственности. Так, статья 33 (2) Конституции гласит: «Право граждан на интеллектуальную собственность, их материальные и моральные интересы, возникающие в связи с различными видами интеллектуального творчества, охраняются законом.» В целях реального обеспечения возможности осуществления и защиты конституционно закреплённого права на интеллектуальную собственность, а также внедрения механизмов реализации международных обязательств, взятых на себя Республикой Молдова, Парламент принял ряд законов в области патентов, товарных знаков и наименований мест происхождения товаров, авторского права и смежных прав и др.

Статья 9 (1) Конституции Молдовы предусматривает, что собственность состоит из материальных и интеллектуальных ценностей. Таким образом, Конституция Республики Молдова распространяет правовой режим собственности, в том числе предусмотренные статьёй 46 Конституции гарантии охраны права частной собственности, а также иные гарантии, провозглашённые в статьях 127 и 128 Конституции, и на результаты интеллектуальной деятельности. К сожалению, на практике при осуществлении экспроприации некоторых видов объектов интеллектуальной собственности, например товарных знаков и доменных имён, не всегда соблюдаются требования статьи 46 Конституции [5].

Статья 32 Конституции Республики Молдова провозглашает свободу мнений и выражения: «Каждому гражданину гарантируется свобода мысли, мнений, а также свобода публичного выражения посредством слова, изображения или иными возможными способами». Данное конституционное положение гарантирует свободу выражения в любых формах, в том числе при создании литературных и других художественных произведений, научных трудов, технических разработок и др. Необходимо отметить, что Конституция Молдовы ограничивает круг лиц, на которых распространяется свобода

мнений и выражения, что, по мнению автора, не является обоснованным. Свобода мнений и выражения не должна быть обусловлена политико-правовой связью человека с конкретным государством. Конституции многих государств, например Румынии, Российской Федерации и Федеративной Республики Германии, также провозглашают данную свободу, но при этом распространяют её действие на каждое лицо [6]. Учитывая вышесказанное, целесообразно внести изменение в статью 32 Конституции Республики Молдова, исключив слово «гражданину» из части первой данной статьи.

Свобода мнений и выражения нашла более конкретное воплощение в свободе творчества, предусмотренной статьёй 33 Конституции Республики Молдова: «Свобода художественного и научного творчества гарантируется. Творчество не подвергается цензуре».

В продолжение конституционно закреплённой свободы творчества статья 4 Закона Республики Молдова «Об авторском праве и смежных правах» [7] предусматривает, что авторским правом охраняются произведения интеллектуального творчества в области литературы, искусства и науки, выраженные в какой-либо объективной форме. В соответствии с данной статьёй закона, автор пользуется исключительным авторским правом на свое произведение, вытекающим из самого факта его создания. Для возникновения и осуществления авторского права не требуется регистрации, иного специального оформления или соблюдения каких-либо других формальностей. Таким образом, Закон Республики Молдова «Об авторском праве и смежных правах» устанавливает важный принцип защиты авторских прав, вытекающий из положений статьи 33 Конституции Республики Молдова, согласно которому любой человек вправе создавать произведения без соблюдения каких-либо формальностей. Соблюдение формальностей не требуется и в целях осуществления авторского права на своё произведение. Данный принцип содержится и в Конвенции об охране литературных и художественных произведений, имеющей преимущество над внутренним законодательством Республики Молдова. Согласно статье 5 (2) данной Конвенции, «пользование этими [авторскими] правами и осуществление их не связаны с выполнением каких бы то ни было формальностей».

Мы, однако, обращаем внимание на несоответствие ряда законов и подзаконных нормативных актов положениям Конституции, Конвенции об охране литературных и художественных произведений и Закону Республики Молдова «Об авторском праве и смежных правах». Речь идёт, в частности, о Законе Республики Молдова «О кинематографии» [8]. Так же, как и в статье 33 (1) Конституции Республики Молдова, в статье 3 (2) (а) Закона Республики Молдова «О кинематографии» закреплён принцип свободы творчества, художественного выражения и демонстрирования фильмов, но в то же время указанный закон требует соблюдения ряда формальностей в целях осуществления деятельности в области кинематографии: осуществления обязательной регистрации фильмов, получения прокатного удостоверения и получения лицензии в целях производства кино- и видеофильмов и рекламных роликов, продажи и копирования кино- и видеофильмов. Необходимость выполнения этих формальностей противоречит конституционной свободе творчества.

В Законе Республики Молдова «О кинематографии» предусмотрено, что лицензирование в области кинематографии осуществляется в соответствии с Законом Республики Молдова «О лицензировании отдельных видов деятельности». Статья 8 (1) Закона Республики Молдова «О лицензировании отдельных видов деятельности» содержит исчерпывающий перечень видов деятельности, подлежащих лицензированию. В данный перечень не включена деятельность в области кинематографии. Более того, согласно статье 8 (2) и (3) Закона Республики Молдова «О лицензировании отдельных видов деятельности», те виды деятельности, которые не включены в список, содержащийся в статье 8 (1) данного закона, не подлежат лицензированию. Введение лицензирования иных видов деятельности возможно только путём внесения изменений и дополнений в установленный частью (1) перечень видов деятельности, подлежащих лицензированию. Таким образом, в настоящее время существует правовая коллизия: в Законе Республики Молдова «О кинематографии» содержится норма, отсылающая к Закону Республики Молдова «О лицензировании отдельных видов деятельности», однако в последнем законе отсутствуют нормы, позволяющие исполнить нормы, содержащиеся в статье 7 Закона Республики Молдова «О кинематографии».

Согласно Закону Республики Молдова «О лицензировании отдельных видов деятельности», одним из лицензируемых видов деятельности в Республике Молдова является предоставление услуг в сфере информатики. Положение о лицензировании в области электросвязи и информатики, утверждённое Постановлением Административного совета Национального агентства по регламентированию в области электросвязи и информатики, предусматривает, что одним из видов лицензируемых услуг в

области информатики является разработка программного обеспечения [9], что, по мнению автора, также противоречит конституционно закреплённой свободе творчества. В целях устранения данного противоречия целесообразно перечислить в Законе Республики Молдова «О лицензировании отдельных видов деятельности» конкретные виды деятельности в области информатики, подлежащие лицензированию, исключив при этом деятельность по разработке программного обеспечения.

Другим лицензируемым видом деятельности, в соответствии с Законом Республики Молдова «О лицензировании отдельных видов деятельности», является «деятельность в области телевидения и радиовещания». Широкое толкование данной формулировки позволяет предположить, что в этот вид деятельности включается в том числе создание телерадиопрограмм, лицензирование чего, по мнению автора, противоречит свободе творчества. Чтобы исключить возможность такого широкого толкования, целесообразно заменить данную формулировку на формулировку «вещательная деятельность». Предлагаемое изменение соответствует и положениям Кодекса телевидения и радио Республики Молдова [10].

Подводя итоги вышесказанному, необходимо отметить, что при осуществлении разработки нормативных актов, регулирующих творческую деятельность, следует проводить более тщательную юридическую экспертизу на предмет их соответствия основополагающим положениям Конституции Республики Молдова и международным конвенциям, участником которых является Республика Молдова, а также другим законам в области защиты интеллектуальной собственности в целях исключения возможных противоречий.

Свобода выражения и творчества, а также право на интеллектуальную собственность, имеют установленные Конституцией ограничения, отражающие общественный интерес. Согласно Конституции РМ, свобода выражения не должна наносить ущерб чести, достоинству или праву другого лица иметь собственные взгляды. Кроме того, запрещено создание произведений, оспаривающих и опорочивающих государство, народ, призывающих к агрессии, войне, национальной, расовой или религиозной розни, подстрекающих к дискриминации, территориальному сепаратизму, общественному насилию или посягающих на конституционный режим.

Другим фактором, ограничивающим возможность осуществления и защиты прав интеллектуальной собственности, является необходимость защиты интересов пользователей результатов интеллектуального творчества. Статья 33 (3) Конституции Республики Молдова предусматривает, что «[г]осударство способствует сохранению, развитию и распространению достижений национальной и мировой культуры и науки». По мнению автора, сохранение, развитие и распространение достижений культуры и науки приобретает социальное значение при обеспечении доступа любого заинтересованного лица к этим достижениям. В целях более полной защиты интересов пользователей достижений культуры, науки и техники, данное конституционное положение целесообразно изложить в следующей редакции: «Государство способствует сохранению, развитию, распространению и обеспечению доступа к достижениям национальной и мировой культуры, науки и техники».

Молдавская Конституция содержит ряд положений, имеющих целью защиту конкуренции. Так, согласно статье 9 (3) Основного закона Республики Молдова, добросовестная конкуренция является одним из основополагающих факторов экономики. Статья 126 (1) Конституции РМ предусматривает, что «[э]кономика Республики Молдова является рыночной, ... основанной на ... свободной конкуренции». Так же как и требование обеспечения доступа к достижениям культуры, науки и техники, принцип защиты конкуренции, охраняющий интересы пользователей результатов интеллектуального труда, находится в противоречии с требованием защиты исключительных прав на объекты интеллектуальной собственности.

В целях соблюдения добросовестной конкуренции, производитель соответствующего продукта, например – компьютерной программы, может быть обязан обеспечить совместимость производимого продукта с другими продуктами, производимыми этой же и другими компаниями [11]. Учитывая монопольное положение обладателя прав интеллектуальной собственности на соответствующей рыночной нише и вытекающую из этого возможность устанавливать высокие размеры вознаграждений за использование этих прав [12], государство может ввести механизмы контроля размеров соответствующих вознаграждений.

Следующим фактором, который может являться основанием для ограничения возможности осуществления и защиты прав интеллектуальной собственности, произведенной за рубежом, является требование защиты интересов национальной экономики, предусмотренное статьями 126 (2) (с) и 129 (2)

Конституции Республики Молдова. Необходимо учитывать, что большая часть прав интеллектуальной собственности возникает в развитых индустриальных странах и принадлежит проживающим или находящимся в них субъектам [13]. Введение страной со слабо развитой экономикой механизмов защиты прав интеллектуальной собственности, принадлежащих в том числе иностранным субъектам, без каких-либо ограничений может оказаться весьма обременительным для экономики данной страны. Показательной в этом отношении является сложившаяся в Молдове ситуация в области защиты программного обеспечения. Несмотря на действующее в Республике Молдова на протяжении многих лет законодательство в области защиты авторского права и смежных прав, являющееся юридической базой охраны прав на компьютерные программы и базы данных, практические меры по обеспечению защиты прав на данный вид интеллектуального творчества в массовом порядке предпринимаются лишь в течение последнего полугодия. Однако уже на сегодняшний день, учитывая значительное число используемых в Республике Молдова компьютеров, в том числе в органах и учреждениях бюджетной сферы, аналитики прогнозируют, что в результате так называемой «легализации программного обеспечения» по экономике страны будет нанесён существенный удар [14].

Учитывая вышеизложенное, при введении тех или иных государственных мер относительно создания, использования или защиты объектов интеллектуальной собственности необходимо тщательно и исчерпывающе изучать все аспекты и возможные последствия соответствующих мер и принимать решения, руководствуясь положениями Конституции в комплексе, то есть учитывая интересы частных обладателей прав интеллектуальной собственности, а также национальные экономические интересы.

Литература:

1. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. - Москва: «Теис», 1996, с.3.
2. Конституция Республики Молдова от 29 июля 1994 г. // Официальный Монитор Республики Молдова. - 1994. - № 1.
3. Варшанина Т.П., Плисенко О.А., Митусов Д.В., Брюхов А.Н., Гоголева Е.Е., Стародуб И.В. Проблемы стратегических ресурсов устойчивого развития. <http://www.gic.adygnet.ru/STATI/ustoi.html>.
4. Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности, от 14 июля 1967 года: Постановление Парламента Республики Молдова № 1328-ХІІ от 11 марта 1993 года; Конвенция по охране промышленной собственности от 20 марта 1883 года: Постановление Парламента Республики Молдова № 1328-ХІІ от 11 марта 1993 года; Конвенция об охране литературных и художественных произведений от 9 сентября 1886 года: Постановление Парламента № 511-ХІІІ от 22 июня 1995 года.
5. Кушнир А. Конституционность огосударствления товарных знаков // Conferința tinerilor savanți al Academiei de Științe a Moldovei. - Chișinău, 2003, с.93; Владелец доменных имен moldavia.md и gm.md заявляет, что его нелегально лишили права управления ими. <http://www.server.md/news/13154/>.
6. Constituția României modificată și completată prin Legea de revizuire a Constituției României, nr.429/2003 // Monitorul Oficial al României. Partea I. № 758 din 29 octombrie 2003. <http://constitutia.ro>, art.30 (1); Конституция Российской Федерации от 12 декабря 1993 года. <http://www.constitution.ru>, статья 29 (1); Конституция Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 года. http://constitution.garant.ru/DOC_3864885.htm#sub_para_N_100, статья 5.
7. Закон Республики Молдова «Об авторском праве и смежных правах», № 293-ХІІІ от 23 ноября 1994 года // Официальный Монитор Республики Молдова. - 2003. - № 18.
8. Закон Республики Молдова «О кинематографии», № 386-ХV от 25 ноября 2004 года // Официальный Монитор Республики Молдова. - 2005. - № 1.
9. Постановление Административного совета Национального агентства по регламентированию в области электросвязи и информатики об утверждении Положения о лицензировании в области электросвязи и информатики, № 5 от 30 апреля 2002 года // Официальный Монитор Республики Молдова. - 2002. - № 103-105.
10. Кодекс телевидения и радио Республики Молдова, № 260-ХVІ от 27 июля 2006 года // Официальный Монитор Республики Молдова. - 2006. - № 131.
11. Еврокомиссия увеличит штраф Microsoft в 2,5 раза. <http://www.webplanet.ru/news/business/2007/03/02/microeuro.html>.
12. Моисеев С. Особенности национального софта // Экономическое обозрение. - 2007. - № 7. - С.16.
13. Gurry F. The evolution of technology and markets and the management of intellectual property rights // Public Policy and Global Technological Integration. Kluwer Law International 1997, p.15.
14. Моисеев С. Там же.

CONSIDERAȚII ASUPRA PRINCIPIULUI AUTONOMIEI LOCALE**Tudor PAȘCANEANU***Catedra Drept Public, ASEM*

L'idée d'autonomie locale est conçue dans la contexte européen comme une composante des principes démocratiques qui représentent le fondement de l'organisation des états européens et qui, par leur réglementation légale et par leur application en pratique, font possible la décentralisation du pouvoir.

Le présent article a aussi comme tâche de préciser la notion d'autonomie locale, et de mettre en valeur les prévisions des constitutions de certains états européens pour qu'on aboutisse, enfin, à une caractérisation proche de celle adoptée par la Charte européenne de l'autonomie locale.

În opinia prof.univ., dr. Ioan Vida, autonomia locală „este forma modernă de exprimare a principiilor descentralizării” [1].

În esență, aceasta reprezintă transferarea unor competențe de la nivel central către diverse organe sau autorități administrative, care funcționează autonom în unitățile administrativ-teritoriale, autorități alese de către colectivitățile locale respective, considerate și „corpuri administrative autonome” [2].

În acest sens, prof.univ., dr. Ion Deleanu menționează că descentralizarea semnifică autoadministrare [3].

În opinia lui Cr.Ionescu, autonomia locală constă în repartizarea puterii de decizie între guvernul central, pe de o parte, și agenții locali, pe de altă parte (primarii, consiliile locale), care sunt într-o anumită măsură independenți de puterea centrală, adică cu dreptul de a lua diferite măsuri fără a fi cenzurați sau fără a cere aprobarea guvernului central [4].

Conform unei alte opinii din perioada interbelică, „la baza regimului de drept, care reglementează organizarea administrativă a județelor și a comunelor, stă principiul fundamental al autonomiei, adică dreptul acestor unități teritoriale de a-și satisface interesele proprii așa cum cred ele de cuviință, fără amestecul puterii centrale. Ideea de autonomie locală atrage după sine descentralizarea administrativă, autonomia fiind un drept, iar descentralizarea un sistem care implică autonomia” [5].

Relativa independență a autorităților administrației publice locale presupune autonomia administrativă și, mai ales, financiară a acestora. La nivelul autorităților locale nu vom găsi guvern, parlament ori instanțe judecătorești proprii, autonomia locală are, în consecință, „un caracter pur administrativ” [6]. Autoritățile locale au o competență determinată, și anume: dreptul de reglementare și de răspundere proprie, în condițiile prevăzute de lege, pentru rezolvarea treburilor colectivităților locale [7], adică au „sferă proprie de acțiune” [8], așa cum, convențional, este denumită în practica administrației.

Conceptul de autonomie locală este consacrat la nivel european de Carta europeană a autonomiei locale, adoptată la Strasbourg la 15 octombrie 1985 [9].

Dispozițiile art.2 din Carta europeană a autonomiei locale prevăd că principiul autonomiei locale trebuie să fie recunoscut în legislația internă și, pe cât e posibil, în Constituție. În acest sens, art.109 din Constituția Republicii Moldova prevede că administrația publică în unitățile administrativ-teritoriale se întemeiază pe principiul autonomiei locale, al descentralizării serviciilor publice, al eligibilității autorităților administrației publice locale și al consultării cetățenilor în probleme locale de interes deosebit.

Trebuie făcută distincția în ce privește sintagma „colectivitate locală”, prin care doctrina europeană are în vedere comuna, departamentul, regiunea, adică unitățile administrativ-teritoriale, și nu organele care exercită dreptul acestora la autonomie locală.

În acest context, prof.univ., dr. Ioan Gliga menționează: „În statele cu regim democrat parlamentar, în ambianța pluripartitismului politic și a separației puterilor în legislativă, executivă și judecătorească, unităților administrativ-teritoriale li se acordă autonomia necesară capacității de acțiune în interes public. Această autonomie este de natură administrativă, condiționată de existența organelor de conducere cu atribuțiuni deliberative alese de către cetățeni, de recunoașterea calității de persoane juridice și de dreptul de a avea buget propriu cu venituri și cheltuieli decise de conducerile lor executive” [10].

Menționăm că unele constituții europene referitoare la conceptul de autonomie locală prevăd că prin „colectivități teritoriale” se înțelege comuna (rurală și urbană).

Constituția Franței din 4.10.1958 prevede: „Colectivitățile teritoriale ale Republicii sunt comunele, departamentele, teritoriile de peste mări. Orice altă colectivitate teritorială este creată de lege. Colectivitățile se administrează în mod liber prin consiliile alese, în condițiile prevăzute de lege” (art.72) [11].

Constituția Bulgariei din 12.07.1991 stipulează: „Comuna este unitate administrativă și teritorială de bază în care se realizează autoadministrația locală. Cetățenii participă la administrarea comunei atât prin intermediul organelor autoadministrației locale pe care le aleg, cât și direct, prin referendum și prin adunarea generală a populației” (art.136) [12].

Constituția Cehiei din 16.12.1992 fixează: „Republica Cehă este împărțită în comune, care sunt colectivități teritoriale administrative de bază. Colectivitățile teritoriale administrative de nivel superior sunt provinciile sau regiunile” (art.99) [13].

Constituția Poloniei din 2.04.1997 fixează: „Comuna (gmina) constituie unitatea fundamentală a autoadministrării locale” (art.164 alin.(2)); „Alte unități ale autoadministrării teritoriale sau locale și regionale sunt stabilite prin lege” (art.164, alin.(2)); „Unitățile autoadministrării teritoriale își îndeplinesc atribuțiile prin intermediul organelor deliberative și executive” (art.169 alin.(1)).

Constituția Republicii Slovace din 1.09.1992 prevede: „Comuna este baza autoadministrării teritoriale. Comuna este o colectivitate teritorială și administrativă autonomă a Republicii Slovace, grupând persoanele care își au domiciliul aici. Autoadministrarea colectivităților de nivel superior, precum și a organelor lor este stabilită prin lege” (art. 64) [14].

În acest context, Paul Negulescu, Romulus Boilă și George Alexianu menționează: „Comuna este o organizație politico-teritorială, formată din ansamblul locuitorilor de pe un teritoriu determinat, uniți între ei printr-o comunitate de interese și drepturi, în scopul administrării intereselor lor locale căreia legea i-a acordat personalitate juridică” [15].

Autonomia locală este considerată, de doctrina constituțională, ca fund una dintre cele mai eficiente forme de autogestiuie administrativă. În acest sens, Pierre Pactet apreciază că autonomia locală asigură un înalt grad de democrație, colectivitățile teritoriale autonome fund „veritabile contraputeri” și în această calitate pot să prevină abuzul guvernului central [16].

Trebuie de menționat că doctrina franceză subliniază dubla natură a comunei: de „colectivitate descentralizată” și de „circumscripție administrativă” [17].

Doctrina românească de asemenea atribuie sintagmei „unitate administrativ-teritorială” două sensuri distincte, și anume: fie de „colectivitate teritorială locală”, fie de „circumscripție administrativ-teritorială” [18].

Într-un prim sens, „unitățile administrativ-teritoriale reprezintă colectivitățile teritoriale locale, adică cetățenii, populația, care locuiesc pe o anumită porțiune a teritoriului de stat, existând o organizare juridică administrativă și interese politice locale proprii, distincte. Colectivitățile teritoriale locale definesc regimul de descentralizare administrativă sau de autonomie locală” [19].

Într-un al doilea sens, „unitățile administrativ-teritoriale semnifică circumscripțiile administrative ale teritoriului de stat, adică spațiul teritorial în care își exercită competența organele desconcentrate ale statului. Spre exemplu, în România vorbim de circumscripție administrativă județeană în cazul prefectului, al direcției județene pentru muncă și protecție socială sau al direcției județene a finanțelor publice și controlului financiar de stat și, respectiv, de circumscripție comunală sau orășenească – în cazul postului comunal de poliție sau al poliției orășenești” [20].

În acest sens, art.100 alin.(1) din Constituția Cehiei prevede următoarele: „Colectivități teritoriale autoadministrate sunt comunitățile teritoriale ale cetățenilor, care beneficiază de dreptul de a se autoadministra. Legea stabilește cazurile în care ele constituie circumscripții administrative” [21].

În Republica Moldova, conceptul de autonomie locală are un alt conținut față de conceptul autonomiei locale din Carta europeană a autonomiei locale, cuprins în Legea administrației publice locale nr.123-XV din 18 martie 2003.

În art.1 din Legea nr.123-XV/2003 prin noțiunea de autonomie locală se înțelege „dreptul și capacitatea colectivităților locale de a rezolva și de a gestiona, în condițiile legii, sub proprie răspundere și în favoarea lor, o parte importantă din treburile publice. Autonomia privește, de asemenea, organizarea și funcționarea administrației publice locale” [22].

Trebuie de observat că legislația europeană folosește atât noțiunea „colectivitate locală”, cât și noțiunea „colectivitate teritorială”. Autorul Cornelii Liviu Popescu preferă noțiunea de „colectivitate teritorială locală” [23].

Constituția Franței din 1958, de exemplu, în art.72 utilizează noțiunea de colectivitate teritorială, iar în art.34 – de colectivitate locală.

Analizând dispozițiile constituționale ale unor țări europene (Franța, Cehia, Slovacia) referitoare la conceptul de autonomie locală, constatăm că expresia „colectivități teritoriale” cuprinde atât colectivitățile nivelului de bază (comunele), cât și colectivitățile nivelului intermediar (departamentul, regiunea).

Trebuie de menționat că și Convenția-cadru europeană cu privire la cooperarea transfrontalieră a colectivităților sau autorităților teritoriale folosește noțiunea de „colectivitate teritorială”, înțelegând prin aceasta atât colectivitățile nivelului de bază (sate, orașe), cât și colectivitățile nivelului intermediar (județe, departamente, regiuni).

Carta europeană a autonomiei locale folosește noțiunea „colectivitate locală”.

Art.13 din Cartă dispune: „Principiile de autonomie locală conținute în Cartă se aplică tuturor categoriilor de colectivități locale existând pe teritoriul Părții. Totuși, fiecare Parte poate, în momentul depunerii instrumentului de ratificare, de acceptare sau de aprobare, să indice categoriile de colectivități locale sau regionale la care se înțelege să o extindă din câmpul de aplicare a prezentei Carte”.

În acest sens, Raportul explicativ asupra Cartei europene pentru autonomie locală din 1986 prevede: „În principiu, condițiile enunțate în Partea I a Cartei privesc toate categoriile sau toate nivelurile de colectivități locale existând în fiecare stat membru. Ele pot, de asemenea, să se aplice colectivităților regionale acolo unde acestea există. Totuși, forma juridică sau statutul constituțional propriu anumitor regiuni (în particular, statele federale) pot împiedica pe acestea să fie supuse aceluiași condiții ca și colectivitățile locale. În plus, în unul sau două state membre există o categorie de colectivități care, în pofida micilor lor dimensiuni, nu exercită decât funcțiuni secundare sau consultative. Pentru a ține seama de aceste cazuri excepționale, articolul autorizează părțile să includă anumite categorii de colectivități din câmpul de aplicare a Cartei. Trebuie de menționat, totodată, că la 5 iulie 1997 Congresul Puterilor Locale și Regionale din Europa a adoptat Recomandarea 34 (1997) cu privire la proiectul Cartei europene a autonomiei regionale” [24].

Ca să existe o adevărată autonomie locală, colectivitățile locale trebuie să fie înzestrate cu organe proprii, personalitate juridică de drept public, resurse financiare [25].

Referințe:

1. Vida I. Puterea executivă și administrația publică. - București: Regia Autonomă Monitorul Oficial, 1994, p.53.
2. Kelsen H. Teoria generală a statului / Traducere din germană de Jean H. Vermeulean. - București: Tiparul Oltenia, 1928, p. 60.
3. Deleanu I. Instituții și proceduri constituționale. - Arad: Servo-Sat, 2001, p.185.
4. Ionescu Cr. Drept constituțional și instituții politice. Teoria generală a instituțiilor politice. Vol.I. - București: Lumina Lex, 1997, p.70 și urm.
5. Teodorescu A. Tratat de drept administrativ. Vol.II. - București: Mîrvan, 1935, p.286.
6. Pactet P. Institutions politiques et droit constitutionnel. - Paris: Masson, 1983, p.47.
7. Prelot M., Boulois J. Institutions politiques et droit constitutionnel. - Paris: Dalloz, 1980 p.243-245.
8. Ionescu Cr. Op. cit. Vol.I, p.71.
9. Art.3: „1. Prin autonomie locală se înțelege dreptul și capacitatea efectivă pentru colectivitățile locale de a soluționa și de a administra, în cadrul legii, sub propria lor răspundere și în interesul populației lor, o parte importantă a treburilor publice”. „2. Acest drept se exercită de consilii sau adunări, compuse din membrii aleși prin vot liber, secret, egal, direct, universal, care pot dispune de organe executive care răspund în fața lor. Această dispoziție nu prejudiciază recurgerea la adunări cetățenești, referendum sau orice altă formă de participare directă a cetățenilor, acolo unde aceasta este permisă de lege”.
10. Gliga I. Drept financiar. - Cluj-Napoca: Argonaut, 1996, p.246.
11. Ținca O. Op. cit., p.474.
12. Ibidem, p.397.
13. Ibidem, p.420.
14. Ibidem, p.619.
15. Negulescu P., Boilă R., Alexianu Gh. Codul administrativ adnotat. - București: Institutul de arte grafice "Vremea", 1930, p.273.
16. Pactet P. Op. cit., p.48-50.
17. Rivero J. Droit administrative. - Paris: Dalloz, 1980, p.330-333.

18. Popescu C.-L. Autonomia locală și integrarea europeană. - București: ALL Beck, 1999, p.32.
19. Ibidem., p.33.
20. Ibidem.
21. Ținca O. Op. cit., p.28.
22. Orlov M. Dreptul administrativ. - Chișinău: Epigraf, 2001, p.64.
23. Popescu C.-L. Op. cit., p.33.
24. Art.3 alin.(1) din Proiectul Cartei europene a autonomiei regionale, anexat la Recomandarea 34 (1997), are următorul conținut: *Par autonomie régionale, on étend la droit et la capacité effective pour les Collectivités territoriales les plus vaste au sein de chaque. Etat membre, dotées d'organes élus, situes entre l'Etat et les collectivités locales et disposant soit de prérogatives d'auto administration, soit de prérogatives d'ordre étatique, de prendre en charge, sous leur propre responsabilité et dans l'intérêt de leurs populations, une part importante des affaires d'intérêt public conformément au principe de subsidiarité.*
25. Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice. Vol.II. - Cluj-Napoca: Lumina Lex, 1998, p.339-344.

Prezentat la 30.01.2007

CONSIDERAȚII ASUPRA REGLEMENTĂRILOR PRIVIND AUTONOMIA LOCALĂ ÎN BASARABIA SUB REGIMUL ȚARIST RUSESC

Tudor PAȘCANEANU

Catedra Drept Public, ASEM

Le présent article se propose pour but d'examiner la problématique de l'autonomie locale par la voie de son développement historique dans la République de Moldavie.

Le régime basé sur les «zemstvo», appliqué au temps du régime tsariste, a eu à son départ une autonomie bien prononcée qui contrôlait le fait que les administrés préoccupés des nécessités locales concentrent toute leur attention sur les problèmes d'intérêt local et non pas sur les problèmes liés à l'état.

Ca o consecință a tratatului de pace ruso-turc de la București, din 16 (28) mai 1812 [1], teritoriul moldovenesc dintre Prut și Nistru este anexat la Imperiul Rus, administrația țaristă atribuindu-i denumirea de Basarabia [2]. Amintim că înainte de 1812 această denumire desemna numai partea de sud a Moldovei de Răsărit [3].

În perioada de până la încheierea Tratatului de la București, teritoriul geografic așezat între Prut, Dunăre, Marea Neagră și Nistru era, sub aspect politico-juridic, parte integrantă a Principatului Moldova, care, din punctul de vedere al dreptului internațional al Evului mediu și al practicii relațiilor Internaționale din aceste timpuri, reprezenta un stat vasal sub suzeranitatea Porții Otomane și protecția Imperiului Rus, adică era un stat dependent cu suveranitate limitată [4].

În linii generate, administrația moldovenească, până la anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru din 1812, se prezintă în felul următor [5]:

Instituția centrală de conducere a Principatului Moldova era domnia, exercitată de către Domn, considerat stăpân al întregii țări, având atribuții legislative, executive și judecătorești. Domnul era ajutat de Divanul domnesc, care era compus din demnitari, remarcați prin serviciile și devotamentul lor față de Domn, constituind nobilimea. Pe lângă Divanul domnesc activau o serie de dregători (logofeți, vătafi etc.), care aveau în sarcina lor activități de ordin administrativ.

Alături de administrația centrală (Domnul, Divanul domnesc și dregătorii), sistemul administrației publice din Principatul Moldovei includea administrarea locală a ținuturilor, târgurilor și satelor. Astfel, ținuturile erau conduse de ispravnici (pârcălabi) numiți de Divanul domnesc, care concentră în mâinile lor toate ramurile administrației ținuturilor. De obicei, în fiecare ținut erau câte doi ispravnici pe timp de un an, care aveau funcții administrative, militare și judecătorești. Ispravnicii, la rândul lor, aveau în subordine căpităni de târguri, căpităni de mazili, capii de plăși (ocolași) și cnezii, juzii, vatamanii de sate. Ei, de asemenea, aveau atribuții administrative, militare și judecătorești, care le exercitau în numele Domnului [6].

Ideea de autonomie, după cum arată autorul Alexandru Boldur, se manifestă în orașele și cetățile Moldovei. Astfel, în orașele și cetățile Moldovei, în afară de pârcălabi (ispravnicii), ca reprezentanți ai domnitorului, mai erau și organe administrative, alese de populație ca: șoltuzul cu 12 pârgari – formând consiliul orășenesc, care era un organ eligibil ce reprezenta obștea sau comunitatea orășenilor. Aceste organe locale aveau în competența lor atât judecarea pricinilor, având ca obiect dreptul de proprietate în cuprinsul târgului, cât și repartizarea contribuțiilor (impozitelor) globale ordinare, precum și a celor extraordinare (contribuțiile – (impozitele) de război, cheltuielile pentru primirea soliilor străine etc.) locuitorilor târgului și sătenilor așezați pe moșiile (proprietățile) târgurilor, în funcție de cenzul de avere al fiecăruia; în sfârșit, aveau o competență penală, aplicând amenzi (gloabe) și pedepse cu lovituri de toiegie [7]. Dar, această formă de autonomie în administrarea târgurilor era limitată prin faptul că majoritatea târgurilor erau așezate pe pământ domnesc, de care dispunea Domnul. Mai mult decât atât, ele puteau fi donate unor persoane particulare sau mănăstirilor.

După anexarea Basarabiei, în 1812, se instituie treptat sistemul administrativ țarist rusesc, care la început a păstrat vechea împărțire administrativ-teritorială în 12 ținuturi [8].

Inițial, Basarabiei i s-a acordat o autonomie în administrare, având ca suport juridic Regulamentul privind administrarea provizorie a Basarabiei din 23 iulie 1812 și Regulamentul despre instituirea a doua departamente și a adunării comune din 2 februarie 1813 [9]. Potrivit acestor legi, administrarea Basarabiei era concentrată în mâinile guvernatorului civil, care se afla în subordinea comandantului armatei dunărene. Acesta din urmă

era dator să pună la dispoziția guvernatorului civil, după cerere, un ajutor armat. Instituțiile administrative ale regiunii se subordonau guvernului regional, care prin alcătuirea sa se asemena cu Divanul moldovenesc [10], fiind constituit din două departamente. Primul departament era responsabil de problemele legislative, de chestiuni religioase, activități judecătorești, poliție, învățământ, iar cel de-al doilea avea în sfera sa de activitate statistica, populația, veniturile, vămile, comerțul și industria [11].

În unitățile administrativ-teritoriale, ispravnicii în ținuturi erau numiți de guvernatorul civil și aveau atribuții administrative și judecătorești. La rândul lor, ispravnicii numeau ocolășii în plasă și vornicii în sate.

Astfel, caracterul și esența administrării autonome a Basarabiei în primii ani după 1812 consta în recunoașterea particularităților naționale ale Moldovei de la est de Prut și în instituirea unui sistem de administrare ce conținea unele tradiții locale în acest domeniu, dar având un caracter provizoriu, deoarece nu corespundea cu politica imperială țaristă [12].

Având un caracter provizoriu, regulamentele din 1812 și 1813 evidențiau, totuși, anumite principii după care în funcțiile publice puteau fi cooptate persoane din rândul boierilor moldoveni, dând posibilitatea ca majoritatea funcțiilor să fie ocupate de băștinași, admitând și folosirea limbii române, alături de limba rusă, în activitățile administrative și judecătorești. După caz, se foloseau vechile legiuri ale domnitorilor moldoveni.

Păstrarea caracterului tradițional în administrarea Basarabiei a dus la unele disensiuni dintre funcționarii băștinași și cei ruși [13], care au constituit una dintre principalele premise ale formării comitetului provizoriu ce avea în sarcină elaborarea unui nou regulament de administrare a Basarabiei.

Regulamentul "Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei", care a fost promulgat la 29 aprilie 1818, "prevedea păstrarea și respectarea "legilor și obiceiurilor" Moldovei în toate dregătoriile publice și întărea întrebuințarea limbii moldovenești, pe temeiul și întărirea dreptăților și pronomiilor și a legiurilor locului, acele cu multă milostivire lăsate pentru de-a pururea oblastei (regiunii) Basarabiei" [14].

Acest Regulament este prima lege rusească în Basarabia, elaborată pe baza recunoașterii particularităților naționale. În prefața Regulamentului se menționa că Basarabia primește un mod "deosebit de administrare". Regulamentul fixa în Capitolul I principiile generale de administrare a Basarabiei, menționa instituțiile și prerogativele lor, expunea drepturile și îndatoririle populației basarabene. Teritoriul anexat, în mod oficial, este numit regiunea Basarabia, în dreptul public rus termenul de regiune desemnând un teritoriu nerus, cu un trecut și o istorie aparte [15].

Modul "deosebit de administrare" consta în crearea unui organ reprezentativ: Sfatul Suprem (Verhovnîi Sovet), în organizarea guvernului provincial cu participarea persoanelor alese de nobilime, în organizarea judecătii (instanțelor judecătorești), păstrarea aceluiași principiu de folosire a limbii române și a legilor (obiceiurilor) locale alături de cele rusești în administrație și în instanțele judecătorești, precum și crearea instituțiilor și funcțiilor asemănătoare celor rusești [16].

Sfatul Suprem era alcătuit din 11 membri: președinte (guvernatorul general, plenipotențiar), 4 membri ai guvernului provincial (guvernatorul civil, viceguvernatorul, președintele tribunalului penal și guvernatorul tribunalului civil) și 6 deputați, aleși de nobilime pe timp de 3 ani, cu confirmarea guvernatorului general. Acest organ reprezentativ era subordonat direct împăratului și Consiliului de Stat.

Hotărârile se luau cu majoritatea de voturi, nefiind supuse apelului și erau executate imediat. El nu avea prerogative legislative și nici dreptul de inițiativă legislativă. În cazul în care era necesară apariția unui proiect de lege, Sfatul Suprem putea să-l discute în urma propunerii guvernatorului plenipotențiar. Raportul lui era prezentat Consiliului de Stat pentru a fi confirmat ulterior de împărat. În schimb, Sfatul Suprem avea atribuții în domeniul administrativ (aplicarea și executarea legilor, rezolvarea chestiunilor economice și fiscale) și cel judecătorec (Sfatul Suprem judeca în ultimă instanță procesele venite în apel: cele penale și de instituție penală, precum și cele civile cu privire la bunurile mobile și imobile, de asemenea hotărnicile (delimitările de terenuri)) [17].

Șef al provinciei (regiunii) era guvernatorul civil care se subordona guvernatorului general al Podoliei și avea prerogative confirmate printr-o decizie separată, dar care era completată de legislația rusească cu privire la guvernatorul civil [18].

Autoritățile regiunii se împărțeau în două departamente: Guvernul Basarabiei și judecata. Astfel, Guvernul era format din: guvernatorul civil, viceguvernator, 4 consilieri, administratorul financiar gubernial și 2 asesori. Din acești funcționari, doi consilieri și un asesor se alegeau de nobilime pe timp de trei ani, iar ceilalți erau numiți de coroană.

Judecata în provincie se înfăptuia de tribunalele penale și civile. Ele judecau în apel, având ca primă instanță tribunalele din ținut. Tribunalul penal era compus dintr-un președinte, trei consilieri și un asesor, iar cel civil – dintr-un președinte și patru consilieri. Președinții și câte un consilier erau numiți de coroană, iar ceilalți membri erau aleși de nobilimea locală pe timp de trei ani cu aprobarea guvernatorului general. Ca instanță de apel, competentă să se pronunțe asupra hotărârilor tribunalelor, era Sfatul Suprem. Astfel, tribunalul penal provincial se călăuzea după legile rusești, în schimb cel civil – după legile și obiceiurile moldovenești.

În baza Regulamentului din 1818 au fost create instituții noi, ca: Direcția Sanitară, Biroul poștal, Arhitectul provincial etc.

În ce privește administrația locală a ținuturilor, ea era constituită dintr-un căpitan ispravnic și patru asesori (zasedateli), care erau aleși de nobilime, cu aprobarea guvernatorului plenipotențiar al Podoliei. În fiecare ocol era câte un ocolaș, iar în sate vornicul, care erau numiți de ispravnici.

Astfel, potrivit Regulamentului din 1818, organele administrative și judecătorești aveau un oarecare caracter eligibil, corpul electoral fiind format din proprietari care aveau cel puțin 300 desetine de pământ și din fiii lor vârstnici.

Autonomia în administrarea Basarabiei, conform Regulamentului din 1818, avea, conform opiniei expuse de Sergiu Cornea, un caracter financiar, prin faptul că provinciei i s-au păstrat drepturile sale în domeniul colectării impozitelor și taxelor locale care, prin urmare, erau cele stabilite de legile moldovenești și conform obiceiurilor țării. Acest autor consideră că independența sistemului fiscal atrăgea după sine pe cea a bugetului ei. Sumele provenite din impozite aveau dublă întrebuințare: o parte intrau în veniturile generale ale statului, alta era afectată de treburile locale ale provinciei. Administrația regională, după ce achita cheltuielile (impozitele) generale, prevăzute pentru regiune, dispunea de restul veniturilor în felul următor: 9 zecimi la veniturile generale ale statului și numai cea de-a zecea parte era destinată necesităților locale [19].

Întrucât, de la răpirea din 1812, Basarabia a format de 4 ori baza pentru operațiunile militare ale oștirilor rusești de la Dunăre [20], fiind, prin urmare, o sursă de aprovizionare cu hrană, forță de muncă, etc., reiese că cheltuielile reale suportate de băștinași, odată cu războaiele ruso-turce din 1828 și ulterioare, erau imense, depășind de zece ori cele 10% predestinate treburilor locale. Astfel, această autonomie financiară despre care ne vorbește autorul S. Cornea nu este decât *de iure*, nu și *de facto*. De altfel, birocratizarea și corupția funcționarilor ruși, precum și proasta administrare a Basarabiei au stagnat pentru mult timp dezvoltarea social-economică a acestei provincii [21].

Prin Regulamentul pentru administrarea provinciei Basarabia (Ucirejdenie) din 29 februarie 1928 [22] autonomia provinciei se desființează. Astfel, Sfatul Suprem este înlocuit de Sfatul oblastei (regiunii), care, spre deosebire de primul, are o competență mai redusă. I s-au păstrat numai atribuțiile administrative, financiare și economice [23], în schimb i s-au anulat atribuțiile judecătorești [24].

Modul de funcționare și organizare a instituțiilor introduse în Basarabia conform Regulamentului din 1828 (Regulamentul lui Voronțov) era acela prevăzut în legile rusești pentru guberniile interne. Toate aceste instituții se subordonau Senatului și ministerelor (Guvernului) [25].

Regulamentul din 1828 a desființat autonomia în administrare a Basarabiei prevăzută în Regulamentul din 1818, înlocuind legiuirile moldovenești prin cele rusești și introducând limba rusă în toate actele publice. După cum arată istoricul Ion Nistor, nu mai era nici o deosebire, din punct de vedere administrativ, între ocârmuirea Basarabiei și cea a celorlalte gubernii rusești. Întreaga viață publică se rusificase și agenții acestei rusificări erau cinovnicii (funcționarii) ruși, începând cu guvernatorul general până la cel din urmă zăpciu [26].

Prin urmare, organizarea administrativă a Basarabiei în general, după 1828, era, cu mici excepții, asemănătoare cu cea a guberniilor ruse, care se integrau într-un sistem centralizat de administrare în cadrul unui regim autocrat [27].

Odată cu reformele sociale ce datează cu domnia țarului Alexandru al III-lea se aduc modificări și în sistemul administrativ rusesc, îndeosebi la nivelul administrației locale, prin crearea, în 1864, a instituțiilor numite zemstve. Zemstvele erau considerate instituții de ocârmuire (administrare) obștească sau de sinecârmuire (autoadministrare) [28].

Zemstvă [29], potrivit legii ruse din 1864, se considera o reprezentanță a elementelor locale având calitatea de persoană juridică. Astfel, la nivelul guberniei, zemstva era constituită din: adunarea gubernială, ca organ deliberativ, și delegația gubernială, ca organ executiv. Membrii adunării aveau titlu de consilieri (glasnâe) și se alegeau pe un termen de trei ani.

În competența zemstvei intra asigurarea intereselor obștești locale, care, conform opiniei prof. Alexandru Boldur, erau interesele gospodărești [30].

În Basarabia, instituția zemstvei s-a introdus ca urmare a adoptării Regulamentului din 1869 [31].

Prin legea din 1864, zemstvelor li se rezervau un larg teren de activitate, mergându-se până la discutarea în adunările lor a chestiunilor generale de stat [32]. Însă, prin legea din 1890 acestor instituții li s-a redus autonomia, astfel încât Consiliul de Stat și Consiliul Miniștrilor puteau abroga și modifica deciziile adunărilor zemstvelor. Controlul exercitat asupra actelor zemstvelor era atât de legalitate, cât și de oportunitate. De asemenea, o serie de funcționari numiți de zemstvă trebuiau confirmați de Guvern [33].

Ceea ce este caracteristic pentru ansamblul instituțiilor sistemului rusesc de administrare de la începutul secolului al XX-lea este faptul că numai zemstvele și volostele aveau caracter autonom, având calitatea de persoană juridică, în sensul de gestionar al bunurilor materiale [34].

Zemstva gubernială era organul central al provinciei, pe lângă guvernator. Ea coordona activitatea zemstvelor ținutale, având, în afară de aceasta, atribuții distincte. Membrii zemstvei guberniale erau aleși de către zemstvele județene. Numărul acestor delegați aleși de zemstvele județene era de treizeci și șase. În afară de acești delegați, mai erau următorii membri, numiți de autoritatea centrală: mareșalii ținutali ai nobilimii, președinții direcțiilor zemstvelor județene; șefii serviciilor agriculturii, domeniilor coroanei; reprezentanții cultelor [35]. Adunarea zemstvei guberniale era prezidată de mareșalul nobilimii. Ea era convocată o dată în an: sesiunea dura, de obicei, 20 de zile cu drept de prelungire cu permisiunea guvernatorului. Acesta putea permite și convocarea unor sesiuni extraordinare. Sesiunile zemstvei guberniale erau deschise și închise de guvernator, care avea atribuția de supraveghere a lor. De asemenea, activitatea de supraveghere intra și în atribuțiile unui consiliu compus din: guvernator, mareșalul nobilimii, viceguvernator, administratorul gubernial de finanțe, procurorii tribunalelor, președintele upravei (delegației) zemstvei guberniale, un membru al adunării zemstvei. Activitatea de supraveghere se referea la hotărârile zemstvei, la activitatea ei, a organelor ei și a personalului. Orice hotărâre a zemstvei era comunicată guvernului, după care se aștepta 2 săptămâni, fără drept de executare. Dacă guvernatorul considera aceste hotărâri nelegale, atunci le trimitea spre avizare consiliului său; dacă consiliul era de acord cu guvernatorul, hotărârea lui devenea executorie; dacă nu, hotărârea se prezenta Ministerului de Interne, care o raporta senatului, propunând schimbarea necesară [36].

Organul executiv al zemstvei guberniale era uprava [37] zemstvei guberniale. Ea era constituită din președinte și membrii ei (2 sau 4) aleși dintre membrii adunării zemstvei guberniale. Uprava se alegea pe un termen de trei ani. Atribuțiile acestui organ erau indicate de adunarea zemstvei.

În ținuturi, organele care reprezentau interesele locale ale întregii unități teritoriale erau zemstvele ținutale (județene). Zemstvele ținutale, la fel ca cele guberniale, erau constituite din adunarea zemstvei județene, ca organ deliberativ, și uprava zemstvei ținutale, ca organ executiv. Organizarea zemstvei județene se baza pe un electorat format din trei colegii: colegiul nobilimii, colegiul orășenilor și colegiul țăranimii. Votul era cenzitar. Pe lângă membrii aleși în zemstva județeană, fiecare adunare a volostei din circumscripția ei teritorială își alegea delegați, care reprezentau interesele volostei respective. În adunările zemstvei ținutale erau și membri numiți: de stat – când acesta avea fonduri rurale sau urbane în circumscripția zemstvei, în următoarea proporție: trei din teritoriu și trei delegați, când statul posedea peste o jumătate din teritoriul unității teritoriale respective; șefii superiori ai administrației agriculturii și ai averilor statului; un delegat al cultelor religioase. Prezidarea adunării zemstvei județene aparținea mareșalului nobilimii de județ. Pentru ca deciziile adunării zemstvelor județene să fie legale, se cerea întrunirea următoarelor condiții: participarea a cel puțin o treime din numărul membrilor; dacă nu se întrunea acest număr la a doua ședință, ea nu se putea tine cu mai puțin de zece membri; pentru alegerea judecătorului de pace se cereau minimum 12 membri. Adunarea zemstvei județene era convocată de uprava zemstvei județene în sesiuni: ordinare, care erau obligatorii o dată în an și aveau loc cel târziu în luna decembrie. Ea avea pe ordinea de zi: bugetul de venituri și cheltuieli și repartizarea impozitelor locale pentru anul viitor. De asemenea, adunarea zemstvei județene era convocată în sesiuni extraordinare pe măsura necesității. Durata ședințelor era de zece zile. Deciziile adunării zemstvei se adoptau cu majoritatea de voturi; în caz de paritate, era hotărâtor votul președintelui zemstvei.

Organul executiv al zemstvei județene era uprava zemstvei, care era constituită dintr-un președinte, vicepreședinte și doi membri (uneori șase). Uprava zemstvei trebuia să fie aprobată de Ministerul de Interne rus. Remunerarea membrilor ei era stabilită de adunarea zemstvei.

În competența zemstvelor mai intra și numirea unor funcționari, dar confirmarea sau infirmarea acestora rămânea la discreția guvernatorului.

Zemstvele se aflau sub o supraveghere și control strict din partea organelor centrale ale statului. Deși era o instituție electivă, uprava zemstvei era confirmată de organele centrale ale statului și, în caz de discordanță între organele centrale ale statului și corpul electoral (membrii adunării zemstvei), primelor le revenea prerogativa de a numi organul executiv. Uprava era responsabilă nu atât în fața adunării zemstvei, cât în fața organelor centrale. Președintele și membrii upravei zemstvei erau considerați funcționari de stat și erau supuși aceluiași regim juridic ca și toți ceilalți funcționari ai statului.

O altă instituție publică la nivelul administrației locale erau zemstvele de voloste [38]. Volostele erau subdiviziuni teritoriale constituite din câteva sate învecinate, a căror formare depindea de împărțirea în parohii. Membrii volostei erau de la 300 până la 2000 locuitori (bărbați). Reședința volostei se stabilea în satele care aveau biserici sau care se găseau mai la centru, sub aspect geografic. Organele administrative ale volostei erau constituite în felul următor: adunarea zemstvei de voloste, ca organ deliberativ; președintele volostei și uprava zemstvei de voloste, ca organ executiv; judecătorii de voloste [39].

Adunarea zemstvei de voloste era constituită din: președinte, primarii (starostii) satelor, perceptorii, unul sau doi asesori aleși de adunarea volostei. Aceștia puteau înlocui pe starostii sătești absenți. Ea se convoca, de obicei, duminica, iar în cazuri urgente sau la cererea autorităților superioare – în cursul săptămânii. Atribuțiile adunării zemstvei de voloste erau asemănătoare cu cele ale adunării zemstvelor județene, dar numai în limita unității teritoriale. Adunarea zemstvei de voloste alegea anual de la 4 până la 12 judecători alternativ, adică pe un termen de la trei până la șase luni. O parte din judecători, aleși prin tragere la sorți, se retrăgeau, fiind înlocuiți cu alții, care erau aprobați de adunarea zemstvei județene.

Președintele volostei era ales dintre membrii adunării volostei, care avea ca principală atribuție reprezentarea volostei în raport cu zemstva județeană. Uprava zemstvei de voloste, ca organ executiv, era constituită din președinte și cel puțin doi membri aleși de adunarea volostei, care aveau următoarele atribuții: convocarea adunărilor zemstvelor de voloste, pregătirea informațiilor necesare și executarea deciziilor adunărilor; alcătuirea proiectelor bugetului, supravegherea încasărilor veniturilor de voloste și folosirea lor etc.

În sfârșit, satele erau unitățile administrativ-teritoriale cele mai mici, care erau administrate de un primar, doi ajutori și de comandantul poliției comunale. Ei erau aleși de sfatul sătesc și erau aprobați de rezidentul imperial de zemstvă (zemschii nacealnic). Sfatul sătesc era compus din toți bărbații majori ai satului. Satele erau lipsite de un organ deliberativ ales. Deciziile cu privire la problemele satului erau luate de adunarea tuturor locuitorilor din comună (de obște), care se întâlneau duminica sau la sărbători, după convocarea primarilor, sau după cererea unuia sau a mai multor locuitori [40]. Satele nu aveau calitatea de persoane juridice.

În concluzie, după cum susține cu adevărat prof. Anibal Teodorescu, regimul administrativ aplicabil Basarabiei sub ruși și care l-a precedat pe cel rezultat din unire a avut la bază o foarte largă autonomie locală, atât de largă, încât locuitorii, preocupați în centrele lor de nevoile mărunte ale administrației locale, să nu simtă lipsa libertăților publice și a celor politice și, ca atare, să nu nutrească gândul de a participa la conducerea superioară a statului.

Întrucât membrii zemstvelor erau aleși de un corp electoral foarte restrâns (nobilimea), satisfacerea intereselor locale ale tuturor membrilor domiciliati în unitățile teritoriale de către aceste organe era, în cele mai multe cazuri, insuficientă [41].

Referințe:

1. Boldur A. Istoria Basarabiei. - București: Editura „Victor Frunză”, 1992, p.287-288.
2. Pentru detalii: Nistor I. Istoria Basarabiei. - Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991, p.22-25; Boldur Al. Op. cit., p.416-420.
3. Cantemir D. Descrierea Moldovei. - Chișinău, 1982, p.31.
4. Grama D. Evoluția statutului juridic al Basarabiei în anii 1812-1918 // Revista de Istorie a Moldovei. (Chișinău). - 1994. - Anul V. - P.62.
5. Boldur Al. Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. - Chișinău: Tipografia Eparhială "Cartea Românească", 1929, p.5-11; Roman Al. Evoluția universală a sistemelor de administrare publică. - Chișinău: A.A.P., 1998, p.118-122.
6. Boldur Al. Istoria Basarabiei, p.209-218.
7. Ibidem, p.210; Platon M., Roșca S., Roman A., Popescu T. Istoria..., p.176-179.
8. Nistor I. Op. cit., p.180.
9. Бессарабский статорнический комитет. Записки. Том 3. - Кишинев, 1868, с.108-110, 113-116.

10. Boldur Al. Autonomia, p.12-23; Cornea S. Organizarea administrativă a Basarabiei conform "Așezământului constituirii regiunii Basarabia din 1818" // Administrarea publică. - 1998. - Nr.3. - P.99.
11. Бессарабский статорнический комитет. Записки. Том 3. - Кишинев, 1868, с.109.
12. Platon M., Roșca S., Roman A., Popescu T. Istoria..., p.102.
13. Nistor I. Op. cit., p.182-184.
14. Ibidem, p.185.
15. Platon M., Roșca S., Roman A., Popescu T. Istoria..., p.205.
16. Boldur Al. Istoria Basarabiei, p.328-333.
17. Boldur Al. Autonomia, p.44.
18. Ibidem.
19. Cornea S. Organizarea administrativă a Basarabiei conform "Așezământului constituirii Regiunii Basarabia din 1818", p.102.
20. Nistor I. Op. cit., p.191.
21. Asupra problemelor de administrare în Basarabia *a se vedea*: Cazacu P. Câteva date din istoria Basarabiei. - București: Cartea Românească, p.26-29; Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1818). - Iași: Viața Românească, p.90-102.
22. Mihail P., Mihail Z. Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830). - București: Editura Academiei Române, 1993, p.121.
23. Ibidem.
24. §65 din Regulamentul din 1828.
25. Boldur Al. Istoria Basarabiei, p.333.
26. Nistor I. Op. cit., p.189.
27. Ibidem, p.190-191.
28. *Pe larg*: Istoricul și activitatea zemstvelor în Basarabia în curs de 50 de ani (1869-1919). - Chișinău: Editura Zemstvelor județene, 1920, p.2-6.
29. Cuvântul "zemstvo" provine de la cuvântul slavon "zemlea" – pământ, țară. În context social, "zemstvo" reprezenta o instituție locală a administrației publice, care se ocupa cu rezolvarea intereselor locale și ale unei comunități dintr-un teritoriu.
30. Boldur Al. Istoria Basarabiei, p.399.
31. Cu excepția județelor Ismail, Cetatea Albă, și Cahul care, fiind anexate de Imperiul Rus în 1878 (în urma Congresului de la Berlin), și-au păstrat instituțiile județene românești: consiliile județene și comitetele permanente, având denumirea de "nepremennâi zemschii comitet".
32. Istoricul și activitatea zemstvelor..., p.5-6.
33. Ibidem, p.6-7.
34. Platon M., Roșca S., Roman A., Popescu T. Istoria..., p.221.
35. *Pe larg*: Cazacu P. Instituția publică numită "zemstva" în cadrul statului absolutist rusesc și în cadrul statului român în timpurile noastre. - Iași, 1921, p.7.
36. *Pe larg*: Platon M., Roșca S., Roman A., Popescu T. Istoria..., p.222 și urm.
37. Cuvântul "uprava" provine de la rusescul "upravleati" – a administra.
38. Cuvântul „voloste” provine de la rusescul „vladeti” – a posedă.
39. Istoricul și activitatea..., p.22-29.
40. Teodorescu A. Tratat de drept administrativ. Vol.II. - București, 1935, p. 23; Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1818), p.86 și urm.
41. *A se vedea*: Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1818), p.86 și urm.

Prezentat la 30.01.2007

ROLUL SCOPULUI ÎN PROCESUL DE STABILIRE A GRADULUI PREJUDICIABIL AL FAPTEI

Sergiu BRÎNZĂ

Catedra Drept Penal și Criminologie

Punishment is one of the most important concepts of the criminal law that is why the researches regarding its stipulation in different legislations are always necessary and significant. There are many criminal codes that do not provide the notion and the purpose of the punishment. In fact the penal legislation establishes just the system of punishment. This system contains different categories of punishment, depending on the state policy, state location and, why not, religion of the population. This article makes a deep analysis of the punishment concept in comparative criminal law and represents a detailed study on the criminal legislations of different countries and systems of law.

În conformitate cu art.15 CP RM, gradul prejudiciabil al infracțiunii se determină conform semnelor ce caracterizează elementele infracțiunii: obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă.

Unul dintre semnele ce caracterizează latura subiectivă a infracțiunii este scopul infracțiunii. De stabilirea corectă a scopului infracțiunii depinde aplicarea legală și întemeiată a răspunderii penale. În literatura de specialitate, prin „scopul infracțiunii” se înțelege finalitatea urmărită prin săvârșirea faptei ce constituie elementul material al infracțiunii, obiectivul propus și reprezentat de făptuitor ca rezultat al acțiunii sau inacțiunii sale [1]. Scopului infracțiunii îi sunt speciale următoarele funcții: 1) imprimă faptei relevanță penală și ajută la delimitarea infracțiunilor de faptele nepenale (de exemplu, pseudoactivitatea de întreprinzător (art.242 CP RM) este susceptibilă de răspundere penală numai dacă este urmărit scopul acoperirii genurilor activității de întreprinzător ilicite); 2) ajută la disocierea unei infracțiuni de alta (de exemplu, circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope sau a analogelor lor fără scop de înstrăinare se califică conform art.217 CP RM; circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope sau a analogelor lor în scop de înstrăinare se califică potrivit art.217¹ CP RM); 3) includerea scopului infracțiunii în dispoziția normei de incriminare poate determina agravarea răspunderii penale (de exemplu, răspunderea pentru omorul intenționat se agravează dacă scopul urmărit constă în ascunderea altei infracțiuni sau înlesnirea săvârșirii ei, ori în prelevarea și/sau utilizarea ori comercializarea organelor sau țesuturilor victimei).

În procesul de calificare a infracțiunii, cunoașterea mecanismului de formare a scopului este o sarcină complexă, dar și deosebit de importantă pentru stabilirea adevărului obiectiv în procesul penal. Procesul motivațional de formare a scopului este determinat de condițiile și circumstanțele în care se constituie personalitatea infractorului. În acest plan, A.N. Leontiev menționează: „Formarea personalității presupune formarea continuă a unor scopuri și, implicit, dezvoltarea acțiunilor subiectului” [2]. Formarea scopului, condiționată de activitatea subiectului infracțiunii, este reflectată în comportamentul infracțional în ambianța de săvârșire a infracțiunii. La rândul său, comportamentul infracțional, ca rezultat al activității subiectului infracțiunii, reprezintă mijlocul de determinare a scopului, exprimând orientarea personalității infractorului.

Caracterul activ al comportamentului infracțional este reflectat în orientarea precisă a acțiunilor (inacțiunilor), determinând mecanismul de săvârșire a infracțiunii prin atitudinea subiectivă față de evenimentul infracțiunii, precum și față de condițiile și circumstanțele interacțiunii interpersonale în situația concretă. Orientarea precisă a acțiunilor (inacțiunilor) infractorului este transpusă în procedeele aplicate de acesta, exprimând calitățile și particularitățile individuale ale infractorului. În alți termeni, mecanismul activității infracționale este condiționat de condițiile și circumstanțele de constituire a scopului, care sunt influențate de interacțiunea personalității infractorului cu mediul social.

Caracterizând condițiile și circumstanțele de formare a scopului, B.F. Lomov menționează că scopul nu are o origine extrinsecă; totodată, scopul nu este un rezultat al dezvoltării spontane a individului; în procesul de constituire a scopului este luată în calcul, inevitabil, experiența acumulată de civilizația umană, experiența asimilată de către individ în procesul instruirii și educării [3]. Activitatea infracțională este unul dintre tipurile activității practice. Deci, ea reflectă condițiile și circumstanțele de formare a subiectului infracțiunii ca personalitate, relevându-se în activismul conduitei, determinată de necesitatea de autoafirmare, exprimând orien-

tarea antisocială și caracterizând experiența acumulată în procesul interacțiunii personalității infractorului cu mediul social. Așadar, activitatea infracțională, ca rezultat al activității precedente a subiectului, se exprimă în aplicarea experienței socialmente utile pentru atingerea unor scopuri socialmente periculoase.

N.F. Naumova consemnează că, în rezultatul dominării constante a anumitor motive, se cristalizează treptat o anumită orientare a individului (poziția interioară, a cărei natură este emoțională) [4]. Într-adevăr, orientarea personalității infractorului este rezultatul formării și dezvoltării sferei motivaționale. Conținutul motivului infracțiunii reprezintă ceea pentru ce se atinge scopul. Despre motiv se poate vorbi numai atunci când s-au format sau sunt în proces de formare scopul, mijloacele, obiectul infracțiunii. În aceste condiții, motivul apare ca element liant între necesitatea, năzuința, sentimentul uman și acțiunile (inacțiunile) săvârșite. Cu alte cuvinte, condițiile și circumstanțele, în care este atins scopul, sunt condiționate de motivul infracțiunii, care este reflectat de comportamentul infracțional în mecanismul activității infracționale. Comportamentul infracțional se manifestă în mecanismul activității infracționale datorită procesului motivațional de constituire a motivului și scopului. Scopul, ca și motivul, reprezintă formațiunile psihologice care sunt cel mai strâns legate una de alta. În același timp, motivul și scopul nu sunt concepte echivalente, deoarece caracterizează diferite fațete ale conduitei infracționale.

Alături de motiv, scopul este considerat un factor important în cadrul proceselor psihice care însoțesc conduita infracțională. Ambele aceste semne ale laturii subiective își au rolul lor în cursul acestor procese, fiind considerate categorii distincte. Diferența dintre motiv și scop este marcată în mod tranșant de majoritatea autorilor. Astfel, de exemplu, se precizează: „Scopul nu se confundă cu motivul, deoarece el aparține momentului finalizării actului, pe când motivul este legat de momentul adoptării hotărârii” [5]. La rândul său, A.I. Rarog menționează: „Departate de ideea de a minimaliza legătura strânsă dintre motiv și scop, trebuie totuși de accentuat că ele reprezintă fenomene psihice de sine stătătoare. În funcție de gradul de conștientizare a imboldurilor, care devin declanșatoarele conduitei, pot fi deosebite motivul–pasiune, motivul–năzuință și motivul–scop. Doar în ultimul caz poate avea loc coincidența parțială a motivului și scopului” [6]. În context, prezintă interes punctul de vedere exprimat de V.Cioclei: „... includerea scopului în interiorul noțiunii de motiv reprezintă o soluție de compromis, capabilă să răspundă ambelor categorii de exigențe: motivul, factorul afectiv generator al actului, ar conține o latură rațională – motivul depărtat sau scopul – prin care infractorul ar manifesta liberul său arbitru” [7].

Distincția clară între motiv și scop nu presupune o separație rigidă în planul realității psihice care însoțește declanșarea și realizarea acțiunii (inacțiunii) infracționale. În contextul unei clarificări de concept, analiza atentă a scopului permite sesizarea complexității atitudinii psihice a infractorului. Astfel, scopul poate fi imediat sau îndepărtat. El poate fi generat de un motiv sau, dimpotrivă, poate să declanșeze un motiv. Interferența acestor factori psihici poate să prezinte o configurație tipică (motiv-scop-infracțiune) sau atipică (scop-motiv-infracțiune), iar ponderea lor în pregătirea, declanșarea și finalizarea acțiunii (infracțiunii) infracționale diferă de la un caz la altul.

Motivul răspunde la întrebarea: „De ce persoana săvârșește o acțiune (inacțiune)?”. Totodată, scopul răspunde la o altă întrebare: „Pentru ce persoana săvârșește o acțiune (inacțiune)?”. Sistemul motivațional de reglare a comportamentului infractorului este determinat de formarea scopului și motivului, care, la rândul lor, sunt determinate de condițiile și circumstanțele de formare a subiectului activității infracționale ca personalitate. Motivul infracțiunii, determinat de motivul conduitei, descoperă fundamentul utilitar al personalității infractorului și constituie acel factor care joacă rolul de regulator în mecanismul de activitate infracțională. În același timp, scopul determină dezvoltarea acțiunii (inacțiunii), orientând subiectul într-o anumită direcție. Prin aceasta, scopul contribuie la realizarea mecanismului „cauză-scop”, caracterizând condiționarea cauzală a activității infracționale. În context, are dreptate S.L. Rubinștein când afirmă: „Caracterul unitar al unei activități se manifestă prin unitatea scopurilor urmărite de această activitate, precum și a motivelor care o ghidează. Motivele și scopurile unei activități, spre deosebire de motivele și scopurile unor acțiuni aparte, poartă un caracter generalizat și integrat, exprimând orientarea generală a personalității, care, în procesul activității, nu doar se manifestă, dar și se formează. Parcursul activității umane este condiționat, în mod primordial, de logica obiectivă a sarcinilor, în a căror rezolvare se include individul” [8]. Activitatea infracțională, determinată de mecanismele sociopsihologice, reflectate în motivul conduitei, se manifestă în temelia formatoare de scopuri a personalității infractorului. În acest mod, activitatea infracțională caracterizează una dintre laturile esențiale ale motivării conduitei: orientarea personalității infractorului.

Orientarea subiectivă în mecanismul activității infracționale este reflectat prin intermediul mecanismului cauzal al acțiunilor (inacțiunilor) care sunt condiționate de motivul și scopul săvârșirii și tănuirii infracțiunii, precum și ale opunerii de rezistență împotriva celor care încearcă să rețină infractorul. Formarea motivului și a scopului activității infracționale este influențată de mecanismul cauzal al acțiunilor (inacțiunilor) comise. Iar acest mecanism este influențat de orientarea personalității infractorului. Această orientare, ca sistem de motive dominante, reflectând trăsăturile constante ale personalității infractorului, se manifestă prin tendința pe care o comportă acțiunea (inacțiunea) reglată de scop.

Anume în orientarea personalității infractorului își găsesc reflectarea tendințele dominante și motivele pe care și le trasează infractorul. Se au în vedere scopurile de viață, care își pun amprenta pe activitatea cotidiană. În acest sens, B.F. Lomov menționează: „Scopurile de viață evoluează ca integrator general al tuturor scopurilor particulare, legate de acțiuni (inacțiuni) aparte. Realizarea fiecăruia din scopurile particulare reprezintă și realizarea parțială (dar și dezvoltarea) scopurilor de viață” [9].

Formarea scopului, fiind legată de temelia formatoare de scopuri a personalității infractorului, reprezintă un proces dinamic. Acesta este condiționat de realizarea unor sarcini concrete, sub influența unor factori de natură obiectivă și subiectivă ai unei situații concrete. Descoperind trăsăturile caracterizante ale personalității infractorului, procesul de formare a scopului determină mecanismul cauzal al activității infracționale prin reflectarea motivului în ambianța de săvârșire a infracțiunii. Acest mecanism descoperă, la rândul său, sistemul de relații care s-a constituit în conjunctura de interacțiune interpersonală, relații de tipul „subiect-obiect” și „obiect-obiect”.

În această ordine de idei, N.I. Trubnikov observă, cu drept cuvânt, că sistemul de relații poate fi prezentat ca relația dintre scop și mijloacele de atingere a acestuia, ca relația dintre mijloacele de atingere a scopului și mijloacele de determinare a scopului, precum și ca relația dintre mijloacele de atingere a scopului și rezultatul activității de scop [10]. Privind formarea scopului ca pe un proces dinamic care se desfășoară în timp și spațiu, pe calea constituirii și dezvoltării relațiilor de constituire a scopului, de atingere a scopului și de determinare a scopului, considerăm justă utilizarea mecanismelor, descrise de N.I. Trubnikov, în descoperirea naturii relațiilor interpersonale care se dezvoltă în legătură cu săvârșirea unei infracțiuni. Stabilirea relațiilor dominante în procesul de interacțiune a subiecților faptei infracționale este determinată de stabilirea scopului care direcționează într-un anumit mod activitatea subiectului infracțiunii. Stabilirea scopului este condiționată de cunoașterea comportamentului infractorului până la comiterea infracțiunii. Pentru acesta, este studiat modul de viață a infractorului și, în special, formele constante de interacțiune a personalității infractorului cu mediul. Scopul, urmărit de infractor, se formează în rezultatul evoluției subiectului activității infracționale ca personalitate, caracterizând atitudinea acestuia față de evenimentul infracțiunii și urmările acesteia. Atitudinea respectivă, caracterizând tendințele subiectului activității infracționale, determină mecanismul activității infracționale prin mijloacele de determinare și atingere a scopului, exprimându-se în conduita infracțională manifestată în ambianța de săvârșire a infracțiunii. Astfel, conduita infracțională este o conduită direcționată de scop, reprezentând un parcurs de la scopul infracțional către rezultatul infracțional. Ca mijloc de determinare a scopului, conduita infracțională constituie procesul de exprimare a scopului, caracterizând orientarea subiectului activității infracționale. Ca mijloc de exprimare a scopului în rezultat, conduită infracțională reprezintă procedeul de realizare a scopului în mecanismul activității infracționale, prin aceasta contribuind la stabilirea atitudinii subiective față de rezultatul infracțional.

Atitudinea dată apare, în mecanismul activității infracționale, în calitate de „scop realizat” (în cazul infracțiunilor cu intenție directă). În alte ipoteze, atitudinea subiectivă față de rezultatul infracțional apare în calitate de „realizare parțială a scopului” (în cazul tentativei de infracțiune, când scopul nu se realizează integral din cauze independente de voința infractorului). În fine, în alte ipoteze, atitudinea nominalizată apare în calitate de „suprarealizare a scopului” (de exemplu, în cazul faptei prevăzute la alin.(4) art.151 CP RM, ca urmare a vătămării intenționate grave, se produce decesul victimei din imprudență, deși această urmare derivată nu făcea parte din scopul infractorului).

În contextul analizat, trebuie de menționat că unii autori privesc scopul ca parte componentă a intenției infracționale. Astfel, după R.I. Miheev, scopul este elementul intenției directe [11]. Eroarea acestui autor constă în faptul că el identifică rezultatul dorit de infractor cu urmarea prejudiciabilă care face parte din latura obiectivă a infracțiunii. Dar scopul nu coincide niciodată cu urmarea prejudiciabilă, fiind îndepărtată temporal de aceasta. Calificarea infracțiunii este determinată de formarea scopului, nu de realizarea acestuia. Tocmai de aceea, datorită prezenței unui scop special, fapta obține relevanță penală sau, în alte cazuri, implică agravarea răspunderii penale.

Deși scopul nu se identifică cu intenția, între cei doi factori psihologici există o interdependență organică. Prezența scopului special în latura subiectivă a unei infracțiuni concrete mărturisește despre orientarea precisă a conduitei infracționale, care în această ipoteză apare nu ca scop în sine, dar ca mijloc de atingere a acelui rezultat pe care îl reprezintă scopul. Acest rezultat, ca și fapta însăși și urmarea prejudiciabilă, privesc ca mijloace de atingere a scopului trasat, sunt dorite de către infractor. Datorită acestui fapt, este corect a afirma că scopul special al infracțiunii este compatibil numai cu intenția directă. Nici infracțiunile săvârșite cu intenție indirectă, nici, cu atât mai puțin, infracțiunile imprudente nu pot include în componența lor un scop special.

Cât privește chestiunea „realizării parțiale a scopului”, remarcăm aspectele de certă aplicabilitate practică ale interdependenței dintre scopul infracțiunii și obiectul infracțiunii. Altfel, este deosebit de dificilă determinarea structurii și conținutului obiectului juridic special în cazul infracțiunilor complexe. În asemenea cazuri, nu ar fi rațional să calificăm cele săvârșite în funcție de reprezentările subiective ale infractorului despre raportul (subordonarea) dintre obiectul juridic principal al infracțiunii și obiectul juridic secundar al infracțiunii. Se impune o altă abordare: în cazul pluralității de obiecte ale apărării penale, sarcina instanței de judecată va fi doar de a stabili că făptuitorul, prin acțiunile (inacțiunile) sale, a vătămat efectiv sau potențial obiectul infracțiunii. Iar concluzia despre obiectele confruntate: care din ele este principal și care – secundar, trebuie formulată după examinarea scopului infracțiunii, indicat în componența acesteia.

În genere, scopul infracțiunii trebuie indicat în textul dispoziției incriminatoare doar atunci când el denotă o comprehensiune specifică, diferită de cea a vinovăției. În principiu, scopul infracțiunii trebuie să „obțină drepturile” de parte componentă a componenței de infracțiune în următoarele situații:

- 1) în cazul existenței unui singur obiect de apărare penală, dacă legiuitorul va considera de cuviință să determine momentul consumativ al faptei infracționale înainte de producerea efectivă a atingerii obiectului respectiv (de exemplu, în cazul pungășiei (art.192 CP RM));
- 2) în cazul existenței câtorva obiecte de apărare penală (principal și secundar), dacă legiuitorul va considera de cuviință să pună în legătură momentul consumativ al infracțiunii cu cauzarea atingerii obiectului principal al infracțiunii; aici termenul „scop” mai desemnează și orientarea faptei infracționale împotriva obiectului secundar al infracțiunii (de exemplu, în cazul răpirii mijlocului de transport (art.273 CP RM));
- 3) în aceeași ipoteză, dacă legiuitorul recunoaște, ca moment consumativ al infracțiunii, momentul de atingere a obiectului secundar al infracțiunii; în acest caz, scopul servește pentru indicarea obiectului principal al infracțiunii (de exemplu, în cazul tâlhăriei (art.188 CP RM)).

După această digresiune absolut necesară, consemnăm că procesul de realizare a scopului, reflectat în rezultatul conduitei infracționale, este condiționat de *modus operandis* ales de către infractor, condiționat, la rândul său, de determinanta de personalitate a infractorului și de dominanta situațională a procesului motivațional. Dominanta de personalitate a infractorului este determinată de motivul conduitei. În același timp, dominanta situațională este reflectată de mecanismul causal în acțiunile (inacțiunile) săvârșite. Or, fiecare acțiune (inacțiune) este determinată de o cauză care este condiționată de sarcinile ce apar într-o situație reală de interacțiune interpersonală. Procesul de realizare a activității infracționale, regulat și direcționat de temelia utilitară a personalității infractorului, este oglindit, în situația concretă, prin procedeul de realizare a scopului.

Mecanismul de formare a scopului este condiționat de dominanta situațională. Acest mecanism determină procesul dinamic de trasare și evoluare a sarcinilor în calea spre atingerea scopului, fiind condiționat de factorii de sorginte obiectivă și subiectivă ai situației respective, precum și de facultățile subiective ale personalității infractorului. În alți termeni, în mecanismul de formare a scopului se focalizează aspectele reflectate în sarcinile determinate de factorii de sorginte obiectivă și subiectivă ai situației. Are dreptate B.F. Lomov atunci când susține că „atingerea scopului urmărit nu este un act *uno actu*, ci un proces de durată. Scopul evoluează sub forma unui sistem de sarcini particulare, fiecare din acestea fiind îndeplinite pe calea executării acțiunii (inacțiunii) aparte” [12]. Adică, procesul de atingere a scopului se desfășoară datorită tranșării sarcinilor care apar pe parcursul îndeplinirii activității infracționale. Așadar, sarcina reprezintă mijlocul de realizare a scopului și procedeul de atingere a scopului, îndeplinind nu doar o funcție regulatorie, dar și o funcție de motivare. Semnificația decisivă a sarcinilor și scopului are un impact asupra motivului, din moment ce în sarcină se relevă pregnanța motivului, adică forța generatoare care activează personalitatea într-o anume direcție într-o conjunctură concretă.

În legătură cu aceasta, agreăm opinia lui V.A. Iakușin, potrivit căreia „scopul, trasat de individ, nu doar direcționează activitatea acestuia, dar, în frecvente cazuri, apare și ca sursă a activismului acestui individ; în

asemenea cazuri, scopul poate servi ca factor generator, ca și cum suprapunându-se motivului, îndeplinind funcțiile acestuia. Totuși, chiar în astfel de situații, scopul nu substituie motivul. El doar consolidează motivul. Îi conferă mai mult dinamism. Iar dacă motivul determină spre săvârșirea acțiunii (inacțiunii), atunci scopul determină variantele acțiunii (inacțiunii), cu ajutorul cărora poate fi satisfăcută necesitatea care a apărut” [13]. Altfel spus, variantele acțiunii (inacțiunii) sunt condiționate de formarea scopului.

D.P. Kotov afirmă: „Raportul scopului față de mijloacele de realizare a acestuia este cel mai important indicator al potențialului de realizare a acestui scop” [14]. În adevăr, mecanismul causal al acțiunilor (inacțiunilor) este condiționat de soluționarea unor sarcini particulare care sunt mijloace de realizare a scopului. Iar realizarea scopului se face prin intermediul acțiunilor (inacțiunilor) ce caracterizează orientarea infractorului. Constituind mijlocul de realizare a scopului, sarcina este reflectată într-o situație concretă datorită forței generatoare a acțiunii (inacțiunii) concrete, precum și datorită procedurii de atingere a scopului. În acest sens, A.N. Leontiev menționează că „acțiunile (inacțiunile), care alcătuiesc o activitate, sunt generate de motive, dar sunt îndreptate spre atingerea unui scop” [15]. Cu alte cuvinte, formarea scopului, în mecanismul activității infracționale, este reflectat în mijloacele de atingere a scopului prin intermediul trasării și soluționării sarcinilor. Factorii situaționali de formare a sarcinii sunt condiționați de condițiile și circumstanțele situației concrete, caracterizând manifestările comportamentale ale subiectului infracțiunii, descoperind caracterul acțiunii (inacțiunii) concrete în mecanismul activității infracționale.

Într-o sarcină sunt oglindite procesul de abordare a unei probleme, căile și mijloacele de soluționare a problemei date, precum și de depășire a impedimentelor din calea de atingere a scopului. La abordarea problemei, în procesul de soluționare a problemei sunt reflectate condițiile și circumstanțele sarcinii particulare, în care sunt concentrate componentele situaționale și individualizate, alcătuind în ansamblu personalitatea infractorului care se confruntă cu o problemă concretă. Condițiile și circumstanțele sarcinii particulare sunt determinate de facultățile subiective ale subiectului activității infracționale. Evaluarea de către subiect a acestor facultăți este făcută până la, în momentul și după săvârșirea infracțiunii, prin alegerea timpului, locului, instrumentelor infracțiunii, prin profitarea de condițiile climatice și naturale, condițiile cu caracter tehnogen etc. Or, în abordarea problemei de către subiectul activității infracționale se reflectă particularitățile individuale de construire a unor modele factologice, în care își găsesc expresia condițiile de viață ale infractorului. În acest fel, temelia de autoorganizare a conduitei infractorului se reflectă în ambianța de săvârșire a infracțiunii concrete.

Referințe:

1. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: ALL Beck, 1997, p.193.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - Москва, 1977, с.304.
3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. - Москва, 1984, с.444.
4. Наумова Н.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. - Москва, 1988, с.200.
5. Antoniu G. Vinovăția penală. - București: Editura Academiei Române, 1995, p.189.
6. Рагог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.149.
7. Cioclei V. Mobilul în conduita criminală. - București: ALL Beck, 1999, p.257.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - Санкт-Петербург, 1999, с.712.
9. Ломов Б.Ф. Op.cit., p.332.
10. Трубников Н.И. Отношение средства, цели и результата деятельности человека // Вопросы философии. - 1964. - № 6. - С.59-68.
11. Российское уголовное право. Курс лекций. Том I / Под ред. А.И. Коробеева. - Владивосток, 2000, с.385.
12. Ломов Б.Ф. Op. cit., p.219.
13. Якушин В.А. Значение мотива и цели для субъективного вменения // Вестник Московского университета. Серия «Право». - 1995. - №6. - С.48-55.
14. Котов Д.П. Мотивы преступлений и их доказывание. - Воронеж: Воронежский университет, 1975, с.152.
15. Леонов А.Н. Op. cit., p.104.

Prezentat la 20.03.2007

ONU ȘI ROLUL EI ÎN DOMENIUL PREVENIRII ȘI COMBATERII CRIMINALITĂȚII

Igor CIOBANU

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article represents an analysis of the UN's role in the domain of preventing and fighting delinquency. The author gives a short overview of UN's activity in the mentioned domain. All UN's preoccupations referring to the domain of preventing and fighting delinquency found there materialization in some main directions, for the fulfillment of which is mostly responsible the UN Commission for crime prevention of penal justice. The author also presents the most important Institutes with a rich criminological potential and equipment.

Cel mai important rol în lupta împotriva criminalității la nivel internațional aparține Organizației Națiunilor Unite, care, prin Rezoluțiile nr.155 (VI) din 1948 și nr.415 (V) din 1950, și-a asumat o principală sarcină – *prevenirea criminalității și tratamentul delincvenților*. Prin aceste Rezoluții, în cadrul ECOSOC a fost înființată inițial o secție administrativă numită „*Secțiunea apărării sociale*”, transformată ulterior în „*Serviciul prevenirii crimei și al justiției penale*”. La fel, prin Rezoluția nr.415 (V) din 1950, atribuțiile Comisiei internaționale pentru penitenciare au fost preluate de ECOSOC, care a creat în cadrul Secretariatului său *Comitetul consultativ special de experți în problemele criminalității*, transformat ulterior în *Divizia pentru justiție penală și prevenirea criminalității*.

Printre ultimele modificări structurale se înscriu cele din 1992, când prin Rezoluția 1/92 a ECOSOC apare *Comisia Națiunilor Unite pentru prevenirea criminalității și justiție penală*, formată din specialiști din 40 de state membre ale ONU.

Tot din inițiativa ONU, începând cu anul 1950 se organizează la fiecare cinci ani congrese specializate în domeniul prevenirii criminalității și tratamentului delincvenților. Ex-URSS a participat la aceste congrese din 1960.

Prin Rezoluția nr.3021 din 18 decembrie 1972 Adunarea Generală a ONU invită statele membre să informeze secretariatul său despre starea criminalității din țara lor, precum și despre măsurile întreprinse în lupta împotriva ei.

Începând cu anul 1976, ONU trimite statelor membre anchete speciale în care urmează a fi descrise zece tipuri de fapte infracționale (ca, de exemplu, omorul premeditat, vătămarea integrității corporale, infracțiuni sexuale, tâlhării (jafuri), furturi etc.), precum și numărul total de crime înregistrate, descoperite și judecate. Pentru prima dată răspunsurile au fost prezentate de 64 de state membre pentru perioada anilor 1970-1975. Rezultatele anchetelor au primit denumirea de *Prima Evidență a Criminalității*, fiind expuse în raportul Secretarului General la cea de-a 32-a sesiune a ONU.

Pe următoarea perioadă, anii 1975-1980, informațiile au fost prezentate de guvernele a 70 de state membre. În baza acestor informații, Congresul al VII-lea al ONU pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, desfășurat la Milano în 1985, a elaborat „*Principiile directe referitoare la prevenirea crimei și la justiție penală în contextul dezvoltării și al unei noi ordini economice internaționale*” [1].

La următoarea evidență a criminalității, pentru perioada anilor 1980-1986, au participat 95 de state membre, inclusiv ex-URSS. Rezultatele obținute au fost expuse la Congresul al VIII-lea al ONU pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, desfășurat la Havana în 1990 (27 august – 7 septembrie), iar în baza acestora a fost adoptată Rezoluția „*Prevenirea crimei și justiția penală în contextul dezvoltării realității și perspectivelor cooperării internaționale*”.

Începând cu anul 1986, ONU a elaborat o nouă anchetă, compusă din patru secțiuni: poliția, procuratura, judecata și închisoarea (la diverse etape se urmărea numărul de crime și persoane care le-au comis; persoanele deferite justiției, judecate și condamnate; crimele comise cu intenție și din imprudență etc.). Pentru perioada anilor 1986-1990, informații au parvenit din partea a 100 de state membre. Pentru prima dată la această acțiune de proporții au participat și fostele republici unionale: Moldova, Armenia, Belarus, Lituania, Letonia, Rusia, Estonia și Tadjikistan [2]. Rezultatele au fost expuse la Congresul al IX-lea al ONU pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, desfășurat la Cairo în 1995 (29 aprilie – 8 mai). Congresul a adoptat, prin

consens, un număr de 10 rezoluții, axate pe „Cooperarea internațională și asistența tehnică practică în vederea consolidării primatului dreptului: promovarea Programului Națiunilor Unite pentru prevenirea crimei și justiție penală”.

Astfel, toate preocupările ONU în domeniul prevenirii și combaterii criminalității și-au găsit realizare în următoarele *direcții prioritare*:

1) respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale expuse în Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 10 decembrie 1948;

2) prevenirea crimei și îmbunătățirea activității tuturor organelor care asigură realizarea politicilor penale naționale;

3) situarea prevenirii criminalității în centrul politicii penale a statelor membre (acest obiectiv primordial a fost pe larg expus în „Principiile directoare referitoare la prevenirea crimei și la justiție penală în contextul dezvoltării și al unei noi ordini economice internaționale”);

4) respectarea drepturilor omului în timpul executării pedepsei (în acest sens, cele mai importante documente ale ONU sunt: a) „Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților”, aprobat prin Rezoluția nr.663 C(XXIV) din 31 iulie 1955 a ECOSOC; b) „Dispoziții cu privire la asigurarea aplicării efective a Ansamblului de reguli minime pentru tratamentul deținuților (1984/47)”, adoptate de ECOSOC la 25 mai 1984 și aprobate prin Rezoluția nr.39/118 a Adunării Generale a ONU și c) „Ansamblul de principii pentru protejarea tuturor persoanelor supuse unei forme oarecare de detenție sau încarcerare”, adoptat la a 76-a Sesiune plenară a ONU din 9 decembrie 1988 [3]);

5) acordarea de ajutor tehnic țărilor în curs de dezvoltare;

6) crearea mecanismelor naționale de implicare cât mai largă a populației în lupta împotriva criminalității;

7) criminalitatea juvenilă și justiția penală pentru minori – direcție prioritară primordială în prevenirea și combaterea generală a criminalității (în acest sens, un rol important revine „Ansamblului de reguli minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori” (Regulile de la Beijing), adoptat prin Rezoluția nr.40/33 din 29 noiembrie 1985 a Adunării Generale a ONU [4]);

8) protecția victimelor infracțiunilor prin introducerea unor principii adecvate în justiția penală (în cadrul protecției victimelor un rol deosebit revine „Declarației principiilor fundamentale ale justiției referitoare la victimele criminalității și la victimele abuzului de putere”, adoptată prin Rezoluția nr.40/43 din 29 noiembrie 1985 a Adunării Generale a ONU [5]);

9) introducerea unor reguli pentru conduita reprezentanților organelor de drept (cele mai efective documente internaționale în acest sens sunt „Codul de conduită pentru responsabilii cu aplicarea legilor”, adoptat prin Rezoluția nr.34/169 a Adunării Generale a ONU la 17 decembrie 1979 și „Principiile directoare pentru aplicarea eficace a Codului de conduită...”, adoptate prin Rezoluția nr.1989/61 din 24 mai 1986 a ECOSOC);

10) stabilirea unei strânse legături între prevenția crimei și îndeplinirea justiției penale, în contextul globalizării și a noii ordini economice mondiale (un pas important în această direcție aparține „Declarației asupra dreptului de dezvoltare”, adoptată prin Rezoluția nr.41/128 din 4 decembrie 1985 a Adunării Generale a ONU);

11) îmbinarea rațională a măsurilor privative de libertate cu cele neprivative de libertate și lărgirea spectrului măsurilor neprivative de libertate, pentru prevenirea și combaterea criminalității (în acest sens un rol important revine „Regulilor minimale ale Națiunilor Unite pentru elaborarea unor măsuri neprivative de libertate” (Regulile de la Tokyo), adoptate prin Rezoluția nr.45/100 a Adunării Generale a ONU din 14 decembrie 1990” [6]).

În realizarea acestor direcții prioritare sunt implicate mai multe structuri din cadrul ONU, dintre care un rol aparte îi revine „Serviciului (în alte izvoare – Divizia – *n.n*) de prevenție a crimei și al justiției penale”, care funcționează la Viena în cadrul „Centrului pentru dezvoltare socială și afaceri umanitare”, direct subordonat „Departamentului afacerilor economice și sociale internaționale”.

Serviciul (Divizia), fiind format dintr-un număr de 13 experți (numărul lor poate crește până la 250 de persoane în perioada organizării congreselor specializate ale ONU), conlucrează cu guvernele statelor membre, fie prin intermediul miniștrilor afacerilor externe, fie pe calea notelor verbale ale corespondenților naționali, pentru țările în care aceștia există.

Efectele influenței ONU prin intermediul programelor și măsurilor de prevenire și politică penală inițiate asupra evoluției fenomenului criminalității nu pot apărea ca vizibile decât pe termen lung [7].

Pentru o mai bună realizare a acestor programe și măsuri au fost create și *serviciile consultative interregionale*, ai căror consilieri realizează, la cererea guvernelor unor țări membre, diverse acțiuni: furnizarea

datelor privind evaluarea tendințelor criminalității; identificarea domeniilor prioritare ale criminalității și luptei împotriva acesteia; acordarea asistenței tehnice pentru realizarea unor programe naționale sau integrarea acestora în programele generale, sociale, economice etc.; acordarea de ajutor în formarea personalului justiției penale în dependență de situația social-economică și politică concretă a fiecărei țări membre.

În structurile ONU există și multe alte organe care în mod direct sau indirect participă la opera de prevenire și profilaxie a criminalității. Spre exemplu, „*Divizia de narcotice și droguri*”, care se consacră prevenirii și reprimării crimelor privind narcoticele și drogurile. Aceasta își desfășoară activitatea în strânsă legătură cu institutele regionale și interregionale de prevenire a criminalității și tratament al delincvenților, în concordanță cu diferite tratate internaționale existente.

În acest sens, un document internațional major îl constituie *Convenția de la Viena împotriva traficului de droguri*, adoptată la 20 decembrie 1988 și intrată în vigoare în anul 1990. Către sfârșitul anului 1992 la Convenție aderaseră deja 106 state [8], astfel existând o mare speranță în armonizarea legislațiilor penale naționale în domeniul vizat.

Principala contribuție a ONU în domeniul luptei împotriva criminalității se realizează prin intermediul *Institutilor regionale și interregionale de criminologie*, situate pe toate meridianele planetei, care cu regularitate cincinală organizează și desfășoară *Congrese specializate ale ONU privind prevenirea crimei și tratamentul delincvenților*.

Cele mai importante institute cu un bogat potențial și echipament criminologic sunt:

1) Institutul Națiunilor Unite din Asia [9] – *UNAFEI* (United Nation Asia et Far Vest for the Prevention of crime and the treatment of offenders), creat în anul 1963 la *Fuche – Tokyo*. Începând cu anul creării, Institutul a organizat și a lansat numeroase proiecte de cercetare în domeniul criminalității, privind tendințele și particularitățile acesteia, precum și a elaborat programe viabile privind profilaxia și combaterea manifestărilor criminale. Spre exemplu, numai în anul 1980 acest Institut a organizat 60 de seminarii pentru 45 de țări din zona geografică pentru care a fost înființat, cu participarea a circa 1.300 de specialiști. Din anul 1983 se axează pe teme importante și actuale, ca: criminalitatea legată de droguri; eficacitatea și echitabilitatea justiției penale; tratamentul penal prin intermediul comunității; tinerii și justiția penală [10];

2) Institutul latino-american al Națiunilor Unite – *ILANUD* (Institutio Latinoamericano de la Naciones Unidas para la Prevencios del delito y Tratamiento del delincuente), creat în 1975 la *San Jose – Costa Rica*. Acest Institut, creat pentru statele din bazinul latino-american, a întreprins numeroase studii orientate spre: programe de cooperare; seminarii și cursuri de formare a personalului penitenciar; colocvii pe diverse teme de prevenire și profilaxie; probațiunea și măsurile care pot fi asociate cu aceasta etc. Cu diverse ocazii, reprezentanții Institutului au prezentat cercetări originale întreprinse în zona Caraibilor și a Americii Latine, urmând să răspundă la întrebarea dacă dreptul de tip anglo-saxon sau de tip european are vreun efect particular asupra numărului și a duratei detenției preventive;

3) Institutul Helsinki al Națiunilor Unite – *HEUNI* (Helsinki Europeans United Nation Institute) a fost creat în anul 1983, purtând denumirea orașului care l-a găzduit. În 1993 acesta a fost modificat în Institutul European pentru Controlul și Prevenirea Criminalității, al cărui principal scop este schimbul regional de informații în domeniul prevenirii și controlului criminalității între țările europene. Acest scop se realizează prin corelarea cu activitatea organismelor de profil din structurile Consiliului European, direcțiile fundamentale de acțiune fiind:

- omogenizarea și coordonarea diferitelor modele de strategii ale politicii penale promovate în statele membre ale CE;

- asigurarea respectării depline a drepturilor omului și libertăților fundamentale în cadrul programelor de luptă împotriva criminalității;

- simplificarea, optimizarea, creșterea eficienței și echității activității justiției penale;

- elaborarea căilor și mijloacelor care ar asigura reorientarea și integrarea politicii penale a fostelor țări socialiste în viziunile practicate de ONU în materia prevenirii infracțiunilor și a perfecționării justiției penale [11].

4) Institutul Națiunilor Unite de la Roma – *UNSDRI* (United Nation Social Defence Researde Institute), creat la Roma în anul 1968. Acesta se consideră ca cel mai bine echipat din toate, având ca principal obiectiv formarea politicilor și practicilor în materia prevenirii și a controlului delincvenței juvenile și a criminalității adulte. Institutul întreprinde numeroase cercetări, organizând studii de teren în colaborare cu statele membre ale Europei [12].

În anul 1950, Consiliul General al Națiunilor Unite a hotărât convocarea, odată la 5 ani, a *Congreselor Internaționale pentru Prevenirea Crimei și Tratatamentul Delincvenților* care, din 1951, a preluat problematica Comisiei de Drept Internațional și Penitenciar.

Referințe:

1. „Principiile directoare...”. - În: Ciobanu I. Criminologie. Vol.II. - Chișinău: Cartdidact, 2004, p.268-284.
2. Желудков А. Криминология: Конспект лекций. - Москва, с.63-64.
3. „Ansamblul de principii...”. - În: Ciobanu I. Criminologie. Vol.II. - Chișinău, Cartdidact, 2004, p.212-224.
4. „Ansamblul regulilor ... pentru minori”. - În: Ciobanu I. Criminologie. - Vol.II. - Chișinău: Cartdidact, 2004, p.238-249.
5. „Declarația principiilor...”. - În: Ciobanu I. Criminologie. Vol.II. - Chișinău: Cartdidact, 2004, p.264-267.
6. Ungureanu A. Prelegeri de criminologie. - Iași: Cugetarea, 1999, p.291-293.
7. Giurgiu N. Elemente de criminologie. - Iași: Chemarea, 1992, p.227.
8. Nistoreanu Gh., Păun C. Criminologie. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p.308.
9. Toate institutele și congresele din acest domeniu sunt consacrate „prevenirii criminalității și tratamentului delincvenților” – *n.n.*
10. Institutele..., expuse după Narcis Giurgiu. Op. cit, p.224-228.
11. Ungureanu A. Op. cit., p.294.
12. Houchon G. Enciclopedie de la Criminologie. 2-ime parte, Ecole de criminologie. - Lonvain-la-Nauve, 1984, p.20.

Prezentat la 26.02.2007

IDENTIFICAREA SOLUȚIILOR DE CALIFICARE ÎN CAZUL FALSIFICĂRII DOCUMENTELOR ELECTRONICE

Artur REȘETNICOV

Catedra Drept Penal și Criminologie

The identification of the qualifying solutions in case of falsifying the electronic documents is the subject of the present article. The author analyzes the problem by bringing into discussion the opinion of different scientists, the stipulations of the Law of Republic of Moldova with regard to the electronic document, digital signature and the Criminal Code of Republic of Moldova. The study brings us to the conclusion that the penal law has sufficient potential for the efficient punishment of a deed falsifying the electronic documents (including by means of falsifying the digital signature). Therefore, the completion of the Criminal Code of Republic of Moldova is not necessary, in order to distinctly incriminate the mentioned deed.

Societatea informatizată reprezintă deja o realitate, în care se ignoră frontierele și se trece peste orice constrângere de ordin spațial sau temporal [1]. În conjunctura creată, Republica Moldova este pusă în fața necesității de a conștientiza și a accepta provocarea istorică, legată de intrarea umanității în epoca formării comunității informaționale. Tehnologiile informaționale moderne schimbă esențial nu doar conformația economiei naționale, dar și modul de viață, modul de gândire al oamenilor, mecanismele de funcționare a instituțiilor societății, precum și instituțiile puterii de stat. La rândul său, infraționalitatea utilizează abil performanțele științei și ale tehnicii pentru atingerea scopurilor sale. Are loc „globalizarea și intelectualizarea” [2] infraționalității.

În opinia lui Iu.G. Prosvirin, suntem la o nouă etapă a dezvoltării societății, care poate fi denumită societatea informațională, în care mijloacele de muncă le constituie tehnologiile informaționale [3]. Mergând mai departe, G.Gluhaia susține chiar existența unei „democrații electronice” [4], ca element al societății informaționale în construcție.

Este clar că, în aceste condiții, dreptul penal este pus în fața necesității de a ține pasul cu noile realități sociale. Aceasta pentru a se evita criminalizarea societății informaționale. În acest context, ca deosebit de actuală apare problema examinării falsificării documentelor electronice, ca manifestare a influențării nemijlocite infraționale.

În legătură cu păstrarea și utilizarea crescândă a informației, se folosește tot mai des noțiunea de document electronic [5]. Conform Legii Republicii Moldova cu privire la documentul electronic și semnătura digitală, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 15.07.2004 [6], documentul electronic reprezintă informația în formă electronică, creată, structurată, prelucrată, păstrată și transmisă cu ajutorul computerului, al altor dispozitive electronice sau mijloace tehnice și de program, semnată cu semnătura digitală în conformitate cu legea. Pentru comparație, conform Legii Federației Ruse cu privire la semnătura electronică digitală din 10.01.2002 [7], prin „document electronic” se înțelege informația reprezentată în formă electronică digitală [8].

Într-adevăr, crearea unui document electronic constă nu în fixarea consecventă a literelor pe un suport de hârtie, dar în fixarea unui sumum de simboluri matematice care nu sunt legate între ele. Probabil, aceasta este una dintre cauzele principale care îi împiedică pe unii autori să-i recunoască documentului electronic calitatea de document oficial [9].

Însă, faptele având însemnătate juridică pot fi fixate nu doar într-un document pe un suport de hârtie. În context, nu putem să nu fim de acord cu O.Pană, care menționează: „Atunci când forma scrisă este cerută ca o condiție *ad validatem* sau *ad probationem* pentru un act juridic, un înscris în formă electronică, care are asociată logic, încorporată sau atașată o semnătură electronică extinsă, bazată pe un certificat calificat și generată printr-un dispozitiv securizat de creare a semnăturii, îndeplinește aceste cerințe” [10]. O opinie similară este susținută de către L.Coban [11]. La rândul său, I.N. Lukianova este de părere că statutul juridic al documentelor electronice, care sunt perfectate în ordinea stabilită, nu se deosebește cu nimic de statutul juridic al oricărui alt document care e fixat pe un suport de hârtie [12].

Prevederile din legislația autohtonă confirmă considerațiile teoretice consemnate mai sus. Astfel, în art.6 „Efectele juridice ale documentului electronic” din Legea cu privire la documentul electronic și semnătura digitală, se stabilește:

- documentul electronic, ce corespunde cerințelor prezentei legi, produce aceleași efecte juridice ca și documentul analogic pe suport de hârtie, autentificat cu semnătură olografă (alin.(1));
- documentul electronic este echivalat, după valoarea sa probantă, dovezilor scrise. Documentul electronic nu poate fi respins în calitate de probă pentru motivul că are o formă electronică (alin.(5)).

În această legătură, unii autori propun ca prin „document oficial” să se aibă în vedere suportul material, perfectat conform ordinii stabilite, împreună cu informația pe care o fixează, informație ce confirmă astfel de circumstanțe factice de care legea leagă apariția, existența, modificarea sau încetarea drepturilor ori obligațiilor [13]. În acest fel, noțiunea de document oficial s-ar extinde asupra documentelor electronice. Or, conform Legii cu privire la documentul electronic și semnătura digitală, prin „suport material” se are în vedere nu suportul de hârtie. Se are în vedere „suportul magnetic, optic, laser sau alt suport al informației electronice, pe care se creează, se fixează, se transmite, se recepționează, se păstrează sau, în alt mod, se utilizează documentul electronic și care permite reproducerea acestuia”. Datorită acestui fapt, poate fi admisă aplicarea art.332 „Falsul în acte publice” și a art.361 „Confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor oficiale, a imprimatelor, ștampilelor sau sigiliilor false” din Codul penal în privința documentelor electronice. Aceasta pentru că în dispozițiile ambelor norme penale se utilizează noțiunea „documente oficiale”.

Dar sunt oare suficiente argumentele enunțate mai sus pentru a supraordona noțiunea „documente oficiale” noțiunii „documente electronice”?

Formulăm această întrebare, deoarece O.V. Tanimov consideră că documentul electronic este o ficțiune juridică și, pentru a-i atribui calitatea de document oficial, este necesară intervenția explicită a legiuitorului [14]. Un punct de vedere similar este sprijinit de către E.Iu. Sabitova [15]. De asemenea, în contextul necesității apărării penale a circulației informaționale oficiale, L.A. Bukalerova afirmă: „În scopul asigurării unei efective protecții împotriva utilizării ilegale a documentelor electronice, este necesară prevederea răspunderii penale pentru operațiunile ilegale asupra semnăturii digitale” [16].

Așadar, reprezintă oare documentul electronic o ficțiune juridică? Și este oare necesară amendarea legislației (inclusiv a legii penale) pentru a asigura apărarea ordinii de drept împotriva falsificării documentelor electronice (implicit a semnăturilor digitale)?

Pentru a răspunde la prima întrebare, specificăm că, după S.Brînză, este necesar să se recurgă la ficțiune, ca procedeu al tehnicii legislative, în vederea asimilării energiei electrice sau termice unui bun material [17]: „Astfel, în vederea simplificării legii penale, ar putea fi consacrat legalmente că energia, având valoare economică, deși imaterială, poate forma obiectul material al sustragerii. Chiar dacă s-ar reproșa că o asemenea prevedere legislativă nu ar satisface întru totul exigențele înaintate de științele reale, ea ar răspunde totuși necesităților politicii penale și, avându-și sediul într-o normă juridică, ar avea un caracter obligatoriu” [18].

Desigur, există o similaritate între asimilarea energiei unui bun material și asimilarea documentului electronic unui document oficial.

Dar este oare necesară recurgerea la procedeu de ficțiune tocmai în textul legii penale, pentru a fi confirmată asimilarea documentului electronic unui document oficial? Cu alte cuvinte, este oare cazul ca, în art.332 sau/și 361 CP RM, să se stabilească că prin „documente oficiale” urmează a se înțelege inclusiv documentele electronice conținând informații oficiale?

Utilizarea ficțiunilor este condiționată de trăsăturile specifice ale dreptului, ca reglator al relațiilor sociale. În special, de o astfel de calitate a dreptului ca determinabilitatea formală. Printre manifestările acestei calități se numără „fixarea precisă a drepturilor și obligațiilor participanților la rapoartele juridice într-o formă stabilită” [19]. Despre alte caracteristici relevante ale procedurii de ficțiune ne relatează V.D. Zlătescu: „... ficțiunea afirmă drept reale lucruri care nu există, neagă lucruri existente, asimilează lucruri sau situații care nu sunt identice, consideră existente unele lucruri care nu există încă sau, dimpotrivă, consideră inexistente lucruri sau situații care continuă să-și producă efectele” [20]. În fine, J.Dabin afirmă că, în cazul ficțiunilor, „printr-un fel de violență intelectuală practică asupra realităților, figurând în ipoteza deciziei legale, dreptul existent se găsește modificat, fațada rămânând însă inospitalitate în sânul definițiilor și clasificărilor vechi” [21].

După cum ne arată analiza prevederilor legale în materie, documentul electronic reprezintă o ficțiune juridică. Însă, nu este necesară recurgerea la procedeu tehnico-legislativ al ficțiunii în textul legii penale, odată ce normele extrapenale de referință deja au fost supuse acestui procedeu.

Astfel, conform Legii cu privire la documentul electronic și semnătura digitală:

- documentul electronic poate fi utilizat pentru transmiterea datelor și comunicărilor, ținerea corespondenței, întocmirea actelor juridice, precum și în calitate de document de plată (alin.(2) art.4);
- documentul electronic, ce corespunde cerințelor prezentei legi, produce aceleași efecte juridice ca și documentul analogic pe suport de hârtie, autentificat cu semnătura olografă (alin.(1) art.6);
- în cazul în care, conform legislației, se cere ca documentul să fie perfectat sau prezentat pe suport de hârtie, documentul electronic se consideră corespunzând acestei cerințe (alin.(2) art.6);
- documentul electronic este echivalat, după valoarea sa probantă, dovezilor scrise (alin.(5) art.6);
- în cazul în care o persoană creează un document electronic și un document pe suport de hârtie, identice după conținut, ambele se consideră documente de sine stătătoare și originale (alin.(2) art.7).

Pentru a elimina orice îndoială în privința asimilării documentului electronic unui document pe suport de hârtie conținând informații oficiale, menționăm că, în conformitate cu lit.e) alin.(2) art.6 din Legea Republicii Moldova privind accesul la informație, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 11.05.2000 [22], drept „documente purtătoare de informații (oficiale)” sunt considerate inclusiv „orice alt înregistrator de informație apărut ca rezultat al progresului tehnic”.

De vreme ce aceste prevederi normative extrapenale presupun procedeul tehnico-legislativ al ficțiunii, nu este necesar ca, în art.332 și 361 CP RM, să se utilizeze încă o dată același procedeu. Nu este necesar că în textul legii penale să se prevadă că prin „documente oficiale” trebuie să se înțeleagă inclusiv documentele electronice purtătoare de informații oficiale. Aceasta întrucât, în cadrul tehnicii legislative de determinare a normei penale [23], se poate face apel la „folosirea elementelor juridice, ... care pot fi explicate pe baza definițiilor din dreptul civil sau din alte domenii ale dreptului” [24].

Din altă perspectivă, anterior am tangențiat ipoteza falsificării semnăturilor digitale ca expresie a falsificării documentului electronic. În acest sens, unii autori afirmă: „Tot mai des, documentele sunt întocmite cu folosirea computerului. Documentul pregătit în redacție textuală se tipărește la imprimantă. Aceasta oferă posibilitatea aplicării mijloacelor de program de protecție criptografică a informației, inclusiv cu utilizarea algoritmului formării și verificării semnăturii electronice digitale pentru protecția informației fixate pe un suport de hârtie. Mijloacele certificate de protecție criptografică a informației garantează apărarea informației. În actele normative se recunoaște că forța juridică a documentului, păstrat, prelucrat și transmis cu ajutorul sistemelor informaționale și telecomunicaționale poate fi confirmată prin semnătura electronică digitală” [25].

Într-adevăr, potrivit Legii cu privire la documentul electronic și semnătura digitală, prin „semnătură digitală” se are în vedere atributul indispensabil al documentului electronic, obținut în urma transformării criptografice a acestuia cu utilizarea cheii private, destinat să confirme autenticitatea documentului electronic. În contextul studiului de față, autenticitatea documentului electronic se prezintă ca o calitate esențială. Explicația constă în aceea că încrederea publică în autenticitatea documentelor electronice este acea valoare socială care suferă atingere în rezultatul falsificării acestor documente.

Conform Legii cu privire la documentul electronic și semnătura digitală, autenticitatea documentului electronic constituie calitatea documentului electronic, care rezidă în faptul că acesta este semnat de persoana abilitată cu o semnătură digitală autentică (art.3). Documentul electronic este considerat autentic dacă: 1) este semnat de persoana abilitată, în modul stabilit, să semneze cu semnătura olografă documentul echivalent pe suport de hârtie; 2) este semnat cu semnătura digitală autentică a alcătuitorului indicat în document (art.8).

Așadar, semnătura digitală reprezintă unul dintre mijloacele de protecție a documentelor electronice împotriva falsificării. Această destinație a semnăturii digitale rezultă inclusiv din actele normative cu vocație internațională:

- 1) Directiva Uniunii Europene, nr.99/93/CE din 13.12.1999, privind cadrul comunitar pentru semnăturile electronice [26];
- 2) Rezoluția Adunării Generale a ONU, nr.56/80 din 12.12.2001, prin care se aprobă Legea-model UNCITRAL privind semnăturile electronice [27].

Ca și documentul electronic, semnătura digitală reprezintă o ficțiune juridică. Aceasta o confirmă unele prevederi ale art.19 „Efectele juridice ale semnăturii digitale” din Legea cu privire la documentul electronic și semnătura digitală:

- semnătura digitală produce aceleași efecte juridice ca și semnătura olografă în documentul pe suport de hârtie;
- semnătura digitală este echivalentă juridic cu semnătura olografă în documentele pe suport de hârtie cu ștampilă, în cazul în care există împuternicirile de utilizare a ștampilei;

- conținutul documentului pe suport de hârtie autentificat cu ștampilă și transformat în document electronic poate fi autentificat cu semnătura digitală a persoanei abilitate.

Falsificarea semnăturii digitale ca atribut indispensabil al documentului electronic presupune falsificarea documentului electronic însuși. Faptul că falsificarea documentului electronic implică răspunderea penală rezultă indirect din prevederile de la lit.b) art.40 al Legii cu privire la documentul electronic și semnătura digitală: „Titularul certificatului cheii publice poartă răspundere pentru prejudiciul cauzat de semnarea documentelor electronice cu utilizarea cheii sale private de către alte persoane, inclusiv în perioada de la solicitarea suspendării valabilității sau revocării certificatului cheii publice până la înscrierea, în termenul stabilit, a mențiunii respective în registrul certificatelor cheilor publice, cu excepția cazurilor în care titularul certificatului va aduce probe doveditoare că documentul electronic a fost semnat de o altă persoană”.

Dar care norme penale pot fi aplicate pentru falsificarea documentelor electronice?

Considerăm că există câteva soluții de calificare pentru astfel de caz. Iar alegerea unei sau altei soluții va depinde de calitățile subiectului infracțiunii și de circumstanțele în care a fost comisă infracțiunea:

1) dacă subiectul infracțiunii nu este alcătuitorul documentului electronic, pentru accesul ilegal de pe suportii materiali de informație, dacă acest acces este însoțit de modificarea informației (adică „alterarea informației computerizate inițiale” [28]), se va aplica art.259 „Accesul ilegal la informația computerizată” din Codul penal;

2) dacă falsificarea documentului electronic se face pe calea introducerii în programele pentru calculator a modificărilor cu caracter virusulent – indiferent dacă subiectul infracțiunii este sau nu alcătuitorul documentului electronic – se va aplica art.260 „Introducerea sau răspândirea programelor virusulente pentru calculatoare” din Codul penal;

3) dacă falsificarea documentului electronic nu este accesorie accesului ilegal la informația fixată pe acest document, nici nu este realizată pe calea introducerii în programele pentru calculator a modificărilor cu caracter virusulent – indiferent dacă subiectul infracțiunii este sau nu alcătuitorul documentului electronic – se va aplica art.361 CP RM, care prevede răspunderea inclusiv pentru confecționarea documentelor oficiale false care acordă drepturi sau eliberează de obligații;

4) dacă subiectul infracțiunii este o persoană cu funcție de răspundere – indiferent dacă falsificarea documentului electronic este sau nu accesorie accesului ilegal la informația fixată pe acest document, indiferent dacă falsificarea documentului electronic este sau nu realizată pe calea introducerii în programele pentru calculator a modificărilor cu caracter virusulent, precum și indiferent dacă subiectul este sau nu alcătuitorul documentului electronic – se va aplica art.332 „Falsul în acte publice” din Codul penal.

De notat că dacă o persoană falsifică documentul electronic – ca urmare a încălcării de către o altă persoană a regulilor de colectare, prelucrare, păstrare, difuzare, repartizare a informației ori a regulilor de protecție a sistemului informatic, prevăzute în conformitate cu statutul informației sau gradul ei de protecție – cea de-a doua persoană urmează a fi trasă la răspundere conform art.261 „Încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatic” din Codul penal. Important este ca această persoană să manifeste imprudență în raport cu urmările prejudiciabile exprimate în falsificarea documentului electronic de către o altă persoană. În caz contrar, dacă se manifestă intenție, calificarea celor săvârșite se face conform alin.(5) art.42 și, după caz, art.259, 260, 332 sau 361 CP RM. Cu alte cuvinte, persoana va avea rolul de complice la infracțiunile corespunzătoare, deoarece, conform alin.(5) art.42 CP RM, complicitatea se poate concretiza inclusiv în „înlăturarea de obstacole”.

Astfel, ne-am putut convinge că legea penală dispune de suficient potențial în vederea sancționării eficiente a faptei de falsificare a documentelor electronice (inclusiv pe calea falsificării semnăturii digitale). Pe cale de consecință, nu este necesară completarea Codului penal al Republicii Moldova, pentru incriminarea distinctă a unei asemenea fapte.

Referințe:

1. Patriciu V.V și alții. Internetul și dreptul. - București: ALL Beck, 1999, p.189.
2. Лунев В.В. Проблемы преступности и борьбы с ней в России // Уголовное право России: проблемы и перспективы / Под ред. С.В. Бородина и С.Г. Келиной. - Москва, 2004, с.6.
3. Просвирина Ю.Г. Информационная функция государства // Журнал российского права. - 2002. - №3. - С.37-41.
4. Gluhaia D. Democrația electronică – un element inedit al societății informaționale // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: CEP USM, 2006, p.24-28.

5. Информационное право / Под ред. Б.Н. Топорнина. - Санкт-Петербург, 2001, с.250.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2004. - Nr.132-137.
7. Собрание законодательства Российской Федерации. - 2002. - №2.
8. În doctrina juridică, prin „document electronic” se înțelege „documentul creat, păstrat și pus la dispoziția adresantului cu ajutorul tehnicii de calcul, precum și documentul transmis prin intermediul unui mijloc modern de comunicare a informației”. *A se vedea:* Ткачев А.В. Правовой статус компьютерных документов: основные характеристики. - Москва, 2000, с.4; „orice reprezentare electronică a unor fapte, bunuri sau situații juridice, într-o formă care poate permite citirea și prelucrarea lor automată de către cei interesați”. *A se vedea:* Pană O. Considerații privind proba tranzacțiilor electronice // Revista Națională de Drept. - 2003. - Nr.6. - P.47-52.
9. Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. В.Н. Петрашева. - Москва, 1999, с.552; Уголовное право России. Том 2. Часть Особенная / Под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. - Москва, 1999, с.738.
10. Pană O. Op. cit., p.47-52.
11. Coban I. Suporturile electronice de informație ca mijloc de probație în procesul civil al Republicii Moldova // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.6. - P.34-37; Nr.7. - P.42-45.
12. Лукьянова И.Н. Использование документов и материалов, изготовленных посредством электронной связи, в качестве средств доказывания в арбитражном процессе Российской Федерации // Государство и право. - 2000. - №6. - С.96.
13. Львова Е., Макаров А. Официальный документ как предмет преступления // Российская юстиция. - 2000. - №10. - С.19.
14. Танимов О.В. Электронный документ и электронная цифровая подпись как юридические фикции // www.infolaw.ru/lib/2005-3-e-doc-and-e-sign
15. Сабитова Е.Ю. Как квалифицировать подделку, изготовление и сбыт компьютерных (электронных) документов // Вестник Челябинского университета. Серия 9. Право. - 2002. - №1. - С.139-142.
16. Букалерева Л.А. Уголовно-правовая охрана официального информационного оборота. Доклад на VII Международной конференции «Право и Интернет» // www.ifap.ru/pi/07/
17. Ca exemplu de implementare a ficțiunii juridice în legea penală poate fi prezentată dispoziția de la alin.(5) art.249 al Codului penal român din 2004: „Se consideră bunuri mobile și orice energie care are o valoare economică, precum și înscrisurile”. - Monitorul Oficial al României. - 2004. - Nr.575.
18. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.228.
19. Панько К.К. Фикции в уголовном праве и правоприменении. - Воронеж, 1998, с.31.
20. Zlătescu V.D. Introducere în legislația formală (tehnica legislativă). - București: Oscar print, 1996, p.138.
21. Dabin J. Théorie générale du droit. - Bruxelles, 1953, p.331.
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.88-90.
23. În opinia lui G.Antoniou, una dintre cerințele principiului legalității este ca „legea penală să determine complet faptele incriminate, spre a evita subiectivismul organului de aplicare a legii care să clarifice sensul neclar al normelor de incriminare”. - Antoniu G., Mitrache C., Stănoiu R. și alții. Noul Cod penal comentat. Vol.I. - București: ALL Beck, 2006, p.15.
24. Ibidem, p.17.
25. Богданов В., Симонов М., Вихлянцев П. Способ подтверждения подлинности информации, нанесенной на бумажный носитель // Probleme teoretice și practice ale economiei proprietății intelectuale. Comunicări prezentate la ediția IV a Conferinței internaționale științifico-practice (24-25 noiembrie 2005). - Chișinău, 2006, p.108-110.
26. Official Journal. - 2000. - №L013. - P.0012-0020.
27. UNCITRAL. United Nations Commission for International Trade Law // www.uncitral.org/stable/res5680-e.pdf
28. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.497.

Prezentat la 20.03.2007

ESCROCHERIA SĂVÂRȘITĂ ÎN SFERA DE ASIGURARE**Igor BOTEZATU***Catedra Drept Penal și Criminologie*

The swindle committed in the field of insurances is analyzed in the present article. The author brings into discussion the necessity of distinct accusation of the swindle committed in the domain of insurances. The modalities and the forms which can be undertaken by the swindle committed in the insurance field are examined. The author proposes some solutions with regard to the correct qualification of the swindle committed in the field of people, goods and civil responsibility insurance.

În literatura juridică autohtonă sunt supuse analizei aspectele de drept civil ale operației de asigurare [1]. În același timp, rămân practic neinvestigate aspectele juridico-penale ale asigurării. Dezvoltarea pieței de asigurări este unul dintre factorii indispensabili de funcționalizare a economiei de piață în Republica Moldova. Însă, odată cu dezvoltarea acestei piețe, sporește și gradul de criminalizare a acesteia. Inevitabil, creșterea volumului mijloacelor investite în sfera de asigurare atrage atenția reprezentanților lumii interlope. Infracționalitatea în sfera de asigurare comportă un grad prejudiciabil sporit, deoarece blochează sau face dificilă îndeplinirea sarcinilor legate de constituirea, din contul cotizațiilor bănești, a fondului de asigurare, având destinația precisă de reparare a eventualelor prejudicii. De asemenea, criminalizarea pieței de asigurări împiedică îndeplinirea de către sfera de asigurare a unor astfel de funcții ca: creșterea stabilității; limitarea riscurilor economice; stimularea inițiativei de întreprinzător; sporirea capacității de rambursare a creditelor etc.

În exclusivitate sau în principal, ilicitul penal în sfera de asigurare este reprezentat de infracțiunea de escrocherie (art.190 CP RM). În funcție de calitățile subiectului infracțiunii, escrocheria în sfera de asigurare presupune, în principiu, două ipoteze:

- 1) escrocheria săvârșită de asigurător;
- 2) escrocheria săvârșită de asigurat.

În prima ipoteză, reprezentanții asigurătorului urmăresc scopul de sustragere a primelor de asigurare, fără a desfășura efectiv activitatea de asigurare, astfel cum s-au angajat prin documentele de constituire a întreprinderii de asigurare. De regulă, înregistrarea de stat a unei astfel de întreprinderi se face în baza unor documente de identitate și documente contabile false. În ansamblu, cele săvârșite urmează a fi calificate conform art.190 „Escrocherie”, art.242 „Pseudoactivitatea de întreprinzător” și art.361 „Confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor oficiale, a imprimantelor, ștampilelor sau sigiliilor false” din Codul penal.

În unele cazuri, persoana își arogă calitatea de reprezentant al asigurătorului. În prealabil, aceasta emite polițe de asigurare false, astfel încât ulterior asiguratului îi sunt cauzate prejudicii constând în privarea lui de posibilitatea de a încasa suma asigurată. În asemenea cazuri, calificarea trebuie făcută în conformitate cu art.190 și 361 CP RM.

Aceeași soluție de calificare se impune în situația când reprezentantul asigurătorului falsifică rezultatele expertizei de stabilire a valorii bunurilor asigurate. Ca urmare, se diminuează neîntemeiat mărimea sumei asigurate la care pretinde asiguratul. Până la producerea cazului asigurat, se poate vorbi doar despre prezența infracțiunii prevăzute la art.361 CP RM. După producerea cazului asigurat și, drept consecință, achitarea sumei asigurate, se atestă prezența și a infracțiunii de escrocherie. Este consemnabil că, la calcularea mărimumi prejudiciului produs asiguratului prin escrocherie, se va lua în considerație diferența de valoare de care acesta a fost fraudat prin falsificarea rezultatelor expertizei de stabilire a valorii bunurilor asigurate.

În doctrina juridică se consemnează și o altă variantă de săvârșire a escrocheriei de către asigurător. La baza acesteia se află elaborarea de către asigurătorul de rea-credință a unor reguli și condiții de asigurare, care îi acordă posibilitatea să nu plătească suma asigurată, transferând răspunderea asupra asiguratului [2]. Într-adevăr, conform lit.a) alin.(1) art.1315 din Codul civil al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 6.06.2002 [3], asigurătorul este obligat să aducă la cunoștința asiguratului, într-o formă adecvată, condițiile asigurării. Atunci când asigurătorul nu dorește să execute această obligație, el realizează înșelăciunea pasivă, adică „trecerea cu tăcerea a realității, când are loc ascunderea faptelor și a circumstanțelor care trebuie comunicate în cazul săvârșirii cu bună-credință și în conformitate cu legea a tranzacției patri-

moniale" [4]. Astfel, reprezentantul asiguratorului, încheind contractul de asigurare, induce cu bună-știință în eroare asiguratul și, prin înșelăciune, sustrage banii achitați de către acesta sub forma primelor de asigurare.

În alt context, escrocheria săvârșită de asigurat se atestă la etapa încheierii contractului de asigurare și/sau la etapa de executare a acestui contract.

În special, la etapa de încheiere a contractului de asigurare se poate realiza înșelăciunea în privința bunurilor asigurate. De exemplu, asiguratul solicită asigurarea unor bunuri care în realitate nu există, folosind la înfățișare bunurile străine, împrumutate în acest scop. De asemenea, pentru a proba existența bunurilor care în realitate nu există, asiguratul poate prezenta documente false (de exemplu, titlul de proprietate fals asupra apartamentului care se află, chipurile, în stăpânirea asiguratului; în realitate însă, asiguratul doar închiriază apartamentul în care locuiește și care constituie obiectul asigurării).

La fel, asiguratul poate induce în eroare asiguratorul în ce privește valoarea reală a bunurilor asigurate. Scopul asiguratului este să obțină suma asigurată, depășind limita stabilită legalmente. Pentru aceasta, asiguratul schimbă temporar bunurile sale cu bunuri străine de valoare mai mare sau prezintă asiguratorului documente false din care rezultă valoarea mai mare a bunurilor asigurate.

În conformitate cu lit.b) alin.(1) art.1316 din Codul civil, asiguratul este obligat să informeze asiguratorul despre alte contracte de asigurare încheiate la obiectul respectiv. Contrar acestei obligații și înșelându-l pe asigurator, asiguratul poate asigura aceleași bunuri la doi sau mai mulți asiguratori. Este posibil ca acest procedeu al înșelăciunii săvârșite de asigurat să fie legat de cele două procedee conturate anterior: asiguratul își asigură de două sau mai multe ori bunurile de care nu dispune în realitate; asiguratul de două sau mai multe ori „umflă” valoarea reală a bunurilor asigurate. Însă, pentru a imputa fapta de escrocherie, este suficientă dubla asigurare a acelorași bunuri. Aceasta deoarece suma asigurată, încasată de la cel de-al doilea asigurator (care nu a fost informat cu privire la contractul de asigurare încheiat cu primul asigurator), se va considera sustrasă.

Dar, înșelăciunea poate privi nu doar bunurile, ci și alte obiecte ale asigurării: persoana; răspunderea civilă.

Potrivit alin.(1) art.1303 din Codul civil, în cazul asigurării de persoane se asigură viața și sănătatea (inclusiv integritatea psihică) a asiguratorului. De cele mai dese ori, înșelăciunea, realizată de asigurat, se referă la sănătatea acestuia. Astfel, o persoană bolnavă incurabil se poate asigura pretinzând că este sănătoasă; un invalid se poate asigura pretinzând că este plener capabil de muncă etc. În această privință, asiguratul folosește documente oficiale false (în primul rând, documente constatatoare privind starea sănătății), fie determină un impostor (care este o persoană sănătoasă (capabilă de muncă)) să treacă controlul medical în locul asiguratului.

La etapa de executare a contractului de asigurare, înșelăciunea din partea asiguratului se referă mai cu seamă la producerea cazului asigurat.

În situația dată, deși cazul asigurat nu se produce, asiguratul afirmă contrariul. Pentru aceasta, asiguratul își tăinuiește bunurile asigurate și înscenează sustragerea acestora de către persoane necunoscute (se comite efracția ușilor de acces; sunt imobilizați prin legare membrii familiei asiguratului; se distrug sau se deteriorează unele bunuri din încăpere, alt loc pentru depozitare sau locuință; se apelează la poliție etc.) [5].

Înșelăciunea poate viza și alte circumstanțe care se invocă pentru încasarea de către asigurat a sumei asigurate: graviditatea; nașterea copilului; atingerea vârstei de pensionare; aflarea în postură de șomer; incapacitatea temporară de muncă etc. În toate aceste cazuri, quantumul prejudiciului cauzat asiguratorului este determinat de mărimea asigurărilor sociale de care a beneficiat ilegal asiguratul (indemnizația de graviditate, ajutorul de naștere, alocația pentru șomer, subsidiul pentru incapacitate etc.).

În unele cazuri, în vederea obținerii ilegale a sumei asigurate, asiguratul întreprinde anumite acțiuni care grăbește producerea cazului asigurat. La concret, bunurile asigurate (casa, dependențele, automobilul, culturile agricole etc.) sunt distruse sau deteriorate pe calea incendierii, explozării, inundării etc. În mod vădit, asemenea acțiuni depășesc latura obiectivă a escrocheriei, fapt pentru care necesită calificare suplimentară. În doctrina penală se propune ca, în ansamblu, cele săvârșite să fie calificate conform art.190 și art.197 „Distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor” din Codul penal [6]. Agreăm această soluție de încadrare juridică: asiguratul urmează a fi tras la răspundere și conform art.197 CP RM, chiar dacă bunurile pe care le distruge sau le deteriorează îi aparțin. Or, conform alin.(3) art.1 al Legii Republicii Moldova cu privire la proprietate, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 22.01.1991 [7], „proprietarul are dreptul să exercite față de bunurile sale orice acțiuni care nu contravin legilor...”. Deoarece distrugerea sau deteriorarea

propriilor bunuri se face în scopul încasării frauduloase a sumei asigurate, acțiunea asiguratului nu mai poate fi considerată exercitare îndreptățită a atributului de dispoziție (ca atribut al dreptului de proprietate), deci nu este legală. Nu se poate susține că acțiunea de distrugere sau deteriorare a propriilor bunuri este absorbită de infracțiunea de escrocherie. Or, înșelăciunea constă nu în distrugerea sau deteriorarea propriilor bunuri. În realitate, înșelăciunea constă în anunțarea falsă de către asigurat a asiguratorului că cazul asigurat s-a produs fără vreun aport al asiguratului. În concluzie, în situația analizată urmează a se impune calificarea prin concurs: conform art.190 și art.197 CP RM.

În situația examinată, caracterul ilegal al obținerii de către asigurat a sumei asigurate se desprinde din analiza prevederilor art.1326 din Codul civil. Conform acestei reglementări, asiguratul este obligat să-l informeze de îndată pe asigurator asupra împrejurărilor periculoase apărute sau despre care a luat cunoștință după încheierea contractului; dacă împrejurarea periculoasă este provocată intenționat de către asigurat sau dacă necunoașterea împrejurărilor ce au existat deja la momentul încheierii contractului se datorează vinovăției acestuia, asiguratorul are dreptul să rezilieze contractul fără preaviz. Întrucât în ipoteza descrisă, pe lângă semnele unui delict civil, sunt prezente semnele faptelor incriminate la art.190 și la art.197 CP RM, se justifică intervenția legii penale.

Un anume specific îl comportă procedeele aplicate de asigurat la săvârșirea escrocheriei, când obiectul de asigurare îl reprezintă automobilul. Pot fi deosebite trei ipoteze de săvârșire a escrocheriei în astfel de condiții:

- 1) obținerea despăgubirii de asigurare peste mărimea sumei asigurate;
- 2) obținerea ilegală a despăgubirii de asigurare pe calea falsificării cazului asigurat;
- 3) mărirea ilegală a cuantumului despăgubirii de asigurare.

Vizavi de prima ipoteză, trebuie de menționat că suma asigurată nu poate depăși valoarea reală a automobilului la momentul încheierii contractului de asigurare. În pofida acestui fapt, asiguratul prezintă asiguratorului informații false cu privire la automobilul ce urmează a fi asigurat. În momentul încheierii contractului de asigurare, evaluarea automobilului se face în temeiul datelor din cataloagele specializate, apreciindu-se în special astfel de parametri ai automobilului, ca: marca automobilului; modelul automobilului; anul de fabricație a automobilului. Corespunzător, asiguratul întreprinde acțiuni de „înnoire” a propriului automobil, adică falsifică informația cu privire la anul de fabricație (de exemplu, Mercedesul cu anul de fabricație 2000 „se transformă” în Mercedes cu anul de fabricație 2005). De asemenea, pot fi falsificate datele cu privire la modelul automobilului (mai ales când între unele modele nu există decât diferențe relativ imperceptibile (de exemplu, BMW-318 „se transformă” în BMW-525)). Nu este exclus ca asiguratul să înșele asiguratorul concomitent în privința anului de fabricație și a modelului (mărcii) automobilului ce urmează a fi asigurat. Înșelăciunea se realizează cu ajutorul falsurilor care imită: fișa (cartea) tehnică; certificatul de înregistrare a automobilului; procura etc. Nu de rare ori, săvârșirea escrocheriei în condițiile reliefate devine posibilă datorită participației agenților, experților de evaluare sau a altor angajați ai întreprinderilor de asigurare. De regulă, aceștia joacă rolul de complici la infracțiunea de escrocherie.

În unele situații, automobilul este asigurat concomitent la două sau mai multe întreprinderi de asigurare, după care sunt imitate cazurile asigurate (sustragerea, incendierea), în rezultat asiguratul obținând despăgubirea de asigurare din partea tuturor acestor întreprinderi. Mai mult, la automobilele „sustrase” sau „incendiate” se falsifică seria, numărul de identificare a șasiului, caroseriei sau motorului auto prin ștergere, înlocuire sau modificare. După care automobilul este înregistrat după un „om de paie” și asigurat din nou, dar deja la alte întreprinderi de asigurare [8].

În cea de-a doua ipoteză consemnată mai sus are loc obținerea ilegală a despăgubirii de asigurare pe calea falsificării cazului asigurat. În această ipoteză, se asigură un automobil care ulterior este tănuț de către asigurat. Despre „sustragere” se comunică la poliție, după care întreprinderea de asigurare este informată relativ la producerea cazului asigurat. Pentru această schemă este caracteristic că cazul asigurat e falsificat fie la începutul termenului asigurării, fie nu cu mult timp înainte de expirarea acestui termen: cei care și-au făcut îndeletnicire din escrocheria săvârșită în sfera de asigurare se grăbesc să obțină despăgubirea de asigurare, pentru a-și alege apoi o altă întreprindere de asigurare în calitate de victimă; la o altă categorie de escroci, intenția infracțională apare cu puțin înainte de expirarea termenului de asigurare. Logica conduitei lor este următoarea: cazul asigurat nu s-a produs, deci banii achitați sub forma primelor de asigurare au fost plățiți în van. Însă, aceștia pot fi întorși, încasându-se și un profit considerabil.

În ipoteza analizată, este posibil ca reprezentanții asiguratorului să pună la îndoială temeinicia revendicărilor asiguratului, verificând împrejurările producerii cazului asigurat și reținând achitarea despăgubirii de asigurare. Nu este exclus ca asiguratul să recurgă la săvârșirea șantajului asupra reprezentanților asiguratorului, constrângându-i pe aceștia să-i remită banii constituind despăgubirea de asigurare. În aceste circumstanțe, cele săvârșite formează tentativa de escrocherie în concurs cu șantajul. Tentativă de escrocherie, deoarece, din cauze independente de voința făptuitorului, acțiunea lui de revendicare a despăgubirii de asigurare (prin falsificarea cazului asigurat) nu și-a produs efectul.

Este posibil ca asiguratul să obțină ilegal despăgubirea de asigurare, fără a recurge la șantaj, ca mijloc extrem. În astfel de cazuri, se face totul pentru a se tăinui urmele infracțiunii de escrocherie, eventual pentru a fi săvârșită o altă asemenea infracțiune. În acest scop, automobilul, care a reprezentat obiectul asigurării, se vinde integral sau bucată cu bucată. Alteori, se falsifică elementele de identificare a automobilului (adică e săvârșită infracțiunea prevăzută la art.276 CP RM). De menționat că folosirea în viitoarea schemă a unui automobil cu elementele de identificare false nu necesită calificarea suplimentară conform art.277 „Folosirea unui autovehicul cu elementele de identificare false” din Codul penal. Aceasta deoarece o asemenea folosire frauduloasă a automobilului constituie fondul acțiunii de înșelăciune, deci reclamă calificarea numai potrivit art.190 CP RM.

În cazuri mai puțin frecvente, falsificarea cazului asigurat presupune falsa incendiere a automobilului. Mai puțin frecvente, deoarece presupune un profit comparativ mai redus decât în cazul pretinsei sustrageri. Pentru a nu suferi pierderi, făptuitorul procură la un preț derizoriu un automobil uzat de același model, îl transportă la locul de parcare a automobilului, care în realitate formează obiectul asigurării, și îl incendiază.

În fine, în cea de-a treia ipoteză – de mărire ilegală a cuantumului despăgubirii de asigurare – infracțiunea de escrocherie e comisă ca urmare a producerii cu adevărat a cazului asigurat. Profitând de aceasta, asiguratul încearcă nu doar să-și recupereze daunele suferite, dar și să obțină de la asigurator mijloace bănești pentru reparația suplimentară sau înlocuirea părților automobilului ce nu au fost degradate în evenimentul, pentru înlăturarea consecințelor căruia s-a făcut asigurarea. Pentru aceasta, asiguratul deteriorează intenționat părțile uzate ale automobilului (sistemul de iluminare nefuncțional, detaliile ruginite ale caroseriei etc.). În același scop, se poate „umfla” nota de plată privind reparația părților automobilului care a suferit deteriorare la producerea cazului asigurat.

În încheiere, considerăm că, datorită evoluării accelerate a relațiilor sociale, se profilează necesitatea incriminării într-o reglementare distinctă (alineat al art.190 CP RM sau chiar articol aparte) a escrocheriei săvârșite în sfera asigurării. Ca model de inspirație pot servi reglementările de rigoare din legislația penală a unor state avansate: §263 și §265 din Codul penal german; §151 din Codul penal austriac; art.213 din Codul penal bulgar; art.178 din Codul penal leton; art.327 și art.328 din Codul penal olandez; art.298 din Codul penal polonez; art.183 și art.198 din Codul penal chinez etc.

Referințe:

1. De exemplu: Ciobanu O. Asigurarea bunurilor – Cargo // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.1. - P.52-56; *Idem*. Etapele încheierii contractului internațional de asigurare // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.2. - P.44-46; *Idem*. Contractul de asigurare obligatorie de răspundere civilă pentru pagubele produse în urma accidentelor auto // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.3. - P.50-52; *Idem*. Aspecte generale ale asigurării maritime // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.4. - P.45-48.
2. Преступления в интересах страховщиков // <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch9p6.htm>
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 2002.- Nr.82-86.
4. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.282.
5. Лопашенко Н. Мошенничество в сфере страхования // <http://businessacademy.com.ru/strahbusiness.html>
6. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. și alții. Op. cit., p.305.
7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1991. - Nr.3-4-5-6.
8. Федоткин Д.В. Мошенничество в страховании. Что необходимо знать страхователю // <http://businessacademy.com.ru/strahbusiness.html>

Prezentat la 20.03.2007

CONCEPTUL DE PEDEAPSA ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT

Ludmila DUMNEANU

Catedra Drept Penal și Criminologie

Punishment is one of the most important concepts of the criminal law that is why the researches regarding its stipulation in different legislations are always necessary and significant. There are many criminal codes that do not provide the notion and the purpose of the punishment. In fact the penal legislation establishes just the system of punishment. This system contains different categories of punishment, depending on the state policy, state location and, why not, religion of the population. This article makes a deep analysis of the punishment concept in comparative criminal law and represents a detailed study on the criminal legislations of different countries and systems of law.

De regulă, în Codurile penale ale statelor lipsesc norme cu privire la noțiunea și scopurile pedepsei penale. De fapt, legislația penală determină numai sistemul de pedepse, care pot fi numite în caz de comitere a infracțiunii, acesta fiind obiectul de cercetare al doctrinei dreptului penal. Totodată, este de remarcat că există numeroase concepții de pedeapsă care diferă după conținut: începând de la ideea de răsplată potrivit principiului talionului și până la ideile de resocializare a infractorului.

Codul penal al Republicii Moldova, pentru prima dată în istoria legislației penale autohtone și printre puținele legislații penale străine, a formulat definiția de pedeapsă, fixând totodată și scopurile acesteia. Este poate cea mai aproape de soluționarea unei probleme vizate într-o legislație. Prin urmare, art.61 enunță: „Pedeapsa penală este o măsură de constrângere statală și un mijloc de corectare și reeducare a condamnatului ce se aplică de instanțele de judecată, în numele legii, persoanelor care au săvârșit infracțiuni, cauzând anumite lipsuri și restricții drepturilor lor”. Instituția pedepsei s-a dezvoltat din punct de vedere istoric de la privat la public. În formațiunile comune prestatale sancțiunile pentru încălcările de interese colective sau personale purtau un caracter respectiv comun sau interpersonal.

Pe măsura dezvoltării statului și dreptului, se modifică și aplicarea pedepsei pentru infracțiuni: inițial, în coroborare cu măsuri de constrângere publice de stat și private, apoi devin mai mult publice și, în final, se transformă în măsuri de constrângere statale.

În general, știința despre pedeapsă și scopurile ei este elaborată în diferite state de către teoreticienii de drept penal. De exemplu, autorii români menționează: săvârșirea infracțiunii și stabilirea răspunderii penale pentru aceasta au drept consecință inevitabilă aplicarea sancțiunilor de drept penal prevăzute de lege, „*pentru restabilirea ordinii de drept, pentru constrângerea și reeducarea infractorului*” [1].

În izvoarele doctrinare engleze de drept penal pedeapsa este definită, de regulă, „drept cauzare autoritară de suferințe persoanei pentru comiterea de către aceasta a unei infracțiuni”. Autorii americani prin pedeapsă înțeleg o privare (suferință) determinată, numită prin hotărârea instanței pentru încălcarea interdicției penale. Astfel, aceștia se axează pe stabilirea scopurilor pedepsei, însă nu sunt excluse și unele precizări mai aprofundate, detaliate. Spre exemplu, autorul american J.Hallom susține: „În primul rând, pedeapsa constituie o privare (un rău, o suferință). În al doilea rând, ea este forțată. În al treilea rând, ea este numită în numele statului; este „sancționată”. În al patrulea rând, pedeapsa presupune prezența unor reguli și încălcarea acestora, stabilită în mod formal în hotărârea instanței. În al cincilea rând, ea se aplică celui care încalcă prevederile legale, care cauzează o daună, iar aceasta presupune o totalitate de norme, care trebuie să ia în considerare că atât dauna, cât și pedeapsa au semnificație din punct de vedere etic. Iar în al șaselea rând, quantumul și tipul pedepsei depind de dauna cauzată, adică ele sunt proporționale daunei, dar pot fi atenuate sau agravate de personalitatea infractorului, de motivele și intențiile sale” [2]. Cu toate acestea, putem spune că doctrina americană a suferit influența teoriilor de bază ale pedepsei, elaborate de către dreptul penal englez.

În Anglia, relativ la misiunea pedepsei penale au fost remarcate trei teorii de bază:

- a) pedeapsa este o răsplată;
- b) pedeapsa este un mijloc de intimidare;
- c) pedeapsa este un mijloc de corectare a condamnatului.

Fiecare dintre aceste orientări reclamă unele explicații. La momentul actual predomină ideea privind aplicarea mijloacelor de represiune penală, care să urmărească concomitent toate trei scopuri – răsplată, intimidarea și corectarea, cu toate că în cazuri aparte coraportul acestora poate fi diferit.

Teoria engleză contemporană susține că *pedeapsa este o răsplată* (teoria răsplății sociale); ea trebuie interpretată ca răsplată pentru a satisface sentimentul de echitate al victimei (instaurarea adevărului social). În

acest caz, statul apare ca mijlocitor în satisfacerea simțurilor persoanei căreia i-a fost cauzată o daună. Tot în acest sens există o altă tălmăcire, anume: că pedeapsa are scop de ispășire. Autorii englezi *Cross și Jons* explică că infractorul însuși se expune suferințelor, pentru a ajunge să conștientizeze justetea pedepsirii [3].

Este destul de răspândită și interpretarea precum că pedeapsa ca răsplată reprezintă un mijloc de admonestare morală, adică un mijloc prin care întreaga societate nu acceptă și condamnă un asemenea comportament ilegal. Incriminarea faptei penale trebuie făcută „pe măsură”, pentru a satisface publicul, adică condamnatului trebuie să i se aplice o pedeapsă peotriva faptei comise.

Temeinicia aplicării pedepsei în acest sens juriștii englezi o explică prin faptul că răsplata, ca instalare a echității pentru întreaga societate, nu înseamnă o răsplată personală, de aceea ea este învoită și, totodată, justificată.

Totodată, din această teorie mai deducem că în dorința de a înfăptui justiția să nu fie încălcat principiul, conform căruia dauna cauzată în urma aplicării unei pedepse să nu o depășească pe cea survenită în urma comiterii unei infracțiuni, adică reprimarea faptei infracționale trebuie să fie în limitele unei „pedepse echitabile”. Oponenții respectivei teorii, criticând aceste enunțuri, remarcă necorespunderea vădită a criteriilor morale ale societății moderne cu cerințele primitive de răsplată.

Pedeapsa ca mijloc de intimidare în doctrina penală engleză comportă un scop dublu al prevenției: general și special. Reprezentanții acestei teorii privesc condamnatul ca o ofrandă adusă societății în interesele generale ale prevenției, adică condamnatul este pedepsit astfel încât să servească cuiva de învățătură.

Specific acestei teorii este devierea de la principiul „pedepsei echitabile”, adică de la regula că dauna pedepsei nu trebuie să depășească dauna infracțiunii.

Actualmente, corectarea ca scop special al pedepsei a devenit un deziderat foarte popular în viziunile teoreticienilor englezi, astfel că au început să apară proiecte de reformă în teoria pedepsei penale.

Pornind de la această premisă, criteriul de aplicare a pedepsei sau a altor măsuri juridico-penale îl constituie nu gravitatea faptei *de facto*, ci „pericolul” subiectiv pe care îl emană personalitatea infractorului pentru societate. Însăși comiterea infracțiunii este privită doar ca un temei de aplicare a măsurilor juridico-penale față de subiect. Comoditatea acestei teorii constă, potrivit opiniei juriștilor englezi, în menținerea posibilității de aplicare atât a măsurilor de influență cu caracter represiv, cât și a celor lipsite de acest caracter, dar mai accesibile și mai puțin costisitoare.

Este de remarcat valoarea acestei teorii: ea asigură într-un mod mai eficace resocializarea infractorului, acesta fiind adevăratul scop pe care îl reclamă aplicarea pedepsei. Dar, în general, în virtutea scopului pe care trebuie să-l urmărească pedeapsa, doctrina engleză enunță că aplicarea măsurilor represive penale trebuie să urmărească deopotrivă și scopul de răsplată, intimidare și corectare. Până la moment, legislația penală engleză nu a formulat expres în lege scopurile pedepsei penale, precum le formulează, de exemplu, art.61 CP RM: „Pedeapsa are scop restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului, precum și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni atât din partea condamnaților, cât și a altor persoane. Executarea pedepsei nu trebuie să cauzeze suferințe fizice și nici să înjosească demnitatea persoanei condamnate”. Dar, de fapt, după cum am remarcat chiar de la început, puține dintre legislațiile penale definesc atât noțiunea, cât și scopurile pedepsei penale. O situație analogică este prevăzută și în Codul penal al Federației Ruse; mai mult decât atât, aceasta a fost printre primele state din lume care legislativ a asigurat noțiunea și scopurile pedepsei penale.

În legislația penală a unor state scopurile pedepsei sunt formulate indirect. Codul penal –Model al SUA din 1962 formula scopurile de aplicare a principiilor privind pronunțarea sentințelor, printre care:

- 1) prevenirea comiterii de noi infracțiuni;
- 2) ajutorarea în corijarea și reintegrarea socială a condamnatului etc. [4].

Mențiunea indirectă a scopurilor de bază ale pedepsei este atestată și în legislația în vigoare a SUA. Astfel, în Partea II a art.3553 din Codul de legi al SUA, printre *factorii care trebuie să fie luați în considerare la stabilirea pedepsei* se enumeră: pedeapsa trebuie să contribuie la respectarea și aprecierea legilor; să influențeze binefăcător comportamentul infracțional; să asigure societatea împotriva noilor infracțiuni; să creeze posibilități pentru condamnat de a-și continua studiile, pentru pregătirea profesională, deservirea medicală sau alt tip de deservire [5]. Codul penal al Statului New York din 1967 printre scopurile pe care le urmărește legea penală enumeră: asigurarea securității publice, prevenirea comiterii atentărilor prin intimidare *aplicând pedeapsa*, resocializarea condamnatului, precum și izolarea lui, când aceasta o necesită interesul protecției societății (pct.6 art.1.05) [6].

În manualele americane de drept penal, în actele Ministerului de Justiție al SUA și în alte izvoare de drept adeseori se enumeră patru scopuri principale ale pedepsei: răsplata, intimidarea, privarea condamnatului de posibilitatea de a comite noi infracțiuni, corectarea acestuia [7].

Prin *răsplată* se are în vedere aplicarea pedepsei față de vinovat pentru a exprima atitudinea de condamnare de către societate a comportamentului său. Acest scop, spre deosebire de celelalte trei, se consideră „neutilitar”, adică în acest caz nu se urmărește altă utilitate decât reprimarea condamnatului pentru comiterea infracțiunii. Însă, adepții acestei teorii, mai ales autorul *J.Hall*, consideră că alte scopuri, cum ar fi prevenirea infracțiunilor și protecția societății, nu constituie decât niște lansări repetate, fără semnificație.

Intimidarea, ca și în dreptul penal englez, este privită sub două aspecte: generală și individuală, ambele orientate spre preîntâmpinarea infracțiunilor fie de către un cerc indeterminat de persoane, fie de către un singur infractor, dar în dreptul american accentul este pus pe intimidarea generală.

Privarea de posibilitatea de a comite noi infracțiuni presupune atât izolarea condamnatului de societate, protejând astfel persoanele de eventualele atentate comise de către acesta, cât și aplicarea pedepsei capitale.

Prin *corectare* se subînțelege modificarea comportamentului condamnatului, astfel încât el în general renunță la activitatea infracțională. O mare parte dintre exponenții acestei teorii sunt psihologi, psihiatri, alți specialiști, care văd originea criminalității în factorii de natură biologică. Această teorie recunoaște posibilitatea aplicării măsurilor de corectare, indiferent de gradul de vinovăție în comiterea infracțiunii, dar numai datorită „stării periculoase” a persoanei.

În ultimii ani, în SUA se observă tendința de a elabora o teorie unică, unanim acceptată, privind vinovăția, care ar reuni reprezentanții tuturor concepțiilor tradiționale. Analiza literaturii de specialitate americane contemporane care se referă la problema în cauză demonstrează recunoașterea treptată a fiecărei teorii luate în parte, izolată una de alta, constatând, totodată, că un scop sau altul poate căpăta o importanță mai mare în funcție nu numai de o perioadă de timp, dar și de organul care execută pedeapsa. În realitate, legiuitorul poate da importanță unor scopuri, instanța judecătorească – altor, iar organele penale de executare pot acorda prioritate cu totul altor scopuri.

Astfel, se conturează o teorie „mixtă” privind scopurile pedepsei. Părtașii acestei teorii demonstrează că pedeapsa urmărește două grupuri aparte de scopuri:

- inutile (realizarea acestora nu oferă rezultate practice reale);
- utile (asigură realizarea unor consecințe practice reale).

La prima categorie se atribuie scopurile de răsplată și ispășire, iar la a doua – neutralizarea, intimidarea și resocializarea.

Toate aceste scopuri, în viziunea autorilor, trebuie să fie într-o relație de reciprocitate.

Atitudinea diversă a juriștilor americani față de scopurile urmărite de pedeapsă influențează nemijlocit hotărârile emise pe cazuri penale concrete. Astfel, s-a constatat că celor două persoane care au comis una și aceeași faptă, în unele și aceleași condiții, dar în diferite state, le-au fost aplicate pedepse diferite. Cu toate că asemenea situație are teme legislative, atitudinea diversă a juriștilor practicieni față de scopurile pedepselor conduce la surparea limitelor de pedepsire a unor și acelorași fapte, la încălcarea principiului echității, la limitarea esențială a drepturilor condamnaților.

În Franța, problema esenței și scopurilor pedepsei are la bază două concepții: neoclasicismul contemporan și noua apărare socială. Reprezentanții primului curent insistă asupra necesității realizării a două scopuri primordiale ale pedepsei: răsplata și intimidarea. Totodată, gravitatea pedepsei trebuie să corespundă în măsură posibilă gravității infracțiunii săvârșite. Inseși trăsăturile esențiale ale pedepsei reprezintă exprimarea scopurilor ei. Pedeapsa are un caracter determinat, adică dreptul penal francez trebuie să evite aplicarea pedepselor pe un termen indeterminat. Prin urmare, se constată necesitatea executării pedepsei în corespundere exactă cu sentința, fără o atenuare ulterioară a regimului de deținere, liberare condiționată înainte de termen, alte privilegii; de altfel, pedeapsa își va reduce din importanța sa privind intimidarea și răsplata.

Reprezentanții celui de-al doilea curent sunt oponenții unei asemenea tratări a pedepsei. În calitate de scopuri ale pedepsei ei indică corectarea și resocializarea condamnatului. „Pedeapsa trebuie întocmită în așa mod încât ea de la sine să reeduce, de asemenea este necesar ca funcțiile ei de resocializare să fie recunoscute ca principale, deosebindu-se concepția neoclasicistă de educație simplă care are drept scop numai răsplata. În primul rând, pedeapsa trebuie să urmărească scopul reintegrării infractorului în societate” [8].

În acest context este de menționat că Codul penal francez din 1992 nu conține dezvoltarea noțiunii de pedeapsă sau enunțarea scopurilor acesteia, dar în mod indirect, ca și în cadrul legislației penale a SUA, Codul de procedură penală francez referitor la unele măsuri juridico-penale concrete prescrie câteva scopuri ale pedepsei. Astfel, pentru comiterea unor infracțiuni (omor însoțit de viol, omor al unui minor etc.) persoanele își ispășesc pedeapsa în unele instituții penitenciare, „care pot asigura adaptarea continuă medicală și psihică” (art.718). Această dispoziție presupune că părăsirea temporară a instituției penitenciare are drept scop pregătirea procesului de adaptare medicală și psihică a condamnatului „pentru a reuși păstrarea relațiilor de familie ale acestuia, îndeplinirea unor obligații care necesită prezența lui” etc.

Liberarea condiționată poate fi posibilă numai în cazul când există „informații certe despre readaptarea socială a condamnatului” (art.729) [9]. Readaptarea socială este reglementată și în alte norme procesual penale – art.720-4, 721-1 etc. Prin urmare, legiuitorul francez pune accentul pe resocializare în calitate de scop al pedepsei. Din aceste considerente, în legislația penală și-au găsit apariția noi categorii de privațiune de libertate (privațiunea de libertate la domiciliu, la locul de muncă), institutul probațiunii și altele. Totuși, legiuitorul francez trece sub tăcere care ar fi scopurile de aplicare a unor asemenea categorii de pedepse cum este detențiunea pe viață, amenda în mărimi foarte mari.

Putem concluziona că legislația penală franceză actuală uneori încearcă să conjuge ideile neoclasicismului, atunci când consideră de cuviință să aplice pedepse grave pentru comiterea unor infracțiuni de aceeași gravitate cu pedeapsa, astfel încât scopul de resocializare a condamnatului este trecut pe planul doi, urmărindu-se tendința de răsplată. Alteori însă ideile principiale ale școlii apărării sociale constituie scopul primordial al pedepsei. De exemplu, în domeniul delictelor au fost reduse pedepsele pe termen îndelungat, considerându-se că aplicarea acestora nu este eficientă; din contra, condamnatul, fiind detașat de familie, procesul de muncă, calificarea profesională etc., se reinstalează cu greu în societate.

Codul penal polonez din 1997, în capitolul care prevede regulile despre aplicarea pedepselor și măsurilor juridico-penale, nu definește conceptul de pedeapsă, însă vorbește despre „scopurile preventive și de educare” ale pedepsei, care pot fi „realizate în raport de condamnat și de necesitățile în domeniul formării unei conștiințe juridice în societate” (art. 53) [10].

În cadrul aplicării pedepsei unui minor, instanța trebuie, în primul rând, să țină cont de scopul de a educa condamnatul (art. 54) [11].

Codul penal german nu explică esența noțiunii de pedeapsă, doctrina însă pune pedeapsa în funcție de scopurile acesteia. Astfel, în doctrina germană în problema scopurilor pedepsei se confruntă două curente privind teoria pedepselor: *absolut și relativ*.

Potrivit primului curent, scopul primordial al pedepsei este răsplata pentru răul cauzat. Acesta este scopul absolut al pedepsei, alte scopuri decât acesta nu trebuie puse în sarcina pedepsei. Părtașii celui de-al doilea curent consideră drept scop prioritar al pedepsei prevenirea comiterii de noi infracțiuni prin metoda intimidării.

Sunt atestate și teorii mixte privind pedeapsa, acestea constituind, de fapt, nucleul actualei teorii a pedepselor. În comentariile la Codul penal german se enunță că scopul pedepsei este de „a revanșa încălcarea de drept și, totodată, de a intimida răufăcătorul și, în general, orice persoană de a comite ulterior încălcări de drept”. Aici, în calitate de scopuri principale ale pedepsei se afirmă de acum răsplata și intimidarea.

În general însă, pedeapsa constituie o consecință juridică normată a unei fapte infracționale săvârșite cu vinovăție [12].

În concluzie trebuie de reținut că esența și natura pedepsei, dezvăluirea scopurilor acesteia constituie, în majoritatea statelor, obiect de cercetare al doctrinei juridico-penale. Rare cazuri când legislația penală stabilește definiția și scopurile pedepsei penale; de cele mai dese ori, acestea fie că sunt menționate în treacăt, fie că, în general, nu există referințe asupra lor. Totuși, este unanim recunoscut că pentru asigurarea realizării scopurilor pedepsei este invocat sistemul de pedepse, în majoritatea cazurilor reglementat normativ.

Referințe:

1. Bulai C., Filipaș A., Mitrache C. Drept penal român. Curs selectiv pentru licență. - București: Press Mihaela, 1997, p.140.
2. Курс уголовного права. Часть Общая. Том 2. - Москва: Зерцало, 1999, с.340.
3. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии. Часть Общая. - Москва: Юридическая литература, 1991, с.178.
4. Курс уголовного права, с.341.
5. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): Сборник законодательных материалов / Под ред. И.Д. Козочкина. - Москва: Зерцало, 1999, с.77.
6. Ibidem, p.98.
7. Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Современное американское уголовное право. - Москва, 1990, с.71.
8. Ансель М. Новая социальная защита. - Москва, 1970, с.267-268.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Франции. - Москва: Юридический колледж МГУ, 1996.
10. Уголовный кодекс Республики Польша / Под общей редакцией Кузнецовой Н.Ф. - Минск: Тесей; 1998, с.22.
11. Ibidem, p.22.
12. Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран. - Москва: Зерцало, 1998, с.150.

Prezentat la 15.03.2007

НАРУШЕНИЕ ПО ХАЛАТНОСТИ ПРАВИЛ И МЕТОДОВ ОКАЗАНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ

Лилия ГЫРЛА

Кафедра уголовного права и криминологии

Obiectivele de bază ale acestei cercetări științifice sunt: definitivarea naturii juridice a greșelilor medicale; analiza tipurilor greșelilor medicale, precum și stabilirea particularităților răspunderii penale pentru săvârșirea infracțiunii prevăzute la art.213 CP RM. Cercetările întreprinse se bazează pe studierea doctrinei, legislației și a practicii judiciare existente în domeniul dat. În baza cercetărilor întreprinse s-a definitivat natura juridică a greșelilor medicale; s-au clarificat contradicțiile ce apar la aprecierea juridică a încălcărilor din neglijență a metodelor și regulilor de acordare a asistenței medicale; s-a adus claritate în delimitarea noțiunilor „greșeală medicală” și „caz fortuit”; s-a efectuat analiza încadrării juridice a faptei de încălcare din neglijență a metodelor și regulilor de acordare a asistenței medicale; s-a propus spre implementare și utilizare tipurile infracțiunii prevăzute în art.213 CP RM, a căror săvârșire poate fi incriminată lucrătorului medical.

The basic purposes of this scientific research are the defining of legal fundamental nature of medical errors; the legal analysis of medical errors as well as the establishing of the peculiarities of criminal liability for crime provided in the article 213 Criminal Code of Republic of Moldova. This scientific research is based on the studying of legal doctrine, legislation and judicial practice existing in this domain. As a result of this investigation the contradictions which appear during the legal appreciation of medical errors were clarified; the resemblances between “medical error” and “medical misfortune” were examined; a legal appreciation of the patients’ rights violation was performed; some useful recommendations were put forward.

Современный этап развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства связан с происходящими в Республике Молдова экономическими и политическими преобразованиями, обуславливающими необходимость коренного реформирования правовой системы. Реформа уголовного законодательства обрела свое логическое завершение.

Законодатель не оставил без внимания и нормы, закрепляющие уголовную ответственность за преступления, совершаемые медицинскими работниками. Коренные концептуальные преобразования, нашедшие свое отражение в Уголовном кодексе Республики Молдова от 18 апреля 2002, не могли не вызвать резонанса и в науке уголовного права.

Правоприменение столкнулось с проблемой, прежде не возникавшей, и не потому, что ее не существовало, а потому, что в прежних социально-экономических условиях для действовавшего законодательства она была прозрачной. Так, судебная инстанция, прежде всего, не обладает и не обязана обладать специальными познаниями в области медицины. Суд в своих выводах опирается на данные судебно-медицинской экспертизы (СМЭ), но оценить их приемлемость для целей правоприменения суд не в состоянии. О пороках же СМЭ по делам о медицинских преступлениях достаточно широко известно – корпоративность, защита «чести мундира» и т.д. Суд, целиком и полностью полагаясь на выводы судебно-медицинской экспертной комиссии, по существу передоверяет ей правоприменительный инструмент [1].

Как следствие, на сегодняшний день в Республике Молдова *отсутствует независимая судебно-медицинская экспертиза*, которая была бы свободна в своих выводах и заключениях, в частности – по делам о преступлениях в отношении медицинских работников. По нашему мнению, это является большим упущением.

Другой не менее важной проблемой является *отсутствие руководящих разъяснений* Пленума Высшей Судебной Палаты Республики Молдова по делам о преступлениях, совершаемых медицинскими работниками. Деятельность правоохранительных органов усложняется отсутствием элементарных познаний в области медицины, а также действующего законодательства в данной области.

Отметим, что и *само законодательство в сфере осуществления медицинской деятельности не является совершенным*. Ярким тому примером, по нашему мнению, служит существующая уголовно-правовая норма, закрепляющая ответственность за нарушение по халатности правил и методов оказания медицинской помощи (ст. 213 УК РМ).

Исходя из общих принципов толкования уголовно-правовых норм и правил квалификации, можно отметить, что данная норма по своей структуре является бланкетной, то есть отсылающей к нормам других отраслей права, как это имеет место, например, при нарушении правил охраны труда (ст. 183 УК РМ). *Возникает логический вопрос: к нормам какой отрасли права отсылает ст. 213 УК РМ?* К сожалению, ответа не существует. Скромные попытки юристов объяснить такую конструкцию анализируемой уголовно-правовой нормы не дали желаемых результатов. Выход один – самостоятельно разбираться в сложившейся ситуации.

Обратимся к специальной медицинской литературе. Причинение вреда здоровью пациента чаще всего связано с врачебной ошибкой, ятрогенными заболеваниями и несчастными случаями, обусловившими неблагоприятный исход лечения.

В специальной юридической литературе приводится несколько определений врачебных ошибок. На сегодняшний день распространено определение врачебной ошибки, сформулированное академиком Давыдовским И.В.: «врачебные ошибки – это следствие добросовестного заблуждения врача при выполнении им профессиональных обязанностей» [2]. Главное отличие ошибки от других дефектов врачебной деятельности, по его мнению, состоит в исключении умышленных действий, небрежности, халатности и невежества.

Большинство же специалистов полагают, что понятие врачебной ошибки должно охватывать и такие дефекты, которые связаны с преступной небрежностью. Так, Ригельман Р. отмечает, что врачебная ошибка является неосторожным преступлением. Неосторожность, по его мнению, является следствием отсутствия необходимых знаний и недобросовестности [3].

В юридической литературе *под врачебной ошибкой* понимают противоправное виновное деяние медицинского работника, повлекшее причинение вреда здоровью пациента, либо случайное невиновное причинение вреда, либо обстоятельство, смягчающее ответственность [4].

Классификация врачебных ошибок может быть проведена по различным основаниям. В зависимости от того, в какой сфере или на каком этапе оказания медицинской помощи они были допущены, можно выделить следующие:

1. **Диагностические ошибки** – ошибки в распознавании заболеваний и их осложнений, просмотр либо ошибочный диагноз заболевания или осложнения. Эта группа ошибок является наиболее многочисленной.
2. **Лечебно-тактические ошибки** – как правило, они являются следствием диагностических ошибок, хотя такая взаимосвязь не является абсолютной.
3. **Технические ошибки** – просчеты в проведении диагностических и лечебных манипуляций, процедур, методик, операций.
4. **Организационные ошибки** – недостатки в организации тех или иных видов медицинской помощи, необходимых условий функционирования той или иной службы.
5. **Деонтологические ошибки** – это ошибки в поведении врача, его общении с больными и их родственниками, средним и младшим медперсоналом.
6. **Ошибки в заполнении медицинской документации** – малопонятные, неточные записи операций, неправильное ведение дневника послеоперационного периода, выписки при направлении больного в другое медицинское учреждение.

Вместе с тем, ст. 213 УК РМ – Нарушение по халатности правил и методов оказания медицинской помощи, предусматривает уголовную ответственность именно за совершение врачебной ошибки. О нарушении каких правил и методов идет речь? Где приводиться исчерпывающий перечень таковых, и существует ли он вообще? Попробуем в этом разобраться.

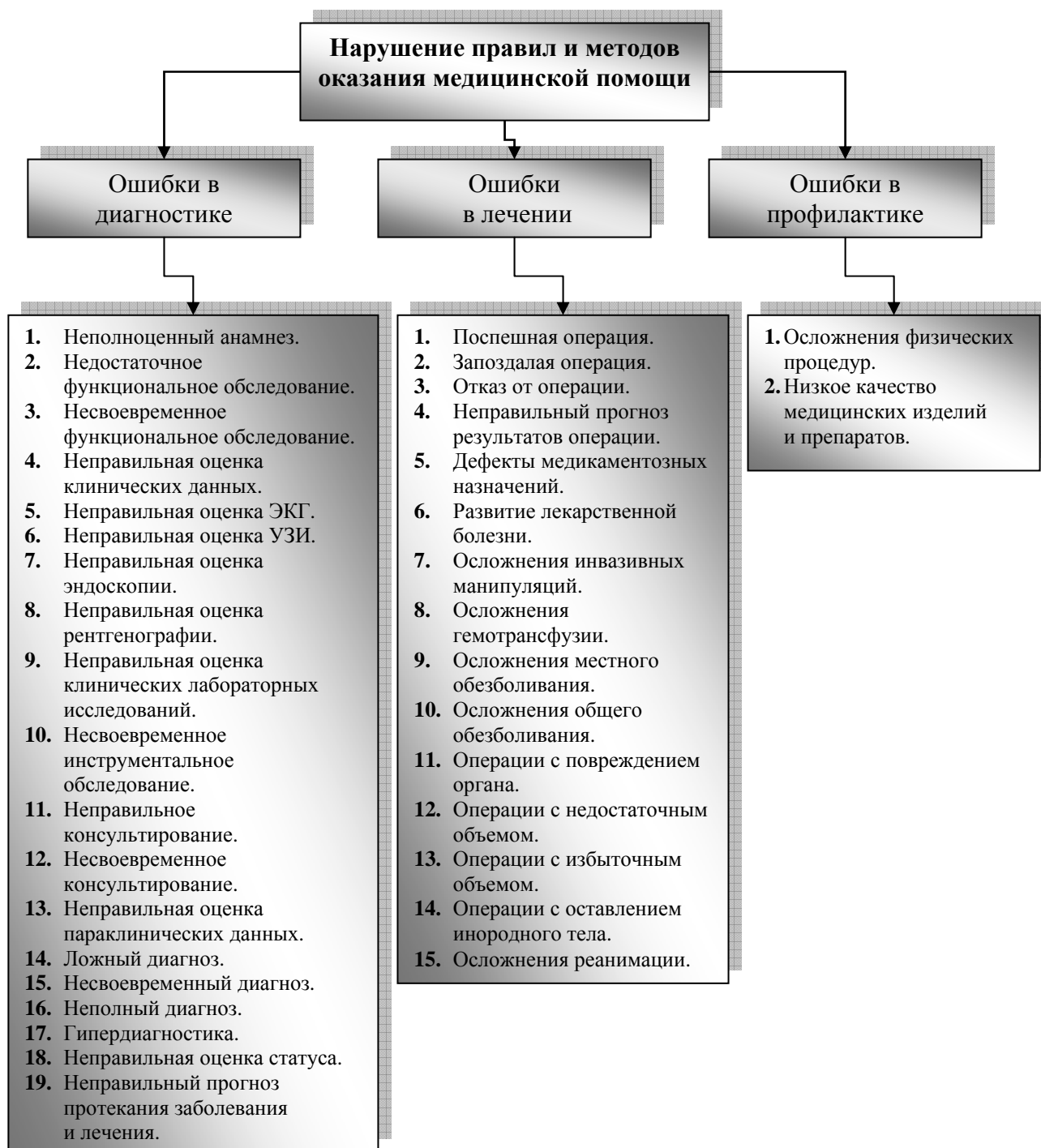
Медицина представляет собой такую отрасль науки, где правовое регламентирование представляется труднореализуемым, в частности когда речь заходит о правилах и методах оказания медицинской помощи. Это обусловлено в первую очередь тем, что в медицинской практике используются наиболее выверенные из существующих способы *диагностики, лечения, профилактики и реабилитации*. Но эффективные в отношении наиболее вероятных, часто встречающихся вариантов протекания физиологических или патологических процессов, эти способы зачастую не способны уловить отклонения в ходе этих процессов, а тем более иной путь их протекания.

Существенное значение имеет и *индивидуальная реакция организма пациента* на медицинское воздействие. Однозначно предугадать интенсивность такой реакции, как и эффективность такого воздействия, невозможно. Одному для излечения достаточно минимальной дозы, организм другого не реагирует и на пороговую дозу, превышение которой опасно для здоровья и жизни. В силу тех же причин лекарство, безвредное для абсолютного большинства, может оказаться смертельным для одного [5].

Таким образом, медицинская деятельность осуществляется в условиях ограниченности знаний об организме и о протекающих в нем физиологических и патологических процессах, а также в условиях несовершенства самой медицины.

На основании вышеизложенного отметим, что ответ следует искать в специальной медицинской литературе, в монографиях и других источниках, откуда врачи черпают знания в области своей профессиональной деятельности. Понятно, что ссылка на подобные источники для юристов представляется не вполне резонной и целесообразной, поскольку они носят рекомендательный характер, что во многом обусловлено развитием медицинской науки. Согласимся, что придание такого рода рекомендациям законной силы было бы не менее абсурдным. Думается, что достаточным было бы опубликование перечня таких правил и методов оказания медицинской помощи в руководящих разъяснениях Пленума Высшей Судебной Палаты.

Предлагаем следующий перечень нарушений правил и методов оказания медицинской помощи:

Литература:

1. Тихомиров А.В. К вопросу об обязательствах вследствие причинения вреда здоровью при оказании медицинских услуг // Закон и право. - 2001. - №8. - С.24.
2. Давыдовский И.В. Врачебные ошибки // Советская медицина. - 1941. - №3. - С.3-10.
3. Ригельман Р. Как избежать врачебных ошибок? - Москва: Проспект, с.10.
4. Врачебные ошибки и иные формы причинения вреда здоровью пациента <http://www.medtrust.ru/pls/medpravo/otvetstvennost/oshibki/index.html>
5. Тихомиров А.В. Медицинская услуга: правовые аспекты // Здоровоохранение. - 1999. - №8. - С.161.

Prezentat la 06.03.2007

TRĂSĂTURILE DEFINITORII ALE OBIECTULUI CORUPERII PASIVE

Igor CIOBANU, Ion NASTAS

Catedra Drept Penal și Criminologie

Corruption is a world-wide phenomenon, which affects all the states, whether they are well developed or in a transition phase. It existed forever and was practiced, in different ways, in all societies. For every single state, corruption represents one of the most important problems, which probably will never be controlled. But we can still reduce it at minimum.

Corruption does not have just an occult nature, but also a tempting one. There are no complaints because the persons guilty of such facts take advantage of all their criminal deeds. The corruption acts are committed in specific conditions of the state activity, having a high degree of adaptability. It is in a permanent process of modification and improvement.

Corupția reprezintă un fenomen social destul de complex incluzând diferite componente, fiecare dintre care poate fi prezentat drept o activitate infracțională independentă. Reprezentând un factor ce afectează întreaga ordine de drept, corupția se manifestă pe larg în diferite sfere de activitate, atât în plan național, cât și în cel internațional.

Atât coruperea pasivă, cât și coruperea activă reprezintă grupul infracțiunilor care stau la baza actelor de corupție, fiind infracțiuni comise de persoanele cu funcție de răspundere, având un obiect specific de atentare. Din aceste considerente, la determinarea obiectului nemijlocit al coruperii urmează a fi luate în considerație trăsăturile definitorii ale infracțiunii care stau la baza individualizării acesteia. În realitate, „la baza grupării infracțiunilor în Capitolul „Infracțiuni săvârșite de persoane cu funcție de răspundere” stă criteriul obiectului special al infracțiunii, anume – relațiile sociale, care asigură buna desfășurare a activității de serviciu” [1].

Afirmația dată se prezintă drept unica valabilă, în pofida denumirii Capitolului XV din Codul penal al Republicii Moldova [2], prin care s-ar subînțelege că drept punct de pornire la calificarea infracțiunilor din acest capitol a servit subiectul special al infracțiunii.

Desigur, doar o persoană cu funcție de răspundere poate fi subiect special al infracțiunii prin care se aduce atingere relațiilor sociale ce asigură buna desfășurare a activității de serviciu. Însă, după cum e știut, nu toate infracțiunile comise de persoane cu funcție de răspundere necesită a fi incluse în cadrul Capitolului XV CP RM.

Astfel, infractorul, prin acțiunile sale criminale, aduce permanent anumite daune societății. Toate acele valori sociale, pe care le apără legea penală, fiind încălcate de infractor și constituie obiectul infracțiunii.

În literatura de specialitate au fost exprimate mai multe opinii privind obiectul infracțiunilor de corupere:

Prima – reflectă opiniile care, referindu-se în principal la întregul grup al infracțiunilor săvârșite de către persoanele cu funcție de răspundere, pun accentul pe relațiile sociale privind funcționarea organelor de stat și publice [3].

A doua opinie este reprezentată de autorii care susțin că obiectul nemijlocit al acestor infracțiuni constă în „relațiile sociale care asigură îndeplinirea normală a îndatoririlor de serviciu” sau, tot în această ordine de idei, „îndeplinirea conștiințioasă a îndatoririlor de serviciu” [4].

Promotorii celei de **a treia opinii**, referindu-se la obiectul juridic, susțin că acesta constă în „relațiile sociale referitoare la buna desfășurare a activităților de serviciu”, relații care presupun îndeplinirea cu probitate de către funcționarii publici a îndatoririlor de serviciu [5].

Remarcăm că, spre deosebire de alte legislații penale, legiuitorul moldovean face distincție între infracțiunile săvârșite de persoanele cu funcție de răspundere și infracțiunile săvârșite de către persoanele care gestionează organizațiile comerciale obștești sau alte organizații nestatale. Prin aceasta legiuitorul a diferențiat sfera relațiilor din domeniul administrării statale de cele ce se formează în sectorul comercial.

Obiectul juridic generic – este format din totalitatea valorilor ocrotite de dreptul penal. Valorile în cauză sunt consfințite în art.2 CP RM: „Legea penală apără, împotriva infracțiunilor, persoana, drepturile și libertățile acesteia, proprietatea, mediul înconjurător, orânduirea constituțională, suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, pacea și securitatea omenirii, precum și întreaga ordine de drept”.

Obiectul juridic generic este constituit din „grupul valorilor sociale de aceeași natură” [6] ocrotite de dreptul penal și care pot fi lezate numai prin anumite fapte.

Referindu-se la obiectul generic, doctrina în principiu este unanimă. Iu.Skuratov îl identifică drept „atentate asupra intereselor autorităților publice” [7]. S.Kehlerov menționează că „obiectul generic al atentatelor în ca-

zurile de dare și luare de mită (corupere activă și corupere pasivă, în conformitate cu Codul penal al Republicii Moldova) îl constituie interesele autorităților publice centrale sau locale” [8].

Theodor Mreju definește obiectul generic al infracțiunilor studiate drept „relațiile sociale referitoare la buna desfășurare a îndatoririlor de serviciu” [9], adițional la care subliniază că buna desfășurare a activității de interes public este incompatibilă cu ideea de funcționari coruptibili care ar putea fi influențați în ce privește modul de exercitare a atribuțiilor de serviciu de către alte persoane prin oferirea unor foloase materiale necuvenite.

Fr. von Liszt consideră că, pe lângă raporturile interne de serviciu, infracțiunile de serviciu violează și un oarecare interes al statului sau al persoanei particulare, ceea ce i-a determinat pe unii autori să afirme că, potrivit autorului german, infracțiunile de serviciu ar avea două obiecte [10].

V.Dobrinou consideră că Liszt nu ar avea în vedere două obiecte juridice situate sub același plan în ce privește importanța, ci un obiect juridic principal (raportul intern de serviciu) și unul secundar, alternativ (un oarecare interes al statului sau al persoanei particulare) [11].

Ne raliem definițiilor expuse mai sus, concluzionând că obiectul juridic generic îl constituie relațiile sociale referitoare la activitatea normală și într-un cadru legal a autorităților publice cărora li se aduce atingere prin comiterea faptelor de corupție.

Obiectul nemijlocit al infracțiunii îl constituie acea valoare socială concretă, împotriva căreia direct și nemijlocit este îndreptat atentatul criminal [12].

La definirea acesteia, de asemenea, nu există divergențe. A.Gauhman îl definește drept „acele relații sociale care asigură autoritatea legitimă a administrației publice centrale și locale” [13].

Puțin mai diferite ca conținut, însă nu ca idee, sunt definițiile prezentate de către doctrina română. Theodor Mreju susține că acesta este constituit din relațiile sociale legate de corectitudinea, probitatea, cinstea funcționarilor, condiții obligatorii pentru îndeplinirea îndatoririlor de serviciu și funcționarea autorităților și a instituțiilor publice ori a altor persoane juridice la care aceștia sunt angajați [14]. „Obiectul juridic special este reprezentat de acele relații sociale a căror normală naștere, desfășurare și dezvoltare sunt condiționate de exercitarea cu probitate de către toți funcționarii a atribuțiilor de serviciu” [15].

Activitatea de serviciu a unităților publice (atât centrale, cât și locale) ar fi puternic afectate dacă nu ar fi combătute faptele de corupție, dacă funcționarii publici nu ar da dovadă de cinste, corectitudine și probitate în îndeplinirea îndatoririlor de serviciu.

În această privință ne raliem poziției autorilor Comentariului la Codul penal, care afirmă că obiectul special al infracțiunilor de corupere îl constituie relațiile sociale referitoare la buna desfășurare a activității de serviciu care presupune îndeplinirea cu cinste de către funcționarii publici și de către alte persoane cu funcție de răspundere, enumerate la alin.(2) art.123 CP RM, a îndatoririlor de serviciu și a celor care rezultă din codurile de conduită (deontologice) [16].

Funcția determină cerințele înaintate persoanei ce o deține, stabilește drepturile și obligațiile de serviciu ale acesteia. Prezența funcțiilor în cadrul autorităților publice este dictată de necesitatea asigurării continuității și desfășurării eficiente a serviciului. Aceasta ne permite să concluzionăm că, din punctul de vedere al aspectului procesual-penal, ele pot fi examinate drept obiect al protecției procesual-penale [17].

Astfel, conținutul noțiunii „activitate de serviciu” include orice acțiune efectuată de către o persoană cu funcție de răspundere întru exercitarea atribuțiilor de serviciu. Deci, „buna desfășurare a activității de serviciu” este o noțiune foarte largă. Ea cuprinde toată complexitatea activităților din diverse ramuri ale sectorului de stat, activități asupra cărora sunt orientate acțiunile infracționale intenționate ale persoanelor cu funcție de răspundere.

Dacă la determinarea obiectului juridic nu întâmpinăm careva dificultăți, atunci în cazul obiectului material apar unele divergențe, în mare parte condiționate și de terminologia utilizată: obiect material al infracțiunii de corupere, precum și obiectul coruperii.

În literatura juridică prin *obiect material* al unei infracțiuni se înțelege „lucrul asupra căruia se îndreaptă acțiunea prevăzută de legea penală, operând fizic asupra acestuia, expunându-l unui pericol sau vătămându-l” [18].

T.Krigher dă o definiție mai succintă: „lucrurile ori oamenii, acționând asupra cărora infractorul atentează la obiectul infracțiunii” [19].

Doctrina românească consideră, în mare parte, că coruperea activă și cea pasivă nu au un obiect material: „infracțiunea de luare de mită nu are obiect material, având în vedere faptul că activitatea funcționarului public nu se răsfrânge în mod direct asupra unui bun, lucru sau persoană” [20]; „infracțiunea de luare de mită nu are

obiect material, întrucât legea incriminează activitatea ce nu se răsfrânge asupra unui obiect material, respectiv pretinderea, acceptarea promisiunii, nerespingerea acesteia. Sumele de bani sau sumele primite nu sunt decât lucruri dobândite prin săvârșirea infracțiunii” [21].

Doctrina rusă în principiu nu face distincție între obiectul material al infracțiunii de corupere și obiectul coruperii.

Aceasta se explică prin faptul că unii autori atribuie obiectul material al coruperii la obiectul infracțiunii: „legea identifică obiectul material al infracțiunii studiate (coruperea) prin termenul „mită”, care cuprinde în sine bani, titluri de valoare, alte bunuri” [22].

O atare abordare a problemei este, după părerea noastră, inadmisibilă, deoarece obiectul coruperii îl reprezintă funcționarea normală a autorităților publice, autoritatea acestora, iar obiectul material al coruperii este orice valoare cu ajutorul căreia este corupt sau „răsplătit” funcționarul public. „Asupra obiectului material (al coruperii), spre deosebire de obiectul infracțiunii, nu are loc careva atentat criminal. În cazul coruperii, vinovatul atentează asupra activității legale a unui institut public și nu asupra obiectului material (al coruperii), care este un bun material” [23].

Deci, nu trebuie să confundăm obiectul coruperii cu obiectul material al infracțiunii de corupere, obiectul coruperii fiind mijlocul de comitere a infracțiunii. Din aceste considerente, este foarte important a stabili ce calități trebuie să posede obiectul, astfel ca transmiterea lui să prejudicieze relațiile sociale protejate de legea penală.

A.K. Kviținia, analizând în lucrarea sa corelația dintre „obiectul material al infracțiunii” și „obiectul coruperii”, expune două opinii ale autorilor cu privire la problema discutată.

Astfel, S.Baklanov scrie: „Toate acele bunuri, care sunt transmise funcționarului, sunt mijloace de comitere a infracțiunii și a le atribui la obiectul material al infracțiunii nu ar fi corect, fiindcă nu putem numi șperacla, cu care infractorul deschide lacătul, drept obiect material al furtului” [24].

A.Osipnikov, ca răspuns, susține: „Este absolut corectă afirmația că șperacla este mijloc de comitere a infracțiunii, însă nu trebuie analizat într-atât de limitat obiectul material al coruperii. Desigur, părțile în cazul coruperii sunt strâns legate între ele și se condiționează reciproc. Acele bunuri materiale, care pentru corupător sunt mijloace pentru obținerea anumitor rezultate, pentru funcționar constituie obiectul coruperii. Pentru aceste bunuri materiale funcționarul săvârșește acțiunile ce periclitizează activitatea normală a aparatului statal” [25].

Ambii, având în argumentarea prezentată în mare parte dreptate, ne aduc la concluzia că obiectul coruperii este anume mijlocul de comitere a coruperii.

Adițional la care, H.Diaconescu, fiind pe poziția inexistenței obiectului material al infracțiunilor studiate, subliniază că luarea de mită este lipsită de obiect material, acțiunea făptuitorului nefiind îndreptată contra unui bun corporal. Sumele de bani sau bunurile pretinse, primite, acceptate ori a căror oferire nu a fost respinsă nu constituie obiectul material al infracțiunii de luare de mită, ci folosul, profitul obținut de către funcționar prin săvârșirea acesteia. Nu trebuie confundat obiectul mitei cu cel al infracțiunii de luare de mită. Or, prin incriminarea infracțiunii, legea are în vedere prima și nu cea de-a doua noțiune [26].

Ca replică, unii autori susțin că nu trebuie de afirmat că lipsa obiectului material al infracțiunii este un adevăr absolut, deoarece există obiect material de corupere în ipoteza primirii de către corupător a banilor sau a altor foloase. În acest caz va exista obiect material dacă actul pentru a cărui îndeplinire făptuitorul a primit mita privește un bun [27].

V.Dongoroz este pe poziția că la infracțiunea de luare de mită lipsește, de regulă, obiectul material; totuși, atunci când funcționarul a efectuat actul pentru a cărui îndeplinire a primit mita, dacă acest act privește un obiect material, acesta va fi în același timp și obiectul material al infracțiunii.

De asemenea, atunci când folosul necuvenit constă în prestarea unei munci (ex.: repararea unui imobil), obiectul asupra căruia se efectuează munca devine și obiect material al infracțiunii și poate servi ca probă pentru existența infracțiunii [28].

Susținem părerea dominantă în literatura de specialitate că infracțiunile de corupere nu au obiect material, nici chiar în cazurile de excepție, deoarece acțiunile incriminate la art.324, 325 CP RM nu se îndreaptă în nici un fel asupra sumelor de bani, celorlalte foloase date, promise, oferite sau pretinse. V.Dobrinou menționează că nu se operează fizic asupra lor, nu li se periclitizează și nu li se vatămă nici existența, nici integritatea sau structura lor; în cazul infracțiunilor de corupere, atingerea obiectului juridic al infracțiunii nu este legată în nici un fel de vreo vătămare sau punere în pericol a sumelor de bani sau a celorlalte foloase primite, pretinse, date, oferite sau promise [29].

În conformitate cu art.324 CP RM, pot fi pretinse, primite: bani, titluri de valoare, alte bunuri sau avantaje patrimoniale, servicii, privilegiu, avantaje.

Art. 325 CP RM înglobează acești termenii prin noțiunile generice de bunuri sau servicii.

Obiectul coruperii, în dependență de legislație, este prezentat diferit; astfel, în art.322 ter. din Codul penal al Elveției este indicat: „promiterea ori acordarea unui beneficiu nemeritat” [30], noțiunea dată fiind prezentă în toate articolele Capitolului IX – „Coruperea”.

Art.319 al Codului penal al Tadjikistanului definește obiectul coruperii ca formându-l banii, titlurile de valoare, beneficiile patrimoniale [31].

Codul penal al Japoniei nu dezvăluie conținutul coruperii, menționând doar „primirea sau pretinderea mitei” [32].

Codul penal al Franței îl definește drept „oferte, promisiuni, cadouri, prezenturi sau careva posibilități, beneficii” (art.435-1) [33].

Observăm caracterul diferit în abordarea obiectului coruperii, însă toate exemplele prezentate mai sus în principiu ar putea fi rezumate la primirea sau promiterea de avantaje (foloase).

Codul penal al Australiei înțelege prin termenul „beneficiu”, utilizat în capitolul dedicat infracțiunilor de corupere (art.140.1-142.25), următoarele:

a) avantaj, folos în patrimoniu, temporar sau permanent;

b) avantaj, folos obținut prin acordarea de servicii și include, de asemenea, păstrarea, depozitarea a ceea ce posedă persoana [34].

O problemă ce se impune ar fi: noțiunea de beneficiu înglobează în sine doar caracterul patrimonial ori sunt posibile și beneficii nepatrimoniale?

Legiuitorul rus alege calea excluderii beneficiilor nepatrimoniale din obiectul coruperii.

Astfel, art.290 din Codul penal al Federației Ruse enumără în calitate de obiect al coruperii: bani, titluri de valoare, alte bunuri sau beneficii ce au un caracter patrimonial [35].

În Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Federației Ruse „Cu privire la practica judiciară cu privire la mituire și coruperea comercială”, din 10.02.2000, este confirmată posibilitatea doar a beneficiilor patrimoniale, cele nepatrimoniale fiind în afara obiectului coruperii [36]. O poziție similară a fost acceptată și de către legiuitorul tadjik.

Însă, doctrina rusă nu este unanimă. B.V. Zdravomîslov, adept al caracterului avantajelor exclusiv patrimoniale, opinează că mituirea este imposibilă, se exclude, în cazul obținerii de către funcționarul public în urma folosirii situației de serviciu a unor avantaje nepatrimoniale (o caracteristică pozitivă, recenzie, atestație) [37].

A.K. Kviținia nu este, însă, de acord cu o atare abordare restrictivă a problemei, fiind de părere că includerea doar a avantajelor patrimoniale în obiectul coruperii o limitează neîntemeiat pe aceasta, astfel creând posibilitatea unor eventuale abuzuri [38].

Promotor al acestei din urmă poziții este și V.Dobrinoiu, care subliniază că prin expresia „alte foloase” se înțelege orice fel de avantaje patrimoniale, dar și nepatrimoniale (de exemplu: acordarea unui titlu sau a unui grad, ori a altei distincții onorifice) [39].

Doctrina noastră, inițialmente, a fost pe poziția inadmisibilității avantajelor nepatrimoniale. În Comentariul la Codul penal al RSSM din 1967 se menționează că oferirea de avantaje nepatrimoniale nu poate fi considerată drept mită [40], indicându-se la necesitatea ca, odată cu adoptarea unei noi Hotărâri a Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la mituire”, cu modificările ulterioare, să fie recunoscută și posibilitatea caracterului nepatrimonial al obiectului coruperii: „prin obiecte predestinate mitei sub orice formă se înțelege banii, hârtiile de valoare, valorile materiale, precum și alte foloase atât de ordin patrimonial, cât și de ordin nepatrimonial (acordarea unui titlu sau a unui grad, ori a altei distincții onorifice)” [41].

Noul Cod penal al Republicii Moldova nu mai utilizează sintagma „alte foloase”, încercând să o concretizeze prin expresia: „alte bunuri sau avantaje patrimoniale, fie acceptă servicii, privilegiu sau avantaje” (art.324).

Considerăm că prin utilizarea cuvintelor „serviciu”, „privilegiu”, „avantaj” legiuitorul a susținut poziția Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova privind posibilitatea includerii în obiectul coruperii și a avantajelor nepatrimoniale.

O poziție similară este susținută și de către autorii Raportului explicativ la Convenția penală privind corupția: „Avantajele necuvenite sunt în general de ordin economic sau financiar, dar ele pot avea în mod egal un caracter nematerial. Important este că corupătorul (sau un terț, de exemplu – o rudă) își vede poziția ameliorată în raport cu cea pe care o avusese înaintea infracțiunii și că este vorba despre o ameliorare care nu-i era cuvenită acestuia.

Aceste avantaje necuvenite pot consta în diverse forme: bani, vacanțe, împrumuturi de bani, mâncare și băuturi, accelerarea tratării unui bolnav, perspective mai bune în carieră” [42].

Acceptând cele prezentate, am dori să facem o remarcă în ceea ce privește caracterul nepatrimonial. Caracterul în cauză ar trebui privit limitat, în caz contrar putându-se ajunge la extremități nedorite. Avantajele nepatrimoniale trebuie să posede forță suficientă pentru a-l determina pe funcționar să comită fapta cerută de corupător. Unii doctrinari, pornind de la ideea în cauză, subliniază că aceste avantaje nepatrimoniale trebuie să contribuie la obținerea, indirect, și a unor avantaje patrimoniale. Drept exemplu, în cazul obținerii unei distincții, a unui grad, pe lângă acestea este prevăzut și un premiu bănesc ori o caracteristică pozitivă, dată de funcționar, care poate să contribuie la obținerea unui loc de muncă.

Chiar și un simplu împrumut poate constitui obiect al coruperii, încadrându-se în noțiunea de avantaj (folos), deoarece întrebuintarea lui asigură beneficii, ideea dată fiind confirmată și de către practica judiciară.

În sentința Tribunalului Suprem al României, secția penală, dosarul 5161/ 1971 (în continuare – Trib. Supr., sec. pen., d.), se stipulează: „Împrejurarea că sumele de bani primite de inculpat – condamnat pentru luare de mită (corupere pasivă) au fost solicitate de acesta cu titlu de împrumut este irelevantă sub aspectul existenței infracțiunii prevăzute de art.254 Cod penal al României (art. 324 Cod penal al Republicii Moldova – *n.n.*)”. Într-adevăr, împrumutul constituie un „folos”, în sensul textului sus-menționat, astfel că, din moment ce a fost solicitat de către funcționar în scopul de a face un act contrar îndatoririlor de serviciu, toate elementele infracțiunii de luare de mită sunt realizate [43].

În continuare vom analiza, în parte, avantajele care pot constitui obiectul coruperii.

Prin „bani” (valută) legea înțelege atât unitățile monetare ale Republicii Moldova (leul), cât și ale altor țări, care se află în circulație, adică se află în schimbul monetar financiar, la momentul comiterii infracțiunilor.

Monedele vechi – atât ale Republicii Moldova, cât și ale țărilor străine – care nu se mai află în circulație și care, drept urmare, nu constituie un mijloc de plată, având însă o valoare numismatică, nu pot fi considerate bani, în sensul art.324 CP RM [44]. În acest caz, ele urmează a fi atribuite la categoria de bunuri, cu condiția că valoarea lor pe piață nu este apreciată drept mizeră; astfel, datorită lipsei de importanță, acordarea acestora nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni și, potrivit alin.2 art.14 CP RM, nu constituie infracțiune [45].

„Valori mobiliare” – titlu financiar care confirmă drepturile patrimoniale sau nepatrimoniale ale unei persoane în raport cu altă persoană, drepturi ce nu pot fi realizate sau transmise fără prezentarea acestui titlu financiar, fără înscrierea respectivă în registrul deținătorilor de valori mobiliare nominative ori în documentele de evidență ale deținătorului nominal al acestor valori mobiliare [46].

„Bunuri”, în sensul art.285 al Codului civil al Republicii Moldova, constituie toate lucrurile susceptibile apropierii individuale sau colective și drepturile patrimoniale. Lucrurile sunt obiecte corporale în raport cu care pot exista drepturi și obligații civile [47].

Prin „bunuri” urmează să înțelegem orice valoare materială, care are un anumit preț pe piață, inclusiv valorile valutare în formă de creanțe exprimate în valută, metalele prețioase (aurul, platina, argintul ș.a.) în orice formă și stare, precum și aliaje cu aceste metale, sau materialul brut al acestora [48].

În Dicționarul explicativ al limbii române termenii utilizați în art.324 din Codul penal sunt definiți în felul următor:

- serviciu* – acțiunea de a sluji, formă de muncă prestată în folosul sau interesul cuiva; faptă, acțiune care avantajează pe cineva;
- avantaj* – folos, favoare, privilegiu de care se bucură cineva;
- folos* – câștig moral sau material;
- privilegiu* – avantaj, scutire de obligații (către stat), drept sau distincție socială care se acordă în situații speciale, unei persoane unui grup de persoane;
- ofertă* – propunere făcută de o persoană altei persoane pentru vânzarea-cumpărarea unor mărfuri, pentru angajarea într-o slujbă, participarea la o acțiune, prestarea unor servicii [49].

Avantajele patrimoniale ca obiect al coruperii pot fi exprimate prin oferire funcționarului a diferitelor servicii ce au un caracter material – de la o reparație capitală a mașinii până la edificarea unei case fără achitarea costului acestor lucrări. Plenul Judecătoriei Supreme a Federației Ruse prin astfel de avantaje înțelege: micșorarea prețului real al patrimoniului transmis, a obiectelor privatizate, micșorarea chiriei, a dobânzilor pentru primirea de credite bancare, avantajelor și serviciilor indicate urmând a le fi stabilit echivalentul bănesc [50].

Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova la acest capitol mai adaugă transmiterea valorilor materiale, folosirea gratuită a biletelor la sanatoriu și turistice, acordarea ilegală a premiilor, prestarea gratuită a unor servicii etc. [51].

Pentru ca infracțiunea de corupere să fie consumată, în cazul promiterii de foloase, nu este necesar să fie identificat ce anume va primi persoana cu funcție de răspundere. Astfel, Trib. Supr., sec. pen., d.3581/1973, în sentința de condamnare a stabilit că pentru existența infracțiunii de corupere pasivă este suficient ca inculpatul să accepte promisiunea unor foloase, în scopul de a face sau de a nu face un act privitor la funcția sa, chiar dacă foloasele primite nu au fost determinate, în sensul că nu s-a precizat concret în ce va consta fiecare parte. Dacă, după ce a făcut actul privitor la funcția sa, inculpatul a primit mai multe foloase, diferite, de la cel care îi făcuse o asemenea promisiune nedeterminată, toate aceste foloase reprezintă obiectul material al infracțiunii de corupere pasivă astfel săvârșită [52].

În literatura de specialitate este discutată problema dacă fac parte din obiectul coruperii diplomele, carnete de muncă, legitimațiile false. Ele nu reprezintă prin sine înseși o valoare materială, însă disponerea de acestea dă posibilitatea de a ocupa o funcție oarecare, de a primi pensie sau alte plăți sociale.

Considerăm corectă poziția susținută de I.Kozacenko, conform căreia prin obținerea de astfel de obiecte (acte fictive) se urmărește în cele din urmă un scop cupidant, aducând un avantaj patrimonial și, ca rezultat, fapta în cauză urmează a fi considerată drept infracțiune de corupere [53].

Codul penal autohton, spre deosebire de Codul penal francez, nu prevede expres ca obiect al coruperii cadourile și prezenturile.

Dicționarul explicativ al limbii române definește aceste noțiuni astfel:

cadou – ceea ce se primește sau se oferă în dar;

prezent – dar, obiect primit de la cineva sau oferit fără plată cuiva în sens de prietenie sau de ajutor, plocon, prinos [54].

Codul civil al Republicii Moldova, în Capitolul III – „Donația”, impune interdicția donării, însă referitor la un cerc de persoane mult prea limitat: „Este interzisă donația cu excepția donațiilor neînsemnate, pentru realizarea unor obligații morale, educative, de asistență socială sau rudelor acestora de până la gradul patru inclusiv” (art.832 „Inadmisibilitatea donației”).

Articolul în cauză are o sferă de acțiune restrânsă, fără a cuprinde cercul persoanelor prevăzute în Capitolele XV și XVI CP RM (Partea Specială).

Codul civil al Republicii Moldova nu dă o definiție a noțiunii „cadouri neînsemnate”.

Art.12 alin.(3) lit.f) al Legii „Cu privire la serviciul public” instituie interdicția pentru funcționarul public: „să primească daruri și servicii pentru îndeplinirea atribuțiilor de serviciu, cu excepția semnelor de atenție simbolice, conform normelor de politețe și ospitalitate recunoscute” [55]; iar în art.8 alin.(1) lit.b) al Legii „Privind combaterea corupției și protecționismului” sunt prevăzute condiții și mai restrictive: „Funcționarului i se interzice să primească, în virtutea situației sale sociale, daruri și servicii, cu excepția semnelor de atenție simbolice, conform normelor de politețe și ospitalitate recunoscute și a suvenirilor simbolice în timpul acțiunilor de protocol și a altor acțiuni oficiale, a căror valoare nu depășește un salariu minim” [56].

Legislația cu privire la serviciul public stabilește că funcționarul este dator, în special: să asigure realizarea legilor, să respecte și să apere drepturile și interesele legitime ale persoanelor, în mod conștiincios să-și îndeplinească atribuțiile de serviciu.

Pornind de la aceste premise, este corect a considera că primirea de către un funcționar public a unor avantaje (cadouri) constituie corupere în cazul când acestea îi sunt transmise în legătură cu funcția pe care o deține, acțiunile date făcându-se contrar intereselor de serviciu și îndatoririlor sale de serviciu în scopuri cupidante, pentru careva acțiuni, inacțiuni, protejare etc. [57].

Raportând prevederile legilor indicate la prevederile Codului penal, urmează să stabilim dacă subiectul este persoană cu funcție de răspundere, pentru care anume acțiuni (inacțiuni) el a primit anumite avantaje (cadouri), cu ce scop i-au fost puse la dispoziție aceste avantaje și cum corupătorul își apreciază acțiunile sale: drept corupere pasivă sau ca oferire a unui cadou.

Astfel, contestând legalitatea acuzării sale pentru corupere pasivă, funcționarul T. menționa că primirea de la persoana C. a banilor nu a fost un folos necuvenit, ci un cadou, pentru ajutorul acordat acestuia la perfectarea actelor. Argumentele în cauză au fost respinse de materialele dosarului, în particular de depozițiile corupătorului C., care a afirmat că el i-a transmis lui T. nu un cadou, ci un folos necuvenit, pentru ca acesta să-i dicteze datele care trebuie incluse în declarația cu privire la venituri, pentru a micșora mărimea impozitului [58].

N.Egorova, analizând practica judiciară, a rezumat obiectul coruperii la acele foloase, care au fost primite gratuit, sau la un preț scăzut, dar care ar fi trebuit să fie achitate [59]. Banii sau celelalte foloase pretinse,

primite ori promise trebuie să fie necuvenite (legal nedatorate), deci să aibă un caracter de retribuție, adică să constituie plata (sau răsplata) în vederea efectuării unui act determinat, un act arătat în mod explicit [60].

Cu alte cuvinte, pretinderea sau primirea foloaselor de către un funcționar trebuie să constituie un echivalent al conduitei lipsite de probitate a persoanei cu funcție de răspundere care s-a angajat să îndeplinească ori să nu îndeplinească sau să întârzie îndeplinirea unui anumit act privitor la îndatoririle sale de serviciu, ori să efectueze un anumit act contrar acestor îndatoriri.

Caracterul de retribuție implică, pe de o parte, existența unei anumite proporții între actul determinat și răsplată și, pe de altă parte, conștiința pentru cel care pretinde sau primește folosul, ori acceptă sau nu respinge promisiunea de folos, că este vorba de o retribuție. Dacă între folosul pretins, primit sau promis și actul determinat există o vădită disproporție în sensul că actul determinat depășește cu mult în valoare sau importanță folosul, caracterul de retribuție este exclus.

Banii sau celelalte avantaje sunt necuvenite nu numai atunci când pentru îndeplinirea unui act care este gratuit se pretinde sau se primește o retribuție, ci și atunci când se pretinde ori se primește pentru ceea ce legalmente este datorat sau se acceptă (ori nu se refuză) o promisiune care depășește ceea ce este datorat. Banii sau celelalte avantaje pretinse, primite sau promise cu privire la un act ilicit sunt întotdeauna necuvenite.

Poziția în cauză este susținută și de practica judiciară românească. În sentința Trib. Supr., sec. pen., d.2407/1975, se prevede că pentru existența infracțiunii de corupere pasivă se cere ca între prestația ce se pretinde de la funcționar, în legătură cu îndeplinirea, neîndeplinirea sau întârzierea îndeplinirii unui act privitor la îndatoririle de serviciu, și folosul ce se acceptă, se primește sau nu se refuză – plata ilicită, cumpărarea ilegală a acelei prestații – să fie o oarecare proporție.

În cazul în care între actul pretins de la funcționar și plata ilicită există o mare diferență de valoare sau importanță, nu se poate reține infracțiunea de luare de mită, lipsind echivalentul – așa cum rezultă implicit din dispozițiile art.254 din Codul penal al României (luare de mită) – ce trebuie să se stabilească între ele. Raportul sus-menționat are și un aspect subiectiv, căci cel corupt trebuie să vadă în „folosul” ilicit de care beneficiază „răsplata corespunzătoare, ca valoare sau importanță” pentru actul ce i se cere să îndeplinească, să nu îndeplinească sau să efectueze cu întârziere [61].

Autorii Convenției penale privind corupția susțin că „problema de a ști în ce constă un avantaj necuvenit” va avea o importanță fundamentală pentru încorporarea Convenției în dreptul intern. Termenul de „necuvenit” trebuie interpretat, în sensul Convenției, ca determinând ceva ce beneficiarul nu este în mod legal stabilit să accepte sau să primească. Pentru autorii Convenției, „necuvenit” vizează excluderea avantajelor care sunt admise de lege sau de reglementările administrative, precum și cadourile de mică valoare sau cadourile social acceptate [62].

În cazul în care banii sau celelalte foloase primite nu vor avea caracterul de retribuție, ci va fi invocat un alt titlu, vom fi în prezența abuzului de putere: „fapta va constitui abuz de putere dacă motivarea destinației și chiar destinația efectivă nu va fi în folos propriu, ci al unității” [63].

La finele articolului am dori să atragem atenția asupra unor idei privind interpretarea noțiunii de „servicii”. N.Egorova include aici (în mod întemeiat, după părerea noastră) și acordarea de servicii sexuale [64].

Doctrina nu este unanimă în ceea ce privește problema discutată.

Unii menționează că cazul în care o femeie (bărbat) intră în relații sexuale cu un funcționar public, dorind prin aceasta să soluționeze în folosul său cauza, care se află în competența persoanei cu funcție de răspundere, nu constituie corupere.

Astfel, un șir de autori, printre care A.S. Borelik și B.V. Voljenkin, consideră că corupere în astfel de situații are loc doar atunci când corupătorul achită serviciile prostituetei, adică face careva cheltuieli patrimoniale pentru a satisface dorințele persoanei cu funcție de răspundere [65].

Considerăm că o atare poziție limitează neîntemeiat conținutul termenului „serviciu”. Este recunoscut faptul că, cu toate că prostituția este scoasă în afara legii, ea totuși există, esența ei constând în acordarea de servicii sexuale contra plată. De aceea, dacă unei persoane cu funcție de răspundere îi este oferită o femeie (sau bărbat), ale cărei servicii sunt plătite, fapt despre care funcționarul este informat, atunci acceptarea unui astfel de serviciu urmează a fi calificată drept corupere [66].

P.S. Ianin ne dă în acest context un exemplu din practica judiciară, când ofițerul de urmărire penală A. neîntemeiat l-a eliberat de sub arest pe proxenetul S., bănuț de săvârșirea unei infracțiuni, după ce, la indicația lui Ș, o prostituată i-a acordat lui A. servicii sexuale [67], acțiunile în cauză constituind obiectul coruperii.

Analogic urmează de procedat și în cazul când o persoană acordă unei persoane cu funcție de răspundere servicii sexuale cu scopul de a obține careva avantaje, ultimul fiind informat despre aceasta.

Concluzionând cele prezentate *supra*, ne raliem opiniei expuse de E.Krasnopeevea, conform căreia, analizând obiectul coruperii, privit prin prisma statutului juridic, acesta poate fi divizat în două grupe:

✓ **prima grupă** include în sine bani, valori mobiliare, alt patrimoniu, servicii, care se află liber în circuitul civil. În acest caz, transmiterea lor în formă de folos necuvenit și, respectiv, primirea acestora se încadrează perfect în dispozițiile art.324-325 CP RM și nu necesită o calificare suplimentară;

✓ **a doua grupă** este constituită din „alte bunuri” și servicii, a căror circulație civilă este exclusă sau limitată. Utilizarea acestora în calitate de folos necuvenit condiționează o dublă calificare, pe lângă corupere, incriminându-se și articolul care prevede circulația ilegală a acestor bunuri [68].

De asemenea, remarcăm că formularea obiectului coruperii active necesită anumite modificări, fiind insuficientă doar stipularea „bunuri și servicii enumerate în art.324 CP RM”, deoarece art.324 CP RM, pe lângă acestea, mai prevede oferte, avantaje patrimoniale, privilegii.

Considerăm că atât în art.324 CP RM, cât și în art.325 CP RM ar trebui să fie următoarea formulare a obiectului coruperii: „Fapta persoanei cu funcție de răspundere care, direct sau indirect, pretinde ori primește bunuri, servicii sau alte foloase atât patrimoniale, cât și nepatrimoniale, care nu i se cuvîn ori acceptă promisiunea unor astfel de foloase sau nu o respinge”.

Referințe:

1. Ataman N. Obiectul juridic al infracțiunii de abuz de putere sau abuz de serviciu // Revista Națională de Drept. - 2001. - Nr.7. - P.65.
2. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr. 985-XV din 18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.128 - 129.
3. Zubco V. Jurisprudența privind infracțiunile de corupție. - Chișinău: Ulysse, 2003, p.13.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Basarab M. Drept penal. Partea Generală. - Cluj Napoca: Lumina Lex, 1997, p.146.
7. Скуратов Ю.И., Лебедева В.М. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - Москва: Норма, 1996, с.738.
8. Кехлеров С.Г. Тяжкие и особо тяжкие преступления. - Москва: Спартак, 2001, с.349.
9. Mreju Th. Infracțiuni de corupție. - București: ALL Beck, 2000, p.6.
10. Vidaicu M. Obiectul juridic al infracțiunii de trafic de influență // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.3. - P.33.
11. Dobrinoiu V. Corupția în dreptul penal român. - București: Atlas Lex, 1995, p.63.
12. Кригер Т.А. Советское Уголовное право. Часть Общая. - Москва: Изд-во: Московского Университета, 1988, с.82.
13. Гаухман А.Д. Уголовное право. Общая и Особенная части. - Москва: Юр. Информ - Пресс, 2002, с.141.
14. Mreju Th. Op. cit., p.13.
15. Boroi Al. Drept Penal. Partea Specială. - București: ALL Beck, 2002, p.407.
16. Barbăneagră Al. Comentariu la Codul penal al Republicii Moldova. - Chișinău: Centrul de drept al avocaților, 2003, p.688.
17. Ataman N. Op. cit., p.65-66.
18. Dobrinoiu V. Drept Penal. Partea Generală. - București: Atlas Lex, 1994, p.117.
19. Кригер Т.А. Op. cit., с.84.
20. Boroi Al. Op. cit., p.407.
21. Mreju Th. Op. cit., p.13.
22. Скуратов Ю.И., Лебедева В.М. Op. cit., p.738.
23. Квициния А.К. Взятничество и борьба с ним. - Сухуми: Алтара, 1980, с.28.
24. Ibidem, p.28-29.
25. Осипников А.Ф. Ответственность за взяточничество по советскому уголовному праву. - Москва, 1973, с.40.
26. Diaconescu H. Modificări aduse structurii și conținutului constitutiv al infracțiunilor de luare și dare de mită prin Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție // Dreptul. - 2001. - Nr.4. - P.28.
27. Boroi Al. Op. cit., p.407; Mreju Th. Op. cit., p.13; Loghin O. Drept Penal Român. Partea Specială. - București: Șansa, 1994, p.364-369.

28. Dongoroz V., Oancea I., Bulai C., Stănoiu R. Explicații teoretice ale Codului Penal Român. Vol.4. Partea Generală. - București: Editura Academiei R.S.R., 1972, p.130-131.
29. Dobrinoiu V. Op. cit., p.69.
30. Уголовный кодекс Швейцарии. - Санкт Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
31. Уголовный кодекс Таджикистана. - Санкт Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
32. Уголовный кодекс Японии. Принят 27 апреля 1907 года. - Санкт Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
33. Уголовный кодекс Франции. Принят в 1992 году. - Санкт Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
34. Уголовный кодекс Австралии. - Санкт Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
35. Уголовный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой 22 мая 1996 года. - Москва: Славянский Дом Книги, 2000.
36. Постановление №6 Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10.02.2002. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» // Российская Юстиция. - 2000. - №4. - С.57.
37. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. - Москва: Юридическая литература, 1975, с.26.
38. Квициния А.К. Op. cit., p.30.
39. Dongoroz V. Op. cit, p.133.
40. Санталов А.И. Комментарий к УК МССР. - Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1986, с.256.
41. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.6 din 11.03.1996 „Cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru mituire” // Culegere de hotărâri ale Curții Supreme de Justiție. - Chișinău: Centrul de drept, 2002, p.347.
42. Raport explicativ la Convenția penală privind corupția de la 27.01.1999. www.Oecd.org/document/.
43. Sima C. Codul penal adnotat. - București: Lumina Lex, 2001, p.674.
44. Завидов Б.В. Взятничество. Уголовно-правовой анализ получения и дачи взятки. - Москва: Норма, 2002, с.5.
45. Скуратов Ю.И. Op.cit., p.738.
46. Legea Republicii Moldova cu privire la piața valorilor mobiliare, nr.199 din 18.11.1998 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.27-28/123.
47. Codul civil al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.1107-XV din 06.06.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.82-86/661.
48. Завидов Б.В. Взятничество, p.6.
49. Dicționar explicativ al limbii române. - București: Univers Enciclopedic, 1998, p.979, 76, 389, 752, 714.
50. Постановление №6 Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10.02.2002 „О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе” // Российская Юстиция. - 2000. - №4. - С.57.
51. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.6 din 11.03.1996 „Cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru mituire”, p.347.
52. Sima C. Op. cit., p.672.
53. Козаченко И.Я. Уголовное право. Часть Особенная. - Москва: Норма, 2001, с.769.
54. Dicționar explicativ al limbii române, p.124, 876.
55. Legea Republicii Moldova privind serviciul public, nr.443-XIII din 04.05.1995 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1995. - Nr.61/681.
56. Legea Republicii Moldova privind combaterea corupției și protecționismului, nr.900 din 27.06.1996 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1996. - Nr.56.
57. Кехлеров С.Г. Тяжкие и особо тяжкие преступления. - Москва: Спартак, 2001, с.353-355.
58. Определение судебной коллегии Верховного Суда РФ по делу Т. // Бюллетень Верховного Суда РФ. - 1997. - №1.
59. Егорова Н. Провокация взятки либо коммерческого подкупа // Российская Юстиция. -1997. - №8. - С.26.
60. Dongoroz V. Op. cit., p.133.
61. Sima C. Op. cit., p.672.
62. Raport explicativ la Convenția penală privind corupția de la 27.01.1999. www.Oecd.org/document/.
63. Ciuncan D. Jurisprudență și doctrină penală în materia corupției. - București: Lumina Lex, 2004, p.274.
64. Егорова Н. О взяточничестве и коммерческом подкупе // Российская Юстиция. - 2001. - №10. - С.73.
65. Борелик А.С. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп // Юридический мир. - 1999. - №1. - С.32.
66. Козаченко И.Я. Op. cit., с.769-770.
67. Янин П.С. Взятничество и должностное злоупотребление. - Москва: «Бизнес-школа» Интет-Синтез, 2001, с.36.
68. Краснопеева Е. Предмет взятки и квалификация содеянного // Законность. - 2001. - №1. - С.44.

Prezentat la 01.03.2007

ASPECTE GENERALE ALE IRESPONSABILITĂȚII ÎN DREPTUL PENAL

Mariana GRAMA

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article represents an analysis of the legislative experience of some states of the Black Sea basin in counterpoising the offence of foreign wealth embezzlement. The author refers to the identification of some solutions of compared law in the process of preventing and fighting the offence of foreign wealth embezzlement. The stipulations referring to the mentioned offense of the Moldovan legislature are brought and compared to the ones of the Ukrainian, Bulgarian, Russian, and Turkish legislature.

Subiect al infracțiunii poate fi recunoscută doar persoana responsabilă. Responsabilitatea, alături de atingerea vârstei prevăzute de legea penală, apare în calitate de condiție a răspunderii penale și trăsătură a subiectului infracțiunii.

Responsabilitatea, în sensul larg al cuvântului, înseamnă capacitatea de a putea răspunde în fața legii pentru acțiunile sale. În dreptul penal noțiunea dată se concepe într-un sens mai îngust, special, ca antiteză noțiunii de „iresponsabilitate”, și anume: „Responsabilitatea este starea psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile” (art.22 CP RM).

Starea de responsabilitate (numită și capacitate psihică) a persoanei presupune, deci, că aceasta posedă însușirile psihice (intelență, rațiune) care o fac capabilă să înțeleagă caracterul social periculos al faptelor sale și să fie stăpână pe acestea, adică să fie capabilă să se abțină de la săvârșirea acțiunilor interzise sau să efectueze acțiunile cerute de lege.

Responsabilitatea este o condiție *sine qua non* pentru ca o persoană să fie răspunzătoare penal pentru fapta sa, iar în dreptul nostru penal, care consideră vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii, responsabilitatea este o condiție pentru existența subiectului infracțiunii, fiindcă nu poate exista vinovăție acolo unde lipsesc cei doi factori, intelectual și volitiv, necesari pentru existența vinovăției și care marchează, totodată, prezența responsabilității.

Starea de responsabilitate este starea normală a omului matur [1], din care cauză este denumită normalitate psihofizică, iresponsabilitatea, adică lipsa responsabilității, constituind o stare psihofizică anormală, având caracterul de excepție.

Potrivit prevederilor art.23 CP RM: „Nu este pasibilă de răspundere penală persoana care, în timpul săvârșirii unei fapte prejudiciabile, se afla în stare de iresponsabilitate, adică nu putea să-și dea seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau nu putea să le dirijeze din cauza unei boli psihice cronice, a unei tulburări psihice temporare sau a altei stări patologice.

Nu este pasibilă de pedeapsă persoana care, deși a săvârșit infracțiunea în stare de responsabilitate, înainte de pronunțarea sentinței de către instanța de judecată s-a îmbolnăvit de boală psihică care a lipsit-o de posibilitatea de a-și da seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau de a le dirija”.

Astfel, iresponsabilitatea este starea de incapacitate psihofizică a unei persoane care nu-și poate da seama de caracterul, sensul și valoarea socială, morală sau judiciară a faptelor pe care le săvârșește și a urmărilor acestora sau care nu-și poate determina și dirija în mod normal voința, în raport cu faptele sale. Caracteristic stării de iresponsabilitate este lipsa acelor facultăți psihice ale persoanei, care permit acesteia să înțeleagă caracterul și semnificația actelor sale de conduită (factorul intelectual) sau să fie stăpână pe ele (factor volitiv). Or, fără existența celor doi factori psihici nu poate exista vinovăție în săvârșirea unei fapte, de aceea starea de iresponsabilitate este o cauză care înlătură vinovăția și deci caracterul penal al faptei, iar, pe cale de consecință, și răspunderea penală a făptuitorului.

Posibil, sănătatea psihică a infractorului se lua în considerare la pedepsirea lui încă în sec. IV-VIII, în Evul mediu, în timpul formării Țărilor Românești și a „Legii țării” [2].

Cartea românească de învățătură din 1646 deja expres prevedea că alienații mintal nu sunt trași la răspundere penală.

La începutul sec.XX, Codul penal al Regelui Carol al II-lea din 1936, în art.128 ce se conținea în Capitolul II „Cauzele care apără de răspundere sau o micșorează” declara următoarele: „Nu răspunde de infracțiune acela

care, în momentul săvârșirii ei, se găsea în stare de inconștiență, din cauză de alienație mintală sau din alte cauze” (aici cuprinzându-se cauzele patologice și psihologice care pot produce starea de inconștiență) [3].

Actualmente, iresponsabilitatea ca concept există practic în legislațiile penale ale tuturor statelor, deși însăși noțiunea iresponsabilității nu este formulată în toate codurile penale. De exemplu, Codul penal al Poloniei nu conține însuși termenul de iresponsabilitate, dar prevederile referitoare la ea sunt următoarele: „Nu comite infracțiune cel care, din cauza unei boli psihice, deficienței intelectuale sau altei tulburări psihice a activității, nu putea în timpul comiterii faptei să perceapă importanța ei sau să dirijeze cu comportamentul său”.

În Anglia, definiția legală a iresponsabilității lipsește. Judecătorii în activitatea lor se conduc de regulile Mac-Naten, formulate încă în 1843. Aceste reguli se întemeiază pe cauza Mac-Naten, care, suferind de mania persecuției, a vrut să-l omoare pe prim-ministrul Angliei Pill, întrucât considera că acesta îl urmărea. Din eroare însă a fost ucis secretarul prim-ministrului. În timpul examinării cauzei s-au depistat „stranietățile” inculpatului și judecata l-a achitat ca iresponsabil. Având la bază acest precedent, câțiva judecători cu autoritate au formulat, la cererea Camerei lorzilor, regulile iresponsabilității.

Astfel, în conformitate cu regulile Mac-Naten, orice persoană se prezumă sănătoasă psihic și cu suficientă rațiune pentru a purta răspundere pentru infracțiunile comise, până când contrariul nu va fi dovedit de jurați.

Pentru liberarea de răspundere în virtutea bolii mintale trebuie de stabilit că în timpul săvârșirii faptei prejudiciabile învinuitul acționa sub influența unui defect de conștiință ce provenea de la boala mintală și acesta îl lipsea de posibilitatea de a-și da seama despre natura faptei săvârșite de el sau, dacă își dădea seama despre aceasta, nu era în stare să înțeleagă amoralitatea ei [4].

Procedura recunoașterii persoanei drept iresponsabilă și consecințele acesteia sunt reglementate în Anglia de Legea despre recunoașterea persoanelor drept iresponsabile, din 1964.

În general, oricare ar fi prevederile legilor penale, conceptul responsabilității poate fi dezvoltat având la bază două criterii:

- 1) prezența unei stări bolnăvicioase a psihicului omului (care inițial a stat la baza noțiunii de iresponsabilitate). Acest criteriu se numește *medical* sau *biologic* (uneori *psihiatric*) [5];
- 2) persoana este lipsită de posibilitatea de a conștientiza importanța acțiunilor sau a inacțiunilor sale ori de a dirija cu ele. Acest criteriu este numit *psihologic* sau *juridic*.

Pentru a recunoaște persoana iresponsabilă, trebuie stabilită prezența ambelor acestor criterii. Nu orice persoană ce suferă de careva dereglări psihice este iresponsabilă. Dereglările activității psihice pot fi diferite după gravitatea lor. Însă, doar atunci când a atins un astfel de grad, când persoana, în urma acesteia, nu mai conștientizează importanța faptelor sale ori nu poate conduce cu ele, doar atunci ea poate fi considerată iresponsabilă.

În legislația Rusiei, încă în așa-zisul Cod penal din 1845 („Ulojenie o nacazaniah”), a fost consfințită noțiunea iresponsabilității, care conținea și criteriul medical, și pe cel juridic. Acest fapt și deosebea acest Cod de altele, de exemplu de Codul lui Napoleon (1810), care lega iresponsabilitatea doar de un singur semn – „demența”, aceasta reprezentând doar criteriul medical.

Actualmente, în practică, în toate cazurile când instanța de judecată sau organul de urmărire penală are ca revă îndoieli cu privire la responsabilitatea persoanei, dispune în baza art.152-144 CPP RM expertiza medico-legală psihiatrică.

Sarcina fundamentală a acestei expertize este de a aprecia tulburările de discernământ și conștiință pe care le prezintă persoana examinată [6].

În acest context este necesar a stabili dacă infracțiunea comisă este consecința unor devieri psihice și în ce măsură făptuitorul își poate aprecia faptele comise.

Criteriul medical al iresponsabilității reprezintă, reieșind din prevederile alin.(1) art.23 CP RM, un șir de devieri psihice, care includ:

- 1) prezența unei boli psihice cronice;
- 2) prezența unei tulburări psihice temporare;
- 3) prezența altei stări patologice.

Aceste categorii cuprind toate afecțiunile bolnăvicioase ale psihicului. Din conținutul criteriului medical rezultă că afecțiunile nebolnăvicioase ale activității psihice nu trebuie să excludă responsabilitatea. Ca exemplu poate servi starea de afect fiziologic (emoție sufletească puternică). Starea respectivă poate fi un imbold pentru comiterea infracțiunii. Omul în așa stare este limitat în posibilitatea de a dirija cu acțiunile sale. Cu toate acestea, afectul fiziologic nu este considerat o alterare bolnăvicioasă a psihicului și nu poate fi un criteriu al iresponsabilității, ci poate fi luat în considerație la calificarea faptei ca circumstanță atenuantă (art.146, 156 CP RM).

În psihiatrie, *boli psihice cronice* se numesc afecțiunile care, sub influența tratamentului sau a altor factori, nu dispar sau nu dispar cu totul. Din această grupă fac parte schizofrenia, epilepsia, paralizia progresivă, unele psihoze organice sau alte psihoze cu o evoluție de lungă durată.

Tulburările psihice temporare se caracterizează printr-un debut acut și o evoluție de scurtă durată, de exemplu: psihozele reactive, alte psihoze exogene (toxice, infecțioase). Aici se atribuie și ebrietatea patologică, afectul patologic.

La *altă stare patologică* se atribuie celelalte dereglări bolnăvicioase ale activității psihice care nu nimeresc sub celelalte două semne indicate mai sus. Se pot referi aici forme grave de psihopatie, anomalii psihice la surdomuți, encefalopatia traumatică, infantilismul ș.a.

În practica psihiatrică bolile psihice cronice cel mai des figurează în calitate de criteriu medical al iresponsabilității (în special schizofrenia) [7].

După cum am menționat deja, în trecut, concluzia privind iresponsabilitatea se fonda numai pe criteriul medical. Ulterior, odată cu studierea mai aprofundată a bolilor psihice, s-a constatat că nu fiecare bolnav psihic poate fi considerat iresponsabil. Uneori, boala psihică are o evoluție benignă și bolnavul poate fi responsabil.

Pentru a diferenția bolnavii psihici iresponsabili de cei responsabili a fost necesar de a introduce în expertiza medico-legală psihiatrică și criteriul juridic care constă în „lipsa capacității de a conștientiza faptele sale ori de a dirija cu ele”. Acest criteriu are un rol important în aprecierea iresponsabilității. El include în componența sa *factorul volitiv* (lipsa capacității de a dirija și stăpâni acțiunile sale) și *factorul intelectual* (lipsa conștientizării acțiunilor comise). Pentru a recunoaște persoana iresponsabilă este suficientă prezența și a unui singur factor. De aceea, art.23 CP RM folosește conjuncția „sau”, evidențiindu-se caracterul de sine stătător al acestor doi factori.

Din cele expuse rezultă că este la fel de importantă aplicarea ambelor criterii în problema iresponsabilității. După cum menționează unii specialiști-psihiatri, „nu trebuie uitat faptul că chiar și în caz de demență, dacă nu este prea gravă, bolnavul în momentul săvârșirii faptei își dă bine seama de acțiunile sale și deci el trebuie considerat responsabil” [8].

În același timp, se impune o studiere mai aprofundată a incapacității psihice, deoarece ea poate fi congenitală sau dobândită. La unii bolnavi ea poate fi permanentă, la alții are un caracter episodic. De aceea, incapacitatea psihică trebuie să fie studiată de medici specialiști, care să precizeze dacă persoana, în momentul comiterii faptei, avea capacitatea de a înțelege, își dădea seama de acțiunile sale și de consecințele lor.

Medicii specialiști care efectuează expertiza medico-legală psihiatrică nu trebuie să se pronunțe dacă persoana examinată răspunde sau nu penal, ci numai dacă expertul a fost apt să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale și de a dirija cu ele.

Oricare ar fi cauzele și durata iresponsabilității, pentru ca aceasta să înlăture caracterul penal al faptei ea trebuie să fie totală, adică să conștientizeze lipsa completă a capacității psihice. Această poziție este susținută de Codul penal al Republicii Moldova, al României. În virtutea altor legi penale, dacă lipsa capacității psihice este doar parțială, atunci există așa-numita *responsabilitate atenuantă*, numită și *responsabilitate limitată* sau *semiresponsabilitate*, care nu înlătură vinovăția și caracterul penal al faptei, dar poate constitui o circumstanță atenuantă.

Codul penal al Rusiei în art.22 pentru prima oară în legislația acestei țări reglementează întrebarea despre răspunderea persoanelor cu anomalii psihice ce nu exclud responsabilitatea:

„1. Persoana responsabilă, care în timpul comiterii infracțiunii, în virtutea unei dereglări psihice, nu putea în deplină măsură să conștientizeze caracterul prejudiciabil al acțiunilor (inacțiunilor) sale ori să le dirijeze, trebuie să fie supusă răspunderii penale.

2. Dereglarea psihică, ce nu exclude responsabilitatea, se ia în considerație de către instanța de judecată la individualizarea pedepsei și poate servi temei pentru aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical”.

Prevederi asemănătoare se conțin și în art.122-1 din Codul penal al Franței (1992), §21 din Codul penal al Germaniei (1871), pct.2 art.39 din Codul penal al Chinei (1907), art.31 din Codul penal al Poloniei ș.a.

Adeptii responsabilității limitate invocă lipsa unei flexibilități sau a adaptabilității în noțiunea de responsabilitate, care nu permite stări intermediare între responsabilitate și iresponsabilitate. Ei afirmă că, în afară de oameni absolut sănătoși și bolnavi, există persoane a căror stare a sănătății se află la limita între sănătate și boală. Psihicul acestora se află într-o așa stare, când persoana, săvârșind o faptă ilegală, poate doar parțial să conștientizeze pericolul social al acțiunilor (inacțiunilor) sale și să dirijeze cu ele.

Responsabilitatea limitată este întemeiată de prezența unei anomalii (dereglări) psihice la persoană, care reduce

calitățile intelectuale și volitive ale acesteia. Evident, această împrejurare nu poate să nu influențeze pedeapsa.

Din acest punct de vedere, după unii autori [9], în viața reală nu există nici responsabilitate absolută, nici iresponsabilitate absolută, ele sunt prezente uneori doar în careva grade maxime sau care treptat se micșorează ori se măresc; în așa caz, unul sau alt grad al responsabilității poartă în sine un anume grad al iresponsabilității (cu cât mai mare este gradul responsabilității cu atât mai mic este gradul iresponsabilității, și invers). Vorbind despre persoana concretă, putem constata prezența concomitentă și a responsabilității, și a iresponsabilității. Faptul poate fi ilustrat prin prezența unei boli psihice cronice (de exemplu, schizofreniei), când în perioada acutizării bolii poate apărea iresponsabilitatea, iar în perioada remisiei persoana este responsabilă, deci într-o formă ascunsă aici este prezentă și o iresponsabilitate potențială, întrucât boala psihică nu dispăre [10].

Ideea responsabilității limitate a apărut relativ demult. Încă N.S. Taganțev, criticând-o, afirma că această idee era caracteristică dreptului german vechi și existența ei este „logic imposibilă” [11]. Împotriva s-a pronunțat și S.V. Poznașev, argumentând prin imposibilitatea de a trasa careva hotare între responsabilitate și responsabilitate limitată, responsabilitate limitată și iresponsabilitate [12].

Această întrebare a stârnit aprige discuții între juriști, iar importanța ei, în general, a fost discutată la Congresul psihiatrilor care s-a desfășurat la Dresden în 1898 și la Congresul internațional al criminaliștilor de la Hamburg din 1905. Congresul psihiatrilor „a emis o rezoluție despre necesitatea recunoașterii unei categorii speciale de persoane cu responsabilitate limitată” [13].

În esență, după congresul de la Dresden, criminaliștii practic nu au mai atins problema existenței responsabilității limitate, considerându-se că ea deja a fost hotărâtă. La Hamburg s-a analizat cercul de persoane ce pot fi atribuite la cei cu responsabilitate limitată; s-a discutat dacă responsabilitatea limitată poate fi recunoscută ca circumstanță agravantă, atenuantă sau obișnuită; dacă persoanelor respective li se poate fi aplicată pedeapsă sau liberare de pedeapsă; dacă se atribuie aceste probleme la cauzele penale sau civile.

Astfel, către începutul sec.XX majoritatea țărilor cunoșteau noțiunea de responsabilitate limitată (redușă, atenuată).

Statele componente din spațiul ex-sovietic nu au cunoscut o atare noțiune, inclusiv Republica Moldova. De altfel, nici astăzi noi nu recunoaștem prin lege noțiunea de responsabilitate limitată. Specialiștii psihiatri la fel sunt de părere că toate argumentele aduse întru susținerea acestei idei „nu sunt convingătoare, deoarece în cazurile când starea infractorului se găsește la limita între boală și sănătate, nefiind conștient de acțiunile sale, el este socotit iresponsabil” [14]. Unele dintre fostele republici sovietice au acceptat noțiunea de responsabilitate limitată, de exemplu: Letonia (art.14 pct.1 din Legea penală din 1999), Belarus (art.29 pct.1 din Codul penal din 2000), Rusia (art.22 din Codul penal din 1996).

Revenind la prevederile alin.(1) art.23 din Codul penal al Republicii Moldova și reieșind din cele expuse mai sus, putem conchide că pentru ca iresponsabilitatea să înlătore caracterul penal al faptei se cer întrunite cumulativ următoarele condiții:

- 1) să existe o stare de incapacitate psihică (iresponsabilitate), fie sub aspect intelectual, fie sub aspect volitiv, fie sub ambele aceste aspecte;
- 2) starea de incapacitate psihică a persoanei să existe în momentul săvârșirii infracțiunii;
- 3) starea de incapacitate psihică să se datoreze bolii psihice cronice, tulburării psihice temporare sau altei stări patologice;
- 4) fapta săvârșită în stare de incapacitate psihică trebuie să fie prejudiciabilă, prevăzută de legea penală.

Este de menționat că dacă făptuitorul s-a aflat în stare de iresponsabilitate în momentul săvârșirii faptei, această stare înlătură caracterul penal al faptei, chiar dacă ulterior el și-a recăpătat capacitatea psihofizică. Dimpotrivă, dacă era responsabil în momentul săvârșirii faptei, aceasta își păstrează caracterul penal chiar dacă ulterior făptuitorul a pierdut capacitatea psihofizică. Cea de-a doua situație este specificată în alin.(2) art.23 CP RM, care declară următoarele: „Nu este pasibilă de pedeapsă persoana, care, deși a săvârșit infracțiunea în stare de responsabilitate, înainte de pronunțarea sentinței de către instanța de judecată s-a îmbolnăvit de o boală psihică care a lipsit-o de posibilitatea de a-și da seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau de a le dirija”.

Norme despre iresponsabilitate găsim și în alin.(1) art.95 din Codul penal al Republicii Moldova care stipulează următoarele: „Persoana care, în timpul executării pedepsei, s-a îmbolnăvit de o boală psihică ce o lipsitește de posibilitatea de a-și da seama de acțiunile sale sau de a le dirija, este liberată de executarea pedepsei”.

În opinia noastră, articolul 23, în special alineatul (2), conține o lacună care se referă la criteriul medical al iresponsabilității, și anume: alin.(1) art.23 CP RM enumără trei semne ale criteriului medical (boală psihică cronică, tulburare psihică temporară, altă stare patologică), pe când în alin.(2) art.23, la fel și în alin.(1) art.95, CP RM se vorbește doar despre „o boală psihică”. Nu-i clar, despre ce fel de boală psihică este vorba – cro-

nică sau o alienare psihică temporară. S-ar părea că termenul utilizat poate fi interpretat extensiv, fiind neclar, deoarece nu se specifică ce fel de boli se atribuie aici. Termenul „boală psihică” este utilizat și în art.488-491, 498 CPP RM. Logic, la alin.(2) art.23 CP RM trebuie să fie prevăzute aceleași semne ale criteriului medical ca și în alin.(1) al aceluiași articol.

În art.499 alin.(1) CPP RM legiuitorul folosește, cu referire la această situație, sintagma „s-a îmbolnăvit de o boală psihică cronică”. În pct.4 art.498 CPP RM se are în vedere cazul în care persoana, după săvârșirea infracțiunii, s-a îmbolnăvit de o boală psihică și această boală nu „este o tulburare nervoasă temporară...”, adică boala de care s-a îmbolnăvit persoana nicidecum nu poate să aibă un caracter temporar, ci numai deocârm unul permanent (cronic), deoarece doar în așa caz persoana nu va fi pasibilă de pedeapsă penală. Astfel, sau acceptăm toate cele trei semne ale criteriului medical prevăzute în alin.(1) art.23 și pentru celelalte situații, sau acceptăm o opinie unică, pe care o vom utiliza atât în normele dreptului penal, cât și în cele de procedură.

Față de persoanele iresponsabile în momentul comiterii infracțiunii sau după comiterea infracțiunii, dar înainte de pronunțarea sentinței, sau în timpul executării pedepsei pot fi aplicate măsuri de constrângere cu caracter medical prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova.

În alin.(2) art.23 și alin.(4) art.95 CP RM mai există o specificare care în alin.(1) art.23 nu se conține, deși, în opinia noastră, anume în alin.(1) este mai rațional de a fi inclusă. Este vorba de specificarea „...iar după însănătoșire – ea poate fi supusă pedepsei”. Dacă la alin.(2) se are în vedere doar o boală psihică cronică, probabilitatea că persoana se va însănătoși este minimă, deși nu se exclude, iar în cazurile prevăzute în alin.(1), în urma unei tulburări psihice temporare, a altei stări patologice există reala posibilitate că în urma tratamentului aplicat persoana bolnavă se va însănătoși și va fi posibilă aplicarea după aceasta a pedepsei penale stabilite.

Mai este necesară o concretizare ce ține de art.23 și art.95 CP RM, referitoare la sintagma „pot fi aplicate măsuri de constrângere cu caracter medical”, ceea ce înseamnă ca instanța de judecată poate proceda și altfel. Răspunsul îl putem găsi în art.499 CPP RM. Acest articol inserează în alin.(1) următoarea prevedere: „Dacă consideră dovedit faptul că persoana în cauză a săvârșit o infracțiune, prevăzută de legea penală, în stare de iresponsabilitate sau că această persoană, după ce a săvârșit infracțiunea, s-a îmbolnăvit de o boală psihică cronică, care o face să nu-și dea seama de acțiunile sale sau să nu le poată dirija, instanța de judecată adoptă, conform art.23 din Codul penal, (1) fie o sentință de absolvire (liberare) a acestei persoane de pedeapsă sau, după caz, (2) de răspundere penală, (3) fie de liberare de pedeapsă și de aplicare față de ea a unor măsuri de constrângere cu caracter medical, indicând care anume din ele trebuie aplicată, sau (4) o sentință de încetare a procesului și de neaplicare a unor astfel de măsuri în cazurile când, prin caracterul faptei săvârșite și starea sănătății sale, persoana nu prezintă pericol pentru societate și nu are nevoie de tratament forțat”.

Așadar, iresponsabilitatea legal constatată are ca efect înlăturarea vinovăției, deci și a caracterului penal al faptei săvârșite sub imperiul ei. Din acest motiv, pare a fi rațional ca iresponsabilitatea să fie aranjată în Capitolul III din Partea Generală a Codului penal al Republicii Moldova, printre cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, după modelul României.

Iresponsabilitatea este o cauză personală care produce efecte nemijlocit numai față de persoana care a săvârșit infracțiunea în această stare.

Referințe:

1. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București, ALL, 1997, p.299.
2. Aramă E. Istoria dreptului românesc. - Chișinău, 1995, p.27.
3. Petit E., Zotta C. Codul penal al lui Carol al II-lea adnotat. - București: Editura ziarului „Universul”, 1939, p.139.
4. Малиновский А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. - Москва: Международные отношения, 2002, с.75.
5. Судебная психиатрия / Под ред. Шостаковича Б.В. 1997, с.87.
6. Nacu Al., Nacu An. Psihiatrie judiciară. - Chișinău, 1997, p.27.
7. Курс уголовного права. Часть Общая. Том. I / Под ред. Кузнецовой Н.Ф., Тяжковой И.М. - Москва: Зерцало, 1999, с.273-274.
8. Nacu Al., Nacu An. Op. cit., p.28.
9. Козлов А.П. Понятие преступления. - СПб: Юридический центр Пресс, 2004, с.430.
10. Ibidem, p.431.
11. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть Общая. Кн.1. – СПб, 1874, с.70.
12. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. - Москва, 1912, с.199.
13. Козлов А.П. Op. cit.
14. Nacu Al., Nacu An. Op. cit., p.33.

Prezentat la 20.03.2007

NECESITATEA APĂRĂRII PENALE A RELAȚIILOR SOCIALE CU PRIVIRE LA LICENȚIERE

Veronica IACUBOI

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article represents a study on the necessity of the penal protection of social relations with regard to licensing. The author carries out an interpretation of the aspects that refer to the substantiality of the penal norms that provide the responsibility for the offences inflicted on social relations with regard to licensing. Especially, the objective relations that inspire the legislator to pass the specified bills are examined. An analysis of the correlation between the accusations that protect social relations regarding the licensing and the society's requirements is made in the article. The author puts forward recommendations regarding the modification of the article 241 of the Criminal Code of Republic of Moldova.

În conformitate cu art.7 al Legii Republicii Moldova cu privire la antreprenoriat și întreprinderi, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 03.01.1992, întreprinderea este obligată, printre altele, să obțină licențe pentru genurile de activitate care se desfășoară în bază de licență [1].

Determinarea cadrului juridic, organizatoric și economic de licențiere a unor genuri de activitate, stabilirea genurilor de activitate supuse licențierii și asigurarea controlului din partea statului asupra respectării cerințelor și condițiilor a căror efectuare este necesară la desfășurarea genurilor respective de activitate – toate acestea sunt statuate prin Legea Republicii Moldova privind licențierea unor genuri de activitate, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 30.07.2001 [2]. Această lege stabilește modul de licențiere pentru acele genuri de activitate a căror practicare în mod neregulamentar poate prejudicia drepturile, interesele legitime sau sănătatea cetățenilor, mediul ambiant sau securitatea statului și a căror reglementare nu se poate efectua altfel decât prin licențiere. Dar și alte acte normative pot reglementa modul de licențiere a unor genuri de activitate (de exemplu, Hotărârea Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare a Republicii Moldova privind aprobarea modului de acordare și retragere a licențelor pentru activitatea pe piața valorilor mobiliare nr.12/1 din 28.10.1999 [3]; Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei cu privire la autorizarea băncilor comerciale pe acțiuni, nr.20 din 24.04.1997 [4]; Normele nr.100 18-20 cu privire la organizarea și funcționarea pe teritoriul Republicii Moldova a caselor de schimb valutar și punctelor de schimb din hoteluri: Hotărârea Banca Națională a Moldovei, proces-verbal nr.22 din 06.05.1994 [5] etc.

Toate aceste acte normative sunt acte normative de referință pentru art.241 „Practicarea ilegală a activității de întreprinzător” din Codul penal al Republicii Moldova. Potrivit art.125 CP RM, desfășurarea ilegală a activității de întreprinzător presupune inclusiv desfășurarea unor genuri de activitate interzise de legislație. În literatura de specialitate se menționează că desfășurarea unor genuri de activitate interzise de legislație se poate exprima, printre altele, în desfășurarea fără licență a unui gen de activitate licențiată [6].

Însă, o asemenea interpretare pare a nu fi ireproșabilă. O astfel de concluzie rezultă din alin.(4) art.162 „Desfășurarea ilegală a activității de întreprinzător” din Codul cu privire la contravențiile administrative. Conform acestei prevederi, este sancționată desfășurarea unei activități de întreprinzător interzise, fie a unei activități de întreprinzător ce necesită licență sau autorizație privind amplasarea unității de comerț, eliberată de către autoritățile administrației publice locale, sau este permisă exclusiv întreprinderilor de stat. Așadar, în alin.(4) art.162 din Codul cu privire la contravențiile administrative noțiunile „desfășurarea unei activități de întreprinzător interzisă” și „desfășurarea ilegală a unei activități de întreprinzător ce necesită licență” sunt folosite ca noțiuni distincte ce nu se intersectează. Rezultă că același coraport dintre cele două noțiuni trebuie respectat în contextul art.241 CP RM. Or, conform lit.e) art.19 al Legii Republicii Moldova privind actele legislative, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 27.12.2001 [7], „terminologia utilizată este constantă și uniformă atât în actul elaborat, cât și în toate celelalte acte legislative; se va utiliza unul și același termen dacă este corect, iar folosirea lui repetată exclude confuzia”.

Cele evocate ne-au adus la ideea că noțiunea „desfășurarea unei activități de întreprinzător interzise” nu este mai largă în raport cu noțiunea „desfășurarea ilegală a unei activități de întreprinzător ce necesită licență”. Pe cale de consecință, desfășurarea ilegală a unei activități de întreprinzător ce necesită licență, soldată cu

obținerea unui profit în proporții mari, nu poate atrage răspunderea conform art. 241 CP RM. Aceasta chiar dacă desfășurarea activității de întreprinzător în aceleași condiții, dar care nu implică obținerea unui profit în proporții mari, atrage răspunderea conform alin.(4) art.162 din Codul cu privire la contravențiile administrative.

Cineva ar putea obiecta împotriva neaplicării art. 241 CP RM în ipoteza desfășurării ilegale a unei activități de întreprinzător ce necesită licență, invocând următorul criteriu logic de folosire a regulilor de interpretare: *actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat* (norma juridică trebuie interpretată în sensul în care să se aplice, iar nu în sensul înlăturării aplicării ei). Totuși, acest criteriu logic se utilizează „pentru interpretarea convențiilor” [8], și nu pentru interpretarea legii penale. Iar legea penală este de interpretare strictă. Ceea ce înseamnă că „toate echivocurile sunt interpretate nu în folosul statului... Legea penală o elaborează statul, de aceea el pierde în toate cazurile în care textul legii penale este ambiguu” [9]. Însă, nu ne putem limita la această constatare. Probabil, adoptând art. 241 CP RM (precum și art.125 CP RM), legiuitorul a intenționat să răsfrângă acțiunea legii penale și asupra ipotezei de desfășurare ilegală a unei activități de întreprinzător. Însă, nu a fost suficient de atent și nu a acordat prevederile în materie din Codul penal cu prevederile în materie din Codul cu privire la contravențiile administrative. Aceasta cu toate că însuși legiuitorul cere, la alin. (3) art. 4 din Legea privind actele legislative, ca la elaborarea, adoptarea și aplicarea actului legislativ să se respecte principiile oportunității, coerenței, consecvenței și echilibrului între reglementările concurente.

Deficiența reliefată mai sus reclamă perfecționarea legii penale. Iar metoda comparativă („care presupune studiul comparativ al normelor și instituțiilor aparținând altor sisteme de drept penal, în scopul cunoașterii cauzelor, semnificației și consecințelor identității și deosebirilor dintre aceste norme și instituții” [10]) este cea mai indicată în acest sens.

Astfel, de exemplu, în Codul penal al Federației Ruse [11] corespondentul art.241 CP RM este art.171 „Activitatea ilegală de întreprinzător”. Conform acestei incriminări, se prevede răspunderea pentru desfășurarea activității de întreprinzător fără înregistrare sau cu încălcarea regulilor de înregistrare, ori prezentarea în organul, care efectuează înregistrarea de stat a persoanelor juridice sau a întreprinzătorilor individuali, a documentelor ce conțin date vădit false, ori desfășurarea activității de întreprinzător în lipsa unei autorizații speciale (a licenței) în cazurile când astfel de autorizație (licență) este obligatorie, ori cu încălcarea cerințelor sau condițiilor de licențiere, dacă această faptă a cauzat daune în proporții mari cetățenilor, organizațiilor sau statului, fie este însoțită de obținerea unui profit în proporții mari.

Astfel, nu mai apar nici un fel de îndoieli că, în contextul legii penale ruse, una dintre modalitățile normative ale activității ilegale de întreprinzător o constituie desfășurarea acestei activități în lipsa unei autorizații speciale (a licenței) în cazurile când o astfel de autorizație (licență) este obligatorie, fie desfășurarea ei cu încălcarea cerințelor sau condițiilor de licențiere.

Din altă perspectivă, în art.233 din Codul penal al Republicii Belarus [12] se prevede răspunderea pentru activitatea ilegală de întreprinzător, adică pentru activitatea de întreprinzător desfășurată fără înregistrarea de stat sau autorizație specială (licență), însoțită de obținerea unui profit în proporții mari. Această incriminare este mai puțin explicită în comparație cu art.171 CP FR, deoarece nu conține o mențiune explicită despre desfășurarea activității de întreprinzător cu încălcarea cerințelor sau condițiilor de licențiere. Acest handicap se încearcă a fi recuperat pe calea interpretării judiciare: potrivit pct.2 din Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Belarus „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la activitatea ilegală de întreprinzător”, nr.6 din 28.06.2001, „instanțele judecătorești trebuie să ia în considerație că răspunderea pentru activitatea ilegală de întreprinzător se aplică nu doar în lipsa autorizației speciale (a licenței), dar și atunci când: a expirat termenul de acțiune a licenței; licența este suspendată; întreprinzătorul a fost lipsit de licență; întreprinzătorul desfășoară o activitate care nu este indicată în licența ce i-a fost eliberată” [13].

Deși dispoziția art.233 CP RB nu este la fel de evoluată ca dispoziția art.171 CP FR, din conținutul ei rezultă că în legislația penală bielorusă activitatea ilegală de întreprinzător presupune în mod cert inclusiv desfășurarea activității de întreprinzător fără autorizație specială (licență). Interpretarea judiciară are menirea de a complini textul normativ, nu de a-l suplini. Fără mari deosebiri, de exemplu, de conjunctura similară din sistemul de drept ucrainean.

Or, conform art.202 din Codul penal al Ucrainei [14], se incriminează fapta de desfășurare de către un subiect al activității de întreprinzător a activității care conține indicii unei activități de întreprinzător și care urmează a fi licențiată, în lipsa înregistrării de stat, ori desfășurarea fără licență a genurilor activității de

întreprinzător care necesită licențiere în conformitate cu legislația, ori desfășurarea unor astfel de genuri ale activității de întreprinzător cu încălcarea condițiilor de licențiere, dacă această faptă a fost legată de obținerea unui profit în proporții mari.

De notat că în art.203 CPU este stabilită răspunderea pentru desfășurarea unor genuri de activitate economică interzise de legislație. Aceasta confirmă încă o dată supoziția, pe care am făcut-o anterior, că trebuie făcută distincția dintre noțiunile „desfășurarea unei activități de întreprinzător interzise” și „desfășurarea ilegală a activității de întreprinzător ce necesită licență” în condițiile dreptului penal autohton.

În pct.3-7 ale Hotărârii Plenului Judecătorei Supreme a Ucrainei „Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației privind răspunderea pentru infracțiunile în sfera activității economice”, nr.3 din 25.04.2003 [15], doar se interpretează textul normativ din art.202 CPU, fără a se admite vreun derapaj spre arogarea de către autoritatea judecătorească a prerogativei de creație legislativă.

Un alt model de elevație juridică îl reprezintă art.188 „Activitatea ilegală de întreprinzător” din Codul penal al Armeniei [16]. Conform acestei norme, se prevede răspunderea pentru desfășurarea activității de întreprinzător, care necesită licențiere, în lipsa înregistrării de stat sau a autorizației speciale (a licenței), ori pentru desfășurarea activității de întreprinzător interzise de lege, însoțită de cauzarea unor daune în proporții considerabile persoanelor, organizațiilor sau statului.

După maniera stilistică, dispoziția art.188 CPA amintește de dispoziția alin.(4) art.162 din Codul cu privire la contravențiile administrative al Republicii Moldova. La concret, se imprimă o relație disjunctivă noțiunilor „desfășurarea unei activități de întreprinzător interzise” și „desfășurarea ilegală a activității de întreprinzător ce necesită licență”. În mod regretabil, legiuitorul moldovean evită să clarifice dacă o astfel de relație există în contextul art.241 CP RM.

Între timp, este extrem de important a fi clarificată această chestiune. Aceasta deoarece relațiile sociale cu privire la licențiere trebuie apărute de legea penală împotriva infracțiunii prevăzute la art.241 CP RM.

În conformitate cu art.2 al Legii Republicii Moldova privind licențierea unor genuri de activitate, prin „licențiere” se înțelege totalitatea procedurilor legate de eliberarea, reperfectarea, suspendarea, reînnoirea și retragerea licențelor, eliberarea copiilor și duplicatelor de pe acestea, ținerea dosarelor de licențiere și a registrelor de licențe, controlul asupra respectării de către titularii de licențe a condițiilor de licențiere, adoptarea prescripțiilor privind lichidarea încălcărilor ce țin de condițiile de licențiere.

În doctrina juridică nu conțin discuțiile privind apartenența ramurală a instituției juridice de licențiere. În opinia unor autori, această instituție este o parte a dreptului afacerilor [17]. După alții, instituția juridică de licențiere aparține de dreptul administrativ [18]. Alăturându-se ultimului punct de vedere, A.B. Bagandov precizează că dreptul licențiar constituie o subramură a dreptului administrativ, având ca obiect de reglementare acele relații sociale care apar în legătură cu aplicarea licențierii ca formă a influențării administrative de stat asupra proceselor economice, în scopul aducerii lor în corespundere cu interesele publice [19].

Considerăm că fiecare din aceste poziții are dreptul la existență: ca instituție pluridisciplinară, licențierea aparține atât de dreptul afacerilor, cât și de dreptul administrativ. Or, licențierea reprezintă una dintre metodele administrării de stat, deci are o natură administrativ-juridică. Procedura de licențiere este o componentă a procedurii administrative, exprimându-se în autorizarea de către stat a unor activități economice. Apariția și existența sistemului de licențiere este condiționată de faptul că unele relații sociale necesită reglementare din partea statului, pentru a nu se admite eventuala lezare a intereselor persoanei, societății sau statului. În acest fel, licențierea se prefigurează ca un mecanism de protecție care permite corelarea intereselor individuale cu interesele publice.

În același timp, licențierea se realizează numai din inițiativa subiectelor activității de întreprinzător. În procesul de realizare a dreptului subiectiv de a desfășura activitatea de întreprinzător persoana se confruntă cu exigențele sistemului de licențiere. Oricare formă a activității de întreprinzător necesită înregistrare de stat, iar desfășurarea unor genuri ale acestei activități reclamă și obținerea licenței. Spre deosebire de înregistrarea de stat (care are un caracter mai cu seamă de informare), licențierea reprezintă de esența ei o autorizare: în vederea eliberării licenței, autoritatea de licențiere verifică activitatea solicitantului de licență, pentru a fi examinată posibilitatea desfășurării de către acesta a unui gen de activitate care necesită licențiere. Din acest unghi, licențierea, ca premisă a desfășurării legale a activității de întreprinzător, poate fi considerată instituție juridică a dreptului afacerilor.

Caracterul pluridisciplinar al instituției juridice de licențiere are drept consecință caracterul dualist al licențierii ca valoare socială specifică necesitând apărare juridico-penală. De exemplu, prin prisma dreptului administrativ, această valoare socială este apărată împotriva infracțiunii de practicare ilegală a medicinei sau a activității farmaceutice (art.214 CP RM): practicarea medicinei ca profesie sau a activității farmaceutice de către o persoană care nu are licență sau altă autorizație, dacă aceasta a cauzat din imprudență o vătămare a sănătății. Astfel, relațiilor sociale cu privire la sănătatea unei alte persoane li se aduce atingere infracțională. Însă, infracțiunea de practicare ilegală a medicinei sau a activității farmaceutice nu este prevăzută în Capitolul II „Infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei” din Partea Specială a Codului penal, ci în Capitolul VIII „Infracțiuni contra sănătății publice și conviețuirii sociale” din Partea Specială a Codului penal. Aceasta deoarece, în principal, infracțiunea în cauză aduce atingere relațiilor sociale cu privire la respectarea procedurii de licențiere. Iar respectarea procedurii de licențiere, ca valoare socială specifică, derivă din sănătatea publică, ca valoare socială supraordonată. Pentru a ne convinge de aceasta, vom reproduce definiția noțiunii de sănătate publică din Legea Republicii Moldova privind asigurarea sanitaro-epidemiologică a populației, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 16.06.1993: „Sistemul de măsuri orientate spre prevenirea bolilor, promovarea sănătății, sporirea potențialului fizic și psihic al omului prin canalizarea eforturilor societății spre asanarea mediului de viață, dirijarea cu bolile contagioase, educația pentru sănătate a fiecărui individ și promovarea modului sănătos de viață, organizarea asistenței medicale de îngrijire, desăvârșirea mecanismului social privind accesul fiecărui om la un standard adecvat de viață care asigură sănătatea”. Totodată, conform lit.c) art.3 din Legea privind licențierea unor genuri de activitate, protecția sănătății cetățenilor se numără printre principiile de bază ale licențierii.

Deși vătămarea sănătății unei persoane concrete reprezintă urmările prejudiciabile ale infracțiunii prevăzute la art.214 CP RM, relațiile sociale cu privire la sănătatea unei alte persoane nu reprezintă decât obiectul juridic secundar al acestei infracțiuni. Analiza esenței juridice a faptei, incriminate la art.214 CP RM, denotă că anume datorită nerespectării de către făptuitor a procedurii de licențiere se creează pericolul nu pentru sănătatea unei persoane concrete, dar pentru sănătatea unui cerc nedeterminat de persoane (adică pentru sănătatea publică). Or, activitatea de întreprinzător nu se reduce la un act *uno actu*. Ea este prin definiție „o activitate permanentă, sistematică sau, altfel spus, cu o anumită regularitate” [20].

Cu atât mai mult, relațiile sociale cu privire la licențiere trebuie apărute împotriva infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător (art.241 CP RM). Obiectul juridic special al acestei infracțiuni îl constituie „relațiile sociale privitoare la practicarea legală a activității de întreprinzător” [21]. Iar practicarea legală a activității de întreprinzător este de neconceput fără licențiere. Analiza genurilor de activitate supuse licențierii, enumerate în art.8 al Legii privind licențierea unor genuri de activitate, denotă că legiuitorul a stabilit relațiile sociale care solicită o atenție deosebită din partea statului, deci și o apărare juridică pe măsură. Pe lângă acordarea de asistență medicală și activitatea farmaceutică, alte câteva zeci de genuri de activitate sunt susceptibile de licențiere (de exemplu, reparația armelor de sport și (sau) de vânatoare; importul și (sau) exportul, comercializarea armamentului și munițiilor; depozitarea și (sau) folosirea materialelor explozive, efectuarea lucrărilor de explodare etc.). Nu există nici o justificare de a acorda atenție apărării penale a relațiilor sociale cu privire la licențierea acordării asistenței medicale și a activității farmaceutice (prin incriminarea faptei de la art.214 CP RM) și de a ignora apărarea penală a relațiilor sociale cu privire la licențierea celorlalte genuri de activitate supuse licențierii (prin neincriminarea, la art.241 CP RM, a faptei de desfășurare ilegală a unei activități de întreprinzător ce necesită licență). Gradul prejudiciabil este același în ambele ipoteze.

În concluzie, recomandăm completarea lit.b) art.125 CP RM cu următoarele cuvinte: „**ori desfășurarea activității de întreprinzător în lipsa licenței în cazurile când aceasta e obligatorie, sau cu încălcarea cerințelor sau condițiilor de licențiere**”.

Referințe:

1. Monitorul Parlamentului Republicii Moldova. - 1994. - Nr.2.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2001. - Nr.108-109.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.156.
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1997. - Nr.38-39.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.62-64.
6. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.445-446; Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. Codul penal comentat și adnotat. - Chișinău: Cartier, 2005, p.369-370.

7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.36-38.
8. Mateuț Gh., Mihăilă A. Logica juridică. - București: Lumina Lex, 1998, p.205.
9. Davies J. Legislative Law and Process in a Nutshell. - New-York: West publishing Co., 1986, p.307.
10. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: ALL, 1997, p.22.
11. Уголовный кодекс Российской Федерации. - Москва: Проспект, 1999.
12. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Под ред. Б.В. Волженкина. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
13. Постановление Пленума Верховного Суда республики Беларусь «О судебной практике по делам о незаконной предпринимательской деятельности», №6 от 28.06.2001 // Судовы весник. - 2001. - №3. - С.8-10.
14. Уголовный кодекс Украины / Под ред. В.Я. Тация и В.В. Сташиса. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
15. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відпровадальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності», №3 від 25.04.2003 // www.crime.direx.org/e-library/pvsu/pvsu_3_25042003.htm
16. Уголовный кодекс Республики Армения // www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus
17. Ершова И.В., Ивагова Т.М. Предпринимательское право. - Москва: Юриспруденция, 2000, с.40-45; Жилинский С.Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности). - Москва: Норма, 2003, с.179-186.
18. Административное право / Под ред. Л.Л. Попова. - Москва: Юристъ, 2004, с.399-401.
19. Багандов А.Б. Лицензионное право. - Москва: Эксмо, 2004, с.12.
20. Roșca N. Unele aspecte juridice ale activității economice aducătoare de profit // Avocatul poporului. - 2000. - Nr.7-9. - P.11-17.
21. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Op. cit., p.443.

Prezentat la 20.03.2007

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU INFRACTIUNILE LEGATE DE PRELEVAREA ORGANELOR SAU ȚESUTURILOR UMANE ÎN STATELE DIN SISTEMUL ANGLO-SAXON

Adriana EȘANU

Catedra Drept Penal și Criminologie

The necessity of the investigation of the crimes concerning drawing of the human organs and textures, in the states from the common-law system, is based on surprising of the correlation between national criminal law with foreign models of the specific incrimination, not only through different legal-criminal settlements of these types of crimes, but especially through conferring of the priority to the judicial precedent. Nevertheless in these systems the law did not have so important a character in relation with judicial precedent, but the paradox consists in the fact, that in these states for the first time appear the legal settlements regarding action of drawing of the human organs and textures. In general these regulations did not introduce proper settlements in this domain, but however these establish a constant and real jurisprudence in this frame.

Pentru a trece nemijlocit la cercetarea problemei propuse spre dezbateri, este important a menționa că, în țările familiei common-law, în calitate de izvor principal apare precedentul judiciar, realitate care nu exclude existența dreptului statutar. Pe lângă aceasta, fenomenul codificării legislației penale în sistemul dat atestă unele particularități. Spre exemplu, în Anglia, în lipsa unui Cod penal, au fost adoptate anumite legi care, deși reglementează substanțial anumite aspecte de drept penal, acestea se manifestă printr-o pondere mai puțin importantă în raport cu hotărârile judecătorești în sfera izvoarelor dreptului penal.

Deși legile britanice practic nu introduc reglementări în sensul propriu al termenului, totuși acestea consacra o anumită jurisprudență constantă într-un anumit domeniu. Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie *Actul privind transplanturile de țesuturi umane*, din 1961, care are meritul de a reglementa pentru prima dată nu numai realizările biomedicale, dar și limitele utilizării acestora, sub sancțiunea tragerii la răspundere penală. Ulterior, legiuitorul britanic a lărgit sfera de reglementare și asupra celorlalte elemente ale corpului uman, adoptând, în 1989, *Actul privind transplanturile de organe umane*.

Deși prin intermediul acestor acte persoanei i se acordă posibilitatea de a dona elemente din propriul corp în timpul vieții în vederea realizării unui transplant, facultatea este mai degrabă implicită decât explicită în legislație. *Actul privind transplanturile de organe umane* din 1989 pornește de la ideea că oamenii pot să-și doneze propriile organe *ex vivo* în limitele stabilite de lege. Totodată, legea engleză trece sub tăcere facultatea de a dona produsele anorganice, precum ar fi sângele, fapt care ne conduce la concluzia că s-ar putea excede dispozițiilor normative făcând loc unor abuzuri în ceea ce privește instituirea unor afaceri comerciale.

Practica atestă însă că donarea de sânge este aproape invariabil preluată anonim în beneficiul străinilor [1]. Probabil, numărul restrâns al donatorilor de sânge în Marea Britanie previne riscul de contaminare cu virusul HIV.

În legislația britanică, în *Actul privind transplanturile de organe umane*, în legătură cu consimțământul acordat în timpul vieții de către donatorul decedat, se prevăd următoarele:

- consimțământul scris este valabil, indiferent dacă donatorul era sau nu în deplinătatea facultăților mintale;
- consimțământul poate fi acordat verbal, în prezența a doi sau a mai multor martori, dar numai în timpul ultimei sale boli (rezultă deci, implicit, existența condiției ca decesul să nu fi survenit din cauza altei boli sau în alte împrejurări, de exemplu într-un accident rutier);
- nu este absolut necesar ca martorii să fie adulți;
- consimțământul poate fi nul dacă intervine opoziția unei rude care demonstrează că, în fapt, consimțământul donatorului a fost ulterior retras;
- nu se prevede nici existența unei vârste minime pentru a fi îndeplinită condiția validității consimțământului.

Deși legislația britanică nu prevede o condiție specială privind forma pe care trebuie să o îmbrace consimțământul expres al unei persoane pentru a-i folosi organele, cel mai des el este dat în scris. Donarea *post-mortem* în scris nu necesită a fi asistată și nici nu se cere confirmarea capacității.

Dacă pretinsul donator este lipsit de capacitate de exercițiu sau capacitatea acestuia este dubioasă, persoana care este recunoscută ca posesor legal asupra cadavrului poate totuși să autorizeze cedarea vreunei părți din corp pentru efectuarea unui transplant, cu condiția să nu existe temeieri de a crede că defunctul a exprimat o obiecție ce nu a fost retrasă ulterior.

În cazul în care există dubii privind capacitatea unui donator care și-a exprimat anterior consimțământul, posesorul legal al cadavrului poate subscrie acel consimțământ asupra autorității persoanei.

Alternativa consimțământului scris este consimțământul verbal în prezența a doi sau a mai multor martori în timpul ultimei boli a donatorului. Caracterizarea afecțiunii drept ultimă boală presupune un raționament de evidență medicală ce ține de aprecierea cauzei morții și de patologia naturală a bolii. Totuși, suicidul donatorului în cursul acestei boli poate fi considerat o patologie a acesteia.

În concluzie, conform dreptului penal englez, donarea de organe, țesuturi și lichide corporale nu este ilegală, în sensul de a fi, ca atare, interzise fiecare de lege sau sancționate penal. Această poziție vine să o susțină și *Habeas Corpus Act* din 1679, care consacră principiul autonomiei, adică suveranitatea dreptului unei persoane asupra corpului și ființei sale. Totuși, legislația britanică impune o serie de limitări cu privire la tipurile de organe ce pot fi donate prin consimțământ valabil, cu excluderea organelor vitale. Chiar și o asemenea legiferare nu exclude situațiile în care persoanele își riscă „legal” viața, motiv pentru care se impune o reglementare strictă și în privința asumării riscului donatorului. Din aceste considerente, există o delimitare importantă între donarea unor organe non-regenerative și donarea de țesuturi regenerative și lichide corporale. Donarea celor din urmă de către un minor sau un adult incompetent, conform jurisprudenței britanice, absolvă de răspundere penală, dacă totalitatea circumstanțelor satisfac interesele celui mai exigent test.

Dat fiind existența unui asemenea precedent, care raportează situația în funcție de beneficiul final, unii teoreticieni [2] se situează pe poziția că impunitatea s-ar răsfrânge și asupra cazurilor de donare a unui organ non-regenerativ de la un minor sau un adult incompetent. Argumentele nu au fost pe deplin elucidate, de aceea considerăm că întrebarea rămâne deschisă, iar până atunci o considerăm echivocă, ba chiar aberantă.

Răspunsul la această întrebare ne este oferit de jurisprudența americană. În acest sens, soluțiile sunt fundamentate în funcție de rezultatul final: decesul potențialului primitor ca rezultat al faptului că transplantul nu a avut loc și nici realizarea transplantului nu a fost reușită.

Pe lângă existența unei jurisprudențe în materie de prelevare și transplant, autoritățile SUA au adoptat în 1990 *Actul privind transplantul de țesuturi umane*.

Prezenta reglementare denotă o anumită particularitate, deoarece înglobează la categoria de țesuturi și acele elemente de origine umană care, conform legislației sistemului continental, sunt atribuite la categoria de organe. Raționamentul unei asemenea legiferări, la prima vedere aberante, este explicată prin prisma instituirii delimitării țesuturilor și organelor: primele ar trebui donate în primul rând de către donatorii în viață, pe când organele ar trebui extrase, prioritar, din surse cadaverice. Bunăoară, rinichii, conform legislației americane, sunt țesuturi și nu organe, fapt care justifică posibilitatea donării lor de la persoane *ex vivo*.

Totodată, potrivit dreptului american, pentru a asigura eficiența în materie de prelevare, trebuie respectate anumite condiții: donarea de la cei vii poate fi făcută de la rude apropiate, rude informate asupra riscurilor, cu consimțământ neconstrâns, fără remunerare și cu consultare psihologică prealabilă. Mai mult ca atât, față de anumite categorii de persoane sunt oferite anumite garanții. Spre exemplu, în cazul minorilor, instanța de judecată va numi un avocat al copilului ce va garanta consimțământul acestuia.

De fapt, condiția interzicerii retribuiri donatorului a apărut cu mult înaintea legii care reglementează nemijlocit acest domeniu (*Actul privind transplantul de țesuturi umane*), deoarece încă în 1988 o lege a Congresului American (*National Organ Transplant Act*) din 1988 interzice vânzarea de organe în SUA și, cu toate că au existat voci care au susținut încălcarea prin aceasta a dreptului de proprietate, nici o Curte nu a declarat legea neconstituțională.

În ceea ce privește consimțământul, realitatea este că se pune un accent mai mare asupra validității acestuia de către persoana în viață pentru prelevarea *post-mortem*, deși ar trebui să se acorde o atenție sporită validității consimțării prelevării elementelor de origine umană de la persoane *ex vivo*.

Cu titlu de notorietate, consimțământul informat a fost statuat legal în SUA începând cu anul 1905, prin formarea precedentului de către Curtea Supremă de Justiție, în cauza *Mohr versus Williams* [3]. Cu toate acestea, nu există o prevedere explicită asupra formei pe care trebuie s-o îmbrace consimțământul expres. În lipsa unei reglementări, de cele mai dese ori el se exprimă în formă scrisă. Problemele însă nu se finisează

aici, căci un moment dificil îl reprezintă și determinarea momentului decesului, care în ultimul timp a devenit o dilemă acută în legătură cu creșterea numărului operațiilor de transplant de rinichi, ficat, cord și alte organe, mai cu seamă în legătură cu unele abuzuri în acest domeniu. Atribuirea criteriilor precedente viitorului donator, precum: lipsa bățăilor de inimă, încetarea respirației și funcționii creierului – sunt dovedite în prezent a fi insuficiente. Înregistrarea acestora prin diversitatea de mijloace existente nu este garantată pe deplin, ceea ce conduce la adoptarea de către instanțele americane a unor hotărâri neconforme. Cu toate că a fost elaborat un model de lege – „*Actul uniform despre transplantul organelor anatomice*”, care reglementează anumite probleme ale actului de transplant, s-a evitat formularea unor reguli sau înaintarea unor criterii de determinare a momentului decesului viitorului donator, justificându-se prin aceea că această întrebare urmează a fi soluționată de către știința medicală. Accentul în actul nominalizat se pune pe anumite norme chemate să preîntâmpine anumite abuzuri; spre exemplu, medicului care a constatat moartea viitorului donator îi este interzisă participarea la operația de transplant ș.a.

Delimitarea esențială dintre reglementarea juridică a actului de prelevare în SUA față de Republica Moldova rezidă în așa-numitul sistem „*living will*”, potrivit căruia, pentru recoltarea organelor sau țesuturilor *post-mortem*, este necesar consimțământul donatorului acordat în timpul vieții, materializat într-o carte specială de donare. Dacă defunctul nu a făcut mențiuni în timpul vieții asupra dispunerii de elementele sale *post-mortem*, atunci consimțământul la asemenea acte obligatoriu trebuie să parvină de la rudele apropiate [4].

Cele mai frecvente litigii au apărut în SUA cu privire la transplantul de cornee, cu membrii familiei defuncților, pentru că s-a invocat încălcarea dreptului de proprietate asupra corpului și a demnității umane. Instanțele însă nu au pronunțat hotărâri prin care s-ar rezolva problema atingerii dreptului de proprietate. Considerăm că problema supusă dezbaterilor ar trebui rezolvată la nivel de mentalitate, ghidată de ideea nevoii de a ajuta, ca mai apoi să se producă o schimbare radicală și în domeniul jurisprudenței.

În ceea ce privește donarea de organe *ex vivo*, relevant este cazul *Strunk vis-à-vis Strunk* din 1969, în care Curtea de Apel a statului Kentucky a decis în favoarea donării unui rinichi de la un frate retardat mintal la celălalt frate care era expus riscului morții în lipsa unui transplant. Într-un alt caz, *McFall vis-à-vis Shimp*, judecat în 1978, Curtea Statului Pennsylvania a respins cererea pe motiv că familia nu are dreptul să-l forțeze pe vreunul dintre membrii săi să doneze măduvă osoasă împotriva voinței clar exprimate.

De asemenea, legislația SUA impune anumite restricții în utilizarea embrionilor, indiferent de scop: donare, cercetare [5]. Bunăoară, zece state din SUA interzic vinderea embrionilor pentru cercetări experimentale, iar altele nouă interzic și donarea acestora în același scop.

În Canada, Curtea Supremă a decis că până și colectarea sângelui în timpul operației pentru a fi predat poliției constituie o atingere a integrității fizice, cu atât mai mult a altor țesuturi, iar în California, Curtea de Apel a recunoscut dreptul de proprietate asupra produselor corpului cu condiția consimțământului valid.

Începând cu anul 1988, în Canada s-a discutat foarte mult în legătură cu utilizarea produselor corpului omenesc. Cazul *Dyment* a stârnit vii controverse, pentru că un eșantion de sânge prelevat de la un pacient ajuns la spital după un accident rutier a fost trimis la poliție fără consimțământul acestuia, pentru a fi acuzat că nu era apt să conducă autoturismul. Legalitatea acestei acțiuni a fost contestată, iar Curtea Supremă canadiană a apreciat că viața privată se plasează în centrul noțiunii de libertate și că protecția ei are o importanță deosebită pe planul ordinii publice, sens în care a decis că a fost vorba despre o atingere adusă dreptului la integritate fizică și un afront la determinarea umană.

De asemenea, prezintă interes cazul *Whaley vis-à-vis Country of Tuscola*, din 1995. Curtea Federală de Apel (al VI-lea circuit) a decis că rudele apropiate sunt proprietarele corneei unei persoane decedate. În 1989, Curtea Federală de Apel (al V-lea circuit) se pronunțase în sensul că nu există o obligație legală a rudelor în ceea ce privește experimentele neautorizate asupra corpului decedat.

În vederea protejării sănătății publice, în Codul penal canadian a fost introdusă, în 1995, o dispoziție ce prevede posibilitatea prelevării ADN-ului în cazurile de crime grave. Într-un proiect din 1996 se discuta și problema creării unor bănci speciale în care să fie păstrate eșantioane umane pentru facilitarea depistării unor recidiviști. Problema ni se pare extrem de delicată și ne aduce în prim-plan aceeași întrebare a raportului dintre individ și societate: dintre securitatea publică, nevoia de prevenție, libertate și integritate.

Legile cantonale sunt, ca și în cazul reproducerii medical asistate, cele care încearcă să impună anumite norme până la adoptarea unei legislații federale. În cantonul Geneva a fost adoptată în 1996 *Legea privind prelevarea și transplantul de organe și țesuturi*, care:

- interzice și sancționează fapta persoanei de atribuire a unei valori patrimoniale actului de prelevare sau de transplantare;
- pedepsește fapta de efectuare a transplantului în afara unităților medicale agreeate de către guvernul cantonal;
- interzice și sancționează fapta de constrângere a persoanei la obținerea consimțământului de donare a organelor sau țesuturilor de origine umană.

Referințe:

1. Moldovan A. T. Tratat de drept medical. - București: ALL Beck, 2002, p.287.
2. Leleu Y., Genicot G. Le droit médical. - Bruxelles: De Boeck Université, 2001, p.67.
3. Dermengiu D., Curca C. Aspecte generale ale practicii medicale și jurisprudenței în obținerea consimțământului la tratament // Revista Română de Bioetică. - Vol.I. - Nr.4. - P.19.
4. Spre deosebire de modelul *living-will*, în Europa sunt trei soluții de reglementare a consimțământului la prelevarea organelor sau țesuturilor *post-mortem*:
  - **soluția exprimării consimțământului**, denumită și Teoria exprimării consimțământului, conform căreia pentru a se putea preleva organe, pacientul trebuie să-și fi dat acordul sau să aibă asupra sa un așa-numit „certificat de donator”. Lipsa consimțământului este asimilată refuzului, ceea ce duce la imposibilitatea de a efectua prelevarea;
  - **soluția informării**, conform căreia lipsa unei declarații în acest sens a persoanei decedate nu înseamnă nici împotrivirea, nici acordul la donarea de organe. Rudele decedatului sunt chemate în acest caz să hotărască după o informare prealabilă. Prelevarea de organe se poate realiza numai dacă acestea își dau acordul sau nu se împotrivesc prelevării într-un termen stabilit de comun acord cu medicul;
  - **soluția existenței negației prelevării**, conform căreia o prelevare de organe este posibilă doar dacă persoana decedată nu și-a exprimat voința în sens contrar. Lipsa unei declarații potrivnice echivalează cu acordul.
5. Bunăoară, statul Illinois expres interzice cercetările pe embrioni în scopul RMA.

Prezentat la 14.03.2007

**PRINCIPIILE CARE GUVERNEAZĂ TRANSPUNEREA ÎN DREPTUL INTERN
AL REPUBLICII MOLDOVA A PREVEDERILOR CONVENȚIILOR INTERNAȚIONALE
ÎN MATERIE DE COMBATERE A TRAFICULUI ILICIT
DE DROGURI ȘI PRECURSORI**

Igor HADÎRCĂ

Catedra Drept Penal și Criminologie

The principles that govern the transposing to the internal law of Republic of Moldova of the stipulations of the international conventions referring to fighting against the traffic of drugs and their precursors are analyzed in the article. The author analyzes how the two polarities – the compulsoriness to respect the international engagements and respecting the sovereignty of every state – are taken into consideration when the settlements of the international penal law with regards to illegal circulation of narcotic, psychotropic substances, their analogues and precursors are implemented in the criminal law of Republic of Moldova. When applying art.217, 217¹-217⁶, 218 or 219 of the Criminal Code of Republic of Moldova, the Single Convention on Narcotic Drugs, the Convention on psychotropic substances and the UN Convention against illicit traffic in narcotic drugs and psychotropic are necessarily, but not sufficiently, to be taken in consideration. Other international acts that Republic of Moldova is part of have to be taken into consideration, too.

Din conținutul convențiilor internaționale referitoare la prevenirea și combaterea traficului ilicit de droguri se desprinde că fiecare stat-parte trebuie să aibă astfel de măsuri de control asupra stupefiantelor, substanțelor psihotrope și precursorilor, care ar fi nu mai puțin exigente decât cele stabilite la nivel internațional. Cu toate acestea, remarcăm că art.39 din Convenția unică asupra stupefiantelor, art.23 din Convenția asupra substanțelor psihotrope și art.24 din Convenția ONU împotriva traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope admit posibilitatea ca statele-părți să adopte măsuri mai rigide de control asupra drogurilor și precursorilor, dacă asemenea măsuri sunt justificate prin necesitatea ocrotirii sănătății sau bunăstării populației, ori prevenirii sau combaterii traficului ilicit de droguri.

Cum cele două polarități – obligativitatea respectării angajamentelor internaționale și respectarea suveranității fiecărui stat – sunt luate în considerație la implementarea în dreptul penal al Republicii Moldova a reglementărilor din dreptul internațional penal cu privire la circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor și precursorilor acestora?

În acord cu alin.(1) art.8 „Respectarea dreptului internațional și a tratatelor internaționale” din Constituția Republicii Moldova, Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte țara noastră, precum și principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, reprezintă o parte componentă a sistemului juridic al Republicii Moldova. În același context, trebuie de menționat că, potrivit art.19 al Legii nr.595/1999, Republica Moldova nu poate invoca prevederile legislației sale interne ca justificare a neexecutării unui tratat la care este parte.

Pe de altă parte, conform art.7 al Constituției, nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică. Doar ipotetic, în calitate de „alt act juridic care contravine prevederilor Constituției” poate să apară un tratat internațional (inclusiv o convenție internațională). Aceasta deoarece există mijloace care să nu permită o asemenea coliziune: „Intrarea în vigoare a unui tratat internațional conținând dispozițiile contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia” (alin.(2) art.8 al Constituției); „Tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, recunoscute de Curtea Constituțională ca incompatibile cu Constituția Republicii Moldova, nu sunt puse în vigoare și nu sunt aplicate” (alin.(2) art.22 al Legii nr.595/1999).

Analizând cele menționate, putem observa că în alin.(1) art.8 din Constituție este înscris „principiul priorității dreptului internațional asupra dreptului intern” [1]. Totodată, în art.7 al Constituției este fixat „principiul priorității dreptului intern asupra dreptului internațional” [2].

Primul din principiile sus-numite presupune că dreptul internațional nu necesită implementare internă, deoarece prevederile lui normative sunt autoexecutorii. Cu alte cuvinte, dreptul internațional poate reglementa

nemijlocit relațiile pe plan intern și poate fi aplicat direct de către instanțele judecătorești naționale. De asemenea, principiul priorității dreptului internațional asupra dreptului intern presupune că principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional determină nemijlocit conținutul și aplicarea legislației naționale. La fel, persoana poate fi trasă la răspundere penală direct în temeiul normelor dreptului internațional.

Principiul priorității dreptului intern asupra dreptului internațional se exprimă în faptul că, dacă există contradicții între reglementările internaționale și cele interne, sunt aplicabile ultimele. Reieșind din acest principiu, statul își poate asuma numai acele angajamente internaționale care nu contravin ideilor pe care se fundamentează. De asemenea, statul determină de sine stătător modul de îndeplinire a acelor angajamente pe plan intern.

În doctrina penală există păreri contradictorii cu privire la oportunitatea considerării reglementărilor internaționale ca parte a legislației naționale. Astfel, unii autori opinează că nu se poate vorbi despre normele internaționale, privitoare la combaterea infracționalității, ca parte componentă a legii penale naționale [3]. În viziunea altora, este justificat a raporta principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional penal la sistemul legii penale naționale [4]. O viziune oarecum eclectică este exprimată de L.V. Inogamova-Hegai, potrivit căreia dreptul internațional penal are prioritate pe plan intern, însă instanțele judecătorești naționale nu au dreptul să se refere direct la normele dreptului internațional penal [5].

De exemplu, Danemarca admite acțiunea directă a normelor dreptului internațional penal pe teritoriul său. În conformitate cu angajamentele sale internaționale, acest stat poate trage la răspundere penală persoanele vinovate de săvârșirea infracțiunilor internaționale, chiar dacă legislația penală daneză nu prevede fapta săvârșită ca având caracter infracțional [6]. În contrast, în acord cu alin.(1) și (2) art.1 CP RM, Codul penal, ca unica lege penală a Republicii Moldova, cuprinde norme de drept ce stabilesc inclusiv dispozițiile speciale ale dreptului penal, precum și determină faptele ce constituie infracțiuni. În legislația penală română nu există o dispoziție similară celei din alin.(1) și (2) art.1 CP RM. Iar în doctrina penală română se menționează: „... sunt admise, ca izvoare indirecte (mediate) ale legii penale, tratatele și convențiile internaționale care cuprind dispozițiile penale, în măsura în care au fost ratificate de statul român și puse în aplicare, de regulă, printr-o lege internă care să cuprindă condițiile concrete de incriminare și sancționare” [7]. Dar, o poziție analogă este exprimată și în doctrina penală autohtonă. Potrivit acesteia, tratatul sau convenția internațională, prin care Republica Moldova s-a angajat să incrimineze și să sancționeze anumite fapte deosebit de periculoase care aduc atingere unor valori și interese comune ale comunității internaționale, poate fi considerat izvor indirect (mediat) de drept penal, pentru că prin el statul își asumă obligația de a incrimina în legea penală națională astfel de fapte [8].

Așadar, deși Republica Moldova nu admite acțiunea directă a normelor dreptului internațional penal pe teritoriul său (cum o face, de exemplu, Danemarca), deși Codul penal este declarat unica lege penală a Republicii Moldova (spre deosebire, de exemplu, de România), convențiile internaționale privind prevenirea și combaterea traficului ilicit de droguri pot fi considerate izvoare indirecte (mediate) de drept penal.

În acest context, poziția pe care o susținem este că nu pot fi acceptate numai principiile exclusiviste de prioritate a dreptului internațional asupra dreptului intern și de prioritate a dreptului intern asupra dreptului internațional.

Între cele două extremități, opțiunea trebuie făcută și în favoarea unei „*aurea mediocritas*”, care este „principiul dualismului” [9]. Conform acestui principiu, normele de drept internațional trebuie implementate în legislația națională ca urmare a aprobării de către stat, în corespundere cu principiile fundamentale ale dreptului intern și cu luarea în considerație a altor particularități ale acestuia. În alți termeni, pentru a conferi forță juridică dreptului internațional în domeniul reglementării relațiilor din interiorul statului, este necesară adoptarea unui așa-numit „act transformator”. În acest sens, conform art.2 al legii nr.595/1999, prin „ratificare, acceptare, aprobare, aderare” se înțelege actul astfel denumit, îndeplinit, după caz, de Parlamentul Republicii Moldova sau de Guvernul Republicii Moldova, prin care Republica Moldova își exprimă consimțământul de a fi legată printr-un tratat internațional.

Principiul dualismului exclude posibilitatea interacțiunii legislative naționale cu acele tratate internaționale care nu au fost ratificate de către țara noastră, în privința cărora acceptul de obligativitate pentru stat nu a fost adoptat în forma și ordinea cerută de dreptul intern. Prin prisma principiului analizat, interacțiunea cea mai strânsă nu poate totuși să determine fuziunea reglementărilor internaționale și a celor naționale într-un tot unitar, într-o „legislație globală, aplicată într-un stat global” [10]. Păstrând realismul, trebuie să recunoaștem că, chiar legate printr-un act transformator, reglementările internaționale și cele naționale funcționează de sine stătător în cadrul sistemului său juridic.

Principiul dualismului presupune o asemenea interacțiune, când standardele dreptului internațional în domeniul contracarării infracționalității trec printr-un proces de transformare în cadrul sistemului juridic național. În cadrul acestui proces se iau în considerație legitățile „interne” de elaborare și funcționare a legii penale naționale, determinanțele social-politice și economice ale acesteia, condiționarea criminologică a legii penale naționale și acțiunea ei în contextul reglementării juridice interramurale. Aname principiul dualismului este cel care stă la baza interacțiunii reglementărilor internaționale cu caracter penal și a reglementărilor naționale cu caracter penal în ceea ce privește stabilirea caracterului infracțional al faptei (adică în ceea ce privește stabilirea temeiurilor răspunderii pentru infracțiunile internaționale și infracțiunile cu caracter internațional, printre ultimele numărându-se și infracțiunile legate de traficul ilicit de droguri).

În mod vădit, îndeplinirea angajamentelor internaționale privind contracararea infracționalității trebuie să aibă ca rezultat modificarea sau completarea standardelor naționale în domeniul dreptului penal. În acest plan, consemnăm că, în conformitate cu art.20 al Legii nr.595/1999, „dispozițiile tratatelor internaționale care, după modul formulării, sunt susceptibile de a se aplica în raporturile de drept fără adoptarea de acte normative speciale, au caracter executoriu și sunt direct aplicabile în sistemul juridic și sistemul judiciar ale Republicii Moldova. Pentru realizarea celorlalte dispoziții ale tratatelor, se adoptă acte normative corespunzătoare”.

Nu sunt autoexecutorii nici Convenția unică asupra stupefiantelor, nici Convenția asupra substanțelor psihotrope, nici Convenția ONU împotriva traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope. Pentru a ne convinge de aceasta, vom apela la Hotărârea Judecătorei Supreme a Federației Ruse „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a principiilor și normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și a tratatelor internaționale ale Federației Ruse”, nr.5 din 10.10.2003 [11], care nu are un analog în teoria judiciară a Republicii Moldova. Conform hotărârii menționate, „din semnele care mărturisesc despre imposibilitatea aplicării directe a tratatului internațional ... fac parte, în special, mențiunile din tratat privind obligația statelor-părți de a introduce amendamente în legislația lor internă... Tratatelor internaționale, ale căror norme prevăd elementele componentelor de fapte penale, nu pot fi aplicate de către instanțele judecătorești în mod nemijlocit, deoarece asemenea tratate obligă statele-părți să-și execute angajamentele asumate pe calea incriminării faptelor în cadrul legii interne (de exemplu, Convenția unică asupra stupefiantelor ...)”. Pe cale de consecință, în procesul de calificare a infracțiunilor săvârșite în sfera circulației substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor și precursorilor acestora, nu este admisibilă referirea la Convenția unică asupra stupefiantelor, la Convenția asupra substanțelor psihotrope sau la Convenția ONU împotriva traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope. Calificarea se face numai cu invocarea art.217, 217¹-217⁶, 218 sau a art.219 CP RM.

Așadar, racordarea Republicii Moldova la prevederile celor trei convenții sus-amintite, prin ratificarea acestora și reflectarea acestor prevederi în legea națională proprie, reprezintă realizarea în interiorul statului a reglementărilor juridice privind neutralizarea narcotismului, ținând cont de normele de drept internațional, elaborate și adoptate pe baza studierii și evaluării situației drogurilor la scară mondială. Are dreptate E.H. Hasanov când afirmă că factorul reliefat mai sus – de racordare a unei țări la ordinea juridică internațională – este caracterizat de două tendințe: 1) conservatorismul relativ al legislației naționale, caracterul gradual al modificării și alinierii într-o măsură sau alta la normele de drept internațional și 2) inițiativa comunității internaționale, caracterul progresiv și de perspectivă al normelor de drept internațional, creșterea influenței acestor norme asupra legislației naționale a statelor ca urmare a aderării acestora la convenții și introducerea normelor din convenții în propria legislație internă [12].

Analiza ambelor tendințe ne arată că ele au cauze obiective. Astfel, prima din ele este condiționată de sistemul de drept statornicit în fiecare țară, care are rădăcini istorico-naționale, tradiții și alte conotații locale. Aderarea unui stat la o convenție internațională determină adoptarea de către acel stat a obligațiilor de legislație legate de modificarea legislației naționale, ceea ce duce sau poate să ducă la perturbarea sistemului amintit sau la necesitatea, alături de implementarea normelor din convenții, transformării altor norme, pentru asigurarea compatibilității sistemului legislativ intern. Acest fapt este legat uneori de dificultăți și, desigur, determină rămânerea în urmă a legislației naționale față de reglementările juridice internaționale.

Cea de-a doua tendință, conturată mai sus, consistă în aceea că dreptul internațional își croiește, mai rapid sau mai lent, itinerarul său în legislația națională. Acest proces este stimulat de faptul că de gradul de adaptare a normelor de drept internațional (în special, a normelor din convențiile internaționale) în legislația națională depind în mare măsură relațiile dintre state și integrarea acestora în comunitatea mondială.

Cele două tendințe, privite interdependent, stau la baza principiului dualismului care își găsește reflectarea (așa cum am amintit deja) în alin.(1) și (2) art.1 CP RM.

Nici pe departe, cele evocate mai sus nu trebuie înțelese în sensul că doar principiul dualismului este luat în considerație la aplicarea răspunderii penale, în general, și la aplicarea răspunderii pentru infracțiunile prevăzute la art.217, 217¹-217⁶, 218 sau la art.219 CP RM, în special. Astfel, conform Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale”, nr.17 din 19.06.2000 [13], Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale – încheiată la Roma la 4.11.1950 și semnată de către Republica Moldova la 13.07.1995 (în vigoare pentru Republica Moldova din 12.09.1997) [14] – urmează a fi aplicată direct în ordinea juridică internă a Republicii Moldova. În legătură cu aceasta, remarcăm că, potrivit alin.(3) art.1 CP RM, Codul penal se aplică în conformitate inclusiv cu prevederile actelor internaționale la care Republica Moldova este parte; dacă există neconcordanțe cu actele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului, au prioritate și se aplică direct reglementările internaționale. Deci, în această normă este consacrat principiul priorității dreptului internațional asupra dreptului intern.

La moment, nici Codul penal al Republicii Moldova, în ansamblu, nici art.217, 217¹-217⁶, 218 sau art.219 CP RM, în particular, nu conțin prevederi care ar fi în contradicție cu standardele internaționale privind drepturile omului. Fiind mai mult adresat legiuitorului, principiul priorității dreptului internațional asupra dreptului intern își reclamă respectarea sa mai ales în procesul de perfecționare a legii penale naționale, pentru a fi evitate discordanțele dintre dispozițiile legii penale și reglementările internaționale în materie de protecție a drepturilor fundamentale ale omului.

Pe de altă parte, principiul priorității dreptului intern asupra dreptului internațional este funcțional în privința alegerii categoriei și cuantumului pedepsei sau a altor măsuri coercitive cu caracter penal. În această ipoteză, statul își exercită în mod plenar suveranitatea sa, nefiind „încorsetat” de vreun angajament pe plan internațional.

În concluzie, procesul de aplicare a reglementărilor penale privind infracțiunile legate de circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor și precursorilor acestora nu se reduce nici pe departe la incriminarea faptelor respective și încadrarea lor juridică. Iată de ce, procesul de aplicare a răspunderii penale pentru numitele infracțiuni este guvernat nu numai de principiul dualismului (deși acestuia îi aparține rolul primordial). Aceasta deoarece principiul dualismului coexistă alături de principiul priorității dreptului internațional asupra dreptului intern și principiul priorității dreptului intern asupra dreptului internațional. La aplicarea art.217, 217¹-217⁶, 218 sau a art.219 CP RM se iau în considerație – în mod necesar, dar nu și suficient – Convenția unică asupra stupefiantelor, Convenția asupra substanțelor psihotrope și Convenția ONU împotriva traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope. Trebuie luate în considerație și alte acte internaționale la care Republica Moldova este parte (în special, actele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului). Ce-i drept, de fiecare dată, această luare în considerație își are specificul său. De asemenea, se ține seama de faptul că nici una din convențiile internaționale, relative la prevederea și combaterea traficului ilicit de droguri, nu stabilește în mod concret categoria și cuantumul pedepsei sau a altor măsuri coercitive cu caracter penal. Prin urmare, nu poate fi neglijat nici unul din acești factori, atunci când în dreptul penal al Republicii Moldova sunt implementate reglementările din dreptul internațional penal cu privire la circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor și precursorilor acestora.

Referințe:

1. Безверхов А.Г. О принципах взаимодействия международного и национального уголовного законодательства // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники. - Москва: ЛексЭст, 2004, с.323-329.
2. Ibidem.
3. Кузнецова Н.Ф. Транснациональная преступность: понятие и вопросы имплементации // Современные проблемы борьбы с транснациональной преступностью. - Краснодар, 2000, с.7.
4. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право. - Москва, 1999, р.18-19; Коняхин В.П. Международный договор как источник российского уголовного права // Уголовное право в XXI веке. - Москва, 2002, с.159.

5. Иногамова-Хегай Л.В. Преступление по международному уголовному праву и его закрепление в национальном уголовном праве // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники. - Москва: ЛексЭст, 2004, с.333-338.
6. Ibidem.
7. Mitrache C., Stănoiu R., Molnar I. și alții. Noul Cod penal comentat / Sub red. lui G.Antoniu. - București: ALL Beck, 2006, p.9.
8. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M. Drept penal. Partea Generală. - Chișinău: Cartier, 2005, p.24.
9. Безверхов А.Г. *Op. cit.*, p.323-329.
10. Мишин Г.К. О методологии глобального уголовного законодательства // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники. - Москва: ЛексЭст, 2004, с.58.
11. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 октября 2003 г. №5 «О применении судами общей юрисдикции общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации» // www.medialaw.ru/publications/zip/112/5.htm
12. Hasanov E.H. Lupta împotriva infracționalității legate de droguri. Aspecte de drept internațional și comparat. - București: Paideia, 2002, p.17; Гасанов Э.Г. Борьба с наркотической преступностью. Международный и сравнительно-правовой аспекты. - Москва: ЮгИнфоР, 2000, с.13.
13. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). - Chișinău, 2002, p.18-20.
14. Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.1. - Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, p.341-358.

Prezentat la 12.03.2007

ANGAJAMENTELE INTERNAȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA ÎN PLANUL COMBATERII TRAFICULUI ILICIT DE DROGURI ȘI PRECURSORI

Igor HADÎRCĂ

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article contains an analysis of the international engagement of Republic of Moldova in the domain of fighting the illicit traffic of narcotic drugs and precursors. The author analyzes the four most important international documents referring to the counteracting of the illicit traffic of drugs (Republic of Moldova adhered to three of them): the Convention for the Repression of Illicit Traffic in Harmful Drugs the Single Convention on Narcotic Drugs, the Convention on psychotropic substances and the UN Convention against illicit traffic in narcotic drugs and psychotropic. As a result, the author concludes that the increasing affinity between the juridical norms of international vocation and the internal juridical norms referring to fighting against the illicit traffic of drugs consists in the value reciprocal insight of these two norm categories.

Una dintre trăsăturile realității moderne este globalizarea tuturor sferelor vieții sociale. Acest proces complex a devenit catalizatorul: creșterii ponderii tipurilor tradiționale de infraționalitate (contrabandă, trafic ilicit de droguri, sustrageri etc.) sau al reconfigurării acestora (terorism, coruperea funcționarilor internaționali etc.); conferirii de caracter internațional unor tipuri ale infraționalității tradiționale (terorism, spălarea banilor etc.); apariției unor noi tipuri de infraționalitate (de exemplu, activitatea grupurilor criminale organizate în sfera migrației ilegale); apariției infrațiunilor care afectează interesele mai multor state (infrațiuni în domeniul informaticii, terorism, spălarea banilor etc.); creșterii ponderii componente transnaționale a infraționalității. Datorită acestor factori, acele relații care anterior aveau un caracter exclusiv național au devenit obiectul colaborării internaționale și al reglementării dreptului internațional.

Toate infrațiunile care constituie obiectul reglementării dreptului internațional penal pot fi clasificate, în funcție de gradul prejudiciabil și formele de manifestare, în următoarele două categorii: 1) infrațiunile internaționale; 2) infrațiunile cu caracter internațional [1]. Spre deosebire de infrațiunile internaționale (genocidul, apartheidul, folosirea armelor nucleare și a altor tipuri de arme de distrugere în masă etc.), cele având caracter internațional atrag răspunderea numai a persoanelor fizice. Aceasta deoarece gradul prejudiciabil al acestor infrațiuni este considerat mai redus decât al infrațiunilor internaționale. La rândul său, aceasta e condiționat de faptul că obiectul apărării penale în cazul infrațiunilor cu caracter internațional îl reprezintă „nu pacea și securitatea omenirii, dar numai valorile general-umane ocrotite de dreptul internațional (colaborarea și cooperarea interstatală, drepturile omului etc.)” [2]. De asemenea, trebuie de menționat că infrațiunile cu caracter internațional sunt săvârșite de către făptuitori din proprie inițiativă (și nu din inițiativa statului al cărui resortisanți sunt), în vederea realizării interesului individual (și nu a unui interes colectiv). Chiar dacă, în această ipoteză, se aduce o atingere colaterală relațiilor internaționale, aceasta se explică exclusiv prin necesitatea atingerii rezultatului infrațional.

Ca obiect al apărării penale împotriva infrațiunilor cu caracter internațional apar diverse sfere ale relațiilor interstatale. În acest plan, putem afirma că traficul ilicit de droguri, ca infrațiune cu caracter internațional, afectează colateral dezvoltarea economică și social-culturală internațională [3].

În consecință, apare ca un truism teza conform căreia contracararea eficientă a traficului ilicit de droguri este posibilă numai în condițiile unei strânse colaborări dintre diferite state. Toate activitățile ilegale legate de droguri presupun în mod firesc existența unor norme juridice, ca o reacție normală de apărare a societății care se simte direct amenințată, norme juridice care, la nivel internațional și intern, constituie arma cea mai eficientă de contracarare a acestui fenomen.

Experiența contracarării juridice, inclusiv juridico-penale, a traficului ilicit de droguri, care a fost acumulată de diverse țări, și-a găsit reflectarea în convențiile internaționale în materie. La moment, sunt în vigoare patru asemenea convenții: Convenția pentru pedepsirea traficului ilicit de droguri dăunătoare, semnată la Geneva la 26.06.1936 [4] (parte la care Republica Moldova nu este); Convenția unică asupra stupefiantelor (și Protocolul de modificare a acestei Convenții); Convenția asupra substanțelor psihotrope; Convenția ONU contra traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope.

Omenirea a devenit conștientă de pericolul traficului ilicit de droguri odată cu amplificarea acestuia și descoperirea efectelor nocive asupra organismului, fapt pentru care organizațiile internaționale au adoptat o serie de convenții pentru îngrădirea și chiar interzicerea traficului ilicit de droguri [5]. Necesitatea stabilirii unui control mai rigid asupra traficului de droguri și imperiozitatea stabilirii urmăririi penale la scară internațională a celor care încalcă prohibițiile privind drogurile, a determinat semnarea la 26.06.1936, la Geneva, a Convenției pentru pedepsirea traficului ilicit de droguri dăunătoare. În opinia întemeiată a lui V. Crețu, această Convenție „constituie primul instrument juridic convențional de drept internațional care sintetizează principiile reprimării penale a faptelor interzise prin convențiile anterioare referitoare la controlul stupefiantelor (se au în vedere: Convenția internațională a opiului, semnată la Haga la 23.01.1912; Convenția internațională a opiului, semnată la Geneva la 19.02.1925; Convenția internațională privind limitarea fabricării drogurilor la cantitățile strict necesare nevoilor medicale și științifice, semnată la Geneva la 13.07.1931 – *n.a.*)” [6].

În baza Convenției pentru pedepsirea traficului ilicit de droguri dăunătoare, statele se angajau să incrimineze și să pedepsească sever prin legislația lor națională toate operațiunile ilegale cu droguri, inclusiv fabricarea acestora, comerțul intern, exportul și importul cu asemenea produse. Se pedepsește nu numai participarea la săvârșirea infracțiunii, ci și asocierea în acest scop, tentativa și actele de pregătire. Prin aceeași Convenție se reglementează și problemele colaborării juridice internaționale (recunoașterea recidivei pentru faptele săvârșite pe teritoriul altui stat, extrădarea, comisiile rogatorii, informarea asupra propriei legislații etc.), crearea unui sistem de supraveghere și coordonare a măsurilor pentru prevenirea traficului ilicit de droguri, prin înființarea unor oficii centrale cu aceste atribuții în fiecare țară semnatară.

Indubitabil, cea mai mare realizare a Convenției pentru pedepsirea traficului ilicit de droguri dăunătoare o constituie încercarea de a obliga statele-părți să stabilească, în dreptul lor intern, răspunderea penală pentru cele mai periclitante manifestări ale traficului ilicit de droguri.

Sistemul de monitorizare internațională a operațiunilor cu drogurile, creat datorită semnării Convenției analizate, a reprezentat un pas important spre anihilarea fenomenului traficului ilicit de droguri. Totuși, acest sistem nu a fost dispensat de carențe, întrucât controlul era stabilit numai asupra drogurilor ca produse finite. Iar operațiunile ilegale privind plantele care conțin droguri au rămas în afara controlului internațional.

La 30.03.1961, la New York, a fost adoptată Convenția unică asupra stupefiantelor (în vigoare pentru Republica Moldova din 17.03.1995) [7]. Termenul „unică” din titulatura acestei Convenții vrea să însemne că ea „abrogă și înlocuiește dispozițiile convențiilor anterioare..., constituind într-un fel o operă de codificare în materie” [8]. Adoptarea Convenției unice asupra stupefiantelor trebuie considerată, pe bună dreptate, unul dintre succesele cele mai mari în istoria eforturilor comunității mondiale de a asigura un control eficient asupra drogurilor.

Astfel, Convenția în cauză a lărgit cadrul reglementărilor referitoare la controlul stupefiantelor, atât prin extinderea acestuia asupra cultivării plantelor din care se extrag asemenea stupefiante, cât și prin introducerea în categoria stupefiantelor a noilor substanțe de sinteză chimică de aceeași natură. Ca și înainte, era prevăzut un control rigid asupra producerii opiului. Dar, în afară de aceasta, controlul internațional a fost propagat asupra cultivării plantei coca și a plantei de cannabis.

Prin Convenția unică asupra stupefiantelor se stabilesc stupefiantele supuse controlului, cuprinse în patru tabele anexe, în funcție de exigența acestui control. De asemenea, se stabilește: un regim de evaluare și de statistică asupra stupefiantelor din fiecare țară, inclusiv informațiile pe care acestea trebuie să le transmită Organului internațional de control; măsurile ce necesită a fi luate în vederea limitării operațiunilor ilegale privind macul opiaceu, plantele de coca și plantele de cannabis; acordarea de licențe pentru fabricarea, comercializarea și distribuirea stupefiantelor; obligativitatea autorizării oricărei dețineri de stupefiante; tratamentul toxicomanilor etc.

Ca și instrumentele internaționale pe care le-a înlocuit, Convenția unică asupra stupefiantelor nu se referă nemijlocit la persoanele fizice. Ea obligă statele-părți să adopte măsurile stabilite în Convenție și să prevadă pedepse pentru încălcarea dispozițiilor incriminatoare vizând traficul ilicit de droguri, în conformitate cu dreptul intern.

Este important a menționa că, în domeniul penal, Convenția unică asupra stupefiantelor consideră susceptibile de răspundere următoarele 18 fapte legate de traficul ilicit de droguri: cultivarea, producerea, fabricarea, extragerea, prepararea, deținerea, oferirea, punerea în vânzare, distribuirea, procurarea, vânzarea, livrarea (indiferent sub ce formă), mijlocirea, trimiterea, expedierea în tranzit, transportarea, importul și exportul, dacă

acestea nu sunt conforme cu dispozițiile Convenției sus-menționate. Această listă poartă un caracter nu limitativ, ci exemplificativ. Or, raportarea oricărei alte fapte legate de traficul ilicit de droguri este la discreția oricărui stat-parte. Mai mult, Convenția unică asupra stupefiantelor reliefează doar *grosso modo* caracterul infracțional al unor sau altor fapte. Cât privește infracțiunile concrete, conținutul legal al acestora trebuie să fie stabilit de fiecare stat-parte.

Totodată, statele-părți sunt obligate să adopte măsurile necesare pentru ca toate faptele, pe care le consideră având relevanță penală, să constituie infracțiuni pasibile de pedeapsă, iar infracțiunile grave să fie prevăzute cu o pedeapsă adecvată, și anume: cu închisoarea sau cu altă pedeapsă privativă de libertate.

La 25.03.1972, la Geneva, a fost adoptat Protocolul de modificare a Convenției unice asupra stupefiantelor (în vigoare pentru Republica Moldova din 17.03.1995) [9]. În special, acest act se referă la:

- completarea regimului pentru evaluarea suprafețelor cultivate cu mac opiaceu și fabricarea stupefiantelor sintetice;
- limitarea producției de opiu și distrugerea plantațiilor de mac opiaceu, precum și a celor de cannabis, cultivate în mod ilegal în diferite regiuni ale lumii;
- alte măsuri destinate a facilita procedura extrădării traficantilor (altele decât cele prevăzute în textul inițial al Convenției unice asupra stupefiantelor);
- măsuri vizând prevenirea abuzului de stupefiante și asigurarea unui tratament complet și corect pentru toxicomani, precum și măsuri adecvate de reinsertizare socială a acestora.

În contextul studiului de față este necesar a accentua că Protocolul de modificare a Convenției unice asupra stupefiantelor introduce un amendament, în sensul că statele-părți la Convenție pot, în loc de condamnare sau întru completarea condamnării, să supună consumatorii de droguri unor măsuri educative, de tratament, de post-cură, de readaptare și reintegrare socială. În acest fel, se manifestă clemență față de consumatorii de droguri, aceștia fiind considerați suferind de boală, și nu infractori (sau, mai puțin infractori).

Cadrul convențional creat pentru controlul stupefiantelor și sancționarea traficului cu aceste substanțe a fost completat cu Convenția asupra substanțelor psihotrope, adoptată la Viena la 21.02.1971 (în vigoare pentru Republica Moldova la 21.02.1971) [10]. Această Convenție adaugă stupefiantelor, deja aflate sub control, categoria substanțelor psihotrope, din care fac parte patru grupuri: halucinogenele, amfetaminele, barbituricele și tranchilizantele.

Convenția asupra substanțelor psihotrope prevede că fiecare stat-parte trebuie să introducă pe teritoriul său restricții legate de producerea, exportul, importul, distribuirea, deținerea stocurilor, utilizarea, vânzarea și implementarea substanțelor psihotrope, astfel încât să fie asigurată aplicarea acestora numai în scopuri medicale sau științifice. Cât privește măsurile generale de control internațional, acestea nu sunt la fel de rigide ca cele prevăzute în Convenția unică asupra stupefiantelor, punându-se accentul pe controlul exercitat la nivel național în corespundere cu dreptul intern al fiecărui stat-parte.

O importanță semnificativă le comportă acele prevederi ale Convenției asupra substanțelor psihotrope, care se referă în mod direct la combaterea traficului ilicit de substanțe psihotrope, sub rezerva prevederilor constituționale ale fiecăreia din părțile la Convenție. În aceste condiții, se consideră ca infracțiune pasibilă de pedeapsă oricare faptă comisă intenționat, care contravine legii sau unui regulament întru executarea obligațiilor statului-parte ce decurg din Convenția asupra substanțelor psihotrope, faptă care urmează a fi sancționată, de exemplu, cu închisoare sau cu orice altă pedeapsă privativă de libertate. În același timp, pentru consumatorii de substanțe psihotrope se prevede posibilitatea supunerii la măsuri de tratament, de educare, de post-cură, de readaptare și de reintegrare socială – în locul condamnării lor sau ca un complement la sancțiunea penală.

Este consemnabil că, spre deosebire de Convenția unică asupra stupefiantelor, Convenția asupra substanțelor psihotrope nu statuează care anume fapte trebuie considerate având caracter infracțional. În alți termeni, concretizarea conținuturilor legale ale infracțiunilor legate de traficul ilicit de substanțe psihotrope a fost lăsată la discreția fiecărui stat-parte.

În același timp, în Convenția asupra substanțelor psihotrope se prevede: un sistem eficient de înregistrare a substanțelor psihotrope; reglementarea controalelor asupra păstrării acestor substanțe; înregistrarea și activitatea laboratoarelor care operează cu substanțe psihotrope; interzicerea publicității relative la aceste substanțe; un sistem rigid de inspectare a producătorilor, exportatorilor, distribuitorilor, cu amănuntul sau cu ridicata, ai substanțelor psihotrope, precum și a instituțiilor medicale și a celor științifice care utilizează aceste substanțe.

Anii care au urmat adoptării Convenției unice asupra stupefiantelor și Convenției asupra substanțelor psihotrope au demonstrat că nu s-a redus nici ponderea consumului de droguri, nici ponderea activității infracționale care alimentează acest consum, nici a violenței și corupției care însoțește această activitate. Insuficiența mijloacelor folosite în neutralizarea fenomenului narcotismului a demonstrat că sunt necesare măsuri care ar privi, în mod primordial, prevenirea obținerii de profituri ilegale de pe urma narcobusinessului.

Tocmai în acest scop, la Viena a fost adoptată, la 20.12.1988, Convenția ONU contra traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope (în vigoare pentru Republica Moldova din 16.05.1995) [11].

În conformitate cu convenția dată, în sfera controlului internațional au fost incluse substanțele utilizate pentru producerea sau fabricarea ilegală a stupefiantelor sau substanțelor psihotrope, desemnate prin termenul „precursori”. De asemenea, statele-părți s-au angajat să recunoască drept infracționale o suită de fapte intenționate legate de traficul ilicit de droguri. Unele din aceste fapte pot fi considerate penalmente pedepșibile, sub rezerva principiilor constituționale și conceptelor fundamentale ale sistemului juridic din fiecare stat-parte la Convenția ONU contra traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope.

Una dintre dispozițiile cu caracter inovator ale Convenției, având un caracter imperativ, se referă la depistarea, înghețarea și confiscarea bunurilor și mijloacelor financiare obținute de infractori în urma traficului ilicit de droguri. În acest sens, instanțele de judecată ale părților semnatare sunt abilitate să ordone confiscarea documentelor bancare, financiare sau comerciale, secretul bancar nemaiputând fi invocat într-o asemenea ipoteză. Tot ca element de noutate apare utilizarea de către unitățile specializate în lupta antidrog a livrării supravegheate. Se au în vedere metodele constând în permiterea trecerii, prin teritoriul uneia sau mai multor țări, a drogurilor expediate în mod ilicit, cu știința și sub controlul autorităților competente din țările respective, în scopul identificării tuturor persoanelor implicate în comiterea traficului ilicit de droguri.

Demn de reținut este că, drept urmare a recomandărilor formulate în Convenția ONU împotriva traficului ilicit de stupefiante și substanțe psihotrope, statele-părți trebuie să ia **măsura armonizării legislațiilor naționale cu prevederile convențiilor nominalizate**. În acest sens, în literatura de specialitate este relevată „interferența neîntreruptă a izvoarelor internaționale de drept cu cele interne, cele dintâi fiind, de departe, cele mai importante, ele definind condițiile generale de control al drogurilor ilicite” [12].

Astfel, analiza celor mai importante patru acte cu vocație internațională în materie de contracarare a traficului ilicit de droguri (la trei dintre care a aderat Republica Moldova, prin adoptarea, la 2.11.1994, a Hotărârii Parlamentului Republicii Moldova cu privire la aderarea Republicii Moldova la unele convenții internaționale în domeniul ocrotirii sănătății [13]), ne permite să facem următoarele concluzii:

1) amploarea conștientizării de către comunitatea internațională a repercusiunilor sociale nefaste ale abuzului de droguri, precum și înțelegerea necesității de consolidare a eforturilor statelor lumii în reducerea intensității acestui flagel, au servit drept stimulent pentru punerea bazelor unei cooperări juridice de durată în acest domeniu;

2) colaborarea internațională în sfera contracarării traficului ilicit de droguri și-a găsit expresia supremă în convențiile internaționale care stabilesc măsurile de control asupra traficului de stupefiante, substanțe psihotrope, plante care le conțin și precursori, convenții care statuează necesitatea stabilirii răspunderii penale pentru violarea prevederilor acestor convenții;

3) dezvoltarea cooperării pe plan internațional în sfera contracarării traficului ilicit de droguri presupune acordarea de asistență juridică în obținerea datelor relevante, în urmărirea și reținerea traficantilor de droguri, precum și în confiscarea profiturilor ilicite;

4) sunt aplicate normele convenționale privind urmărirea penală a persoanelor care săvârșesc faptele legate de traficul ilicit de droguri, precum și cele care recomandă adoptarea măsurilor de sancționare a acestor persoane, a măsurilor alternative celor de sancționare, operabile în raport cu cei care suferă de toxicomanie;

5) una dintre direcțiile de maximă importanță în contracararea traficului ilicit de droguri devine activitatea de descoperire a profiturilor ilicite rezultate din narcobusiness, precum și activitatea de prevenire a legalizării acestor profituri, cea de confiscare a lor;

6) tendința de evoluție a cooperării internaționale în materie de contracarare a traficului ilicit de droguri se exprimă în apropierea instrumentelor internaționale și a celor naționale, care funcționează în acest domeniu, tendință determinată de fenomenul globalizării și de procesele integraționiste din spațiul geografic de care aparține Republica Moldova.

Vizavi de ultima din concluziile pe care le-am reliefat mai sus, trebuie de consemnat că afinitatea tot mai pronunțată dintre normele juridice de vocație internațională și normele juridice interne în materie de contracarare a traficului ilicit de droguri – afinitate scoasă în evidență pe bună dreptate de către unii doctrinari [14] – consistă în întrepătrunderea valorică a acestor categorii de norme. Astfel, pe de o parte, comunitatea mondială, când elaborează norme de drept internațional, sintetizează esența pe care le comportă normele în materie din dreptul intern. Pe de altă parte, statele care ratifică convențiile internaționale, consacrate prevenirii și combaterii traficului ilicit de droguri, aderă la ordinea juridică internațională, evoluând ca un element organic al sistemului mondial. Edifiant în acest plan este coincidența, uneori deplină, a listelor de droguri și precursori, fixate prin normele juridice de vocație internațională și normele juridice interne. De asemenea, este notabilă similaritatea aproape deplină dintre aceste două categorii de norme în privința faptelor legate de traficul ilicit de droguri, care trebuie considerate având caracter infracțional.

Referințe:

1. Карпец И.И. Преступления международного характера. - Москва: Юридическая литература, 1979, с.31-35.
2. Панов В.П. Международное уголовное право. - Москва, 1997, с.69.
3. Hadîrcă I. Evoluția cadrului juridic internațional vizând lupta cu traficul de droguri // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: CE USM, 2003, p.141-147.
4. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. Вып. XIII. - Москва, 1938, с.480-487.
5. Gheorghe A. Traficul și consumul de droguri – flagelul umanității ce amenință permanent // Curier Judiciar. - 2002. - Nr.3-4. - P.98-101.
6. Crețu V. Drept internațional penal. - București: Tempus, 1996, p.272-273.
7. Tratatе internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.8. - Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 1999, p.128-180.
8. Crețu V. Op. cit., p.273.
9. Tratatе internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.8. - Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, p.128-180.
10. Ibidem, p.181-213.
11. Ibidem, p.214-247.
12. Drăgan J., Alecu Gh., Țipișcă M. Elemente introductive în dreptul drogurilor. - Constanța: Dobrogea, 2001, p.82.
13. Vasiliev T., Stoiev I. Narcomania. Situația medico-socială și judiciară în Republica Moldova. - Chișinău: Pontos, 2001, p.102.
14. Любавина М.А. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств (части 1-4 ст.228 УК РФ): Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Санкт-Петербург, 2000, p.51; Гасанов Э.Г. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступлениями связанными с наркотиками (антинаркотизм): Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. - Баку, 2000, с.151.

Prezentat la 12.03.2007

CONCEPTUL DE RISC ȘI RISCUL ÎNTEMEIAT CA UN NOU CAZ CARE ÎNLĂTURĂ CARACTERUL PENAL AL FAPTEI INFRAȚIONALE ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Alexandru MARIȚ

Universitatea de Studii Europene din Moldova

In the criminal legislation of the Republic of Moldova from 12.06.2002 as a legislative novelty among the cases that remove the criminal character of the action relating to an infraction new cases less known of this kind were included as the one from article 40 „The well – grounded risk”. Or in this scientific approach we are trying to analyze the opportunity, as well as the necessity of this settlement in national criminal legislation. In is mentioned, about this, in article 40 section 1 that: „It is not considered an offence the action, stipulated by the criminal law, that caused injuries to the interests protected by law in the case of the well – grounded risk in order to achieve socially useful goals”. Respectively at section 2 it is stipulated: „The risk is considered well – grounded if the socially useful followed goal couldn't be achieved without a certain risk and if the person that acknowledged it took the necessary measures to warn the injuries determination to the interest protected by law”. And at section 3 it is foreseen that: „The risk can't be considered well – grounded if it was willingly blended with the danger for person's life or with the danger of bringing about a social or ecological disaster”. The same causes find their settlement in an adequate way in the criminal code of the Russian Federation too from January 1, 1997 in articles 38, 41.

So, the technical – scientific progress is impossible without introducing new technologies, without making experiments in different areas of the human being's activity. In order not to break off the person's activity in different areas – science, technique, medicine, pharmacology, production sphere etc. – a new cause that removes the criminal character of the action was introduced in the criminal legislation: the well – grounded risk.

The notion of risk means an action (inaction) with possible injurious consequences. The evaluation of risk degree expresses the probability of this one to take place, as well as the impact that it can have on social relations.

The professional risk is considered to be justified, if the action committed was unfolding objectively from the information on the facts and circumstances the police worker was possessing, and the legit imitate purpose that wouldn't have included the risk and the police worker, that acknowledged the risk, took all the possible measures to forestall the negative consequences.

În Codul penal al Republicii Moldova din 12.06.2002, ca o noutate legislativă printre cazurile care înlătură caracterul penal al faptei infracționale, au fost incluse noi cazuri, mai puțin cunoscute, de acest gen, cum ar fi, de exemplu, cel prevăzut la articolul 40 „Riscul întemeiat”.

Aceeași cauză își găsește reglementare și în Codul penal al Federației Ruse din 1 ianuarie 1997, în articolul 41.

În acest sens, dacă e să vorbim despre noțiunea de *risc*, trebuie să specificăm că aceasta are o profundă relevanță și la *fundamentul răspunderii civile*, care, de fapt, este o problema centrală a acestei ramuri de drept. Astfel, ea a fost și este mult discutată în doctrina juridică. De aceea, considerăm necesar să facem apel la concepțiile obiective ale răspunderii civile, și anume: la acelea care au generat *ideea de risc* ca fundament al răspunderii civile. Ulterior vom încerca să facem corelațiunile de rigoare pentru a fi mai expliciti în expunerile noastre.

Așadar, analiza în timp a evoluției concepțiilor referitoare la fundamentarea răspunderii civile, în special a celei delictuale, ne permite să constatăm că, în principiu, ea se întemeiază pe *ideea de culpă, greșeală sau vinovăție*.

Concepția potrivit căreia poate fi cenzurată și sancționată numai o conduită culpabilă a fost și rămâne dominantă în literatura juridică și în practica înfăptuirii justiției; totuși, *ideea răspunderii obiective, în afară de culpă* (care este una prezentă), a apărut evolutiv încă de la începutul conturării noțiunii de răspundere în conștiința umană [1].

După cum e știut, în *dreptul roman* răspunderea juridică a apărut la început sub forma *compoziției bănești voluntare* și apoi, treptat, a *compoziției bănești legale*. S-a consacrat astfel, pe plan juridic, răspunderea ca fapt social. Însă, la acele vremuri fundamentul ei era unul obiectiv, astfel încât simpla cauzare a unei pagube da naștere dreptului la amenda legală stabilită.

Ca urmare a dezvoltării societății romane, destul de curând apare o breșă în aceasta concepție. Momentul este marcat de *Legea Aquilia* care prevedea că răspunderea nu poate fi admisă atunci când se îndreaptă împotriva unor ființe lipsite de rațiune, cum sunt copiii și nebunii, deoarece ele *nu pot fi în culpă*. Se pun astfel bazele legislative ale răspunderii pentru orice *daună cauzată altuia printr-o faptă culpabilă* [2].

În acest fel, se consacră, pentru prima dată, *concepția subiectivă* asupra răspunderii.

În concluzie, cu tot caracterul fragmentar al răspunderii în dreptul roman, culpa, deși insuficient precizată și conturată, a fost considerată în frecvente situații fundamentul sau temeiul răspunderii civile.

În *dreptul Evului mediu*, concomitent cu receptarea dreptului privat roman, sunt stabilite *bazele concepției subiective*, culpa fiind considerată o condiție indispensabilă a răspunderii civile. Și aceasta, mai ales, datorită supremației *dreptului canonic*, când sub influența bisericii creștine se generalizează existența unei aprecieri morale a celui care a păgubit. *Elementul subiectiv al greșelii*, colorată cu ideea religioasă de păcat, devine o condiție generală a răspunderii civile [3].

Sistemele juridice din *dreptul modern* rețin răspunderea civilă într-o atentă reglementare, pe baza căreia o foarte bogată jurisprudență a constituit factorul cel mai important al dezvoltării discursului științific și apariției numeroaselor teorii asupra acestui subiect, care au cuprins într-o analiză concretă și amănunțită toate aspectele răspunderii civile, evoluția și tendințele ei.

Astfel, dezvoltarea economică, industrială, în ritm mereu accelerat, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, cuprinzând și antrenând noi și noi domenii, a creat situații tot mai diverse care au fost sursa unei vaste jurisprudențe și, totodată, spațiul social pe terenul căruia s-au verificat veridicitatea și valabilitatea teoriilor elaborate sau în curs de a fi elaborate. În acest sens, pe drept cuvânt s-a spus: „Dacă revoluția industrială nu ar fi avut loc, probabil că răspunderea civilă nu ar fi avut rolul important pe care îl are în prezent” [4].

În aceste condiții, concepția, potrivit căreia angajarea răspunderii civile pe temeiul culpei făptuitorului sau a persoanei răspunzătoare s-a dovedit a fi insuficient de satisfăcătoare, și constituie motivul pentru care unii autori au căutat să construiască noi teorii prin care să explice răspunderea, cel puțin în baza unui alt temei decât culpa. Astfel, se poate constata că opiniile exprimate se grupează în trei teorii: *teoria răspunderii subiective*, *teoria răspunderii obiective*, și teoria care explică *răspunderea civilă pe un temei mixt*.

Teoria răspunderii subiective. În dreptul modern, în majoritatea țărilor europene, reglementarea răspunderii civile este cuprinsă în coduri civile [5] sau legi organice. Din analiza dispozițiilor în materie rezultă că teoria sau concepția subiectivă, consacrată încă în dreptul feudal, a fost sintetizată legislativ într-un principiu general al răspunderii civile și considerată, esențialmente și fără rezerve, intemeiată pe culpă. Principiul este enunțat terminologic în sensul că orice faptă a omului care cauzează altuia un prejudiciu obligă a-1 repara pe acela din a cărui greșală sau culpă s-a produs.

În concluzie, așa cum s-a afirmat, potrivit concepției subiective, întreaga răspundere civilă se întemeiază pe ideea de culpă sau greșală, cu precizarea că, în cazul răspunderii delictuale pentru fapta proprie, victima trebuie să dovedească culpa autorului prejudiciului, pe când în celelalte cazuri de răspundere, inclusiv în materie de răspundere contractuală, culpa nu trebuie dovedită, ea fiind prezumată [6].

În ceea ce privește *teoria răspunderii obiective*, trebuie de menționat că ritmul accelerat de dezvoltare economică, rezultatele revoluției industriale concretizate în noi mecanisme, mașini, capacități de producție tot mai complexe, instalații etc. au făcut ca viața și munca să devină tot mai complexă și greu de conciliat cu grija și prudența necesară pentru a evita accidente și primejdiile deosebite ce puteau interveni dintr-o atare activitate [7]. În aceste condiții, concepția, potrivit căreia răspunderea poate fi angajată numai în măsura existenței culpei dovedită sau prezumată, începe să devină neutralizată treptat, cel puțin în anumite cazuri, de inconveniențele și dificultățile sale practice, deoarece, în multe situații, decelarea unei atitudini psihice contrare normelor juridice este aproape imposibilă. De asemenea, prezumarea în culpă a persoanei răspunzătoare este, adesea, contrară realității, profund nedreaptă și formală. Astfel a și apărut teoria sau concepția răspunderii obiective care (în diferite variante, bineînțeles) se fundamentează pe alte temeiuri decât cele subiective [8].

Concepția răspunderii obiective a fost formulată și argumentată pentru prima dată în dreptul modern de doctrina germană. Printre temeiurile cu caracter obiectiv propuse pentru explicarea răspunderii civile menționăm: *principiul cauzalității*; *principiul interesului activ* și *principiul interesului preponderent*, de asemenea și *ideea de risc* [9].

Astfel, *teoria riscului* a avut cea mai largă audiență în cercurile științifice. În formularea ei s-a pornit de la caracterul periculos al unor acte cauzatoare de prejudicii. În opinia creatorului ei, pot fi considerate periculoase acele acte care creează un risc, adică riscul producerii unor consecințe păgubitoare pentru alții.

Saleilles împarte faptele oamenilor în două categorii distincte: *obișnuite* sau *cotidiene* și *periculoase* sau *creatoare de risc*. În ce privește faptele obișnuite, autorul poate fi făcut răspunzător numai în măsura în care consecințele lor dăunătoare sunt o urmare a culpei. Dimpotrivă, atunci când consecințele dăunătoare sunt urmare a unor acte periculoase, creatoare de risc, răspunderea se antrenează *fără culpă*, pe temei obiectiv, nefiind necesară această condiție. S-a spus ca ar fi acte creatoare de risc, de pildă: supravegherea animalelor; folosirea de prepuși de către comitenți; întrebuintarea unor mașini, instalații/vehicule cu dinamism propriu etc.

În spațiul *literaturii juridice franceze*, *teoria riscului* a fost susținută, independent de *autorii germani*, încă în ultimii ani ai secolului al XIX-lea.

În această teorie, temeiul răspunderii civile constă în *principiul interesului activ*, potrivit căruia acela care desfășoară o activitate în propriul său interes trebuie să suporte consecințele dăunătoare pe care le antrenează, cum ar fi proprietarul unei întreprinderi și *principiul interesului preponderent*, care înseamnă a proporționaliza răspunderea în mod echitabil, astfel încât victima să nu rămână păgubită, iar persoana răspunzătoare să nu fie supusă riscului de a fi ruinită. Cel de-al doilea principiu are rol moderator.

În concepția acestor autori, răspunderea civilă *nu este o sancțiune, ea constă într-o reparare care are ca finalitate repunerea victimei în situația anterioară producerii prejudiciului*. Victima trebuie să fie despăgubită fără a mai fi necesară culpa persoanei răspunzătoare. Fundamentul răspunderii se afla în ideea de *risc profit*; este normal și conform cu regulile morale ca cel care profită de o activitate să suporte, în schimb, sarcina reparării pagubelor care sunt consecințele acelei activități. Aceasta deoarece *câștigul* și *riscul* trebuie să fie reunite în același patrimoniu: *Ubi emolumentum, ibi onus*.

Teoria a fost restrânsă, la început, doar la sfera activităților lucrative. Totuși, ideea *riscului profit*, relativă doar la activitatea întreprinderilor, este prea îngustă, lăsând la o parte celelalte acțiuni ale oamenilor. De aceea, s-a spus ca ar fi vorba de riscul creat; termenul de profit apare, de această dată, într-o accepțiune mai largă, chiar atotcuprinzătoare. Profitul poate consta nu numai într-un *avantaj pecuniar, patrimonial*, ci chiar și într-un *interes moral*. Astfel, nu are nici o relevanță faptul ca un automobilist a cauzat o pagubă altuia, făcând o deplasare pentru un câștig pecuniar ori una de plăcere sau agrement. În această accepțiune largă, *teoria riscului profit* poate fi denumită *teoria riscului creat*.

O variantă a acestei concepții este și *teoria riscului de activitate*, potrivit căreia acolo unde există autoritatea se află și *riscul reparării pagubelor cauzate* prin activitatea celor subordonate. Este cazul comitenților și al altor persoane care încredințează anumite funcții altora. Deci, răspunderea fără culpă presupune existența unor raporturi de autoritate, în cadrul cărora cei care încredințează funcții altora au dreptul să dea ordine, dispoziții și instrucțiuni celor care desfășoară activitatea respectivă. Așa se explică faptul că persoanele care exercită autoritatea vor răspunde pentru prejudiciile cauzate prin activitatea altora, activitate pe care o organizează și o conduc.

Cu toate justificările invocate în susținerea ei, *teoria riscului*, deși e de largă audiență, nu a dus la înlăturarea concepției răspunderii subiective întemeiate pe culpă. De altfel, ea a fost criticată, avându-se în vedere considerente, în primul rând, de ordin moral, relevându-se consecințele psihologice, precum și implicațiile sale de ordin social-economic [10].

În concluzie, putem spune că *teoria riscului, în toate variantele sale*, a inspirat o bogată literatură și o abundentă jurisprudență orientată *în favoarea victimei*, dar a întâmpinat serioase dificultăți în tendința sa de a convinge, mai ales, în necesitatea acceptării ei ca unic fundament al întregului sistem al răspunderii civile.

În acest sens s-a dovedit că „răspunderea obiectivă, lipsită de semnificație morală, se lovea atât de litera Codului, cât și de exigențele securității dinamice a drepturilor” [11]. Totuși, influența *teoriei riscului* nu a fost și nici nu este de neglijat, cu atât mai mult cu cât elementele luate în considerare explică regimul special al răspunderii civile în anumite situații, cum ar fi repararea prejudiciilor cauzate prin accidente de munca și boli profesionale [12].

Sub această formă, *ideea de risc* a fost formulată înaintea civiliştilor, sau, în tot cazul, aproape concomitent, și *în dreptul penal* de către En. Ferri, în lucrarea *Sociologia criminale* și, mai recent, în lucrarea *Principii di diritto criminale*, unde se menționa: „Omul, trăind în societatea de la care primește avantajele protecției și a ajutorului, necesare dezvoltării proprii sale personalității fizice, intelectuale și morale, trebuie să sufere și

restricțiunile cu sancțiunile sale relative, restricțiuni care asigură acel minimum de disciplină socială, fără de care nu este posibilă nici o virtute civică” [13].

De altfel, despre conceptul de *risc penal* trebuie să vorbim în coraport cu esența sau conceptul de *culpabilitate penală*, iar despre *răspunderea morală subiectivă* – în coraport cu *răspunderea obiectivă, legală*.

Așadar, teoria riscului nu a fost acceptată definitiv nici în cazul răspunderii penale; ea este înlăturată în toate cazurile când răspunderea penală se bazează pe *intenție*, adică *dol*, sau pe *imprudență*, adică *culpă*. Dar ea trebuie recunoscută, ca fiind una reală, în cazurile când cineva este pedepsit pentru faptele săvârșite *fără intenție* sau *dol* și, respectiv, *fără imprudență* sau *culpă*, ori *vinovăție mixtă*. De exemplu, faptul de a executa fotografii sau de a ridica planuri sau lucrări topografice etc. [14].

Adică, unii zic că pentru aceste fapte *elementul moral ar consta în simpla săvârșire voluntară a faptului*. Voluntariatate care, spre deosebire de infracțiunile intenționate (doloase) sau imprudente (culpoase), *presupune că tot ce este săvârșit până la proba contrarie este însoțit oricum de anumite procese psihice de vinovăție*.

Alții caută a găsi un fapt din care să se deducă *vinovăția* sau *culpa*, care să slujească ca temei al responsabilității, deci și al pedepsei. De data aceasta, faptul sau *cauza juridică* a imprudenței culpabile ar rezulta fie din *caracterul moral, deficitar* al autorului, fie din împrejurarea că individul sau contravenientul, trăind în societatea de la care primește atâtea avantaje, are datoria să se instruiască asupra datoriilor sociale, ca membru al societății să cunoască condițiile fixate pentru buna conviețuire în societate și să se adapteze lor, iar dacă nu o face, înseamnă că a *neglijat* a se instrui asupra lor. Adică, această vină sau culpă este presupusă ca fiind una existentă într-un mod absolut, pentru că ea *nu trebuie nici dovedită și nici combătută*; or, ea este, după cum se zice în știința dreptului, o *prezumție juris et de jure*.

După alții, însă, răspunderea ar fi *neutră, adică străină elementului psihic* – baza ei juridică ar fi *obiectivă și legală*, în sensul că ea se naște din obligațiunea generală pe care o are de a se conforma, în viață, regulilor stabilite în societate, precum și din faptul că atunci când nesocotește această datorie socială, generală și obiectivă, el trebuie să sufere consecințele acțiunii sale, independent de orice idee de dol, adică de intenție sau imprudență. Potrivit acestei opinii, încălcările ar fi *infracțiuni de fapt, infracțiuni pur materiale (factum pro dolo accipitur)*, în care judecătorul are doar obligația să constate existența faptului, caracterul antijuridic penal al urmărilor produse, precum și raportul de cauzalitate materială dintre autor și faptă, și, pe baza acestor constatări, să stabilească responsabilitatea, fără a se preocupa de caracterul infractorului sau de faptul dacă autorul a neglijat a se instrui asupra datoriilor sale sociale. Astfel că autorul trebuie să răspundă, în toate cazurile și orice s-ar întâmpla, deci, să *riște* [15].

În acest sens, un punct de vedere sau, mai bine zis, o formulare juridică a teoriei privitoare la faptele care nu sunt nici intenționate, nici imprudente a fost expusă de A.Rocco, ministrul justiției italiene, cu ocazia debaterilor ce au avut loc în cadrul comisiei parlamentare asupra acestei chestiuni. El a spus că la contravenții, fiecare trebuie să răspundă de acțiunea sau de omisiunea sa voluntară. Regula aceasta este valabilă pentru toate infracțiunile, *cu deosebirea că, la delicta*, nu este îndeajuns a se vedea dacă acțiunea sau inacțiunea este una conștientă și voluntară, ci mai trebuie să se stabilească dacă rezultatul, dăunător sau periculos, al acestei acțiuni a fost voit sau nu, prevăzut sau nu în cazul când era previzibil sau nu, astfel să se stabilească dacă este un dol sau o intenție, ori o culpă, fiindcă aceste elemente nu au legătură cu acțiunea sau inacțiunea a cărei cauză sau rezultat s-a produs. Legătura se impune cu rezultatul însuși care și constituie efectul acțiunii sau al omisiunii, pe când la contravenții aceasta a doua cercetare (referitoare la înțelegerea sau voința liberă, sau previzibilitatea rezultatului) nu este necesară.

Așadar, după cum rezultă din susținerile expuse, la aceste tipuri de fapte infracționale, numite la acele timpuri contravenții, constatarea voinței nu poate fi diferită de aceea a delictelor, decât numai că *pentru contravenții este îndeajuns conștiința și voința acțiunii sau omisiunii, fără să mai fie nevoie de a se face și alte cercetări*.

Astfel, a vorbi despre *risc*, ca *izvor de responsabilitate penală*, pare un *nonsens juridic*. Cu toate acestea, după cum s-a apreciat, există cazuri când autorul unei fapte penale este pedepsit, chiar dacă fapta lui nu este săvârșită nici cu intenție (dol), nici din imprudență (culpă). Sau, în asemenea situații, răspunderea se naște din ceea ce doctrinarii vechi numeau *casus*.

În sens larg, *întâmplarea* sau *ideea de risc* este, după cum s-a arătat, mai familiară dreptului privat din care am schițat doar câteva crâmpie ale evoluției problemei.

Riscul, în dreptul privat, se poate prezenta sub doua aspecte: *unul* fiind când cel ce se obligă *își asumă răspunderea și pentru cazuri străine de fapta lui*, cazuri care, fără o asemenea asumare, l-ar exonera de

obligație; *al doilea* fiind acela când *cineva răspunde de o faptă a sa, fără să fie, sub vreo formă oarecare, legală și explicită, vinovat*, și deci, ținut să răspundă.

În dreptul penal interesează mai mult a doua formă.

Așadar, *riscul* este denumirea *răspunderii obiective*, opusă *răspunderii morale*. Ca să se ajungă la noțiunea de risc și la acceptarea riscului în drept, s-a produs, cum spune, pe bună dreptate, prof. *Josserand*, o revoluție, nu o evoluție.

Astfel încât noțiunea de risc nu este o creațiune teoretică a științei juridice, ci este născută din transformările produse în condițiile vieții social-economice.

În dreptul penal există, după cum se știe, principiul potrivit căruia *nimeni nu răspunde decât dacă este vinovat*, adică în baza proceselor psihice existente la comiterea infracțiunii, cum ar fi cele ale intenției (dol) sau ale imprudenței (culpă), ori ale intenției depășite sau ale vinovăției mixte.

Prin abatere de la acest principiu, s-a admis că cineva poate fi răspunzător și „fără vină”, evident, fără o vină precisă și dovedită. Această excepție s-a inspirat din formula juridică dată dreptului de juriștii romani, care au zis că, prin dreptul său, *neminem taedere potest*. Din această formulă a luat naștere, mai întâi, *teoria abuzului de drept* și, mai apoi, *teoria riscului*, pe care *Josserand* o prezintă ca fiind *la grande vedette du droit civil mondial*.

În așa fel, ca să se ajungă la ideea de risc ca izvor de responsabilitate, doctrina și jurisprudența au recurs la mai multe alte creațiuni juridice; dar, dintre toate, vom menționa numai pe aceea pe care juristul francez *Saleilles*, cunoscut prin excelenta sa lucrare *L'indioidualisation de la peine*, a mai numit-o și *risque professionnel* și în care arată că un lucrător a accidentat fără vina sa, obligându-se pe drept la reparație, din partea patronului, fără să mai fie nevoie de a se dovedi vreo vină sau vreo culpă activă din partea acestuia.

Astfel, i se pune în sarcină și i se presupune o culpă negativă, fără să fie nevoie a se arăta care ar putea fi aceea. Și se face aplicațiunea *principiului de echitate*, cuprins în cunoscuta formulă *ubi emolumentum ibi onus* (cine are beneficiul unei întreprinderi trebuie să aibă și riscul, adică neajunsurile, pagubele ei).

În acest sens și reputatul autor român *George Antoniu*, în lucrarea sa *Vinovăția penală*, în una din secțiunile acesteia, se referă la „*Răspunderea penală fără vinovăție*”. Autorul menționează că, în mod excepțional și ca reziduuri ale formelor de răspundere arhaică, există în unele legislații și o răspundere bazată exclusiv pe legătura de cauzalitate, adică o răspundere indiferentă de existența vreunei forme de vinovăție; aceasta constituie *răspunderea penală obiectivă*.

Răspunderea obiectivă poate fi *ocultă*, atunci când organele judiciare golesc orice conținut de *formele vinovăției* sau le transformă în simple *etichete*, fără o analiză temeinică a proceselor psihice ce stau la baza lor.

O formă de manifestare a acestei răspunderi obiective oculte este și folosirea până la exces a prezumției de dol și culpă (*dolus ex re; culpa in re ipsa*).

Astfel, autorul sus-numit afirmă că pot fi considerate forme de răspundere obiectivă ocultă și cazurile când înlăturarea oricărei evaluări a proceselor subiective este motivată cu argumentul că agentul, dacă a avut inițial o conduită ilicită, trebuie să răspundă pentru toate urmările, chiar dacă acestea au fost unele fortuite (*qui verari in re illicita respondit etiarn pro casu*) sau cu argumentul că rezultatul este consecința acțiunii mai multor persoane, fără să se poată stabili care dintre ele este autorul; răspunderea va reveni tuturor participanților [16].

În aceeași lucrare, *G. Antoniu* menționează însă că unii autori mai noi (*H. Hart*) consideră că răspunderea obiectivă poate avea un rol important și prin faptul de prevenire a faptelor ilicite; pe această linie de gândire s-a subliniat că, în cazul infracțiunilor minore, răspunderea obiectivă simplifică probațiunea, evită complicațiile procedurale etc.; mai ales în legislațiile care vădesc un simț practic deosebit (de exemplu, în *legislația anglo-saxonă*) răspunderea obiectivă este folosită frecvent îndeosebi în cazul unor incriminări de larg interes, cum ar fi cele în materie sanitară, economică, comercială ori în legătură cu apărarea mediului, posesia de arme etc.

Tot astfel, în *legislația penală franceză* se admite, de asemenea, chiar dacă cu titlu de excepție, posibilitatea unei răspunderi penale obiective. Astfel, jurisprudența franceză interpretează că în cazul delictelor prevăzute cu pedepse reduse (amendă polițienească), denumite delict-contravenții, este suficientă constatarea că autorul a comis cu voință fapta respectivă, fără a fi nevoie să se probeze, de către Ministerul Public, culpa autorului. Asemenea soluții s-au pronunțat în delictele din domeniul vânătoarei, al apelor și pășunilor, în cazul delictelor vamale, de transport rutier ș.a.

În legislația penală italiană răspunderea obiectivă este prevăzută explicit la art.42 alin.(2), care permite tragerea la răspundere a agentului numai pentru rezultatul provocat de acțiunea sau omisiunea săvârșită.

De asemenea, în *practica judiciară* a instanțelor nord-americane există instituția – *strict liability* – care înseamnă răspunderea independentă de *mens rea* (adică vinovăție) [17].

Așadar, ca o revenire asupra problemei inițial puse în discuție, trebuie să menționăm că progresul tehnico-științific este imposibil fără a introduce noi tehnologii, fără a realiza experimente în diferite domenii ale activității ființei umane, pentru a nu frâna activitatea persoanei în diferite domenii – știință, tehnică, medicină, farmacologie, sfera de producere etc.

Însă, în viziunea noastră, toate acestea își găsesc sau, eventual, și-ar putea găsi relevanță nu însă și în detrimentul drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor, ale așa-zisilor „infractori prezumați”. Oricum, chiar dacă complexitatea raporturilor sociale evoluează și se amplifică, trebuie oricând găsite și stabilite anumite limite de echilibru între interesele generale și cele individuale. Or, în viziunea noastră, un aspect justificativ, dar și limitativ, pentru o recunoaștere fățișă a răspunderii penale obiective (aceasta, la rândul său, edictată uneori de anumite rațiuni și situații justificative), l-ar constitui și recunoașterea riscului întemeiat ca un caz care înlătură caracterul penal al faptei.

Pe cale de consecință, vom încerca să arătăm și să argumentăm necesitatea și raționalizarea conceptului de *risc întemeiat*.

Așadar, în legislația penală a Republicii Moldova a fost introdusă o nouă cauză care înlătură caracterul penal al faptei: *riscul întemeiat*. La art.40 din Codul penal al Republicii Moldova se menționează: „Nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, care a cauzat daune intereselor ocrotite de lege în cazul riscului întemeiat pentru realizarea scopurilor socialmente utile” (alin.(1)). Respectiv, la alin.(2) se prevede: „Riscul se consideră întemeiat dacă scopul socialmente util urmărit nu a putut fi realizat fără un anumit risc și dacă persoana care l-a admis a luat măsurile necesare pentru a preveni cauzarea de daune intereselor ocrotite de lege”. Iar la alin.(3) se dispune „Riscul nu poate fi considerat întemeiat dacă era cu bună-știință îmbinat cu pericolul pentru viața persoanei sau cu pericolul provocării unui dezastru ecologic ori social”.

Astfel, noțiunea de *risc* înseamnă o acțiune (inacțiune) cu posibile consecințe dăunătoare. Evaluarea gradului de risc exprimă probabilitatea acestuia de a se produce, precum și impactul pe care îl poate avea asupra relațiilor sociale [18].

Riscul profesional este considerat justificat, dacă acțiunea săvârșită decurgea în mod obiectiv din informația asupra faptelor și circumstanțelor de care dispunea colaboratorul poliției, iar scopul legitim nu putea fi realizat prin acțiuni ce nu ar fi implicat riscul și dacă colaboratorul poliției, care a admis riscul, a întreprins toate măsurile posibile pentru a preîntâmpina consecințele negative [19].

Așa cum am arătat, progresul tehnico-științific este imposibil fără a se introduce noi tehnologii, fără a fi realizate experimente în diferite domenii ale activității ființei umane. Pentru a nu frâna activitatea persoanei în diferite domenii – știință, tehnică, medicină, farmacologie, sfera de producere etc., în legislația penală a Republicii Moldova a fost introdusă o nouă cauză care înlătură caracterul penal al faptei: *riscul întemeiat*. În viziunea noastră, aceasta este necesară tocmai ca o raționalizare, pe de o parte, a reglementării juridice a unor raporturi sociale cu un caracter specific, pe de altă parte – pentru a se limita acceptarea situațiilor de fapt cărora li s-ar putea atribui s-au imputa într-un mod excesiv o responsabilitate obiectivă.

În acest sens, riscul se consideră întemeiat și are un efect exonerativ de răspundere penală dacă îndeplinește următoarele condiții:

- *scopul social util* nu putea fi atins fără acțiunile (inacțiunile) însoțite de risc;
- persoana care a riscat *a întreprins toate măsurile pentru a nu leza interesele și valorile* sociale ocrotite de legea penală [20].

Prin *existența unui scop social util* se presupune că persoana acționează în condițiile unui *risc nu pur și simplu* pentru atingerea unui scop oarecare (de exemplu, îmbogățirea proprie), ci pentru *ca riscul dat să aducă un beneficiu*, un folos întregii societăți (de exemplu, obținerea unui medicament contra unei maladii răspândite).

Iar prin *realizarea acțiunilor cu scopul de a preîntâmpina apariția daunei* se înțelege faptul că persoana în cauză este obligată, în primul rând, *să întreprindă măsuri*, iar, în al doilea rând, *acestea trebuie să fie suficiente*. De pildă, începând lucrările la un experiment științific, persoana este obligată să execute și să respecte toate regulile privind tehnica securității, diferite instrucțiuni ce țin de domeniul dat, să obțină permisii-

nea respectivă, precum și să atenționeze asupra eventualelor posibilități de apariție a unor daune în cazul in-succesului experimentului.

Pe lângă condițiile enumerate, unii autori mai remarcă și *întreprinderea unor acțiuni forțate* [21]. Pentru atingerea scopului socialmente util urmărit riscul a fost o faptă forțată, întrucât *în alt mod nu s-a putut acționa*. Persoana în cauză trebuie să-și dea seama că atingerea scopului urmărit este imposibilă în alt mod. Dacă persoana își dă seama că poate ajunge la ceea ce dorește și prin alte mijloace care nu țin de *riscul întemeiat*, atunci, în cazul în care sunt provocate anumite daune, persoana în cauză urmează să răspundă penal.

Totodată, *riscul întemeiat* înlătură răspunderea penală pentru dauna cauzată intereselor și valorilor ocrotite numai în cazul în care persoana care a riscat *nu a avut la dispoziție nici o altă cale* de a atinge scopul socialmente util.

Astfel, riscul se consideră neîntemeiat, dacă:

- ✓ era cu *bună-știință* înbinat cu *primejdia pentru viața unei persoane*;
- ✓ conținea *amenințarea de a provoca un dezastru ecologic*;
- ✓ conținea *amenințarea de a provoca un dezastru social*;
- ✓ *scopul socialmente util putea fi atins prin alte mijloace* și acțiuni care nu presupuneau risc;
- ✓ persoana care a riscat *nu a luat toate măsurile pentru a proteja interesele și valorile ocrotite de legea penală*;
- ✓ persoana a riscat *pentru a-și atinge scopurile personale*.

Legea cu privire la poliție (nr.416-XII din 18.12.1990) definește noțiunea de *risc profesional* care, în viziunea autorilor autohtoni, constituie o formă a riscului întemeiat. Conform prevederilor art.33 al legii nominalizate, nu constituie infracțiune acțiunea colaboratorului de poliție care a fost săvârșită într-o situație *de risc profesional justificat*, deși aceasta are semnele acțiunilor pentru care este prevăzută răspunderea penală.

În ceea ce privește *riscul profesional*, în doctrina dreptului penal moldovenesc [22] s-a apreciat că este considerat *justificat*, dacă acțiunea săvârșită decurgea în mod obiectiv din informația asupra faptelor și circumstanțelor de care dispunea colaboratorul poliției, iar scopul legitim nu putea fi realizat prin acțiuni ce nu ar fi implicat riscul și dacă colaboratorul poliției, care a admis riscul, a întreprins toate măsurile posibile pentru a preîntâmpina consecințele negative.

În așa fel, acțiunile însoțite de un anumit risc, caz în care nu există siguranța că nu va fi cauzată o anumită daună, sunt capabile să asigure atingerea scopului urmărit, dar pot avea drept rezultat săvârșirea unor fapte care vor atenta la interesele personale sau publice ocrotite de legea penală [23].

Deci, pentru ca riscul să fie o cauză care ar exclude caracterul penal al faptei, și respectiv, pentru ca fapta să fie totuși considerată comisă cu un anumit risc, acesta trebuie să fie întemeiat.

Și, ca o sinteză a tuturor celor menționate, considerăm că anume o asemenea abordare a problemei este una echitabilă, dar și rațională. Astfel, acceptarea unui asemenea caz exonerator de imputabilitate penală sau, mai bine zis, prin care s-ar înlătura caracterul penal al faptei, constituie o soluție, cel puțin parțială, a problemelor și a disputelor expuse. Totodată, în accepțiunea noastră, ar putea chiar reprezenta un progres al gândirii juridice contemporane.

Referințe:

1. Eliescu M. Raportul dintre răspunderea contractuală și cea delictuală. Problema cumulului celor două responsabilități în dreptul R.P.R. // CSI. - 1963. - Nr.1. - P.23.
2. Hanga VI. Drept privat roman. - București: Editura Pedagogică și Științifică, 1971, p.398.
3. Eliescu M. Op. cit., p.12.
4. Ionașcu Tr., Barasch E.A. Răspunderea civila delictuală – culpa element necesar al raspunderii // CSI. -1970. - Nr.1. - P.27-30.
5. Albu I. Drept civil. Introducere în studiul obligațiilor. - Cluj-Napoca: Dacia, 1984, p.184, 176.
6. Binding K. Die Normen und Hire bbertredung. Ediția a 3-a, 1916, p.232 și urm.; prima ediție a apărut în anul 1872. În același sens, *a se vedea* Venezian G. Dani e risorcimenti fuori dei contratti. - În: Opere giuridiche, vol.1, ediția 1919, p.41, publicată pentru prima dată în anul 1884, *apud* Pop L. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor: Tratat. Ediția a II-a. - Iași: Chemarea, 1996, p.49.
7. Markel A. Juristische Enzyklopedie, Berlin-Leipzig, 1885, p.683 (*citat dupa* Marton G. Op. cit., p.175). Pentru analiza acestei teorii, *a se vedea* Pop L. Op. cit., p.50-51.
8. Rumelin M. Die Grunde der Schadenszurechnung. - Tübingen, 1896, p.28, 45-46, 71, *a se vedea* Pop L. Op. cit., p.50-51.

9. Saleilles R. Les accidents de travail et la responsabilite civile. – În: Resnonsabilite du fait des choses inanimees. - Paris, 1897; *a se vedea* Pop L. Op. cit., p.50-51.
10. Pop L. Op. cit., p.50-51. Sinteza acestei critici este preluata de la P. Cosmovici. Op. cit., p.15-16.
11. Eliescu M. Op. cit., p.23.
12. Pop L. Op. cit., p.50-51.
13. Ferri En. Principii di diritto criminale, p.238; el formulează aceasta în original prin cuvintele: „L'uomo e responsabile sempre di ogni suo atto, soltanto perché e finiché vive in società”.
14. Buzea N.T. Infrațiunea și culpabilitatea. Doctrină, legislație, jurisprudență. - Alba Iulia: Tipografia “Sabin-Solomon”, 1944, p.401.
15. Ibidem.
16. Antoniu G. Vinovăția penală. - București: Editura Academiei Române, 1995, p.191.
17. Ibidem, p.193-194.
18. Barbăneagră Al., Berliba V., Bârgău M. și al.; Codul penal al Republicii Moldova, cu modificările de până la 8 august 2003 prin Legea nr. 211-XV din 29.05.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.116-120; Legea nr.305-XV din 11.07.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.153-154; Legea nr.353-XV din 31.07.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.170-172. Comentariu. - Chișinău: ARC, 2003, p.111.
19. Barbăneagră Al., Berliba V., Gurschi C. și al. Codul penal comentat și adnotat. - Chișinău: Cartier juridic, 2005, p.79.
20. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M. Drept penal. Partea Generală. - Chișinău: Cartier juridic, 2005, p.328.
21. Borodac Al., Gherman M., Maldea N. și al. Manual de drept penal. Partea Generală. - Chișinău, 2005, p.294.
22. Botnaru S. ș.a. Op. cit., p.328.
23. Borodac Al. ș.a. Op. cit., p.294.

Prezentat la 20.03.2007

UNELE PROBLEME PRIVIND APLICAREA ȘI EXECUTAREA PEDEPSEI PENALE SUB FORMĂ DE MUNCĂ NEREMUNERATĂ ÎN FOLOSUL COMUNITĂȚII

Daniel MARTIN, Alexandru CARAPUNARLÎ

Catedra Drept Penal și Criminologie

L'article porte sur la peine du travail dans l'intérêt de la communauté qui est à présent la plus efficace parmi celles qui ne concernent pas la privation de liberté. Dans le Code pénal de la Moldavie, c'est l'art. 67 qui la prévoit. Cette peine est importante du fait que le délinquant reste dans sa communauté et il répare à la fois le mal produit. En même temps, la peine du travail d'intérêt de la communauté assure la réintégration du délinquant dans la société.

Dans notre législation pénale il y a encore beaucoup de problèmes à solutionner, pour que le travail d'intérêt de la communauté devienne la peine la plus importante comme alternative à la détention.

En analysant les dispositions de l'art.67 du Code pénal, on a repéré certains problèmes visés:

- l'absence de l'accord du condamné;
- l'existence d'une très large catégorie de personnes par rapport à qui cette peine ne peut pas être appliquée;
- des attributions très abstraites pour le tribunal qui fixe cette peine.

Il y a aussi beaucoup d'incohérences dans la législation de l'exécution du travail d'intérêt de la communauté. Notre but consiste à formuler des propositions législatives assurant l'implémentation de cette peine dans notre pays.

La etapa actuală, munca neremunerată în folosul comunității în calitate de pedeapsă penală tinde să devină drept cea mai eficientă alternativă privațiunii de libertate. Pentru Republica Moldova această pedeapsă este una nouă și, ca rezultat al inexistenței unei practici bogate în domeniu, apar anumite probleme la aplicarea și executarea ei.

Conform prevederilor art.67 din Codul penal al Republicii Moldova, pedeapsa în cauză se stabilește exclusiv de instanța de judecată. Totuși, legiuitorul statului nostru a comis o eroare, care constă în ideea că formulează împuterniciri mult prea reduse pentru instanțele judecătorești. De exemplu, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.8 din 4 iulie 2005 specifică ideea că o instanță de judecată doar stabilește pedeapsa penală sub forma muncii neremunerate în folosul comunității, indicând și mărimea ei [1].

Observăm că din competența autorității judecătorești sunt exceptate stabilirea următoarelor momente:

- a) obiectul cu destinație socială;
- b) categoria muncii prestate;
- c) perioada de timp în interiorul căreia va fi prestată această pedeapsă, care nu poate să depășească 18 luni de la data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești.

Practica altor state mult mai bogată în acest sens demonstrează că aceste momente trebuie să fie stabilite de o instanță de judecată pentru a se asigura o mai bună individualizare a pedepsei, o transparență în executarea ei.

De pildă, Codul penal al Olandei dispune că termenul final de executare a muncilor publice (echivalentul muncii neremunerate în folosul comunității), precum și caracterul muncii sunt determinate de instanța de judecată [2]. O variantă originală în acest sens o propune și Codul penal al statului Israel care prevede că nemijlocit caracterul muncii se indică într-un act emis de instanța de judecată, numit *ordin de muncă*. În același timp, legea penală nu reglementează numărul concret de ore și durata zilnică de prestare a lor, ele fiind determinate, de la caz la caz, în procesul de individualizare a pedepsei penale [3].

Cu titlu de *lege ferenda*, luând în considerație experiența acestor țări în domeniul respectiv, am propune legiuitorului modificarea conținutului art.67 din Codul penal, prin oferirea atribuțiilor de mai sus anume instanțelor de judecată.

Potrivit legii penale autohtone, munca condamnatului se determină de autoritățile administrației publice locale. Menționăm că și sub acest aspect există o coliziune a normelor juridice. Astfel, dacă vom contrapune dispozițiile art.67 alin.(1) din Codul penal cu pct.5 din Regulamentul cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității din 31 decembrie 2003 vom remarca că în ultimul act normativ munca dată se determină de comun acord de autoritățile administrației publice locale

și serviciul de executare [4]. Evidențiem că suntem în prezența unui conflict de competență între două autorități: pe de o parte, legea penală oferă atribuția în cauză autorităților administrației publice locale, iar, pe de altă parte, hotărârea de guvern divizează împuternicirea dată cu serviciul de executare. În fond, s-ar părea că nu este o discordanță evidentă, dar, din punct de vedere juridic, se impune existența unei armonizări a legislației de specialitate. Făcând trimiteri la alte legi penale, enunțăm următoarele: Codul penal al Republicii Belarus în art.49 expres prevede că munca neremunerată se determină de serviciile de executare a pedepselor penale [5]. Codul penal al Lituaniei în art.46 dispune că determinarea muncilor publice se face prin combinarea uneia din modalitățile ce urmează: fie de autoritățile administrației publice locale (administrația conducătorului regiunii), fie de serviciul de executare sau de comun acord între acestea [6].

În final, pornind de la necesitatea existenței unei armonizări a legislației, propunem ca alin.(1) art.67 din Codul penal să fie reformulat în sensul ca obiectul cu destinație socială unde se va executa munca neremunerată să fie identificat de instanța de judecată, care a priori îl va alege din lista obiectelor cu destinație social-utilă, prezentată de autoritățile administrației publice locale. Prin soluția dată, autoritățile administrației publice locale vor determina o listă a unor astfel de obiecte, evident cu concursul conducerii din cadrul ultimelor.

O altă problemă care nici pe de parte nu este soluționată de legiuitor constă în solicitarea consimțământului persoanei la aplicarea și executarea pedepsei. Din prevederile art.67 al Codului penal obligativitatea existenței acordului persoanei nu rezultă. Lacuna respectivă este parțial suplinită de hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.8, care în pct.5 indică ideea conform căreia munca neremunerată în folosul comunității se aplică doar cu acordul inculpatului spre deosebire de pedepsele închisorii sau amenzii, care pot fi aplicate coercitiv indiferent de voința făptuitorului [7]. Totuși, din punctul de vedere al procedurii penale, o hotărâre a Plenului Curții Supreme de Justiție are un caracter de recomandare, nu și unul de obligativitate pentru instanțele judecătorești ierarhic inferioare.

În pct.16 din Regulamentul cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității se statuează că în ziua pronunțării sentinței sau deciziei instanța de judecată solicită de la condamnat un angajament în scris, prin care acesta se obligă să se prezinte la serviciul de executare de la locul de trai, în termen de 5 zile din momentul rămânerii definitive a sentinței (deciziei).

Putem interpreta acest angajament scris ca o modalitate de exprimare a consimțământului persoanei la aplicarea și executarea pedepsei date, dar remarcăm că textul legal citat anterior este ambiguu și, prin efect, neclar din motivele ce urmează:

- a) nu se specifică când se ia acest angajament – înainte de pronunțarea sentinței (deciziei) sau după, deoarece se utilizează doar sintagma „în ziua pronunțării sentinței sau deciziei”;
- b) se folosește termenul „condamnat”, ceea ce ne face să înclinăm spre poziția în corespundere cu care angajamentul dat se ia după pronunțarea hotărârii judecătorești în apel;
- c) la data pronunțării sentinței persoana nu are încă statut de condamnat, fiindcă art.65 din Codul de procedură penală îi păstrează încă calitatea de inculpat. Mai mult, luarea angajamentului de la inculpat la această etapă creează, într-un fel sau altul, impresia că se limitează eventualitatea exercitării căii de atac a apelului sau recursului din partea inculpatului.

Concluzionăm că în ceea ce privește obținerea acordului persoanei la aplicarea muncii neremunerate în folosul comunității legislația Republicii Moldova, ca și cea a altor state (de exemplu, a Rusiei) este încă evazivă.

În literatura de specialitate s-a afirmat că aceste prevederi nu sunt contrare actelor internaționale care protejează drepturile omului [8].

Adepții unei astfel de viziuni invocă dispozițiile art.4 alin.(3) lit. „a” din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, potrivit cărora nu constituie muncă forțată sau obligatorie orice muncă impusă în mod normal unui deținut sau persoanei care se află în libertate condiționată [9].

Considerăm acest punct de vedere greșit, justificându-ne opinia pe următoarele argumente:

- a) Conform pct.5 din Statutul executării pedepsei de către condamnați, din 26 mai 2006, prin termenul „deținut” se are în vedere persoana privată de libertate în condițiile legii, care se deține în penitenciare, indiferent de statutul acesteia – condamnat sau prevenit [10]. Enunțăm că noțiunea în cauză neagă integral afirmațiile autorilor de mai sus.

- b) În lumina jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, nu se cere acordul persoanei doar atunci când munca neremunerată în folosul comunității este o obligație din termenul de probă din cadrul condamnării cu suspendarea condiționată a executării pedepsei. Sub acest aspect, Codul penal al Republicii Moldova, prin intermediul art.62, după modificările recente se conformează jurisprudenței acestei instanțe internaționale.

În viziunea noastră, problema dată poate fi soluționată apelând la una din două posibilități, care ar putea fi reglementate atât de Codul penal, cât și de Codul de procedură penală:

1. Înainte de retragerea judecătorului unic sau a completului de judecată în camera de deliberare, de la inculpat se cere consimțământul lui scris în vederea eventualei aplicări a pedepsei sub formă de muncă nerecuperată în folosul comunității, dacă articolul corespunzător de care este învinuit permite aceasta. După retragerea în camera de deliberare, dacă judecătorul sau completul de judecată ajung la concluzia că inculpatului i se poate aplica o astfel de pedeapsă, aceasta se stabilește în sentința ori decizia de condamnare, după care în mod public se pronunță în sala de judecată.

Nu credem că prin acest mod se încalcă prezumția nevinovăției, aceasta din simplul fapt că atât legea, cât și autoritatea judecătorească îl consideră pe inculpat încă nevinovat. În plus, numirea pedepsei date rămâne a fi la etapa dată o posibilitate, nu și o certitudine.

2. Un alt mod constă în faptul că, după deliberare, dacă instanța îl găsește vinovat pe inculpat de săvârșirea infracțiunii de care este învinuit și dacă este posibilă numirea muncii neremunerate în folosul comunității, în sala de judecată întâi se pronunță hotărârea de condamnare, fără stabilirea pedepsei. După aceasta, judecătorul sau președintele completului de judecată îi explică inculpatului posibilitatea aplicării muncii neremunerate în folosul comunității. Dacă acesta este de acord, atunci instanța se va retrage din nou în camera de deliberare pentru a fixa limitele ei temporare. Ulterior, se va da citirii dispozitivul hotărârii, stabilindu-i astfel pedeapsa.

Legile penale ale altor state soluționează problema dată în mod diferit: Codul penal al Norvegiei din 1902 indică direct că muncile publice pot fi aplicate doar cu consimțământul condamnatului [11]. Într-o manieră asemănătoare tratează acest aspect și Codul penal al Georgiei, care în art.44 prevede acordul condamnatului [12].

Codul penal al Olandei se caracterizează printr-o construcție originală a acestei cerințe: muncile publice pot fi aplicate de o instanță de judecată doar la cererea acuzatului. Mai mult ca atât, tot el va indica în cererea sa și caracterul muncii pe care dorește să o presteze.

Nu putem fi de acord nici cu faptul că cel condamnat nu poate să presteze munca nerecuperată în folosul comunității mai mult de 4 ore pe zi. Susținem poziția unor doctrinari care afirmă că durata zilnică de executare a acestei pedepse cu acordul condamnatului ar putea constitui și 8 ore pe zi [13]. Realitățile socioeconomice denotă că un număr tot mai mare de indivizi din Republica Moldova nu au un loc de muncă stabil. Unii din ei săvârșesc infracțiuni pentru care legea penală permite aplicarea muncii neremunerate în folosul comunității. Fiind condamnați la această pedeapsă penală, ei ar fi de acord cu prestarea muncii, inclusiv pe o durată mai mare de 4 ore pe zi, însă legislația statului nostru nu permite acest lucru.

Există și unele categorii de persoane pentru care condamnarea, de exemplu, la 100 de ore de muncă nerecuperată în folosul comunității este o povară destul de mare și, în virtutea specificului activității, mediului lor de viață (de exemplu, cei ce au o mobilitate sporită de deplasare pe teritoriul țării sau în afara ei, minorii în timpul vacanțelor etc.), ei doresc executarea acestor ore într-un interval de timp cât mai scurt. Pe cale de consecință, acești condamnați în mod normal ar putea munci, dacă solicită, și 8 ore pe zi. În argumentarea acestei idei admitem că una dintre caracteristicile pedepsei penale este constrângerea exercitată asupra condamnatului. Credem că această trăsătură intrinsecă a pedepsei se va manifesta și în cazul în care pedeapsa dată se va executa într-o perioadă scurtă de timp, pentru că importă nu procesul muncii, ci rezultatul ei. În fond, toți oamenii se diferențiază după psihotip care îi determină să perceapă în mod diferit efectele unei pedepse de acest gen: unii din ei vor înțelege că prin fapta comisă au pricinuit un rău, iar alții, chiar și ispășind câte 2 ore de muncă nerecuperată în folosul comunității, nu vor sesiza acest moment.

Un alt argument întru consolidarea acestei opinii constă și în faptul că legislația muncii stabilește durata zilnică normală a timpului de muncă – 8 ore pe zi [14].

Considerăm că perioada de 18 luni pentru prestarea muncii neremunerate în folosul comunității este una prea mare. Unii savanți propun ca acest interval de timp să fie coborât la 12 luni [15].

Pentru justificarea ideii respective invocăm următoarele argumente:

- a) justiția penală se caracterizează prin operativitate și promptitudine;
- b) executarea muncii neremunerate în folosul comunității timp de 18 luni scade eficiența pedepsei date;
- c) condamnatul trebuie să simtă o retribuție pentru răul făcut prin comiterea infracțiunii și, ca urmare, trebuie se execute pedeapsa în tempouri mai rapide. În unele țări, în care de la început a fost consfințită această perioadă, actualmente termenul dat a fost redus la 12 luni. De exemplu, în Franța, una din primele țări care a prevăzut în legislația sa o astfel de pedeapsă, începând cu 31 decembrie 2006 acest termen constituie 12 luni.

De lege ferenda, în opinia noastră ar fi mult mai util ca legiuitorul să reducă termenul de 18 luni la cel de 12 luni.

La analiza cercului de persoane care sunt exceptate de la aplicarea și/sau executarea muncii neremunerate în folosul comunității afirmăm că neîntemeiat pentru acestea se reduce o modalitate a alternativelor privațiunii de libertate. Astfel, făcând o scurtă caracteristică a persoanelor în cauză, evidențiem unele carențe ale legislației penale:

a) Medicina recunoaște că posibilitatea de a munci a invalizilor de gradele I și II se reduce în mod drastic. În același timp, sunt cazuri când unii din ei activează în câmpul muncii și au o reușită impunătoare. În acest sens, interdicția de la art.67 alin.(4) din Codul penal pare a fi inoportună. În plus, ținând cont de nivelul de viață din Republica Moldova, considerăm că nu toți din ei ar avea suficiente mijloace bănești pentru a achita o amendă, ca o alternativă privațiunii de libertate.

b) Referindu-ne la femeile gravide și la cele care au copii în vârstă de până la 8 ani, evocăm aceleași argumente relatate mai sus. Este adevărat că în privința lor ar trebui luate măsuri de precauție mai mari și oferite garanții suplimentare. Și totuși, ele nu ar trebui să fie private de o alternativă detențiunii. Considerăm că executarea unei astfel de pedepse ar fi mai eficientă din punct de vedere criminologic decât de a beneficia de instituția liberării de pedeapsa penală sub formă de amânare a executării pedepsei pentru acestea – art.96 din Codul penal.

c) Același lucru este valabil și pentru persoanele care au atins vârsta de pensionare, adică vârsta care, în conformitate cu prevederile Legii privind pensiile de asigurări sociale de stat din 14 octombrie 1998, dă dreptul anume la pensia pentru limită de vârstă [16].

Pentru toate aceste categorii propunem *de lege ferenda* ca legiuitorul să schimbe construcția juridică a acestei norme, în sensul înlocuirii imperativității cu dispozitivitatea ei. Legea penală ar trebui să prevadă dorința acestor persoane de a li se aplica pedeapsa dată și de a o executa.

Dacă punem în discuție și categoria de militari, atunci accentuăm necesitatea modificării legii penale astfel ca, în rezultat, sub această interdicție să cadă doar militarii cu serviciul militar în termen, și nu toți militarii, care, oricum, au posibilitatea de a executa pedeapsa în cauză.

În Republica Moldova minorii cu vârsta între 16 și 18 ani nu beneficiază de un careva tratament diferențiat în coraport cu persoanele majore. Deși s-au scris lucrări care pun accent pe executarea muncii neremunerate în folosul comunității pentru minori [17], totuși, legea penală nu le stabilește o durată diferențiată de timp. Considerăm că ar fi oportun ca pentru ei limitele temporare să fie reduse la jumătate, adică între 30 și 120 de ore. Cu această ocazie evidențiem că în Franța minorii cu vârsta între 16-18 ani dispun de un tratament diferențiat în raport cu maturii, executând munca neremunerată între 20 și 120 de ore.

În susținerea acestei opinii invocăm și faptul că art.70 din Codul penal prevede că la stabilirea pedepsei închisorii termenul ei se stabilește din maximumul pedepsei, prevăzute de legea penală pentru infracțiunea săvârșită, redus la jumătate. Prin extensiune considerăm că nu ar exista nici un pericol dacă o astfel de modalitate s-ar aplica minorilor la stabilirea muncii neremunerate în folosul comunității.

Sub aspectul executării pedepsei cu muncă neremunerată în folosul comunității invocăm anumite probleme legate de insuficiența resurselor de personal. De pildă, în subdiviziunile teritoriale ale Departamentului de Executare, împuternicite cu executarea unei pedepse neprivative de libertate, activează 53 de colaboratori [18].

Analizând dările de seamă pe anul 2006 ale acestei instituții subordonate Ministerului Justiției, putem face un simplu calcul: unui colaborator al oficiilor de executare îi revine supravegherea în medie a peste 60 de persoane condamnate la muncă neremunerată. Evident, în asemenea circumstanțe scade eficiența controlului efectuat de aceștia asupra categoriei respective de condamnați.

Una dintre problemele nesoluționate până în prezent constă în interpretarea expresiei „obiect cu destinație socială”. În hotărârea de guvern nr.1643 din 31 decembrie 2003 este indicat că pedeapsa dată se execută la obiecte cu destinație socială, indiferent de forma organizatorico-juridică a acestora. Observăm că tipul de proprietate nu joacă nici un rol. Considerăm că pedeapsa în cauză trebuie să fie prestată la obiective sociale, indiferent de tipul de proprietate, cu condiția că de rezultatele muncii să profite întreaga comunitate, și nu una sau două persoane. Mai mult ca atât, trebuie exclusă prestarea unei munci care în realitate se dovedește a fi în interes personal.

În legislațiile altor țări, precum cea franceză, se specifică că executarea pedepsei pe care o abordăm se face în cadrul persoanelor juridice de drept public sau într-o organizație abilitată cu dreptul de a utiliza această muncă [19].

Propunem ca guvernul Republicii Moldova, pornind de la experiența franceză, să concretizeze cel puțin obiectivele care ar cădea sub incidența noțiunii de „obiect cu destinație socială”. Considerăm că prin această sintagmă se are în vedere diferite instituții sau organizații de protecție a sănătății populației, întreprinderi de stat sau municipale, alte organizații care sunt de un real folos pentru societate.

Potrivit uneia dintre recente abordări, pe care dorim să o prezentăm, s-a constatat inexistența uniformizării legislației de executare a acestei pedepse penale. De exemplu, art.191 alin.(2) din Codul de executare prevede că, în situația în care condamnatul nu execută pedeapsa, sau are o conduită necorespunzătoare în timpul executării ei, ori o prestează în mod defectuos, oficiul de executare înaintează instanței de judecată un demers cu privire la înlocuirea muncii neremunerată în folosul comunității cu închisoarea [20].

În același timp, hotărârea de guvern menționată anterior dispune că pentru aceleași situații se face mai întâi o preîntâmpinare verbală de către colaboratorul serviciului de executare. În cazul încălcării repetate, acestuia i se face o preîntâmpinare repetată scrisă pe care condamnatul trebuie să o semneze pentru ca aceasta să aibă o valoare juridică.

Dacă și în continuare acesta se eschivează cu rea-voință de la executare, serviciul de executare înaintează instanței de judecată o prezentare de înlocuire a pedepsei sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității cu închisoarea. Prin coroborarea acestor texte legale identificăm următoarele:

a) actul de sesizare a instanței judecătorești într-un caz este numit „demers”, în altul – „prezentare”;

b) hotărârea de guvern prevede o procedură detaliată de stabilire a comportamentului negativ al condamnatului și care este favorabilă ultimului.

În opinia noastră, trebuie să fie aplicat actul normativ care, în primul rând, detaliază anumite instituții juridice, iar, în al doilea rând, oferă o protecție juridică mai bună condamnatului.

Pe de altă parte, nu este exclusă și posibilitatea aplicării actului normativ cu putere juridică superioară – Codul de executare, care reglementează o procedură mult mai simplificată în acest domeniu. Anume pentru a preveni unele interpretări dubioase se impune imperativ uniformizarea legislației de executare a hotărârilor cu caracter penal.

Un ultim demers pe care am dori să-l prezentăm se axează pe îmbunătățirea conceptului „eschivare cu rea-voință”. Propunem necesitatea efectuării unor modificări în conținutul pct.33 din hotărârea de guvern enunțată anterior, care actualmente prevede astfel de cazuri de eschivare cu rea-voință:

✓ Neprezentarea condamnatului, la citarea serviciului de executare de 2 sau mai multe ori timp de o jumătate din termenul stabilit al pedepsei;

✓ Încălcarea disciplinei de muncă de 2 sau mai multe ori timp de o jumătate din termenul stabilit al pedepsei;

✓ Neprezentarea condamnatului la muncă fără motive întemeiate de 2 sau mai multe ori timp de o jumătate din termenul stabilit al pedepsei.

Considerăm că sintagma „timp de o jumătate din termenul stabilit al pedepsei” este neclară, ambiguă și, prin efect, pasibilă de interpretări eronate. Legea penală reglementează două termene: unul care calculează numărul de ore al pedepsei, iar altul – perioada de executare a muncii neremunerată în folosul comunității. Considerăm că prin expresia „timp de o jumătate din termenul stabilit al pedepsei” în realitate se subînțelege sintagma de „cel mult jumătate din perioada de executare a muncii neremunerată în folosul comunității”.

Prin urmare, dacă, de pildă, persoana a fost condamnată la 120 de ore de muncă neremunerată în folosul comunității, fiind obligată de serviciul de executare să o presteze timp de 6 luni, atunci pentru sesizarea instanței de judecată de către serviciul de executare cu necesitatea înlocuirii muncii neremunerată cu închisoare este suficientă constatarea faptului că persoana de cel puțin 2 ori a comis una din acțiunile de mai sus, timp de cel mult 3 luni.

Concluzionând cele relatate specificăm că în momentul de față în Republica Moldova pedeapsa penală sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității devine din ce în ce mai eficientă și răspândită. Este indubitabil faptul că legiuitorul statului nostru a preluat-o din practica altor state și, implementând-o în legislația noastră, a ținut cont de realitățile de la noi din țară. Și totuși, această sancțiune necesită un șir de îmbunătățiri atât din punct de vedere penal, cât și execuțional-penal.

În plus, se impune crearea și promovarea unor condiții extrajudiciare pentru ca ea să atingă obiectivele formulate în art.61 din Codul penal.

Referințe:

1. Pct.8 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Despre aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației naționale și internaționale privind aplicarea pedepsei sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității și executarea acestei pedepse”, nr.8 din 04.07.2005 // Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2005. - Nr.12. - P.15.
2. Codul penal al Olandei din 01.09.1886. - În: Законодательство зарубежных стран. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
3. Codul penal al statului Israel din 2005. - În: Законодательство зарубежных стран. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2005.
4. Regulamentul cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1643 din 31.12.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2004. - Nr.16-18/124.
5. Codul penal al Republicii Belarus din 02.06.1999. - În: Законодательство зарубежных стран. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
6. Codul penal al Republicii Lituania din 26.09.2000. - În: Законодательство зарубежных стран. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
7. Pct.5 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.8 din 04.07.2005.
8. Ghid privind munca neremunerată în folosul comunității, aplicată față de minori / Ulianoschi X., Mîrza V. [ș. a.]. - Chișinău: IRP, 2005, p.7-8; Осадчая Н.Г. Обязательные работы как новый вид наказания в российском уголовном законодательстве. - Ростов-на-Дону, 1999, с.93-94.
9. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.1950, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298 – XIII din 24.07.1997, în vigoare pentru Republica Moldova din 12.09.1997.
10. Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.583 din 26.05.2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.091/676.
11. Codul penal al Norvegiei din 1902. - În: Законодательство зарубежных стран. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.
12. Codul penal al Georgiei din 22.07.1999. - În: Законодательство зарубежных стран. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
13. Осадчая Н.Г. *Op. cit.*, p.89.
14. Codul muncii al Republicii Moldova din 28.03.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.159-162/646.
15. Куницкий К. Уголовно–исполнительная политика в Республике Молдова и проблемы исполнения в виде неоплачиваемого труда в пользу общества // Закон и Жизнь. - №12. - С.22.
16. Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat, din 14.11.1998 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1998. - Nr.111-113/683.
17. Ghid privind munca neremunerată în folosul comunității, aplicată față de minori / Ulianoschi X., Mîrza V. [ș. a.]. - Chișinău: IRP, 2005.
18. Informația privind activitatea Direcției de Executare a documentelor penale nonprivative de libertate a Departamentului de Executare pe anul 2006.
19. Martin D. Munca neremunerată în folosul comunității (Studiu juridic comparat) // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: 2001, p.310-314.
20. Codul de Executare al Republicii Moldova din 24.12.2004 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2005. - Nr.34-35/112.

Prezentat la 23.03.2007

OBIECTUL MATERIAL AL INFRAȚIUNILOR SĂVÂRȘITE ÎN SFERA CONSUMULUI DE PRODUSE ȘI SERVICII

Irina MOSCALCIUC

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article represents a study on the material object of the offence committed in the field of goods and service consumption. The author presents the opinions of different scientists on the discussed topic and endowers her critical attitude regarding these opinions, through the prism of the national socio-juridical realities. The entities where the consumption market is projected and materialized, as an integrated social value protected by the penal law are analyzed. The article contains recommendations regarding the improving of the accusations in the mentioned domain, in order to assure a precise and concise description of the material object of the offences committed in the field of goods and services consumption.

Tabloul obiectului infracțiunilor săvârșite în sfera consumului de produse și servicii nu ar fi complet fără caracterizarea obiectului material al acestor infracțiuni. În doctrina dreptului penal se consideră că obiectul material al infracțiunii constă în „entitatea materială asupra căreia se îndreaptă influențarea nemijlocită infracțională, prin al cărei intermediu se aduce atingere obiectului juridic al infracțiunii” [1].

În cazul fiecăreia din infracțiunile prevăzute la art.213, 216, 254-256 CP RM obiectul material prezintă trăsături individualizate. De aceea, este oportună analiza obiectului material în raport cu fiecare din aceste infracțiuni aparte.

Astfel, în ipoteza infracțiunii de încălcare din neglijență a regulilor și metodelor de acordare a asistenței medicale (art.213 CP RM), prezența obiectului material nu este obligatorie. De exemplu, obiectul material lipsește atunci când încălcarea din neglijență a regulilor și metodelor de acordare a asistenței medicale se face pe calea hipnozei, fitoterapiei, crioterapiei sau altor asemenea procedee care exclud influențarea directă asupra corpului victimei. Atunci însă când fapta respectivă se realizează tocmai datorită unei asemenea influențări, ca obiect material apare corpul persoanei.

Prin „corpul persoanei” se are în vedere expresia corporală a sănătății sau vieții persoanei, adică ansamblul de funcții și procese organice care asigură individului prezența biologică și care, odată distruse, suprimă calitatea de ființă sănătoasă și vie a persoanei [2].

Corpul persoanei poate să apară ca obiect material și în cazul infracțiunii prevăzute la art.216 CP RM. Însă, numai în ipoteză în care această infracțiune adoptă forma unei infracțiuni materiale, fiind provocate urmările prejudiciabile concretizate în: vătămarea gravă sau medie a sănătății ori decesul persoanei (lit.b) alin.(2)); decesul a două sau a mai multor persoane (lit.c) alin.(3)).

Dar, în cazul infracțiunii prevăzute la art.216 CP RM, și alte categorii de entități materiale pot constitui obiectul material al infracțiunii:

1) materia primă sau materialele din care este fabricat sau preparat produsul falsificat, periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, a cărui valoare, la momentul comiterii faptei, depășește 500 (sau 1500) unități convenționale – dacă fapta prejudiciabilă apare sub modalitatea producerii (falsificării);

2) produsul periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, a cărui valoare, la momentul comiterii faptei, depășește 500 (sau 1500) unități convenționale – dacă fapta prejudiciabilă apare sub modalitatea de transportare, păstrare sau comercializare.

Observăm, că în ambele cazuri descrise mai sus este vorba de produsul periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, a cărui valoare, la momentul comiterii faptei, depășește 500 (sau 1500) unități convenționale. Diferă ipostaza în care apare un astfel de produs: obiectul produs prin infracțiune sau, pur și simplu, produsul infracțiunii – în primul caz; obiectul material al infracțiunii – în cel de-al doilea caz.

Dar ce trebuie de înțeles prin „produsul periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, a cărui valoare, la momentul comiterii faptei, depășește 500 (sau 1500) unități convenționale?”

În primul rând, un asemenea produs trebuie să aibă o valoare care, la momentul comiterii faptei, depășește 500 (sau 1500) unități convenționale. Această cerință este dictată de prezența sintagmei „săvârșite în proporții mari” în alin.(1) art.216 CP RM (prezența sintagmei „săvârșite în proporții deosebit de mari” la lit.a) alin.(3)

același articol). Dacă la momentul comiterii faptei valoarea produsului respectiv nu depășește 500 unități convenționale, calificarea nu poate fi făcută conform art.216 CP RM. În această ipoteză, se va aplica art.42¹ „Fabricarea, colectarea sau comercializarea produselor (mărfurilor) și prestarea serviciilor periculoase pentru viața și sănătatea consumatorilor” din Codul cu privire la contravențiile administrative.

În al doilea rând, produsul trebuie să fie periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor.

Potrivit art.1 din Legea privind protecția consumatorilor din 13.03.2003, prin „produs” se are în vedere bunul material destinat pentru consum sau utilizare individuală; produse sunt considerate de asemenea energia electrică și termică, gazele, apa livrate pentru consum individual.

Produsul trebuie deosebit de serviciu. Conform art.1 din legea sus-numită, serviciul este activitatea, alta decât cea din care rezultă produse, desfășurată în scopul satisfacerii unor necesități ale consumatorilor. Ca și produsul, serviciul reprezintă obiectul influențării nemijlocite infracționale, dar, spre deosebire de produs, este lipsit de corporalitate. Deci, nu este o entitate materială. Din această cauză, serviciul îndeplinește nu rolul de obiect material al infracțiunii, ci de obiect imaterial al infracțiunii. Dintre modalitățile pe care le poate avea fapta prejudiciabilă în contextul infracțiunii prevăzute la art.216 CP RM, numai prestarea se poate adecva serviciului periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, a cărui valoare, la momentul comiterii faptei, depășește 500 (sau 1500) unități convenționale.

În ce se exprimă pericolul pe care produsul (serviciul) îl comportă pentru viața sau sănătatea consumatorilor?

În opinia unor autori, acest pericol se exprimă în „capacitatea obiectivă a produselor (sau a serviciilor – *n.a.*) de a produce o îmbolnăvire a oamenilor” [3]. În primul rând, această definiție este incompletă: urmările prejudiciabile, produse de infracțiunea prevăzută la art.216 CP RM, pot consta și în decesul persoanei, nu doar în vătămarea gravă sau medie a sănătății. În al doilea rând, nu este clar dacă capacitatea de a produce urmările respective este potențială sau efectivă.

În conformitate cu Legea privind protecția consumatorilor din 13.03.2003, produsul (serviciul) periculos este produsul (serviciul) care nu poate fi definit ca inofensiv. Totodată, prin produs (serviciu) inofensiv (sigur) se înțelege produsul (serviciul) care nu prezintă risc pentru viața, sănătatea, ereditatea și bunurile consumatorilor sau mediul ambiant.

Din păcate, din cele menționate se deduce că definitorul repetă definitul. De aceea, definițiile date nu ne ajută în mod real la perceperea esenței pericolului pe care produsul (serviciul) îl comportă pentru viața sau sănătatea consumatorilor.

Din definițiile conceptelor „substanțe periculoase” și „mărfuri periculoase”, nominalizate în Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la efectuarea transporturilor de mărfuri periculoase pe teritoriul Republicii Moldova, nr.672 din 28.05.2002 [4], rezultă că un astfel de pericol se datorează proprietăților fizice, chimice și biologice ale substanțelor sau mărfurilor.

De asemenea, din definiția noțiunii „produs sigur” dată în Legea României privind Codul consumului se poate desprinde că prezența sau lipsa pericolului pe care îl prezintă un produs sau serviciu se stabilește în funcție de următoarele circumstanțe:

- a) caracteristicile produsului (serviciului), ale ambalării și ale instrucțiunilor de montaj și întreținere;
- b) efectul asupra altor produse (servicii), împreună cu care acesta poate fi folosit;
- c) modul de prezentare a produsului (serviciului), etichetare, instrucțiunile de folosire și orice alte indicații și informații furnizate de producător (prestator);
- d) categoria de consumatori expusă riscului prin folosirea produsului (serviciului).

Această idee este dezvoltată în pct.5 al Hotărârii Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Regulamentului cu privire la sistarea fabricării și (sau) comercializării (executării, prestării) produselor (proceselor, serviciilor) nestandardizate, de calitate inferioară, retragerea din circulație a produselor falsificate și nimicirea produselor (proceselor, serviciilor) ce prezintă pericol pentru viața și sănătatea consumatorilor și pentru mediul ambiant. Conform acestei norme, prescripția pentru sistarea fabricării și (sau) comercializării (prestării) produselor (serviciilor), periculoase pentru viața și sănătatea consumatorilor, se emite în cazul în care în timpul controlului se constată că aceste produse (servicii) aduc sau pot să aducă prejudicii vieții și sănătății consumatorului ca urmare a deficiențelor constructive, de producere, de receptură și a altor neajunsuri, a imperfecțiunii documentelor tehnice și a altor documente normative.

De asemenea, în aceeași normă se stabilește că prescripția se înmânează producătorului și este în vigoare până la lichidarea abaterilor de la cerințele de inofensivitate; o atare prescripție se emite și atunci când lichidarea abaterilor de la cerințele de inofensivitate este imposibilă.

Rezultă că dacă produsele (serviciile) periculoase pentru viața și sănătatea consumatorilor corespund cerințelor de inofensivitate, ele pot fi produse, transportate, păstrate, comercializate sau prestate. Deci, nu însăși prezența pericolului respectiv este condiția de ilegalitate care determină aplicarea răspunderii penale. În caz contrar, mărfurile periculoase nu ar mai putea fi transportate, în conformitate cu Hotărârea Guvernului cu privire la efectuarea transporturilor de mărfuri periculoase pe teritoriul Republicii Moldova. Dar ele pot fi transportate atunci când sunt respectate prevederile acestei hotărâri și ale altor acte normative în materie.

Reiese că formularea din art.216 CP RM nu exprimă corect voința legiuitorului, nu este în concordanță cu cadrul legal de referință al acestei norme penale.

Astfel, în Legea cu privire la certificare și în Legea cu privire la evaluarea conformității produselor se folosește noțiunea „produse potențial periculoase” (cu mențiunea că ea cuprinde și sensul de servicii potențial periculoase). Conform art.1 al Legii cu privire la certificare, prin „produse potențial periculoase” se înțelege produsele care, în urma nerespectării tehnologiei de producție, a regulilor de folosire sau a condițiilor de păstrare, pot deveni periculoase pentru beneficiari sau pentru mediu.

Potrivit art.10 din Legea cu privire la certificare, documentele normative cu privire la produsele (serviciile) potențial periculoase pentru viața și sănătatea consumatorilor trebuie să conțină cerințe obligatorii privind inofensivitatea acestora; produsele (serviciile), pentru care în documentele normative sunt specificate cerințe obligatorii de inofensivitate pentru viața și sănătatea consumatorilor, se includ în Nomenclatorul produselor supuse certificării obligatorii și se certifică în exclusivitate în cadrul Sistemului Național de Certificare de organisme de certificare abilitate; se interzice comercializarea (prestarea) produselor (serviciilor) incluse în Nomenclator fără certificat de conformitate și/sau marcă națională de conformitate și fără certificat igienic la produse alimentare și la medicamente, iar în cazul produselor (serviciilor) cu destinație dublă – fără decizia respectivă a comisiei speciale guvernamentale.

În concluzie la cele menționate, trebuie să consemnăm următoarele:

1) în art.216 CP RM, precum și în actele normative de referință, sintagma „produsele (serviciile) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor” trebuie substituită prin expresia „produsele (serviciile) potențial periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor”;

2) pericolul social constă nu în producerea, transportarea, păstrarea sau comercializarea (prestarea) produselor (serviciilor) potențial periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, ci în efectuarea aceluiași activități în condiții de ilegalitate;

3) condițiile de ilegalitate sunt întrunite în următoarele cazuri:

a) lipsa certificatului de conformitate, a mărcii naționale de conformitate, a certificatului igienic, a altor asemenea acte care permit plasarea pe piața de consum a produselor (serviciilor) sau lipsa deciziei autorității abilitate să permită o astfel de plasare;

b) nerespectarea tehnologiei, regulilor sau condițiilor normative de producere, transportare, păstrare sau comercializare (prestare) a produselor (serviciilor) potențial periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, chiar dacă plasarea acestora pe piața de consum a fost permisă.

În vederea remedierii deficiențelor de care suferă art.216 CP RM și sporirii gradului de aplicabilitate a acestei norme penale, precum și în scopul compatibilizării art.216 CP RM cu cadrul legal de referință, recomandăm reformularea dispoziției de la alin.(1) art.216 CP RM, după cum urmează:

„Producerea, transportarea, păstrarea, comercializarea, în condiții de ilegalitate, a produselor (serviciilor), potențial periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, săvârșite în proporții mari”.

Ca urmare a acestei modificări, ar fi eliminată și sinonimia „producerea (falsificarea)”, deoarece falsificarea este un exemplu al producerii în condiții de ilegalitate.

De asemenea, ar fi oportun ca condițiile de ilegalitate, prezentate mai sus, să fie expuse în cadrul Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica aplicării legislației penale și administrative pentru protecția consumatorilor. Aceasta ar contribui la aplicarea uniformă a art.216 CP RM de către destinatarii legii penale.

Revenind la caracterizarea obiectului material al infracțiunii (a produsului acesteia) prevăzute la art.216 CP RM, trebuie de menționat că, în contextul modalității de transportare, păstrare sau comercializare, nu contează dacă produsul, periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, este fals sau autentic. Această circumstanță poate fi luată în calcul doar la individualizarea pedepsei.

În cazul modalității de producere (falsificare), produsul infracțiunii este prin excelență un produs falsificat.

Potrivit Legii privind protecția consumatorilor din 13.03.2003, produsul falsificat este produsul fabricat din alți componenți, în alte proporții sau în alte condiții decât cele stabilite în documentele normative, care este prezentat drept veritabil.

În mod similar, noțiunea „produs falsificat” este definită în Legea cu privire la fabricarea și circulația alcoolului etilic și a producției alcoolice. Mai mult, în această lege, ca și în Legea privind protecția consumatorilor din 13.03.2003, se pune semnul egalității între noțiunile „produs falsificat” și „produs contrafăcut”. În contrast, în cadrul Legii României privind Codul consumului se face diferențierea dintre aceste două noțiuni: produs falsificat – produs la care se constată alterarea sub orice formă a elementelor de identificare a unei mărci, denumiri, sigle ori desen industrial legal înregistrate, de natură a induce în eroare asupra provenienței sale, care nu au fost fabricate de deținătorul legal al mărcii ori împuternicitul acestuia sau la care s-a constatat utilizarea mărcii legal înregistrate fără a exista acordul titularului; produs contrafăcut – orice bun, inclusiv ambalajul acestuia, la care se constată utilizarea fără autorizare a unei mărci care este identică cu o marcă legal înregistrată, sau produsul care nu poate fi diferențiat în aspectele sale esențiale de un produs de marcă, prin care se încalcă drepturile prevăzute de lege ale deținătorului legal al mărcii respective.

Din cele menționate rezultă că un produs poate fi falsificat chiar și atunci când nu este contrafăcut. Se are în vedere cazul când produsul se falsifică de către deținătorul legal al mărcii aplicate pe produs.

Atunci însă când produsul este contrafăcut, se aduce atingere interesului consumatorului de a achiziționa un produs veritabil. Așadar, acest interes face parte din conținutul obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art.216 CP RM – în cazul în care fapta prejudiciabilă îmbracă modalitatea normativă de producere (falsificare), concretizată în modalitatea faptică de contrafacere.

În continuare, ne vom concentra atenția asupra obiectului material al infracțiunii de comercializare a mărfurilor de proastă calitate sau necorespunzătoare standardelor (art.254 CP RM).

Din analiza art.254 CP RM rezultă că obiectul material al infracțiunii corespunzătoare îl constituie corpul persoanei. Într-o altă ipostază, obiectul material are următoarele trăsături:

- 1) este o marfă;
- 2) marfa dată este de proastă calitate sau necorespunzătoare standardelor;
- 3) valoarea acestei mărfi, la momentul comiterii faptei, depășește 500 (sau 1500) unități convenționale.

Ad-litteram, prin „marfă” se înțelege un produs al muncii destinat schimbului prin intermediul vânzării-cumpărării [5]. În conformitate cu Legea cu privire la protecția concurenței, prin „marfă” se înțelege produsul activității (inclusiv lucrări și servicii) cu aceeași valoare de consum destinat vânzării sau schimbului. În conformitate cu art.77 din Codul penal al Argentinei, prin „marfă” se înțelege bunul de orice tip care poate fi expus pentru vânzare [6].

Îmbinând concepțiile celor trei definiții și raportându-le la necesitățile art.254 CP RM, considerăm că prin „marfă” trebuie de înțeles produsul valorificat către consumator prin comercializare.

În mod regretabil, infracțiunea prevăzută la art.254 CP RM nu are și un obiect imaterial constând în serviciu. Or, așa cum rezultă din definițiile legislative ale noțiunilor „calitate” și „standardizare”, nu doar mărfurile trebuie să fie conforme cu cerințele de calitate sau cu standardele, dar și serviciile. De menționat că în urma adoptării Legii pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova din 20.05.2004, sintagma „prestarea serviciilor” a completat numai dispoziția art.216 CP RM, deși această lege se referă și la art.254 CP RM. În vederea înlăturării acestei deficiențe, considerăm necesară completarea alin.(1) art.254 CP RM, astfel încât după cuvântul „mărfurilor” să fie introdusă sintagma „ori prestarea intenționată a serviciilor”.

Proasta calitate a mărfii sau necorespunderea ei standardelor este o altă trăsătură a obiectului material al infracțiunii prevăzute la art.254 CP RM.

Potrivit Legii privind protecția consumatorilor din 13.03.2003, prin „calitate” se are în vedere ansamblul de caracteristici ale unui produs, serviciu, care îi conferă aptitudine de a satisface, conform destinației, necesitățile explicite sau implicite. Această definiție este completată de alta, cuprinsă în Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica aplicării legislației penale și administrative pentru protecția consumatorilor. Conform acesteia, prin „calitate” se înțelege totalitatea însușirilor care reflectă securitatea, aspectul inovației, longevitatea, siguranța, spiritul de economie, spiritul ergonomic, estetic, ecologic al produselor etc., ceea ce le atribuie capacitatea pentru a satisface cerințele consumatorului conform destinației.

În consecință, dacă mărfii îi lipsește vreuna din caracteristicile (însușirile), specificate mai sus, astfel încât ea nu poate satisface cerințele consumatorului conform destinației, atunci marfa se consideră de proastă calitate. Deci, formează obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.254 CP RM.

După unii autori, mărfuri de proastă calitate pot fi considerate inclusiv mărfurile care, fără o prelucrare totală sau substanțială, nu pot fi consumate sau utilizate după destinația lor [7]. Într-o altă opinie, mărfurile sunt de proastă calitate atunci când calitatea lor nu corespunde destinației acestora sau când determină reducerea termenului de exploatare (valabilitate), indiferent dacă deficiențele mărfurilor sunt sau nu remediabile [8].

Cea de-a doua poziție este mai aproape de adevăr. Or, urmând primul punct de vedere, consumatorul ar avea dreptul numai la remedierea mărfii de proastă calitate. Ceea ce nu corespunde legii. Conform alin.(4) art.10 din Legea privind protecția consumatorilor din 13.03.2003, consumatorul are nu doar acest drept. El mai are dreptul să pretindă vânzătorului înlocuirea gratuită a mărfii sau restituirea contravalorii mărfii. Este la discreția consumatorului să aleagă care din cele trei drepturi să le exercite.

Chiar dacă deficiența mărfii este remediabilă, important este că, la momentul comiterii faptei, ea este de proastă calitate. Tot ceea ce s-a întâmplat post-factum nu are relevanță la calificarea infracțiunii. De aceea, o marfă este de proastă calitate, indiferent dacă deficiențele ei sunt sau nu remediabile.

În mod alternativ, pentru a constitui obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.254 CP RM, marfa poate fi nu doar de proastă calitate, dar și necorespunzătoare standardelor.

Conform prevederilor Legii cu privire la standardizare, prin „standard” se înțelege documentul stabilit prin consens și aprobat de un organism recunoscut, care prevede, pentru utilizări comune și repetate, reguli, prescripții și caracteristici comune referitoare la diverse activități sau rezultatele acestora, în scopul obținerii unui grad optim de ordine într-un context dat.

De lege lata, marfa necorespunzătoare „cerințelor tehnice” [9] (corect – prescripției (specificației) tehnice) nu poate forma obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.254 CP RM. De aceea, nu putem agreea punctul de vedere contrar susținut de către unii autori [10]. Astfel s-ar admite interpretarea extensivă defavorabilă, ceea ce este interzis de art.3 CP RM.

În adevăr, standardul este doar unul dintre tipurile de documente normative de standardizare. Prescripția (specificația) tehnică și reglementarea tehnică, precum și clasificatorul de informație tehnico-economică, în același rând norma, regulamentul, procedura în domeniul standardizării, metrologiei și certificării reprezintă celelalte tipuri, așa cum rezultă din prevederile Legii cu privire la standardizare.

Considerăm că în art.254 CP RM trebuie operată o modificare: în locul termenului „standardelor” să fie utilizată formula „documentelor normative de standardizare”. Prin aceasta ar fi extinsă aria de aplicare a art.254 CP RM. Or, nu există nici o prevedere legală din care ar reieși că standardele ar avea un rol predilect în raport cu celelalte tipuri de documente normative de standardizare. De asemenea, prin aceasta legea penală ar fi compatibilizată cu Legea cu privire la evaluarea conformității produselor. Potrivit acesteia, certificarea conformității reprezintă acțiunea unei terțe părți care demonstrează cu certitudine că un produs (serviciu), identificat corespunzător, este conform cu un anumit standard sau cu un alt document normativ. Deloc întâmplător, în aceeași manieră, noțiunea „certificarea conformității” este definită în Legea cu privire la standardizare.

În fapt, noțiunea „document normativ”, utilizată în Legea cu privire la evaluarea conformității produselor, este mai largă decât noțiunea „document normativ de standardizare”, cuprinzând și așa concept ca „codul de bună practică”, și nu numai. Totodată, nu putem să nu susținem ideea că „noțiunea „mărfuri de proastă calitate” cuprinde noțiunea „mărfuri necorespunzătoare standardelor”” [11]. De asemenea, nu putem face abstracție de prevederile de la alin.(5) și (6) art.6 din Legea privind protecția consumatorilor din 13.03.2003: se interzice producerea, plasarea pe piață, depozitarea, expunerea în comercializare și comercializarea produselor, prestarea serviciilor cu încălcarea cerințelor de calitate stabilite de documentele normative sau contrar interdicției organului de control; se interzice plasarea pe piață, depozitarea, expunerea în comercializare și comercializarea produselor, prestarea serviciilor în lipsa certificatului de conformitate sau a declarației de conformitate, dacă legislația prevede aceasta, sau cu utilizarea ilegală a mărcii de conformitate. Din aceste considerente, întru a facilita aplicarea art.254 CP RM (luând în considerație modificările și completările la această normă, propuse anterior), recomandăm expunerea părții finale a dispoziției alin.(1) art.254 CP RM după cum urmează: „mărfurilor sau serviciilor de proastă calitate, inclusiv a celor care nu îndeplinesc condițiile de conformitate, în special a celor care nu corespund documentelor normative de standardizare, dacă este săvârșită în proporții mari”.

Referindu-ne la ultima trăsătură a obiectului material al infracțiunii prevăzute la art.254 CP RM, menționăm că valoarea mărfurilor, care formează acest obiect, trebuie să depășească, la momentul comiterii faptei, 500 unități convenționale. Baremul este de 1500 unități convenționale în cazul modalității agravate de la lit.a) alin.(3) art.254 CP RM.

Dacă valoarea mărfurilor corespunzătoare nu depășește limita de 500 unități convenționale, atunci fapta trebuie calificată conform art.42² „Producerea sau comercializarea produselor (mărfurilor) necalitative, necomplete sau neconforme standardelor” din Codul cu privire la contravențiile administrative.

În cele ce urmează ne vom referi la obiectul material al infracțiunii de înșelare a clienților (art.255 CP RM).

În literatura de specialitate se consideră (just) că obiectul material al acestei infracțiuni îl constituie banii sau alte bunuri aparținând victimei [12]. În special, bunurile aparținând victimei apar ca obiect material atunci când serviciul se prestează cu utilizarea bunurilor consumatorului. În acest sens, conform alin.(1) art.18 din Legea privind protecția consumatorilor din 13.03.2003, dacă serviciul se prestează integral sau parțial din materialul consumatorului, prestatorul răspunde pentru integritatea acestui material și pentru utilizarea lui corectă.

De asemenea, bunurile aparținând victimei pot să apară ca obiect material al infracțiunii de înșelare a clienților, când prețul la marfă este plătit în natură. Această posibilitate este prevăzută în alin.(1) art.18 din Legea vânzării de mărfuri.

Totuși, prețul la marfă este determinat, de regulă, în expresie bănească. În această ipoteză, obiectul material al infracțiunii date îl constituie banii încasați de către făptuitor peste valoarea reală a contraprestației.

Instrumentele de măsurare, utilizate de făptuitor la săvârșirea infracțiunii de înșelare a clienților, nu pot forma obiectul material al acesteia. În acest fel, susținem opinia lui C.Bulai, conform căreia obiectul material al infracțiunii nu trebuie confundat cu mijloacele care au servit la săvârșirea infracțiunii [13]. Într-adevăr, înșelând victima, făptuitorul urmărește obținerea banilor sau a altor bunuri aflate în sfera patrimonială a victimei. Prin influențarea nemijlocită infracțională asupra acestor entități, el lezează interesele victimei; deci, aduce atingere obiectului juridic special prin intermediul entităților care formează obiectul material.

Considerăm că legea penală a Republicii Moldova ar trebui completată cu o incriminare vizând fapta al cărei obiect material ar fi instrumentele de măsurare. Ca model ar putea servi art.226 „Falsificarea mijloacelor de măsurare” din Codul penal ucrainean [14]. Conform acestei norme, se prevede răspunderea pentru „fabricarea sau reutilizarea în scopul folosirii sau al desfacerii, ori desfacerea instrumentelor sau dispozitivelor de măsurare falsificate”. Într-o manieră similară este formulată dispoziția art.196 „Încălcarea regulilor metrologice” din Codul penal al Republicii Kârgâze din 1997 [15].

Însă, nu doar considerentele de sorginte juridico-comparativă ne îndeamnă să optăm pentru adoptarea unei asemenea norme. Conform art.30 din Legea metrologiei, persoanele fizice sau juridice poartă răspundere, inclusiv penală, pentru încălcarea prevederilor acestei legi. Totodată, potrivit alin.(1) art.21 din aceeași lege, persoanele fizice și juridice deținătoare de mijloace de măsurare sunt obligate să asigure legalitatea acestora. În conformitate cu art.31 din numita lege, se aplică răspunderea materială pentru anumite încălcări ale cerințelor metrologice, nu și pentru cele similare cu fapta prevăzută la art.226 din Codul penal ucrainean. De asemenea, pentru o astfel de faptă nu e stabilită nici măcar răspunderea contravențională. Or, contravenția de nerespectare a regulilor de folosire a aparatelor de măsurat și de cântărit sau utilizarea unor aparate de măsurat și de cântărit defectate, neverificate sau neplumbuite (pct.3) art.152 „Încălcarea regulilor de comerț” din Codul cu privire la contravențiile administrative), are totuși o altă esență juridică.

De lege lata, fapta, similară cu cea prevăzută la art.226 din Codul penal ucrainean, ar putea atrage răspunderea penală doar pentru pregătire de infracțiunea de înșelare a clienților sau de infracțiunea de escrocherie. Probarea unei asemenea fapte ar fi însă extrem de dificilă.

În virtutea argumentelor specificate mai sus și respectând registrul terminologic utilizat în Legea metrologiei, recomandăm completarea Codului penal al Republicii Moldova cu următorul articol:

„Articolul 255¹. Falsificarea mijloacelor de măsurat

Fabricarea sau reutilizarea în scopul folosirii sau al desfacerii, ori desfacerea mijloacelor de măsurare falsificate

se pedepsește cu amendă în mărime de până la 200 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 120 la 180 de ore”.

În fine, ne vom referi la obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.256 CP RM.

În literatura de specialitate se menționează că obiectul material al acestei infracțiuni îl constituie remunerația având o natură corporală pe care făptuitorul o primește de la victimă [16]. Parafrazând o altă opinie, remunerația dată ar reprezenta nu obiectul material al infracțiunii în cauză, dar „modalitatea de înfăptuire a acesteia” [17]. În sprijinul celei de-a doua poziții, este citată A.K. Kviținia: „Obiectul material al infracțiunii

este un element al relațiilor sociale, iar obiectul remunerării ilegale se află în afara lor, el constând în ceea ce se transmite persoanei ... în calitate de o astfel de remunerare (bani, obiecte de preț etc.)... Remunerarea ilegală este un mijloc de comitere a infracțiunii..." [18].

Analizând cele două opinii, considerăm că remunerația având o natură corporală – sub formă de bani, titluri de valoare materializate, alte bunuri – reprezintă obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.256 CP RM. În același timp, remunerația având o natură incorporeală – sub formă de oferte, titluri de valoare nematerializate, avantaje patrimoniale, servicii, privilegii – constituie obiectul imaterial al infracțiunii analizate.

Argumentele în susținerea opiniei că remunerația respectivă ar reprezenta modalitatea (mijlocul) de săvârșire a infracțiunii par a fi neconvingătoare.

În primul rând, nu pot fi confundate conceptele „modalitate a infracțiunii” și „mijlocul de săvârșire a infracțiunii”. Aceste două noțiuni se află în diferite sisteme de referință. Modalitatea infracțiunii se referă la configurația infracțiunii, reprezentând „variația pe care o prezintă infracțiunea la concret, în funcție de modul și împrejurările în care a fost săvârșită” [19]. La rândul său, mijlocul de săvârșire a infracțiunii reprezintă instrumentul cu ajutorul căruia este săvârșită fapta prejudiciabilă [20].

În altă ordine de idei, considerăm incorectă afirmația lui A.K. Kviținia că obiectul material este un element al relațiilor sociale. În acest plan, este oportun să reproducem punctul de vedere al lui S.Brînză: „Relațiile sociale sunt vătămate sau amenințate prin intermediul entității care formează obiectul material al infracțiunii... Obiectul material al infracțiunii nu este identic cu obiectul juridic al infracțiunii, deoarece acesta din urmă este format din valorile și relațiile sociale, ocrotite de legea penală, pe care primul le materializează” [21]. În același fâgaș se exprimă alți autori, care consideră că entitatea ce formează obiectul material este extrinsecă (exterioară) relației, deoarece în legătură cu această entitate se exercită acțiunile părților la această relație, acțiuni care formează obiectul relației [22].

În genere, se creează impresia că autorii care consideră recunoașterea remunerației ca mijloc de săvârșire a infracțiunii nu au reușit să pătrundă în esența noțiunilor „obiectul juridic al infracțiunii” și „obiectul material al infracțiunii”. Astfel, în opinia lui V.Dobrinioiu, remunerația nu poate forma obiectul material al infracțiunii, deoarece „atingerea obiectului juridic al infracțiunii nu este legată în nici un fel de vreo vătămare sau punere în pericol a sumelor de bani sau a celorlalte foloase primite...” [23].

În replică la această opinie, poate fi prezentată poziția lui V.P. Emelianov: „Într-adevăr, bunul concret, care este sustras, nu suferă nici un prejudiciu și nici nu poate să-l sufere. Acel bun este sustras nu pentru a i se aduce prejudiciu, ci pentru a se extrage din el careva utilitate” [24]. Prin extrapolare, putem susține că bunurile formând remunerația sunt primite nu pentru a li se aduce prejudiciu, dar pentru a se extrage din ele o anumită utilitate. Mai mult, nu este exclus ca făptuitorul să asigure acestor bunuri condiții mai bune decât a făcut-o victima.

Nu poate fi pus semnul egalității între esența infracțiunii de distrugere sau deteriorare intenționată a bunurilor (art.197 CP RM) și esența tuturor celorlalte infracțiuni: „esența infracțiunii de distrugere constă în lezarea bunului în însăși materialitatea sa ..., ceea ce face ca această infracțiune să ocupe un loc distinct (sublinierea ne aparține – n.a.) ... și să se deosebească de toate celelalte infracțiuni ...” [25].

De asemenea, în opinia lui C.Bulai, obiectul juridic trebuie distins de obiectul material, specificându-se că amenințarea sau vătămarea obiectului juridic are loc prin intermediul obiectului material [26]. Așadar, nu obiectul material al infracțiunii suferă amenințare sau vătămare. Influențarea nemijlocită infracțională asupra obiectului material al infracțiunii constă, în cazul faptei prevăzute la art.256 CP RM (ca și în cazul infracțiunilor săvârșite prin sustragere), în deplasarea bunurilor dintr-o sferă patrimonială în alta. Nu în vătămarea sau punerea în pericol a acestor bunuri. În caz contrar, s-ar confunda obiectul material al infracțiunii date cu obiectul juridic al acesteia: „Și este oare posibil ca amenințarea sau vătămarea bunului (în ipoteza în care acesta formează obiectul juridic) să aibă loc prin intermediul aceluiași bun (dacă el constituie deja obiectul material)?” [27].

În concluzie, remunerația primită de către făptuitor de la victimă constituie obiectul material (sau, după caz, obiectul imaterial) al infracțiunii prevăzute la art.256 CP RM.

La calificarea infracțiunii, trebuie să se stabilească că remunerația dată este caracterizată prin următoarele trăsături:

- 1) are menirea de contraprestație pentru conduita pe care făptuitorul se obligă să o aibă față de victimă; această conduită se exprimă în îndeplinirea unor lucrări sau în prestarea unor servicii ce țin de obligațiile de serviciu ale făptuitorului;
- 2) nu i se cuvine făptuitorului, deoarece nu există nici un temei juridic care ar îndreptăți primirea acesteia.

Referințe:

1. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M. Drept penal. Partea Generală. - Chișinău: Cartier, 2005, p.151.
2. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.49.
3. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. Codul penal comentat și adnotat. - Chișinău: Cartier, 2005, p.318.
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.87-90.
5. Dicționarul explicativ al limbii române / Sub red. lui I.Coteanu, L.Seche, M.Seche. - București: Univers enciclopedic, 1998, p.600.
6. Уголовный кодекс Аргентины / Под ред. Ю.В. Голика. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.
7. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. Codul penal comentat și adnotat, p.416.
8. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Под ред. Е.Л. Стрельцова. - Харьков: Одиссей, 2005, p.444.
9. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. Codul penal comentat și adnotat, p.418.
10. Ibidem.
11. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий, p.444.
12. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială, p.481; Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Преступления в сфере экономической деятельности. - Москва: ЮрИнфоР, 1998, с.260; Галахова А.В. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления. - Москва: Юридическая литература, 1987, с.65.
13. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: ALL, 1997, p.197.
14. Відомости Верховної Ради. - 2001. - №25-26.
15. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / Под ред. А.П. Стуканова, П.Ю. Константинова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
16. Stati V. Primirea unei remunerații ilicite pentru îndeplinirea unei lucrări legate de deservirea populației // Prevenirea și combaterea corupției în Republica Moldova: aspecte teoretice și practice. - Chișinău: Transparency International, 2004, p.100-106.
17. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială, p.623; Țurcan I. Obiectul material al infracțiunii de luare de mită // Revista Națională de Drept. - 2001. - Nr.9. - P.49-52.
18. Квициния А.К. Взятничество и борьба с ним. - Сухуми, 1980, с.28-29.
19. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală, p.419.
20. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M. Drept penal. Partea Generală, p.172.
21. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.101, 104.
22. Vrabie G., Popescu S. Teoria generală a dreptului. - Iași: Ștefan Procopiu, 1993, p.139.
23. Dobrinoiu V. Corupția în dreptul penal român. - București: Atlas Lex, 1995, p.69.
24. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.182.
25. Loghin O., Toader T. Drept penal român. Partea Specială. - București: Șansa, 1999, p.290.
26. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală, p.196-197.
27. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului, p.291.

Prezentat la 13.03.2007

MODERNIZAREA DEFINIȚIEI LEGALE A CONCEPTULUI DE ȘANTAJ

Dumitru MOISEEV

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article discusses the question of modernizing the legal definition of the concept of blackmail. The author puts into discussion the controversies and the solutions regarding the quality improving of the legislative definition of the notion "blackmail". The definition of the notion "blackmail" provided by the article 189 of the Criminal Code of Republic of Moldova is analyzed element by element. The author pleads for the substantial simplification of the process of interpreting and applying the mentioned penal norm. The recommendation brought by the author would contribute to the equal application of responsibility for the corresponding penal deed.

Protecția juridico-penală a actelor juridice de drept civil nu reprezintă sfera de acțiune exclusivă a art.247 „Constrângerea de a încheia o tranzacție sau de a refuza încheierea ei” din Codul penal al Republicii Moldova. Această protecție este realizată și prin intermediul art.189 CP RM, care stabilește răspunderea pentru infracțiunea de șantaj. Întru confirmarea acestei idei, reproducem următorul postulat din doctrina penală națională: „... incriminarea șantajului în parametrii art.189 CP RM este chemată, în primul rând, să asigure realizarea eficientă a principiului libertății comerțului și a activității de întreprinzător (sublinierea ne aparține – *n.a.*), al protecției concurenței loiale și al creării unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție, principiu înscris la lit.b) alin.(2) art.126 al Constituției Republicii Moldova” [1]. Indirect, ideea respectivă este confirmată și de către A.I. Boițov, care propune ca din componența de șantaj să fie defalcată modalitatea de cerere de săvârșire a acțiunilor cu caracter patrimonial, urmată de transferarea acesteia în capitolul dedicat infracțiunilor economice [2]. Toate acestea mărturisesc despre asemănările multiple dintre infracțiunea de șantaj și infracțiunea prevăzută la art.247 CP RM, asemănări care ne îndeamnă să studiem cu mai multă atenție rolul aplicării art.189 CP RM în protecția juridico-penală a actelor juridice de drept civil.

În art.189 CP RM legiuitorul definește în felul următor noțiunea de șantaj: „cererea de a se transmite bunurile proprietarului, posesorului sau deținătorului ori dreptul asupra acestora sau de a săvârși alte acțiuni cu caracter patrimonial, amenințând cu violența persoana, rudele sau apropiații acesteia, cu răspândirea unor știri defăimătoare despre ele, cu deteriorarea sau cu distrugerea bunurilor proprietarului, posesorului, deținătorului ori cu răpirea proprietarului, posesorului, deținătorului, a rudelor sau apropiaților acestora”.

Așadar, în opoziție cu propunerea lui A.I. Boițov, șantajul continuă să rămână un conglomerat de acțiuni îndreptate împotriva unor obiecte diferite ale dreptului civil. Spre deosebire de cererea de a se transmite bunurile străine ori dreptul asupra acestora, cererea de a săvârși alte acțiuni cu caracter patrimonial are ca obiect lucrările, serviciile, informația, rezultatele activității intelectuale, inclusiv drepturile exclusive asupra acestora. De cele mai multe ori, tocmai în cazul cererii de săvârșire a acțiunilor cu caracter patrimonial apare necesitatea protecției juridico-penale a actelor juridice de drept civil.

Dar ce înseamnă „cerere”? Acest termen este folosit de legiuitor pentru a desemna acțiunea principală din cadrul infracțiunii de șantaj. Considerăm că acest termen nu poate exprima adecvat specificul acestei acțiuni. În realitate, la comiterea ei are loc constrângerea victimei să adopte o conduită care ar aduce faloase patrimoniale făptuitorului. Atunci când acțiunea principală din cadrul șantajului este denumită „cerere”, volens-nolens se atrage atenția asupra formei acțiunii respective. Or, etimologic, prin „cerere” se are în vedere pretenție, exigență, revendicare [3]. Însă, atât doctrina dreptului penal, cât și practica judiciară au ajuns de mult timp la concluzia că forma în care se exprimă constrângerea nu contează la calificarea faptei. Ea se poate exprima în cuvinte sau în scris, ori în acțiuni concludente. Ea poate fi inaccesibilă pentru terțe persoane și inteligibilă numai pentru victimă. Important este ca constrângerea să provoace temerea victimei. Temerea de a pierde o valoare (bunuri, bunul nume, sănătatea, libertatea, viața etc.) dacă nu va săvârși, în folosul făptuitorului, anumite acțiuni care i-ar aduce acestuia faloase patrimoniale. Iar pentru insuflarea unei asemenea temeri este uneori suficientă o simplă aluzie, făcută într-o formă aparent amabilă. A vorbi despre „cerere” în asemenea cazuri este destul de problematic.

Cercetările criminologice demonstrează că infractorii creează uneori o ambianță specifică pentru a determina victima să execute anumite acțiuni. Ca exemplu pot servi cazurile când făptuitorul întreprinde un „atac

psihic” de felul său asupra victimei (prin intermediul amenințărilor anonime prin telefon, prin înscenarea agresiunilor, a deteriorării sau distrugerii bunurilor etc.), după care îi propune acesteia să săvârșească anumite acțiuni cu caracter patrimonial. În alte cazuri, făptuitorul comunică victimei că în poliție activează cunoștințe de-ale lui, că drumul (cartierul, magazinul, piața etc.) se află sub controlul lui real. După care propune victimei să „cotizeze benevol”, pentru a fi protejată contra imixtiunii în afacerile sale.

Considerăm că legiuitorul separă în mod nereușit noțiunea de cerere de cea de amenințare. Aceeași carență este admisă în art.158 CP RM: „Constrângerea persoanei la prelevarea organelor sau țesuturilor pentru transplantare sau în alte scopuri, săvârșite cu (sublinierea ne aparține – *n.a.*) aplicarea violenței ori cu amenințarea aplicării ei”. În realitate, amenințarea nu este decât o formă a constrângerii/cererii, și nu poate exista în afara acesteia. Iată de ce dispoziția art.189 CP RM trebuie reformulată, astfel încât să nu se facă demarcarea artificială dintre cerere (constrângere) și amenințare.

În mod regretabil, în definiția legală a noțiunii de șantaj nu și-a găsit locul o astfel de trăsătură esențială a acestei infracțiuni ca orientarea intenției făptuitorului de a obține bunurile cerute în viitor. În acest plan, în literatura de specialitate se deosebesc următoarele trei ipoteze care nimeresc sub incidența art.189 CP RM:

- a) făptuitorul cere transmiterea bunurilor străine în viitor, amenințând cu aplicarea imediată a violenței, dacă victima nu va consimți să-i execute cererea;
- b) făptuitorul cere transmiterea bunurilor străine în viitor, amenințând totodată să aplice violența în viitor, dacă victima nu-i va îndeplini cererea;
- c) făptuitorul cere transmiterea bunurilor străine în viitor și aplică violența în vederea asigurării cererii sale [4].

Este adevărat că soluționarea problemei în cauză se referă mai mult la necesitatea delimitării șantajului de tâlhărie. Ea se referă mai puțin la protecția juridico-penală a actelor juridice de drept civil. Totuși, credem că nu ar trebui să propunem perfecționarea fragmentară a dispoziției art.189 CP RM. Îmbunătățirea complexă a calității incriminării privind șantajul s-ar răsfrânge implicit și asupra calității apărării penale a actelor juridice de drept civil.

În alt context, este criticabilă cazuistica excesivă de care dă dovadă legiuitorul la caracterizarea apartenenței bunurilor cerute de făptuitorul infracțiunii de șantaj: „bunurile proprietarului, posesorului sau deținătorului”. La fel de cazuist sunt descrise categoriile persoanelor amenințate: „persoana, rudele sau apropiații acesteia”; „proprietarul, posesorul, rudele sau apropiații acestora”. Mult mai simplu (fără însă a afecta eficiența aplicării art.189 CP RM) ar fi ca apartenența bunurilor cerute să fie desemnată în felul următor: „bunurile străine”. De asemenea, considerăm că persoana amenințată ar trebui să fie desemnată prin formula „altă persoană” (alta în raport cu făptuitorul). Cine este concret acea persoană nu are nici o importanță la calificarea faptei. În mod sigur, făptuitorul nu poate amenința o persoană care nu are nici o legătură cu destinatarul cererii. De aceea, precizarea „rudele sau apropiații acestora” din dispoziția art.189 CP RM pare a fi absolut de prisos.

În doctrina penală, șantajul este catalogat drept infracțiune comisă în scop de cupiditate, care nu este săvârșit prin sustragere [5]. Însă, nicăieri în textul art.189 CP RM nu se menționează despre scopul infracțiunii de șantaj. O astfel de „economie” în conturarea semnelor componente de șantaj nu poate să contribuie la aplicarea uniformă a răspunderii pentru fapta penală corespunzătoare.

Pentru a fundamenta necesitatea completării dispoziției art.189 CP RM cu mențiunea despre scopul infracțiunii, este oportună efectuarea unui excurs în istoricul reglementării răspunderii pentru șantaj pe teritoriul actual al Republicii Moldova.

Astfel, în Codul penal rus din 1903 [6], la art.590, șantajul era definit drept constrângere săvârșită pe calea vătămării corporale, violenței asupra persoanei, amenințării pedepsibile. Totodată, constrângerea dată trebuie să fie îndreptată spre obținerea nu a unui bun determinat, dar a unei valori patrimoniale străine, exprimate în bunuri imobile, venituri sau beneficii obținute din bunuri, obligații patrimoniale etc. Prin aceasta, șantajul era deosebit de tâlhărie care presupunea dobândirea bunurilor mobile străine. Dar, ceea ce este mai important, în art.590 al Codului penal rus din 1903 era indicat scopul infracțiunii: a obține pentru făptuitor sau un terț un folos patrimonial.

Despre șantaj, ca despre constrângere, s-a vorbit și în proiectul Codului penal al URSS [7]. La concret, în definiția proiectată a noțiunii de șantaj se menționa despre constrângerea victimei la transmiterea bunurilor sau a drepturilor asupra bunurilor, ori la punerea la dispoziție a unor foloase patrimoniale, pe calea amenințării de a aplica violență asupra persoanei ori de a-i deteriora sau distruge bunurile.

Considerăm că legiuitorul moldovean ar putea aplica experiența din trecut la ajustarea definiției noțiunii de șantaj. Aceasta ar permite conturarea mai precisă a trăsăturilor specifice ale infracțiunii de șantaj, ceea ce ar crea condiții pentru aplicarea eficientă a art.189 CP RM, precum și pentru respectarea principiului legalității în procesul aplicării lui. Reieșind din cele menționate, propunem reformularea dispoziției de la alin.(1) art.189 CP RM după cum urmează: „Constrângerea la transmiterea bunurilor străine ori a dreptului asupra acestora, sau la săvârșirea acțiunilor cu caracter patrimonial, în folosul făptuitorului sau al unor terțe persoane, pe calea amenințării cu violența a altor persoane, cu răspândirea unor știri defăimătoare despre ele, cu deteriorarea sau cu distrugerea bunurilor lor, sau cu răpirea lor”.

În această definiție primește o reflectare pe măsură atât caracterul acțiunii prejudiciabile, cât și orientarea acesteia spre dobândirea ilicită a bunurilor străine în viitor. Termenul „constrângere” caracterizează acțiunea prejudiciabilă nu ca pe o dobândire a bunurilor străine, dar anume ca pe o influențare ilicită asupra victimei. Totodată, termenul dat descoperă finalitatea acestei influențări: a provoca victimei temerea și a o determina să adopte conduita care ar aduce foloase patrimoniale făptuitorului sau unor terțe.

Considerăm că modernizarea definiției legale a noțiunii de șantaj este dictată de dinamica sporită a realității sociale, de apariția noilor procedee și metode de comitere a șantajului. Se profilează tot mai mult conexiunea șantajului cu asemenea fenomene ca: terorismul (inclusiv terorismul politic), diversiunea, înaintarea unor pretenții pecuniare reprezentanților puterii etc. Însă, legea penală nu întotdeauna reușește să fie în pas cu practica socială. De exemplu, aplicând instrumentariul legislativ în vigoare, este greu a găsi calificarea în cazul cererii de eliberare a unor persoane condamnate la pedeapsa cu închisoarea, însoțite de amenințarea cu răspândirea unor știri defăimătoare despre persoana cu funcție de răspundere decidentă. Sau în cazul cererii de transmitere a bunurilor străine, însoțite de amenințarea cu răpirea mijlocului de transport.

Uneori, cei care săvârșesc șantajul aplică procedee conexe cu furtul, escrocheria, jaful sau tâlhăria. Pe calea înșelăciunii ei pun victima în situația în care ea nu-și poate întoarce datoria. După care anunță despre includerea „controlului”, adică creșterea multiplă a datoriei. În continuare se aplică presiunea în scopul obținerii banului, iar uneori – al subordonării economiei unor structuri întregi din sfera afacerilor. Alteori, sunt sustrate mărfurile transportate. Apoi este solicitată întoarcerea datoriei. Mituind angajații întreprinderilor, infractorii obțin de la ei informații, se infiltrează în diviziunile acesteia, se răfuiesc cu persoanele incomode. Însă, activitatea organizată a celor care săvârșesc șantajul arată, în aparență, ca raporturi de parteneriat reciproc avantajoase.

Șantajul, săvârșit de grupurile criminale organizate și organizațiile criminale, este legat în cel mai intim mod de fenomenul corupției. Pentru aceste grupuri și organizații un câmp vast de acțiune prezintă mai cu seamă următoarele forme de corupție: coruperea politicienilor sau a oamenilor de afaceri străini; cotizațiile ilegale în scopuri politice; manipulările ilegale cu acțiunile întreprinderilor; acordurile ilegale privind stabilirea prețurilor sau tarifelor; exploatarea mijloacelor de producție în scopuri personale etc.

Simbioza celor care săvârșesc organizat șantajul cu funcționarii corupți a condiționat răspândirea șantajului, care este camuflat sub revendicările legale și oferirea de servicii (parcările cu plată, circulația contra plată pe drumuri, achitării obligatorii în diferite fonduri, introducerea taxelor locale asupra bunurilor din proprietatea privată, stabilirea monopolurilor la cumpărarea grâului etc.). În toate aceste cazuri au de suferit numeroși cetățeni făcând parte din variate categorii sociale profesionale, ocupaționale. Iar legea penală trebuie să intervină cu promptitudine în vederea restabilirii ordinii de încheiere și executare, în condiții de legalitate, a actelor juridice de drept civil.

Referințe:

1. Brânză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.290.
2. Бойцов А.И. Преступления против собственности. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.693.
3. Dicționar explicativ al limbii române / Sub red. lui I.Coteanu, M.Seche, L.Seche. - București: Univers enciclopedic, 1998, p.164.
4. Visterniceanu E. Delimitarea tâlhăriei de dobândirea prin șantaj a avutului proprietarului // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.2. - P.49-51.
5. Brânză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Op. cit., p.228; Brânză S. Infracțiuni contra proprietății. - Chișinău: USM, 1999, p.24.
6. Уголовное Уложение 1903 года (с приложениями). - Рига, 1922.
7. Проект Уголовного кодекса СССР. - Москва, 1939, с.193.

Prezentat la 20.03.2007

ASPECTE DE DREPT PENAL ÎN ACTIVITATEA MASS-MEDIA

Maria MUTU-STRULEA

Catedra Drept Penal și Criminologie

On peut considérer que les droits de l'homme sont des facultés permettant à toute personne, y compris les journalistes, de défendre sa liberté et sa dignité. L'activité des derniers a des particularités spécifiques, surtout du point de vue pénal, réglementées par l'article 10 de la Convention Européenne des Droits de l'Homme et de la jurisprudence européenne. Le but de cette recherche est de souligner les limites de la responsabilité des journalistes.

1. Deși în unele perioade ale istoriei și în unele regiuni se zice că fenomenul criminalității ajungea la minim, totuși deznădăcinarea totală a acestuia nu a reușit nici unei comunități umane. Or, delicvența este un fenomen social, după unii chiar inerent societății, care s-a infiltrat în toate domeniile vieții. Aceasta există, fie că „este vrută” să existe în aparență, și în activitatea de jurnalism. Complexitatea abordărilor în acest domeniu se datorează specificului acestei activități. În primul rând, este vorba de faptul că în cadrul ei se dispune de dreptul la exprimare, iar, pe de altă parte – de accesul publicului la informație. „Membrii publicului ar trebui să aibă posibilitatea de a avea acces într-o manieră echitabilă și imparțială la unele informații de bază referitoare la mijloacele de informare în masă pentru a-și forma o opinie despre valoarea ce poate fi acordată informațiilor, ideilor și opiniilor difuzate de aceste mijloace” aceasta fiind înserat în Recomandarea (94)13 a CE. Este dreptul opiniei publice de a fi informată cu privire la chestiunile ce prezintă un interes public. Acestui drept îi corespunde o „obligatie” a ziariștilor de a răspândi informații și idei, îndeplinindu-și astfel rolul de „câine de pază a democrației” [1]. Evident, drepturile unui ziarist nu pot fi nelimitate; cu toate acestea, dreptul la exprimare al unui jurnalist conform jurisprudenței europene este înțeles *lato sensu*. Aceasta deoarece, după cum afirmă Curtea Europeană a Drepturilor Omului, „libertatea presei pune la dispoziția opiniei publice unul dintre cele mai bune mijloace pentru a cunoaște și judeca ideile și aptitudinile liderilor politici. În termeni mai generali, libertatea dezbaterilor politice stă la baza noțiunii de societate democratică”. Rezultă că „limitele criticii admisible sunt mai largi” în privința unui om politic, vizat în această calitate, decât a unui individ ordinar; spre deosebire de acesta din urmă, omul politic se expune în mod inevitabil și conștient unui control strict al faptelor și afirmațiilor sale atât din partea jurnaliștilor, cât și a cetățenilor. Prin urmare, el trebuie să dea dovadă de o mai mare toleranță” [2]. Mai mult decât atât, în speța *Prager și Oberschlick contra Austriei* (1995) Curtea a afirmat că „libertatea presei acoperă de asemenea recurgerea la o anumită doză de exagerare sau chiar de provocare”.

Din cele mai sus enunțate trebuie să recunoaștem că, odată ajunsă la guvernare, persoana își asumă și posibilitatea de a fi criticată de către oponenti, în mod public, dar îndeosebi de către jurnaliști care uneori, în goana după știri senzaționale, se lovesc întâmplător și de unele fapte veridice. Este vorba de corupție. Potrivit unui studiu al Programului pentru Transparența Mass-Media, Bangladeshul, China, Pakistanul, Arabia Saudită, Vietnamul sunt unele dintre țările unde jurnaliștii sunt mai dispuși să ia mită [3]. Conform datelor acestei cercetări, luarea mitei afectează concomitent mai multe domenii: jurnaliști, surse de știri, agenții de publicitate, guvernanți și societatea. În special, darea mitei se face pentru publicarea unor știri în ziarele cotidiene. În timp ce mita există și în difuzările TV sau radio, majoritatea cazurilor se concentrează la ziare, deoarece este cea mai accesibilă sursă de informație. Ocolesc acest gen de practici state ca Finlanda, Danemarca, Noua Zeelandă, Elveția, Norvegia. Conform altui studiu efectuat în Rusia [4], fiecare al patrulea conflict între jurnaliști și organele puterii este inițiat de către acestea din urmă.

Apare întrebarea: în ce măsură activitatea de jurnalism poate avea interferență cu luarea mitei? Poate fi tras la răspundere pentru luare de mită un jurnalist? Conform legislației Republicii Moldova în vigoare, luarea de mită presupune „luarea de către o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală a mitei sub formă de bani, titluri de valoare, alte bunuri sau avantaje patrimoniale, acceptarea de servicii sau avantaje ce nu i se cuvin, pentru a îndeplini sau nu ori pentru a întârzia sau grăbi îndeplinirea unei acțiuni în interesul mituitului sau al persoanei pe care le reprezintă, dacă asemenea acțiuni intră în obligațiile de serviciu ale mituitului” (art.333 CP RM din 2002). Prin persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală se înțelege persoana căreia, în organizația indicată sau într-o subdiviziune a acesteia i se acordă, permanent sau provizoriu, prin numire, alegere sau în virtutea

unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor sau acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice. Luarea mitei trebuie deosebită de coruperea pasivă, al cărei subiect este persoana cu funcție de răspundere. Rezultă că pasibil de răspundere penală poate fi doar jurnalistul – persoana care gestionează publicația, adică redactorul-șef și conducătorul agenției. În această ordine de idei un jurnalist ordinar, în caz de luare a unor venituri ilegale împreună cu persoana care gestionează agenția, va fi responsabil pentru coparticipare, mita incluzând nu doar banii, dar și titlurile de valoare, serviciile, beneficiile de ordin patrimonial etc.

Momentul în care avantajul necuvenit este primit efectiv nu are nici o importanță. Astfel, primirea unui avantaj *a posteriori* executării unor fapte legate de obligațiile de serviciu nu constituie, în absența ofertei, solicitării sau acceptării prealabile, o infracțiune. În acest sens în literatura de specialitate se vorbește despre mita „cumpărare” și mita „mulțumire”. Primirea ulterioară a onorariului ca semn de mulțumire pentru comportamentul de serviciu în interesele cuiva, când persoana nu a mizat pe nici un onorariu, nu trebuie calificată ca faptă de luare de mită. În această situație onorariul nu a condiționat activitatea de serviciu a persoanei respective și, subiectiv, nu a putut fi factor stimulatив la activitatea în cauză [5]. Luarea de mită sub forma acceptării și darea de mită sub forma ofertei se consumă din momentul în care subiectul a lăsat să se înțeleagă că vrea să primească mita. Dacă subiectul de fapt în calitate pe care o avea nu va putea îndeplini cele asumate, atunci va răspunde pentru escrocherie [6]. În cazul în care subiectul (de exemplu, jurnalistul) nu este persoană care gestionează o instituție nestatală, solicită bani pentru nepublicarea unor informații despre o persoană, atunci survine răspunderea pentru șantaj, dar nu pentru extorcarea mitei, în virtutea absenței subiectului infracțiunii. Șantajul în cazul de față va apare sub forma răspândirii unor știri defăimătoare despre victimă, ceea ce presupune amenințarea cu răspândirea unor informații care jignesc demnitatea persoanei.

În aceeași ordine de idei, senatorul belgian Vincent Van Quickenborne declara că nici un jurnalist din țările europene nu poate fi tras la răspundere pentru luare de mită în cazul în care își vinde proprietatea intelectuală, deoarece jurnaliștii nu sunt persoane oficiale. În unele cazuri, anume în calitate de subiect apar jurnaliștii a căror funcție include anumite drepturi și obligații de responsabilitate. Care sunt aceste drepturi și obligații? Pe lângă cele publicate în Legea presei, evident nu se admite abuzul de dreptul la exprimare manifestat prin răspândirea informațiilor ce constituie secret de stat, prin ațâțarea urii sau vrajbei naționale sau a schimbării orânduirii de stat, violarea suveranității, integrității teritoriale a statului, propaganda războiului, violenței sau cruzimii [7].

Pentru a stabili existența componentei de luare de mită este necesar să se determine acțiunile care intră în obligațiile de serviciu ale mituitului. Noțiunea de „încălcarea obligațiilor” adaugă un element de ambiguitate ce face mai dificilă reprimarea infracțiunii. Potrivit art.8 alin.(8) al Legii presei, „redactorul (redactorul-șef) publicației periodice și conducătorul agenției de presă conduc redacția, colegiul redacțional al publicației periodice și colectivul agenției de presă, reprezentându-le în relațiile cu fondatorul (conducătorii), cu editorul, cu autorii, cu alte persoane fizice și juridice, precum și în instanța de judecată”. Apare deci problema calificării faptei în cazul în care redactorul-șef nu are obligația de a publica un articol, dar acceptarea publicării acestuia o face la intima convingere și în dependență de politica sau orientarea agenției în care activează. Conform prevederilor art.16 al Legii presei, „fiecare număr al publicației periodice și fiecare informație a agenției de presă pot fi difuzate numai după ce redactorul (redactorul-șef), conducătorul agenției sau persoana investită cu acest drept aprobă ieșirea de sub tipar a numărului sau difuzarea informației, respectându-se drepturile și interesele legitime ale autorilor și ale fondatorului”. Obligațiile trebuie apreciate și potrivit statutului publicației. În același timp, vom menționa că pe lângă dreptul de a da publicității unele articole acestuia îi revine obligația corelativă de a o face fără primirea unor remunerații care l-ar determina să publice. Prin „avantaj necuvenit”, potrivit raportului explicativ la Convenția penală privind corupția, urmează a se înțelege ceva ce beneficiarul nu este în mod legal abilitat să accepte sau să primească. Pentru autorii Convenției, calificativul „necuvenit” vizează excluderea avantajelor care sunt admise de lege sau de reglementările administrative [8]. Într-un stat democratic, persoana care gestionează o instituție nestatală nu poate fi direct remunerată de către cetățeni sau societăți private, dacă aceasta nu este prevăzut în statut. Mita deseori se oferă în legătură cu unele articole care prezintă informații despre unele personalități, afaceri dubioase sau cauze puse pe rol. Îndeosebi în privința celor din urmă, profesia de jurnalist obligă la deosebită rigoare în cazul reflectării proceselor judiciare, implicând nedivulgarea numelui celui bănuit sau acuzat și a altor date ce pot duce la stabilirea identității lui, cu excepția cazurilor în care atare divulgare se impune cu necesitate pentru examinarea obiectivă a cauzei. Scopul publicației trebuie să fie unul de bună credință. Potrivit interpretării Curții Europene a Drepturilor

Omului, trebuie de verificat dacă publicația este calculată să determine cititorii să-și formeze păreri proprii privind cazul dat, vinovăția persoanei etc. Dacă însă au fost prezentate diverse argumente și „efectul articolului, dacă ar fi fost publicat, ar fi variat de la un cititor la altul”, atunci publicația nu putea fi interzisă, nici pedepsită ulterior [9].

2. În activitatea mass-media respectarea normelor juridice în materie constituie un proces de mare complexitate care se desfășoară în funcție de o serie de factori. Sfera ilicitului penal este alimentată de încălcarea unor norme juridice privitoare la dreptul la adevăr, la libera exprimare, la informație, la apărare, la respectul vieții private, dreptul la propria imagine, la protejarea informațiilor cu caracter secret, la o bună conviețuire socială, la apărarea unor valori ale umanității etc. [10].

În doctrină au fost expuse opinii potrivit cărora fapta ilicită a jurnalistului urmează să fie calificată numai în urma probării intenției directe, adică atunci când vădit se tinde ca prin încălcarea normei juridice să se lezeze onoarea, prestigiul, imaginea, viața privată, autoritatea unei persoane, a unei instituții, a unor însemne naționale, a prestigiului țării și al națiunii [11].

3. Dreptul suprem de care poate beneficia mass-media este cel al libertății la exprimare consfințit de art.10 al Convenției europene a drepturilor omului. Componentele libertății la exprimare vizează libertatea de opinie, de a comunica informații și idei, de a primi informații și idei, libertatea presei și libertatea de difuzare a emisiunilor radio și de televiziune. Nu întotdeauna exprimarea unor termeni vulgari sau de conotații violente ar constitui o încălcare în sensul legii penale interne și cu atât mai mult în sensul jurisprudenței europene. Dacă termenii obsceni sau violenți sunt folosiți ca replică la provocare, aceasta nu poate fi considerată o amenințare sau constrângere de vreun anume grad. De exemplu, în cauza *Oberschlick contra Austriei* ziaristul l-a numit pe liderul Partidului Austriac pentru Libertate „idiot”. Curtea a stabilit că însuși discursul acestuia din urmă era provocator și, respectiv, acest cuvânt nu părea a fi disproporțional cu ingerința provocată în mod conștient de către victimă [12].

În același timp, art.10 nu se extinde asupra instigării la violență în cazurile în care o formulare intenționată și directă instiga la violență, precum și când există o posibilitate reală de a provoca desfășurarea unor acte de violență. În speța *Surek contra Turciei*, articolele contestate prezentau Turcia ca „un terorist real” și „un inamic”. Curtea a stabilit că „critica severă adusă autorităților... este mai curând o reflectare a atitudinii grave a unei părți față de conflict, decât un îndemn la violență... În ansamblu, conținutul articolelor nu poate fi interpretat ca având capacitatea de a instiga la continuarea violenței”, iar „publicul are dreptul de a fi informat dintr-o perspectivă diferită asupra situației... indiferent cât de neplăcută aceasta ar putea fi pentru el” [13].

În același timp, fiecare stat poate stabili o listă exhaustivă de motive prin care se restrânge libertatea de exprimare, cu condiția că acestea sunt necesare pentru securitate națională, integritate teritorială sau siguranță publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești [14].

În final, la stabilirea răspunderii juridice în sfera mass-media trebuie să se țină cont de fiecare aspect specific și de conotațiile de ordin faptic.

Referințe:

1. Jurisprudența europeană privind libertatea de exprimare. Aspecte privind hotărârile CEDO. - București, p.47.
2. Speța *Castells contra Spaniei* (1992).
3. <http://instituteforpr.com/international.phtml?article>
4. Средство массовой информации и судебная власть в России. - Москва, 1999, с.159-177.
5. Țurcanu I. Interpretarea unor semne ale laturii obiective a infracțiunii „luare de mită” // Analele Științifice ale USM. - Chișinău: USM, 2001, p.380.
6. Волженкин Б.В. Служебные преступления. - Москва, Юрист, 2000, с.217.
7. Краткий юридический справочник для журналиста. - Москва, 1997, с.180.
8. Raportul explicativ la Convenția penală privind corupția. Seria tratatelor europene – nr.173 (al Consiliului Europei).
9. Cucereanu D. Ghid juridic în problemele mass-media. - Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2003, p.65.
10. Popescu E. Raportul juridic de muncă al jurnalistului. - Mapamond, Tîrgu-Jiu, 2003.
11. Popa D.T. Dreptul comunicării. - București: Norma, 1999, p.175.
12. Speța *Oberschlick contra Austriei* (2), 1997.
13. Speța *Surek contra Turciei*, 1999.
14. Macovei M. Libertatea de exprimare. - Consiliul Europei, 2001, p.38.

Prezentat la 15.03.2007

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU INFRAȚIUNILE LEGATE DE CREDITARE ÎN CONFORMITATE CU LEGISLAȚIA ALTOR STATE

Svetlana PRODAN

Catedra Drept Penal și Criminologie

The penal responsibility for the offences related to crediting according to the legislature of some states is analyzed in the present article. The author compares the corresponding provisions from the Criminal Codes of Romania, Ukraine, the Russian Federation, Belarus Republic, Kazakhstan, Latvia, Poland, France, and the USA among them and with the ones from the Criminal Code of Republic of Moldova and gives recommendations for improving our national settlements.

După cum afirmă reputatul jurist M. Ancel, studierea experienței străine „deschide noi orizonturi în fața specialistului în jurisprudență, îi permite să cunoască mai bine dreptul țării sale, ale cărui trăsături individualizate se relevă cu mai multă pregnanță tocmai prin comparație cu alte sisteme de drept naționale. Compararea îl poate dota pe jurist cu idei și argumente care nu pot fi obținute chiar și în cazul unei cunoașteri excelente doar a propriului drept” [1]. În plin proces de desfășurare a reformei judiciare și de drept în Republica Moldova – pe fondul realizării dezideratului de construire a economiei de piață funcționale în țara noastră – caracterizarea componentelor de infracțiuni legate de creditare, în reglementarea legislației penale a altor state, trebuie să constituie o completare indispensabilă a obiectivelor de cercetare a numitelor componente. Cu toate acestea, la ora actuală nu există investigații științifice consacrate special analizei comparative a răspunderii pentru infracțiunile legate de creditare. Din aceste considerente, în cele ce urmează va fi efectuată o astfel de analiză, axată pe ideea asimilării și receptării celor mai avansate modele legislative în materie.

Astfel, în România, legea penală nu conține nici o incriminare specială a faptelor, care aduc atingere relațiilor sociale legate de creditare, prin prezentarea de declarații inexacte, incomplete, documente false ori prin omisiunea de a furniza informații, fapte de natură a prejudicia instituția financiară. În dispoziția de la lit.b) art.49 din Legea nr.33/1991 privind activitatea bancară [2] este specificat că constituie contravenție efectuarea de operații fictive și fără acoperire reală, dacă, potrivit prevederilor legii penale și condițiilor în care au fost săvârșite, nu este o infracțiune. În opinia întemeiată a lui A.Ungureanu și A.Ciopraga, „această lege (se are în vedere Legea privind activitatea bancară – *n.a.*) nu constituie o lege specială cu dispoziții penale, deoarece nu cuprinde norme penale de incriminare. Totuși, prin unele dispoziții contribuie la stabilirea elementelor constitutive ale unor infracțiuni din Codul penal...” [3]. Dacă nu există legi speciale cu dispoziții penale, care să stabilească răspunderea pentru infracțiunile legate de creditare, atunci poate Codul penal conține norme care să prevadă asemenea infracțiuni? Într-adevăr, alin.(3) art.215 „Înșelăciunea” al Codului penal român din 1968 [4] stabilește răspunderea pentru inducerea sau menținerea în eroare a unei persoane, cu prilejul încheierii sau executării unui contract, săvârșită în așa fel încât fără această eroare cel înșelat nu ar fi încheiat sau executat contractul în condițiile stipulate. În Codul penal român din 2004 [5] o incriminare similară este prevăzută la alin.(3) art.260. Totuși, dispozițiile incriminatoare specificate se referă la înșelăciunea privitoare la orice tip de contract, și nu la înșelăciunea relativă la contractul de credit. În afară de aceasta, infracțiunile, prevăzute la alin.(3) art.215 CP Rom. din 1968 și la alin.(3) art.260 CP Rom. din 2004, sunt concepute de legiuitorul român ca infracțiuni materiale, fiind condiționate de producerea unor consecințe păgubitoare. În contrast, infracțiunea, prevăzută la art.238 CP RM „Dobândirea creditului prin înșelăciune”, este o infracțiune formală, de simplă acțiune. În acest fel, în comparație cu legislația penală română, legea penală a Republicii Moldova denotă o prestație superioară în vederea asigurării unei represii juste, simple și eficiente a faptelor care aduc atingere relațiilor sociale legate de creditare [6].

În legea penală română nu există nici o incriminare similară celei de la art.239 CP RM „Încălcarea regulilor de creditare”. Ca atare, acordarea unui credit cu încălcarea intenționată a regulilor de creditare, dacă prin aceasta instituției financiare i-au fost cauzate daune materiale, nu ar putea fi sancționată decât parțial pe baza incriminărilor existente (art.215 „Delapidarea” CP Rom. din 1968; art.314 „Delapidarea” CP Rom. din 2004). În același timp, nu putem să nu remarcăm asigurarea unei represii mai juste, mai simple și mai eficiente a faptelor prevăzute la art.215¹ CP Rom. din 1968 și la art.314 CP Rom. din 2004, prin comparație cu prestația

reprehensivă a prevederii de la art.239 CP RM. Or, în cazul infracțiunii de delapidare urmarea imediată poate implica doar o eventuală pagubă unității. Astfel, împrejurarea că, prin delapidare, nu s-a produs un prejudiciu evaluabil în bani nu schimbă caracterul infracțional al faptei. Această abordare suplinește lipsa unei incriminări speciale a încălcării regulilor de creditare, asigurând un cadru normativ apropiat necesităților ocrotirii penale a intereselor instituțiilor financiare care acordă credite. Pe cale de consecință, este oportun ca din poziția alin.(1) art.239 CP RM să fie exclusă sintagma „dacă prin aceasta au fost cauzate instituției financiare daune în proporții mari”. Forma simplă (tipică) a infracțiunii în cauză trebuie să subziste și în lipsa unui rezultat păgubitor. În această ipoteză, ar putea fi sancționată chiar folosirea temporară, de către un funcționar din cadrul instituției financiare, în interesul său ori pentru altul, a mijloacelor bănești provenind din creditul pe care îl gestionează.

Într-o altă ordine de idei, este necesar a menționa că Codul penal al Ucrainei a fost adoptat la 5.04.2001, intrând în vigoare la 1.09.2001 [7], substituind astfel Codul penal anterior de la 28.12.1960. În general, Codul penal al Ucrainei asigură în mod eficient corespunderea prevederilor legislației penale condițiilor tranziției de la economia planificată la economia de piață. Aceasta o confirmă, în mod special, maniera în care el reglementează răspunderea pentru infracțiunile legate de creditare.

Astfel, la art.222 din Codul penal al Ucrainei se prevede răspunderea pentru escrocheria asupra resurselor financiare. La concret, în această normă este incriminată fapta de prezentare cu bună-știință, de către cetățeanul-întreprinzător sau fondatorul ori proprietarul subiectului activității economice, a unor informații false către autoritățile publice centrale, autoritățile publice ale Republicii autonome Crimeea sau autoritățile publice locale, către bănci sau alți creditori, în scopul obținerii subsidiilor, subvențiilor, dotațiilor, creditelor sau înlesnirilor fiscale, în lipsa semnelor infracțiunii contra proprietății.

Varianta agravată a escrocheriei asupra resurselor financiare (alin.(2) art.222 al Codului penal al Ucrainei) presupune agravarea răspunderii penale în cazul în care numita faptă a fost săvârșită repetat sau dacă prin săvârșirea ei au fost cauzate daune în proporții mari.

La o analiză atentă a naturii juridice a infracțiunii de escrocherie asupra resurselor financiare pot fi observate asemănări, dar și deosebiri în raport cu fapta similară, incriminată la art.238 CP RM. În primul rând, infracțiunea prevăzută la art.222 din Codul penal al Ucrainei aduce atingere nu numai relațiilor sociale legate de creditare, dar și relațiilor sociale bugetare, precum și relațiilor sociale fiscale. Aceasta datorită faptului că scopul subiectului escrocheriei asupra resurselor financiare este altul decât al subiectului dobândirii creditului prin înșelăciune. În primul caz, scopul constă în obținerea subsidiilor, subvențiilor, dotațiilor, creditelor sau înlesnirilor fiscale. În contrast, în cel de-al doilea caz scopul se exprimă în obținerea doar a unui credit. Totodată, în cazul dobândirii creditului prin înșelăciune scopul poate consta în majorarea proporției creditului sau în obținerea unui credit în condiții avantajoase. Așadar, scopurile celor două infracțiuni confruntate se intersectează, însă nu se suprapun.

O altă deosebire remarcabilă între aceste două infracțiuni vizează și subiecții acestora. Astfel, subiectul infracțiunii, prevăzute la art.238 CP RM, este în mod alternativ: 1) solicitantul unui credit; 2) solicitantul unui credit în proporții majorate; 3) solicitantul unui credit în condiții avantajoase. În opoziție, subiectul infracțiunii, prevăzute la art.222 din Codul penal al Ucrainei, este în mod alternativ: 1) cetățeanul-întreprinzător; 2) fondatorul subiectului activității economice; 3) proprietarul subiectului activității economice. În mod surprinzător, printre subiecții escrocheriei asupra resurselor financiare nu este indicat conducătorul subiectului activității economice (atunci când acesta nu cumulează calitatea de fondator sau de proprietar al subiectului activității economice). Acest hiatus are un impact negativ asupra calității de ansamblu a incriminării de la art.222 din Codul penal al Ucrainei. Or, vocația de a semna orice act juridic (inclusiv un contract de credit) din partea subiectului colectiv al activității economice aparține, în mod prioritar, conducătorului acestui subiect.

În sfârșit, o altă deosebire consemnabilă între cele două infracțiuni confruntate rezidă în lipsa sau în prezența elementelor circumstanțiale agravante. Astfel, săvârșirea repetată a infracțiunii sau cauzarea prin infracțiune a daunelor în proporții mari reprezintă temeiul agravării răspunderii penale pentru escrocheria asupra resurselor financiare. În contrast, în cazul dobândirii creditului prin înșelăciune, prezența unor astfel de circumstanțe poate fi luată în considerație doar la individualizarea pedepsei, însă nu contează la calificarea faptei.

Încheind analiza comparativă a incriminării de la art.222 din Codul penal al Ucrainei cu incriminarea similară din legea penală a Republicii Moldova, nu putem să nu ne referim la asemănarea între ele. Astfel, în ambele cazuri, construcția componentei de bază (a variantei-tip) a infracțiunii este formală. Așadar, atât escrocheria

asupra resurselor financiare, cât și dobândirea creditului prin înșelăciune se consideră consumate din momentul prezentării cu bună-știință a informațiilor false. În acest context, pune în gardă prezența termenului „escrocherie” în denumirea art.222 din Codul penal al Ucrainei. Or, deși în dispoziția normei date se indică asupra lipsei semnelor infracțiunilor contra patrimoniului, nu poate fi trecut cu vederea faptul că în legea penală ucraineană (art.190) escrocheria se consideră formă a sustragerii și se socoate consumată din momentul cauzării prejudiciului patrimonial efectiv. Din această perspectivă, în comparație cu art.222 din Codul penal al Ucrainei, denumirea art.238 CP RM are același grad de discordanță în raport cu conținutul acestuia. Cu toate că dobândirea creditului depășește limitele laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art.238 CP RM, în vederea desemnării tehnico-legislative a acestei infracțiuni a fost aleasă tocmai sintagma „Dobândirea creditului prin înșelăciune”.

În cele ce urmează ne vom referi la infracțiunile legate de creditare prevăzute în legea penală rusă.

Astfel, la alin.(1) art.176 din Codul penal al Federației Ruse [8] se prevede răspunderea pentru obținerea, de către întreprinzătorul individual sau de către conducătorul unei organizații, a unui credit sau a îlesnirilor la creditare, pe calea prezentării băncii sau unui alt creditor a unor informații cu bună-știință false cu privire la starea economică sau la situația financiară a întreprinzătorului individual sau a organizației, dacă prin această faptă li s-au cauzat daune în proporții mari.

Trebuie de menționat că, în conformitate cu Ordinul nr.44 al Băncii Centrale a Federației Ruse de la 18.08.1992, în scopul preîntâmpinării cazurilor de acordare a creditelor prin intermediari, se stabilește că solicitările de obținere a creditelor se acceptă de la conducătorii, locțiitorii lor și (sau) contabilii-șefi ai întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor având drepturile persoanei juridice [9].

Potrivit alin.(2) art.176 din Codul penal al Federației Ruse, răspunderea este aplicată pentru obținerea ilegală a creditului de stat cu destinație specială sau pentru utilizarea unui astfel de credit contrar destinației, dacă astfel au fost cauzate daune în proporții mari cetățenilor, organizațiilor sau statului.

Conform Hotărârii Guvernului Federației Ruse cu privire la ordinea de exercitare a controlului asupra utilizării conform destinației a mijloacelor de asistență financiară pe termen scurt, nr.714 din 17.07.1995, solicitantul creditului de stat este obligat: să-l folosească numai potrivit destinației lui, în corespundere cu contractul încheiat; să nu-l depună pe conturile de depozit în calitate de resurse creditare; să-l utilizeze la procurarea valutei liber convertibile (cu excepția cazurilor de procurare în ordinea stabilită a materialelor și utilajului de import necesare, cu consimțământul Ministerului de Finanțe); să-l devieze pentru alte operațiuni financiare (procurarea valutei în scopul obținerii veniturilor din vânzarea ei, plata cotizațiilor în fondul statutar al altei persoane juridice, acordarea de asistență financiară persoanei juridice etc.) [10].

Ceea ce apropie vădit infracțiunea, prevăzută la art.176 din Codul penal al Federației Ruse, de infracțiunea, prevăzută la art.238 CP RM, este cercul de relații și valori sociale care suferă atingere: relațiile sociale legate de obținerea creditului.

Se pare însă că această similitudine este unica.

Astfel, diferă în primul rând rolul documentelor conținând informații false în contextul celor două infracțiuni confruntate. În cazul dobândirii creditului prin înșelăciune, aceste documente au rolul de obiect material. În opoziție, în cazul infracțiunii, prevăzute la art.176 din Codul penal al Federației Ruse, documentele conținând informații false au rolul de instrument (mijloc) de comitere a faptei infracționale. Iar ca obiect material apare creditul.

O altă deosebire esențială între cele două infracțiuni ține de momentul de consumare al faptei. Astfel, producerea daunelor în proporții mari este obligatorie la calificarea infracțiunii prevăzute la art.176 din Codul penal al Federației Ruse. De aceea, întreruperea acestei infracțiuni la momentul prezentării documentelor conținând informații false ar necesita calificarea celor săvârșite ca tentativă de infracțiune.

Fapta incriminată la alin.(2) art.176 al Codului penal al Federației Ruse comportă anumite tangențe cu infracțiunea de utilizare contrar destinației a mijloacelor din împrumuturile interne sau externe garantate de stat (art.240 CP RM). Totuși, diferența specifică între cele două infracțiuni ține, înainte de toate, de obiectul material al faptei. În cazul faptei, prevăzute la alin.(2) art.176 din Codul penal al Federației Ruse, acesta îl constituie creditul de stat cu destinație specială. În contrast, în ipoteza infracțiunii, prevăzute la art.240 CP RM, obiectul material îl reprezintă mijloacele din împrumuturile interne sau externe garantate de stat. Condiția obligatorie de garantare din partea statului a rambursării acestor mijloace le conferă un statut juridic deosebit, și anume: de a constitui datoria internă a statului. În ce privește infracțiunea, prevăzută la alin.(2) art.176 din Codul penal al Federației Ruse, statul nu mai evoluează ca garant, ci ca creditor.

Legea penală a Republicii Moldova nu conține o normă similară celei de la art.177 din Codul penal al Federației Ruse, care prevede răspunderea pentru eschivarea cu rea-voință de la achitarea datoriei. Potrivit Codului penal al Republicii Moldova, săvârșirea unei astfel de fapte ar putea implica fie aplicarea răspunderii pentru escrocherie (atunci când făptuitorul manifestă scopul sustragerii, iar intenția infracțională a apărut înainte de obținerea mijloacelor bănești) sau pentru cauzarea de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere (atunci când făptuitorul urmărește scopul folosirii temporare a mijloacelor obținute).

În cazul infracțiunii, prevăzute la art.177 CP RM, sunt afectate relațiile sociale dintre creditor și debitor. Totuși, aria acestor relații are o întindere mult mai mare decât cea a relațiilor sociale afectate prin fapta incriminată la art.238 CP RM. Aceasta deoarece, în afară de creditul acordat de o instituție financiară, ele se extind și la orice alte obligații financiare dintre persoanele juridice sau fizice.

Din întreg masivul legislativ al spațiului ex-sovietic, legea penală a Republicii Belarus conține reglementări care sunt cel mai apropiate de forma și conținutul art.238 CP RM „Dobândirea creditului prin înșelăciune”. Astfel, conform art.237 „Dobândirea prin înșelăciune a creditului sau dotațiilor” din Codul penal al Republicii Belarus, adoptat la 2.06.1999, se prevede răspunderea întreprinzătorului sau a persoanei cu funcție de răspundere din cadrul unei persoane juridice pentru prezentarea cu bună-știință, în scopul obținerii creditului sau al obținerii unui credit ori a unor dotații în condiții avantajoase, a unor documente și informații false cu privire la circumstanțele de mare importanță pentru obținerea creditului sau dotației, fie pentru necomunicarea intenționată creditorului sau organului, care a alocat dotația, a informației privind apariția unor circumstanțe care implică sistarea creditării sau alocării dotației [11].

Putem observa că răspunderea pentru dobândirea prin înșelăciune a creditului sau dotației poate fi aplicată până la momentul obținerii creditului sau dotației (cu excepția cazului necomunicării intenționate creditorului sau organului, care a alocat dotația, a informației privind apariția unor circumstanțe care implică sistarea creditării sau alocării dotației). Așadar, infracțiunea, prevăzută la art.237 din Codul penal al Republicii Belarus, are trăsăturile unei infracțiuni formale. Ca și fapta incriminată la art.238 CP RM, ea se consideră consumată din momentul prezentării cu bună-știință a unor documente și informații false. O altă similitudine cu art.238 CP RM constă în caracterul obligatoriu al scopului infracțiunii.

Considerăm necesară completarea dispoziției art.238 CP RM, după modelul dispoziției art.237 din Codul penal al Republicii Belarus, care ar face posibilă incriminarea faptei de necomunicare intenționată către creditor a informației privind apariția unor circumstanțe care implică sistarea creditării. Într-adevăr, este posibil ca, la momentul obținerii creditului, persoana creditată să nu aibă nici o intenție frauduloasă. Însă, această intenție poate să apară ulterior, iar realizarea ei poate fi nu mai puțin periculoasă în plan social. De asemenea, ar fi binevenit ca art.238 CP RM să fie suplimentat, după modelul din legea penală bielorusă, cu un al doilea alineat, în care să fie prevăzută agravarea răspunderii penale în cazul în care creditorului îi sunt cauzate daune în proporții deosebit de mari. Aici e de menționat că, actualmente, mărimea prejudiciului cauzat prin infracțiunea, prevăzută la art.238 CP RM, nu are valență calificatorie. Mărimea prejudiciului se ia în considerație numai la individualizarea pedepsei, într-o manieră care depinde în ultimă instanță de aprecierea subiectivă a judecătorului.

Nu putem prelua în întregime modelul bielorus de incriminare a faptelor legate de creditare. De exemplu, ar fi irațional să stabilim, în legea penală a Republicii Moldova, răspunderea pentru dobândirea prin înșelăciune a dotațiilor. Menționăm că dotația este „alocarea unor sume de bani din bugetul de stat sau din bugetul local, reprezentând un ajutor material gratuit acordat din partea autorităților publice către întreprinderi, instituții sau organizații ori alți subiecți economici, în vederea acoperirii anumitor cheltuieli” [12]. Practica alocării dotațiilor de la bugetul public este o practică obișnuită într-o economie preponderent planificată, dirijată administrativ, în care sectorul de stat ocupă o cotă covârșitoare. Tocmai după aceste principii funcționează economia bielorusă. În condițiile economiei naționale a Republicii Moldova, care este o economie de piață, alocarea dotațiilor și-a pierdut semnificația de altădată. Deci, nici dobândirea prin înșelăciune a dotațiilor nu ar mai putea genera un pericol social de natura celui care ar implica intervenția specială a legii penale.

Pentru studiul de față prezintă interes experiența legislativă a Republicii Kazahstan în materia reglementării răspunderii penale pentru infracțiunile legate de creditare. Astfel, în conformitate cu art.194 din Codul penal al Republicii Kazahstan [13] – „Dobândirea ilegală și utilizarea contrar destinației a creditului” – se prevede răspunderea pentru obținerea, de către întreprinzătorul individual sau conducătorul organizației, a unui credit, a unor dotații sau a înlesnirilor la creditare, pe calea prezentării cu bună-știință băncii sau unui alt

creditor a unor informații false cu privire la starea economică, situația financiară, bunurile gajate ale întreprinzătorului individual sau ale organizației, cu privire la alte circumstanțe care au o importanță deosebită la obținerea creditului, dotațiilor, înlesnirilor la creditare, fie pentru necomunicarea băncii sau altui creditor a informației cu privire la apariția unor circumstanțe care pot implica sistarea creditării, a alocării dotațiilor, anularea înlesnirilor sau limitarea cuantumului creditului acordat sau al dotațiilor alocate, dacă aceste fapte au cauzat daune în proporții mari.

Printre principalele avantaje ale acestei reglementări, care pot fi receptate și de legiuitorul moldovean, se numără:

- într-un stil apropiat celui din legea penală bielorusă, se prevede răspunderea pentru necomunicarea băncii sau altui creditor a informației cu privire la apariția unor circumstanțe care pot implica sistarea creditării, a alocării dotațiilor, anularea înlesnirilor sau limitarea cuantumului creditului acordat sau al dotațiilor alocate;
- sunt nominalizați expres subiecții infracțiunii: întreprinzătorul individual sau conducătorul organizației;
- sunt specificate expres victimele infracțiunii: băncile sau alți creditori.

Un interes aparte prezintă art.220 din Codul penal al Republicii Kazahstan, care prevede răspunderea pentru utilizarea ilegală a mijloacelor bănești ale băncii. Această normă este, probabil, unica din întreg masivul legislativ al spațiului ex-sovietic, care se aseamănă, după formă și conținut, cu art.239 CP RM „Încălcarea regulilor de creditare”. În ambele cazuri, subiectul infracțiunii poate fi numai un angajat al instituției financiare. De asemenea, în ambele cazuri este obligatorie survenirea daunelor în proporții mari. Mai mult, în legea penală kazahă, ca și în legea penală a Republicii Moldova, noțiunea „daune în proporții mari” este strict formalizată (spre deosebire, de exemplu, de legea penală a Federației Ruse).

Ceea ce poate fi reținut ca fundament pentru o eventuală perfecționare a dispoziției art.239 CP RM, este concretețea incriminării (care nu degenerază în cazuistică) de la art.220 din Codul penal al Republicii Kazahstan. Astfel, potrivit normelor kazahe, fapta infracțională de utilizare ilegală a mijloacelor bănești ale băncii se poate exprima sub trei modalități:

- 1) utilizarea de către angajații băncii a propriilor mijloace ale băncii și (sau) a mijloacelor atrase de bancă, în scopul acordării unor credite, care cu bună-știință nu vor putea fi rambursate, sau al efectuării unor tranzacții care sunt cu bună-știință neconvenabile băncii;
- 2) eliberarea, către clienții băncii sau alte persoane, a unor garanții fără acoperire ale băncii sau a unor facilități neîntemeiate de creditare;
- 3) transferul cu bună-știință incorect sau tardiv, de către angajații băncii, a mijloacelor bănești, inclusiv a celor în valută, pe conturile bancare ale clienților.

Cu siguranță, construirea dispoziției art.239 CP RM după modelul art.220 din Codul penal al Republicii Kazahstan va ușura mult sarcina celor care aplică legea penală. Actualmente, aceștia sunt nevoiți să consulte numeroase surse legislative de referință, dar și izvoare doctrinare, pentru a interpreta și aplica, în condiții de legalitate și temeinicie, prevederea de la art.239 CP RM.

Dintre legislațiile penale ale țărilor baltice, foste componente ale URSS, pentru studiul de față prezintă relevanță Codul penal al Republicii Letone, adoptat la 8.07.1998 [14]. Astfel, în art.210 din Capitolul 19 „Faptele infracționale în domeniul economiei naționale” al numitei legiuri este stabilită răspunderea penală pentru obținerea și utilizarea frauduloasă a creditului sau a altor împrumuturi. Această normă cuprinde trei alineate: primele două înglobează infracțiuni având componente formale. În acest sens, este remarcabilă similitudinea, în ce privește structura infracțiunii, cu legea penală a Republicii Moldova. În același timp, alin.(3) art.210 al Codului penal al Republicii Letone prevede varianta agravată a obținerii și utilizării frauduloase a creditului sau a altor împrumuturi, varianta care se referă la o infracțiune cu componență materială. Aceasta introduce o considerabilă notă de disonanță între cele două norme penale confruntate.

La concret, dispoziția de la alin.(1) art.210 din Codul penal al Republicii Letone incriminează fapta de prezentare cu bună-știință a unor informații false în scopul obținerii subsidiilor, creditului sau a altor împrumuturi, fie în vederea practicării activității de întreprinzător, fie în timpul utilizării subsidiilor, creditului sau a altor împrumuturi.

Deși profilul concepțional al normei date nu diferă prea mult de cel al art.238 CP RM, nu putem trece cu vederea câteva deosebiri de substanță:

a) obiectul juridic special al infracțiunii, prevăzute la alin.(1) art.210 din legea penală letonă, are o mai mare întindere decât obiectul respectiv al infracțiunii prevăzute la art.238 CP RM. Astfel, potrivit Codului

penal al Republicii Letone, sunt apărate relațiile sociale nu doar cu privire la obținerea creditului, dar și cele referitoare la obținerea subvențiilor și a altor împrumuturi (altele decât creditele). În acest plan, observăm o anumită lipsă de corelație între obiectul juridic special și obiectul juridic generic al faptei infracționale prevăzute la alin.(1) art.210 din Codul penal al Republicii Letone: ce legătură are obținerea unui împrumut, de exemplu, de către o persoană fizică de la o altă persoană fizică, cu economia națională? Această legătură devine evidentă atunci când făptuitorul urmărește scopul final de practicare a activității de întreprinzător. Mai dificil este a explica prezența acestei legături în ipoteza săvârșirii infracțiunii în timpul utilizării împrumutului, atunci când făptuitorul urmărește un scop care nu are un caracter economic. Din aceste motive, considerăm inoportună o eventuală lărgire a obiectului juridic special al faptei, incriminate la art.238 CP RM, pe seama includerii în el a relațiilor sociale cu privire la obținerea împrumuturilor (altele decât creditele);

b) scopul infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune (art.238 CP RM) are un alt conținut decât scopul faptei infracționale prevăzute la alin.(1) art.210 din legea penală letonă. Astfel, în primul caz, scopul infracțiunii poate adopta oricare din următoarele trei forme: 1) obținerea unui credit; 2) majorarea proporției creditului; 3) obținerea unui credit în condiții avantajoase. În opoziție, în cel de-al doilea caz scopul constă în a obține subsidii, credit sau alte împrumuturi. Acest scop poate fi însoțit de un altul – scopul practicării activității de întreprinzător. În această situație, se poate vorbi despre un scop primar și, respectiv, despre un scop final. Este necesar a menționa că în cazul în care fapta este comisă în timpul utilizării subsidiilor, creditului sau a altor împrumuturi prezența scopului final nu are un caracter obligatoriu [15].

La alin.(2) art.210 din Codul penal al Republicii Letone se prevede răspunderea pentru încălcarea obligațiilor contractuale în cazul utilizării subsidiilor, creditului sau a altor împrumuturi. Această prevedere normativă lasă teren pentru interpretări și nu este la fel de precisă ca prevederile similare din legislațiile penale ale Republicii Belarus și Republicii Kazahstan, potrivit cărora se incriminează fapta de necomunicare intenționată, creditorului sau persoanei care a acordat subvenția ori împrumutul, a informației privind apariția unor circumstanțe care implică sistarea creditării sau a acordării de subvenții sau împrumuturi. În această ordine de idei, receptarea modelului bielorus sau kazah este preferabilă receptării modelului leton.

Potrivit alin.(3) art.210 din Codul penal al Republicii Letone, răspunderea penală se agravează în cazul în care faptele, prevăzute la alin.(1) și (2) ale normei date, cauzează daune în proporții considerabile statului sau creditorului, ori prejudiciază drepturile și interesele ocrotite de lege ale unei alte persoane. În context, ne exprimăm încă o dată opinia privind necesitatea completării art.238 CP RM cu un al doilea alineat, în care ar fi prevăzută agravarea răspunderii condiționată de cauzarea unor daune în proporții mari sau deosebit de mari. În acest sens, exemplul de la alin.(3) art.210 al legii penale letonice nu este cel mai fericit, deoarece legiuirea dată nu conține o interpretare a noțiunii „daune în proporții considerabile”.

În ce privește reglementările în materie din legislațiile altor state ex-sovietice, ele nu prezintă un prea mare interes. Astfel, reglementările respective din legile penale ale Georgiei [16], Kârgâzstanului [17] sau Azerbaidjanului [18] nu se disting prin originalitate, copiind aproape integral normele corespunzătoare din Codul penal al Federației Ruse. Oarecum surprinzător, legile penale ale Estoniei [19] și Uzbekistanului [20] nu conțin nici un fel de incriminare care s-ar referi în mod special la faptele legate de creditare.

Finalmente, este necesar a menționa că experiența pozitivă a țărilor de pe cuprinsul fostei URSS în materia incriminării faptelor legate de creditare poate fi aplicată în vederea îmbunătățirii calitative a prevederilor art.238 și 239 CP RM. Totuși, în acest proces este important a se ține cont de condiționarea socială a penalizării acelor fapte, al căror pericol social sporit este confirmat de practica juridică autohtonă.

În țările cu economie de piață funcțională, în arsenalul instituțiilor financiare există mecanisme extrapenale eficiente de prevenire și combatere a infracțiunilor legate de creditare: aplicarea gajului și a garanțiilor bancare la acordarea de credite, precum și utilizarea băncilor de date cu privire la debitorii de rea-credință. Cu toate acestea, și legislațiile penale ale acestor state conțin mijloace eficiente de contracarare a faptelor date, mijloace aplicabile în situațiile în care toate celelalte căi nu-și dovedesc randamentul.

Astfel, în Codul penal al Poloniei din 1998 [21], în capitolul consacrat faptelor infracționale contra circuitului economic, art.297 reglementează răspunderea pentru fapta care denotă mai multe similarități cu infracțiunea prevăzută la art.238 CP RM.

Conform §1 art.297 CP Pol., este tras la răspundere cel care, în scopul obținerii pentru sine sau pentru altul a creditului, a garanției bancare, a dotației, a subvenției sau a achiziției publice, prezintă documente sau mărturii scrise false referitor la circumstanțele ce au o însemnătate esențială pentru obținerea creditului, a garanției bancare, a dotației, a subvenției sau a achiziției publice.

Spre deosebire de norma similară din legea penală a Republicii Moldova, §1 art.297 CP Pol. conține date și despre intenția făptuitorului de a obține nu doar credit, dar și mijloace bănești având la bază alte genuri de angajamente financiare. Ca și în cazul reglementărilor analoge din legile penale ale Ucrainei, Republicii Belarus, Republicii Kazahstan, Republicii Letone etc., se poate susține că norma, pe care o analizăm în contextul legislației poloneze, prevede o infracțiune având ca obiect juridic special nu doar relațiile sociale privind activitatea creditară.

Din moment ce dotațiile, subvențiile, achizițiile publice țin de sfera bugetară sau extrabugetară, valoarea socială specifică, ce suferă atingere infracțională, are o întindere mai mare. În rest, profilul juridic al faptei, prevăzute la §1 art.297 CP Pol., este același ca și al infracțiunii de dobândire a creditului prin înșelăciune (art.238 CP RM).

Nu același lucru se poate spune despre fapta prevăzută la §2 art.297 CP Pol. Potrivit acestei norme, este tras la răspundere cel care, în pofida obligațiilor ce și le-a asumat, nu comunică autorităților sau instituției corespunzătoare despre apariția împrejurărilor care pot influența sistarea alocării sau reducerea mărimii mijloacelor care se acordă sub formă de credit, garanție bancară, dotație, subvenție sau achiziție publică.

Această prevedere a servit ca model legislativ pentru cea de-a doua modalitate normativă, specificată în art.237 al Codului penal al Republicii Belarus. Ea își dovedește eficiența atunci când s-a demonstrat că făptuitorul avea intenția de a folosi temporar mijloacele bănești obținute, însă această intenție – la început conformă cu legea – se transformă în una frauduloasă. Astfel, deși pentru obținerea alocațiilor solicitate se prezintă documente veridice, nefalsificate, omiterea comunicării creditorului a informațiilor, care au importanță pentru rambursarea acestor alocații, demonstrează un pericol social nu mai mic decât al faptei prevăzute la §1 art.297 CP Pol. În context, ne reiterăm inițiativa privind incriminarea în Codul penal al Republicii Moldova a faptei, săvârșite prin inacțiune, prevăzute la art.237 din Codul penal al Republicii Belarus și la art.297 din Codul penal al Poloniei.

§265b din Codul penal al Germaniei din 1871 [22] (actualmente în vigoare) prevede răspunderea pentru escrocheria legată de obținerea creditului. Conform acestei norme, se prevede răspunderea pentru: prezentarea unor informații incomplete sau care nu corespund realității, inclusiv a balanței de plăți, a calculelor privind veniturile și cheltuielile, a dărilor de seamă referitoare la patrimoniul; prezentarea în formă scrisă a unor informații incomplete sau care nu corespund realității, care avantajează astfel solicitantul de credit și care sunt esențiale la luarea deciziei despre acordarea creditului; omiterea comunicării despre înrăutățirea indicilor economici, care sunt reflectați în documente, dacă acești indici au importanță pentru creditor.

Componenta descrisă în această normă comportă asemănări evidente cu componenta prevăzută la art.297 CP Pol.: momentul de consumare a infracțiunii; includerea în conținutul faptei prejudiciabile nu doar a acțiunii care pune în pericol interesele creditorilor, dar și a inacțiunii având același pericol. Totuși, în ce privește obiectul juridic special, escrocheria legată de obținerea creditului (§265b CP Ger.) prezintă mai multe similități nu cu reglementarea similară din legea penală poloneză, ci cu cea din legea penală moldovenească. Aceasta deoarece atât escrocheria legată de obținerea creditului, cât și dobândirea creditului prin înșelăciune sunt săvârșite doar în sfera de creditare, fără a afecta și alte sfere ale activității financiare.

Totuși, există și o distincție nodală care privește fapta, prevăzută la art.238 CP RM, în raport cu fapta prevăzută la §265b CP Ger. Este vorba de scopul infracțiunii. Cele săvârșite pot fi calificate conform art.238 CP RM numai dacă făptuitorul urmărea scopul folosirii temporare a mijloacelor obținute cu titlu de credit. Dacă însă făptuitorul urmărea scopul trecerii mijloacelor respective în stăpânirea lui definitivă, atunci fapta trebuie calificată potrivit art.190 CP RM („Escrocherie”). În §265b CP Ger. nu se face o astfel de diferențiere a scopului infracțional: atât în primul, cât și în al doilea caz, cele săvârșite vor fi considerate escrocherie legată de obținerea creditului. Avantajul acestui model constă în faptul că organului judiciar îi este mult mai facil să probeze latura subiectivă a infracțiunii. Totodată, există și un dezavantaj semnificativ: nu se face o diferențiere a făptuitorilor în funcție de gradul de prejudiciabilitate a celor săvârșite de ei. Or, persoana care urmărește sustragerea creditului denotă o pericolozitate socială mai mare decât persoana care urmărește să folosească provizoriu creditul obținut.

În țările cu economie de piață avansată, fraudele legate de subvenții sunt de o frecvență sporită [23]. Aceste fapte sunt legate de obținerea subsidiilor oficiale de stat de către persoanele care nu au dreptul la acestea. În Germania, fraudele legate de subvenții se referă cel mai des la alocațiile pentru dezvoltarea comerțului exterior. De asemenea, se comit defraudări asupra subvențiilor acordate la importul mărfurilor [24].

Chiar dacă subvenționarea economiei și activitatea de creditare constituie două domenii diferite ale activității financiare, ele sunt complementare. Mai mult, din perspectiva alocării în viitor a fondurilor Uniunii Europene pentru Republica Moldova, analiza normelor vizând fraudele, legate de subvenții, este deosebit de utilă. În acest sens, este necesar a menționa că §264 CP Ger. prevede răspunderea pentru obținerea prin înșelăciune a mijloacelor bănești din fondurile publice – în temeiul normelor landurilor, al normelor federale sau al normelor Uniunii Europene – de către întreprinderi sau organizații, atunci când aceste mijloace sunt obținute fără executarea corelativă a obligațiilor, ele având destinația să servească necesităților economiei naționale.

În Codul penal al Franței din 1992 [25] nu se conțin norme speciale consacrate infracțiunilor legate de creditare sau subvenționare. Însă, există un cadru general aplicabil în ipoteza săvârșirii unor asemenea infracțiuni. Ne referim, înainte de toate, la capitolul din legea penală franceză ce prevede escrocheria și faptele conexe acesteia. Astfel, conform art.313-1 CP Fr., escrocheria formează înșelarea persoanei fizice sau juridice, pe calea folosirii unui nume sau funcții false, ori pe calea abuzului de funcția veridică, fie pe calea unor acțiuni frauduloase, în scopul de a determina acea persoană să transmită – în detrimentul său ori al unor terți – mijloace bănești, valori sau alte bunuri, să acorde servicii sau să pună la dispoziție un document conținând o obligație sau o eliberare de obligație.

Cu siguranță, în acest context noțiunea de mijloace bănești include și conceptul de mijloace bănești acordate cu titlu de credit; respectiv, noțiunea de servicii cuprinde și noțiunea de servicii de creditare. Întrucât în dispoziția art.313-1 CP Fr. nu se face o specificare a scopului de sustragere, stabilirea acestuia la calificare nu este obligatorie. De unde rezultă că, potrivit acestei norme, se califică obținerea creditului atât în scopul trecerii lui în stăpânirea definitivă a celui care împrumută, cât și în scopul folosirii lui temporare.

La formele agravate ale escrocheriei legea penală franceză raportează faptele comise: 1) de persoana care este reprezentantul autorității publice sau care îndeplinește însărcinarea organelor aparatului de stat, în timpul exercitării sau în legătură cu exercitarea funcției sau a însărcinării corespunzătoare; 2) de persoana care se erijează în reprezentant al autorităților publice sau în persoana care îndeplinește însărcinarea organelor aparatului de stat; 3) de persoana care se adresează după ajutor către populație, în vederea emiterii unor titluri de valoare sau în scopul adunării mijloacelor pentru acordarea asistenței umanitare sau sociale; 4) în detrimentul unei persoane aflate în stare de neputință din cauza vârstei, a bolii, a deficiențelor fizice sau psihice, a stării de graviditate; 5) de o bandă organizată.

La o analiză, se poate observa că numai primele două agravante sunt aplicabile în cazul săvârșirii escrocheriei asupra mijloacelor obținute cu titlu de credit.

În SUA, o răspândire largă au căpătat abuzurile ce țin de credite. De exemplu, Andrew D. Udjak, un controlor al operațiunilor de împrumut la Sobiseki Bank (victimă în cazul dat), a aprobat într-o perioadă de 9 luni împrumuturi comerciale în sumă de peste 9 mln. de dolari fără acordul Consiliului de creditare și cu încălcarea regulilor de creditare. Udjak a întocmit un șir de acte false și a ascuns de la șefii creditele. Unul din acestea, în sumă de 315 mii de dolari, îi fusese eliberat lui personal. El și-a recunoscut vinovăția și a fost condamnat la 51 luni privațiune de libertate cu plata unei restituții în sumă de 4,6 mln. de dolari [26].

Codul penal-Model al SUA [27], elaborat de Institutul dreptului american ca lege-model pentru legiuitorii statelor federale, în alin.(6) art.224.7 conține o prevedere care este similară sub multe aspecte cu dispoziția art.238 CP RM. Astfel, conform acestei prevederii, se stabilește răspunderea penală pentru solicitarea scrisă – falsă ori care induce în eroare – în scopul obținerii bunurilor sau a creditului.

Indiciul principal, care apropie art.238 CP RM de alin.(6) art.224.7 din Codul penal-Model al SUA, este momentul de consumare a faptelor descrise în aceste reglementări: momentul prezentării informațiilor (solicității) false (sau care induce în eroare).

Totuși, există și deosebiri între cele două componente de infracțiuni: 1) obiectul juridic special al faptei, prevăzute la art.224.7 din Codul penal-Model al SUA, are o întindere mai largă; 2) scopul infracțiunii, prevăzute la art.238 CP RM, consistă în obținerea unui credit, în majorarea proporției creditului sau în obținerea unui credit în condiții avantajoase; scopul infracțiunii, prevăzute la art.224.7 din Codul penal-Model al SUA, se exprimă în obținerea bunurilor sau a creditului.

După cum se știe, în SUA nu există un Cod penal în accepție tradițională. Prin Actul Congresului de la 25.06.1948, cea mai mare parte a legislației penale care a funcționat anterior (Codul penal din 1909) a fost supusă unei revizuiri depline, fiind inclusă în calitate de lege în Titlul 18 (Partea 1) al Codului de legi al SUA.

Astfel, conform art.1014 al acestui Cod, se prevede răspunderea pentru declarațiile false în scopul de a obține un credit. La concret, este incriminată fapta persoanei care, în cunoștință de cauză, face declarații sau

furnizează informații false ori intenționat supraapreciază valoarea pământului, proprietății sau asigurării cu scopul de a influența pe orice cale posibilă o instituție financiară asigurată din bugetul federal, prin orice cerere, obligație, carte de credit.

De menționat că, la calificare, nu este obligatoriu ca, acordând creditul, instituția financiară să se fi bazat pe declarație; este suficient ca declarația să aibă capacitatea de a influența [28].

Întrucât norma sus-menționată nu este aplicabilă în unele ipoteze, în 1984, Titlul 18 (Partea 1) al Codului de legi al SUA a fost completat cu art.1344 „Frauda bancară”. Conform acestei norme, este trasă la răspundere penală persoana care execută sau încearcă să execute cu bună-știință o schemă sau stratagemă în scopul înșelării unei instituții financiare sau al obținerii oricăror bani, fonduri, credite, bunuri, titluri de valoare sau a altor bunuri aflate în posesia, custodia ori sub controlul unei instituții financiare, prin pretexte, reprezentări sau promisiuni false ori care induc în eroare.

Astfel, putem remarca o asigurare eficientă juridică a siguranței sistemului creditar al instituțiilor financiare federale, controlate și asigurate de stat.

În concluzie putem menționa că între modelele legislative ale statelor nominalizate mai sus privind incriminarea faptelor legate de creditare există asemănări evidente. Pentru perfecționarea continuă a reglementărilor autohtone în materie prezintă interes două din aspectele acestor modele: 1) existența răspunderii penale pentru inacțiunea constând în omiterea înștiințării creditorului despre apariția unor împrejurări ce pot amenința rambursarea creditului; 2) prevederea răspunderii pentru prezentarea informațiilor false în vederea obținerii unor investiții (în special, din partea Uniunii Europene).

În Programul de acțiuni a Guvernului Republicii Moldova pe anii 2005-2009 „Modernizarea țării – bunăstarea poporului” se menționează că, în scopul asigurării legalității, al garantării drepturilor omului și al perfecționării continue a cadrului legislativ național, Guvernul își va orienta eforturile, în special, spre asigurarea continuă a armonizării legislației naționale cu legislația țărilor-membre ale Uniunii Europene [29]. Iată de ce, studierea și implementarea experienței legislative, mai ales a țărilor-membre ale Uniunii Europene (a Poloniei, Germaniei, Franței etc.), ar constitui un pas concret în vederea „europenizării” legislației penale a Republicii Moldova.

Referințe:

1. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права. - Москва, 1991.
2. Monitorul Oficial al României. - 1991. - Nr.70.
3. Ungureanu A., Ciopraga A. Dispoziții penale din legi speciale române. Vol.III. - București: Lumina Lex, 1998, p.17.
4. Buletinul Oficial. - 1968. - Nr.79-79 bis.
5. Monitorul Oficial al României. - 2004. - Nr.575.
6. Prodan S. Analiza comparativă a infracțiunilor legate de creditare, prevăzute în legislația unor state vecine Republicii Moldova // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.5. - P.17-19.
7. Відомості Верховної Ради. - 2001. - №25-26.
8. Уголовный кодекс Российской Федерации. - Москва: Проспект, 1999.
9. Приказ ЦБ РФ от 18.08.1992 г. №44 о порядке приема и рассмотрения заявок на выдачу кредитов юридическим лицам // Бизнес и банки. - 1992. - №35.
10. Порядок контроля за целевым использованием средств краткосрочной финансовой поддержки, утвержденный Постановлением Правительства Российской Федерации от 17 июля 1995 г. №714 // Собрание законодательства Российской Федерации. - 1995. - №30.
11. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Под ред. Б.В. Волженкина. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, p.288-289.
12. Касьяник А. Объективная сторона выманивания кредита или дотаций // Судовы весник. - 2002. - №2. - P.25.
13. Уголовный кодекс Республики Казахстан / Под ред. И.И. Рогова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, p.220-223.
14. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Под ред. А.И. Лукашова и Э.А. Саркисовой. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
15. Prodan S. Răspunderea penală pentru infracțiunile legate de creditare în legislațiile unor state ex-sovietice // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.4. - P.23-26.
16. Уголовный кодекс Грузии / Под ред. З.К. Бигвавы. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.

17. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / Под ред. Я.И. Ясаева. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
18. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Под ред. И.М. Рагимова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
19. Уголовный кодекс Эстонской Республики / Под ред. В.В. Запевалова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
20. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / Под ред. М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова и З.Х. Гулямова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
21. Уголовный кодекс Республики Польша / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
22. Уголовный кодекс Германии / Под ред. Д.А. Шестакова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
23. Дементьева Е.Е. Экономическая преступность и борьба с ней в странах с развитой рыночной экономикой. - Москва, 1992, p.19.
24. Сапожков А.А. Кредитные преступления. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.190-191.
25. Уголовный кодекс Франции / Под ред. Н.Е. Крыловой, Ю.Н. Головки. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
26. Miculeț L. Reglementarea juridică a răspunderii pentru infracțiunile economice și corupție în SUA și Republica Moldova: studiu comparat. - Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2005, p.63.
27. Примерный уголовный кодекс (США) / Под ред. Б.Е. Никифорова. - Москва, 1969.
28. Miculeț L. Reglementarea juridică a răspunderii pentru infracțiunile economice și corupție în SUA și Republica Moldova: studiu comparat, p.81.
29. Programul de acțiuni a Guvernului Republicii Moldova pe anii 2005-2009 „Modernizarea țării – bunăstarea popoului” // [http://e-gov.moldova.md/moldova\(test\)](http://e-gov.moldova.md/moldova(test))

Prezentat la 15.03.2007

REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII PENALE PENTRU MONOPOLISMUL INFRAȚIONAL ÎN ȚĂRILE DIN SPAȚIUL CSI

Sorin TIMOFEI

Catedra Drept Penal și Criminologie

The article represents a study on the settlement of penal responsibility for the criminal monopolism in the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS). The penal laws of the post-Soviet countries can be grouped in two categories, if taking into consideration the formation method of the incriminations regarding the criminal monopolism. The penal norms regarding the mentioned offence, belonging to the legislative systems of Republic of Moldova, the Russian Federation, Azerbaijan Republic, Tajikistan Republic, Kazakhstan Republic, Kyrgyz Republic and Republic of Georgia, have major similarities and are created according to the example of art.265 "Monopolist actions and competition limitation" of the Model-Criminal Code of CIS. The second category is represented by the penal laws of Republic Belarus, Republic Uzbekistan and the Ukraine, which have a different inspiration, than the Model-Criminal Code of CIS. The author compares the stipulations of our Criminal Code with the Model-Criminal Code of CIS and the Criminal Codes of the CIS member states.

Statele care s-au format în urma destrămării Uniunii Sovietice sunt în plin proces de reformare a tuturor ramurilor legislației, inclusiv a legislației penale. În toate aceste țări își consolidează pozițiile economia de piață, ceea ce nu poate să nu determine abordări similare față de reformarea legislației. Nu putem face abstracție „nici de școala de drept comună de care aparțin cei care au elaborat Codurile penale ale noilor state independente, nici de unitatea tradițiilor juridice care s-au cristalizat pe parcursul câtorva decenii de coexistență în cadrul aceluiași stat” [1]. Totodată, statele post-sovietice se află la etape deferite de promovare a reformelor structurale în domeniul dreptului penal. Urmare a acestei împrejurări o reprezintă specificitatea mai mult sau mai puțin pronunțată a Codurilor penale ale noilor state independente.

În funcție de modul de construire a incriminărilor privitoare la monopolismul infrațional, legile penale ale statelor postsovietice pot fi grupate în două categorii. Din prima categorie fac parte Codurile penale ale Republicii Moldova, Federației Ruse, Republicii Azerbaidjan, Republicii Tadjikistan, Republicii Kazahstan, Republicii Kârgâze și Republicii Georgia. Normele penale vizând monopolismul infrațional, aparținând de sistemele legislative ale acestor țări, prezintă similitudini majore și sunt create după exemplul art.265 „Acțiunile monopoliste și limitarea concurenței” din Codul penal-model al CSI [2]. Cea de-a doua categorie este reprezentată de legile penale ale Republicii Belarus, Republicii Uzbekistan și Ucrainei. Aceste legi penale au ca numitor comun faptul că normele penale privind monopolismul infrațional nu au fost construite după calapodul Codului penal-model al CSI, fiind de altă inspirație.

Toate țările nominalizate mai sus sunt membre ale Comunității Statelor Independente. La Adunarea Interparlamentară a CSI aceste țări elaborează de comun acord acte normative care sunt recomandate spre adoptare statelor-membre ale CSI. O asemenea activitate de creație normativă exercită o anumită influență asupra formării legislației acestor state.

Codul penal-model al CSI a fost adoptat la 17.02.1996. Art.265, consacrat faptei de acțiuni monopoliste și restrângere a concurenței, este plasat în șirul faptelor contra ordinii de exercitare a activității de întreprinzător și a altei activități economice din acest act normativ. Deci, comportă practic aceeași identitate generică ca și art.246 „Limitarea concurenței libere” din Capitolul X „Infrațiuni economice” al Părții Speciale din Codul penal al Republicii Moldova.

Deși prezintă mai multe similarități, art.246 CP RM și art.265 din Codul penal-model al CSI se caracterizează și prin suficiente diferențe. Astfel, ca și în art.246 CP RM, în norma corespondentă din Codul penal-model al CSI se stabilește răspunderea pentru limitarea concurenței libere prin încheierea unui acord ilegal care prevede divizarea pieței, limitarea accesului la piață, înlăturarea de pe piață a altor agenți economici, majorarea sau menținerea prețurilor unice. Însa, spre deosebire de art.246 CP RM, art.265 al Codul penal-model al CSI incriminează și menținerea sau majorarea prețurilor ridicate de monopol ori a prețurilor scăzute de monopol.

Între timp, conform Legii Republicii Moldova cu privire la protecția concurenței, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 30.06.2000 [3], stabilirea unor prețuri monopoliste joase (dumping), precum și stabilirea unor prețuri monopoliste ridicate (ca manifestări ale abuzului de situația dominată pe piață), sunt diferențiate de acordurile anticoncurență dintre agenții economici, îndreptate spre diviziunea pieței, limitarea accesului la piață al altor agenți economici, majorarea sau menținerea prețurilor unice. Această diferențiere este

realizată și în doctrina juridică: „Concepțiile dualiste definesc practicile monopoliste nu prin note distinctive comune, ci prin enumerarea celor doi poli componenți: pe de o parte, înțelegerile condamnabile intervenite între agenții economici, iar, pe de altă parte, abuzul acestora sau a unuia dintre ei pe piața relevantă” [4].

Faptul că, de exemplu, stabilirea unor prețuri monopoliste joase (dumping) are un grad prejudiciabil comparabil cu cel al înțelegerilor condamnabile intervenite între agenții economici îl denotă prevederea de la alin.(5) art.5 al Legii Republicii Moldova privind măsurile antidumping, compensatorii și de salvagardare, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 17.02.2000: „În baza tuturor probelor prezentate în legătură cu alin.(1), se va demonstra că importurile de dumping cauzează prejudicii în sensul prezentei legi. Aceasta înseamnă, în special, o demonstrare a faptului că volumul importului și/sau nivelurile de prețuri, determinate conform alin.(2), au un impact negativ asupra ramurii industriei naționale, precum acesta este evaluat la alin.(4), și că proporțiile acestui impact permit clasificarea lui drept prejudiciu grav (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [5]. Această determinantă este suficientă pentru a atribui relevanță penală faptei de stabilire a unor prețuri monopoliste joase (dumping) (ca și faptei de stabilire a unor prețuri monopoliste ridicate, întrucât fapta infracțională „este periculoasă pentru valorile sociale și tocmai acest caracter socialmente periculos justifică prevederea în legea penală și deci incriminarea ca infracțiune a unei asemenea fapte” [6].

În concluzie, în art.246 CP RM trebuie incriminată atât faptă de stabilire a unor prețuri monopoliste joase (dumping), cât și fapta de stabilire a unor prețuri monopoliste ridicate.

În art.265 din Codul penal-modul al CSI se recomandă ca, în funcție de caracterul și gradul prejudiciabil, săvârșirea de acțiuni monopoliste și de limitare a concurenței să fie considerată infracțiune mai puțin gravă. Infracțiunea, prevăzută la art.246 CP RM, este o infracțiune mai puțin gravă. Cu toate acestea, caracterul și gradul prejudiciabil al celor două infracțiuni confruntate nu au aceeași configurație. Or, aplicarea violenței, ca acțiune adiacentă, este specificată în varianta-tip a infracțiunii de limitare a concurenței libere (art.246 CP RM). În contrast, în ipoteza faptei incriminate la art.265 din Codul penal-model al CSI, aplicarea violenței (ca și: amenințarea aplicării violenței; deteriorarea sau distrugerea bunurilor străine ori amenințarea cu deteriorarea sau distrugerea acestora; folosirea situației de serviciu; săvârșirea faptei de către un grup organizat) ține de varianta agravată a infracțiunii. Mai mult, în această variantă se recomandă ca infracțiunea de acțiuni monopoliste și limitare a concurenței să fie considerată infracțiune gravă.

Legiuitorul moldovean nu prevede circumstanțe agravante pentru infracțiunea de limitare a concurenței. De aceea, limitarea concurenței libere – presupunând aplicarea violenței, deteriorarea sau distrugerea bunurilor străine ori amenințarea cu deteriorarea sau distrugerea acestora, folosirea situației de serviciu sau săvârșirea infracțiunii de către un grup organizat – nu este sancționată în contextul legii penale autohtone. Este susceptibilă de sancționare numai limitarea concurenței libere, presupunând aplicarea violenței.

În concluzie, aria de aplicare a art.246 CP RM este semnificativ mai redusă în raport cu aria de aplicare a art.265 din Codul penal-model al CSI.

Codul penal al Federației Ruse a fost adoptat de către Duma de Stat la 24.05.1996 și aprobat de către Consiliul Federației la 5.06.1996 [7]. Art.178 „Neadmiterea, limitarea sau înlăturarea concurenței” este plasat în Capitolul 22 „Infracțiuni în sfera activității economice” al acestui act legislativ. Conform normei date, se stabilește răspunderea pentru: 1) stabilirea unor prețuri monopoliste ridicate; 2) stabilirea unor prețuri monopoliste joase; 3) menținerea unor prețuri monopoliste ridicate; 4) menținerea unor prețuri monopoliste joase; 5) diviziunea pieței; 6) limitarea accesului la piață; 7) înlăturarea de pe piață a altor agenți economici; 8) stabilirea prețurilor unice; 9) menținerea prețurilor unice.

Astfel, se reproduce practic dispoziția art.265 din Codul penal-model al CSI. Totuși, spre deosebire de fapta incriminată la art.265 din Codul penal-model al CSI (și spre deosebire de infracțiunea prevăzută la art.246 CP RM), faptă incriminată la art.178 CP FR presupune cauzarea unor daune în proporții mari (adică daune care să depășească suma de 1 mln. de ruble, conform notei la art.178 CP FR). Așadar, în contextul legii penale a Federației Ruse, mărimea prejudiciului produs prin infracțiune este criteriul de disociere dintre penal și nepenal. În opoziție, în conjunctura legii penale autohtone, aplicarea sau neaplicarea violenței joacă rolul unui asemenea criteriu.

Ca și în cazul art.246 CP RM, cel mai mare dezavantaj al art.178 CP FR constă în aceea că modalitățile normative ale faptei incriminate au fost selectate accidental din mulțimea de modalități ale activității autorităților administrației publice de limitare a concurenței. În art.5,6,10 și 11 din Legea Federației Ruse cu privire la protecția concurenței din 2006 [8] sunt enumerate aproximativ 30 de modalități ale activității monopoliste și ale activității autorităților administrației publice de limitare a concurenței (pentru comparație, în Legea Republicii Moldova cu privire la protecția concurenței numărul acestor modalități este de aproximativ 40). De ce atunci în legea penală a Federației Ruse sunt specificate doar nouă din aceste modalități, iar în legea penală autohtonă sunt menționate numai șapte din acestea? Și, mai ales, de ce anume acestea nouă (de ce anume

acestea șapte)? Să fie oare mai periclitante, pentru ordinea de drept, stabilirea (menținerea) unor prețuri monopoliste joase sau stabilirea (menținerea) unor prețuri monopoliste ridicate în raport cu:

- impunerea contragentului la condiții intenționat nefavorabile lui sau la condiții care nu fac obiectul contractului;
- constrângerea contragentului de a încheia contract doar cu condiția de a procura (a vinde) alte mărfuri sau cu condiția de a renunța la procurarea de mărfuri de la alți agenți economici, sau de a vinde mărfuri către alți agenți economici sau consumatori;
- aplicarea față de contragent a unor măsuri discriminatorii care l-ar plasa într-o situație nefavorabilă în raport cu alți agenți economici;
- stabilirea unor restricții la prețurile de revânzare a mărfurilor;
- alte modalități ale activității monopoliste sau ale activității administrației publice de limitare a concurenței, prevăzute de Legea Federației Ruse cu privire la protecția concurenței și de Legea Republicii Moldova cu privire la protecția concurenței?

În mod vădit, răspunsul la această întrebare este negativ. De aceea, nu este necesară concretizarea privind modalitățile sub care se prezintă infracțiunea de neadmitere, limitare sau înlăturare a concurenței (art.178 CP FR). Așa cum nu este necesară nici specificarea modalităților în dispoziția art.246 CP RM. Oricare faptă de neadmitere, limitare sau înlăturare a concurenței (oricare faptă de limitare a concurenței libere), indiferent de modalitatea pe care o adoptă, trebuie să intre în vizorul legii penale. Bineînțeles, dacă este săvârșită în condiții care îi imprimă relevanță penală: producerea de daune în proporții mari – în cazul legii penale a Federației Ruse; aplicarea violenței – în cazul legii penale a Republicii Moldova.

În Codul penal al Republicii Kazahstan, adoptat la 16.07.1997 și intrat în vigoare la 01.01.1998 [9], răspunderea pentru acțiunile monopoliste și limitarea concurenței este stabilită în art.196. Acest articol este plasat în Capitolul șapte al Părții Speciale, având titulatura „Infracțiuni în sfera activității economice”.

În comparație cu art.246 CP RM, art.196 CP RK prezintă următoarele deosebiri:

- 1) prevede răspunderea și pentru stabilirea sau menținerea prețurilor monopoliste ridicate ori a prețurilor monopoliste joase;
- 2) producerea daunelor în proporții mari este obligatorie pentru calificarea infracțiunii corespunzătoare;
- 3) nominalizează victimele (subiecții pasivi) ai infracțiunii: cetățeanul, organizația sau statul;
- 4) include alineatele (2) și (3) în care se consemnează următoarele circumstanțe agravante:
  - repetarea infracțiunii;
  - săvârșirea infracțiunii de un grup de persoane în baza unei înțelegeri prealabile ori de un grup organizat;
  - folosirea situației de serviciu;
  - aplicarea violenței sau amenințarea cu violența, distrugerea sau deteriorarea bunurilor străine ori amenințarea cu distrugerea sau deteriorarea bunurilor străine, dacă lipsesc semnele șantajului.

În acest fel, se poate observa că, în condițiile legii penale kazahă, potențialul diferențierii răspunderii penale este considerabil mai mare decât în cazul legii penale autohtone. În raport cu infracțiunea prevăzută la art.246 CP RM, vor putea fi luate în considerație doar ca circumstanțe agravante influențând asupra gradării pedepsei:

- provocarea prin infracțiune a unor urmări grave (lit.b) alin.(1) art.77 CP RM);
- săvârșirea infracțiunii prin orice formă de participare (lit.c) alin.(1) art.77 CP RM);
- săvârșirea infracțiunii cu folosirea încrederii acordate (lit.n) alin.(1) art.77 CP RM).

Codul penal al Republicii Tadjikistan a fost adoptat la 21.05.1998 și a intrat în vigoare la 01.09.1998 [10]. Din Capitolul 26 al acestui act legislativ, intitulat „Infracțiuni în sfera activității economice”, face parte art.237 „Acțiuni monopoliste și concurența limitată”. Oarecum disonant față de modelele legislative examinate până acum se prezintă sintagma „concurența limitată” din denumirea art.237 CP RT. Astfel, se pune accentul pe rezultatul infracțional, nu pe factorul infracțional (care e desemnat prin formula „limitarea concurenței” în Codurile penale al Federației Ruse și al Republicii Kazahstan).

Cu toate acestea, conținutul juridic al infracțiunii prevăzute la art.237 CP RT comportă mai multe similitudini decât deosebiri, în comparație cu conținutul juridic al faptelor corespondente din legile penale rusă și kazahă. Astfel, în conformitate cu art.237 CP RT, se prevede răspunderea pentru acțiunile monopoliste, săvârșite pe calea stabilirii unor prețuri monopoliste ridicate sau a unor prețuri monopoliste joase, precum și pentru limitarea concurenței pe calea limitării accesului la piață, înlăturării de pe piață a altor agenți economici, stabilirii sau menținerii prețurilor unice.

Ca și în cazul infracțiunii prevăzute la art.246 CP RM, nu este obligatorie producerea daunelor în proporții mari. Dar nu se cere nici aplicarea violenței pe post de acțiune adiacentă, spre deosebire de art.246 CP RM (ce-i drept, aplicarea violenței apare ca circumstanță agravantă prevăzută la lit.a) alin.(3) art.237 CP RT).

La alin.(2) și (3) art.237 CP RT sunt prevăzute următoarele circumstanțe agravante ale acțiunilor monopoliste și concurenței limitate:

- repetarea infracțiunii;
- săvârșirea infracțiunii de către un grup de persoane în baza înțelegerii prealabile;
- aplicarea violenței sau amenințarea cu aplicarea violenței;
- distrugerea sau deteriorarea bunurilor străine sau amenințarea cu distrugerea sau deteriorarea bunurilor străine, lipsind semnele șantajului;
- folosirea situației de serviciu;
- săvârșirea infracțiunii de un grup organizat.

Cu alte cuvinte, circumstanțele agravante sunt descrise exact ca în legea penală kazahă. Însă, repartizarea acestora în alineatele normei penale diferă. Astfel, de exemplu, conform poziției legiuitorului kazah, circumstanțele agravante „repetarea infracțiunii” și „săvârșirea infracțiunii de un grup organizat”, precum și „folosirea situației de serviciu” au același grad prejudiciabil, fiind specificate în același alineat – alin.(2) art.196 CP RK. În contrast, legiuitorul tadjik a decis că circumstanța agravantă „repetarea infracțiunii” are un grad prejudiciabil comparativ mai redus decât agravantele „săvârșirea infracțiunii de un grup organizat” și „folosirea situației de serviciu”, repartizându-le la alineate diferite ale art.237 CP RT. Această diferență de poziții este firească, dacă vom lua în considerație specificul situației criminogene în fiecare din cele două țări.

Codul penal al Armeniei a fost adoptat la 18.04.2003 [11]. Art.195 „Practica anticoncurențială ilegală” este inclus în Capitolul 22 „Infracțiuni împotriva activității economice” din acest act legislativ.

În conformitate cu art.195 CPA, se stabilește răspunderea penală pentru majorarea, reducerea sau menținerea artificială a prețurilor monopoliste ilegale ori pentru limitarea concurenței pe calea unui acord prealabil sau a unor înțelegeri concertate, îndreptate spre divizarea pieței după criteriile teritoriale, împiedicarea accesului pe piață al altor agenți economici, înlăturarea de pe piață a altor agenți economici, stabilirea sau menținerea unor prețuri discriminatorii.

Astfel, în locul formulei „stabilirea sau menținerea prețurilor monopoliste ridicate ori a prețurilor monopoliste joase” (utilizată în legile penale examinate anterior), legiuitorul armean preferă o locuțiune având o arie de incidență mai vastă – „majorarea, reducerea sau menținerea artificială a prețurilor monopoliste ilegale”.

Spre deosebire de art.246 CP RM (în care este folosită sintagma „acord ilegal”), în art.195 CPA se utilizează expresia „acord prealabil sau înțelegere concertată”. În acest plan, reglementarea privind practica anticoncurențială ilegală din Codul penal al Armeniei are o sferă de acoperire mai mare decât reglementarea corespondentă din legislația penală autohtonă. Aceasta deoarece „practicile concertate exclud prin ipoteză acordul propriu-zis ca fundament al comportamentului analog pe piața relevantă” [12].

La alin.(2) art.195 CPA se prevăd circumstanțele agravante ale infracțiunii de practică anticoncurențială ilegală. Spre deosebire de modelele legislative analizate *supra*, incriminarea din legea penală armeană nu conține agravantele „repetarea infracțiunii” și „săvârșirea infracțiunii de un grup de persoane în baza înțelegerii prealabile”.

Art.228 „Constrângerea la acțiunile anticoncurențiale concertate” din Codul penal al Ucrainei, adoptat la 05.04.2001 și intrat în vigoare la 01.09.2001 [13], nu are drept calapod art.265 din Codul penal-model al CSI (spre deosebire de legile penale examinate anterior). Art.228 CPU este plasat în Titlul VII „Infracțiuni în sfera activității economice” al Părții Speciale.

Astfel, potrivit art.228 CPU, se stabilește răspunderea pentru constrângerea la acțiunile anticoncurențiale concertate, interzise de Legea Ucrainei cu privire la protecția concurenței economice, săvârșite prin aplicarea violenței sau cu cauzarea unui prejudiciu patrimonial, ori prin amenințarea cu aplicarea violenței sau cu cauzarea unui prejudiciu patrimonial.

În conformitate cu prevederile Legii Ucrainei cu privire la protecția concurenței economice din 11.01.2001 [14], prin „acțiuni anticoncurențiale concertate” se are în vedere: acordul comun privind majorarea sau menținerea artificială a prețurilor sau tarifelor monopoliste; repartizarea piețelor de valorificare a mărfurilor și serviciilor; limitarea artificială a potențialului concurențial al altor participanți la relațiile de piață etc.

Maniera de descriere a conținutului juridic al monopolismului infracțional, adoptată de legiuitorul ucrainean, este preferabilă în comparație cu toate celelalte modele de elevație legislativă analizate până acum. Or, în locul unui derapaj spre cazuistică și al unei selecții accidentale a modalităților activității monopoliste și ale activității autorităților administrației publice de limitare a concurenței (modalități presupunând relevanță penală), s-a ales să se facă trimitere la prevederile Legii Ucrainei cu privire la protecția concurenței economice. Astfel, s-au respectat principiile consecvenței și echilibrului între reglementările concurente. Mergându-se pe ideea că toate actele normative sunt elemente ale sistemului normativ, s-a respectat regula că terminologia utilizată este constantă și uniformă atât în actul elaborat, cât și în toate celelalte acte normative. În mod regretabil, în

cazul art.246 CP RM, aceste principii și reguli nu se respectă. În genere, analizând corelația dintre normele extrapenale de referință și normele penale din Capitolul X „Infrațiuni economice” al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova, ajungem la concluzia că există o ruptură de ordin conceptual între cele două categorii de norme. Ceea ce nu poate să nu se repercuteze nefast asupra eficienței aplicării legii penale autohtone.

Conform alin.(2) art.228 CPU, răspunderea pentru constrângerea la acțiunile anticoncurențiale concertate se agravează, dacă acestea sunt săvârșite de un grup organizat sau de o persoană anterior condamnată pentru o infracțiune similară.

Cât privește ultima agravantă, aceasta nu poate constitui un exemplu demn de recepționare. Or, conform Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale”, nr.17 din 19.06.2000 [15], instanțele judecătorești sunt atenționate că astfel de agravantă ca „săvârșirea infracțiunii de către o persoană condamnată anterior pentru aceeași infracțiune” contravine art.4 din Protocolul nr.7 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, urmând a fi luată în considerație doar la individualizarea pedepsei și la stabilirea regimului coloniei de executare a pedepsei privative de libertate.

În Codul penal al Republicii Uzbekistan, intrat în vigoare la 01.04.1995 [16], răspunderea pentru monopolismul infracțional se prevede în cadrul Capitolului 12 „Infrațiuni împotriva bazelor economiei” din Partea Specială. Astfel, în art.183 CP RU, având denumirea „Violarea legislației antimonopol”, sunt incriminate – la alineatele (1) și (2) – două fapte distincte: neprezentarea informației organului de stat de reglementare antimonopolistă sau prezentarea acestuia a unor informații cu bună-știință false, săvârșită după aplicarea sancțiunilor administrative pentru aceeași faptă (alineatul (1)); eschivarea de la executarea sau neexecutarea la timp a dispozițiilor organului de stat de reglementare antimonopolistă, privind încetarea încălcărilor, restabilirea situației inițiale, rezilierea sau modificarea contractelor etc., săvârșită după aplicarea sancțiunilor administrative pentru aceeași faptă (alineatul (2)).

De menționat că, în Republica Moldova, pentru fapte similare răspunderea se prevede în cadrul Codului cu privire la contravențiile administrative, anume: în art.174¹⁴ „Eschivarea de la executare sau neexecutarea la timp a dispozițiilor organului de stat de reglementare antimonopolistă, neprezentarea informației sau prezentarea unei informații vădit neveridice (false) acestui organ”.

În context, trebuie de menționat că în legea penală autohtonă este inaplicabilă circumstanța agravantă „săvârșirea infracțiunii după aplicarea sancțiunilor administrative pentru aceeași faptă”. Motivele acestei neaplicări sunt aceleași ca și în cazul agravantei „săvârșirea infracțiunii de către o persoană condamnată anterior pentru aceeași infracțiune”.

Referințe:

1. Волженкин Б.В. Новый Уголовный кодекс Республики Казахстан // Правоведение. - 1996. - №1. - С.142-151.
2. Модельный Уголовный кодекс для государств – участников СНГ // Правоведение. - 1996. - №1. - С.92-141.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.166-168.
4. Azema J. Le droit francais de la concurrence. - Paris, 1989, p.299.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2001. - Nr.5-7.
6. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: ALL, 1997, p.149-150.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации. - Москва: Проспект, 1999.
8. Федеральный закон о защите конкуренции от 8 июля 2006 г. // base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc; base=LAW; n=61763
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан / Под ред. И.И. Рогова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
10. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / Под ред. А.В. Федорова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
11. Уголовный кодекс Республики Армения // www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus
12. Сăpățină О. Dreptul concurenței comerciale. Concurența patologică. Monopolismul. - București: Lumina Lex, 1993, p.46.
13. Уголовный кодекс Украины / Под ред. В.Я. Таця и В.В. Сташиса. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
14. Закон України про захист економічної конкуренції від 11.01.2001 // Відомості Верховної Ради. - 2001. - №12.
15. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974 - iulie 2002). - Chișinău, 2002, p.18-20.
16. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / Под Ред. М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.

Prezentat la 12.03.2007

CONSIMȚĂMÂNTUL VICTIMEI ÎN DREPTUL PENAL

Mihaela VIDAICU

Catedra Drept Penal și Criminologie

The consent of the victim in criminal law is a very discussed subject around the world. The influence of such circumstance can change the legal assessment of the crime and the proportions of the punishment. In fact, the analysis of this legal institution is done according to many aspects and with taking into consideration the peculiarities of national legislations. There are different provisions regarding the consent of the victim in the criminal codes of different countries. Some of them provide the consent of the victim in the general part of the Criminal Code, as a cause that excludes the criminal character of the offence. Others provide the consent of the victim in a special part of the Criminal Code and just for some specific offences. There are some countries, like Republic of Moldova, that do not have any legal stipulations regarding this problem, but for some offences provided in their Criminal Codes, the consent of the victim is considered to be an important sign. That is why it is necessary to study and to research this subject for deriving adequate and correct conclusions, important for the elaboration of suitable rules and conditions regarding the consent of the victim in criminal law.

Consimțământul victimei reprezintă un subiect destul de discutabil în teoria dreptului penal, datorită specificului său și influenței lui asupra activității infracționale. Luând în considerație particularitățile acestuia, legislația penală a diferitelor state îl tratează în mod diferit, raportându-l la anumite componente de infracțiuni sau reglementând doar unele aspecte generale privind condițiile aplicării lui. Există însă diferite modalități de interpretare a influenței consimțământului victimei la calificarea infracțiunii: fie acesta este obligatoriu pentru existența componentei de infracțiune, fie prezența lui atrage excluderea caracterului penal al faptei, în dependență de prevederile legale în acest sens. Legislația penală a Republicii Moldova nu prevede drept cauză care înlătură caracterul penal al faptei consimțământul victimei, iar pentru unele componente de infracțiuni, prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova, acesta constituie un semn al infracțiunii.

Consimțământul victimei, ca o cauză justificativă, apare încă din dreptul roman. După Ulpian, *volenti non fit injuria: nulla injuria est quae in volentem fiat* (nici o nedreptate nu i se poate face aceluia care voiește fapta). În concepția jurisconșulților romani, consimțământul victimei era interpretat extrem de larg, putând să justifice orice faptă contra celui care a consimțit, susținându-se că fiecare cetățean are dreptul să dispună liber de persoana sa (inclusiv asupra vieții, integrității corporale etc.). În aceeași viziune, juriștii care s-au situat pe pozițiile dreptului natural (Feuerbach, Kleinschred ș.a.) considerau că infracțiunea fiind o încălcare a unui drept subiectiv, nu ar fi de conceput să existe fapta penală dacă persoana vătămată și-a dat consimțământul, declarându-se de acord să renunțe la ocrotirea dreptului. Dimpotrivă, școala istorică a dreptului (Kostlin, Berner, Abegg, Halschner) a susținut ideea că o persoană poate consimți la o acțiune în limitele drepturilor de a dispune de bunuri juridice, consimțământul fiind privit ca expresie a voinței indivizilor, și nu ca o negare a voinței generale. Tot astfel, școala sociologică a dreptului consideră că o faptă este incriminată în interesul individului, astfel că aceasta ar putea consimți în cazul lipsei de interes al statului în raport cu unele valori sociale. Această lipsă de interes putea justifica chiar abandonarea propriei vieți (Kessler, Pfersdorff, Graf Zu Dohna). În doctrina penală modernă, consimțământul victimei, ca o cauză justificativă, a fost considerat de unii autori drept o tranzacție privată autorizată de lege (*negozia giuridico*), susținându-se că este vorba de o manifestare de voință îndreptată spre a produce consecințe juridice în dreptul penal [1].

La sfârșitul sec. XVIII în știința rusă (în doctrină și în coduri) influența consimțământului victimei la pedepsirea vinovatului se examina fără a se atrage atenție la motivul de care se conducea persoana care atenta la drepturile cuiva cu acordul posesorului lor. Unii susțineau ca nu este nevoie de consimțământul victimei, ci de rugămintea insistenta a jertfei, alții discutau despre faptul care drepturi sunt alienabile și care nu, adică se avea în vedere în exclusivitate latura obiectiva a infracțiunii, iar despre motiv, după cum menționa unul dintre savanții acelor timpuri M.P. Ciubinski, își aminteau doar ca excepție. Mai mult chiar, aceasta se făcea, de obicei, când se aduceau exemple pentru a se dovedi necesitatea micșorării pedepsei în cazul existenței unor sau altor motive, dacă nu putea avea loc liberarea completă de pedeapsă.

La rândul său, Enrico Ferri în cartea sa *Omicidio-suicidio* scria: „Eu apar în egală măsură cu dreptul omului la emigrare și dreptul său de a se omorî (ce este permis, în sfârșit, și de teoria clasică, după câteva veacuri de ripostări) și, implicit, și dreptul de a împuternici o altă persoană la acordarea ajutorului la suicid. Împărțirea

drepturilor în inalienabile și înnăscute, pe de o parte, și în alienabile și dobândite, pe de altă parte, este strict metafizică. De aceea, pledez pentru nepedepsirea celui care ajută pe cineva la suicid sau ucide o persoană care și-a dat acordul să moară, deoarece vinovatul a fost condus în acțiunile sale de motive de ordin social (milă, dragoste etc). Dacă, dimpotrivă, el a fost determinat de motive antisociale (ură, invidie, minciună), atunci el este considerat un infractor obișnuit și trebuie tratat ca atare” [2].

După părerea juriștilor francezi G. Levasseur, A. Chavanne, J. Montreuil, consimțământul victimei nu poate îndreptăți pricinuirea daunei: „Fapta infracțională – menționează autorii – este urmărită de societate datorită faptului că ea încalcă relațiile sociale. Evaluarea unor astfel de încălcări aparține autorităților publice și nu unor persoane particulare. De exemplu, dacă un industriaș le plătește muncitorilor săi un salariu mai mic decât cel prevăzut de lege, chiar pentru a evita șomajul (și cu acordul muncitorilor), această faptă se pedepsește penal.... În cazul de față are loc elementul neîndreptățirii faptei de o altă lege”. O poziție similară are și un alt jurist francez, profesorul J. Pradel: „În realitate – scrie el – consimțământul victimei nu constituie un factor de îndreptățire și nu înlătură, deci, caracterul delictual al faptei infracționale. Represia ... are ca scop garantarea satisfacerii interesului social, și nu a intereselor particulare. Ea nu putea fi plasată în dependență de voința individuală” [3].

Observăm că, de fapt, consimțământului victimei în dreptul penal este privit diferit, în dependență de mai multe circumstanțe, fie că existența lui este apreciată datorită faptului că o infracțiune comisă cu acordul victimei își pierde din gradul său prejudiciabil și înlătură caracterul penal al faptei, fiind o manifestare liberă de voință, fie că necesitatea lui este neglijată, considerându-se că existența consimțământului victimei nu este suficientă pentru a îndreptăți un comportament sau altul și reprezintă, de fapt, o atentare asupra unor valori sociale protejate de lege.

Cu toate acestea, în legislația diferitelor state s-a încercat de a i se atribui consimțământului victimei un statut special, luându-se în considerație situațiile de fapt și împrejurările în care acesta ar putea apărea. Analizând în retrospectivă istorică reglementarea juridico-penală a consimțământului victimei, observăm că, de fapt, prevederi legale referitoare la această instituție penală sunt destul de puține, iar cele care au existat se atribuie doar unor categorii de infracțiuni; în același timp, se puteau contura unele opinii în favoarea recunoașterii consimțământului victimei drept cauză care ar înlătura caracterul penal al faptei. Astfel, din codurile germane ale secolului XIX prevederi speciale cu privire la acest subiect existau doar în Codul Bavariei din 1813 și în Codul Austriei din 1852, în alte coduri particulare, fără să se facă vreo referire la importanța consimțământului în Partea Generală, amintindu-se doar de omorul cu consimțământul victimei. Din Codul Prusiei din 1851 și din cel al Bavariei din 1861 au fost excluse și aceste prevederi, cu toate ca practica prusiacă (hotărârile tribunalului berlinez din 18 aprilie 1853 și din 21 mai 1860), care a provocat critici unanime ale criminaliștilor germani, a explicat o asemenea egalare a omorului cu consimțământul victimei cu omorul simplu. Codul german conține prevederi speciale numai cu privire la omor (§216), stabilind pentru aceste cazuri micșorarea esențială a pedepsei – închisoare de la 3 la 5 ani, dar nu face nici o mențiune cu privire la importanța consimțământului în cazul altor fapte, ceea ce a provocat divergențe esențiale în practică și în literatură, îndeosebi cu privire la vătămrile corporale. Codurile ungar (§282) și olandez (§293), precum și proiectele elvețiene și norvegiene la fel conțin prevederi speciale cu privire la omorul cu consimțământul victimei, dar codurile francez, belgian și italian nu se referă la consimțământ și la grupul infracțiunilor contra vieții. Însă, Curtea de Casație franceză a explicat această lacună în sensul că persoana care atentează la viață, chiar și cu consimțământul victimei, acționează cu intenție reală de omor și fapta lui conține toate elementele necesare pentru componența legală de meurtre sau assassinat, așa că consimțământul victimei, potrivit doctrinei Curții de Casație franceze, nu poate fi recunoscută nici ca *fait justificatif* și nici chiar ca *excuse legale* [4].

N.S. Taganțev menționează că Pravila din 1845 nu conținea nici în Partea Generală, nici în Partea Specială vreo prevedere specială despre influența consimțământului asupra răspunderii. Despre el nu se menționează nici în Partea Generală a Pravilei în vigoare, doar că în Capitolul „Infracțiuni contra vieții” este introdusă o prevedere specială (art.455) cu privire la micșorarea răspunderii pentru omorul comis la insistența victimei sau din milă față de ea. Cu toate acestea, în notele explicative se prevede următoarele: „Cu toate că Partea Generală nu se referă la consimțământul victimei ca la o cauză care exclude caracterul infracțional al faptei, o astfel de dezincriminare trebuie să fie recunoscută ca o regulă generală în cazul tuturor infracțiunilor, care atentează la drepturile persoanei – atât materiale, cât și personale, dacă însăși legea nu va prevedea excepția. Aceste excepții pot fi prevăzute în trei moduri: 1) sau prin indicarea directă de către lege că față de această

faptă infracțională nu se aplică regulile generale despre influența consimțământului victimei sau 2) prin recunoașterea pasibilității de pedeapsă a faptei care atentează la un interes privat cunoscut, chiar comisă de proprietar, ca, de exemplu, în cazul incendierii propriilor bunuri sau în cazul delapidării averii arestate, fie 3) prin prevederi referitoare la nepedepsirea sau la pedepsirea mai ușoară a câtorva cazuri iminente de fapte care atentează la un interes cu consimțământul victimei, prin care se stabilește neaplicarea unei asemenea pedepse la celelalte cazuri [5].

De fapt, prevederi similare se întrunesc și în legislațiile contemporane, păstrându-se aceleași particularități ale consimțământului victimei, însă determinarea locului acestuia în dreptul penal contemporan rămâne un subiect încă sensibil, datorită faptului că nu se poate stabili dacă acesta reprezintă o justificare în fața legii sau o modalitate de a se eschiva de la răspunderea penală pentru faptele comise intenționat.

Astfel, consimțământul victimei se prezintă a fi în unele țări un mijloc special de apărare a făptuitorului, o cauză justificativă care exclude caracterul penal al faptei, deci răspunderea penală poate fi invocată numai în anumite cazuri, cum sunt, de exemplu, tratamentul medical sau domeniul sportului. Consimțământul victimei nu este deci o circumstanță sau o justificare ce poate fi invocată în cazul comiterii oricăror infracțiuni. Unul dintre puținele acte care consacră acestui subiect o normă generală este Codul penal-Model al SUA, a cărui secțiune 2.11.(1) stabilește: „Dispoziții generale. Consimțământul victimei la comportamentul imputat constituie o infracțiune sau rezultatul acesteia, o apărare dacă un asemenea consimțământ exclude un element al infracțiunii sau previne cauzarea unei daune sau a unui rău pe care legea urmărește să-l prevină prin definirea infracțiunii”. Astfel, în jurisprudența SUA poate fi remarcat cazul *People versus Samuels* (1967), în care instanța de judecată a stabilit că consimțământul, în general, nu este un mijloc de apărare în cazul unui atac cu aplicarea loviturii, dar poate fi valabil în situațiile ce presupun un contact fizic ordinar sau vătămări caracteristice unor practici sportive, ca boxul, wrestlingul sau fotbalul. Acest subiect a primit o consacrare reușită în Codul penal al României, al cărui art.25 dispune că nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală săvârșită cu consimțământul victimei, dacă aceasta putea să dispună în mod legal de valoarea socială lezată sau pusă în pericol, dispoziție care însă este inaplicabilă în cazul infracțiunilor contra vieții [6].

Aceeași abordare o întâlnim și în legislația penală a Japoniei. Se consideră excludere a ilegalității în legătură cu consimțământul victimei în multe din infracțiunile contra patrimoniului, viol, pătrundere în locuință etc. Însă, în cazul omorului consimțământul victimei nu reprezintă un temei pentru excluderea ilegalității și, conform art.200 al Codului penal, constituie infracțiunea de omor cu consimțământul victimei. Legislația penală a Italiei conține unele prevederi similare. Liberarea de răspundere penală a persoanei, care a acționat cu consimțământul victimei, este posibilă doar în prezența anumitor condiții. În primul rând, victima poate să-și dea consimțământul la cauzarea unui prejudiciu dreptului său personal sau patrimonial pe care ea îl deține. Cu toate acestea, consimțământul la cauzarea prejudiciului poate fi dat numai în limitele prevăzute de lege pentru dispunerea de acest drept. În al doilea rând, victima trebuie să conștientizeze caracterul acțiunilor comise și să dorească săvârșirea acestora, adică să fie responsabilă. În al treilea rând, consimțământul victimei la cauzarea prejudiciului trebuie să fie dat până la comiterea acțiunii, și nu după [7].

În dreptul penal al statelor europene contemporane există norme ce stabilesc circumstanțele care formal întrunesc semnele infracțiunii stipulate în lege, nefiind prejudiciabile și pasibile de pedeapsa penală. Una dintre aceste circumstanțe în Codul penal al Italiei este și acordul persoanei, al cărei drept este încălcat, să aibă acest drept în bază legală (art.50). Victima poate să-și dea acordul la prejudicierea dreptului său – personal sau material – pe care ea într-adevăr îl deține. Legiuitorul italian a stabilit că liberarea de răspundere penală a persoanei care a acționat cu consimțământul victimei este posibilă doar cu îndeplinirea anumitor condiții:

- 1) victima trebuie să conștientizeze caracterul acțiunilor care vor fi comise și să dorească producerea lor, adică să fie responsabilă;
- 2) acordul victimei la comiterea infracțiunii trebuie să fie exprimat până la realizarea acesteia [8].

Cu toate acestea, acordul la provocarea unei daune poate fi dat doar în limitele prevăzute de lege cu privire la dispunerea de acel drept.

G.Antoniou consideră că există diferite soluții legislative în reglementarea consimțământului victimei. Unele legislații (de exemplu, Codul penal italian) prevăd în Partea Generală consimțământul ca o cauză generală de justificare; alte legislații (Codul penal german, spaniol) prevăd în Partea Specială (și numai în legătură cu categoria infracțiunilor contra integrității corporale) o dispoziție generală privind efectele și limitele consimțământului victimei ca o cauză justificativă; în sfârșit, sunt și legislații care nu cuprind o atare dispoziție cu

caracter general nici în Partea Generală a Codului și nici în Partea Specială, ci există numai unele prevederi risipite în cadrul diferitelor incriminări (consimțământul având funcția numai de element constitutiv al infracțiunii). Așa, de pildă, Codul penal francez cuprinde asemenea dispoziții în legătură cu fapta de a face experiențe asupra persoanei umane (art.223-8), întreruperea ilegală a sarcinii (art.223-10), prelevarea de celule, de țesuturi și de organe (art.511-5, 511-6, 511-2). Această situație se explică nu numai prin particularitățile firești ale fiecărei legislații naționale, dar și printr-o anumită ambiguitate ce stăruie asupra acestei instituții juridico-penale [9]. Aceeași abordare este caracteristică și legislației penale a Republicii Moldova, în ea consimțământul victimei nefiind prevăzut drept cauză care înlătură caracterul penal al faptei, dar reprezintă un semn constitutiv al unor componente de infracțiuni, fără însă a primi o consacrare separată în Partea Specială a Codului penal.

N.E. Crâlova menționează că, conform Codului penal în vigoare al Franței, consimțământul victimei la cauzarea daunei nu se atribuie la circumstanțele care exclud răspunderea penală. Cu toate acestea, specialiștii francezi deseori recunosc consimțământul victimei ca un „factor de îndreptățire” de rând cu legitima apărare, extrema necesitate, executarea ordinului unui organ de stat, oficial recunoscut și prevăzut de lege în calitate de cauze care exclud răspunderea penală [10].

I.Tahoviceanu menționează că nu este necesar să se confere consimțământului victimei caracterul unei cauze generale justificative, ci s-ar putea avea în vedere soluțiile instanțelor de la caz la caz. Autorul citează o soluție a Curții de Casație care, printr-o decizie din 6 noiembrie 1872, a hotărât că nu este valabil consimțământul la castrare, deoarece o astfel de faptă este imorală și contrară naturii. Tot astfel, doctrina franceză, în lipsa unei reglementări speciale privind consimțământul, se referă la jurisprudență. Astfel, instanțele franceze au decis că duelul constituie infracțiunea de asasinat (Curtea de Casație, decizia din 15 decembrie 1837), euthanasia activă (de ex., otrăvirea unei persoane muribunde) a fost considerată asasinat, eutanasia pasivă (medicul care nu acordă asistență bolnavului spre a-i grăbi moartea) a fost considerată numai în mod excepțional o cauză justificativă, și anume – în situația unui medic care nu a aplicat tratamentul necesar unei persoane bolnave ca urmare a refuzului încăpățânat și agresiv al bolnavului (Curtea Criminală, decizia din 5 ianuarie 1973), procurarea unei cantități de otrăvă unui sinucigaș a fost considerat omor prin otrăvire (Curtea Criminală, decizia din 8 iunie 1833). Autorii francezi F.Desportes, F. Le Gunehec admit însă că existența consimțământului în cazul infracțiunilor în care lipsa de consimțământ al victimei apare ca un element constitutiv al infracțiunii conduce la inexistența infracțiunii (de ex., în cazul infracțiunii de furt, celei de abuz de încredere, infracțiunii sexuale, infracțiunii privind intimitatea vieții private etc.) [11].

Analizând problema consimțământului victimei în dreptul penal, ar trebui să facem referire și la necesitatea, importanța și influența acestuia în cazul infracțiunii de eutanasiere, care a primit o consacrare legală în Codul penal al Republicii Moldova. Conform art.148 CP RM, lipsirea de viață a persoanei în legătură cu o maladie incurabilă sau cu caracterul insuportabil al suferințelor fizice, dacă a existat dorința victimei, sau în cazul minorilor, a rudelor acestora, constituie infracțiunea de lipsire de viață la dorința persoanei sau eutanasiere. Atitudinea diferitelor legislații și opiniile existente în literatura de specialitate vis-à-vis de acest subiect vin să susțină necesitatea tragerii la răspundere penală pentru infracțiunile contra vieții persoanei chiar în cazul prezenței consimțământului acesteia, datorită nu doar necesității de a proteja și a valorifica viața omului, dar și de a impune respectarea și menținerea acesteia în oricare condiții.

În legătură cu incriminarea omorului la rugămintea victimei, s-au purtat discuții și în doctrina penală burgheză, autorii împărțindu-se în două tabere: unii considerau că fapta nu poate fi incriminată, deoarece dreptul de a muri în acest fel este egal cu sinuciderea și, cum aceasta nu este incriminată, tot așa nici omorul la rugămintea nu poate fi sancționat; alții, dimpotrivă, erau de părere că omorul la rugămintea întrunește, înru-totul, trăsăturile omorului obișnuit, că consimțământul victimei nu produce nici un efect juridic. În dreptul penal socialist consimțământul victimei nu înlătura caracterul ilicit penal al omorului [12].

În §1.11 al Raportului consultativ al Comisiei juridice din Marea Britanie cu privire la consimțământul în dreptul penal, nr.139 din 1995, se menționează că, în genere, consimțământul persoanei vătămate nu oferă, în mod normal, o apărare de la judecarea pentru atacul care produce vătămări corporale sau alte vătămări mai serioase. De la acest principiu de bază common law practică o serie de excepții pentru a legitima cauzarea unor vătămări caracteristice unor sporturi și jocuri... Hazel Biggs menționează în continuare că nu există nici un motiv logic deosebit ca aceste practici să fie considerate excepții, cu atât mai mult că ele reprezintă comportamentul cu privire la care obiceiul și practica au un efect normalizator... Dacă toate aceste practici sunt

acceptate ca legale, pentru că ele sunt consensuale, obișnuite și cu riscuri acceptate, de ce ar trebui ca eutanasia și suicidul asistat să fie excluse din listă dacă au suport public suficient? [13]

Circumstanța, care în cazul de față atribuie omorului cu intenție un caracter atenuant, constă în faptul că el se comite în urma rugăminții stăruitoare și repetate a victimei. Pentru a se putea vorbi de rugămintea stăruitoare și repetată, este necesar ca victima, în mod liber și nesilit de infractor, să-i fi cerut acestuia suprimarea vieții sale. Nu va exista deci circumstanță atenuantă în cazul în care victima a fost adusă de infractor într-o stare disperată de a-i cere suprimarea vieții. Într-un astfel de caz, dacă omorul a avut loc, el va trebui calificat drept omor obișnuit [14].

În știința dreptului penal din Rusia și din alte state problema eutanasierii este deseori tratată prin prisma unui concept mai larg – consimțământul victimei la cauzarea daunei. Dreptul penal al Rusiei reiese din aceea că un asemenea consimțământ, potrivit regulii generale, nu ar trebui să fie tratat în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei. De aceea, poziția legislației penale a Federației Ruse în vigoare cu privire la eutanasia este clară: omor – lipsirea ilegală și intenționată de viață a altei persoane. Motivul de compătimire, indicat în lista circumstanțelor atenuante, prevăzute la art.61 din Codul penal al Federației Ruse, poate fi luat în considerație doar la stabilirea pedepsei vinovatului, dar nu la calificarea faptei [15].

N.S. Taganțev menționează că atentatele la viață cu consimțământul victimei în toate legislațiile contemporane sunt considerate infracțiuni, cu toate că temeiul unei astfel de excepții are un caracter preponderent istoric. În condițiile de azi, principiul ocrotirii vieții, independent de dreptul la inviolabilitatea ei, se arată cam instabil, iar ulterioara lui realizare chiar imposibilă. Putem privi refuzul de la dreptul la viață ca la un păcat, ca la o faptă imorală, la fel cum privim și suicidul, dar este greu a găsi temeiuri solide pentru recunoașterea mizerabilității juridice a unei astfel de cedări și, împreună cu aceasta, pentru pasibilitatea de pedeapsă a omorului cu consimțământul victimei, în special la rugămintea sau cererea acesteia. Mergând în consecutivitate, statul ar fi trebuit să interzică toate acele activități, în care omul pentru o bucată de pâine se expune pericolului iminent de a-și pierde viața, și într-un termen destul de scurt. Alta este dacă prin o asemenea înstrăinare a dreptului la viață se încalcă careva interese polițienești sau dacă prin aceasta se exprimă prejudecăți sociale dăunătoare; în acest caz, desigur, este posibilă admiterea pasibilității de pedeapsă nu numai a omorului cu consimțământul victimei, dar chiar și a omorului la rugămintea insistentă a acesteia. Și chiar în acele cazuri în care, conform unor opinii, comiterea unei fapte infracționale, de exemplu, a omorului cu consimțământul victimei, este recunoscută de lege ca pasibilă de pedeapsă penală, acest consimțământ trebuie să influențeze la micșorarea răspunderii. Nu poate fi pus pe același cântar cu asasinul din interes material sau din răzbunare cazul în care soldatul și-a înjunghiat pe câmpul de luptă camaradul său rănit mortal, la rugămintea acestuia, pentru a-l scuti de chinurile ulterioare, sau cazul în care medicul a întrerupt agonia chinuitoare a muribundului etc. [16].

În literatura de specialitate elvețiană se menționează că victima trebuie să se roage să se provoace moartea – simplul consimțământ, propunerea sau exprimarea dorinței de a pleca din viață din partea ei nu este suficientă. În cazurile examinate de noi comportamentul victimei este similar cu comportamentul instigatorului. Și aici, în principiu, nu are importanță acea circumstanță, care a dus la apariția unei astfel de inițiative din partea victimei („sursa de inițiativă”). Totuși, se consideră, că acțiunile executorului nu trebuie să fie unica sursă de apariție a inițiativei la victimă. În caz contrar, are loc simularea infracțiunii privilegiate examinate. Rugămintea victimei trebuie să fie „serioasă”, ceea ce, conform părerii majorității juriștilor elvețieni, presupune „insistența” ei, cu toate că în lege ambele semne menționate sunt prevăzute separat. Despre o rugămintea insistentă se poate vorbi în cazul în care victima de câteva ori, metodic, își repeta rugămintea, adresând-o nemijlocit executorului. Cu toate acestea, rugămintea trebuie să fie „puternică și intensivă”, pentru a exercita o presiune reală asupra ultimului [17].

După cum se menționează în literatura de specialitate rusă, în Germania practica judiciară a elaborat un șir de cerințe suplimentare, cu privire la rugămintea victimei, comportamentul și motivele persoanei, care îi satisface dorința. Una dintre cerințe este că victima trebuie să-și dorească moartea, clar și categoric să-și exprime voința prin cuvinte, gesturi sau mimică. Dacă victima și-a exprimat voința sub influența constrângerii, înșelăciunii, erorii, sau altor circumstanțe asemănătoare, atunci art.216 nu poate fi aplicat. Lipsirea de viață la dorința, parvenită de la un minor, bolnav psihic sau de la o persoană care se află într-o situație depresivă, la fel nu se tratează în practică în calitate de omor privilegiat. Încă o cerință constă în aceea că rugămintea victimei trebuie să fie exprimată nemijlocit înaintea omorului, să fie adresată vinovatului și să fie unicul motiv al acestei fapte infracționale [18].

În Marea Britanie, neexistând vreo normă legală expresă referitor la subiectul în cauză, jurisprudența o asimilează cu omorul intenționat. În Canada nu se admite consimțământul persoanei la moartea proprie. Art.14 CP canadian interzice expres consimțământul de a fi eutanasiat, fapt ce nu exclude atenuarea răspunderii. Art.216 CP german prevede cazul omorului unei persoane în rezultatul cererii insistente și categorice a victimei, infracțiune sancționată cu privațiune de libertate între 6 luni și 5 ani – regim mult mai lejer decât omorul agravat sau fără asemenea circumstanțe. O variație pe baza modelului german este art.150 CP polonez, care incriminează omorul unei persoane la rugămintea ei și din motive de compătimire față de ea, sancționată fiind de la 3 la 5 ani [19].

Tranzacția asupra dreptului la viață sau consimțământul de a fi ucis, emis în orice împrejurare, este inadmisibil și nu produce efecte, fiind vorba de atingerea adusă unei valori fundamentale. Cel care ucide în baza unui asemenea consimțământ răspunde pentru omor, în condițiile legii. Astfel, suprimarea vieții unui bolnav, la rugămintea acestuia și ca urmare a unor sentimente de adâncă milă și compasiune pentru suferințele prelungite și inutile pe care le îndură, nu înlătură aplicarea legii penale. Juridic, nu este admisibil nici un procedeu de natură să ridice viața unui muribund [20].

Recunoașterea consimțământului victimei ca instituție juridico-penală este necesară și benefică, datorită aportului pe care îl are la calificarea corectă a infracțiunilor. O asemenea prevedere ar fi binevenită și în Codul penal la Republicii Moldova, prin completarea Capitolului III „Cauzele care înlătură caracterul penal al faptei”, deoarece astfel s-ar da o apreciere legală unor situații care necesită clarificare. În același timp, trebuie menținută interdicția influenței consimțământului victimei asupra infracțiunilor contra vieții și sănătății persoanei, fiind, totuși, acceptat caracterul atenuant al pedepsei penale în cazul prezenței acestuia.

Referințe:

1. Antoniu G. Consimțământul victimei // Revista de drept penal. - 2003. - Nr.4. - P.14.
2. Капинус О.С. Убийство: мотивы и цели. - Москва: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2005, с.163-164.
3. Крылова Н.Е. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект // Вестник Московского Университета. Серия 11. Право. - 2002. - №2. - С.25-27.
4. Таганцев Н.С. Уголовное право (Часть Общая). Часть 1. По изданию 1902 года. Allpravo.ru. - 2003, <http://www.allpravo.ru/library/>
5. Таганцев Н.С. Op. cit. <http://www.allpravo.ru/library/>
6. Grosu V. Consimțământul victimei: Justificare sau răspundere penală // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.12. - P.15-16.
7. Козочкина И.Д. Уголовное право зарубежных стран. - Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.476, 532, 576.
8. Капинус О.С. Op. cit., p.192.
9. Antoniu G. Consimțământul victimei, p.26.
10. Крылова Н.Е. Op. cit., p.26.
11. Desportes F., Gunehec F.Le. Le nouveau droit penal. - Paris: Economica, 1998, p.563, 566; Tahoviceanu I. Cours de Droit Penal. Vol.I. - București: Socec, 1912, p.519, citate de Antoniu G. în: Consimțământul victimei // Revista de drept penal. - 2003. - Nr.4. - P.13.
12. Braunstein B. Dreptul Penal al RPR. Partea Specială. Partea I. - Iasi, 1959, p.149.
13. Biggs H. Euthanasia. Death with digniry a Hart Publishing. - Oxford-Portland Oregon, 2001, p.74.
14. Braunstein B. Op.cit., p.150.
15. Крылова Н.Е. Op.cit., p.25-26.
16. Таганцев Н.С. Op. cit. <http://www.allpravo.ru/library/>
17. Крылова Н.Е. Op.cit., p.33.
18. Ibidem, p.32.
19. Grosu V. Op. cit., p.16.
20. Dobrinescu I. Infracțiuni contra vieții persoanei. - București: Editura Academiei, 1987, p.22.

Prezentat la 19.03.2007

**EXPERIENȚA LEGISLATIVĂ A UNOR STATE DIN BAZINUL MĂRII NEGRE
ÎN CONTRACARAREA INFRAȚIUNII DE
DELAPIDARE A AVERII STRĂINE**

Iancu ZAPOROJAN

Catedra Drept Penal și Criminologie

The general aspects of irresponsibility in penal law are analyzed in the present article. The offence subject may be recognized only the responsible person. The responsibility, alongside reaching the age provided by the penal law, appears as a condition of the penal accountability and a feature of the offence subject. The responsibility is a *sine qua non* condition, in order for a person to be penally accountable for his/her deed, but the penal law of Republic of Moldova considers the culpability as an essential feature of the offence, the responsibility being a condition for the existence of the offence subject. The irresponsibility is the state of psychophysical incapacity of a person that is not able to realize the social, moral and juridical character, sense and value of the deeds that he/she commits, and the sequels of these deeds. The state of irresponsibility is characterized by the lack of those psychic aptitudes of a person, that allow him/her to understand the character and signification of his/her deeds. The state of irresponsibility is a reason that removes the culpability and, therefore, the penal character of the deed and, as a consequence, the penal accountability of the offender.

Interesul sporit pentru investigațiile juridico-comparative este determinat, înainte de toate, de tendința de integrare a jurisprudenței naționale în cea europeană și mondială în urma căderii „cortinei de fier”. O etapă importantă în procesul de creare a temeliei normative a reacțiunii împotriva noilor amenințări și provocări de sorginte politico-criminală o reprezintă adoptarea Convenției ONU împotriva criminalității organizate trans-naționale și a Convenției ONU împotriva corupției. În context, Gh.K. Mișin menționează: „Putem constata încheierea epocii „dreptului internațional” și demararea etapei constituirii accelerate a statului global, când dezvoltarea bazelor normative ale activității comunității internaționale privind lupta cu criminalitatea decurge pe direcția de la dreptul internațional penal spre legislația penală globală. Iar acest proces este deja în derulare, luând în considerație politica penală globală aflată în plină formare” [1].

Într-adevăr, practica reacționării sociale la noile provocări întotdeauna devansează statuarea normativă a acestei practici în legislație, întrucât funcția condiționează evoluția structurii. De aceea, cu cât mai repede se va reuși construirea statalității globale, cu atât mai repede politica penală globală va obține baza normativă sub formă de legislație penală globală.

Chiar dacă acest proces pare a aparține unei perspective mai îndepărtate, pregătirea integrării politicii penale naționale a Republicii Moldova în politica penală globală trebuie să prindă deja contururi clare. În această ordine de idei, este necesară cercetarea experienței de reglementare a răspunderii penale în țările care s-au remarcat prin existența unor școli naționale consacrate în domeniul dreptului penal. Trebuie să se conștientizeze la nivelul factorilor de decizie responsabili pentru promovarea politicii penale naționale că schimbările cardinale ale condițiilor sociale, precum și aspirația cetățenilor Republicii Moldova de a urma principiile adoptate de națiunile dezvoltate reclamă studierea experienței străine, iar uneori – chiar recepționarea dreptului străin.

Cele consemnate mai sus se referă în deplină măsură la identificarea unor soluții de drept comparat în procesul de prevenire și combatere a infracțiunii de delapidare a averii străine. Disfuncționalitățile vădite ale normei, care incriminează această faptă, condiționează apelarea la experiența în materie a țărilor care s-au remarcat prin anumite performanțe în contracararea infracțiunii de delapidare a averii străine.

Astfel, în Codul penal ucrainean [2], art.191 reglementează răspunderea pentru însușirea sau delapidarea averii străine ori sustragerea pe calea abuzului de serviciu.

Putem întrevăde o analogie evidentă cu art.123 CP RM din 1961 care prevedea răspunderea pentru sustragerea din avutul proprietarului prin însușire, delapidare sau abuz de serviciu. Totuși, această analogie este una parțială. În primul rând, în art.123 CP RM din 1961 erau statuate trei forme de sustragere, fiecare reprezentând trei componente de infracțiuni: însușirea, delapidarea și sustragerea prin abuz de serviciu. În opoziție, în art.191 din Codul penal ucrainean sunt descrise două componente de infracțiuni: însușirea și delapidarea. Cât privește sustragerea pe calea abuzului de serviciu, aceasta nu reprezintă decât varianta agravată a infrac-

țiunilor de însușire și delapidare. Prin aceasta, dispoziția art.191 din Codul penal ucrainean comportă similitudine cu art.191 CP RM „Delapidarea averii străine”. Or, la lit.d) alin.(2) art.191 CP RM este stabilită circumstanța agravantă „cu folosirea situației de serviciu”. Mai mult, în doctrina penală ucraineană se recunoaște că subiectul infracțiunii în cazul sustragerii pe calea abuzului de serviciu poate fi numai o persoană cu funcție de răspundere [3]. Practic, același punct de vedere este împărtășit în literatura de specialitate din Republica Moldova [4].

Ceea ce pune într-o lumină defavorabilă incriminarea de la art.191 din Codul penal ucrainean este promovarea dihotomiei „însușire – delapidare”, ca reminiscență a concepțiilor consacrate în dreptul penal sovietic. Caracterul păgubos al acestor concepții constă în „dezmembrarea artificială a unei singure fapte (înstrăinarea ilegală a averii) în două componente de sine stătătoare de infracțiuni – însușirea și delapidarea” [5]. Caracterul artificial al acestei dezmembrări se învederează chiar din compararea noțiunilor „însușire” și „delapidare”, definite în doctrina penală ucraineană: „ca formă a sustragerii, însușirea se exprimă în reținerea ilegală intenționată a bunurilor încredințate și trecerea lor în folosul său” [6]; „delapidarea este forma sustragerii caracterizată prin consumul ilegal al bunurilor străine în interesele sale de profit sau din motive de cupiditate în interesele altor persoane” [7]. Reținerea bunurilor străine nu poate constitui un scop în sine: făptuitorul reține bunurile victimei pentru a le consuma ulterior exploatându-le utilitatea sau pentru a le transmite terților ca aceștia să le poată consuma. În aceste condiții, devine imposibil a răspunde la întrebarea: care este deosebirea de esență între noțiunile „însușire” și „delapidare”?

Din fericire, legiuitorul moldovean nu a dezmembrat artificial conceptul unitar de înstrăinare ilegală a averii. Ceea ce nu l-a oprit însă să comită alte carențe în privința incriminării delapidării averii străine, carențe pe care nu le-a admis legiuitorul ucrainean.

Ne referim la prezența, în art.191 din Codul penal ucrainean, a circumstanțelor agravante „în proporții mari” și „în proporții deosebit de mari”. Aceleași circumstanțe le au celelalte forme de sustragere prevăzute în Codul penal ucrainean: furtul (art.185), jaful (art.186), tâlhăria (art.187), escrocheria (art.190).

În contrast, o situație cu totul dezagreabilă se atestă în legea penală autohtonă: în art.186-188, 190-192 CP RM nu se conțin circumstanțele agravante „în proporții mari” și „în proporții deosebit de mari”. În schimb, există art.195 CP RM care prevede răspunderea pentru însușirea în proporții mari și deosebit de mari, articol care face trimitere inclusiv la art.186-188, 190-192 CP RM. În acest sens, Vincent Coussirat-Coustere, însărcinat de Consiliul Europei să efectueze expertiza Codului penal al Republicii Moldova, menționează că art.195 CP RM nu prevede decât două circumstanțe agravante pentru infracțiunile prevăzute la art.186-192 CP RM, lipsind varianta-tip a infracțiunii din care să derive variantele agravate; într-o asemenea ipoteză, cele două circumstanțe agravante nu ar trebui să figureze într-un articol aparte.

Suntem pe deplin de acord cu observația expertului Consiliului Europei. Incertitudinea care planează asupra corelației dintre art.195 CP RM și art.186-192 CP RM face ca în practica judiciară să existe pericolul calificării greșite, invocându-se aplicarea concomitentă a art.195 CP RM și a unuia din art.186-192 CP RM. În aceste condiții, pentru a nu se admite încălcarea principiului „*non bis in idem*”, devine necesară amendarea legii penale: abrogarea art.195 CP RM, însoțită de completarea dispozițiilor art.186-192 CP RM cu circumstanțele agravante „în proporții mari” și „în proporții deosebit de mari”.

În Codul penal bulgar [8] delapidării îi este consacrată Secțiunea III a Capitolului V „Infracțiuni contra proprietății” din Partea Specială.

În cadrul acestei secțiuni, conținând opt articole, sunt incriminate patru fapte omogene, dar și de sine stătătoare: 1) delapidarea cu folosirea situației de serviciu; 2) delapidarea propriu-zisă; 3) însușirea bunului găsit; 4) însușirea comoarei găsite.

Delapidării cu folosirea situației de serviciu îi sunt dedicate cinci norme (art.201-205 din Codul penal bulgar). Variantele și modalitățile acestei fapte infracționale sunt descrise în cele mai mici detalii, astfel încât să reprezinte tiparul de calificare pentru cât mai variate ipoteze din practica socială.

În art.201 din Codul penal bulgar se prevede varianta-tip a delapidării cu folosirea situației de serviciu: fapta persoanei cu funcție de răspundere care însușește banii, bunurile sau alte valori străine care i-au fost încredințate ca unei persoane cu funcție de răspundere sau care i-au fost transmise pentru păstrare sau gestionare.

În conformitate cu alin.(1) art.93 din Codul penal bulgar, persoana cu funcție de răspundere este cea persoană căreia, contra remunerației sau gratuit, temporar sau permanent, i-a fost încredințată îndeplinirea:

- a) obligațiilor de serviciu într-o instituție de stat, cu excepția activității legate doar de executarea funcțiilor tehnice;

b) activității administrative sau a activității legate de asigurarea integrității sau gestionării bunurilor străine într-o întreprindere de stat, cooperatie, într-o organizație obștească, în altă persoană juridică sau într-o întreprindere individuală, ori activității notarului privat sau a ajutorului notarului.

Prin comparație, putem observa că noțiunea „persoana cu funcție de răspundere”, definită mai sus, întrunește laolaltă înțelesurile noțiunilor „persoana cu funcție de răspundere” (art.123 CP RM) și „persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală” (art.124 CP RM). Din aceasta rezultă că subiectul delapidării cu folosirea situației de serviciu, în accepțiunea art.201 din Codul penal bulgar, are caracteristici similare cu subiectul delapidării averii străine săvârșite cu folosirea situației de serviciu, în accepțiunea lit.d) alin.(2) art.191 CP RM.

La art.202 și 203 din Codul penal bulgar sunt prevăzute circumstanțele care agravează răspunderea pentru delapidarea cu folosirea situației de serviciu:

- 1) dacă, în sensul înlesnirii săvârșirii delapidării cu folosirea situației de serviciu, este săvârșită o altă infracțiune pentru care legea nu prevede o pedeapsă mai gravă;
- 2) dacă este săvârșită de două sau mai multe persoane în urma înțelegerii prealabile;
- 3) dacă este săvârșită în proporții mari;
- 4) dacă reprezintă o recidivă periculoasă;
- 5) dacă este săvârșită în proporții deosebit de mari, constituind un caz deosebit de grav.

Privitor la prima circumstanță agravantă, aceasta amintește de ipoteza descrisă la lit.i) alin.(3) art.145 CP RM: omorul săvârșit cu scopul de a înlesni săvârșirea unei alte infracțiuni. Totuși, cele două situații comparate prezintă anumite deferențe: omorul (infracțiunea de bază) este săvârșit pentru a înlesni săvârșirea unei alte infracțiuni (a unei infracțiuni secundare); delapidarea cu folosirea situației de serviciu (infracțiunea de bază) este înlesnită prin săvârșirea unei alte infracțiuni (a unei infracțiuni secundare). Cu alte cuvinte, într-o situație, infracțiunea de bază are rolul de infracțiune-mijloc, iar în altă situație – de infracțiune-scop.

O altă definiție, privind cele două situații comparate, se referă la condiția înscrisă în legea penală bulgară, conform căreia pentru infracțiunea secundară legea nu trebuie să prevadă o pedeapsă mai aspră. În legea penală autohtonă nu există o astfel de condiție restrictivă, ceea ce este firesc: puține infracțiuni pot atrage aplicarea unei pedepse mai grave decât pedeapsa pentru omor.

Cât privește cea de-a doua circumstanță agravantă, specificată mai sus, ea este formulată în maniera Codului penal anterior al Republicii Moldova. *De lege lata*, în acord cu lit.b) alin.(2) art.191 CP RM, răspunderea penală pentru delapidarea averii străine se agravează dacă aceasta e săvârșită de două sau mai multe persoane. Existența sau lipsa înțelegerii prealabile între aceste persoane nu este luată în considerație la calificare.

De notat că la pct.12 art.93 din Codul penal bulgar se menționează că infracțiunea se consideră săvârșită „de două sau mai multe persoane”, când la executarea ei nemijlocită au luat parte nu mai puțin de două persoane. În opoziție, în legea penală autohtonă nu există o prevedere similară. Iată de ce, săvârșirea delapidării averii străine de două sau mai multe persoane poate presupune și cazul în care la executarea acestei fapte au participat – nemijlocit sau mijlocit – mai puțin de două persoane (de exemplu, când autorul mediat săvârșeste infracțiunea prin intermediul unei persoane iresponsabile).

Cât privește cea de-a treia și cea de-a cincea circumstanță agravantă a delapidării cu folosirea situației de serviciu, prevăzute în Codul penal bulgar, ne convingem încă o dată de necesitatea abrogării art.195 CP RM, însoțite de completarea art.191 CP RM cu prevederi referitoare la circumstanțele agravante „în proporții mari” și „în proporții deosebit de mari”.

La art.204 din Codul penal bulgar se prevede atenuarea răspunderii penale dacă delapidarea cu folosirea situației de serviciu reprezintă un caz lipsit de importanță. Prezența unei asemenea circumstanțe atenuante ar fi indezirabilă în legea penală a Republicii Moldova. Aceasta datorită caracterului vag al noțiunii „caz lipsit de importanță”. Or, potrivit pct.9 art.93 din Codul penal bulgar, caz lipsit de importanță este cazul când infracțiunea săvârșită, luând în considerație lipsa ori caracterul insignifiant al urmărilor prejudiciabile sau alte circumstanțe atenuante, prezintă un grad redus de pericol social în comparație cu cazul ordinar de infracțiune respectivă. Ambiguitatea noțiunii date face ca, în ultimă instanță, nu legiuitorul, dar judecătorul să fie cel care decide prezența sau lipsa ei. Iar aceasta echivalează cu încălcarea principiului separației puterilor în stat.

Însușirea bunurilor găsite și însușirea comoarei găsite sunt considerate infracțiuni în Codul penal bulgar. În contrast, în legislația autohtonă aceste fapte pot atrage numai răspunderea delictuală conform art.324-327 din Codul civil. Nu este recomandabilă incriminarea unor asemenea fapte, dată fiind natura juridico-civilă covârșitoare a raporturilor generate de însușirea bunului găsit și însușirea comoarei găsite. O asemenea ca-

racteristică ar putea fi motivul unor frecvente erori de calificare, legate de relevarea ilicitului penal atunci când nu este cazul. Și viceversa.

În general, însă, conceptul de delapidare consacrat în legea penală bulgară este identic conceptului de delapidare a averii străine consacrat în legea penală autohtonă. Astfel, în conformitate cu art.206 din Codul penal bulgar, delapidarea constă în însușirea ilegală a bunurilor mobile străine aflate în posesiunea sau sub paza făptuitorului.

Față de definiția legislativă a noțiunii „delapidarea averii străine” din art.191 CP RM, definiția analoagă din art.206 din Codul penal bulgar prezintă următoarele avantaje:

- 1) conține concretizarea privind aspectul fizic al obiectului material al infracțiunii: „bunul mobil”;
- 2) formula „aflat în posesiunea sau sub paza făptuitorului” este mai precisă decât formula „încredințate în administrarea vinovatului” din art.191 CP RM.

În Codul penal turc [9], conceptului „delapidarea averii străine” îi corespunde conceptul „abuzul de încredere”. Anume „Abuzul de încredere” este denumirea Capitolului IV din Titlul X „Infracțiuni contra proprietății” din Cartea a doua.

Dar nu numai denumirea compartimentului corespunzător este ceea ce deosebește abuzul de încredere, în accepțiunea legiuitorului turc, de delapidarea averii străine, în accepțiunea legiuitorului moldovean.

Astfel, conform art.508 din Codul penal turc, se prevede răspunderea pentru vânzarea, gajarea, consumarea, folosirea, tănuirea, reutilizarea sau modificarea, în folosul său ori în folosul unui terț, a bunurilor aparținând altei persoane, care au fost încredințate sau transmise făptuitorului pentru a fi ulterior retrocedate sau utilizate într-un anume fel.

Observăm că infracțiunea prevăzută la art.508 din Codul penal turc are o sferă de incidență cât are art.191 și art.251 CP RM „Însușirea, înstrăinarea, substituirea sau tănuirea bunurilor gajate, sechestrate sau confiscate”, privite laolaltă.

De asemenea, putem remarca că obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.508 din Codul penal turc îl reprezintă nu numai bunurile încredințate, dar și bunurile transmise făptuitorului pentru a fi ulterior retrocedate sau utilizate într-un anume fel. În condițiile legii penale autohtone, situația este de altă natură: obiectul material al faptei incriminate la art.191 CP RM îl pot forma numai bunurile încredințate. Atunci însă când sustragerea este comisă de persoane cărora nu li s-au încredințat bunurile, dar care au avut acces la bunurile pe care le-au sustras, în legătură cu munca prestată de ele (hamali, paznici etc.), cele comise urmează a fi calificate ca furt.

În conformitate cu art.509 din Codul penal turc, se prevede răspunderea pentru efectuarea sau dispunerea de efectuare a unei mențiuni cu relevanță juridică pe o hârtie semnată și necompletată care este transmisă făptuitorului pentru a fi ulterior retrocedată sau utilizată într-un anume fel, ori utilizarea documentului respectiv în detrimentul posesorului acestuia.

Fapta dată amintește mult de infracțiunea prevăzută la art.613 al Codului penal rus din 1903 [10], adoptat în timpul aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus: întocmirea unei imprimare având semnătură străină, prin înscrierea unui text de document, în detrimentul patrimoniului semnatarului, întocmire care cu bunăștiință nu corespunde cu voința reală a acestuia, precum și uzul de un asemenea document.

De lege lata, fapta, aidoma celei incriminate la art.509 din Codul penal turc, poate antrena răspunderea conform art.196 CP RM „Cauzarea de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere”. În orice caz, documentul (cu excepția cazului când acesta este un titlu de valoare) nu poate constitui obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.191 CP RM.

Pentru studiul de față prezintă interes și unele prevederi ale Capitolului I „Obținerea de foloase cu prilejul achizițiilor și vânzărilor publice” din Titlul III al Cărții a doua a Codului penal turc. Astfel, conform art.202 din legea specificată, se prevede răspunderea pentru fapta funcționarului care însușește banii, titlurile de valoare sau documentele asimilate cu banii, ori alte bunuri ce i-au fost încredințate sau care se află sub paza, controlul sau răspunderea lui, în virtutea obligațiilor sale de serviciu.

Așadar, ca subiect al infracțiunii date poate să apară numai un funcționar. Potrivit art.279 din Codul penal turc, prin „funcționar” se înțelege:

- 1) funcționarul din cadrul unei instituții publice care îndeplinește, temporar sau permanent, obligații legislative, administrative sau judiciare;
- 2) o altă persoană care îndeplinește, permanent sau temporar, contra remunerație sau gratuit, benevol sau silit, obligații legislative, administrative sau judiciare.

În principiu, infracțiunea prevăzută la art.202 din Codul penal turc comportă caracteristici similare cu delapidarea averii străine săvârșite cu folosirea situației de serviciu, în accepțiunea lit.d) alin.(2) art.191 CP RM. Singura diferență consemnabilă este faptul că legiuitorul turc nu face deosebire între noțiunile „persoană cu funcție de răspundere” și „funcționar public care nu este persoană cu funcție de răspundere”, operând cu conceptul generic de funcționar.

Mai mult interes prezintă dispoziția de la art.208 din Codul penal turc. Conform acesteia, se stabilește răspunderea pentru comerțul sau parteneriatul cu persoanele care recepționează articolele sau edificiile, în scopul obținerii profitului personal în cazul achiziționării sau vânzării pentru necesitățile statului a unor obiecte sau materiale, realizat de funcționarul de stat responsabil pentru gestionarea sau controlul anumitor lucrări.

Aflată la confluența dintre delapidare și corupție, această faptă comportă un grad de pericol social major, datorită exploatarei de către făptuitor a posibilităților pe care i le oferă funcția ocupată, în vederea înaintării personale din contul achizițiilor publice. De regulă, prețul în contractele cu agenții economici privați, încheiate de autoritățile publice pentru satisfacerea necesităților publice (dotarea instituțiilor publice cu utilaj, instrumente, mobilier etc., aprovizionarea lor cu produse alimentare, deservirea infrastructurii lor etc.), atinge proporții considerabile. Nu rareori, pentru a-și asigura un „comision” din contul acestor sume, funcționarii publici încheie contracte de achiziții publice între stat și întreprinderile pe care le controlează într-un fel sau altul.

Această problemă există și în Republica Moldova. Astfel, în mass-media se relatează „... Vladimir Voronin a cerut demiterea din funcție și sancționarea unor angajați ai Departamentului Trupelor de Carabinieri și ai Secției Securitate Internă a MAI, care au aplicat scheme de delapidare a banilor din bugetul statului în cadrul sistemului de achiziții publice” [11]. Deocamdată, posibilitatea nu s-a transformat în realitate în ce privește dezvoltarea condițiilor pentru adjudecarea transparentă și competitivă a contractelor dintre stat și agenții economici privați, prin organizarea de tendere, așa cum ar trebui să fie în conformitate cu Legea achiziției de mărfuri, lucrări și servicii pentru necesitățile statului, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 30.04.1997 [12]. Cu certitudine, pentru țara noastră, trebuie să devină o regulă asigurarea convergenței cu legislația și principiile-cheie ale Uniunii Europene în domeniul achizițiilor publice (de exemplu, transparența, nediscriminarea, concurența și accesul la instanțele de recurs) și implementarea lor eficientă. Această regulă trebuie să aibă o asigurare juridico-penală. În acest sens, exemplul oferit de legislația turcă este unul demn de urmat. Iată de ce, recomandăm completarea Codului penal al Republicii Moldova cu o normă care ar fi similară cu art.208 din Codul penal turc.

Referințe:

1. Мишин Г.К. О методологии глобального уголовного законодательства // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники. - Москва: ЛексЭст, 2004, с.58-60.
2. Уголовный кодекс Украины / Под ред. В.Я. Тация и В.В. Сташиса. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
3. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Под ред. Е.Л. Стрельцова. - Харьков: Одиссей, 2005, с.384-385.
4. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.264.
5. Brînză S. Infracțiuni contra proprietății. - Chișinău: USM, 1999, p.176.
6. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий, с.384.
7. Ibidem.
8. Уголовный кодекс Республики Болгария / Под ред. А.И. Лукашова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
9. Уголовный кодекс Турции / Под ред. Н.Сафарова и Х.Аджара. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.
10. Уголовное уложение 1903 г. (с приложениями). - Рига, 1922.
11. Șeful statului cere demisia vicedirectorului SIS // Dreptul. - 2006. - Nr.25. - P.2.
12. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1997. - Nr.67-68.

Prezentat la 5.03.2007

DIMENSIUNEA SECURITĂȚII NAȚIONALE ÎN ASPECTUL CONSOLIDĂRII STATULUI REPUBLICA MOLDOVA PRIN PRISMA OPINIEI EXPERTILOR

Alla ROȘCA, Natalia ALBU

Catedra Relații Internaționale

In the framework of this research we are analysing the main internal and external factors which are influencing the political situation in Republic of Moldova that affect the national security. In this regard the sociological method of individual interviews was applied involving personalities from Republic of Moldova representing different domains (political, economical, academic, non-governmental, mass-media). In the opinion of experts the external elements with biggest influence on Republic of Moldova security are especially the opportunities of globalization process. Regarding the negative aspects of globalization process, most of them assert that efficient governance can considerably diminish these implications. As conditions for the social and economic development of the state were considered necessary: the suitable functioning of judicial system, the attraction of foreign investments, the real sustaining and development of small business. But the approach of the national security assurance problems of Republic of Moldova provokes different points of view regarding the neutrality statute and NATO adhesion. Nevertheless all of them consider that for approaching with Europe Republic of Moldova has to make more reforms and progress in the democratization process.

Procesele de internaționalizare și schimbările survenite în plan mondial odată cu sfârșitul Războiului Rece și trecerea la *globalizare* au pus într-o nouă lumină procesele de asigurare a securității naționale. Privită prin prisma unei viziuni realiste asupra politicii internaționale, definiția securității naționale are în cadrul său obiectivul Statului, care determină cercetarea puterii prin prisma interesului național. Identificarea securității naționale prin capacitatea unei națiuni de a-și urmări cu succes interesele naționale, cum le concepe ea, oriunde în lume [1] poate fi completată și prin „capacitatea statelor și a societăților de a-și păstra autonomia identității și integrității lor funcționale” [2]. Astfel, este scoasă în evidență problema interdependenței dintre amenințările interne și externe ale securității naționale, fapt ce imprimă semnificație contextului de globalizare.

În ultima perioadă se dezvoltă conceptul de securitate națională perceput prin politica reactivă devotată protecției suveranității statale, care reflectă atașamentul față de interesul național. Conform definiției lui Walter Lippmann, „o națiune este în siguranță în măsura în care nu se află în pericol de a trebui să sacrifice valori esențiale, dacă dorește să evite războiul și, poate, atunci când este provocată, să și le mențină obținând victoria într-un război” [3]. Astfel, securitatea națională este definită de către specialiștii în domeniu din perspectiva intereselor și a poziției pe care o națiune le are în raport cu forța internațională și cu mijloacele folosite pentru promovarea acestora.

Amplificarea în ultimii ani a riscurilor și amenințărilor non-militare la adresa securității naționale reconfirmă importanța asigurării securității ca principală preocupare a unui stat. Prosperitatea devine un obiectiv major al statului, în special sub influența diferitelor revoluții tehnico-științifice, ca prosperitatea obținută să fie cât mai echitabil distribuită. La nivelul lumii occidentale, dar nu numai, mase largi de oameni încep să se bucure de beneficiile muncii lor și de un standard de viață cât mai ridicat. Această modalitate de definire a securității, pe baza criteriului apartenenței la un teritoriu, răspunde, de fapt, asocierii ei cu starea unei singure națiuni ori a unui grup de națiuni, aflate într-un spațiu bine delimitat, regional, continental sau, în cele din urmă, în cel global.

În Republica Moldova, ca și în majoritatea țărilor Europei Centrale și de Est, la începutul transformărilor democratice, inițiate acum cincisprezece ani, aceste procese au coincis cu constituirea statalității Republicii Moldova. Apariția pe arena internațională a statului suveran și independent Republica Moldova a avut de înfruntat implicațiile faste și nefaste ale globalizării, dar și grave probleme interne: separatismul teritorial, crize economice și energetice, migrația forței de muncă și traficul ilegal de ființe umane. Reformele economice realizate aveau drept componente principale liberalizarea economiei, prețurilor, comerțului și a activității întreprinderilor, privatizarea și stabilizarea macroeconomică. În timp ce aceste reforme au fost realizate, trecerea de la economia planificată centralizată la sistemul bazat pe economia de piață nu s-a produs eficient, implicând mari costuri economice și sociale.

În cadrul acestei cercetări ne propunem să analizăm principalii factori interni și externi care influențează realitățile din Republica Moldova și care exercită o influență palpabilă asupra securității naționale a țării. În acord cu acest obiectiv, am utilizat metoda interviurilor individuale în profunzime cu personalități din diferite domenii (din sfera politică, economică, reprezentanți ai societății civile, jurnaliști), în total 25 de persoane*. Experții au apreciat nivelul de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova conform următoarelor categorii: aspecte generale ale conceptului de securitate națională și globalizare, dimensiunea social-economică, aspectul politic al securității naționale a Republicii Moldova, cadrul regional al securității naționale și integrarea euroatlantică, soluțiile pentru asigurarea mai eficientă a securității statului.

Referindu-ne la fenomenul globalizării, menționăm că procesele de dezvoltare, sporirea economică și creșterea bunăstării sunt tot mai des analizate în contextul asigurării securității. Astfel, cercetătorii vorbesc despre o *fuziune* dintre dezvoltare și securitate. Analiza conceptelor „globalizare” și „securitate” este determinată de existența granițelor naturale ale dezvoltării, de necesitatea protejării împotriva riscurilor și amenințărilor; astfel, conceptul de dezvoltare urmează a fi interpretat în corelație conceptuală cu cel de globalizare, abordându-le la nivel general științific sau filosofic.

Impactul fenomenului globalizării pentru Republica Moldova a fost apreciat de către experți prin prisma aspectelor pozitive și negative ale acestui fenomen, menționându-se și faptul, că beneficiile pentru Republica Moldova au un caracter multiaspectual.

Conform opiniilor experților din Republica Moldova, *implicațiile pozitive* ale procesului de globalizare asupra dezvoltării republicii implică posibilități deschise: accesul la alte piețe, susținerea din partea instituțiilor internaționale, libera circulație a populației, posibilitatea călătoriilor, mobilitatea academică – accesul la diferite proiecte și programe pentru studenți, reprezentanți ai sferei culturii, dar și pentru toți cetățenii.

Astfel, conform opiniei celor care au participat la interviu, putem identifica mai multe implicări ale procesului de globalizare la adresa securității Republicii Moldova, pe care le vom grupa conform următoarelor dimensiuni:

Din perspectiva globalizării, *în aspect economic* experții apreciază economia țării ca fiind foarte deschisă. De exemplu, spre deosebire de SUA, în Republica Moldova economia este deschisă 100% și, deși sunt acorduri de participare în cadrul sistemului economic internațional, care vizează cooperări bilaterale, participarea în cadrul organizațiilor internaționale, de exemplu al Organizației Mondiale a Comerțului, acestea nu sunt utilizate eficient. Aceasta deschidere, pe de o parte, oferă noi posibilități pentru economia Republicii Moldova, iar, pe de alta, impune reglementări dure privind calitatea producției, a forței de muncă, ponderea agriculturii, reducerea sărăciei etc. – exigențe ce se referă la creșterea economică în țara noastră.

Se spune că „*globalizarea este ca soarele. Soarele nu-l putem opri să lumineze, dar putem face o umbră pentru a ne proteja*”. Conform opiniei experților, și Republica Moldova – stat mic și dependent de factorii externi, se poate proteja de amenințările globalizării prin integrarea în structuri regionale. În acest context pare a fi potrivită întrebarea: ce trebuie să întreprindă Republica Moldova în condițiile globalizării? Opiniile experților înclină spre a propune următoarea soluție: Republica Moldova trebuie să negocieze și să adere la structuri regionale cum ar fi UE, caz în care implicațiile negative ale globalizării vor fi minimalizate. Din această perspectivă, procesul de integrare europeană este apreciat ca un impact benefic asupra dezvoltării Republicii Moldova. Uniunea Europeană este o instituție ce a fost creată mai curând pentru a influența procesele mondiale, și la nivel global UE devine un pol al puterii. Astfel, majoritatea experților susțin că pentru republica noastră este importantă participarea regională în contextul proceselor de globalizare, însă 10% din cei intervievați susțin că aceasta trebuie să fie „*conform posibilităților statului*”.

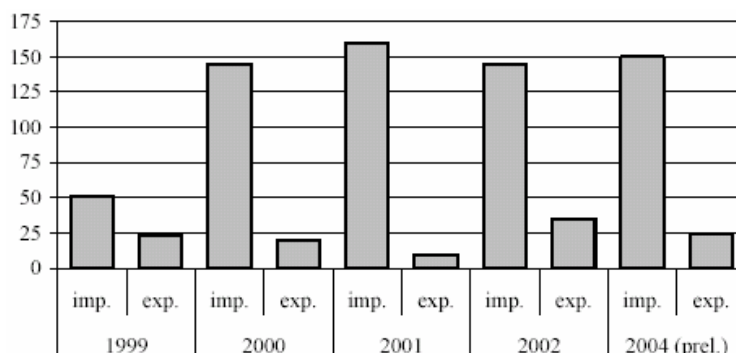
Sunt scoase în evidență și *implicațiile negative în sfera economică*, analizându-se acel fapt că procesul de globalizare a supus Moldova unei vulnerabilități ascendente față de crizele economice regionale și mondiale. Experții au analizat procesele ce derulează în sfera economică din Republica Moldova prin prisma dependenței față de factorii externi, invocând criza economică din Federația Rusă (1998), creșterea prețurilor la resursele energetice (2005-2006). Argumentele analiștilor au fost axate pe unidirecționarea procesului de globalizare, care poate fi comparat cu mișcarea pe traseu într-un singur sens sau cu „*jocul de fotbal într-o singură poartă*”, din cauza că „*țara este inundată de import, iar export practic nu există*” (Diagrama 1). Astfel, conform opiniei experților, Moldova are o economie necompetitivă, „*o economie proastă de tot*”.

* Grupul de experți a apreciat tendințele percepute pe categorii cu variabile cuprinse între 1 și 5, unde 1 reprezintă nivelul cel mai redus de intensitate, iar 5 – nivelul maxim de intensitate al categoriei respective.

Diagrama 1

Dinamica importului și exportului în Republica Moldova

Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova

În același timp, procesul de globalizare pentru Republica Moldova a coincis cu *tranziția*, apreciată de experți ca o „*tranziție întârziată – fenomen caracterizat de lipsa de voință și angajament politic pentru promovarea unei politici constante și lucide și a unor reforme consecvente în sectorul economic (de privatizare, reformare a cadrului juridic, atragere a investițiilor etc.)*”. Referindu-ne la inegalitățile dezvoltării economice în plan global, vom menționa că Republica Moldova este un stat tânăr, apărut recent pe arena mondială, care numai urmează să se afirme pe plan regional și internațional, fenomenele de dezvoltare economică impunându-i condiții dure de joc în plan global. Lipsa resurselor naturale, o economie subdezvoltată și practic inexistența industriei pe teritoriul republicii au determinat acele procese masive ale migrației, care sunt astăzi caracteristice pentru republica noastră*.

Analiza fenomenului globalizare prin prisma implicațiilor *la nivel politic* asupra Republicii Moldova au scos în evidență aspectele benefice ale acestui proces, evidențiindu-se faptul că Moldova din 2004 se află la granița nemijlocită cu NATO, iar din 2007 la granița Uniunii Europene și aceste fenomene își lasă amprenta asupra asigurării securității statului la diferite niveluri. În același timp, amplasarea geopolitică a republicii, conform opiniei plastice a experților, plasează statul *între „ciocan și nicovală”*, enunțând interesul diferiților actori regionali și globali în această zonă. De menționat în context că Federația Rusă, în calitate de ex-republică sovietică, își revendică anumite interese în acest teritoriu și recent, luându-se în calcul interesul ascendent al Uniunii Europene și al SUA în regiune, Moldova se află în acel spațiu unde „*marele puteri își fac jocul politic*”. Fenomenul susținerii, fie și tacit, a separatismului din Republica Moldova, prezența armatelor străine pe teritoriul republicii sunt catalogate de către analiști în calitate de pericole majore la adresa securității Republicii Moldova. La fel, referindu-se la lipsa consecvenței în orientarea externă a politicii, inexistența vectorului bine determinat al politicii externe, experții le apreciază în calitate de amenințări la adresa dezvoltării politice a Republicii Moldova.

Problemele migrației ilegale și ale traficului de ființe umane sunt evaluate de către experți ca fiind grave amenințări în adresa securității *în sfera socială* din Republica Moldova. La capitolul „migrația forței de muncă” în calitate de fenomen negativ pentru Republica Moldova este invocat în primul rând „*exodul creierilor*”. Este vorba de faptul pierderii factorului uman, pentru că „*pleacă în fond cei care pot să-și asume un risc, oameni energici care încearcă să-și reclădească viața în alte părți, să-și găsească un lucru pentru a-și susține aici familiile*”. Unii experți atrag atenția și asupra faptului că migrația forței de muncă în străinătate are implicații asupra acumulărilor în bugetul social al statului, deoarece cei care sunt plecați nu contribuie în nici un fel la acumulările în fondul social, de pensii, fapt ce se resimte puternic în ultimul timp.

În aspect cultural, se indică asupra posibilităților de deschidere informațională care sunt oferite de procesul de globalizare, efectele „*saltului global*”*** în sfera noilor tehnologii informaționale. În același timp, se scoate în evidență influența moral-psihologică, care survine prin spațiul informațional, fenomenul „*imperialismului*

* În opinia diferiților cercetători, Republica Moldova are anual în jur la 600-900 mii de migranți de muncă în diferite țări.

** Expresia plastică a lui Marshall McLuhan „saltul global” indică asupra dezvoltării rapide a noilor tehnologii informaționale. - *A se vedea: McLuhan M. Understanding the Media. - UK: Routledge&Kegan Paul, 1964.*

cultural” al „americanizării” sferei culturale. Experții atenționează asupra problemelor de promovare a violenței prin intermediul produselor culturale americane, de orientare a tineretului preponderent spre consumism și asupra lipsei de valori spirituale (lipsa de spiritualitate). Se reliefează și implicațiile social-culturale negative asupra populației din mediul rural, care de obicei este considerată mai conservatoare, păstrându-și și menținându-și valorile tradiționale culturale și spirituale. Experții invocă faptul că migrațiile masive și implicațiile de ordin economic, social și informațional au determinat numărul în creștere a divorțurilor: „familia nu mai este o valoare până și în mediul rural”.

Astfel, analizând aprecierile experților referitor la influențele faste și nefaste, riscurile și provocările fenomenului globalizării pentru Republica Moldova, putem conchide că părerile experților coincid în aprecierea complexă a fenomenului globalizării, a multiplelor implicații asupra sferei economice, politice, sociale, culturale și spirituale a realităților din Republica Moldova. Guvernarea eficientă pe plan intern, procesele de democratizare și de asigurare a principiilor economiei de piață ar fi unele din acele soluții care ar putea diminua într-o oarecare măsură efectele negative ale procesului de globalizare; promovarea unei politici externe echilibrate și consecvente ar contribui la integrarea mai eficientă a republicii în spațiul european.

Problema asigurării securității pe plan global implică, în primul rând, principalii actori ai relațiilor internaționale, și anume: statele care dispun de pârghiile indispensabile securității. Analiza problemelor de **consolidare a statului** vor permite a scoate în evidență acei factori, care constituie problemele-cheie ale asigurării securității naționale a Republicii Moldova prin prisma consolidării statului moldovenesc.

Printre evenimentele politice de mare anvergură au fost numite cele care țin de apariția noului stat – declararea independenței (1991) în contextul dezmembrării fostei Uniuni Sovietice, adoptarea Constituției (1994), precum și adoptarea Vectorului integrării europene (2005). Aceste acte politice sunt conștientizate ca fiind importante de către majoritatea participanților la interviu*.

Sunt remarcate unele succese în domeniul consolidării statului, dar care se datorează nu atât factorilor interni, ci mai curând celor externi. În acest sens, avansarea spre economia de piață și creșterea economică relativă, care s-au înregistrat în Republica Moldova, se datorează și redresării economiei tuturor statelor din regiune, vecinii având realizări cu mult mai mari. Reorientarea spre UE, cel puțin în mod declarativ, a determinat Parlamentul să adopte o Declarație Unică privind prioritățile orientării politicii externe a Republicii Moldova, fapt ce a contribuit ulterior la semnarea Planului de Acțiuni Moldova-UE și la consolidarea forțelor pe plan intern (putem exemplifica cele expuse prin contribuțiile la perfecționarea sistemului electoral și consolidarea sistemului politic). În același timp, datorită eforturilor interne, dar și implicațiilor din partea structurilor europene, cum ar fi Consiliul Europei și Uniunea Europeană, putem vorbi de existența *politicilor* de stat, acceptate în Republica Moldova referitor la asigurarea cetățeniei cuprinzătoare și egale, tuturor cetățenilor oferindu-li-se un „acoperiș” comun în ceea ce privește drepturile individuale care au creat o premisă reală pentru democratizarea societății [4].

Din topul evenimentelor ce au marcat o consolidare a statului, enunțată de către experți, face parte și nesemnarea Memorandului Kozak, care „inițial, a tensionat relațiile social-politice, iar ulterior și cele social-economice cu Rusia, în schimb a contribuit la detensionarea situației social-politice din țară, ameliorând conclucrarea cu opoziția, care era gata pentru manifestări și măsuri de protest, a marcat o nouă eră în politica externă a Republicii Moldova”.

Cu toate că s-ar părea că aceste evenimente sunt suficiente pentru a plasa analiștii pe poziții optimiste cu privire la consolidarea statului, totuși în general ei afirmă că în ultimii ani consolidarea este contestabilă și vom adăuga că este o chestiune foarte discutabilă în Republica Moldova, de aceea vom insista mai curând la o *poziție parțial optimistă*. Aceasta rezultă din faptul că principalul eveniment din ultimii ani, menționat de majoritatea experților, care a marcat consolidarea statului, este *compromisul din aprilie 2005* obținut în cadrul Parlamentului. Acest compromis este apreciat ca un fenomen pozitiv, care a marcat unanimitatea forțelor politice în problema integrării europene și a conflictului de pe malul stâng al Nistrului, astfel fiind creată o imagine de existență a anumitor instituții stabile. În același timp, unii experți atenționează asupra caracterul șubred al acestei alianțe, și anume – din motivul că este o colaborare impusă de condițiile istorice respective,

* Vom remarca și alte evenimente, estimate de experți ca evenimente ce au marcat o consolidare a statului: adoptarea Concepției Politicii Naționale; adoptarea Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei; încheierea tratatului de bază cu Rusia (în răutățirea relațiilor moldo-ruse au defavorizat acest tratat); elaborarea în anul 2006 a unui set de manuale la istorie în baza concepției moldo-stataliste.

fiind „o Alianță impusă – „căsătorie din interes”, stăruind asupra aceluiași fapt că PC RM nu este o structură democratică în profunzime.

Stabilitatea internă obținută este caracterizată de hegemonia unei singure formațiuni politice ce a permis concentrarea pe verticală a puterii, fenomen clasic, care într-o perspectivă scurtă poate duce la consolidarea instituției statului, dar care provoacă slăbirea societății civile. Pe de altă parte, s-a produs fuzionarea intereselor de stat cu cele economice – crearea unui „stat oligarhic”. În acest context și este determinată necesitatea „lichidării oricărei concurențe atât din partea criminalității, cât și din partea altor agenți economici”. Deși stabilitatea sistemului politic este apreciată de experți în medie cu 4 puncte*, stabilitate nu înseamnă neapărat eficiență.

În cadrul investigației cu privire la problema consolidării statului, am identificat și aprecieri de pe *poziții sceptice* – 28% dintre experți (7 din 25) au constatat că nu a avut loc o consolidare a statului și că, prin urmare, nici evenimente importante nu au avut loc. Aceste opinii sunt determinate de vulnerabilitățile social-politice ale statului. În primul rând, este invocat conflictul de pe malul stâng al Nistrului, care subminează în cea mai mare măsură statalitatea țării, menționându-se că guvernul nu realizează controlul asupra întregului teritoriu al țării. Se reliefează și acel fapt că unii cetățeni ai Republicii Moldova tind să obțină o altă cetățenie, cum ar fi cea a României și Rusiei și, într-o măsură mai mică, cetățenia Ucrainei și a Bulgariei.

Asigurarea *agendei societale de securitate*** , care vizează identitatea etnică nu este, în opinia experților, suficient asigurată, din acel considerent că Republica Moldova este un stat slab și astfel nu dispune de suficiente instrumente de a realiza o consolidare: „nu sunt suficiente simbolurile statului pentru a realiza o consolidare”, fapt ce poate să-și găsească explicații și în inconsecvența politicii externe a statului și în expunerea reprezentanților diferitelor etnii conlocuitoare la invocatul pericol de pierdere a suveranității statului prin „alipirea la România”. Analiza datelor Etnobarometrului [5] demonstrează existența diverselor opinii referitor la cetățenia Republicii Moldova. Majoritatea celor chestionați sunt mândri de țara în care s-au născut și trăiesc, numind-o Patria lor, făcând asocieri cu cele mai frumoase metafore și epitete***. Alți participanți consideră că Republica Moldova atârână deasupra unui abis din cauza sărăciei, declinului economic, precum și a inconsecvenței politice care o caracterizează. Acest abis este alimentat de o identitate incertă și de o istorie frământată.

Analiza problemelor, considerate de către opinia publică din țară ca fiind probleme principale cu care se confruntă cetățenii la etapa actuală, ne prezintă acea gamă de amenințări la adresa securității statului proiectată prin prisma amenințărilor la adresa securității personale. Conform dinamicii rezultatelor sondajelor realizate în cadrul Barometrelor de Opinie Publică, ceea ce îngrijorează populația cel mai mult în prezent este problema sărăciei (în medie 60%), iar 44,6% din cei chestionați sunt nemulțumiți de nivelul lor de trai [6]. Vom menționa că aceste date coincid cu rezultatele investigației experților, ei apreciind nivelul de trai al populației în medie cu 2 puncte.

De fapt, problema dată este apreciată din două perspective. Astfel, vom indica că, conform datelor statistice oficiale, nivelul de trai al populației în ultimul timp s-a îmbunătățit, veniturile populației în ultimii ani au crescut aproximativ de două ori. Experții indică însă asupra unui înalt grad de subiectivism al analizei, asupra aceluiași fapt că are loc o discrepanță între percepții, atitudini și comportament: „Însă, omul întotdeauna se compară cu alții, s-au întâmplat deci câteva lucruri în țările vecine, în special în România, unde veniturile populației au crescut de patru ori, deci noi față de cetățenii români am devenit cu mult mai săraci și asta bate la ochi” [7]. Are loc diferențierea populației, polarizarea societății și, conform datelor BOP, în jurul la unul-două procente din populația țării este foarte mulțumită de felul în care trăiește, în jurul la 17-18% sunt destul de mulțumiți, restul nu sunt mulțumiți de starea de lucruri [8]. De aceea, dacă veniturile populației

* 1 este nivelul minim și 5 nivelul maxim.

** Asigurarea *agendei societale de securitate* este direct legată de stabilitatea sistemului politic (stabilitatea organizațională a statelor, a sistemului de guvernare), însă este una ce vizează identitatea etnică, „imaginea despre sine a comunităților naționale și a indivizilor care se raportează la aceste comunități.” Vom atenționa asupra utilizării termenului „societal”, care urmează a nu fi confundat cu „social”, deoarece securitatea socială vizează bunăstarea indivizilor și se descifrează în valori economice, iar cea „societală” privește colectivitățile și identitatea lor. (Barry Buzyan, Ole Waever, Japp de Wilde. *Security: A new Framework for Analysis*. - Reinner, 1998).

*** Răspunsurile participanților la investigație care au demonstrat o atitudine național-optimistă față de statul Republica Moldova: „Poporul său, pământul său, tradițiile sale. Când spunem Moldova – vedem deodată vii și livezi în floare, un vin bun, legume, fructe, oameni harnici. Aceasta este semnificația Moldovei pentru noi”.

sunt mai bune și se fixează o creștere economică, iar experții indică la faptul că populația acum se simte mai rău, cauza este că, uneori, „*percepția este mai importantă decât statistica*”.

În același timp, vom remarca că, începând cu anul 2001, în Moldova, precum și în Ucraina a avut loc o creștere economică relativ înaltă (5-7%), dar, după cum recunosc și specialiștii în domeniu, aceasta a fost o creștere economică fără dezvoltare [9].

Referitor la analiza statistică, vom indica că există mai multe gradații cu privire la nivelul de sărăcie [10], iar în Republica Moldova acești indici sunt utilizați uneori speculativ, pentru a evita prezentarea situației reale.

Referitor la căile de soluționare a problemelor din Republica Moldova, opiniile experților vin să confirme rezultatele obținute în cadrul sondajelor de opinie publică din Moldova. În primul rând, este vorba de „*îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legilor*” și „*funcționarea adecvată a sistemului judiciar*”, sarcini scoase în evidență conform rezultatelor sondajelor din cadrul Barometrului de Opinie Publică [11]. Acest fapt este cauzat nu de un deficit legislativ în Republica Moldova, „*ba chiar mai mult, putem vorbi despre o inflație legislativă, dar și de un deficit de interpretare corectă a acestora în sistemul de justiție, care de multe ori este caracterizat ca fiind corupt și birocrat, precum și de un deficit cronic de executare a deciziilor judecătorești*”. Respectarea legilor contribuie la creșterea nivelului de încredere a oamenilor de afaceri, la crearea unui cadru de garanții care vor atrage investiții străine. Spre exemplu, Rapoartele Băncii Mondiale denotă că aproximativ 80% din conducătorii de întreprinderi din Moldova califică sistemul judiciar ca fiind „injust, costisitor, corupt și incapabil de a impune respectarea legii”, acest lucru fiind explicat prin lipsa unui înalt nivel de conștiință politică și juridică atât al populației, cât și al elitelor politice. În acest context, se impun măsuri concrete de luptă cu corupția, de asigurare a sistemului de implementare eficientă în practică a legilor. Intervenția statului în economie trebuie să fie minimală, „*statul trebuie să intervină doar acolo unde piața nu se descurcă, este vorba de educație, ocrotirea sănătății, a mediului, de politica externă, securitate*”. În această ordine de idei, experții apreciază rolul statului în calitate de arbitru și garant al securității sociale, însă fără atribuții paternaliste.

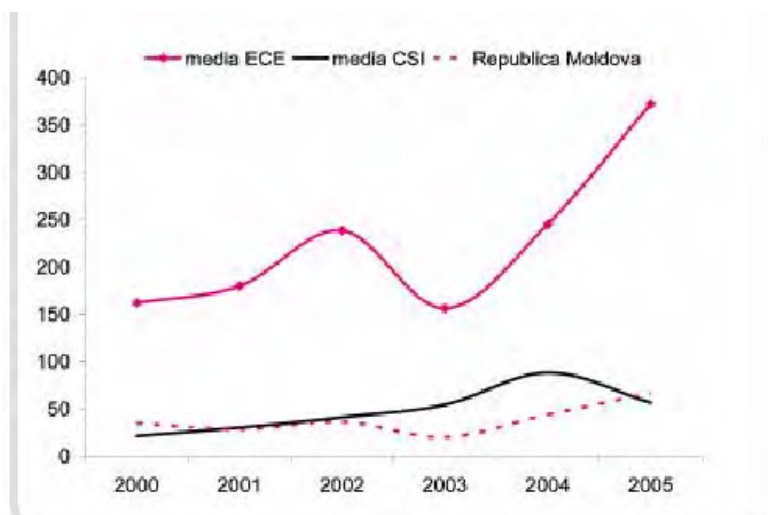
Printre acțiunile necesare de îmbunătățire a situației social-economice a Republicii Moldova experții indică și necesitatea „*atragerii investițiilor străine*”, „*susținerii reale și dezvoltării micului business*”. După cum am menționat anterior, „*funcționarea legilor*” și „*atragerii investițiilor străine*” sunt două procese interdependente. „*Căci investitorii nu vin așa de la sine, pur și simplu cu banii în buzunar*”. Ei încearcă să se intereseze ce se întâmplă în țară și în primul rând atrag atenția asupra cadrului juridic. Deși există bază legislativă în acest domeniu [12] (de exemplu, la 25 martie 2004, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea cu privire la investiții și activitatea de antreprenariat, care este mai eficientă decât cele anterioare), nu există totuși o transparență și profesionalism în activitatea celor peste 75 organe control. În același timp, nivelul de corupție și al birocrăției din aparatul administrativ descurajează investitorii străini, deoarece obstrucționează dezvoltarea afacerilor acestora în Republica Moldova. În afară de aceasta, ei întrebă alți colegi sau investitorii care sunt aici, fiindu-le cunoscute mai multe exemple care le-au creat o imagine negativă a țării. Putem exemplifica prin situația creată din 2000, când autoritățile locale au negat legalitatea activității companiei „Union Fenosa”, cel mai mare investitor apusean în țară.

În același timp, importanța investițiilor este determinată de *formula creșterii durabile*, care presupune următoarea formulă: tehnologii + capital + forță de muncă. Dacă ne referim la *tehnologii*, care sunt instrumente importante în procesul de globalizare, putem spune că nu le producem, dar nici nu prea le importăm; *capitalul* prezintă investițiile care la noi sunt deocamdată incidentale, speculative și orientate mai mult spre consum (spre exemplu, activitatea investițională din 2004 a companiei „METRO”, sau a centrului comercial „Jambo” etc.). În anul 2004, 34,8% din suma totală de investiții ale populației au fost în energetică, 12,4% – în transport și telecomunicații. Consumul poate fi pe termen scurt și mediu și se poate menține atâta timp cât mai trimit bani cetățenii care lucrează peste hotarele țării. Însă, investițiile străine au, de regulă, un caracter novator, care ar putea să creeze condiții necesare promovării progresului tehnologic și industrializării țării. În ceea ce privește *forța de muncă*, deși au avut loc migrații în masă, Republica Moldova are un potențial uman căruia necesită a-i fi create condiții de muncă; forța de muncă „*trebuie crescută și păstrată ca să nu o pierdem*”. Nu este vorba numai de valorificarea forței de muncă ieftine, dar, conform opiniei lui M. Antonie, în urma globalizării economiilor naționale vor avea de câștigat țările din epicentrul produselor intelectuale [13]. Lucrul acesta fiind sesizat, actualmente este indicat de a pune accent pe instruire, educație, crearea generatorilor de idei, etc., care este privită ca o activitate de „proglobalizare”.

Investițiile străine în Republica Moldova nu au avut o dinamică stabilă (*a se vedea* Graficul), la începutul anului 2005 constituind (conform datelor BNM) 915,3 mln. USD în stocul total de investiții străine directe (ISD). Această cifră poate fi apreciată ca fiind destul de modestă, dacă o analizăm în comparație cu realitățile din România, care numai în 2004 a înregistrat un flux total de 5,1 mlrd. USD.

Grafic

Fluxul net de investiții străine directe, USD / locuitor

Sursa: Raport Național de Dezvoltare Umană. Chișinău, 2006

Practica mondială demonstrează că statele, care au ținut cont de avantajele existente și au creat un mediu investițional favorabil, au obținut rezultate pozitive. Drept exemplu ne pot servi țările ex-socialiste, cum ar fi Cehia, Ungaria, Polonia, care atrag anual peste 4-5 mlrd. USD fiecare [14]. Și Republica Moldova poate crea un cadru adecvat pentru atragerea investițiilor. De exemplu, creșterea economică și promovarea unei politici eficiente inspiră încredere, iar orientarea către integrarea europeană creează o atitudine favorabilă pentru business și asupra luării deciziei de a investi. Extinderea granițelor Uniunii Europene de asemenea creează un cadru prielnic pentru investiții străine în Republica Moldova.

Dacă e să ne referim la situația „micului business” din Republica Moldova, de menționat că majoritatea participanților la interviu susțin că nu sunt create condiții adecvate ca cetățeanul să-și desfășoare activitatea economică. Astfel, conform rezultatelor chestionarului, asigurarea din partea statului a condițiilor necesare pentru dezvoltarea antreprenorială este apreciată cu 2,25 puncte. În opinia experților, explicația acestui rezultat mic rezidă în faptul că economia este dominată de interesele elitei politice, Republica Moldova fiind un exemplu al „statului capturat”. Centralizarea sistemului economic poate fi justificată, de exemplu, doar în perioada de conflații militare sau cataclisme naturale, iar în afara acestor circumstanțe centralizarea excesivă afectează grav economia și societatea și produce o stagnare și chiar degradare. În Republica Moldova se încearcă primii pași de descentralizare, de exemplu descentralizarea fiscală, care se presupune că va începe în 2008.

În același timp, vom remarca faptul că, deși participanții la interviu sunt de acord că statul nu întreprinde măsuri efective pentru a susține micul business, totuși pentru unii aceasta nu constituie o problemă. Căci „sunt studii care susțin că micul business se dezvoltă, nu atât cu susținerea statului, cât pe baza spiritului antreprenorial dat de la Dumnezeu”. În cazul Republicii Moldova, acesta se manifestă în anumite localități, unde sunt 4 000 de afaceri pe cap de locuitor, iar în altele nici una. Spre exemplu, în Cahul, spre deosebire de Ungheni, sunt de 5 ori mai mulți mici întreprinzători pe cap de locuitor. Și aceasta nu pentru că unii sunt mai bine susținuți de stat, iar alții mai puțin. „Spiritul antreprenorial este legat de aceea ce numim noi sate de gospodari și mai puțini gospodari”.

Ne permitem să fim parțial de acord cu expertul și să concretizăm în acest context că orașul Cahul este situat în euroregiunea „Dunărea de Jos”, cu zonă economică liberă, care creează posibilități considerabile de legături comerciale și economice cu orașul Galați din România, oraș-port de mare importanță. La fel, statul

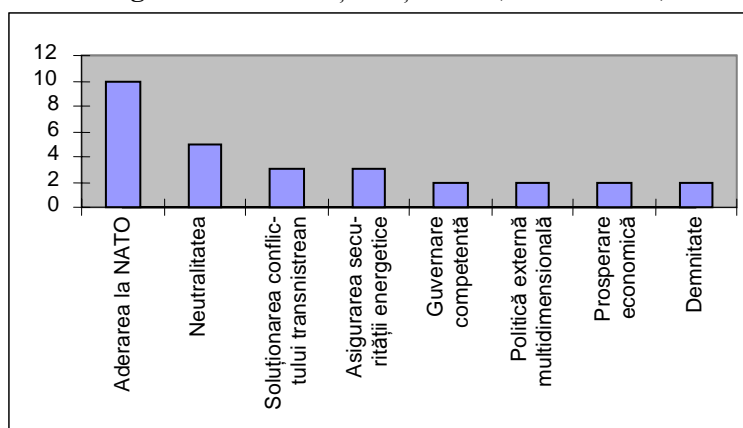
trebuie nu numai să susțină tendința antreprenorială a populației, dar și să o dezvolte. Importanța crescândă a dezvoltării micului business este determinată de faptul că în țările dezvoltate acesta s-a transformat treptat într-un stabilizator al vieții sociale. În acest sens, prezintă interes următoarea statistică: la o mie de locuitori din UE și Japonia revine în medie 45-50 de întreprinderi mici [15], care și formează clasa mijlocie.

Pe lângă aceste acțiuni de îmbunătățire a situației social-economice a țării, participanții la interviu au menționat *necesitatea susținerii și promovării tinerei generații, creșterii rolului societății civile*, precum și *necesitatea toleranței în societate*. Însă, toate căile de asigurare a unei dezvoltări economice se întrepătrund cu necesitatea *de a ridica calitatea guvernării*, care este apreciată la un nivel foarte redus. În Republica Moldova trebuie să existe *voința politică*, nu declarată, dar real să se dorească să se facă ceva; „*în rest, sunt chestiuni tehnice care se rezolvă cu ușurință: vin experți străini, vin ai noștri, ne ajută America, ne ajută Europa, toți sunt încadrați să ne convingă că avem nevoie de ceva*”. Existența unei stabilități politice relative din anul 2005, datorate unei cooperări „constructive” între partidul de guvernământ și aliații săi politici, reprezintă, cu siguranță, un factor necesar, dar insuficient pentru convertirea aspirațiilor în materie de politici efective.

Astfel, nu mai poate fi pus la îndoială faptul că stabilitatea economică și prosperarea, precum și obținerea investițiilor strategice din exterior sunt direct dependente de climatul general de securitate. Din această perspectivă vom analiza rezultatele răspunsurilor experților la întrebarea: *Care ar fi cea mai bună soluție pentru asigurarea securității Republicii Moldova?* Anterior, răspunsurile experților la subiectele din chestionar nu prezentau controverse, însă abordarea problemei cu privire la elaborarea măsurilor de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova a demonstrat unele divergențe de opinii (*a se vedea* Diagrama 2).

Diagrama 2

Răspunsurile experților cu privire la cea mai bună soluție pentru asigurarea securității naționale (nr. de voturi)

Sursa: Elaborată de autori pe baza interviurilor realizate în cadrul investigației.

Experții apreciază că vectorul strategic al politicii externe a Republicii Moldova ar urma să fie orientat spre NATO, ceea ce ar fi o posibilitate de asigurare a securității naționale. Acest lucru este determinat în mare măsură de faptul că experții apreciază la un nivel foarte jos posibilitatea de a asigura securitatea de sine stătător: „*Moldova nu are soluții de securitate, noi nu avem atâta inteligență ca să ne inventăm sisteme de securitate, așa că unica soluție pentru noi este NATO*”. Cu toate acestea, aderarea la structurile euroatlantice este privită în perspectivă îndelungată, la etapa actuală fiind important de a valorifica formele existente de cooperare cu NATO (Parteneriatul pentru Pace (PpP) și Planul Individual de Acțiuni Republica Moldova-NATO [16]), cât și de a găsi noi posibilități și mecanisme. Percepția tradițională a *securității* nu era în aspect de *securitate militară*, iar în prezent în vizorul Alianței Nord-Atlantice sunt problemele de securitate economică, energetică, politică, cele ce țin de democratizarea societății. Există unanimitate de opinii că vecinătatea cu NATO va consolida capacitatea de mobilizare a Occidentului în Europa de Est, stimulând noi forme de cooperare, extinderea PpP spre un format de consolidare a capacităților naționale de apărare și planificare a apărării, iar Alianța Nord-Atlantică va deveni mai interesată – inclusiv prin țările sale membre – de aspectele

politice și militare ale cooperării, asigurându-i Republicii Moldova, ca și în cazul Georgiei, sprijinul logistic necesar, consilierea și echipamentul necesar pentru modernizarea forțelor armate curente ale republicii, proporțional cu eforturile depuse de stat în vederea integrării efective în structurile euroatlantice.

Participarea în cadrul PpP a fost apreciată de experți în linii generale drept un factor pozitiv, care a accentuat necesitatea reformei forțelor armate. Au fost adoptate importante documente ce definesc locul și importanța armatei naționale în societate, iar participarea unor observatori militari în zonele de conflict din Balcani, participarea unui efectiv limitat de militari în Irak, aplicațiile militare comune au ridicat moralul și au crescut prestigiul militarilor în societate.

Experții s-au pronunțat și referitor la asigurarea securității naționale a Republicii Moldova din perspectiva reformării forțelor armate: „*Trebuie de reformat armata conform standardelor respective; pentru aceasta sunt necesare investiții, inclusiv în sistemul de apărare, trebuie reformată poliția și securitatea – și pentru aceasta trebuie resurse. Securitatea costă bani. Dacă vom fi mai bogați, vom putea plăti pentru securitate*”. Integrarea în continuare în structurile NATO este apreciată de către analiști prin prisma reformelor în sectorul de securitate, apărării acordându-i-se un anumit procent din produsul intern brut: „*Dar trebuie să privim lucrurile obiectiv: așa cum nu ne putem integra în UE, nu ne putem integra nici în NATO*”. În contextul dat, orientarea euroatlantică este privită prin prisma rezolvării conflictului de pe malul stâng al Nistrului (apreciat ca un impact semnificativ asupra amenințării securității naționale a Republicii Moldova, în medie cu 4 puncte), unde NATO ar fi un garant al securității.

Unii experți sunt de părere că un *statut de neutralitate* permanentă, recunoscut în plan internațional și garantat de marile puteri, ar putea asigura securitatea Republicii Moldova. În teoria clasică neutralitatea apare ca un „act ce ține de competența exclusivă a statului interesat, ca un regim juridic cu un ansamblu de drepturi și obligații” [17]. În așa țări ca Austria și Elveția, liderii politici sunt foarte prudenți când abordează acest subiect pentru a nu pierde sprijinul populației.

Pe de altă parte, experții susțin că neutralitatea consfințită prin Constituție nu corespunde conținutului statutului declarat al Republicii Moldova, deoarece pe teritoriul său se află forțe militare străine. În același timp, vom mai adăuga că Republica Moldova ar urma să pună mai eficient în valoare statutul său de neutralitate pentru a cere retragerea trupelor armate ruse de pe teritoriul său. Argumentul care este invocat de obicei în acest context – Declarația de la Istanbul (Declarația Summitului OSCE de la Istanbul, 1999) – deja începe să piardă din actualitate și ar putea fi utilizat mai activ și argumentul de neutralitate.

Trebuie de remarcat că, deși opiniile cu privire la aderarea la NATO se dispersează, totuși este o unanimitate a părerilor experților referitor la realizarea reformelor și proceselor de democratizare a societății, ceea ce ar permite Republicii Moldova înaintarea pe calea europeanizării și civilizaționării în contextul *cooperării multidimensionale*.

Astfel, analiza proceselor de asigurare a securității naționale prin prisma consolidării statului Republica Moldova ne permite să concluzionăm că opinia publică, la fel și experții scot în evidență influențele faste și nefaste ale globalizării, apreciind și implicațiile asupra securității Republicii Moldova. Din perspectiva consolidării statului Republica Moldova sunt determinate provocările de ordin extern, care rezidă în intersecția intereselor actorilor globali în această regiune, care domină în mare parte și politica internă, Moldova fiind un exemplu de stat în care „politica externă” determină „politica internă”. Provocările de ordin intern sunt analizate prin prisma asigurării securității economice, a atragerii investițiilor străine, întreprinderii acțiunilor concrete de combatere a crimei organizate și a traficului de ființe umane, de spălare a banilor și a contrabandei, privind reglementarea conflictului transnistrean și *asigurarea securității prin dezvoltarea durabilă*.

Referințe:

1. Penelope Hartland-Thunberg. National Economic Security: Interdependence and Vulnerability. - În Frans A.M., Altling von Geusau, Jacques Pelkmans (eds.). National Economic Security. – Tilburg: John F. Kennedy Institute, 1982, p.50.
2. Buzan B. Popoarele, statele și teama. - Chișinău: Cartier, 2000, p.14.
3. Lippman W. A Wolfers, Discord and Collaboration. - Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962, p.150.
4. Roșca A. Consolidarea democrației și relațiile interetnice: cazul Republicii Moldova // Etnobarometru în Republica Moldova. Institutul de Politici Publice. - Chișinău, 2006, p.53-75.
5. Etnobarometru – Republica Moldova. Raport de cercetare. Studiu Delphi // www.ipp.md
6. BOP. Noiembrie 2006.

7. Rotariu T., Iliuț P. Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică. - Iași: Polirom, 1997.
8. BOR. BOP. Noiembrie 2006.
9. Moldovanu D. Economia Moldovei în capcana globalizării și tranziției. - Chișinău: ARC, 2004, p.47.
10. Raport Național de Dezvoltare Umană 2006; Danii T. Republica Moldova în spațiul tranziției și costul social al reformelor. Analiză și evaluare sociologică a calității vieții populației. - Chișinău: Pontos, 2004; Lorrison Ch. La pauvreté dans le monde // RAMSESS 2003, p.105-121.
11. BOP. Noiembrie 2006.
12. Cadrul legislativ și climatul investițional în Republica Moldova (conform situației la 01.10.2004). Realizat de către Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”.
13. Antonie M. Problematika integrării europene a României sub influențele faste și nefaste ale globalizării // Integrarea europeană în contextul globalizării economice: Sesiune Internațională de comunicări științifice, 17-18 mai 2003, Vol.1. - București, 2003, p.273.
14. Filip N. Investițiile străine și efectele lor asupra relansării și eficientizării economiei naționale // Economia regională: problemele și perspectivele dezvoltării. Materialele Conferinței științifice internaționale, 24-25 iunie, 2005, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Partea II, p.25.
15. Бальнский А. Малый бизнес в великой стране. - În: Economia regională: problemele și perspectivele dezvoltării. Materialele Conferinței științifice internaționale, 24-25 iunie, 2005, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Partea I, p.4.
16. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova - NATO // Monitorul Oficial al Republicii Moldova . - 2006. - Nr.134/137.
17. Securitatea și apărarea națională a Republicii Moldova. - Chișinău: ARC, 2002, p.65.

Prezentat la 03.04.2007

INTERESUL NAȚIONAL ȘI FACTORUL ETNIC ÎN CONDIȚIILE REPUBLICII MOLDOVA: SEMNIFICAȚII ȘI DETERMINĂRI

Victor SACA, Silvia SACA*

Catedra Științe Politice și Educație Civică

*Grupul Beijing, organizație neguvernamentală

This article examines the contradictory process of the formation and function of the national interests of Republic of Moldova in the context of democratic transformation. This process is highly informed and influenced by interethnic relations, as well as multiethnic and multicultural factors. In this context, the article explores the main ways in which the ethnic factors influence the national interests: the perfection of legislative base on the settlement of interethnic relations; the state's support of ethnic and cultural organizations; adoption by the non-native language speaking population of the native ethnic medium; creation of a general national message which would lead to finding common ground amongst different ethnic groups, etc.

Problematika privind interesul național și relațiile interetnice ale statelor în tranziție spre democrație, adică ale statelor ce realizează transformări radicale în toate sferele vieții sociale, are o însemnătate teoretică și practică deosebită, este diversă și contradictorie în toate dimensiunile sale. În acest context, dacă în țările cu o democrație consolidată interesul național este mai mult sau mai puțin stabil, reflectă relațiile echilibrate ale purtătorilor săi, ale diferitelor comunități sociale, inclusiv etnice, fiind un instrument principal în politica externă și propulsând imaginea națiunii politice, a voinței sale în relațiile internaționale, atunci în țările postcomuniste, îndeosebi în cele postsovietice, interesul dat este în proces de devenire, de formare a atributelor sale, abordând scopurile și obiectivele nu doar ale politicii externe, ci și ale celei interne. În țările postsovietice, pe parcursul deja a 15 ani de independență și de transformări sistemice turbulente, acest interes a căpătat configurații paradoxale, cu combinații contradictorii ale elementelor conceperii și conștientizării, formării, funcționării și, parțial, ale realizării.

Construirea interesului național în Moldova se desfășoară deosebit de contradictoriu, cunoscând în calea sa atât succese, cât și insuccese, retrageri și chiar alunecări înapoi. Acest proces este determinat, întâi de toate, de orientările contradictorii interne și externe ale puterilor politice (guvernante și din opoziție), sociale, etnice, teritoriale și ale altor comunități.

Actualmente, vectorul de orientare moldovenesc este deosebit. Aici, de la bun început (din primii ani după destrămarea URSS), de rând cu puterile celor două orientări de bază, caracteristice, de fapt, și pentru alte state din CSI – spre consolidarea independenței și, invers, spre restabilirea imperiului sovietic – mai era și a treia putere (majoritatea partidelor de dreapta și, în primul rând, Frontul Popular din Moldova, actualmente Partidul Popular Creștin Democrat), care pleda pentru unirea Moldovei cu România. Pe parcursul anilor '90 ai secolului XX și până în prezent acest partid și-a păstrat orientarea pro-română; însă, ținând cont de realitățile interne și externe, și-a corectat poziția, impunându-se deja nu pentru unirea statelor, ci pentru apropierea lor în baza integrării europene, pentru păstrarea suveranității și independenței Moldovei. Acest fapt confirmă că partidele de dreapta în politica lor s-au apropiat considerabil de cele de centru și chiar de unele partide de stânga, care susțin activ cursul spre consolidarea independenței Moldovei și reintegrarea ei, spre rezolvarea conflictului din partea stângă a Nistrului.

Ținând cont de cele menționate mai sus apar ca firești unele întrebări:

1) În ce măsură interesul național, conceput ca conștientizare a necesității națiunii în automenținerea și sporirea resurselor naționale, în dezvoltarea sa complexă și în asigurarea securității sale [1], are, în condițiile Republicii Moldova, conținut valoric, substanță și energie valorică?

2) Corespunde oare acest interes canoanelor științei politice, imperativelor practice și științifice?

3) În ce măsură factorul interetnic, relațiile interetnice influențează real asupra formării și funcționării interesului în cauză?

În literatura științifică și științifico-publicistică moldovenească și, în general, în cea postsovietică [2] nu găsim suficiente răspunsuri la aceste întrebări. Ceea ce este publicat în domeniul relațiilor interetnice, în monografiile editate, materialele conferințelor, simpoziunilor, seminarelor ori în tezele susținute abordează

doar indirect chestiunea privind interesul general național. De aceea, reieșind din nivelul elaborării teoretice a interesului național al Moldovei, din gradul insuficient de analiză a aspectelor sale structurale și funcționale, îndeosebi din analiza insuficientă a însăși sintezei „interes național – relații interetnice”, ținem să examinăm unele momente cu titlu de discuție. Ele se referă, pe bună măsură, și altor state polietnice postsovietice.

Realitățile postsovietice moldovenești din ultimii 15 ani sunt, din punct de vedere politic, instabile și imature, provocând atitudini problematice în definirea însăși a conceptului de interes național. Interesul dat încă nu corespunde normelor general recunoscute de către știința politică nici din punctul de vedere al sporirii resurselor naționale, nici din punctul de vedere al dezvoltării multilaterale și, bineînțeles, nici din punctul de vedere al asigurării securității. În acest sens, interesul național al Moldovei rămâne deocamdată la nivelul reflecției contradictorii, chiar a conștientizării paradoxale a elementului consensual; prin urmare, atestăm realizarea lui insuficientă în practică, ceea ce și împiedică poporul moldav să ocupe locul binemeritat în comunitatea internațională. Asemenea interes nu are însușiri structurale și funcționale, pentru a deveni criteriu de bază activ și productiv al politicii statului în sistemul relațiilor internaționale, în universul actual al globalizării. Mai mult, el nu este prezent nici în domeniul politicii interne, fiindcă țara continuă să fie dezintegrată teritorial rămânând cuprinsă de interese opuse: pe de o parte, interesul guvernanților moldoveni și al societății civile privind reintegrarea țării și eurointegrarea, pe de altă parte – interesul separatist al forțelor anticonstituționale din partea stângă a Nistrului.

Această situație pune la îndoială însăși existența interesului general național al țării. Apare întrebarea: poate oare interesul național al Moldovei să acumuleze într-o perspectivă apropiată elementele necesare de ordin obiectiv și subiectiv întru consolidarea politică a națiunii? Nu este el oare un interes cvasinațional, interpretat de către guvernarea existentă doar în baza dorințelor și obținerii, conform unor opinii, rezonanței retorice, caracterului acelei situații la care pretinde politicianul [3], spre care acesta se orientează.

În opinia noastră, aceste raționamente sunt semnificative și oportune pentru discuții la nivel științifico-politic și politico-empiric. Mai întâi, se poate considera că componenta interesului general național al Moldovei, legată de formarea și unirea națiunii politice, deși cu greu, dar își croiește drumul. Actualmente, în țară nu există careva grupuri sociale, etnice, demografice sau altele, care nu ar fi cointerestate în crearea condițiilor întru asigurarea securității sale, întru dezvoltarea și sporirea bogăției naționale, întru respectarea și realizarea drepturilor și libertăților omului. Acești indici și determină caracterul interesului național în orice stat democratic, potențialul său funcțional și reproductiv.

Însă, factorul subiectiv, din diferite cauze, fie din incapacitate ori din lipsă de dorință, din deficitul de voință ori de energie, nu este pe deplin inclus în procesul unificator al națiunii politice, de identificare, coordonare și integrare a proceselor tangențiale specifice diferitelor interese ale comunităților, ca condiție indispensabilă pentru susținerea interesului general național. Prin aceasta se explică caracterul artificial al interesului dat, care, în opinia noastră, are la bază mai mult conținut declarativ decât real. Toate guvernele care, începând cu anul 1991 până în prezent, s-au perindat la putere au interpretat interesul general național în mod subiectiv, în felul său. Uneori îl subordonau intereselor și ambițiilor de partid, de grup. Considerăm că pentru Moldova mai rămân valabile într-o oarecare măsură cuvintele marelui istoric Nicolae Iorga spuse în adresa societății românești a perioadei dintre cele două războaie mondiale: în lupta pentru putere, slavă, avantaj drapelul Țării se înlocuiește cu drapelul partidului, fapt ce duce, în cele din urmă, spre devalorizarea interesului național, spre degradarea țării, spre dezonorarea ei [4].

Este bine cunoscut faptul că formarea interesului național în statele democratice este într-o dependență directă de starea existentă a intereselor particulare din societate, adică de interesele specifice ale diverselor comunități sociale. Ținând cont de cele menționate mai sus, componentele principale ale sistemului general de interese al statului polietnic, care influențează considerabil interesul național general, sunt necesitățile național-etnice și interesele național-etnice. Dat fiind că Republica Moldova este un stat polietnic, devine indiscutabilă influența factorului interetnic asupra interesului general național. Or, conștientizarea acestui fapt nu înseamnă că în societatea noastră deja există o abordare clară, indiscutabilă a problemei în cauză, mai mult – că sunt determinate cele mai eficiente și optime căi și metode de stabilizare a interesului național. Experiența noastră, acumulată în ultimii 10-15 ani, ca de altfel și experiența altor state similare, atestă că diferiți agenți politici, analitici evaluează și interpretează în mod diferit, chiar opus, problema polietnicității, policulturalismului, reglementării relațiilor interetnice.

În ce privește Republica Moldova, scopurile ei interne privind democratizarea și modernizarea statului și a societății, la fel ca și cele externe, în mare măsură se bazează pe nivelul existent de toleranță etnică, pe apropierea și colaborarea comunităților etnice. De aceea, perceperea la justa valoare a sintagmei „interes național – relații interetnice”, lansată în denumirea articolului, necesită o interpretare adecvată a paradigmei național-etnice.

La 15 ani de independență statală, devine mai clar faptul că factorul interetnic este unul cardinal în edificarea societății democratice poli-etnice, în realizarea transformărilor radicale sociale. Este important ca politica național-etnică să nu se limiteze la experiența acumulată în domeniul relațiilor interetnice, dar să țină cont de greșelile și excesele admise în procesul renașterii naționale de către națiunea titulară, precum și de minoritățile naționale. Deși această chestiune vizează nu doar Moldova, ci și alte țări din spațiul postsovietic, ba chiar din spațiul postcomunist, statul nostru trebuie să ia în considerație nu doar principiile acceptate ale politicii naționale, dar și specificul ei, întru îmbunătățirea relațiilor interetnice. Iată de ce trebuie atent de studiat și o altă experiență, inclusiv a civilizației în general, pentru a o îmbina cu ăscușința cu cea națională, pentru a îmbina generalul, particularul și unicul în realizarea sintezei „relații interetnice – interes național”.

O influență decisivă a relațiilor interetnice asupra interesului național al Moldovei o are faptul creării în stat a bazei legislative ce reglementează aceste relații, ce protejează și asigură dezvoltarea minorităților etnice. Astfel, conform Constituției Republicii Moldova, toți cetățenii țării sunt egali în fața legii indiferent de apartenența etnică; statul recunoaște și garantează dreptul cetățenilor la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea specificului etnic, cultural, lingvistic și religios [5].

Republica Moldova este parte a multor documente internaționale în cadrul ONU, Consiliului Europei, OSCE și al altor organizații internaționale, asumându-și obligațiunea de a respecta și de a promova drepturile și libertățile omului. Dovadă e ratificarea de către Parlamentul republicii a Convenției-Cadru privind apărarea minorităților naționale și a altor documente internaționale, care și determină parametrii generali ai mecanismului național pentru dezvoltarea relațiilor internaționale, pentru apărarea drepturilor minorităților etnice.

Actele normative și legislative adoptate în țară reglementează funcționarea limbilor pe teritoriul ei, întru asigurarea condițiilor favorabile de păstrare a mediului lingvistic nediscriminatoriu. Legislația asigură cetățenilor alolingvi dreptul la utilizarea și dezvoltarea limbii materne, de asemenea dreptul de a învăța în limba de stat, pentru a putea exercita atribuțiile de serviciu și pentru facilitarea integrării în societate.

O importanță deosebită în dezvoltarea relațiilor interetnice și, respectiv, în impactul acestora asupra interesului național îl are Legea despre minoritățile naționale, adoptată de către Parlamentul republicii în anul 2001. În această lege sunt evidențiate drepturile și obligațiunile cetățenilor de apartenență la minoritățile naționale, este determinat statutul juridic al organizațiilor lor.

În scopul optimizării conducerii relațiilor interetnice în țară este creată baza instituțională, care întruichi-pează activitatea diferitelor organizații de stat, a instituțiilor de susținere a relațiilor de parteneriat dintre națiunea titulară și minoritățile naționale, structurile de stat și structurile civile. Asemenea instituții sunt:

- Departamentul (actualmente Biroul) Relațiilor Interetnice;
- Comisia Parlamentară privind drepturile omului;
- Institutul de cercetări interetnice al Academiei de Științe a Moldovei;
- Departamentul de învățământ în limbile minorităților al Ministerului Educației și Tineretului;
- Centrul pentru drepturile omului din Republica Moldova.

Toate aceste instituții au menirea de a crea în republică un climat adecvat pentru dezvoltarea și apropierea subiecților etnici. Ele au participat nemijlocit la pregătirea Legii privind minoritățile naționale, a unui șir de acte normative îndreptate spre perfecționarea activității organizațiilor neguvernamentale în domeniu.

În pofida faptului că statul susține societatea civilă, în particular organizațiile neguvernamentale etnoculturale, ele încă nu au devenit adevărați purtători ai interesului general național de rând cu celelalte organizații neguvernamentale și cu organizațiile de stat. Imaturitatea, instabilitatea interesului dat rezultă, întâi de toate, din imaturitatea purtătorilor acestui interes – a națiunii politice, statului-națiune, societății civile, din lipsa de relații consolidate între ele.

Deficitul de asemenea relații se explică, în primul rând, prin: a) greșelile admise de către organismele de stat pe parcursul desfășurării politicii naționale – etnice; b) activitatea redusă a subiecților etnici ca purtători ai interesului național.

În ce privește activitatea organelor de stat în domeniul relațiilor naționale, ea se efectua pe fundalul și sub influența crizei economice, instabilității politice (cu excepția ultimilor 5 ani de guvernare comunistă), sărăcirii

majorității populației, stării de intensitate socială. Ceea ce a condus la faptul că relațiile naționale au fost excesiv politizate, ideologizate, comercializate. Aceste organe consideră că vinovați de problemele apărute în domeniul politicii naționale nu sunt guvernării actuali, ci regimul totalitar sovietic. În acest fel, se ignoră faptul că de la începutul procesului de renaștere națională energia conștiinței naționale a fost îndreptată pe calea etnocentrismului (spre varianta „conștiinței închise” cu manifestarea stereotipului „ai noștri - străinii”), în loc de a o îndrepta pe o cale civilizată (spre o combinație armonioasă a consolidării interetnice și intraetnice).

Structurile guvernamentale create în domeniul relațiilor interetnice nu au putut îmbunătăți radical aceste relații, fapt demonstrat de multitudinea de probleme în domeniul învățământului și educației, culturii, științei, informației, de dezechilibrul între genuri. Activitatea acestor structuri în mare măsură se bazează pe metodele vechi, nu este flexibilă.

Spre exemplu, până la momentul actual rolul Biroului Relații Interetnice se reduce doar la conducerea și coordonarea activității organizațiilor etnoculturale neguvernamentale, în loc să stabilească relații de parteneriat cu ele. Prin aceasta ignorându-se statutul ONG-urilor, calitatea lor de formațiuni independente, neguvernamentale. Cum trebuie să se prezinte relațiile statului cu organizațiile neguvernamentale etnoculturale? În opinia noastră, e necesar ca statul: 1) să elaboreze și să promoveze o politică activă de dezvoltare și integrare a minorităților naționale, și nu una reactivă, ținând cont de specificul fiecărei etnii; 2) să creeze reprezentanților minorităților naționale condiții și posibilități de integrare a lor în toate sferile vieții sociale; 3) să creeze locuitorilor alolingvi condiții pentru studierea continuă a limbii române, a istoriei și culturii țării; 4) să țină cont și să propulseze candidaturile minorităților naționale în cariera de serviciu; 5) să țină cont de numărul studenților, reprezentanți ai minorităților etnice; 6) să-i încurajeze pe locuitorii alolingvi ca aceștia să învețe în grupe cu predare în limba română.

Luând în considerație cele expuse mai sus, numirea în posturi decizionale a persoanelor care nu cunosc limba de stat, cum se practică la noi în țară, nu este un exemplu stimulent pentru minoritățile naționale. Dimpotrivă, acest fapt duce la înstrăinarea minorităților naționale de interesul național, ceea ce este cu totul incorect.

Un factor important în dezvoltarea relațiilor interetnice și care determină influența lor asupra interesului general național îl constituie adaptarea locuitorilor alolingvi la mediul etnic autohton. De aceea, considerăm că examinarea diferitelor probleme cu care se confruntă minoritățile naționale, fie identificarea lor națională ori respectarea drepturilor și libertăților, trebuie corelate cu factorul adaptării.

Pot oare minoritățile naționale din oricare țară cu adevărat democrată să-și dezvolte identitatea etnică, integrându-se în socium, să devină libere și să participe de rând cu națiunea titulară la crearea societății democratice și a interesului național fără ca să se adapteze la mediul etnic autohton? Considerăm că nu, nu pot.

Pornind de la realitățile moldovenești, interacțiunea interesului național cu fenomenul adaptării populației alolingve la mediul etnic autohton și, ca urmare, integrarea ei în mediul dat are un caracter complex și contradictoriu.

Întâi de toate, un asemenea interes nu poate contribui la adaptare și integrare dacă se consideră prioritare însușirile lui obiective. Atare poziție se întâlnește uneori în literatura de specialitate, în special atunci când interesul se reduce doar la necesitățile purtătorilor săi [6]. În opinia noastră, interesul național întruchipează nu numai factorul necesității, ci și factorul utilității, avantajului, spre care, desigur, se orientează orice comunitate, inclusiv etnică. Mai mult ca atât, actualizarea interesului național e posibilă doar în baza unui nivel înalt de conștientizare a necesităților, utilităților și avantajelor purtătorilor săi [7].

În Republica Moldova, corelația interesului național cu factorul adaptării și integrării etnonaționale e destul de paradoxală, dacă luăm în considerație acel fapt că majoritatea absolută a populației alolingve nu conștientizează acest interes, nu se identifică cu țara în care trăiesc, cu noțiunea de moldoveni (ca exemplu: în Rusia – „rossiiane” sau în Ucraina – „ucrainți”). Populația dată are, în cel mai bun caz, o atitudine nedeterminată față de interesul național al Moldovei; or, marea parte a ei se orientează spre Rusia, spre obținerea cetățeniei ruse.

Considerăm că interacțiunea interesului național cu procesul de adaptare depinde nu numai de capacitățile și voința populației alolingve de a se integra în sociumul moldovenesc, dar și de gradul de pregătire a populației băștinașe de a contribui la acest proces, de a depăși indiferența față de problema adaptării concetățenilor săi. Populația băștinașă din Moldova, ca majoritară, este în esență divizată în adepți ai românismului și ai moldovenismului, fapt ce nu poate să nu se reflecte în mod contradictoriu asupra conștientizării interesului național al țării.

Bineînțeles, pentru realizarea interesului național în Moldova este necesar ca reprezentanții națiunii titulare și cei ai etniilor minoritare să se apropie și să se îmbogățescă reciproc. În acest proces rolul dominant îl are integrarea locuitorilor alolingvi în mediul autohton. Doar pe această cale sunt posibile relațiile reciproc avantajoase, atingerea unui nivel mai înalt de toleranță în aceste relații, schimbul reciproc avantajos de valori între comunitățile etnice, păstrarea autenticității, realizarea mai complexă a potențialului lor, a specificului lor moldovenesc.

Promovarea interesului național este în dependență reciprocă de starea relațiilor dintre genurile umane, atât din cadrul națiunii titulare, cât și al minorităților naționale. Este necesar ca, evaluând interesul național, să valorificăm rolul și locul femeii în societate, necesitățile și posibilitățile ei, aportul ei la dezvoltarea acestui interes. În acest context trebuie de ținut cont și de situația femeilor din minoritățile naționale, ea fiind, în opinia noastră, mai complicată decât cea a femeilor din națiunea titulară: unu – este femeie, doi – este minoritate națională, trei – este femeie ce aparține minorității naționale. Proceselor de socializare și adaptare a femeilor din minoritățile etnice în mediul etnic autohton le revin un rol deosebit în optimizarea relațiilor interetnice.

Problema realizării interesului național necesită elaborarea ideii general naționale, care ar uni în jurul său toți cetățenii țării, indiferent de apartenența etnică și socială. La etapa actuală, asemenea idee este, întâi de toate, ideea reintegrării țării. Sperăm că în aceasta sunt cointeresați toți subiecții sociali, inclusiv minoritățile naționale, cărora nu le este indiferentă soarta Moldovei.

O altă idee importantă, care a provocat mai multe reacții, fiind susținută de majoritatea populației, este ideea integrării europene, orientarea Moldovei spre valorile și structurile general europene. Atitudinea minorităților naționale față de această idee este, de regulă, pozitivă.

Anume ideea integrării europene și cea privind reintegrarea Moldovei au condus la consensul dintre putere și opoziție în 2005, la elaborarea abordărilor generale privind reglementarea conflictului din partea stângă a Nistrului. Însă, consensul dat încă nu este stabil, mai are nevoie de consolidare, de susținere mai adecvată din partea societății civile, a populației, inclusiv a factorului etnic. Ultimul, spre regret, încă nu și-a formulat clar atitudinea privind această chestiune extrem de importantă.

Interesul național al Moldovei deja 15 ani se confruntă cu contradicția dintre factorul intern moldovenesc și cel extern, în special cel rusesc. În această perioadă interesul geopolitic al Rusiei se bazează pe contingentul armat rusesc, de asemenea, pe susținerea și stimularea ideii separatiste, iar ulterior, pe cel mai anticonstituțional regim – transnistrean – care permanent constrânge procesul de formare și realizare a interesului național, stimulând dezintegrarea țării. Mai mult ca atât, în calitate de arbitru în formatul pentagonal și, actualmente, în formatul „5+2” pentru reglementarea conflictului transnistrean, partea rusească duce la tergiversarea acestui conflict. Despre aceasta confirmă evenimentele recente, legate de susținerea de către factorul rusesc a puterii transnistrene privind autoblocada regiunii, prin organizarea și desfășurarea congresului deputaților din partea stângă a Nistrului și a referendumului privind reconfirmarea independenței și suveranității republicii transnistrene nerecunoscute. Spre regret, în acest context nu a fost auzită poziția reprezentanților minorităților naționale.

În asemenea țări ca Moldova nu există metodologii speciale pentru testarea și aprecierea interesului național, a contradicțiilor lor obiective și subiective. Acest fapt confirmă necesitatea elaborării și utilizării tehnologiilor efective pentru expertizarea interesului național, care ar corespunde noilor necesități, mai activ ar mobiliza în crearea mecanismului de reglare a acestui interes toți subiecții cointeresați, inclusiv cei etnici.

În așa fel, relația actuală dintre interesul național și procesul relațiilor naționale în Republica Moldova este deosebit de complicată și contradictorie. Pronunțându-ne din punct de vedere obiectiv și subiectiv, această relație este dominată de contradicții, nu este adecvată modelelor bazate pe îmbinarea intereselor generale și specifice. Actualmente, este necesară democratizarea continuă a politicii național-etnice prin combaterea mecanismului ei deformat și crearea unui mecanism nou, bazat pe principiile și valorile consensului, pe diversitatea intereselor subiecților etnici, pe apropierea lor ascendentă și îmbogățirea reciprocă.

Referințe:

1. Основы политологии. Краткий словарь терминов и понятий. - Москва: Общество “Знание” России, 1993, с.51; Кожокару Н. Проблема адаптации нерумыноязычного населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде. - Кишинэу: “Техника - Info”, 2004, с.29-31.

2. Межуев Б.В. Понятие "национальный интерес" в российской общественно-политической мысли // ПОЛИС. - 1997. - №1; Молчанов М.А. Дискуссионные аспекты проблемы "национальный интерес" // ПОЛИС. - 2000. - №1; Saca V. Interesul național în condițiile transformății democratice: semnificații și paradoxuri // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. - Chișinău: USM, 2002; Saca V. Politica etnică în contextul dimensiunilor de interes: cazul Moldovei // Minoritățile naționale și relațiile interetnice: tradiția europeană și experiența noilor democrații pentru Moldova. Vol.II. - Iași: Pan Europe, 2002; Сака В. Посткоммунистическая системная трансформация между властными и оппозиционными интересами: молдавский вариант // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Revistă științifică trimestrială. №1 (XXVIII). - Chișinău: CEP USM, 2005.
3. Oxford. Dicționar de politică. - București: Univers Enciclopedic, 2001, p.228.
4. Iorga N. Pagini alese. Vol.II. - București, 1965, p.363.
5. Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29 iulie 1994. Art. 10 (2), 16 (2). - Chișinău, 1994, p.6, 8.
6. Кожокару Н. Op. cit., p.29.
7. Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. - Chișinău: CE USM, 2001, p.98-126.

Prezentat la 05.04.2007

MANIFESTAREA ORDINII SOCIALE ÎN SOCIETĂȚILE ÎN TRANZIȚIE***Diana BENCHECI****Catedra Științe Politice și Educație Civică*

The article is about the procedure of social order establishment in the transition societies, when the political power requires a big effort for keeping and fortifying the faith of people in it.

Fiecare societate, pentru a funcționa efectiv, pentru a-și realiza cu succes obiectivele comunitare, științifice, cultural-spirituale etc., are nevoie de o ordine fundamentată pe principii, norme și valori asimilate și practic realizate atât de cetățenii de rând, cât și de diriguitorii de diferite niveluri. Instituirea și menținerea unei bune orânduiri în societate este, în primul rând, funcția puterii politice. Scopurile puterii politice constau în a se opune distrucției, în a neutraliza crizele și conflictele, în a tinde spre o stabilitate maximă posibilă a societății și a progresului, spre menținerea ordinii sociale. Autoritățile publice sunt cele cărora le revine rolul principal în potolirea vitregiilor, aplanarea conflictelor, soluționarea diferendelor, depășirea discordiilor etc., aplicând în acest sens mandatul de care dispun, legislația în vigoare, abilitățile și forța persuasivă. Chiar de la origini puterea a apărut din necesitatea organizării normative a colectivității umane și s-a afirmat pe parcursul istoriei ca mijloc de asigurare a ordinii sociale, de reglementare a întregului complex de relații existente în orice societate.

În societățile în tranziție problema stabilirii și menținerii ordinii sociale este de o însemnătate și mai deosebită, mai ales în condițiile în care promovarea și stimularea democrației, a pluralismului opiniilor duc la o diversitate a comportamentelor sociale. În asemenea condiții, afirmarea statului de drept, simultan cu revigoarea societății civile, dă o nouă dimensiune și o funcționalitate benefică ordinii și spațiului democratic reglementat, în primul rând, prin Constituție, dar și prin libertățile sociale, colective și individuale, inclusiv sub forma liberei aderări și participări la constituirea și dezvoltarea societății civile și a unui edificiu social democrat. Edificiul social reprezintă sistemul de instituții și organizații ce reglează relațiile publice cu ajutorul mijloacelor materiale și pe baza regulilor și codurilor fixate [1]. El este un sistem codificat al relațiilor de putere, menit pentru menținerea și reproducerea unui anumit tip de relații publice, sociale. În dependență de tipul relațiilor sociale, deosebit de instituții economice, politice, culturale, ideologice, în cadrul cărora se realizează un tip anumit de putere.

Pentru perioada de tranziție este specific, de asemenea, procesul invers instituționalizării, și anume: cel de dezinstituționalizare ce apare în timpul schimbării vechii ordini sociale. Sub influența noilor valori și ideologii este reexaminată legitimitatea vechilor instituții sociale. Noile idei duc la crearea noilor relații sociale ce nu pot fi reglate în cadrul instituțiilor de odinioară. Apar noi mișcări sociale ce tind să creeze o nouă ordine socială cu ajutorul noilor instituții sociale. Toate acestea demonstrează că relațiile de putere se formează în cadrul sociumului prin lupta ordinii și haosului, care, la rândul lor, creează o încordare socială, duc la destabilizarea societății. Apar un șir de probleme ce țin de reglarea relațiilor între grupele sociale și etnice, comunitățile confesionale. Rezolvarea acestor probleme e orientată spre menținerea ordinii sociale prin intermediul creării condițiilor normale de interacțiune a diferitelor comunități sociale. Soluționarea disensiunilor sociale implică politicianilor necesitatea disponibilității de resurse materiale, umane, informaționale, organizaționale, financiare.

Puterea politică este expresia necesității și voinței de ordonare a lucrurilor din perspectiva unei dezvoltări stabile a societății. Iar ordinea socială, la rândul ei, reflectă capacitatea puterii politice de a întruni și de a îndestula condițiile funcționării normale a societății ca întreg.

Deficitul de putere, indiferent de cauzele lui, întotdeauna și pretutindeni provoacă dezordine, haos, insecuritate, conflicte, inclusiv dramatice, care afectează mase enorme de oameni și prejudiciază evoluția normală a societății pe perioade de timp, uneori considerabile.

Despre dezordinea socială din țările în tranziție tot mai des se vorbește ca despre criză de autoritate ce reprezintă o acuzație la adresa instituțiilor și organismelor puterii politice. Adeseori, această „criză de autoritate” este pusă pe seama opoziției politice, dar oricum ea are repercusiuni negative asupra ordinii sociale și asupra calității vieții oamenilor. Contrariul autorității e anarhia, distrugerea ordinii și a ierarhiei. Frecvența

încălcării legilor relatată în mass-media alimentează ea însăși fenomenul crizei de autoritate. Nerespectarea și încălcarea legilor, chiar a Constituției în unele cazuri, sunt de natură a eroda însăși autoritatea legilor, dar și pe aceea a instituțiilor statului abilitate în acest domeniu, alimentând nedorita criză de autoritate. Ce poate fi mai îngrijorător decât constatarea faptului că instituții ale statului, abilitate prin Constituție să apere ordinea și legalitatea, se află la cele mai joase niveluri de credibilitate publică. De altfel, prin frecvența abordării critice în mass-media moldovenească observăm că Justiția, Procuratura, Poliția, SIS-ul dețin un nivel scăzut de autoritate în țară. Este important faptul că Legea Fundamentală a țării continuă a fi contestată de unele forțe politice, așa-zise democratice, în timp ce alte forțe dintre cele aflate legitim la putere, inclusiv organele legale ale statului, justiția sau cele de ordine publică, nu intervin cu eficiență pe măsura atribuțiilor lor și în concordanță cu prevederile Constituției pentru apărarea ordinii publice. Contestarea credibilității și autorității puterii politice o percepem prin fenomenul eludării legilor.

Eforturile depuse de instituțiile statului pentru instituirea unei ordini sociale democratice într-o societate în tranziție trebuie să acționeze cercurile politico-administrative în direcția păstrării și fortificării încrederii maselor în puterea politică existentă. Trebuie să se țină cont de faptul că cât de puternică ar fi credința față de putere, ea niciodată nu e absolută, fiind necesară o susținere permanentă a ei. Puterea politică trebuie să obțină supunerea valorică în scopul stimulării unor largi păături sociale să recunoască natura puterii politice existente, să gândească și să se simtă într-o legătură unică, organică, permanentă cu ordinea socială, să recunoască această ordine drept necesară și corectă. Se cer în permanență poziții ferme, acțiuni coerente din partea organelor de stat abilitate pentru aplicarea legilor și păstrarea ordinii publice, cucerirea loialității grupurilor de interese și a opoziției. În caz contrar, e posibilă reorientarea valorică, când oamenii încetează a mai considera puterea politică drept proprie, când treptat începe să dispară senzația legăturii cu sistemul politic, să pătrundă nemulțumirea față de el, aceasta ajungând până la revendicări privind schimbarea lui.

Asigurarea relației optime dintre puterea politică și ordinea socială impune necesitatea luării în considerare a opoziției, care deseori tinde să echivaleze „criza de autoritate” cu criza de putere. Indivizii pierd încrederea în lideri mult mai ușor decât în sistemul politic. Critica „partidului de guvernământ” nu înseamnă pericolul puterii în genere. Deseori, partidul de guvernământ tinde spre o identificare cu puterea în genere, sugerând societății că plecarea lui va însemna trecerea la un alt regim politic, acesta fiind indicele democrației nedezvoltate.

În stadiul incipient al tranziției, în plan politic adeseori este specifică o putere dispersată, vlăguită și sleită, care pune în derută funcționarea instituțiilor și normelor democratice, dă naștere mișcărilor cu scopuri și obiective greu conciliabile, diametral opuse, ceea ce face dificilă furnizarea unei platforme comune pentru consens. Divergențele profunde și multiple de poziționări constituie sursa omniprezentă a instabilităților politice în condițiile căreia drepturile și libertățile omului rămân numai pe hârtie și nu valorează nici măcar costul acesteia. Puterea anemică reacționează slab chiar și la semnale vădite privind pericolul național și conduce la aceea că oamenii devin victimele unei tiranii impersonale. În plan ontologic, puterea dezorganizată zdruncină bazele și principiile existenței umane, cum ar fi: posibilitatea de a participa la o competiție cinstită, șansa de afirmare prin eforturi proprii, aprecierea adecvată a contribuției aduse interesului public, libertatea și securitatea individului etc. Slăbiciunea puterii dă naștere corupției, iar aceasta din urmă afectează puternic toate țesăturile organismului social, dereglându-i în cele din urmă chiar și funcția de autoconservare.

Așadar, puterea politică este o condiție primordială a menținerii ordinii și stabilității într-o societate prin diverse modalități, inclusiv prin sancțiuni legale menite să asigure respectarea normelor sociale.

Cele enunțate anterior ne permit să evidențiem principiile de bază ale interdependenței puterii politice și ordinii sociale.

În acest sens vom menționa, în primul rând, legitimitatea puterii politice. Legitimitatea puterii politice este garantul stabilității în societate. Totodată, M.Weber sublinia că ordinea socială se menține nu doar prin normele juridice, dreptul acordă doar garanția externă a stabilității sistemului social. Restul depinde de toate celelalte norme de conviețuire în cadrul societății.

Cel mai bun mijloc de stabilire a echilibrului dintre puterea politică și ordinea socială este legalitatea puterii politice, fundamentarea ei pe legi. Legea e supremă puterii, fapt de care trebuie să țină cont legiuitorii. Însă, în acord cu maxima – nu puterea servește norma, ci norma puterea – în caz de necesitate, normele sunt modificate în acord cu imperativele puterii.

Un alt principiu de bază al interdependenței puterii politice și ordinii sociale îl constituie autoritatea politică. Numai în cazul unei autorități politice recunoscute subiecții sociali vor tinde spre o reconsiderare a norme-

lor de acțiune și spre o ordonare a relațiilor cu mediul extern. Adică, spre a obține ascultarea în absența constrângerii, prin asimilarea valorilor. După cum remarcă sociologul american Robert Bierstedt, într-un sens mai larg, societatea este sinonimă cu ordinea, iar autoritatea servește drept fundament pentru o mare parte din ordinea pe care societatea o manifestă [2].

Întemeierea pe valori e caracteristică autorității, iar libertatea este apreciată drept cadru specific de realizare a relației de autoritate. Autoritatea se întemeiază pe consensul unei majorități față de obiectivele conducerii, adică pe legitimitate și decurge nu din ierarhie, ci din reglementările normative, inclusiv cele morale, care sunt expresia valorilor fundamentale. Experimentul tranziției Republicii Moldova relevă că una dintre condițiile ieșirii din labirintul problemelor cauzate de precipitarea reformelor o constituie echilibrul dintre democrație și conducere, adică dintre libertate și autoritate. În aceste situații, e nevoie de autorități reformatoare, cu o viziune clară, de tăria și competența acestora de a realiza reforma în ciuda numeroaselor impedimente.

Unul dintre indicii guvernării slabe este corupția la toate nivelurile și în toate sferile, de la funcționarii de stat până la poliție și justiție, de la personalul medical și până la corpul profesoral. Pe de o parte, acestea nu sunt semne ale legitimității și eficacității puterii, precum nici ale ordinii sociale, iar, pe de altă parte, scoaterea în evidență a fenomenului în cauză susține libertatea cuvântului ca unul dintre principiile democrației.

Ordinea socială benefică poate fi obținută, totodată, prin dezvoltarea și restructurarea atât a societății civile, cât și a culturii puterii. Așa precum afirmă sociologul american Alvin Toffler, puterea e inerentă tuturor sistemelor sociale și tuturor relațiilor umane. Ceea ce diferă în timp și spațiu este abilitatea, capacitatea și modul de a exprima și a exercita puterea, adică ceea ce numim *cultura puterii*.

Societatea perioadei de tranziție are, de regulă, un caracter dispersat, cu diverse contradicții în jurul instituțiilor sale și a principalelor valori. Evident că anume în aceste societăți dispersate susținerea regimului și loialitatea din partea cetățenilor în mare măsură lipsește. Totodată, observăm că suferă schimbări abordarea conceptului de legitimitate a puterii politice. Așa cum susține D.Iston, în legitimitate este „difuzul susținerii regimului” [3].

De exemplu, în Republica Moldova, după declararea independenței și suveranității, au apărut conflicte pe baza identificării naționale și a cursului politic declarat. Destul de rapid s-a iscat decepția față de promotorii valorilor democratice, totodată viitorul fiind neclar și înfricoșător. S-a demonstrat că în perioada inițială de tranziție un rol important pentru renașterea națională l-a jucat intelectualitatea. Treptat, însă, legătura afectivă față de renașterea națională se estompează, indivizii recurgând la o stare mai liniștită în raport cu impulsurile inițiale.

Disensiunile politice, duse în perioada de tranziție uneori până la gradul extrem de acutizare, sunt distructive și de aceea indezirabile. Ele destabilizează puterea politică și, totodată, zdruncină ordinea socială. Tot astfel și racilele, discrepanțele și decalajele sociale de lungă durată provoacă nu numai conflicte sociale, dar și conflicte politice, cer nu numai schimbări sociale, dar și repunerea puterii politice în noi parametri.

Deci, erorile și inadecvările politice dezorganizează societatea, precum și societatea dezordonată nu poate fi capabilă să erijeze o politică coerentă, să susțină o putere politică stabilă.

Desigur, confruntarea de poziții și idei este un fenomen normal pentru o societate democratică, complexă și diversificată. Pluralismul politic este o reflectare a pluriformității economice și sociale care există în mod real, obiectiv. Însă, foarte multe manifestări și mișcări din viața noastră politică sunt de natură subiectivistă, adică nu au o acoperire reală, un suport obiectiv, fiind inițiate numai pentru a destabiliza puterea politică și a afecta ordinea socială. Activitatea acelor forțe, care nu sunt interesate în menținerea stabilității și ordinii și care permanent acționează în direcții opuse acestor valori, nu se înscrie în noțiunea de pluralism, ci în cea de distructivism.

Referințe:

1. Амелин В. Власть как общественное явление // Социально-политические науки. - 1991. - №2. - С.6.
2. Bierstedt R. The social order. - New York, 1974, p.329.
3. Алексеева Т. Личность и политика в переходном периоде. Проблема легитимности власти // Вопросы философии. - 1998. - №7. - С.58.

Prezentat la 30.03.2007

INTEGRAREA EUROPEANĂ CA VECTOR DE POLITICĂ EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Adriana BENIUC

Academia de Științe a Moldovei

The topic in question – “The European Integration as Republic of Moldova’s Foreign Policy Vector” aims to reflect in a systematic manner some of the aspects of Moldova’s political orientation that is European integration. The paper emphasizes the character and the dynamic of the actual political dialog that is considered one of the prerequisites of Moldova’s rapprochement with the European Union.

În măsura unor factori obiectivi, preponderent de caracter istoric, Republica Moldova rămâne a fi antrenată încă într-un proces complicat de edificare a politicii sale externe. Cu toate acestea, nu poate fi trecut cu vederea rolul condițiilor politice, economice, sociale sau de alt caracter, care determină actualul curs extern al Republicii Moldova privind aderarea la Uniunea Europeană [1]. În acest context, evidențiem *importanța* și *actualitatea* demersului de integrare europeană cel puțin din perspectiva mediatizării pe scară largă a acestuia și interesului evident, urmărit la nivelul elitelor politice din Republica Moldova, pentru inițiativele și proiectele ce țin de realizarea demersului vizat.

Pentru a fi mai explicit și pentru o mai transparentă analiză a temei, abordăm problema integrării Moldovei în UE din perspectiva următoarelor puncte de reper:

Integrarea europeană ca obiectiv – formulat în baza unor factori de caracter geografic, istoric și cultural, care, la rândul lor, încadrează Republica Moldova în procesul firesc de integrare europeană. Probabil, din acest motiv „pe 13 decembrie 1996, Președintele P.Lucinschi, pentru prima dată a expus, într-un mesaj adresat Președintelui Comisiei Europene J.Santer, intenția aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană și necesitatea pregătirii acțiunilor procedurale ale acestui proces important” [2]. În prezent, obiectivul integrării europene figurează atât în declarațiile la nivel înalt, cât și în conținutul diverselor documente adoptate nu fără implicarea directă a structurilor de stat ale Republicii Moldova. Astfel, de exemplu, în „Concepția politicii externe a Republicii Moldova” și în „Programul de activitate a Guvernului pe anii 2005-2009: modernizarea țării – bunăstarea poporului” este specificat că integrarea în Uniunea Europeană reprezintă obiectivul strategic pentru țară.

Integrarea europeană ca stimulent – presupune încurajarea proceselor integraționiste din țară și a tuturor măsurilor și activităților politice, care prevăd obiectivul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Așa, de exemplu, tendința de a se ajusta la sistemul de învățământ european prin intermediul Procesului de la Bologna este catalizată, în mod evident, de aspirația Republicii Moldova de a se integra în familia europeană. La fel, poate fi evidențiată problema conflictului transnistrean, care constituie unul dintre motivele pentru care Uniunea Europeană nu poate accepta Republica Moldova în componența sa, invocând situația de instabilitate și insecuritate specifică regiunii. În aceste condiții, aspirațiile Moldovei de integrare nu fac decât să joace rolul de stimulent în reglementarea cât mai grabnică a diferendului sus-menționat.

Integrarea europeană ca problemă – concepută în limita unui dialog politic sistematic, existent atât timp cât obiectivul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană rămâne a fi nerealizat.

Integrarea europeană ca perspectivă – subînțelege posibilitatea de realizare pe viitor a demersului de integrare în dependență atât de gradul de pregătire a Comunității Europene de a accepta un nou membru ca Republica Moldova, cât și de condițiile în care țara noastră ar putea răspunde cerințelor și standardelor de aderare. Este de menționat că perspectiva clară de aderare a Republicii Moldova la Comunitate nu este specificată încă în nici un document oficial semnat între cele două părți, ceea ce înseamnă că nu sunt întrunite toate condițiile care ar favoriza depășirea cadrului actual de relații ale Moldovei cu Uniunea Europeană.

Integrarea europeană ca consecință – vizează impactul procesului de integrare asupra tuturor sferelor de activitate din țară și gradul de pregătire a Republicii Moldova de a suporta transformările de ordin politic, economic și social impuse de exigențele comunitare. În acest caz, nu este lipsită de sens procedura estimării costurilor și beneficiilor de realizare a obiectivului strategic, din momentul în care aceasta poate contribui la prezicerea consecințelor integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Relațiile Moldovei cu Uniunea Europeană pe parcursul ultimilor 12 ani s-au redus, preponderent, la raportul dintre mesajele insistente și sistematice ale țării noastre de a se integra, pe de o parte, și poziția precaută a Comunității Europene față de aceste mesaje, pe de altă parte. În pofida acestui fapt, dialogul politic între părți se caracterizează printr-o oarecare permanență și caracter aparte.

Unul dintre primii pași semnificativi în contextul măsurilor de apropiere a Moldovei de Comunitatea Europeană a fost negocierea și semnarea, în 1994, a Acordului de Parteneriat și Cooperare (APC), dar și acceptarea Republicii Moldova ca membru cu drepturi depline al Consiliului Europei (1995) – structură concepută altfel ca „anticameră” a UE. Deși APC nu prevede nici o oportunitate de integrare graduală a țării noastre în Uniunea Europeană, este clar evidențiată în acest act dimensiunea cooperării ca element central al instituționalizării dialogului politic dintre Republica Moldova și Comunitate [3]. Prin urmare, Acordul (în comparație cu Acordurile de Stabilizare și Asociere sau Acordurile Europene) comportă un caracter mult mai rezervat în sensul instrumentarilor caracteristice procesului de pre-aderare, deși Concepția Politicii Externe a Republicii Moldova interpretează APC ca fiind unul dintre pașii esențiali pe calea integrării europene [4]. Această remarcă în Concepție nu este, de altfel, fără sens din momentul în care unul dintre obiectivele de bază ale APC constă în armonizarea treptată a legislației naționale la *acquis-ul* comunitar și apropierea de criteriile adoptate la Summitul de la Copenhaga din 1993: stabilitatea instituțiilor, asigurarea democrației, prioritatea legii, garantarea drepturilor omului și protecția minorităților, dezvoltarea unei economii de piață funcționabile capabilă să reziste presiunii concurențiale ș.a [5].

Pe lângă APC, Republica Moldova dispune și de alte pârghii de cooperare mutuală, considerate semnificative în contextul integrării europene. Printre acestea pot fi evidențiate: Planul Individual de Acțiuni Republica Moldova–Uniunea Europeană (PA), Pactul de Stabilitate din Europa de Sud-Est (PSESE), Politica Europeană de Vecinătate (PEV) ș.a.

În cazul PA, obiectivul constă în completarea cadrului contractual actual dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova, care rămâne a fi Acordul de Parteneriat și Cooperare prin atribuirea unei importanțe și urgențe mai mari procesului de reforme economice și politice stipulate în APC [6]. Planul prevede o cooperare strânsă în domeniul politic, economic, social, dar și în sfera securității, prin intermediul căreia nu este exclusă perspectiva dezvoltării relațiilor de parteneriat în domeniul soluționării conflictului transnistrean [7]. Referindu-se la PA, Benita Ferrero Waldner, Comisarul Uniunii Europene pentru Relații Externe și Politica de Vecinătate, a menționat că acum ușile Uniunii Europene sunt deschise pentru Moldova, fapt ce îi oferă posibilități largi de cooperare [8].

Depășirea relațiilor de colaborare către perspectiva unor șanse mai clare de integrare europeană a constituit obiectivul de bază al Republicii Moldova în momentul aderării la PSESE (2001). Altfel spus, interesul evident pentru Pactul de Stabilitate și-a găsit justificare în acel fapt că structura dată presupune mai multă inițiativă decât alte formațiuni de cooperare [9]. Cu toate acestea, chiar dacă țara noastră beneficiază de posibilități de obținere a unor finanțări nerambursabile sau credite în condiții foarte avantajoase, ea nu poate aduce problema transnistreană în discuțiile din cadrul acestui aranjament regional și nu poate insista asupra unui nou acord cu Uniunea Europeană [10]. În acest sens, poziția Comunității rămâne a fi neschimbată, chiar dacă președintele V.Voronin, în unul din mesajele sale oficiale, a menționat despre necesitatea conferirii Republicii Moldova acelorași perspective istorice caracteristice statelor din Europa de Sud-Est, reieșind din condițiile geografice și istorice ale țării noastre [11]. Pe cât de insistente însă ar fi fost semnalele politice din partea conducerii moldovene, PSESE rămâne a fi încă o formă de colaborare, în care Republica Moldova a fost atrasă, mai mult, pentru a nu i se încălca criteriul apartenenței geografice, istorice și culturale la Europa de Sud-Est.

Politica Europeană de Vecinătate reprezintă o altă latură strategică a Uniunii Europene, în care Republica Moldova a fost atrasă din momentul aderării la Comunitate a zece noi state candidate în anul 2004. Acest proiect european, de asemenea, nu prevede nici o perspectivă clară de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană [12], deși vizează relații strânse de cooperare dintre părți în domeniile: relații preferențiale comerciale și deschiderea pieței, perspective pentru migrație legală și circulația persoanelor, prevenirea și combaterea riscurilor la adresa securității, implicarea politică mai activă a Uniunii Europene în prevenirea conflictelor și aplanarea crizelor etc. [13]. De remarcat că din momentul în care prin intermediul PEV Comunitatea Europeană urmărește propriul obiectiv, și anume: cel de a securiza vecinătatea Uniunii extinse, aceasta poate constitui pentru Republica Moldova încă un motiv de atragere a Uniunii Europene în problema soluționării conflictului transnistrean.

În concluzie menționăm că, la etapa actuală, cooperarea mutuală în diferite sfere de activitate rămâne a fi pilonul dialogului politic între Chișinău și Bruxelles. Această stare a lucrurilor va contribui, fără îndoială, nu doar la creșterea nivelului de dezvoltare a țării noastre, dar și la pregătirea treptată către realizarea planului de integrare europeană.

Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană constituie o sarcină dificilă, dar nu și irealizabilă. În acest sens, Anatol Gudîm în lucrarea *Republica Moldova și Uniunea Europeană ca parteneri* a menționat: „Este naiv a considera că aderarea Moldovei la Uniunea Europeană e un lucru foarte apropiat. Urmează ani și ani de lucru de pregătire în domeniul armonizării legislației, drepturilor și libertăților omului, ameliorării economiei și consolidării statalității”. Mai mult ca atât, direcția integrării europene poate avea perspective clare pentru Republica Moldova, dacă vor fi luate măsuri concrete în astfel de domenii cum ar fi: aplanarea diferendului transnistrean, crearea pe teritoriul Republicii Moldova a unui spațiu vamal unic, promovarea unei culturi a comunicării politice atât cu structurile Uniunii Europene, cât și cu statele care au trecut prin experiența aderării, instruirea adecvată a funcționarilor publici în domeniul integrării europene, cultivarea sentimentului de patriotism și de apartenență europeană în rândul cetățenilor Republicii Moldova. Acestea și alte sarcini nu pot fi îndeplinite decât prin conștientizarea unanimă a rolului, pe care îl poate avea fiecare cetățean în crearea unui viitor prosper al Republicii Moldova.

Referințe:

1. Concepția Politicii Externe a Republicii Moldova din 2002. Punctul III // http://www.ipp.md/files/Evenimente/2002/30_04_2002/Proiect_Conceptie_presa.doc
2. Thatham A., Osmochescu E. Dreptul Uniunii Europene. - Chișinău: ARC, 2003, p.477 (507).
3. Uniunea Europeană și Republica Moldova. Acordul de Parteneriat și Cooperare din 28 noiembrie 1994. Art.1, p.4 (57).
4. Concepția Politicii Externe a Republicii Moldova din 2002. Punctul III // http://www.ipp.md/files/Evenimente/2002/30_04_2002/Proiect_Conceptie_presa.doc
5. European Union Enlargement. A historic opportunity. January 2001, p.10 (47).
6. Moldova – Uniunea Europeană. Planul de Acțiuni Republica Moldova–Uniunea Europeană // <http://www.ue-moldova.info/plan.shtml>
7. Planul de Acțiuni UE-Moldova. Punctele 2.1, 2.2, 2.3 // http://www.mfa.md/img/docs/planul_actiuni_ro.pdf
8. Uniunea Europeană și Moldova au aprobat oficial Planul de Acțiuni RM-UE // <http://www.pca.md/news/444>
9. Moldova' way to the European Union // <http://www.ipp.md/evenimente1.php?1=en&id=46>
10. Ungureanu O. Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est și perspectivele includerii Republicii Moldova // http://www.ipp.md/files/Publicatii/2001/integrarea_europeana/Ungureanu.doc
11. Comunicat de presă // Democrația. Săptămânal de politici publice. - 2002. - Nr.53-54. - P.1.
12. „Politica de vecinătate a Uniunii este diferită de problema posibilei extinderi pe viitor. Permiteți-mi să spun aceasta foarte clar. Această politică se referă la țările pentru care calitatea de membru nu este în prezent pe agendă. Dar ea nu închide ușa pentru aspirațiile europene ale oricărei dintre aceste țări”. - Alocuțiunea dlui Günter Verheugen din cadrul Conferinței „Europa Lărgită – Inițiativa cu Privire la Vecinătatea Europeană: Oportunitate de Cooperare de-a Lungul Hotarelor Uniunii” // <http://www.ipp.md/public/biblioteca/67/ro/Aloc.Verh.Rom.doc>
13. Ghiorghiu V. Moldova – viitoare vecină sau membră a UE? // <http://www.e-democracy.md/e-journal/20030507/#21>

Prezentat la 30.03.2007

CORELAȚIA DINTRE IDEOLOGIE ȘI PROCESUL POLITIC ÎN SOCIETATEA DE TRANZIȚIE

Rodica RUSU

Catedra Științe Politice și Educație Civică

In this study the correlation between the political ideology and the political process in the context of transition society, as Republic of Moldova is analysed. Also, it focused on the peculiarities of political process of transition in Republic of Moldova, its problems and errors: the impact of ideology on the politics.

Procesul politic reprezintă mediul existențial al ideologiei politice și se constituie în rezultatul politizării procesului social, economic, religios ș.a. Manifestându-se drept o serie de fenomene politice relativ omogene unite prin determinări cauzale ori structural-funcționale, procesul politic poate lua forma unor schimbări politice care presupun dispariția elementelor vechi și apariția celor noi. O altă formă este transformarea politică ce implică aspectul calitativ al procesului politic. Dezvoltarea politică include modernizarea politică ce se prezintă drept un proces revoluționar, complex, sistemic și de durată și progresul politic care este orientat spre realizarea idealurilor politice. În perioada de tranziție toate aceste forme ale procesului politic sunt supuse unor deformări. În acest context menționăm o interdependență și influență incontestabilă a ideologiei politice și a procesului politic, ambele aflate în procese tranziționale.

Deseori, tranziția este analizată drept expresie a efortului de modernizare; altă viziune, destul de răspândită, asociază tranziția cu „ieșirea din comunism”. În acest spirit, tranziția înseamnă o trecere de la „colectivism” la „individualism” în planul ideilor, iar în acel al economiei – de la o economie socializată la una bazată în mare măsură pe mecanisme concurențiale fără o intervenție a statului. Statele postcomuniste ezită între două procese. Pe de o parte, menționăm un proces de integrare pe calea unor decizii raționale motivate economic, dar și politic; pe de altă parte, este vorba despre un proces prin care se încearcă o „construcție originală” în interiorul societății ale cărei structuri s-au prăbușit, a unui model al „capitalismului originar”.

Anume la etapa perioadei de tranziție se distrug structurile sociale stabilite, se dereglează legăturile sociale tradiționale, capătă noi contururi formele de identificare a personalității. În literatura de specialitate această etapă este privită drept un sistem politic „ideal”, studierea trăsăturilor specifice ale acestuia permițând înțelegerea legităților culturii și ale conștiinței politice în schimbare. O importanță esențială capătă gradul și caracterul inițierii cetățenilor în politică și în dirijarea societății. În societatea de tranziție valorile democratice sunt asimilate și susținute de către populație doar cu condiția soluționării problemelor sociale și economice, renovaarea valorilor reprezentând un proces indispensabil.

Pentru a evidenția importanța noțiunii de „proces politic”, e necesar a menționa că aceasta este o noțiune de orientare; abordarea diferită a acesteia, utilizarea în diverse contexte exprimă semne de identificare a atitudinii față de politică. J.Manheim și R.Richi tratează procesul politic ca o complexitate de evenimente compuse ce determină acțiunile pe care le va întreprinde guvernul și influența pe care o vor exercita aceste acțiuni asupra societății [1]. Procesul politic reprezintă totalitatea acțiunilor subiecților instituționalizați și neinstituționalizați în realizarea funcțiilor lor specifice (sau disfuncții) în sfera puterii, care, în rezultat, duc la dezvoltarea sau la stagnarea sistemului politic al societății. În calitate de participanți politici pot fi: persoane aparte, grupuri organizate sau neorganizate, mișcări, partide ca organizare ideologică a luptei pentru putere, statul ca instrument de realizare a relațiilor de putere în societate.

Adeptii *metodei instituționale* (R.Michels, S.Huntington), analizând procesul politic, se axează în special pe transformarea instituțiilor puterii; în acest caz, infrastructura socială, culturală, psihologică (neglijarea comportamentului maselor), funcționarea instituțiilor politice capătă un caracter secundar. Sistemele politice nu reprezintă un caracter stabil, rigid, de aceea metoda instituțională face posibilă doar descrierea fragmentară a procesului politic. În cadrul instituționalismului se utiliza metoda istorico-comparativă pe baza actelor juridice.

Metoda behavioristă în studierea procesului politic pune în evidență voința politică, interesele și orientările valorice ale subiecților unui eveniment politic. În acest caz, procesul politic se estimează din punct de vedere sociocultural ca o realizare a prototipurilor culturii pe material politic. Sursa dezvoltării în cadrul acestor

metode este comportamentul deviant, indicele principal al procesului politic fiind nivelul de implicare a individului în relațiile politice. Dezavantajele acesteia sunt incapacitatea de a studia aspectele valorice ale relațiilor politice; analiza proceselor politice cu nivel destul de avansat al autoorganizării devine dificilă din cauza plasării în prim-plan a aspectelor organizaționale, structural-funcționale ale politicii [2].

Spre deosebire de metodele precedente, **funcționalismul structural** (T.Parsons, G.Almond, D.Apter, S.Rizenstadt) este capabil să descrie procesele politice din societățile compuse cu forme efective de reprezentare în sfera politică a grupurilor cointeresate, în condițiile în care elita a căpătat forme stabile de participare politică, unde relațiile din societatea civilă se sprijină pe o bază dezvoltată de norme juridice. Această metodă nu e valabilă în cazul proceselor politice strict determinate de tradiții, factorii socioculturali specifici de comportare politică a grupurilor sociale și etnice de bază. În cadrul acestor metode, procesul politic e conceput ca rezultatul unei funcționări a sistemului politic, dar și a elementelor lui aparate.

Metoda conflictuală (R.Dharendorf, L.Coser) prezintă procesul politic ca un proces al concurenței, luptei și acordului cu privire la resursele materiale și poziția socială în societate; în acest caz, procesul politic „se deschide” din punctul de vedere al participanților. Astfel, pentru descrierea procesului politic este necesară cunoașterea subiecților, a statutului lor, a intereselor și strategiilor; este vorba despre conflictele dintre conduceri și conducători.

Metoda sistemică (D.Easton) tratează procesul politic ca o totalitate de reacțiuni ale sistemului politic la influența mediului ambiant în scopul deciziilor admisibile pentru grupurile principale de interese. Sistemul politic și mediul ambiant sunt în legătură de reciprocitate, ultimul acționând prin cerințe, presiuni și susținere asupra subiecților ce adoptă decizii. Sistemul însă, pregătește, adoptă și susține deciziile, le corelează în dependență de rezultatul eforturilor lobbyiste ale grupurilor cointeresate.

Factorul principal care influențează asupra procesului politic este gradul de activitate al subiectului acțiunii politice care se manifestă în situația concretă drept agent al modificării politice. Agentul modificării politice indică direcția procesului politic printr-o anumită etapă a desfășurării lui; asigură stabilizarea lui; formează baza electorală; creează și atrage de partea sa grupurile elitare; contrazice opoziția. Drept sarcini prevede elaborarea ideologiei, strategiei și tacticii acțiunilor politice pe care intenționează să le întreprindă.

Ideologia modificării politice sugerează un sistem de dispozitive concepționale care exprimă esența schimbărilor politice pe care intenționează să le realizeze agentul. Se includ și orientările valorice corporative ale elitei politice – agent al modificării. Pe baza ideologiei se elaborează lozinci și se formează stereotipuri care se inoculează în conștiința de masă cu scopul de a transforma opinia publică pentru a susține cursul propus. Această ideologie conține, de asemenea, analiza și critica doctrinelor și a programelor alternative susținute de oponenți. Ideologia modificării politice este deosebit de actualizată în condițiile transformărilor procesului politic, în cazul procesului politic în tranziție.

Internetul a devenit cel mai dinamic și mai dezvoltat din punct de vedere tehnologic, acum și fenomen economic, cultural și politic al societății contemporane. Tehnologiile computerizate de rețele au oferit posibilitatea comunicării multilaterale; această inovație are legătură directă cu procesul politic, deoarece procesul democratic concepe dialogul ca mijloc de atingere a compromisurilor. Conștiința politică a electoratului presupune mecanismul de difuzare a informației importante din punct de vedere politic, dar monopolizarea resurselor mijloacelor de informare în masă diminuează progresul informațional. Internetul permite a exercita influență asupra conducerii și politicii acesteia anume la nivel individual, această teză populistă fiind lansată de E.Corrado, Ch.Phaerston. În pofida unor lacune, în țările înalt dezvoltate prin existența deja a unei piețe politice virtuale se urmărește influența conștiinței populației în cadrul campaniilor electorale [3].

Tipologizarea procesului politic permite concretizarea nivelului metodologic de analizare a acestui fenomen și a caracteristicilor sale principale. Reieșind din faptul că relațiile politice provin din caracterul socioistoric al societății, contextul sociocultural se prezintă drept criteriu esențial al tipologizării procesului politic. Conform acestui criteriu, delimităm trei tipuri de bază ale procesului politic: tehnocratic, ideocratic și charismatic. Sub aspect praxeologic, putem vorbi despre prevalarea unui tip în societate, deoarece într-o măsură oarecare vor fi prezente și celelalte două tipuri.

Procesul politic de tip tehnocratic genetic este tipic statelor anglo-saxone, într-o mică măsură și tradiției politice romano-germane. Aceste țări au o experiență de secole, instituțiile politice s-au perfecționat și adaptat la condițiile sociumului. Acest tip exclude modificări radicale în viața politică. Un loc deosebit revine legitimității politice a sistemului „*chec and balances*”, subiecții politici își cunosc funcțiile și rolurile lor. Tehnologiile politice dezvoltate, alături de procesele de informatizare a societății, duc la o raționalizare mai profundă a vieții politice.

Procesul politic ideocratic este caracteristic statelor tradiționale și celor care parcurg prima etapă de modernizare. Dacă în cadrul procesului politic tehnocratic drept caracteristică de bază sunt tehnologiile de modificare politică, în acest caz este vorba despre idei, ideologie care declară consensul general al națiunii. O importanță deosebită revine conținutului acelor ideologii care devin dominante în cadrul statului. Statalitatea în acest caz nu se obține din elemente relativ autonome organizate ierarhic în sistemul de stat, ci pe baza unei idei de stat, idee care devine elementul sistemic principal. Acest tip de proces politic este caracteristic tradiției politice slavo-occidentale ce a însușit experiența sociopolitică bizantină [4].

Prima etapă de consolidare a procesului politic ideocratic este legat de apariția ideologiei politice dominante, a unui consens general asupra principiilor structurale de stat și social-economice ale acestei ideologii. A doua etapă prevede devenirea ideologiei de stat, de monopol. A treia etapă e caracterizată de transformarea procesului politic ideocratic în cazul erodării dominantei ideocratice sau de încercările de transformare în cadrul sistemului a ideii în dependență de evoluția regimului politic. Ultima etapă este cuprinsă de criza puterii de stat, de difuzie și decăderea elitei, de apariția noului centru de putere.

Procesul politic de transformare democratică se poate realiza după două modele ce se deosebesc prin prezența sau lipsa consensului dintre subiecții care doresc realizarea reformelor și acei care susțin moderat vechiul sistem. Primul model conține un potențial de democratizare. Acesta presupune, în primul rând, liberalizarea treptată a regimului politic, în al doilea rând – demontarea instituțiilor vechi și resocializarea populației. Acest model este cel mai optim, deoarece procesele de transformare au loc treptat și se bazează pe compromisul părților. Al doilea model este cel concurențial și include liberalizarea imediată, colapsul vechiului sistem politic și încercările de introducere necondiționată a noilor instituții democratice. Tranziția la democrație a țărilor postcomuniste, după cum s-a accentuat anterior, implică transformări de proporții, democratizarea incluzând atât sfere de activitate umană, cât și moduri de gândire, modificări ale paradigmatelor și de comportament politic. O particularitate prezintă faptul că în aceste țări procesele politice de modernizare și democratizare se completează și se desfășoară concomitent.

La începutul procesului de tranziție a anilor '90 elita politică și cei care au inițiat transformările ample sistemice nu au reflectat asupra faptului: în ce măsură sistemul economic al lumii occidentale pe care urmau să-l imite reflectă sistemul culturologic al societății moldovenești? Care sunt limitele (dacă există ele) de aplicare a principiilor economiei de piață la societățile de tradiție non-occidentală? În ce limite poate varia de la cultură la cultură modelul economic capitalist concret al vreunei țări? Care sunt elementele comune și deosebire între capitalismul american, german, suedez, mexican? În ce măsură pot fi aplicate preceptele occidentale la societăți ca Uzbekistanul, Kirghizia, Moldova sau Lituania? Problema tranziției în cazul țărilor postsovietice a devenit o problemă nu numai social-economică, dar și una geopolitică și culturologică. Astfel, Republica Moldova urma să se angajeze într-un cuadru proces de transformări radicale și interconexe. Este vorba despre tranziția de la o unitate administrativ-teritorială la stat independent, integrat nemijlocit în sistemul geopolitic mondial. În al doilea rând, a avut loc tranziția de la o componentă a complexului economic unic al Uniunii Sovietice la economie națională viabilă în condițiile globalizării. Apoi a urmat tranziția de la o economie „socialistă”, administrativ-indicativă la o economie „de piață” (capitalistă), „social orientată”. În final, menționăm tranziția de la o societate totalitară la una democratică.

Fiind mediul de desfășurare și exercitare a ideologiilor politice, procesul politic este el însuși ideologizat, deoarece la baza funcționării sale stau principii ideologice bine definite. În al doilea rând, fiecare dintre subiecții politici participanți la proces posedă o anumită ideologie, un anumit set de valori care în final se raportează la aceste principii ideologice generale. Procesul politic impregnă cu elemente ale perioadei de tranziție cunoaște prefaceri radicale, substanțiale. Un impediment în stabilirea unui proces politic adecvat sistemelor politice democratice îl constituie nivelul scăzut al culturii politice a populației.

Referințe:

1. Мангейм Дж., Рич Р. Политология. Методы исследования. - Москва: Весь мир, 1999, с.179.
2. Easton D. The Future of the Postbehavioral Phase // Contemporary Empirical Political Theory / Ed. by Monroe K., Berkeley R. et al., 1997, p.15.
3. Гурунок С. Интернет и политический процесс // ОНС. - 2001. - № 2. - С.57.
4. Шутов А. Политический процесс. - Москва: МГУ, 1994, с.53.

Prezentat la 22.03.2007

SISTEMUL POLITIC INTERNAȚIONAL: ABORDARE CONCEPTUALĂ

Ion SANDU

Catedra Științe Politice și Educație Civică

L'auteur examine le problème de la conceptualisation du système politique international dans le contexte des changements globaux, qui caractérisent de nos jours la communauté mondiale. La réinterprétation de la notion visée concerne la précision de la nouvelle configuration des acteurs de la politique internationale et de l'avenir de l'Etat national.

Le prototype des relations internationales est lié à la civilisation des Grecs anciens, des pays de l'Est Ancien et à ceux de l'Amérique Latine. En Europe médiévale on argumentait la conception de l'équilibre des pouvoirs dans la politique mondiale, mais le centre du système politique international c'était l'Etat. Dès le XIXème siècle on restaure l'égalité dans les droits des pouvoirs mondiaux, mais au XXème siècle on jette les bases de l'ordre mondial bipolaire.

L'auteur arrive à la conclusion que dans le domaine visé il y a deux tendances actuelles: l'ordre mondial unipolaire (l'influence décisive des USA) et l'ordre mondial multipolaire (l'existence de plusieurs centres d'influence, dans diverses régions du monde).

Din timpurile străvechi oamenii se străduiau să trăiască în comunități. De acum primele lor așezări (sate și orașe) contactau – târguiau sau luptau, încheiau contracte cu diferiți reprezentanți sau prin alte metode izbuteau să comunice între ei. Acest proces îl putem considera ca prototip al relațiilor internaționale.

În memoria istoriei s-a păstrat multă informație despre aceea cum se înfăptuiau interacțiuni de acest fel. Una dintre primele lucrări de acest gen este descrierea istoricului antic Fucidid (460-396 î.e.n.) a războiului Peloponec dintre uniunile de polisuri (orașe-state): Delosciene în frunte cu Atena și Peloponicene cu liderul Sparta. Dialogul Melocean al lui Fucidid este un exemplu clasic de folosire a forței în calitate de factor principal în soluționarea problemelor internaționale:

Atenienii. Noi deținem superioritate pe drept, deoarece am învins perșii... Pe drept lucrurile se fac între oameni, când forțele lor sunt egale, dar prin forță – când puternicul e ferm pe pozițiile sale, iar cel slab cedează.

Meloșii. Noi, însă, credem că utilul (vorbim despre util, căci voi ați hotărât a purcede prin util în locul „dreptului”) constă nu în aceea că voi ați lichidat binele comun, dar în aceea că și în primejdie omului întotdeauna i se acordă ce i se cuvine.

Atenienii. Gândul despre sfârșitul dominației noastre nu ne tulbură (sfîiește)... nouă ne trebuie nu puterea noastră penibilă, dar mutual avantajoasa voastră salvare.

Meloșii. Dar dacă dominația este utilă pentru voi, atunci ce fel de robie poate fi utilă pentru noi?

Atenienii. Pe voi supunerea v-ar apăra de calamități îngrozitoare, dar nouă ne-ar fi convenabil că voi n-ați pierit.

Centre ale civilizației au apărut, după cum se știe, nu numai în Europa. Nivel înalt de dezvoltare au atins în antichitate China, India, Japonia, Egiptul, America Centrală și alte regiuni de pe glob. În China, aproximativ în același timp când în Grecia Antică funcționau polisurile, au apărut comunități teritoriale, insistent se foloseau mijloacele militare în lupta pentru dominare. Despre aceasta se descrie în lucrarea lui Sun-țzî (VI-V î.e.n.) „Arta războiului”, care teoretiza legătura războiului și politicii, factorii victoriei și altele.

După perioada expansiunii, care s-a schimbat cu destrămarea Harafatului arab, în secolele X-XI atinge înflorirea civilizația arabă, în același rând și cultura arabo-musulmană. Atunci Europa era în perioada „veacurilor negre”, iar Japonia a căzut sub o puternică influență culturală a Chinei. Mai târziu (din secolul XVI) Japonia se izolează de celelalte părți ale lumii, în primul rând de la influența civilizației europene. Și aceasta a durat până în anii '60 ai sec. XIX (începutul perioadei Meidzi), când guvernatorii și-au orientat activitatea spre modernizarea și industrializarea țării.

În America Latină, civilizația maia a atins cel mai înalt nivel de dezvoltare în secolele III-X. În Africa, aproximativ în secolul V, în Ghana apare una dintre cele mai timpurii regate. În genere, statele africane se formează începând cu secolul X, dar mai târziu, începând cu secolul XVI ele se află sub o puternică dependență față de europeni.

Europa devine în secolele XV-XVI regiune care domină în lume (din epoca Renașterii și Reformei). La această etapă de dezvoltare istorică a umanității descoperirile geografice au dat posibilitate țărilor europene să pună stăpânire pe noi teritorii; în același timp, europenii din nou s-au orientat către cultura clasică a Greciei

și Romei Antice, care îndeosebi a influențat stabilirea sistemului politic internațional și a relațiilor internaționale. În secolul XIV, în Italia au fost fondate primele reprezentanțe externe – prototipuri ale misiilor diplomatice contemporane.

Semnarea contractului din Westfalia, care a pus capăt Războiului european de 30 de ani, a semnat un stâlp istoric de marcat în dezvoltarea mondială – anume atunci a fost pusă temelia principiilor afirmării *noii organizări politice a lumii*, care s-au răspândit apoi pe întreaga planetă rămânând în vigoare până în zilele noastre. Acest sistem își trage originea din relațiile dintre teritoriile Greciei Antice și ale Imperiului Roman, de asemenea ale orașelor italiene din perioada medievală târzie. Sensul principal al Păcii de la Westfalia se reduce la următoarele: țările europene, recunoscând asemănarea intereselor lor, au hotărât să se unească în comunitate internațională cu scopul de a discuta intențiile politice ale fiecărei din ele și ale celor comune; a fost sancționată separarea bisericii protestante de cea romano-catolică; recunoașterea independenței principalelor nemțești a lipsit-o pe Germania de dominația ei în sfera relațiilor politicii externe; ca lideri politici pe arena mondială s-au deplasat Franța și Suedia. În așa fel, au fost puse bazele concepției de balanțe a puterilor în politica mondială.

Pacea de la Westfalia a pus începutul constituirii noului sistem de relații internaționale, mai târziu numit model statal-centrist al lumii. Aceasta a fost posibil datorită recunoașterii principiului suveranității naționale în calitate de temelie principală în comunicarea internațională: fiecare stat e înzestrat cu toată puterea politică pe teritoriul său și stabilește politica externă proprie, iar celelalte state sunt obligate să stimeze acest drept. Anume din acest punct de vedere europenii au aranjat structura relațiilor interne și externe, au selectat mecanismele și aparatele de guvernare corespunzătoare ei, au determinat normele politice și juridice necesare. De atunci statul a devenit centrul, unitatea de pornire pentru crearea *sistemului politic internațional*.

Creatorii Păcii de la Westfalia înțelegeau foarte bine că ordinea mondială constituită de ei nu poate fi edificată pe orientări valorice, de exemplu, pe religie; valorile nu se supun discutării și pe ele nu se fac cedări. Anume de aceea în baza modelului statal-centrist al lumii au fost plasate interesele naționale, pe care e posibilă căutarea compromisului în soluționarea problemelor apărute.

Politica externă a statelor la primele stadii de dezvoltare a modelului statal-centrist al lumii se deosebea substanțial de practica contemporană. De elaborarea și realizarea ei erau preocupați numai reprezentanții nobilimii, deseori având legături de rudenie. Dar și atunci politica externă era axată, ca și în zilele noastre, pe soluționarea relațiilor interstatale.

De la început, interacțiunile statelor pe arena internațională doar parțial se reglementau prin uniunile statale, care pe multe direcții își acordau acțiunile în politica externă.

La sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX s-a evidențiat rolul Marii Britanii în politica mondială, prima țară în care a avut loc revoluția industrială. Ca concurentă a ei s-a impus Franța. În același timp, a început să scadă puterea Spaniei, Suediei și Olandei, ceea ce înseamnă că scădea și autoritatea lor în politica externă. În acea perioadă vădit s-au întărit Prusia și Rusia, situându-se printre țările mai importante – participante la relațiile internaționale.

Războaiele lui Napoleon, care au urmat după Revoluția Franceză, s-au terminat cu înfrângerea Franței. Congresul de la Viena (1815) a făcut totalurile acestor războaie și a confirmat încălcarea în mersul lor a principiului suveranității naționale. Așa, în Europa a început să se aranjeze o nouă ordine a relațiilor politice dintre state, care a primit denumirea de Sistem vienez al relațiilor internaționale (Concertul european). Țările „lideri” de pe continent au încercat să aprecieze fundamentele colaborării în scopul reprimării posibilelor inițieri de a hotărî contradicțiile prin metode militare. În esență, ele au restabilit echilibrul puterilor, care a ființat până la sfârșitul secolului XIX, când din nou domina principiul politicii puternice.

Către începutul secolului XX pe scena mondială din nou s-a schimbat configurația marilor puteri: în componența lor se evidențiază în primul rând Statele Unite ale Americii, de asemenea Japonia, Germania și Italia. Din această perioadă Europa încetează a mai fi unicul continent unde se evidențiau țări-lideri.

Pentru secolul XX sunt semnificative două războaie mondiale. Primul război mondial (1914-1918) s-a încheiat cu înfrângerea Germaniei. În iunie 1919 la Versailles a fost semnat pactul de pace cu Germania, care a fixat noile hotare teritoriale ale ei; pacte de pace au fost semnate și cu aliații acestei puteri. Pactul de la Versailles a pus bazele organizării ordinii internaționale orientate spre asigurarea metodelor politice de dezvoltare a relațiilor dintre state, în același rând pe calea inițiativelor novatoare de creare a sistemelor de securitate colectivă și regională.

În Pactul de pace de la Versailles (și în alte acte analogice) a fost fixat statusul Ligii Națiunilor – organizație interguvernamentală internațională având scopuri de bază ca dezvoltarea colaborării între popoare, garanția păcii și a securității. De la început, el a fost semnat de 44 de state (SUA nu a ratificat acest document și nu a intrat în componența Ligii).

Formarea definitivă a sistemului de relații internaționale s-a produs la Conferința de la Washington (1921-1922) inițiată de SUA și recunoscută să fixeze noua aranjare a puterilor în regiunea Oceanului Atlantic. La baza modelului de organizare a lumii între cele două războaie mondiale a fost pus anume sistemul relațiilor internaționale adoptat la Versailles și Washington.

După cel de-al doilea război mondial (1939-1945) a fost construit următorul sistem de relații internaționale, cel de la Ialta și Potșdam. Ca și cele precedente, el este recunoscut ca parte a modelului de organizare a lumii fixat în actul de la Westfalia. Poziția despre balanța puterilor, căreia, pe timpul său, Liga Națiunilor se străduia să-i contrapună principiul securității colective, din nou devine unul dintre elementele-cheie de organizare a lumii în a doua jumătate a secolului XX. Totuși, în plan geopolitic și militar-strategic lumea a devenit împărțită în sfere de influență între două superputeri – SUA și URSS și aliații lor; pentru menținerea și răspândirea acestei influențe s-a desfășurat o luptă crâncenă, în mare măsură provocată de motive ideologice. Mai târziu, o asemenea structură a ordinii mondiale a fost definită ca bipolară.

Relațiile internaționale după cel de-al doilea război mondial erau complicate și contradictorii. Crearea Organizației Națiunilor Unite (1945), elaborarea principiilor ei de activitate au pus începutul dreptului internațional contemporan și al dezvoltării mecanismului de funcționare a acestuia. Pe parcursul a mai mult de jumătate de secol ONU efectiv contribuie la menținerea păcii și securității internaționale, aplicând diferite modalități de soluționare a conflictelor pe arena mondială. La aceasta contribuie încheierea contractelor multilaterale și bilaterale de colaborare între state. Un moment important a devenit semnarea la Helsinki (1975) a Actului final al Conferinței pe problemele securității și colaborării în Europa, conținând condițiile activizării interacțiunilor țărilor-participante în domeniul economiei, științei și tehnicii, ecologiei, culturii, educației, respectării drepturilor omului, libertății informației și contactelor dintre oameni. A fost creată Organizația pentru Securitate și Colaborare în Europa.

În perioada postbelică a apărut un nou tip de confruntare pe arena mondială – războiul rece. Țările de pe glob au format două blocuri, a căror rivalitate nu o dată a fost pusă în situații ce ușor puteau evolua în conflicte globale. Unul dintre cele mai primejdioase a fost criza caraibă (cubaneză) din 1962, când URSS și SUA în mod serios căutau posibilități de a face schimb de lovituri cu arma atomică. Superputerile opuse au creat organizațiile politico-militare NATO și OTV.

La hotarul anilor '90, după destrămarea lagărului socialist din care făceau parte URSS și țările Europei Centrale și de Est, s-a dezvoltat și Tratatul de la Varșovia, cea ce a însemnat de fapt sfârșitul războiului rece. Sarcina modificării relațiilor internaționale constă în determinarea principiilor noi, a conturului practic al lumii și al securității pe baza relațiilor multidimensionale de colaborare între state. De la început, eșecul comunismului și victoria Occidentului în războiul rece au fost sesizate în stilul romantismului politic: mulți analiști au prezis nerecurgerea în viitor la metode violente de reglementare a litigiilor, a conflictelor armate datorită victoriei totale în abordarea liberal-democratică a structurii sistemului politic global și a relațiilor internaționale. Ulterior, agravarea bruscă a încordării, extinderea conflictelor militare, îndeosebi în Europa, au provocat poziții contrar opuse, teoretic formulate ca probabilitate a ciocnirii civilizațiilor.

Majoritatea cercetătorilor care studiază ordinea mondială contemporană susțin că la sfârșitul secolului XX – începutul secolului XXI lumea suferă o schimbare bruscă, pe care o clasifică ca „punct de bifurcare”, „adolescență”, „epocă a stării nedeterminate” etc. În orice caz, se are în vedere perioada transformărilor calitative, care schimbă esența și sensul structuralizării politice a lumii. Unul dintre argumentele în folosul acestei afirmări este simptomul ruinei fundamentelor sistemului politic internațional creat în Westfalia, care a ființat (cu schimbări) trei secole și jumătate.

La acest proces s-a atras atenția atunci când în politica mondială tot mai activ au început să se implice organizațiile interguvernamentale – ONU, OMC etc. și regionale (în Europa – NATO, OTV, UE, OSCE). Aceste organizații joacă tot mai convingător roluri destul de independente și de acum de sine stătător influențează atât relațiile internaționale, cât și asupra fondatorilor lor.

La sfârșitul secolului XX au fost operate modificări serioase în procesul politic internațional. În el s-au inclus, în calitate de actori politici, organizațiile nonguvernamentale, și anume: corporații transnaționale, ecologiste, profesionale, mass-media etc. La începutul mileniului trei numărul organizațiilor nonguvernamentale

a crescut brusc (peste 40 de mii). Dacă înainte relațiile internaționale se mărgineau la interacțiunile dintre asemenea actori ca state-națiuni independente și la balanța forțelor lor, astăzi lumea s-a complicat, organizațiile internaționale și cele nonguvernamentale insistent declară despre drepturile lor.

Sunt și păreri opuse despre declinul modelului sistemului politic internațional westfalian: el se păstrează, deoarece se mărește numărul statelor independente, se extind posibilitățile dirijării cu cetățenii lor, ei singuri creează activ instituții internaționale, și, în genere, hotarele statelor deocamdată nimeni nu le-a anulat.

Însă, dacă privim „suveranitatea westfaliană” ca principiu, conform căruia factorii externi nu influențează asupra politicii interne a statelor sau pot influența, dar destul de redus, atunci asemenea suveranitate într-adevăr se surpă, dar împreună cu ea și modelul statal-centrist al lumii.

Erozia sistemului westfalian al lumii creează pentru comunitatea umană un lanț de probleme. În contradicție intră normele și principiile inițiale, când procesele legate de o mai mare transparență a hotarelor țărilor încă nu s-au manifestat în deplină măsură (în special, se păstrează atitudinea din trecut față de neamestecul în treburile interne), și cerințele ultracontemporane cu influența lor crescătoare (de exemplu, principiul respectării drepturilor omului supuse examinării din partea propriului stat). Această contradicție dintre vechi și nou generează urmări serioase.

Pe de o parte, deschiderea hotarelor și, condiționată de ea, interdependența îndeamnă statele tot mai activ să reacționeze la evenimentele din alte țări, îndeosebi la conflictele politice. Oricare încercări de amestec, fie chiar îndreptățite, din afară în treburile interne (adică limitarea suveranității) impun alte țări (chiar acele împotriva cărora nu au fost folosite acte de influență sub forma aplicării de forță) să-și apere suveranitatea și să reziste slăbirii rolului statului. În rezultat, se creează condiții pentru apariția regimurilor agresive, dar și a cvasi-statelor. Nefolosind garanțiile juridice, condiționate de suveranitate, ele în tot chipul se străduie să mențină puterea creând zone teroriste și de instabilitate.

Pe de altă parte, surparea hotarelor statale orientează unele mișcări naționale spre separatism, care des se manifestă în formă de conflicte politice. Trebuie să avem în vedere că majoritatea statelor au apărut abia în secolele XIX-XX. Astăzi în lume sunt încă multe comunități naționale care se străduie să dobândească statusul de stat suveran și independent. Cea mai însemnată creștere a numărului de state revine anilor '90 (peste 20 de state). Unii experți prognozează că în deceniile următoare pe harta politică a lumii pot să apară circa 100 de state noi.

Hotarele deschise evidențiază problema identității. În epoca dominației exclusive a modelului westfalian al sistemului politic internațional, identificarea, sub multe aspecte, s-a fundamentat pe apartenența statală. Astăzi însă statele de acum nu mai pot să ceară de la cetățeni o asemenea loialitate (devotament) față de sine. De aceea, noua situație din lume (o putem considera de tranziție, în același rând și pentru conștiința omului) scoate în vileag multiple probleme legate de identitate: apariția numeroaselor forme, neclare, de autoidentificare; ca urmare, se fac încercări de autoidentificare pe motive etnice, religioase etc., ceea ce adesea provoacă conflicte. Potrivit datelor Institutului internațional de cercetare a problemelor lumii din Oslo, în perioada anilor 1990-1995, 70 de țări au fost implicate în 93 de conflicte armate, în care și-au pierdut viața 5,5 milioane de oameni.

Perimarea modelului westfalian al sistemului politic internațional și dezagregarea sistemului Ialta-Potstdam de relații internaționale au impus politologii să formuleze prognoze referitor la viitorul sistemului politic al orânduirii mondiale.

După părerea unora, lumea devine cu mult mai omogenă, în principal, ca urmare a proceselor globalizării, care cuprind tot mai multe teritorii și influențează asupra noilor componente de ordin economic, social, cultural, politic de existență a omenirii. În asemenea pronosticuri, globalizarea în mod obișnuit este tratată ca răspândire a modelului occidental.

Prognoză direct opusă referitor la viitorul lumii dau cercetătorii care scriu despre sciziunea civilizațiilor. Motivele acestei sciziuni sunt diferite: pronunțarea diferențelor dintre civilizațiile apusene, latinoamericane, africane, islamice, confuciene, indiene, creștin-slavonă și japoneză; divizarea civilizației în agrară, industrială și postindustrială; nivelul dezvoltării social-economice al țărilor (înalt, mediu, inferior) cărora le corespunde centrul, semiperiferia, periferia lumii-sistem; constituirea celor șase zone economice (nord-atlantică, pacifică, euroasiatică, „de sud” și a două spații transnaționale). În aceste și alte concepții analogice, care prognozează diferențierea lumii, se atrage atenția la conflictele reale și cele potențiale legate de acest factor.

În a treia grupă de variante se fac încercări de a îmbina tendințele de integrare și universalizare a lumii, dintr-o parte, și separare a diverselor ei părți componente, precum și domenii ale activității umane, pe de altă

parte. Acești cercetători ai sistemului politic internațional consideră că relațiile internaționale se determină ca procese de tendință centristă (globalizarea și integrarea) și ca procese centrifuge (separare, izolare).

S-au desfășurat discuții și referitor la problema structurii sistemului politic internațional. Mai populare sunt două puncte de vedere: el va fi unipolar (SUA împreună cu „șapte/opt” țări – cele mai influente) sau multipolar (centrele de putere în diferite regiuni ale lumii). Majoritatea savanților care descriu viitorul sistemului politic internațional folosind noțiunea de polarizare iau în calcul doar factorul marile puteri, ceea ce înseamnă că nu iau în considerație realitatea legată de activitatea actorilor nonguvernamentali pe arena politică a lumii contemporane.

Bibliografie:

1. Hoffman S. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale. - Chișinău, 2000.
2. Juc C. Unele tipologii ale sistemelor internaționale // Administrarea publică. - 2001. - Nr.1.
3. Negru R. Ipoteze ale globalizării // Societate și politică. - 1998. - Nr.4.
4. Spiridon G. ONU. Rolul său în menținerea păcii și securității internaționale. - București, 1997.
5. Кеохейн Р. Международные отношения: вчера и сегодня. – În: Политическая наука: новые направления. - Москва, 1999.
6. Моргантау Г. Международная политика. Т.2. Антология политической мысли. - Москва, 1997.
7. Хантингтон С. Становление цивилизаций? // Полис. - 1994. - №.1.

Prezentat la 05.04.2007

CONCEPȚIA EXCLUZIUNII SOCIALE: ARGUMENTE PENTRU NOI MODALITĂȚI DE ABORDARE A PROBLEMEI INEGALITĂȚII ȘI DEPRĂVĂRII

Stela MILICENCO

Catedra Asistență Socială și Sociologie

In this article the author presents the concept of social exclusion, mentioning that each debate regarding the social exclusion involves different perspectives and approaches. Thus, social exclusion can be seen as an appeal for radical changes of society's structure (for example, the unemployment shall not represent anymore a problem for the whole society, but only for those who do not have a professional training, people with disabilities and other specific groups). The same concept can be used in order to develop values of group solidarity (for example, such as in case of ethnic groups). Thus, there is a risk that the concept of social exclusion can be included in particular ideologies, and this can diminish the focus on the main problem of social exclusion and namely to underline the possibilities of action in the sense of declining the forms and the effects of social exclusion in such a way facilitating the social integration and cooperation, because more than ever the problem of exclusion of a platform of multiple actions.

Profundele modificări desfășurate la nivelul instituțiilor fundamentale ale societății au contribuit la conturarea de noi concepte, unul dintre care este cel de *excluziune* cu corelatul său *marginalizare*, concepte care diversifică capacitatea de analiză a funcționalității/disfuncționalității sistemului social. În cadrul acestuia, actorii sociali adoptă o anumită strategie de comportament, deoarece au acces diferențiat, chiar absolut limitat pentru unii, la resursele de bază din domeniile esențiale – economic, social, politic, cultural etc. Efectul imediat al diferențierii și limitării accesului constă în diminuarea posibilităților de participare la activitățile recunoscute și utile din aceste domenii, în paralel cu scăderea lentă, dar sigură, în cazul celor defavorizați, a resurselor de viață și dezvoltare, ajungându-se la limite ce vor forma diferitele forme ale excluziunii și marginalizării. Alții, prin aceleași mecanisme de percepere și reprezentare a inegalității, vor refuza adaptarea și participarea într-o societate pe care o consideră excesiv raționalizantă sau moralizantă, formându-și comportamente de apărare fie prin retragere, fie printr-o fidelitate față de un sistem pe care nu-l apreciază. Există din ce în ce mai mulți oameni afectați de insecuritate, care devin dependenți de programele și resursele reziduale sau care ajung în afara protecției sociale. Statisticile oficiale denotă că în Comunitatea Europeană circa 50 milioane de oameni trăiesc sub limita europeană a sărăciei și 11% din forța de muncă este în șomaj înregistrat, dintre care jumătate se află în stare de șomaj mai mult de un an. Aceasta face ca unele categorii de populație să devină mai afectate decât alte categorii de actori sociali, iar pauperizarea să fie un proces vizibil în țările în care această perspectivă era o posibilitate îndepărtată. Este cert faptul că *problema excluziunii este una centrală în societatea contemporană, chiar dacă uneori ea este escamotată.*

Conceptul de *excluziune socială* tinde în ultimii 20-25 ani să înlocuiască perechea sa conceptuală – *sărăcie*. Individul are un drept fundamental de a fi membru activ al societății, de a fi independent prin propriul efort. Spre exemplu, șomajul reprezintă o formă de excluziune socială, el este intolerabil nu numai din cauză că duce la pierderea resurselor financiare (acest lucru se poate rezolva prin beneficii sociale), ci deoarece *exclude persoana din logica normală a vieții sociale* – o viață activă, în care fiecare își produce prin efort propriu bunăstarea. Nu este întâmplător faptul că lupta împotriva șomajului, pentru crearea de noi locuri de muncă a devenit un obiectiv-cheie al Uniunii Europene. Problema constă nu numai în a acorda beneficii sociale, ci și în a *include social*, a reintegra persoana în funcționarea normală a societății. În strategiile antisărăcie, adoptate de cele 15 țări membre ale Uniunii Europene în anul 2001, un principiu fundamental al incluziunii sociale îl reprezintă *activizarea*. Misiunea statului bunăstării este nu de a oferi beneficii pasive, ci de a oferi șanse de incluziune socială, activizând pe cei care sunt excluși social. Statul este susținut de populația activă prin impozite, astfel el riscă să devină exagerat de împovărat financiar prin susținerea segmentului exclus. În schimb, colectivitatea are nevoie de o mulțime de activități, pe care nu le poate întreprinde din lipsa de resurse financiare. Actualmente, societatea se confruntă cu un paradox interesant: pe de o parte, ea nu are nevoie de munca unui important segment al populației, care este sărac și care este respectiv susținut prin beneficii; pe de altă parte, ea are nevoie de o mulțime de munci, pentru care nu are resurse financiare de a le plăti.

Discursul cu privire la excluderea socială s-a extins rapid. În Preambulul la Carta Comunității Europene cu privire la Drepturile Fundamentale Sociale se constată: „...este important de a combate orice formă de excludere socială și discriminare pe temeiul rasei, culorii și religiei”. Cartea Albă a Comisiei Europene pentru Dezvoltare, Competivitate și Angajare susține: „...lupta împotriva excluderii și sărăciei care afectează și degradează atât bărbații, cât și femeile și împarte lumea în două”. Totodată, Comisia de Prevenire a Excluderii, care este preocupată de politicile antiexcludere din cadrul Comisariatului General de Planificare din Franța, menționează următoarele: „Factorii cauzatori ai excluderii – individuali, familiari sau socioeconomici, sunt multipli... În final, noțiunea de excludere este saturată de înțelesuri...” [1]. Desigur, conceptul de **excludere socială** este multidimensional și evocativ, ale cărui multiple conotații ne conduc spre următoarea definiție: **incapacitate/eșec a unuia sau a mai multor sisteme dintre următoarele patru – sistemul democratic și legal (care presupune integrare civică), piața muncii (care promovează integrarea economică), sistemul statului bunăstării (care promovează ceea ce poate fi numit integrare socială) și sistemul familiei și comunității (care promovează integrarea personală)** [2].

Multiplele conotații ale conceptului de excludere socială se bazează pe două aspecte, care trebuie elucidate: „Excludere din ce?” și „Excluderea cui?”. Răspunsurile oferite la întrebarea „**Excludere din ce?**” se referă la modul în care este structurată și funcționează societatea, care exclude oamenii din zone vizibile fizic sau chiar geografic: trai decent, siguranță, loc de muncă, bunuri, proprietate, pământ, locuință, nivel de consumație, educație, capital cultural, drepturi cetățenești, egalitate, participare democratică, națiune, familie, respect etc., astfel încât noțiunea de excludere plasează în centrul atenției problemele **integrării sociale în condițiile unei transformări rapide**. În acest context, se observă o *similitudine și continuitate între termenii sărăcie și excludere socială*, elucidate în unele teorii din domeniul științelor sociale. Spre exemplu, cercetările sociologice realizate de Oscar Lewis în anii `70 ai secolului al XX-lea au pus în evidență faptul că sărăcia nu reprezintă doar lipsa de mijloace suficiente pentru o viață decentă, ci, totodată, un stil aparte de viață, bazat pe valori și norme specifice, moduri de a gândi și a simți, care modelează comportamentul indivizilor, fapt ce formează o cultură (sau o *subcultură*, în raport cu cultura globală). Astfel, excluderea socială nu se instalează doar prin dispariția/inexistența mijloacelor financiare, care ar permite menținerea unui mod de trai decent, dar și prin transmitere culturală, în procesul socializării [3].

Caracteristicile principale ale acestei culturi („*culturii sărăciei*”) sunt următoarele: *probleme financiare* (lipsa rezervelor financiare, împrumuturi cu dobânzi mari, vestimentație de mână a doua, prestarea de munci necalificate, respectiv slab remunerate etc.); *izolarea sau autoizolarea indivizilor de restul comunității* (frecvența redusă a contactelor sociale, determinate de perioadele îndelungate de șomaj, sentimente de marginalizare și excludere socială); *apatie, sentiment de neajutorare și ineficiență personală, fatalism, lipsa aspirațiilor personale; perspective limitate în timp, viață trăită de la o zi la alta, neglijarea problemelor ce țin de calificare sau de obținerea studiilor; integrare socioculturală minimă* (neparticiparea sau participarea redusă la toate formele de activități comunitare, interes scăzut față de evenimentele sociale, politice etc.); *relații personale și familiale specifice* (rata mare a divorțurilor și abandonurilor, relații instabile și superficiale, metode autoritare de educație etc.). Caracteristicile respective au fost grupate de O.Lewis în trei categorii, ce corespund celor trei niveluri de bază ale socializării unei persoane:

- *la nivelul individului*: sentimente puternice de marginalizare, neajutorare, inferioritate și dependență; orientare prezenteistă și extrem de redusă spre viitor; resemnare și fatalism;
- *la nivelul familiei*: concubinaj, abandonarea de către bărbat a familiei sale și a copiilor și, în rezultat, tendință spre familii monoparentale cu femeia – cap de familie, conștientizarea rudeniei pe linie maternă;
- *la nivelul comunității*: lipsa unei participări și integrări efective în instituțiile societății din care fac parte.

„**Cultura sărăciei**” reprezintă atât un produs, cât și o sursă a excluderii sociale. Pe de o parte, ea este un răspuns al individului la situația de marginalizare într-o societate stratificată, iar, pe de altă parte, în calitate de mod de viață adoptat de individ și transmis de la o generație la generație, ea tinde să genereze o adevărată capcană a sărăciei, din care indivizii și copiii lor au șanse foarte reduse de a ieși. În alte cercetări au fost evidențiate relațiile dintre structura socială și factorii psihologici, identificate o serie de consecințe ale modului respectiv de viață în anumite condiții sociale (Sarbin, 1970), structura motivațională (Kelly, 1955). Elementele pe care aceste cercetări le adaugă tabloului „*culturii sărăciei*” sunt reprezentate prin efecte asupra limbajului și a identității sociale. În cadrul unei „*culturi a sărăciei*” limbajul tinde să fie redus și nediferențiat,

servind mai mult pentru a marca poziția socială și mai puțin pentru a comunica informații. Aceasta antrenează un handicap cultural al copiilor crescuți în asemenea mediu. În plus, identitatea socială a individului are și ea de suferit, evoluând spre depersonalizare. Persoanele ce provin din medii sociale defavorizate au tendința de a gândi în „alb – negru”, fără nuanțe intermediare, cum procedează cei din mediile favorizate sau cei cu un nivel de educație mai ridicat. Un impact direct al modului respectiv de gândire constă în faptul că persoanele operează, de regulă, cu termenii „bun” sau „rău”, ajungând astfel la judecăți absolute, stereotipuri, respingerea informațiilor complexe, care, de fapt, sugerează existența unor posibilități multiple. O. Lewis consideră că modificarea structurii motivaționale reprezintă o formă de adaptare la o situație care este dificil de controlat, iar White o pune pe seama dispariției sentimentului propriei eficacități personale – ca urmare a eșecurilor repetate, a multitudinii problemelor cu care se confruntă individul, a existenței unor factori structurali asupra cărora individul nu poate avea o influență decisivă.

„**Excluderea cui?**” – implicit, este vorba despre excluderea grupurilor și indivizilor de la drepturi, mijloace de existență și surse de bunăstare, la care ar trebui să aibă acces toate persoanele. Astfel, excluderea socială pune în evidență imposibilitatea de a avea acces prin forțe proprii la drepturile sociale. Din această perspectivă, sociologii francezi, spre exemplu, se referă la excluderile care se manifestă într-o societate funcțională: un individ poate fi exclus de pe piața muncii sau dintr-un grup, dar nu aceasta este esențialul, mai grav este faptul că societățile îi marginalizează sistematic pe unii și îi integrează pe alții; deci, **mecanismele de participare, respectiv de izolare, de excludere socială, se află în societate și aparțin societății.**

În spațiul european se face, de regulă, apel la câteva forme ale excluderii sociale, după cum urmează: excluderea de pe piața muncii, excluderea etnică/minoritară, excluderea de la accesul de bunuri și servicii, excluderea din teritoriu, excluderea de la drepturile omului. Dacă în calitate de element de demarcație a zonei excluderii se va lua în considerație doar criteriul nivelului de trai, toate tipurile de excludere pot fi regăsite pe scară largă în cadrul populațiilor cu venituri mici. La o analiză mai profundă, care să cuprindă **nivelul de trai, drepturile sociale, gradul de autorealizare a individului**, rezultă că aceste moduri de excludere sunt în dependență de nivelul și procesul de dezvoltare a societății, astfel încât sistemul economic de producție, prin caracteristicile sale, determină nivelul de dezvoltare, iar **dezvoltarea însăși va crea atât excluderi, cât și includeri.**

✓ Una dintre formele cele mai ample ca dimensiune și cuprindere este **excluderea de la accesul de bunuri și servicii**, tangențială conceptului de sărăcie și identificată nivelului scăzut de consum, măsurată prin comparație cu un standard de bunuri și servicii. În acest format, excluderea din consum este un rezultat al insuficienței puterii de cumpărare determinată de resursele limitate, iar mecanismele excluderii pot proveni atât din prezent, cât și din trecut. Creșterea semnificativă a masei de cumpărători (desigur, în cadrul unei anumite categorii de populație) intensifică sensul excluderii ca o comparație între grupurile sociale, căci sărăcia absolută este în descreștere. Astfel, se formează excluderea din grupurile consumatoare, dintr-un nivel de consumație foarte înalt, situație determinată de nonapartenența datorată unor indicatori de resurse. Aceste considerente susțin ideea precum că **abundența materială creată spontan prin creșterea economică necontrolată nu este o abundență pe măsură umană, ea îl dezechilibrează pe om, îl înstrăinează de el însuși**, în acest sens formulându-se ideea *modului de viață consumerist*.

De fapt, la origine, ideea de consum a avut drept scop să le ofere oamenilor o viață mai fericită și mai satisfăcătoare, însă comportamentul actual a pierdut orice relație cu nevoile autentice ale omului [4]. În disputa privind *suveranitatea consumatorului* J.K. Galbraith a introdus criterii morale fără a nega această suveranitate, distingând între necesar/necesitar, important/neimportant în ceea ce privește bunurile și serviciile, și a atras atenția asupra pericolelor ce amenință calitatea vieții datorită dimensiunilor existenței, care sunt neglijate în alocarea de resurse. „Noi neglijăm loisirul, dimensiunea estetică, aspectul uman al vieții. Neglijăm comunicarea, participarea, crearea unui mediu înconjurător în care să se poată trăi, ne lipsește scopul și semnificația vieții noastre individuale și naționale... Ceea ce ne preocupă pe noi astăzi nu este suveranitatea consumatorului, ci calitatea și semnificația vieții într-o societate cu un produs național brut fantastic” [5]. În același context, vom aminti *teoria reglării spontane automate a producției de către necesitățile colectivității prin intermediul pieței*, care includea câteva presupoziii distincte:

- membrii colectivității devin conștienți de necesitățile lor prin intermediul pieței economice. În fața vitrinelor pline cu bunuri și a publicităților ei devin conștienți de ceea ce le trebuie;
- comportamentul de consum este *rațional* în mod natural; altfel spus, oamenii nu vor cumpăra ceea ce nu le trebuie cu adevărat sau, în orice caz, ceea ce nu le trebuie mai mult. Ei cumpără doar ceea ce satisface

nevoile lor și în ordinea de prioritate a *ierarhiei reale a valorilor*. Fiecare cumpărător va începe cumpărăturile sale cu bunurile care îi sunt necesare, urmând apoi cu cele din ce în ce mai puțin necesare, până când banii disponibili sunt cheltuiți sau, dacă aceștia sunt suficient de mulți, până când necesitățile reale sunt complet acoperite;

- comportamentul de consum este, în mod fundamental, independent de producție, el este realizat în funcție de necesitățile reale, efective ale omului și pe măsura acestor necesități, iar nu în raport cu rațiunile interne ale producției;

- orientarea producției este determinată în mod eficient de necesitățile cumpărătorului. Producătorul va produce numai ceea ce poate fi cumpărat pe piață, adică, conform modelului rațional al consumului, numai ceea ce îi este în mod real necesar.

Deci, pe de o parte, anume piața este mecanismul prin care necesitățile colectivității se cristalizează și devin conștientizate sub forma unei cereri, iar, pe de altă parte, ele impun producătorului independent, orientat de obiectivul maximizării profitului său, tipul și modalitatea de producere. *Cererea subordonează oferta, iar producătorul este subordonat cumpărătorului*. Se va produce în primul rând ceea ce satisface nevoile fundamentale ale colectivității, deoarece anume aceste bunuri vor fi cumpărate cu prioritate, și doar apoi ceea ce este din ce în ce mai puțin important. *Teoria reglării automate prin piață* presupune, în ultimă instanță, că creșterea economică se realizează după o măsură strict umană, producându-se numai ceea ce este în mod real util colectivității și în ordinea unei priorități naturale.

Acest model teoretic a fost supus unor critici, care pun sub semnul întrebării unele din postulatele lui, sugerând că, în fapt, situația relației dintre producție și consum este diferită și chiar contrară celei presupuse ca model. Aceste critici conduc la ideea *manipulării* producătorului cu consumatorul: producătorul manipulează cu necesitățile și gusturile cumpărătorului prin diferite modalități, *publicitatea* reprezentând unul dintre instrumentele cele mai eficace de manipulare a cererii. *Noua abordare teoretică* face importante alte două presupoziii cu privire la comportamentul de consum și la relația dintre cerere și ofertă:

- oamenii nu sunt decât real conștienți de necesitățile lor și de ierarhia reală a acestora. Există, desigur, necesități de care ei nu pot fi conștienți (alimentație, vestimentație, adăpost), dar știu într-o măsură destul de aproximativă ce fel de îmbrăcăminte și câtă anume, ce fel de locuință, mobilă etc. le-ar trebui. Despre toate acestea au o imagine destul de vagă. Contactul cu produsele oferite în vitrine și prin intermediul publicității sau utilizate de alți membri ai colectivității le cristalizează necesitățile. Văzând un televizor – simt nevoia de a-l avea; urmărind noua modă la vestimentație – le apare necesitatea de a cumpăra acest tip de îmbrăcăminte. Nevoia efectivă care orientează astfel comportamentul este modelată de produsele și serviciile oferite și utilizate de către ceilalți membri ai colectivității. Vom considera că în mare măsură oferta este aceea care actualizează necesitățile, conferindu-le o formă precisă, exactă. O nevoie lipsită de obiectul definit care o satisface rămâne imaterială, vagă, nu acționează într-un mod determinat;

- gama nevoilor este deci determinată de gama produselor. Nevoile clare, eficiente, vor fi acelea care corespund bunurilor și serviciilor oferite de piață. În schimb, nevoile neacoperite de asemenea bunuri vor rămâne vagi, neclare, ineficiente. Deci, producătorul nu pornește de la o cerere efectiv structurată, ci de la o cerere vagă, potențială, nestructurată, largă, din care *va selecta* doar pe aceea a cărei satisfacere îi este rentabilă, convenabilă din punct de vedere economic. Bunurile și serviciile care nu sunt rentabile pentru producător vor rămâne neproduse. Nevoile care le corespund vor rămâne în consecință vagi, neconcretizate, nedefinite, ineficiente și pentru posesorul lor. Există două mari categorii de bunuri și servicii, care, din punct de vedere economic, sunt mai puțin rentabile și care, în consecință, tind să fie mai puțin produse într-un sistem bazat pe proprietatea privată și profitul economic, în care obiectivul efortului economic este absolut: *bunurile și serviciile spirituale în raport cu bunurile și serviciile materiale*. Toate analizele socioeconomice atestă că producția bunurilor materiale (încălțăminte, îmbrăcăminte, aparate de tot tipul ș.a.) este imediat mult mai rentabilă decât producția unor bunuri spirituale (pictură, teatru, operă, educație, știință), a căror eficiență se cristalizează în timp; *bunurile și serviciile destinate consumului colectiv în raport cu bunurile și serviciile destinate consumului individual*. Natura nepoluată, muzica de calitate, pictura, poezia, educația etc. sunt bunuri care se consumă, de regulă, într-un mod colectiv, mai puțin privat. Din acest motiv, ele intră cu greu în circuitul economic, pentru a face obiectul vânzării/cupărării, unele sunt de multe ori consumate de către colectivitate fără plată, altele – la prețuri convenționale.

În consențință, se promovează ideea că în viitor bunurile publice vor fi distribuite într-un mod mai echitabil decât alte forme de consum, deci **excluziunea poate fi limitată**, construindu-se astfel o ideologie a rezistenței față de stresul viitorului.

✓ O altă formă este **excluderea de pe piața muncii**. Pentru multe grupuri sociale, dar mai ales pentru cei săraci, veniturile asigurate prin muncă sunt principala sursă de existență; or, încadrarea în câmpul muncii determină legitimitatea socială și accesul pentru venit, fapt care asigură subzistența lor. Actualmente, șomajul este un fenomen ce persistă în economia multor țări, el obține o amploare tot mai mare în țările cu economie în curs de dezvoltare/restructurare, devenind un factor determinant în excluderea populațiilor diverse nu numai de la locurile de muncă, dar și de la procesul de legitimare a identității sociale. Drept consențință, constatăm o proliferare a modelelor alternative, care relativează sau chiar combat sistemul de valori general acceptate în societate. Excluderea din câmpul muncii este asociată cu creșterea insecurității, cu o accentuare a comportamentelor de revoltă și contestație, cu anomia vieții sociale și cu descurajare prelungită, deci este normal ca realizarea programelor de integrare socioprofesională să fie intense.

✓ **Excluderea de la drepturile omului** presupune că trebuie să fie abordate în același cadru atât drepturile, cât și bunăstarea, deoarece, cu toate că atingerea unui standard de viață adecvat constituie o parte din Declarația Universală a Drepturilor Omului, totuși în practică standardele sunt analizate în alți termeni. Este foarte importantă corelarea celor două perspective, dat fiind că realizarea drepturilor de bază ale omului poate fi o precondiție pentru depășirea excluziunii economice. Și relația inversă este tot atât de adevărată: excluziunea socială și economică afectează accesul și exercitarea unor drepturi fundamentale. Necesitățile fundamentale care nu pot fi îndeplinite la un nivel rezonabil forțează individul să abandoneze exercitarea unor drepturi, spre exemplu, excluderea unor grupuri sociale de la participare în economiile moderne le transformă în grupuri vulnerabile la exploatare și le limitează resursele de apărare. Pe de altă parte, nerespectarea anumitor drepturi poate fi în concordanță cu strategiile de modernizare economică; spre exemplu, drepturile muncitorilor sunt diminuate în favoarea promovării competitivității și dezvoltării, atunci când se consideră că aceasta este cea mai eficientă cale spre progresul economic și social.

Astfel, specificul analizei fenomenului de **excluziune socială** constă în faptul că acesta este asociat modului de funcționare a societății; or, *orice* strategie de dezvoltare socioeconomică implică în mod egal modele variate de constituire a excluziunii sociale, *orice* rezultate ale creșterii economice înglobează în sine și modele de creștere a inegalității de venituri sau de distribuire a beneficiilor progresului. De aici și deducem importanța definitorie a mecanismelor instituționale care au responsabilitatea de a **regla raporturile dintre dezvoltarea socială și cea economică**; ele pot să includă sau să excludă grupuri sociale ca participanți și beneficiari sau îi pot transforma în marginali, pot dezvolta sisteme de protecție și asistență socială, pot limita riscurile creșterii economice etc. Abordând modelul excluziunii sociale din perspectiva interacțiunii mecanismelor economice și instituționale, se **pot aduce contribuții semnificative la realizarea strategiilor de gestionare a formelor particulare de manifestare a fenomenului de excluziune**. În literatura de specialitate pe larg sunt elicitate **avantajele concepției de excluziune socială**, dintre care vom menționa:

- permite posibilitatea de a aborda într-un singur cadru analitic atât problema drepturilor, cât și a nivelului de trai, a bunăstării, punând în corelație drepturile sociale și deprivarea materială, astfel cuprinzând nu numai lipsa de acces la bunurile și serviciile din cadrul comunității, ci, totodată, și respingerea din societate. Ideea centrală constă în faptul că excluziunea este strâns legată de inegalitatea de mai multe dimensiuni – politică, economică, socială. Această abordare ajută nu numai la identificarea celor mai importante mecanisme ale excluziunii, care sunt, de altfel, destul de variabile de la un context la altul, dar și ajută la o abordare multi-dimensională eficientă. Or, este cert faptul că *dacă dimensiunile diferite ale excluziunii sociale interacționează, ele totuși nu sunt neapărat și congruente*. Spre exemplu, munca este un mecanism de incluziune economică, dar poate conduce la alte forme de excluziune: includerea prematură sau ilegală pe piața muncii (spre exemplu, utilizarea copiilor ca forță de muncă) constituie o bază pentru excluziunea din logica unei dezvoltări normale;

- asigură analiza *stării* și a *procesului*, cuprinzând atât situația de deprivare, cât și mecanismele care produc acest fenomen. În acest context, este important să se distingă între două situații diferite: **permanentă** (în care indivizii și grupurile sunt deprivați și marginalizați în cadrul societății, construindu-și subsisteme valorice specifice), și cea **temporară** (în care excluziunea este generată de dinamica forțelor economice și sociale, astfel încât indivizii și grupurile să treacă alternativ de la vulnerabilitate la dependență, mișcându-se spre

excluziune prin procese repetate de respingere limitată). Astfel, resursele (materiale, sociale, educaționale, valorice etc.), pe care fiecare individ în parte sau grup social le posedă, determină capacitatea acestora de a rezista excluziunii;

- oferă oportunitatea de a identifica **actorii sociali**, care includ și exclud, explică motivația acțiunii lor. Este promovată concepția potrivit căreia toate grupurile sociale își apără activ domeniile împotriva marginalilor; în acest caz însă, statul (care este și el un grup social mare) și-ar putea asuma un rol de arbitru, monitorizând excluziunea unui sau altui grup social. Aseastă imagine despre stat este însă unilaterală, dat fiind că statul, prin acțiunile sale, poate provoca diverse forme de excluziune socială a acelor de care nu depinde. Printre alți actori sociali vom menționa organizațiile (în mod special cele unite în corporații), armata, autoritățile locale, elitele etc.;

- promovează analiza excluziunii sociale la diverse **niveluri**: individ, grup social, instituție, comunitate, societate [6].

În concluzie, orice discurs cu privire la excluziunea socială implică perspective diferite: poate fi un apel pentru restructurarea radicală a societății (astfel încât șomajul să nu mai reprezinte o problemă pentru întreaga societate, ci doar pentru cei cu pregătire profesională redusă, persoane cu dizabilități și alte grupuri specifice); poate fi folosit pentru dezvoltarea valorilor de solidaritate intergrupală (ca în cazul grupărilor etnice) etc. Deci, există riscul ca concepția excluziunii sociale să fie integrată în ideologii particulare, ceea ce ar distrage atenția de la problema fundamentală: **evidențierea posibilităților de acțiune eficientă în sensul diminuării formelor și efectelor excluziunii sociale, astfel încât să se faciliteze integrarea și cooperarea socială**, cu atât mai mult cu cât problema excluziunii a devenit platforma multiplelor acțiuni.

Referințe:

1. Xiberras M. Théories de l'exclusion sociale. - Paris, 1993, p.11.
2. Pop L.M. Dicționar de politici sociale. - București, 2002, p.328.
3. Van Stralen. Sărăcia. Metode de intervenție socială. - București, 1996, p.33.
4. Fromm E. Texte alese. - București, 1983, p.56-132.
5. Galbraith K. The new industrial state. - În: Alention and economics. - New York, 1971, p.156-193.
6. Neamțu Gh. (coord.). Tratat de asistență socială. - Iași, 2003, p.514-530.

Prezentat la 26.02.2007

EFICIENȚA MECANISMELOR DE CONTROL SOCIAL PRIVIND DIMINUAREA DELINCVENȚEI ÎN RÂNDUL TINERETULUI

Mariana BUCIUCEANU

Catedra Asistență Socială și Sociologie

This article carries out an analytical synthesis of social and legal measures of control and reduction of juvenile delinquency in Republic of Moldova. The author has used the data and the results of sociological studies carried out in the Republic at the regional and national level. It is stated that the close relation which exists between the delict, social reaction and the measures of prevention and control. By the means of the real and casual methods are related and analyzed the policies of social control and also their efficiency within the issue of the delinquent behavior among young people.

Controlul social în globalitatea aspectelor sale este considerat un ansamblu al acțiunilor umane orientate spre definirea conduitelor anomice și stimularea reacțiilor sociale în ce privește prevenirea și respingerea lor. Orice societate democratică trebuie să reconsidere în mod constant *principiile sale de aplicare a justiției, managementul resurselor penale și eficacitatea metodelor aplicate întru protejarea publicului și resocializarea infractorilor.*

Unul dintre cele mai prioritare instrumente de protecție a intereselor relațiilor sociale stabilite în cadrul statului este politica de pedepsire și reeducare. O parte componentă a acesteia o constituie *sancțiunea*, iar elementul-cheie în mecanismul de realizare a politicii de reprimare și aplicare a sancțiunilor, de desfășurare a măsurilor de prevenire și contracarare a criminalității îl constituie *sistemul penitenciar*. De remarcat că astăzi tot mai insistent se readeuce în discuție ideea unor alternative la pedeapsa închisorii ce vin să lărgescă sfera de incidență a opțiunilor nonrepressive. Noile realități social-economice și politice din Republica Moldova impun redefinirea politicii penale – un proces dificil, care necesită serioase investigații, studii aprofundate, renunțări și chiar uneori reveniri.

La definirea și evaluarea conceptului de *politică penală* [1,2] și de prevenire a conduitei delincvente trebuie avute în vedere trei dimensiuni mai semnificative: a) sistemul de sancțiuni și pedepse aplicate indivizilor delincvenți; b) instituțiile specializate de prevenire și control social împotriva criminalității; c) reacția socială și „imaginea” publicului despre fenomenul criminalității, aceasta intervenind atât ante-factum – prin programe și măsuri de prevenire, cât și post-factum – prin înfăptuirea justiției, prin tratament, resocializarea și reinserția socială a infractorilor.

Demersul nostru de a identifica mecanismul controlului social, în particular – al sistemului sancțional-penal autohton, nu poate fi complet dacă nu am analiza, cel puțin rezumativ, sistemul penitenciar, deoarece: 1) în Moldova cea mai mare parte a pedepselor (cele principale) se aplică prin privațiunea de libertate; 2) o parte considerabilă a segmentului delincvent este concentrată în instituții corecționale, iar dinamica criminalității generează și o mobilitate în interiorul penitenciarelor; 3) particularitățile populației penitenciare vorbește mult despre eșecul pedepselor punitive, dar în special despre posibilitățile sporadice (în cazul țării noastre) de a resocializa persoana delincventă.

Creșterea considerabilă a criminalității începând cu anul 1989 implică schimbări concludente și ale statisticii privind populația penitenciară: dacă sursele din 1995 prezentau un efectiv de aproximativ 6632 de condamnați, la finele anului 2002 populația penitenciară număra deja 10924 de deținuți, iar la 01.01.2005 constituia 9377 [3] (inclusiv 2457 de persoane aflate în arest preventiv (26,2%)). Reducerea numărului persoanelor condamnate la finele anului 2004 s-a obținut în rezultatul amnistiei din 16.07.2004 și eliberării unui număr considerabil de condamnați, dar nu în legătură cu micșorarea contingentului infrațional. Statistica juridico-penală atestă faptul că *majoritatea populației penitenciarelor din Republica Moldova o constituie tinerii până la 30 de ani*. Astfel, dacă la 01.01.2002 numărul *tinerilor infractori* constituia 53,9% din totalul populației penitenciare, la 01.01.2005 acest segment infrațional, fiind în creștere, constituia deja 56,35% [4]. Observațiile din mediul penitenciar permit să conchidem că deținuții *nu reprezintă întreaga populație delincventă, ci mai ales infractorii cei mai vulnerabili la controlul social: minori, tineri, șomeri etc.* Datele ce oglindesc starea socială a deținuților reflectă starea materială, nivelul de trai și pregătirea intelectuală a infractorilor.

Componenta condamnaților se deosebește printr-un nivel criminogen sporit, coexistând personalități diferite din punct de vedere comportamental și educațional, cu concepte existențiale diferite și probleme extrem de complexe, cu sau fără discernământ. La 01.01.2005, numărul condamnaților care își ispășeau pedeapsa în instituțiile penitenciare constituia 204 persoane la 100.000 de locuitori ai republicii [5]. În linii generale, populația penitenciară poate fi divizată în două grupe: *recidiviști* – 65% (fiind în creștere față de anii precedenți cu circa 9,68%) și *condamnați prima dată* – 35%. Îngrijorător este și faptul că pe parcursul anilor 2000-2004 numărul infractorilor condamnați la detenția pe viață a crescut de la 42 la 69 [6], constituind 1% din totalul deținuților, acest indice desemnând gravitatea delictelor și bestialitatea infractorilor.

Dacă privim penitenciarul din punctul de vedere al serviciilor sociale și al controlului social, acesta este acuzat că nu a reușit să mențină ordinea publică. De fapt, pentru ca el să poată îndeplini această misiune, ar trebui ca sancțiunea penală să poată determina inserția socială, ceea ce este posibil doar la nivelul declarațiilor de intenție, cu atât mai mult cu cât includerea carcerală atinge, în mare parte, categoriile care sunt deja în situațiile de mare precaritate socială.

În condițiile în care s-a demonstrat științific că pedepsele de lungă durată sunt inefficiente din punctul de vedere al recuperării sociale (vorbim despre *termenul optim de detenție* care nu trebuie să depășească 7-8 ani consecutiv) și că, dimpotrivă, produc schimbări ale personalității individului, în baza studiilor realizate în mediul împus constatăm un raport *invers proporțional dintre durata privării de libertate și 1) gradul de asumare a răspunderii pentru faptele comise, 2) tendința de recidivă a delincvenților tineri*. Deci, este evident că una dintre *trăsăturile caracteristice ale reformei politicii penale* la nivel național o constituie *diminuarea ponderii și importanței pedepsei închisorii, pentru cazurile mai puțin grave, în favoarea unor măsuri substitutive, neprivative de libertate*.

Opiniile asupra importanței și necesității de utilizare a sancțiunilor alternative le putem raporta la avantajele și dezavantajele aplicării acestora în politica penală. Principalele argumente împotriva utilizării pe larg a sancțiunilor convenționale neprivative de libertate (ca alternative la încarcerare) sunt: lipsa efectului preventiv general – din cauza blândeții, ele nu împiedică alți indivizi de a comite infracțiuni; nu incapacitează infractorul și nu demonstrează suficient gradul în care societatea condamnă infracțiunea. Într-o abordare simplificată, ne-ar părea că sancțiunile neprivative sunt ca o îngăduință deschisă pentru un câmp larg de infracțiuni. Cu toate acestea, avantajele sancțiunilor alternative se rezumă la mai multe aspecte, printre care menționăm:

– *Oportunitatea*. Pentru o paletă largă de ofense minore, instanța poate dispune numai de sancțiuni neprivative de libertate. Sancțiunile neprivative de libertate sunt considerate potrivite pentru anumite tipuri de infracțiuni și pentru infractorii cu anumite caracteristici. Printre criteriile apreciative se înscriu: dacă persoana se află la prima infracțiune – probabilitatea de a recidiva, comportamentul în trecut, regretul, poziția în comunitate și altele.

– *Sunt mai puțin costisitoare* decât închisoarea. Totuși, costurile pot fi definite și măsurate variat. Amenziile și avertismentele penale sunt ieftine, însă serviciul în favoarea comunității și probațiunea necesită structuri organizate, înzestrate și profesionale, precum și lucrători care să poată asigura o utilizare corespunzătoare.

– Utilizarea la scară mare a sancțiunilor neprivative de libertate induce o stare de așteptare a *reducerii populației din penitenciare*. Această expectanță poate fi înțeleasă în două moduri: asemenea sancțiuni reduc numărul de infractori din închisori la un moment dat sau reduce numai numărul de infractori care intră în penitenciar. Forța primei funcții este diminuată de faptul că prin sancțiunile neprivative de libertate se fixează în general numai sentințele ce prevăd perioadele scurte de încarcerare și astfel au un mic efect practic asupra mărimii populației aflate în detenție. Se poate reduce însă numărul persoanelor care intră în penitenciar. O asemenea funcție poate avea două beneficii: una se referă la politica penală, iar a doua – la administrarea penitenciarelor. Dacă penitenciarul are într-adevăr un efect negativ asupra infractorilor, atunci este de dorit să se limiteze utilizarea încarcerării la cât mai puțini infractori. În al doilea rând, prin reducerea numărului de cazuri care sunt tratate în detenție se diminuează volumul de lucru al administrației penitenciarelor.

În studiile vizând efectul schimbărilor în politica sentințelor [7] se concluzionează că *gradul de utilizare a încarcerării nu pare a fi decisiv pentru nivelul general al controlului delincvenței și criminalității în societate*. De asemenea, ratele de încarcerare nu reduc criminalitatea în general, iar *utilizarea largă a sancțiunilor alternative nu conduce la nici o creștere substanțială a acesteia*, în special când asemenea sancțiuni sunt corespunzător planificate și implementate și dispun de sprijinul comunității și a publicului în general.

Sfera opțiunii nonrepressive în politica penală a fost lărgită de către sistemul anglo-saxon de justiție penală prin inventarea *probațiunii*. Probațiunea, ca și alte sancțiuni comunitare, este – sub raportul naturii juridice – o sancțiune penală, dar este necesar de a concepe această noțiune și în sensul anumitor servicii. În calitate de concept, probațiunea se referă la menținerea infractorilor în cadrul comunității, cu aplicarea strategiilor de integrare socială și promovarea ideii de siguranță a societății. În planul serviciilor, probațiunea înglobează activități menite: să sporească eficiența sistemului de justiție penală în măsura în care acesta promovează drepturile omului; să mărească importanța conceptului de individualizare și să promoveze comportamentul adecvat al persoanelor care comit acțiuni ce contravin normelor penale. Probațiunea diferă de la o țară la alta și în funcție de activitățile desfășurate. În unele țări, serviciile de probațiune sunt astfel dezvoltate încât acoperă întreaga gamă a „muncii de probațiune”. În alte țări însă, probațiunea are roluri limitate, spre exemplu – acela de a elabora și furniza raportul pentru instanțe de judecată. Diferă și grupul-țintă al activității de probațiune. În *Anglia* și în *Țara Galilor*, în *Irlanda* și în *Norvegia* serviciul de probațiune lucrează în principal cu infractorii care prezintă un risc ridicat de recidivă, în *Olanda* – cu infractorii care sunt sau pot fi motivați pentru schimbare, iar în *Scoția* și *Spania* – cu infractorii tineri*. Măsura în care sistemele de probațiune includ în grupul lor-țintă *minorii* variază și ea de la o țară la alta. Deși sunt frecvente cazurile în care sistemele de probațiune se ocupă cu infractorii minori, totuși, în majoritatea țărilor, sistemul de susținere pentru minori diferă de cel pentru adulți, existând alte organizații a căror principală responsabilitate o reprezintă munca cu delincvenții minori.

Specialiștii în domeniu, precum și reprezentanții specializați ai organizațiilor naționale și internaționale (IRP, UNICEF, LADOM ș.a.) au propus introducerea sistemului de *probațiune* și în Republica Moldova, acesta contribuind, cu siguranță, la eficientizarea reformei în justiție. Un prim argument pentru aplicarea probațiunii în Moldova este cel rezultat din experiența statelor avansate: prin menținerea individului în libertate, în mediul său de viață, atât pedeapsa, cât și resocializarea, realizată prin *asistență și consiliere*, au o mai mare eficiență. Al doilea argument rezultă din înseși scopurile serviciilor de probațiune orientate spre: supravegherea specializată, organizată și activă a respectării obligațiilor impuse în sarcina condamnaților de către instanțele de judecată, în caz de neexecutare a obligațiilor pedeapsa cu închisoarea reprezentând alternativa. Al treilea argument rezultă din manifestările fenomenului de supraaglomerare a sistemului penitenciar.

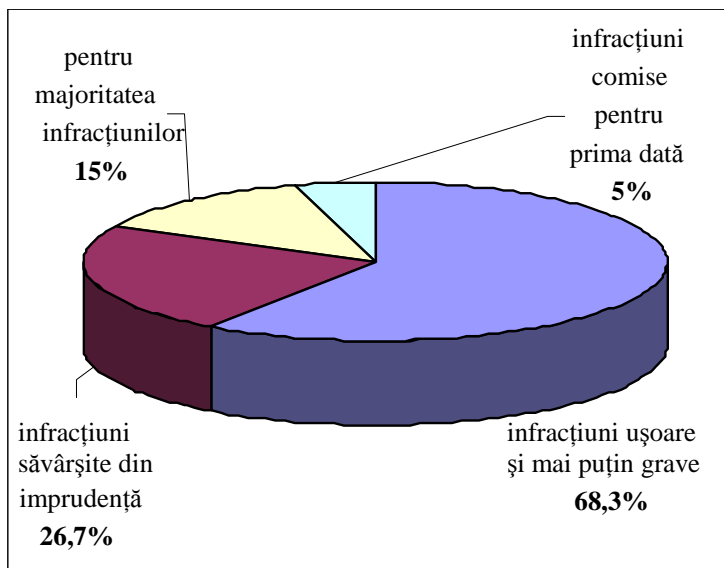
Crearea instituției probațiunii în cadrul sistemului justiției penale din Republica Moldova se poate greșa astăzi pe prevederile legale ale *Codului penal* și ale *Codului de procedură penală* [8,9]. Cadrul normativ propice pentru implementarea sentințelor comunitare a fost deja elaborat**. În Moldova, intervenția *serviciilor de probațiune* cuprinde mai multe paliere, cele mai principale fiind: 1) evaluarea – presupune întocmirea și prezentarea referatului prezentențial în instanța de judecată; 2) activitatea de mediere și consiliere – se desfășoară concomitent și în etapa de evaluare, continuând pe întreaga perioadă a judecării și presupune o încercare de a împăca părțile; 3) aplicarea pedepsei propriu-zise (a unei forme alternative la pedeapsa privativă de libertate) și supravegherea modului de executare a ei. La moment funcționează structuri care îndeplinesc funcții similare cu probațiunea și desfășoară unele activități care au tangență cu această instituție, conturându-se astfel un context pozitiv în care probațiunea poate fi implementată. Începând cu 1 iulie 2004 a fost extinsă la nivel național aplicarea pedepsei cu *munca neremunerată****. Pe lângă perfecționarea prevederilor ce vizează durata sancțiunilor privative de libertate, *Proiectul noului Cod de procedură penală* conține unele prevederi reformatoare privind măsurile preventive, stipulate de legislația procesual penală. Astfel, își face apariția *instituția eliberării provizorii pe cauțiune*. În *Proiectul Codului de procedură penală*, în Titlul III „Proceduri speciale”, se vorbește și despre instituția procedurii suspendării condiționate a urmăririi penale și eliberarea de răspundere penală aplicată în cazul unor infracțiuni neînsemnate, săvârșite adeseori întâmplător.

* Dintre țările europene, *Anglia* și *Țara Galilor* au o experiență de peste 100 de ani în domeniul probațiunii, aceasta cunoscând de-a lungul timpului o serie de modificări. În anul 2001, Serviciul de Probațiune din *Anglia* și *Țara Galilor* a fost restructurat în mod radical, fiind transformat într-un serviciu național, finanțat în totalitate de către guvern și responsabilii în exclusivitate de acesta.

** La data de 12 iunie 2003 au intrat în vigoare dispozițiile noului *Cod penal* și ale noului *Cod de procedură penală*, care se remarcă printr-o reglementare extrem de suplă a alternativelor la detenție, încă din faza de urmărire penală, precum și prin crearea unui sistem sancționator preponderent educativ pentru minori. Noile instituții, precum *medierea în cauzele penale*, *schema de reparații și compensații acordate victimelor pentru daunele materiale suferite prin săvârșirea infracțiunii* și *munca neremunerată în folosul comunității*, reprezintă doar câteva exemple în acest sens.

*** Prin adoptarea de către Guvernul Republicii Moldova, prin Hotărârea nr.1643 din 31 decembrie 2003, a *Regulamentului cu privire la modul de executare a pedepsei penale sub forma muncii neremunerate în folosul comunității*, a fost definitivat cadrul juridic de aplicare a noii pedepse, alternativa detenției – *munca neremunerată în folosul comunității*.

Trebuie de menționat că în clasificarea infracțiunilor pentru care ar putea fi aplicate pedepse alternative experții intervievați evidențiază patru categorii (Fig.1): 1) *infracțiuni ușoare și mai puțin grave*, printre ele sunt menționate: determinarea la suicid, utilizarea drogurilor, încălcarea regulilor de creditare, infracțiuni de sustragere, infracțiuni în domeniul transporturilor etc.; 2) *infracțiuni săvârșite din imprudență*; 3) *pentru majoritatea infracțiunilor sancționarea fiind în dependență de pericolul social, personalitatea și vârsta infractorului*; 4) *infracțiuni comise pentru prima dată* (primare). Comparând răspunsurile colaboratorilor de poliție cu cele ale reprezentanților Ministerului de Justiție (judecători, procurori, avocați, colaboratori ai DIP), constatăm că ultimii fac o delimitare mai vastă și obiectivă a delictelor și a subiecților ce ar putea profita de alternative la detenție. Comparând rezultatele sondajelor realizate în mediul diverselor categorii de subiecți, putem concluziona că în aplicarea pedepselor neprivative prioritate se dă *muncii în folosul comunității*. Prestarea muncii neremunerată este o măsură acceptată de majoritatea specialiștilor din organele de urmărire și cele judecătorești, de opinia publică.

Sursa: Studiul „Evaluarea măsurilor de prevenire și resocializare a conduitei delincvente” N=60 experți

Fig.1. Clasificarea infracțiunilor pentru care, în opinia experților, ar putea fi aplicate pedepse alternative (răspuns multiplu, %).

Cu toate că este recunoscută teoretic importanța sancțiunilor alternative la încarcerare, putem constata că în practică există încă multe obstacole pentru o acceptare și apreciere penală matură și o sprijinire adecvată de către legislativ, justiție și public în general. Gradul de informatizare și mediatizare scăzut propagat de mass-media suplimentează aceste obstacole. Analiza de conținut a unor publicații, realizată de către autor, a demonstrat că deși în presa națională se abordează diverse categorii tematice ce reflectă unele aspecte ale problematicii delincvenței, domeniul sancțional-penal specific țării este slab actualizat (a se vedea Tabelul). Începând cu anul 2003 și până în iunie 2005, în paginile edițiilor *Flux* și *Moldova Suverană* au fost publicate doar câteva articole ce reflectă succint informații privind reforma judiciară și penală, noțiunile de probațiune, pedeapsă alternativă, justiție restaurativă, justiție juvenilă fiind abordate vag*.

Tabel

Frecvența materialelor ce abordează aspecte ale mediului impus și ale sistemului sancțional-penal (% din totalul materialelor publicate în cadrul ediției, pe parcursul anului)

Anul, ediția	Tema	Lumea penitenciară	Sistemul sancțional-penal
2000	Flux	9%	2,50%
	Moldova Suverană	0,80%	
2001	Flux	4,50%	0,90%
	Moldova Suverană	2,60%	4,60%
2002	Flux	6,60%	2%
	Moldova Suverană	6,60%	0,90%
2003	Flux	7%	2,30%
	Moldova Suverană	5%	5%
2004	Flux	3%	1%
	Moldova Suverană	4,40%	3%

Sursa: Studiu analitic „Modalități de reflectare a problematicii devianței sociale în paginile presei naționale” (N-1299 numere de ziar)

* Pedeapsa // Flux, 9 iulie 2004, p.4; În opinia experților, termenul de detenție a minorilor trebuie micșorat // Flux, 27 mai 2005, p.5; O nouă categorie de pedeapsă penală // Moldova Suverană, 12 decembrie 2003, p.1; „Ambulanțe” juridice pentru copii în conflict cu legea // Moldova Suverană, 10 iunie 2005, p.3.

În rezultatul unei mediatizări slabe este puțin probabil că publicul va cunoaște și înțelege importanța strategiei de reformare a întregului sistem sancțional-penal în direcția unei justiții juste restaurative și a rolului comunității în cadrul acestei reforme. De altfel, ținem să menționăm că, în urma interviurilor realizate cu specialiștii în domeniu, un factor destul de important s-a dovedit a fi *nivelul redus de informare și cunoașterea insuficientă* de către unii (în mare parte colaboratori de poliție) a conceptelor *pedeapsă alternativă și probațiune, justiție restaurativă, justiție juvenilă*.

Comunitatea trebuie să fie conștientă de importanța reintegrării delincventului în societate spre beneficiul infractorului, victimei și comunității ca un întreg, iar serviciul de probațiune este sau ar trebui să devină o *agenție comunitară* – puntea de legătură dintre sistemul de justiție penală și comunitate și dintre comunitate și persoană. Participarea activă a cetățenilor la politica penală, alături de responsabilitatea instituțiilor implicate direct, sunt singurele în măsură să confere un plus de eficacitate și eficiență acțiunilor în domeniu. Astăzi politica penală din multe țări se îndreaptă către utilizarea unor *măsuri cu caracter social anticipativ* care presupune implicarea comunității în efortul de prevenire a criminalității. Pentru acest model însă este nevoie de o foarte bună coeziune socială, o serioasă integrare culturală și o conștientizare comunitară care să genereze un spirit civic pronunțat – structuri care sunt într-o formă embrionară în societatea noastră.

„Măsurarea” atitudinii tinerilor (N = 959, februarie 2005; N = 635, mai 2006) privind implicarea și colaborarea comunitară întru susținerea reintegrării delincvenților indică și la *reacția socială negativă vis-à-vis de problema sancțiunilor alternative* (aproape fiecare al doilea subiect interviuat argumentând că prin comportamentul și daunele aduse *deținuții nu merită atenție din partea societății*).

Prin sondajul adresat diverselor categorii de tineri (N = 635, mai 2006) s-a identificat „pragul acceptat” de a participa și a sprijini personal reintegrarea persoanelor judiciarizate. Astfel, ajutorul pe care tinerii sunt dispuși să-l ofere ține în special de *suportul moral și de reintegrarea în societate* (fiecare al patrulea respondent), mai puțin de *suportul profesional* (peste 15%) și *material* (1,3%), tablou ce se conturează pe fonul situației în care se află tinerii din Moldova: venituri mici, oportunități scăzute de angajare și autoafirmare. Fiecare al cincilea tânăr interviuat nu dorește, în general, să contacteze cu persoane anterior deținute. Procentele reprezintă ponderea celor mai puțin receptivi la dificultățile de reinsertie socială a tinerilor delincvenți: grupa celor mai tineri (18-20 ani) și a tinerilor adulți (26-30 ani); respondenții masculini în raport cu tinerele interviuate; tinerii din mediul rural în raport cu tinerii din mediul urban; cei cu nivel de școlaritate mai scăzut și cei cu studii liceale/postliceale.

Astfel, ne tatonăm încă o dată cu problema majoră, care stă în fața specialiștilor în domeniu (juriști, asistenți sociali, psihologi, pedagogi, reprezentanți ai organelor de interne etc.) și a societății civile întru realizarea reformei juridico-penale restaurative: *de a interesa comunitatea să aibă un rol activ în prevenirea comportamentului delincvent și în resoicalizarea infractorilor, o atenție deosebită acordându-li-se minorilor și tinerilor delincvenți, și de a spulbera prejudecățile publice precum că un infractor este o persoană social nerecuperabilă*.

În acest sens, în opinia experților intervievați, resursele umane (administrația publică locală, organele de interne din teritoriu, organizațiile obștești, patronatul și fiecare cetățean) trebuie mobilizate în special la: *elaborarea unui program de participare activă a comunității în procesul de luptă cu criminalitatea și prevenirea ei* (colaborare, oferirea operativă de informații, depunerea mărturiilor etc.) – 46,6%; *înlăturarea prejudecăților față de persoanele judiciarizate și oferirea șansei de reintegrare* (41,7%) prin desfășurarea diverselor activități ce le-ar permite implicarea acestora în comunitate; *implementarea programelor de asistență socială și consiliere prin pregătirea și implicarea voluntarilor* (20%); *crearea serviciilor comunitare pentru copiii ce provin din familii dezorganizate și socialmente vulnerabile* (11,7%), inclusiv *supravegherea sporită a minorilor delincvenți și participarea la reintegrarea lor completă*; *formarea culturii juridice* (11,7%) și *respectarea conștientă a legii* (10%).

Premisa de bază a politicii și reformei penale este afirmația că *prevenirea delincvenței juvenile constituie un element esențial în prevenirea crimei*. La baza coordonatelor privind organizarea măsurilor de prevenire trebuie să stea instrumentele internaționale care reglementează situația minorilor delincvenți*. Este adecvată atitudinea de azi privind sancționarea minorilor delincvenți *doar în ultimă instanță* cu privarea de libertate într-o instituție specială. Această concepție centrată pe noțiunea de „alternativă” implică o experiență bogată

* Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, 20 noiembrie 1989; Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite în privința justiției pentru minori „Regulile de la Beijing”; Regulile directoare ale Națiunilor Unite pentru apărarea minorilor privați de libertate; Principiile directoare ale Națiunilor Unite pentru prevenirea delincvenței juvenile „Principiile de la Riyadh”.

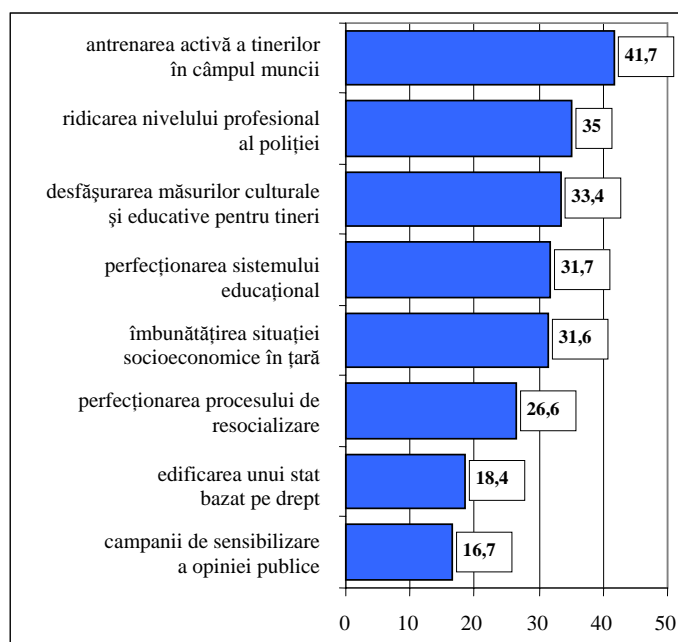
privind rolul nociv al mediului închis (penitenciar sau școală specială) pentru evoluția ulterioară a personalității minorilor și tinerilor. O condiție obiectivă, primară a prevenirii delincvenței este crearea condițiilor necesare socializării pozitive a tuturor membrilor societății, presupunând măsuri specifice în domeniile social, economic, cultural, educativ etc., orientate în special către familie, școală și, în general, către tineri. Pentru orice societate este esențial să protejeze copiii de circumstanțele și factorii care îi pun în pericol din punct de vedere moral, psihologic și al dezvoltării sociale.

Primii pași pe calea unor schimbări reușite în interesul superior al copilului s-au făcut prin lansarea Proiectului „Reforma sistemului de justiție juvenilă în Moldova”, în anul 2003 de către UNICEF, ale cărui realizări pozitive sunt evidente: 1) ajustarea legislației penale la prevederile internaționale (a fost micșorat numărul de infracțiuni pentru care pot fi trași la răspundere copiii (în jur de 30 de delikte), ceea ce în raport cu noua legislație penală la momentul adoptării (peste 150 de componente de infracțiuni) și cu legislația veche (39 de componente de infracțiuni) prezintă o îmbunătățire considerabilă); 2) transferul competențelor în supravegherea copiilor condamnați la pedepse neprivative de libertate din sarcina Ministerului de Interne în sarcina Ministerului Justiției (minorii sunt supravegheați de către psihologi, asistenți sociali, persoane civile); 3) în noua legislație penală, în raport cu minorii delincvenți, se prevede probațiunea și munca neremunerată în folosul comunității (în anul 2004 în acest sens a început și pilotarea medierii) etc. Însă, multe rămân încă de realizat. În Moldova nu există o structură executivă unică care să aibă în competența sa problema copiilor aflați în conflict cu legea. De aspectele diverse ale acestei probleme se ocupă mai multe organe administrative și judiciare, iar uneori responsabilitățile pentru aceeași problemă sunt divizate între mai multe structuri, fără a exista o coordonare reală a eforturilor. Considerăm că aceste aspecte împiedică funcționarea eficientă a sistemului de justiție juvenilă. Serviciile sociale oferite familiilor și copiilor în situații de risc pentru prevenirea delincvenței juvenile au un caracter mai degrabă administrativ-birocratic. În societatea noastră de asemenea nu există un sistem de proceduri tehnico-profesionale pentru acțiunile de prevenire, reinsertie socială, recuperare a efectelor negative.

Studiile realizate în cadrul diverselor categorii sociale permite completarea măsurilor de optimizare a muncii de prevenire și combatere a flagelului tânăr delincvențional necesare de întreprins în raport cu specificul societății noastre. Analiza comparativă a aprecierilor date de experți (a se vedea Fig.2) relevă importanța:

1) desfășurării măsurilor de antrenare activă a generației tinere în câmpul muncii (41,7%), presupunând crearea oportunităților reale de a munci în țară cu un salariu optim; 2) ridicării nivelului profesional al poliției (35%), un avantaj fiind formarea grupurilor specializate demilitarizate; 3) desfășurării măsurilor culturale și educative pentru tineri (33,4%); 4) perfecționării sistemului de învățământ (31,7%), majoritatea au indicat că educația generației tinere trebuie să devină obiectivul major pentru stat; 5) ameliorării situației socioeconomice în țară și, respectiv, a condițiilor de trai (31,6%); 6) perfecționării procesului de resocializare a infractorilor (26,6%); 7) edificării unui stat bazat pe drept („perfecționarea legilor, astfel încât ele să lucreze și pentru popor”) – 18,4%; 8) desfășurării active a campaniilor de sensibilizare a opiniei publice (16,7%). Constatăm că opiniile enunțate se rezumă la acțiuni ce cuprind toate sferele vieții: socială, economică, culturală, profesională etc.

Dintr-un alt unghi, mai mult sau mai puțin asemănător, se prezintă evaluările tinerilor față de politica de prevenire a comportamentului deviant și, respectiv, a delincvenței juvenile. Remarcăm

Sursa: Studiul „Evaluarea măsurilor de prevenire și resocializare a conduitei delincvente la tineri” (N=60 experți)

Fig.2. Căile de optimizare a politicii de prevenire și combatere a delincvenței în opinia experților (răspuns multiplu, %).

că măsurile propuse de către tineri se diferențiază de cele ale experților printr-un caracter represiv, indicând o toleranță sporadică față de formele noi de prevenire, cele îndreptate spre recuperarea delincventului. Pentru a explica acest fapt, facem trimiteri la particularitățile de activitate specifice fiecărui grup studiat, la calitatea cunoștințelor cu privire la problema studiată, ceea ce-și pune amprenta pe perceperea subiecților. Totuși, în multitudinea acțiunilor necesare de întreprins, delimitate în conștiința grupurilor sociale studiate, identificăm un pilon unanim menționat întru sporirea perspectivelor de ameliorare a conduitei anomice manifestate de tineri: *dezvoltarea politicilor sociale eficiente orientate spre tineret*.

Orientarea societății spre dezvoltarea mijloacelor de combatere a delincvenței este imperios necesară, atât pentru menținerea echilibrului fragil al normalității, cât și pentru armonizarea cu direcțiile de acțiune ale Uniunii Europene. Individualizarea corespunzătoare a răspunderii penale, în interdependență cu principiile morale ale societății contemporane, este în același timp expresia unei politici penale juste. Aceasta este de natură să contribuie substanțial la asigurarea unui climat social, care să favorizeze o realizare armonioasă atât a intereselor particulare, cât și a celor publice, fiecare din ele susținându-se reciproc. De altfel, orice modificare legislativă sau instituțională nu poate avea succes dacă societatea nu este implicată în acel fenomen sau cointeresată în rezolvarea unei probleme de interes general, în cazul nostru – în diminuarea delincvenței segmentului tânăr al populației și în construirea unui mecanism coerent care să cuprindă toate activitățile, începând cu prevenirea până la reinserția socială a minorilor și a tinerilor delincvenți.

Referințe:

1. Nistoreanu Gh., Păun C. Criminologie. - București: Europa Nova, 1996, p.184-189.
2. Florea C.A. Considerații asupra mijloacelor de luptă împotriva criminalității // Revista de științe juridice. - 2000. - Nr.16. - P.338-340.
3. Buletin Informativ privind activitatea Sistemului Penitenciar al Republicii Moldova (date statistice). - Chișinău: Ministerul Justiției, Departamentul Instituțiilor Penitenciare, 2005, p.4-7.
4. Ibidem, p.8.
5. Ibidem, p.7.
6. Ibidem, p.8.
7. Concepte, principii, structuri și modele europene de prevenire a criminalității (culegere de studii). - București: Ministerul de Interne, Inspectoratul General al Poliției, 1993, p.105-106.
8. Raportul IRP „Implementarea probațiunii prezentențiale și a muncii neremunerate în folosul comunității pentru minori, în Republica Moldova” (Conferința de evaluare, 16-18 septembrie 2004). - Chișinău: IRP, 2004, p.11-13, 17-24.
9. Ghidul Consilierului de probațiune. - Chișinău: IRP, 2004, p.18-26.

Prezentat la 26.02.2007

ROLUL ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN PROMOVAREA REFORMEI SISTEMULUI REZIDENȚIAL DE ÎNGRIJIRE A COPILULUI DIN REPUBLICA MOLODVA

Marcela DILION

Catedra Asistență Socială și Sociologie

The process of social protection harmonization is a difficult one, and due to the national interest it is impossible to standardize and unify these models. Thus, the child protection system has provided the basic positive condition for child rights. The basic values of the child protection are conditioned by the UN Convention on Child Rights. The principles of the present Convention are directed by three fundamental rights: the right for life, the right to take decision on his life, the right of free expression. In Republic of Moldova, the system of protection of the child in need will be functional when the child rights will be totally respected.

Copiii au dreptul de a crește în familie

(Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, art.3)

Sărăcia și migrația masivă a populației peste hotarele țării a diminuat considerabil solidaritatea familiei. Foarte mulți părinți își abandonează copiii, considerând că statul este responsabil de creșterea și educația copiilor. Statul, la rândul său, de cele mai multe ori apelează la instituționalizarea copiilor, aceasta fiind principala formă de protecție a copilului în dificultate. Pe parcursul ultimului deceniu eforturile realizate de către stat pentru protecția socială a copilului și familiei s-au redus. Criza economică continuă a avut drept rezultat finanțarea insuficientă a sectorului social. Aceasta a dus la reducerea calității serviciilor sociale (educaționale, medicale, sociale etc.) oferite copiilor și familiilor. Deși mortalitatea infantilă și maternă a scăzut puțin în ultimii patru ani în Republica Moldova, nivelul acestor indicatori rămâne a fi printre cele mai înalte în Europa.

Conform datelor oficiale, numărul copiilor care necesită protecție socială este în creștere. Pe lângă problemele tradiționale ale copiilor aflați în situații de risc sau în dificultate, au apărut categorii noi, cum ar fi „orfani sociali”, copii lăsați fără îngrijire părintească și supraveghere în comunitate din cauza migrației populației, „copii ai străzii”, copii care nu frecventează școala, copii victime ale violenței, abuzului, neglijării sau exploatării (inclusiv ale traficului), copii în conflict cu legea, copii infectați și afectați de HIV/SIDA etc. Aceste fenomene necesită modalități noi de abordare, revizuirea și completarea cadrului legal și instituțional.

Deși în ultimii cinci ani finanțatorii internaționali și ONG-urile au oferit sprijin semnificativ Guvernului pentru elaborarea programelor de asistență socială și de servicii specializate bazate pe comunitate și pe familii pentru protejarea celor mai săraci și celor mai vulnerabili membri ai societății, instituționalizarea rămâne a fi în continuare principala formă de protecție a copiilor aflați în situații de risc sau în dificultate. Peste 13.000 de copii cresc în 68 instituții de îngrijire rezidențială, 87% din aceștia sunt așa-numiții „orfani sociali” care au părinți, dar care au fost plasați în aceste instituții din cauza condițiilor sociale și economice precare ale familiei sau din cauza plecării părinților peste hotare [1]. O tradiție bine stabilită de instituționalizare, combinată cu creșterea numărului de copii abandonați și al copiilor cu dizabilități a dus la creșterea numărului de copii lipsiți de grija părintească. Copiii cu dizabilități sunt expuși celui mai înalt risc de abandonare și instituționalizare.

Conform studiului *Abandonul copiilor în Republica Moldova*, realizat în 2005 de către Guvernul Republicii Moldova cu sprijinul Fondului Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF), în țară în fiecare zi este abandonat cel puțin un copil de până la 7 ani; nouă din zece copii abandonați au părinți în viață; fiecare al treilea copil abandonat este părăsit de mama sa în primele 4 zile după naștere; șase din zece copii abandonați sunt părăsiți în maternități sau secții pediatrie; majoritatea copiilor plasați în instituții nu-și mai găsesc niciodată o familie; jumătate din copiii plasați în instituții mai au frați și surori, care cresc tot în afara familiei; fiecare a cincea femeie care își abandonează copilul este la prima sarcină; 60 la sută din femeile care își abandonează copilul sunt mame solitare; în 36,7% din cazuri abuzul și neglijarea s-au înregistrat drept unul din motivele de abandon. Același studiu menționează că circa 62,2% din copiii abandonați sunt la vârsta de până la 7 ani, 43% – în prima lună de viață [2].

Prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1321 din 3 octombrie 2002, în scopul realizării programului „Copii orfani”, se dispune crearea unor servicii noi pentru mamele aflate în dificultate – Centre Maternale. Centrul Maternal este un serviciu de protecție materno-infantilă de tip rezidențial, care asigură dreptul fiecărui copil de a-și păstra relațiile familiale. Aceasta se realizează oferindu-i-se mamei în dificultate (care se confruntă cu dificultăți de natură materială, socială, profesională sau relațională) posibilitatea rezolvării timpurii a problemelor apărute cu scopul de a se reintegra în familie (dacă aceasta există și nu presupune pericol pentru copil și femeie) și în comunitate.

Două Centre Maternale – în Chișinău și în Bălți – au fost create cu susținerea UNICEF, iar activitatea lor este preluată în întregime de către Ministerul Sănătății și Protecției Sociale. Până în prezent, în republică au fost create și funcționează, cu sprijinul altor donatori, încă 3 Centre Maternale. Cu toate că deja funcționează cinci Centre Maternale, sistemul nu are capacitatea de a preveni abandonul și a reduce instituționalizarea copiilor, deoarece nu există un sistem eficient de identificare și referire a cuplului mama-copil în dificultate către aceste servicii. În acest scop a demarat proiectul „Crearea la nivel național a unui sistem de referire în vederea prevenirii abandonului și instituționalizării copiilor de vârste mici cuprinse între 0 și 7 ani” implementat de către Asociația de protecție a copilului de vârstă fragedă aflat în dificultate cu sprijinul UNICEF, care va contribui în mod special la consolidarea capacităților specialiștilor ce vin în contact direct cu mamele care riscă să abandoneze copiii (specialiști din maternități, secțiile/spitalele de copii, specialiști principali în asistența medicală a mamei și copilului la nivel raional, reprezentanți ai autorităților publice locale cu atribuții în protecția copilului, comunitatea, personalul instituțiilor rezidențiale, specialiști de la Centrele Maternale).

Lipsa susținerii care ar trebui să fie acordată copilului de către familie este însoțită de ineficiența politicilor sociale de stat și în majoritatea domeniilor – de lipsa sprijinului oferit copiilor de către societatea civilă. Fragmentarea responsabilităților, instituțiilor și resurselor în domeniul protecției copilului la nivel național și regional/local este o altă problemă. Reforma administrativă din 2003 a agravat criza, delegând responsabilități fără a aloca resurse, în special noilor unități administrative (raioane). Totodată, ineficiența actualului sistem este demonstrată și prin faptul că îngrijirea instituțională este o formă de protecție costisitoare în raport cu prevenția bazată pe sisteme de sprijin familial și diverse servicii alternative de îngrijire a copilului în dificultate. Întreținerea unui copil în sistemul rezidențial devine din an în an mai costisitoare. Dacă în anul 2003 de la bugetul public național pentru întreținerea unui copil cheltuielile suportate au constituit în medie 9,5 mii lei, atunci în anul 2005 acestea au constituit 10,5 mii lei [3].

Totuși, cel mai important argument al ineficienței sistemului de îngrijire rezidențială este că acesta are un impact negativ asupra copiilor. Studiile privind impactul instituționalizării au fost întreprinse pe parcursul unei perioade de lungă durată (începând cu 1920), când conceptul „eșecul de a prospera” descria situația în care copiii din instituții, datorită lipsei „contactului uman”, nu numai că aveau reținere în dezvoltarea fizică, dar erau supuși la multiple riscuri sociale. În anii '50 ai secolului al XX-lea studiile se pronunțau clar în vederea consecințelor negative ale separării copiilor de familie. Probabil, această schimbare nu se întemeia atât pe cercetările și dovezile științifice sau pe interesul superior al copilului, cât pe faptul că costurile plasării în instituții și întreținerea lor erau mult mai mari decât în cazul altor forme de îngrijire. În ultimii 50 de ani numeroase studii au documentat că acei copii care cresc în instituții manifestă întârzieri în dezvoltarea fizică, emoțională, socială și cognitivă. Una dintre cele mai influente teorii care explică aceste efecte negative ale instituționalizării asupra sănătății și dezvoltării copilului este teoria atașamentului, dezvoltată inițial de cercetătorul englez John Bowlby în 1951. Aceste studii au demonstrat legătura dintre „deprivarea maternă” și întârzierea în dezvoltarea copilului. În centrul acestei teorii se află noțiunea de atașament, care poate fi definită ca o puternică legătură afectivă între un copil și îngrijitorul său primar. Bowlby ajunge la concluzia că „dragostea mamei este la fel de importantă pentru sănătatea mentală cum sunt vitaminele și proteinele pentru sănătatea fizică”. În 1968, cercetătorul englez Casler afirmă, în evident contrast, că *organismul uman nu are nevoie de dragostea maternă pentru a funcționa normal*. Ulterior, Bowlby (1969) merge mai departe, sugerând că toți indivizii care suferă de orice tip de tulburare psihică prezintă alterări ale capacității de a stabili relații afective strânse și apropiate, alterări care își au originea în contactul timpuriu deficitar cu mama. El propune folosirea acestei idei ca punct de pornire pentru o nouă abordare a pacienților ce suferă de tulburări psihice [4]. În ciuda opiniilor controversate menționate, dar și ale altor autori, conceptul de „deprivare maternă” a câștigat o largă recunoaștere și a fost acceptat drept cauză a unor manifestări diverse, precum: întârziere în dezvoltarea mentală, delincvență, depresie, forme acute de stres, psihopatia lipsei de afecțiune. În condițiile

în care se recunoștea complexitatea experiențelor numite generic „*deprivarea mentală*” a existat tendința de a aborda atât cauzele, cât și manifestările ca un întreg. O explicație găsim în faptul că diferitele tipuri de deprivări (perceptuală, socială, biologică, psihologică) sunt rareori prezente separat unele de altele.

Efectele pe termen scurt ale separării de mamă au consecințe negative asupra dezvoltării armonioase a copiilor. Efectele au fost studiate prin evaluări de laborator efectuate de cercetătoarea engleză Ainsworth în 1978 și de cei care au reluat ulterior cercetările ei. Experiențele, numite și „situații străni”, constau în proceduri care, pe o durată totală de 20 minute, implicau o serie de episoade în care copilul și îngrijitorul său obișnuit (mama) erau pentru început introduși singuri într-o cameră de joacă. Ulterior, intra o persoană necunoscută copilului care, după un timp, iniția o scurtă interacțiune cu acesta, urmată de două scurte separări ale copilului de părinte, în cea de-a doua situație copilul fiind lăsat complet singur. Autoarea a descris trei tipuri de comportament:

1. *Atașamentul sigur* care s-a manifestat prin 2 forme. Ambele aveau în comun utilizarea de către copil a celui care îl îngrijea ca bază a unor explorări lipsite de pericole. În unele cazuri, aceasta se manifesta prin împărtășirea activă a afectivității, existența interacțiunii pozitive după perioadele de separare, în altele două – doar prin depășirea rapidă a stresului separării la reîntâlnire. În ambele situații, copilul a avut inițiativa de a interacționa cu îngrijitorul imediat după reîntâlnire. Toți acești copii au manifestat încredere în accesibilitatea persoanelor față de care dezvoltaseră relația de atașament și în faptul că acestea le vor răspunde în același mod.

2. *Atașamentul anxios-rezistent* s-a manifestat în 10% din cazuri. Copiii au avut dificultăți în explorarea spațiului chiar și în primele etape ale experimentului – în care se aflau într-un loc necunoscut lor doar în prezența celui care a avut grijă de ei în mod obișnuit. O parte din ei s-au arătat îngrijorați de prezența străinului și cu toții au fost marcați de ambele separări. După prima separare copiii și-au revenit greu după despărțire, chiar în prezența contactului fizic cu cei cărora le aparțineau. Ei erau ambivalenți privind căutarea sau respingerea contactului fizic.

3. *Atașamentul anxios* – s-a manifestat evident în 20% din cazuri. Acești copii se dovedeau preocupați de jucării în episoadele inițiale și acceptau prezența străinului, dezvoltând puține manifestări ale stresului separării, în special când rămâneau cu persoane necunoscute. După separare însă, acești copii îi ignorau, fugeau sau îi respingeau neechivoc pe cei cu care veniseră. Această evitare se manifesta mai puternic la a doua reîntâlnire, când stresul era, probabil, mai mare și pe parcursul căreia adesea plângeau. Comportamentul este exact opusul celui manifestat de copiii cu atașament de tip sigur, care, la a doua reîntâlnire, căutau și mai mult atenția din partea celui adult și contactul cu el. Ca și în cazul atașamentului anxios-rezistent, stresul le afecta capacitatea de a reveni la joacă. Studiile lui Ainsworth sugerează că toți copiii cu atașament anxios și-au format expectanțe cu privire la părinte pe baza experiențelor de interacțiune. Observarea copiilor în mediul cotidian natural a confirmat faptul că mamele sau persoanele care suplineau acest rol manifestă mai puțină grijă, atenție și răspund cu întârziere solicitărilor copiilor. Modelul atașamentului „*rezistent*” pare a fi asociat – în opinia cercetătoarei – cu îngrijirea de tip haotic, inconstantă calitativ [5].

În 1991, Vera Fahlberg subliniază procesul psihologic prin care copiii dezvoltă atașamente sub forma ciclului „*excitare – relaxare*”. În concordanță cu acesta, singura metodă a noului-născut de a comunica nevoile sale este de a plânge, acțiune care creează la noul-născut o stare de tensiune sau excitație. Părintele sau îngrijitorul identifică și răspunde nevoilor noului-născut și, în consecință, nou-născutul se relaxează până apare o nouă nevoie. Acest ciclu este repetat de mii de ori în timpul primelor săptămâni și luni din viața unui nou-născut. Ca rezultat, nou-născutul învață că nevoile sale sunt satisfăcute. Că părintele sau îngrijitorul va răspunde când el are nevoie de ceva. În esență, nou-născutul învață să aibă încredere și să se simtă în siguranță, lucruri care îl ajută în dezvoltarea stimei de sine.

Când un copil este îngrijit în mod inconștient și i se răspunde nevoilor sale într-un mod sporadic sau deloc, acest ciclu este întrerupt. Copilul învață repede să nu ceară, de aceea este posibil că atunci când va intra într-o instituție pentru nou-născuți să nu se audă nici un sunet din partea lui. În multe instituții unde un număr mare de copii sunt îngrijiți de un singur îngrijitor aceasta necesită o rutină strict reglementată (timp bine stabilit pentru hrănire, schimbarea scutecelor, timp de somn etc.). Deoarece e imposibil să se răspundă nevoilor individuale ale copiilor pe măsură ce acestea apar, mulți copii rămân în acea stare de disconfort pentru lungi perioade de timp. Aceasta are un efect dramatic asupra abilităților lor de a se concentra asupra altor lucruri în afară de propriul lor disconfort (copilul poate fi flămând, poate avea dureri), și aceasta limitează potențialul lor de explorare, joacă și dezvoltare armonioasă. În plus, copiii necesită stimulare și interacțiune adecvată din partea adulților pentru a se dezvolta [6].

În concluzie, putem menționa că fiecare copil are nevoie de următoarele condiții considerate în mod curent ca fiind indispensabile unei bune îngrijiri materne: *relație de iubire, atașament, relație continuă, interacțiune stimulativă, relație cu o singură persoană, menținerea copilului în propria casă.*

În vederea susținerii reformei sistemului de protecție a copilului din Republica Moldova, în decembrie 2003 a demarat proiectul „*Consolidarea Capacităților în Reforma Politicii Sociale în Republica Moldova*” implementat de Consorțiul EveryChild și Ministerul Sănătății și Protecției Sociale cu sprijinul financiar al Uniunii Europene/TACIS. Proiectul a lansat în 3 raioane (Cahul, Orhei, Ungheni) noi tipuri de servicii destinate copiilor și familiilor în dificultate: serviciul de prevenire a instituționalizării; serviciul de reintegrare și sprijin familial; serviciul de asistență parentală profesionistă [7].

În 2006 a demarat proiectul „*Dezvoltarea serviciilor sociale integrate pentru familiile vulnerabile și copiii în situații de risc*”, finanțat de Uniunea Europeană și implementat de UNICEF în parteneriat cu Ministerul Educației și Tineretului, Ministerul Sănătății, Ministerul Protecției Sociale, Familiei și Copilului și Ministerul Administrației Publice Locale, care vine să sprijine Guvernul Republicii Moldova în reformarea sistemului de protecție a copilului. Obiectivul general al proiectului este de a preveni plasamentul copiilor în instituții de îngrijire rezidențială și de a reduce numărul copiilor care locuiesc deja în instituții rezidențiale prin dezvoltarea serviciilor de asistență socială la nivel de comunitate, pentru a susține familiile vulnerabile și copiii în situații de risc. Accentul primordial este pus pe faptul ca copilul să fie îngrijit și educat în familie sau în alte structuri de tip familial.

Obiectivele principale preconizate de acest proiect se rezumă la:

a) consolidarea politicii și a cadrului legislativ pentru dezvoltarea serviciilor integrate de asistență socială pentru familiile vulnerabile și copiii în situații de risc prin elaborarea Strategiei și Planului de acțiuni privind reforma instituțiilor rezidențiale;

b) consolidarea capacității instituționale și umane pentru acordarea eficientă a serviciilor integrate adresate copilului și familiei prin instruire și asistență tehnică;

c) dezvoltarea și testarea noilor modele de servicii în șase comunități (mun. Bălți și raioanele Hâncești, Telenești, Strășeni, Florești, Fălești) prin evaluarea serviciilor și a necesităților existente, elaborarea bazei de date cu privire la familiile vulnerabile și la copiii în situații de risc, crearea serviciilor integrate noi și dotarea acestora cu bunuri și echipamente.

În contextul celor evidențiate, reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului se va baza pe următoarele principii:

1. Identificarea copiilor și familiilor în situații de risc și prevenirea plasării acestora în instituțiile rezidențiale.

2. Evaluarea situației copiilor din instituții și reintegrarea lor în familia biologică sau în alte tipuri de servicii alternative.

3. Nici un copil nu va fi scos din instituție, dacă nu i se va asigura mediu potrivit în altă parte;

4. Reforma instituțiilor rezidențiale înseamnă restructurarea instituțiilor, nu închiderea completă a acestora. Toate instituțiile rezidențiale vor fi evaluate și în baza acestei evaluări le va fi atribuit unul din trei regimuri de schimbare:

a) instituția va rămâne de tip rezidențial, dar cu un număr mai redus de copii și va oferi servicii calitative;

b) instituția se va transforma într-un centru comunitar cu servicii multiple;

c) instituția va fi supusă unui proces de închidere graduală.

5. Angajații instituțiilor nu sunt victimele reformei, ci vor participa activ la acest proces.

Un sistem de protecție socială a copilului va putea funcționa normal numai atunci când vor fi respectate toate drepturile copilului stipulate în Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, la care au aderat majoritatea statelor europene. Consiliul Europei acționează pentru realizarea unei uniuni strânse între democrațiile europene, pentru ca într-un cadru organizat să se garanteze progresul social, libertatea și drepturile omului. În acest cadru se desfășoară o intensă activitate de elaborare și punere în aplicare a unor instrumente internaționale în domeniul social. Astfel, Carta Socială Europeană și normele recente privind protecția socială rezolvă, prin ratificarea de către statele membre, o multitudine de probleme din domeniul legislației, promovând o strânsă cooperare economică, socială și politică între statele europene.

Referințe:

1. Pop M. Mecanismul financiar al sistemului de protecție a copilului. – În: Împreună pentru copii. - Chișinău: Every-Child, 2006, p.11.
2. Abandonul copiilor în Republica Moldova. - Chișinău: UNICEF, 2005, p.36.
3. Pop M. Mecanismul financiar al sistemului de protecție a copilului. – În: Împreună pentru copii. - Chișinău: Every-Child, 2006, p.12.
4. Conțiu-Șoitu L. Copilul instituționalizat – perspective psihosociale. – În: Neamțu G. (coord.) Tratat de Asistență socială. - Iași, 2003, p.802.
5. Bowlby J. A secure base: Clinical applications of attachment theory. - London: Tavistock Professional Book, 1988, p.32.
6. Fahlberg V. A Child's Journey Through Placement. – Indianapolis: Perspectives Press, 1991, p.54.
7. Raportul Social Anual. - Chișinău, 2006, p.68.

Prezentat la 26.02.2007

IMPACTUL EMIGRAȚIEI ASUPRA COMUNITĂȚII DE ORIGINE**Diana CHEIANU-ANDREI***Catedra Asistență Socială și Sociologie*

According to the last sociological study „Remittances and Migration in Moldova in 2006” there are about 252 000 people working abroad. Remittances from migration in 2005 accounted for 30% of GDP. But how affect migration the children’s and family’s lives?

The author analyzes the positive and negative effects of migration on children left behind, on families’ members and the origin community in Niscani village. The data were collected using sociological methods such as in depth interviews with local public authorities and migrants, the study of children left behind.

După destrămarea URSS, Republica Moldova a început să se confrunte cu un nou tip de migrație – cea internațională. Plecarea masivă a cetățenilor moldoveni la lucru peste hotare a început în anul 1998, după criza financiară din Rusia, care a favorizat devalorizarea monedei naționale de la 4,6 lei la 11 lei pentru un dolar american în decurs de câteva luni, creșterea de câteva ori a prețurilor la mărfurile industriale și alimentare care au contribuit la explozia bruscă a numărului de familii aflate sub limita minimului de existență. Astfel, începând cu anul 1998 asistăm la o creștere spectaculoasă a fluxurilor migrației peste hotare. Constrângerile și oportunitățile de factură economică au avut un rol important în răspândirea și structurarea fenomenului dat, intenția migranților fiind, în cea mai mare parte, acumularea de capital.

Există mai multe estimări ale numărului de migranți moldoveni plecați la muncă peste hotare și diferențe considerabile între datele oficiale și cele neoficiale. Recensământul populației din 5-12 octombrie 2004 a prezentat un număr de 273 mii de persoane aflate peste hotare la momentul efectuării acestuia. Una dintre cele mai recente estimări este cea efectuată în studiul Organizației Internaționale a Migrației „Remitențele și Migrația în Republica Moldova – 2006” [1]. Acest studiu a fost efectuat de Compania de cercetări sociologice CBS Axa în perioada iulie-august 2006 și a estimat numărul celor care munceau peste hotare la momentul desfășurării studiului la 252 mii persoane. Neoficial se vehiculează că numărul migranților ar fi de peste 1 milion.

Cum explicăm aceste diferențe în numărul migranților? Situația poate fi explicată prin aceea că fenomenul emigrației este unul dinamic și cuprinde migranți de diferite categorii – de la cei care migrează pentru câteva luni la cei care migrează pentru o perioadă mai mare de 1 an de zile. De aceea, un moment esențial în abordarea fenomenului migraționist constă în diferențierea *numărului de migranți la moment*, a *contingentului migrant* și a *potențialului migrant*.

Contingentul migrant include persoanele care sunt plecate peste hotare la moment și persoanele care la moment se află în Republica Moldova, dar care au fost peste hotare recent. Astfel, conform studiului „Remitențele și Migrația în Republica Moldova – 2006”, contingentul migrant al Republicii Moldova constituia 340 mii de persoane (la cifra persoanelor care au fost declarate ca fiind peste hotare s-a adăugat numărul persoanelor care se aflau la moment în Republica Moldova, dar care au fost peste hotare la muncă în ultimii 2 ani și au revenit acasă pentru o anumită perioadă).

Potențialul de migranți este mai mare decât contingentul de migranți, deoarece multe familii la momentul efectuării cercetării, deși nu au fost peste hotare la muncă în ultimii 2 ani, și-au exprimat intenția de a pleca. Conform studiului nominalizat, potențialul migrant al Republicii Moldova în perioada iulie-august 2006 a constituit 551 mii persoane.

Observăm că fenomenul migrației la muncă peste hotare este în continuă creștere. În același ritm de creștere sunt și transferurile de bani de la emigranții moldoveni spre membrii familiei rămași în țară, care, conform datelor oficiale ale Băncii Naționale a Moldovei, au crescut de la 114 milioane de USD în anul 1997 la 915 milioane în anul 2005 (Diagrama 1). Datele atestă că în anul 1997 remitențele care veneau de peste hotare constituiau 5% din Produsul Intern Brut (PIB), în anul 2005 acestea au atins cota de 30% [2] (Diagrama 2).

Diagrama 1

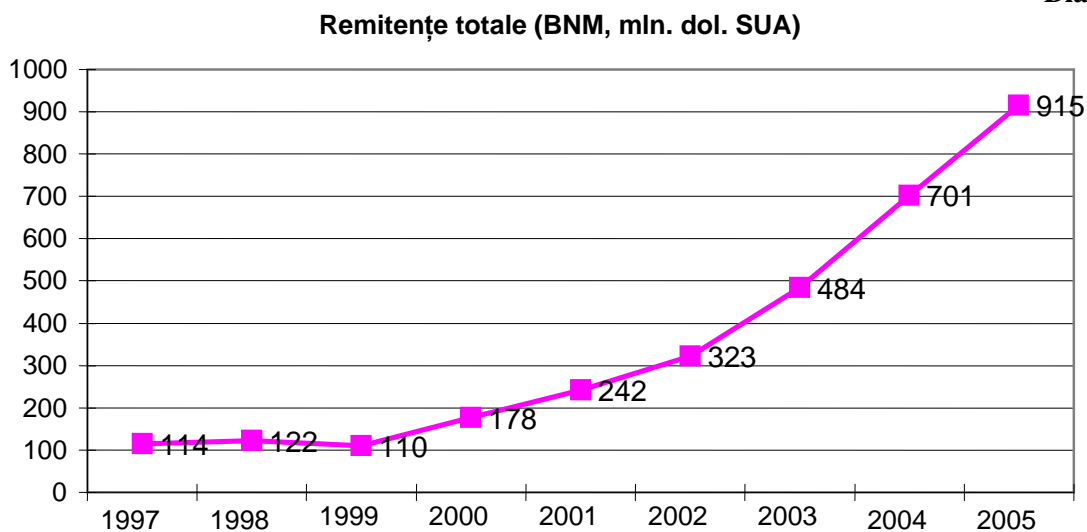
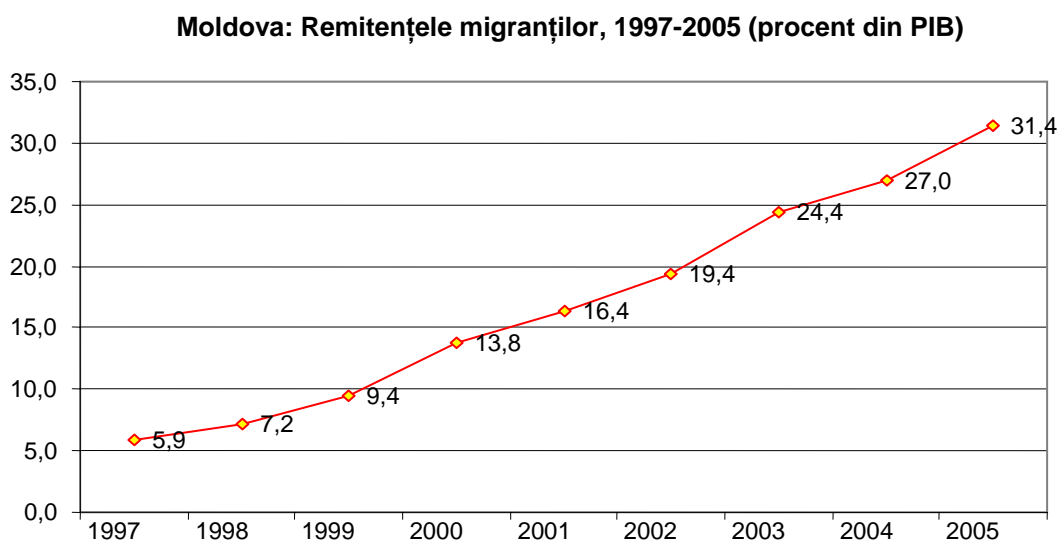

Diagrama 2

Din această perspectivă, migrația se prezintă ca un factor pozitiv, deoarece resursele monetare venite de peste hotare alimentează consumul și asigură o viață decentă. Există însă și multiple efecte negative ale emigrației care necesită o atenție și o analiză specială.

Studiul „Remitențele și Migrația în Republica Moldova – 2006” a indicat un număr de 177 195 de copii care aveau părinți plecați la muncă peste hotare, dintre care 21 860 copii erau fără ambii părinți acasă. Această realitate socială este extrem de îngrijorătoare și necesită a fi cercetată de către sociologi, psihologi.

În continuare ne propunem să analizăm, în baza datelor culese în satul Nișcani, raionul Călărași, consecințele pe care le are migrația internațională asupra copiilor, familiei și comunității. Am ales o comunitate rurală, deoarece aceasta este afectată într-o măsură mai mare de fenomenul în cauză. Studiile efectuate în acest domeniu denotă că numărul migranților din mediul rural este de aproape 2 ori mai mare decât cel al migranților din mediul urban.

Obiectivele prezentului studiu sunt:

- identificarea impactului emigrației populației asupra comunității de origine;
- evidențierea consecințelor plecării la muncă peste hotare asupra mediului familial și, în particular, asupra copiilor;
- determinarea efectelor plecării părinților la muncă în străinătate asupra nivelului de trai al copiilor, educației și sănătății acestora.

Studiul dat se bazează pe informația culeasă prin metoda anchetei și a studiilor de caz [3] în noiembrie 2006. A fost aplicat un chestionar comunitar [4] reprezentanților administrației publice locale și realizate interviuri individuale aprofundate [5].

Satul Nișcani este un sat cu 2018 locuitori ce formează 600 de gospodării. Infrastructura satului este, în viziunea intervievaților, într-o situație relativ „bună”, deoarece există 4 km de drum asfaltat, aproximativ 70% din drumurile din sat sunt de pietriș. Respectiv, în 15 minute poți ajunge la Călărași, iar în 1-1,5 ore la Chișinău. Satul are școală, grădiniță, centru medical, biserică, toate fiind într-o stare satisfăcătoare. 400 de gospodării sunt conectate la rețeaua de gaz și în jur de 350 la cea de apă potabilă.

Copiii constituie aproximativ a patra parte din locuitorii satului (circa 500 de persoane). Conform datelor aflate la evidența primăriei satului, în jur de 320 de persoane la momentul efectuării studiului erau plecate peste hotare, majoritatea fiind femei. Respectiv, 35 de copii au rămas fără îngrijire părintească, deoarece ambii părinți au migrat peste hotare, alții – 45 au rămas cu tata, 10 – cu mama.

Tabelul 1

Consecințele emigrației asupra comunității (în viziunea intervievaților)

În opinia	Beneficii	Riscuri
Reprezentantului APL	<ul style="list-style-type: none"> - Se schimbă aspectul satului: se construiesc noi case, garduri, băi - Se cumpără mijloace de transport 	<ul style="list-style-type: none"> - Copiii rămân fără îngrijire, bunicii nu le pot oferi toate cele necesare - Satul rămâne fără locuitori - Pleacă cei mai capabili și nasc peste hotare - Se nasc copii în familii defavorizate - Mulți pleacă la Chișinău
Reprezentantului școlii	<ul style="list-style-type: none"> - Sunt întreținuți copiii, bătrânii - Situația financiară e mai bună - Satul prosperă: case frumoase, garduri frumoase 	<ul style="list-style-type: none"> - Lipsește tineretul - Populația îmbătrânește - Părinții își iau copiii peste hotare
Reprezentantului grădiniței	<ul style="list-style-type: none"> - Se ridică nivelul material 	<ul style="list-style-type: none"> - Copiii rămân singuri
Reprezentantului instituției medicale	<ul style="list-style-type: none"> - Se ridică nivelul de trai 	<ul style="list-style-type: none"> - Vagabondaj - Bunicii îngrijesc de copii, dar nu prea știu cum, aceștia frecvent se îmbolnăvesc - Bunicii nu atrag atenție alimentației

Astfel, persoanele intervievate au semnalat atât beneficii, cât și riscuri ale migrației. Datorită remitențelor, comunitățile își schimbă aspectul: „*case renovate*”, „*garduri mai frumoase*”, „*autoturisme noi, luxoase*”. Gospodăriile celor care au pe cineva plecat la muncă peste hotare se deosebesc mult de celelalte, casele sunt într-o permanentă renovare, gardurile sunt noi, se pune pavaj etc.

Efectele negative ale migrației asupra comunității predomină însă și includ următoarele aspecte: problemele demografice, exodul de persoane apte de muncă, discrepanțele mari între veniturile gospodăriilor care au pe cineva plecat la muncă peste hotare de cele care nu au etc.

Migrația la muncă peste hotare determină o agravare a situației demografice din comunitate, deoarece pleacă la muncă peste hotare populația tânără – „*dintâi se căsătoresc... și apoi împreună sau câte unul se duc în lumea mare*” (reprezentantul APL). Aceasta determină descreșterea natalității, creșterea numărului de divorțuri și sporirea ponderii populației vârstnice. În afară de aceasta, familiile tinere cu migranți optează pentru construcția unei case sau cumpărarea unei locuințe în orașul Călărași sau chiar în municipiul Chișinău, unde infrastructura este mai dezvoltată. Totodată, unii părinți stabiliți deja legal în țările unde muncesc își iau și copiii cu ei. În ultimii ani, 15 copii (8 din clasele primare și 7 din clasele gimnaziale) au plecat din sat peste hotare împreună cu părinții. Din discuțiile cu copiii am aflat că sunt părinți care pregătesc actele ca în viitorul apropiat să plece cu copiii peste hotare – „*Vreau să plec și eu încolo. Atâta timp cât mama se va afla*

acolo, vreau să fiu și eu cu ea, după aceasta ne vom întoarce împreună... Cred că la vară am să plec... Sper să se primească să plec la vară. Acum sunt niște probleme cu documentele" (băiat de 11 ani, ai cărui părinți, înainte de a pleca mama în Italia, trăiau separat; în prezent au divorțat oficial).

Pleacă la muncă peste hotare, în special, persoanele cu un nivel superior de calificare – „mai mult femeile tinere, cu studii”, situație ce afectează, de asemenea, comunitatea. Cel mai frecvent, s-a menționat că din satul Nișcani pleacă la muncă peste hotare cele mai bune cadre didactice, medici.

În opinia participanților la studiu, migrația favorizează discrepanțe mari între veniturile familiilor care au pe cineva plecat peste hotare la muncă și ale familiilor ai căror membri muncesc în Moldova. Divizarea membrilor comunităților devine din ce în ce mai evidentă: cei care pleacă la muncă peste hotare se „îmbogățesc”, iar cei care rămân în comunitate „sărăcesc”. În acest context, s-a menționat că relațiile dintre membrii comunității au devenit „mai reci”, „oamenii sunt mai superstițioși”, „mai reticenți”, „mai invidioși”, „mai izolați”, „indiferenți și față de părinți, și față de problemele pe care le au ceilalți”.

Cu certitudine, în gospodăriile unde cel puțin un membru este plecat la muncă peste hotare condițiile de trai s-au îmbunătățit, imaginea gospodăriei este mai atractivă. Ca rezultat, la nivelul comunității remitențele se resimt și la nivel de infrastructură a localității – gazificarea și telefonizarea gospodăriilor, reparația bisericii, reparația grădiniței, a drumurilor.

De menționat că nimeni din migrații satului Nișcani care s-au întors de la muncă de peste hotare nu a investit banii câștigați într-o afacere – „nu avem nici un caz că cineva s-a întors de peste hotare cu bani și a început o afacere proprie aici în sat” (reprezentantul APL). Această situație se înscrie în particularitățile procesului migraționist din Republica Moldova, deoarece în studiile existente la acest capitol se indică la faptul că doar 5% din migrații au declarat că au investit o parte din remitențe într-o activitate de business.

Astfel, viitorul comunității este perceput destul de pesimist de reprezentanții APL – „În culori foarte sumbre îl văd. Într-un fel, natura noastră rămâne frumoasă, dar...cu puțini oameni. Acum poți constata că în 1-2 case locuiește cineva, în a 3-a nimeni. Peste vreo 5 ani, din cele 600 de gospodării vor rămâne 400-450. Tinerii care au plecat peste hotare nu intenționează să se întoarcă, ei vor să se stabilească acolo cu traiul. E siguranță, spun ei, acolo, pe când aici nu-i nici un viitor pentru dânșii. Se întorc și rămân cei care au lucrat peste hotare și au obosit, s-au îmbolnăvit, dar majoritatea celor tineri care pleacă vor să rămână acolo” (reprezentantul APL).

Tabelul 2

Consecințele emigrației asupra familiei (în viziunea intervievaților)

În opinia	Beneficii	Riscuri
Reprezentantului APL	- Se construiesc case - Se gazifică gospodăriile - Se cumpără apartamente la Chișinău, Călărași - Au bani strânși în caz de nevoie	- Se destramă familii - Părinții trăiesc separat - Are loc o înstrăinare
Reprezentantului școlii	- Trăiesc mai bine din punct de vedere material - Copiii au haine bune	- Educația este sub nivel - Scade învățătura, nu-i motivație - Copiii au ieșit de sub control - Copiii nu știu să folosească banii
Reprezentantului grădiniței	- Se îmbunătățește situația materială	- Se despart familii - Suferă copiii
Reprezentantului instituției medicale	- Se îmbunătățește situația din punct de vedere economic	- Se pierde familia - Se destramă relația părinte-copil

Beneficiile migrației la nivel familial, după cum susțin membrii comunității, se rezumă, în principal, la îmbunătățirea situației financiare a familiilor, care cel mai frecvent se exprimă în construcția sau reparația caselor, procurarea de apartamente, gazificarea gospodăriilor, totodată banii fiind strânși și „la colțun” (pentru orice eventualitate).

În opinia mai multor respondenți, plecarea femeilor la muncă în străinătate a determinat schimbarea statutului și poziției femeii. Banii câștigați în străinătate le asigură femeilor independență financiară, putere de decizie, încredere în sine, autoapreciere – „Femeile au devenit mai stăpâne pe situație. Din niște femei supuse,

care aveau teamă de bărbat, au devenit mai stăpâne pe viață, pe sine însăși, pe situația din familie chiar. Cunoscut multe cazuri când femeia, dacă nu pleca, avea să-l sufere o viață pe bărbatul acela al ei. Acum, când s-a întors de peste hotare, i-a spus: „Tu mâna pe mine nu mai pui! Altfel vei avea probleme mari. Dacă vrei să trăim împreună, trebuie să te corectezi; uită-te cum trăiește lumea peste hotare...” Și..., unii bărbați au început să-și schimbe comportamentul” (reprezentantul APL). Deci, femeile care au fost la muncă peste hotare refuză să mai fie abuzate de către partenerii lor de viață și insistă asupra schimbării de comportament sau, în dependență de situație, divorțează și încearcă să-și refacă viața.

Deoarece contingentul cuprinde, în special, tinerii, există mai multe implicații negative asupra familiilor tinere: tot mai multe sunt cazurile când unul din soții recent căsătoriți pleacă peste hotare; uneori pleacă ambii soți și copiii se nasc în străinătate; femeile tinere, plecate peste hotare, se căsătoresc în străinătate, nasc acolo copii, șansele ca acestea să se mai reîntoarcă în Moldova sunt reduse.

Divorțul este o consecință a plecării la muncă peste hotare. Astfel, în anul 2006 5 familii cu migranți din satul Nișcani au divorțat, destrămarea familiilor implicând în unele cazuri și tutela copiilor.

Plecarea soției la muncă peste hotare implică schimbarea rolurilor în cadrul familiei: femeia este cea care câștigă mai mult și frecvent ea încearcă să gestioneze aceste resurse. Deși studiile demonstrează că, pe republică, numărul migranților-bărbați este mai mare, în Nișcani situația diferă – mai mare este numărul migranților-femei. Mulți bărbați nu doresc să accepte o astfel de situație și, ca rezultat, își găsesc refugiu „în băutura”, apare gelozia, își caută un alt partener de viață – „Tata și-a făcut de cap... și-a găsit o fată aici în sat, s-a dus la dansa. Și mama, când a venit, s-a dus la dansa și l-a luat pe tata acasă” (fetiță, 6 ani).

Totuși, cei mai afectați de procesul emigrației sunt copiii. Plecarea la muncă peste hotare a unui membru din familie presupune preluarea responsabilităților acestuia de către ceilalți membri din familie. Situația este dificilă pentru fetițele care încep să îndeplinească cea mai mare parte a lucrului în gospodărie, lucru pe care îl făcea de obicei mama – „Tot ce făcea mama când era acasă acum fac eu cu sora, iar tata lucrează pe afară” (fată, 15 ani). Copiii se adaptează cu dificultate la noile responsabilități – „Îmi este greu, foarte-foarte greu. La început, nu avea cine să mă scoale dimineața, să-mi pregătească mâncarea. Acum m-am învățat să fac ceea ce făcea de obicei mama sau tata” (băiat, 14 ani).

Unii copiii au remarcat că plecarea mamei peste hotare le-a afectat regimul lor obișnuit de viață. Respectiv, ei au mai puțin timp pentru joacă și sunt implicați mai mult în treburile gospodărești – „Tăticul nu ne prea dă voie să ne ducem pe undeva (să ne jucăm), doar câteodată, de sărbători; mămica însă ne dădea voie să ne ducem la joacă când vroiam. Tata nu ne dă voie fiindcă avem de lucru pe acasă...” (băiat, 11 ani).

Copiii suferă cel mai mult în urma despărțirii de părinte / părinți. Din relatările copiilor, cel mai adesea sentimentele trăite la plecarea părinților sunt: „tristețe”, „singurătate”, „dor”. Indiferent de vârsta și caracterul copiilor, aceștia sunt afectați psihoemoțional, doar că intensitatea de manifestare exterioară a acestor trăiri este diferită. Oricum, la toți acești copii apar situații când în anumite contexte prezintă vulnerabilitate față de subiectul părinți. Exteriorizarea emoțiilor este mult mai accentuată la copiii din clasele primare, aceștia fiind și mult mai sinceri. Pentru a diminua pe cât e posibil aceste efecte psihoemoționale, un reprezentant al comunității a menționat necesitatea existenței unui psiholog – „Ar trebui să existe un psiholog. Uneori acești copii nimeresc în așa situații, când, pentru a o depăși, au nevoie de psiholog. În perioada cea de adaptare după plecarea părinților copiii se închid în sine, devin mai plângăreți ... Când apar părinții, situația repede se schimbă spre bine, însă după ce aceștia din nou pleacă, copiii intră în depresie care duce la acutizarea bolilor cronice” (reprezentantul instituției medicale).

Copiii ai căror părinți sunt plecați peste hotare sunt puși în situația de a trece prin experiențe care le marchează întreaga viață:

- nu-și cunosc părinții – „Fetița în general nu-și cunoaște tatăl, deoarece când acesta a plecat – cu 5 ani în urmă, ea nu era încă născută... Acum a plecat și mama ei, cei 5 copiii au rămas cu o femeie” (învățător);
- abuzuri din partea celor cu care stau (au fost semnalate cazuri de maltratare fizică din partea taților și a rudelor care au în grijă copii);
- situații care depășesc abilitățile vârstei – „Știu să fac mâncare... fierb fasole, cartofi, prăjesc ouă, dar bucate mai grele nu pot face, nu m-am învățat... Când voi crește mai mare, m-oi învăța...” (fetiță, 6 ani);
- sentimente de abandon – s-au evidențiat două tendințe: pe de o parte, unii bărbați ale căror soții au plecat la muncă peste hotare renunță la copii și își găsesc o altă parteneră de viață; pe de altă parte, sunt femei care întrerup relațiile cu soții și își refac viața în țările unde muncesc sau contactează foarte

rar cu familia, fără a o mai susține financiar. Fraza cel mai des utilizată de copii în atare situație este: „Nu-i mai trebuie...”;

- de la o vârstă mică (10-12 ani) dorm singuri în casă;
- dezechilibru de norme și valori.

Unii îngrijitori s-au atașat și s-au deprins cu copiii pe care îi au în tutelă și revenirea părinților acasă le provoacă disconfort, sunt invidioși și așteaptă plecarea acestora. Sunt cazuri când îngrijitorii au obținut tutela oficială a copiilor, considerând că părinții plecați la muncă peste hotare au alte priorități decât copiii. Aceste situații sunt create pe fondul unor probleme în familie: divorțuri, crearea unei noi familii în străinătate etc.

Bineînțeles, copiii ai căror părinți sunt plecați peste hotare au o situație economică mai bună decât ceilalți copii – „apar mai superiori față de ceilalți, prin faptul că sunt îmbrăcați mai bine, că au celulare în buzunar” (reprezentantul APL); „bunica îmi mai dă câte 5 lei să-mi cumpăr ce doresc – cel mai des, înghețată, cipsuri” (băiat, 11 ani).

În opinia experților locali, educația copiilor din familiile cu migranți este afectată. Apar frecvent tulburări comportamentale, iar în relațiile cu alte persoane din comunitate acești copii sunt mai aroganți, mai agresivi, mai brutali comparativ cu semenii de vârsta lor.

Învățătorii au menționat că majoritatea copiilor ale căror mame sau ambii părinți sunt plecați la muncă peste hotare sunt mai puțin interesați de studii, vin nepregătiți pentru lecții, sunt mai obraznici. Sunt însă și copii cu o reușită foarte bună, care învață foarte bine pentru a răsplăti efortul părinților de a le asigura o viață mai bună – „Cu toate că părinții nu sunt împreună cu ei, copiii sunt foarte buni, nu lipsesc, participă la mai multe activități extrașcolare, la lecții sunt primii – da, sunt și momente de acestea; dar, în ansamblu, copiii ai căror părinți (unul sau chiar ambii) sunt plecați, au o însușită mai slabă decât ceilalți” (reprezentantul școlii).

Îngrijitorii au grijă, în primul rând, ca copiii să fie îmbrăcați, să se alimenteze, fiind mai puțin interesați de reușita școlară a acestora. Uneori, tutorii nici nu pot să-i ajute să-și pregătească tema pentru acasă; mulți bunici nici nu știu să citească cu grafie latină, din care cauză nu-și pot ajuta nepoții chiar din clasele primare.

Intervievații consideră că lipsa părinților de lângă copii afectează sănătatea celor din urmă. Datele confirmă că impactul psihologic este semnificativ asupra copiilor, consecințele acestor trăiri emoționale se vor resimți în acțiunile și activitățile viitorilor maturi. Majoritatea copiilor, ai căror părinți sunt plecați peste hotare la muncă (ambii sau numai mama/tata), nu se alimentează la timp sau se alimentează incorect – mănâncă produse gata sau semifabricate. Copiii care nu sunt alături de mamă se alimentează mai prost chiar dacă resurse financiare sunt suficiente; ei sunt lipsiți de grija mamei ca copilul să mănânce sănătos și la timp: „mănâncă ce nu trebuie – cipsuri și alte produse de acest fel care nu sunt bune pentru sănătatea copilului” (reprezentantul instituției medicale).

Au fost semnalate două tendințe principale privind percepția perspectivelor de viitor ale copiilor. Unii doresc să-și continue studiile, alții au remarcat că părinții muncesc peste hotare pentru a le asigura un viitor mai bun, pentru a le crea condiții ca să-și continue studiile. Majoritatea însă doresc să plece la muncă peste hotare. Cei care intenționează să plece cu părinții peste hotare speră să-și aranjeze viața acolo. Copiii care stau în grija cuiva își doresc să poată pleca cât mai curând pentru a fi alături de părinți – „Să mă duc la mama în Italia, numai această dorință o am” (fată, 11 ani).

Investigațiile realizate în satul Nișcani ne permit să concluzionăm:

Impactul emigrației asupra comunității

- Remitențele se resimt în aspectul exterior al comunității: gospodării mai bogate, case frumoase, mașini luxoase. Bani trimiși de peste hotare contribuie însă foarte puțin la dezvoltarea infrastructurii localității.

- Plecarea peste hotare se răsfrânge negativ asupra indicatorilor demografici: scade numărul locuitorilor satului, natalitatea scade, crește numărul divorțurilor, se accentuează procesul de îmbătrânire a populației etc.

- Se conturează o diferență tot mai mare între veniturile familiilor unde sunt membri plecați la muncă peste hotare și ale celor care nu au pe cineva plecat. Aceste diferențe se reflectă și în atitudinea și comportamentul oamenilor, afectează relațiile dintre aceștia.

- Plecarea peste hotare la muncă creează deficit de forță de muncă. Liderii comunitari sunt cel mai mult îngrijorați de exodul de persoane calificate: profesori, medici etc.

- Instituțiile publice din satul Nișcani și migranții nu se află deocamdată în colaborare. Migranții nu au încredere în liderii locali, iar aceștia din urmă consideră că cei plecați sunt dezinteresați de problemele și necesitățile comunității.

Impactul emigrației asupra familiei

- Plecarea unui membru din familie peste hotare determină o perioadă dificilă de adaptare. În majoritatea cazurilor se face o redistribuire a rolurilor în familie.

- Remitențele contribuie semnificativ la îmbunătățirea situației materiale a gospodăriei. Familiile cu copii au declarat că după plecarea unui membru din familie peste hotare la muncă situația financiară este mai bună sau mult mai bună.

- Prioritar, remitențele sunt utilizate pentru consum curent (alimentație, îmbrăcăminte). Nu există diferențe semnificative în ceea ce privește direcțiile de utilizare a remitențelor în familiile cu migranți și fără. Diferențele se referă la sumele de cheltuieli care sunt mult mai mari în familiile care primesc remitențe.

Impactul emigrației asupra copiilor

- Copiii știu că părinții au plecat peste hotare la muncă pentru a le asigura o viață mai bună; cu toate acestea, ei suferă psihoemoțional.

- Copiii ai căror părinți sunt plecați la muncă peste hotare sunt mai bine îmbrăcați, au rechizite școlare mai bune comparativ cu ceilalți copii. Cadrele didactice, dar și copiii au menționat însă că reușita școlară este afectată negativ de plecarea peste hotare a părinților.

- Deși au posibilități financiare mai mari, copiii ai căror părinți sunt plecați la muncă peste hotare nu se alimentează la timp sau se alimentează mai prost (mănâncă produse gata, semifabricate și mai puțin mâncare pregătită acasă).

Dat fiind importanța economică și socială a migrației la muncă peste hotare, rolul pe care îl au remitențele în reducerea sărăciei, fenomenul trebuie examinat științific. Politicile care se cer a fi adoptate în acest domeniu trebuie să fie benefice atât pentru migranți, cât și pentru societate și ele pot deveni eficiente numai în măsura în care sunt fundamentate științific. Efectuarea unor studii comunitare în diferite regiuni ale republicii va oferi mai multe detalii asupra acestui fenomen social de maximă importanță și va permite înaintarea unor recomandări factorilor de decizie din Republica Moldova.

Referințe:

1. Moldova: Migration and remittances 2006. – CBSAxa Survey. - Chișinău, 2006.
2. Republica Moldova. Raportul Național de Dezvoltare Umană 2006. - Chișinău, 2006, p.10.
3. Subiecții studiului de caz au fost copiii care au trăit experiențe deosebite, ieșite din comun în rezultatul migrației părinților. Identificarea cazurilor s-a făcut cu ajutorul liderilor locali și al membrilor comunității.
4. Cu ajutorul chestionarului comunitar au fost colectate date despre localitate, începând de la infrastructură, situația demografică și până la informații despre migrațiune, efectele acesteia asupra diferitelor sfere ale vieții. Datele au fost culese din mai multe surse, iar la unele compartimente au răspuns diferiți experți: reprezentantul primăriei, șeful grădiniței, directorul de școală, medicul de familie, polițistul de sector, dar și alte persoane care cunosc domeniul.
5. Au fost intervievați: primarul – despre situația generală din comunitate privind migrația la muncă peste hotare; directorul de școală – a furnizat informații privind copiii ai căror părinți sunt plecați peste hotare; medicul de familie – a vorbit despre starea de sănătate a copiilor.

Prezentat la 26.02.2007

PERSUASIUNEA: ARTA SAU PUTEREA DE A CONVINDE

Mariana TACU

Catedra Jurnalism

The persuasion in this article is revealed both: as a persuasive power and as an art. It is a power because the persuaded person joins all the rethorical factors, functions, elements, techniques and laws. The art of influenced person consists in the way she/he cooperates with them having as a result the logical hierarchy of the presented arguments and of the public attitude changes. In this case the attitude represents the way of programming "for" or "against" the received message. The persuasion is a human activity which flows naturally and it is aimed to persuade consciously of the opinions, values and beliefs.

Persuasiunea reprezintă modul de comunicare, al cărei resort principal este convingerea. Această activitate umană are ca scop primordial exercitarea influenței asupra interlocutorului. Astfel, termenul de persuasiune, provenit de la latinescul *persuasi*, *-onis*, semnifică: convingere, înduplecare, hotărâre. Persuasiunea este influențarea intenționată a ideilor, opiniilor, atitudinilor sau a valorilor unui individ [1].

Unul dintre pionierii examinării atente a influenței, în esență persuasive, de care depinde într-o măsură importantă instabilitatea opiniei, a fost G. de Tarde (1901), ca mai apoi T.Parsons (1967) să afirme că această influență trebuie să fie înțeleasă drept o capacitate de a convinge în baza apelului la rațiuni pozitive în cadrul confruntării cu sugestiile celui ce influențează [2].

Persuasiunea constituie un demers deschis pozitiv, fără constrângeri, format prin prisma argumentelor raționale și a elementelor de influențare socială, de exemplu: statutul în societate, experiența de viață, îndotrinară, corupția etc., astfel recurgându-se la simpla tentativă de elucidare a intereselor individului persuadat, prin furnizarea directă de informații necesare sau prin orientarea atenției unei persoane sau grup social spre alte interese (cu promisiunea unor recompense) [3].

Cel care persuadează aparține, deseori, aceluiași mediu ca și persoanele influențate, fără a deține un statut mai înalt, deși el se face remarcat printr-un anumit grad de competență în domeniul la care se referă sfera sa de influență. De exemplu, monitorizarea campaniilor electorale a pus în evidență existența unor lideri de opinie care transmit și exprimă membrilor grupurilor primare mesajele mijloacelor moderne de informare colectivă. Astfel, realizarea comunicării persuasive implică, din partea persoanei care o practică, elaborarea și eșalonarea unei strategii minuțioase. În general, realizarea persuasiunii include: studierea receptorului, stabilirea unui obiectiv și structurarea unui mesaj [4].

De menționat că, în cazul procesului de influențare, comunicările urmăresc crearea semnificațiilor care, la rândul lor, vor declanșa anumite conduite, reacții. Teoria „proceselor de comunicare” oferă o metodă eficientă de descompunere a fiecărei situații comunicaționale într-un număr de „contexte”:

- contextul *poziționărilor actorilor*;
- contextul *relațiilor dintre actori*;
- contextul *normelor ambiante*;
- contextul *identității actorilor* (al identităților, al planurilor lor).

Transformările contextelor care se realizează sub impactul comunicărilor dau naștere unor semnificații diferite. Odată modificate aceste contexte, se modifică și sensul acțiunilor realizate în cadrul lor.

Conform lui Agnoletti, comunicarea este un proces complex în care informația și mesajul reprezintă elemente mai puțin importante decât cunoașterea receptorului. Totodată, acțiunea comunicațională este strâns legată de raportul dintre locurile care se formează și se schimbă în interacțiune. Astfel, prin realizarea unei corelații dintre noțiunea de loc și interacțiune se abordează un aspect important al dinamicii modelelor de comunicare [5].

Sinteza dintre modelele date și anumite reguli comportă un efect tranșant, așa cum actul de comunicare presupune stabilirea unor legături între emițător și receptor; or, tocmai încrederea facilitează calea spre convingere. Iată de ce, în procesul exercitării actului persuasiv, urmează a fi evaluați următorii factori:

- *factorii demografici* (modelarea discursului persuasiv urmează să fie făcută în dependență de vârsta, sexul, ocupația, interesele persoanelor asupra cărora va fi exercitată influențarea);

- *factorii psihologici*, incluzând mai multe aspecte, cele mai importante dintre care sunt temperamentul și caracterul. *Temperamentul* reprezintă latura dinamico-energetică a persoanelor, exprimată prin conduita de asimilare a normelor și prin exteriorizarea atitudinilor față de acestea. *Caracterul* constituie procesul psihico-moral al personalității, fapt ce explică diversitatea indivizilor – dificili, nehotărâți, impulsivi, entuziaști;

- *factorii conjuncturali*, însumând categoria determinațiilor de natură exterioară, interioară și mixtă [6].

Pentru a convinge un individ sau un grup social de veridicitatea celor susținute (în scopul persuadării acestora) este necesară structurarea riguroasă a conținutului mesajului și enunțarea motivației interioare.

Conținutul mesajului este generatorul unor anumite efecte, respectiv, prin modelarea de conținut pot fi schimbate și rezonanțele. Acest fapt este determinat de predispoziția individului asupra căruia se acționează, determinată, la rândul său, de particularitățile psihice ale acestuia (motivație, necesitate, dorință). Dispozitivul psihic interior este mecanismul care declanșează acțiunea prin manifestarea de atitudini. Atitudinea, la rândul său, reprezintă modalitatea de programare pro sau contra anumitor lucruri, fenomene. Starea neurală de pregătire, constituită în urma experiențelor, exercită o influență directă și dinamică asupra reacției de răspuns a indivizilor persuadați. Tot în acești parametri se încadrează predispoziția de durată și modalitatea de a adopta un comportament corespunzător (predominat de diverse stări emoționale).

Emoția face parte din categoria de explicații numite „pozitivistă”, amintind funcționarea modelului format din următoarele trei elemente: mesajul, destinatarul și destinatorul, constituente care, în retorica aristotelică, reprezintă moduri ale persuasiunii:

Ethos-ul – este modul de persuasiune a destinatarului care caută încuviințarea publicului prin comportamentul și cunoștințele sale despre caracter și trecut;

Logos-ul – reprezintă modul rațional de persuasiune, prin care se face recurs la idei, logică și argumente;

Patos-ul – este o caracteristică referitoare la emoțiile trezite de discursul ținut [7].

Totuși, atât formarea, cât și schimbarea de atitudini necesită înțelegerea din perspectiva funcțiilor prin care atitudinile influențează personalitatea. Astfel de funcții sunt:

- *funcția instrumentală, de adoptare sau utilitară* (presupune menținerea atitudinilor. Oamenii depun un anumit efort, canalizat spre sporirea recompenselor din mediul exterior, drept rezultat obținând minimalizarea pedepselor. De exemplu: un alegător care crede că taxele sunt prea mari poate vota în favoarea unui candidat care promite să reducă taxele);

- *funcția de apărare a ego-ului* (susținerea atitudinilor vine din dorința oamenilor de a-și proteja ego-ul de propriile impulsuri inacceptabile sau de cunoașterea pericolelor. Sentimentele de inferioritate sunt deseori proiectate, în special în grupurile minoritare, drept un mijloc de cruțare a ego-ului);

- *funcția de exprimare a valorii* (aceasta oferă indivizilor posibilitatea să dea o exprimare pozitivă valorilor centrale și genului de persoană pe care fiecare consideră că o reprezintă. De exemplu: un adolescent care preferă un anumit grup de hard-rock își exprimă individualitatea prin această atitudine);

- *funcția de cunoaștere / gnoseologică* (susținerea atitudinilor, în acest caz, vine din dorința de a cunoaște sau de a asigura o anumită structură și înțeles unei dimensiuni care, altfel, ar fi haotică. Majoritatea credințelor religioase au la bază aceste funcții, la fel ca alte atitudini, cum ar fi normele culturale împărtășite de comunitate [8].

Ultima funcție, cea de cunoaștere, este considerată ca fiind primordială. Pentru a exercita o acțiune de persuadare asupra cuiva, este necesar a cunoaște interesele, necesitățile aceluși individ, accentuând acele lucruri care trimit la posibila lor satisfacere, prin schimbarea conținutului mesajului persuasiv în concordanță cu cerințele interlocutorului.

Actorul care urmează să desfășoare o acțiune de influențare necesită însușirea anumitor abilități de convingere. În acest context, persuasiunea eficientă are caracteristici bine definite și se bazează pe un set de legi:

Legea reciprocității – reprezintă necesitatea derulării unei acțiuni cu caracter mutual;

Legea contrastului – este o lege bazată pe simțul de percepere, așa cum două obiecte diferite sunt și mai distincte, în cazul unei comparații scrupuloase;

Legea prietenilor – demonstrează amplitudinea mare de influențare din partea unor indivizi care dețin statutul de prieteni față de persoana ce urmează a fi persuadată de aceștia;

Legea așteptărilor – presupune dorința indivizilor de a corespunde așteptărilor celor la a căror părere țin;

Legea consecvenței – susține că orice persoană care își apără cu fermitate punctul său de vedere (în scris sau oral) va face față tuturor probelor contrare ideilor sale;

Legea penuriei – este legea prin care se consimte aprecierea la o valoare mai ridicată a lucrurilor aflate în cantități limitate;

Legea conformismului – reprezintă tendința indivizilor de a se conforma propunerilor acceptate de majoritate;

Legea puterii – constituie fenomenul de investire cu putere a persoanelor care se manifestă prin autoritate, forță sau experiență;

Legea timpului – susține că comportamentul indivizilor diferă în funcție de orientarea preponderentă a atenției: trecut, prezent sau viitor [9].

Formularea legilor menționate este rezultatul cercetărilor fenomenelor manipulării și persuasiunii, efectuate de către psihologi (în special, Robert Cialdini, Kevin Hogan), supuse examinării în contexte diferite: influențare politică, vânzări, negocieri, marketing, relații internaționale etc. În mod firesc, abordarea tehnicilor de persuasiune s-a făcut și cu referire la mijloacele de comunicare în masă, instrumente cu un potențial major de influențare a atitudinilor indivizilor.

Aprofundarea studiului proceselor de persuasiune a comportat lansarea unor noi modele ale actului comunicational persuasiv. Astfel, teoria lui McGuire evidențiază șase faze ale prelucrării informațiilor, relevante în cadrul schimbării atitudinii: 1) mesajul persuasiv trebuie să fie comunicat; 2) receptorul va lua parte la mesaj; 3) receptorul va înțelege mesajul; 4) receptorul va fi de acord cu argumentele prezentate; 5) noua poziție adoptată va fi reținută; 6) se produce derularea comportamentului dorit. O altă teorie, cea a lui Andreson, descrie schimbarea de atitudine ca pe un proces de integrare a noilor informații cu caracter persuasiv în contextul celor vechi. Petty și Cacioppo, la rândul lor, propun un model care afirmă incapacitatea indivizilor de a selecta și examina cu atenție constantă întreaga masă de informații puse în circuit [10].

În orice caz, cercetătorii converg în părerea că persuasiunea constituie acea putere de a convinge care poate fi aplicată la un nivel avansat de integrare a contextelor, factorilor, elementelor retorice, funcțiilor, legilor și tehnicilor, sugerând că procesului de schimbare a atitudinii îi poate fi atribuit un caracter divers. Tocmai în acest context se manifestă potențialul înalt și arta influențatorului în ierarhizarea argumentelor prezentate și cunoașterea celor influențați în cadrul procesului de persuadare.

Referințe:

1. O'Sullivan T., Hartley J., Saunders D., Montgomery M., Fiske J. Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale. - Iași: Polirom, 2001, p.137.
2. Boudon R., Besnard Ph. Larousse. Dicționar de sociologie. - București: Univers, 1996, p.134-135.
3. Tămaș S. Dicționar politic. Instituțiile de Democrație și Cultură Civică. Ediția a II-a. - București: Șansa, 1996, p.185.
4. Șerban St. Relații publice și comunicare. - București: Teora, 2001, p.85.
5. Mucchielli A. Arta de influență. Analiza tehnicilor de manipulare. - Iași: Polirom, 2002, p.54.
6. Warburton N. Cum să gândim corect și eficient. - Iași: Trei, 1999, p.63.
7. <http://wikipedia.org.societatea-informationala//27.01.07>
8. Werner I. Severin, James W. Tankard Jr. Perspective asupra teoriilor comunicării de masă. - Iași: Polirom, 2004, p.187-188.
9. <http://www.persuasiune.ro//concepte-cheie-in-persuasiune//legile-persuasiunii//7.02.07>.
10. Werner I. Severin, James W. Tankard Jr. Op. cit., p.192.

Prezentat la 12.03.2007

DE LA PUBLICITATE POLITICĂ – LA MEDIA MARKETNG POLITIC**Vladimir MADAN***Catedra Journalism*

The multitude of strategies and techniques though, at the present moment, all the representative parts try to gather an additional control in the field of communication, form the political marketing.

The mass-media means cause not only the circulation of the ideas and opinions but they cause also the personality discussions and thanks to this way, they become the most efficient mediators between the politicians and population, between the social pride hinters and the electors.

Political marketing tries „to” sell the political man similar to how a product is sold seducing the chosen client who buys the product.

The market, which is represented by a candidate, is separated in a certain number of „targets” (undetermined people, militants, opponents), who need to be attracted through an adequate advertising, a valuing image or several shocking slogans.

Cotidianul este de neconceput fără mass-media, care „facilitează atât circulația socială liberă a informației, cât și blocarea, denaturarea ori standardizarea fluxului informațional”. Mijloacele de informare în masă fac nu numai să circule „teme”, „idei”, „părerii”, ci și să se discute frecvent despre personalități, devenind pe această cale cei mai eficienți mediatori între politicieni și populație, între aspiranți la demnități sociale și alegători [1].

Multiplele strategii și tehnici prin care la ora actuală reprezentanții politicului încearcă să dobândească un surplus de control în câmpul comunicării alcătuiesc domeniul marketingului politic. Înrudit în linii mari cu publicitatea – „ansamblu de tehnici și mijloace folosite pentru a face cunoscut și pentru a valorifica un bun, un serviciu, o întreprindere, o instituție sau persoană” [2], marketingul are și el la bază un ansamblu de tehnici și acțiuni al căror obiectiv este operarea unei mai bune ajustări a ofertei și a cererei, în favoarea unei investiții și a unei anticipări foarte riguroase, metode comerciale, folosite pe larg de întreprinderi. Or, „marketingul politic urmărește convingerea maselor în favoarea realizării unor scopuri politice sau promovarea anumitor personalități în viața publică prin folosirea forței de influență pe care le au imaginile și cuvintele”[3]. Marketingul politic încearcă să „vândă” un om politic, la fel cum este „vândut un produs” prin seducerea cumpărătorului - alegător. „Piața vizată de un candidat este segmentată într-un număr oarecare de „ținte” (nehotărâți, militanți, opozanți), care trebuie atrași printr-o publicitate adecvată, o imagine valorizantă sau câteva sloganuri șocante”[4]. Totodată, oamenii de știință, ale căror opinii converg, ne atenționează că trebuie să distingem publicitatea politică (anunțuri și reclame în diverse mass-media) de strategiile aflate în arsenalul marketingului politic. „Mesajele publicității politice nu au un conținut informativ sau rațional: ele sunt centrate asupra unei imagini capabile să sugereze anumite valori pozitive sau negative... Strategiile de marketing politic pornesc de la ideea că există întotdeauna un aspect (al unui program politic sau al unui candidat), care posedă, în raport cu interesele sau așteptările publicului-țintă, un potențial sporit de atragere și persuadare. Ca în orice acțiune de marketing, specialiștii încearcă să identifice: a) caracteristicile specifice ale produsului; b) nevoile, așteptările, slăbiciunile publicului spre care vor să plaseze produsul respectiv. După ce identifică aceste elemente, ei construiesc una sau mai multe campanii de comunicare” [5].

La scară largă, marketingul și-a demonstrat universalitatea, fiind utilizat în foarte multe domenii de activitate: business, economie, învățământ... și, după cum am menționat, nu în ultimul rând în politică. Atât fabricanții de produse comerciale, cât și politicienii se implică în dezvoltarea unor campanii de presă, pentru a ne convinge să acționăm așa cum doresc ei. Atât fabricanții comerciali, cât și politicienii caută să se facă cunoscuți și folosesc diferențierea, asocierea, participarea publicului pentru a transmite mesajele. Desigur, modul de desfășurare a unei campanii diferă de la caz la caz, însă toate, pentru a-și asigura succesul, folosesc potențialul mass-media.

O campanie de comunicare va face întotdeauna apel la două modalități de transmitere a ideilor respective prin acțiuni și prin mesaje verbale.

În comparație cu o campanie la un produs, cea politică se folosește de mass-media pe termen scurt, însă în mod intens, deoarece o campanie politică durează relativ puțin în comparație cu una pentru un produs. Folosim

un produs alimentar pe tot parcursul anului, deci reclama la acesta va fi pe ecranele televizorului tot anul, pe când o campanie politică seamănă mai mult cu o campanie la un produs de sezon. Oricum, pentru a fi cunoscute de mase, care creează opinia publică, acțiunile, mesajele oamenilor politici trebuie să fie intens mediatizate. Aceasta înseamnă că „presa trebuie să fie atrasă către acele locuri și acele momente în care se va produce evenimentul politic planificat, care prin concursul jurnaliștilor capătă caracteristicile știrii „politice” – un general accesibil și un general interesant – pentru publicul larg” [6].

Alegerile sunt un exercițiu al negocierii și al seducției, în care sunt implicați clasa politică – care vrea să seducă, electoratul – care vrea să negocieze și mass-media – care se orientează la condițiile de cerere și ofertă. Între electorat și clasa politică există un gen de comunicare-negociere (opțiunea de vot desfășurându-se ca recompensă pentru politici sociale, facilități economice, condiții de funcționare bazate pe principiul liberalismului etc. „În definitiv, am putea remarca că mass-media, manevrând între omnipotență și lipsită de influență, reprezintă în contextul electoral un fenomen care a condensat și continuă să genereze, sub aspectul precizării statutului său și al funcționării sale, multiple întrebări, răspunsurile la care deseori rămân neclarificate. Tocmai în legătură cu aceasta mass-media pot fi asemuite cu un stalker – ghidul enigmatic în nu mai puțin enigmatica zonă a politicii” [7].

În orice campanie politică este foarte important unde și când este lansat un mesaj, deoarece ea are un număr finit de mesaje importante, mesaje care pot determina un câștig de voturi. Mijloacele prin care candidatul sau partidul politic se exprimă și încearcă să obțină un număr cât mai mare de voturi se regăsesc în publicitate, reclamă, în relații publice, în lobby, precum și în atât de spectaculoasele confruntări televizate.

În Republica Moldova, puține sunt personalitățile politice care, de-a lungul anilor, au reușit performanța de a rămâne în atenția jurnalismului politic, în așa fel încât audiența politică să nu îi uite. Este vorba de acele personalități care s-au poziționat deja în mintea electoratului, producând un brand de imagine politică propriu.

Dacă e să revenim la modalitățile în care se creează imaginea fie a unui produs, fie a unui politician, se cere de remarcat că ele diferă radical ca tehnici și tactici utilizate. Imaginea unui produs poate fi creată mult mai ușor decât imaginea unui politician.

Raționalitatea alegătorului ideal se manifestă prin capacitatea de a judeca sub raport logistic pozițiile actorilor politici cu privire la anumite probleme, apreciindu-le prin prisma standardelor de exactitate, consistență și consecvență. În sfârșit, principialitatea alegătorului ideal se regăsește acolo unde nu se acționează fortuit, impulsiv ori din obișnuință, ci în acord cu unele standarde obiective, adecvate nu atât de mult binelui propriu, cât binelui comun.

Electoratul chișinăuian a fost răsfățat de-a binelea în anul 2005, fiind solicitat timp de zece luni tocmai de cinci ori să dea legitimitate autorităților (6 martie – alegeri parlamentare, 10 iulie – alegeri ale primarului, 24 iulie – alegeri repetate ale primarului, 27 noiembrie – alegeri noi ale primarului și 11 decembrie – alegeri repetate ale primarului). Și de fiecare dată, alegerile pentru funcția de primar general al municipiului Chișinău nu au avut loc din cauza ratei scăzute de participare a electoratului.

De vreme ce multe structuri internaționale regretau faptul că alegerile pentru postul de primar de Chișinău sunt zadarnice, mass-media de la noi în loc să întreprindă o analiză la rece a situației, concomitent văzându-și și propriile greșeli în procesul de reflectare a campaniei/campaniilor electorale, a încercat în fel și chip să împace capra cu varza subliniind că „nu este nici o tragedie faptul că alegerile nu au avut loc”.

Din păcate, presa mai degrabă este dispusă să critice tot și toate, văzând paiul din ochiul politicianilor/concurenților electorali, fără a observa bârna din ochiul său, fără a încerca să realizeze (prin analiză) că și ea este vinovată de „scurtcircuitul electoral” din 2005 din Chișinău. O gafă realizată de presa scrisă, atât cea de limba română, cât și cea rusă, a fost că a acordat în campania electorală pentru alegerile primarului o mare atenție publicității electorale de mediatizare a concurenților electorali, lăsând concomitent în umbră activitatea de „lămurire” pentru alegători a platformelor lor electorale, a importanței și necesității prezenței lor la urna de vot.

Caracteristic este faptul că presa scrisă în mare măsură s-a cam derutat și „rătăcit” atunci când candidații „preferați” pentru fotoliul de primar s-au retras din cursă. Comportamentul mass-media din perioada ce a urmat s-a răsfrânt negativ asupra alegătorilor care în mare măsură s-au „împăcat” cu faptul că nu mai are nici un rost de a se prezenta la alegerile repetate.

Potrivit sondajelor de opinie, motivele principale ale absenteismului masiv la alegerile primarului de Chișinău în anul 2005 se explică prin „nemulțumirea chișinăuienilor de activitatea primăriei și neîncrederea în această instituție.”

Însă, admitând acest motiv, putem spune că și în acest caz o mare parte din vină cade și pe umerii mass-media, care „dusă de valurile luptei pentru putere” nu a reușit să depisteze la timp lacunele din „bucătăria” primăriei, optând pentru schimbarea spre mai bine, orientând și motivând pe această cale alegătorii pentru a avea o opțiune „pro” sau „contra” unui sau altui candidat la funcția de primar.

Marketingul politic are rolul de a pregăti „arena” pe care va fi prezentată (sau afirmată) „marfa”, adică subiectul politic (partidul, omul politic). Omul politic – „marfa” este adus în atenția alegătorului – „cumpărătorului” foarte frumos prezent, chiar dacă sub imaginea ce îi este oferită sunt ascunse unele defecte. Aparențele constituie efectul primordial pe care se bazează marketingul politic, manifestându-se adesea ca „cea mai importantă parte a activității de marketing”.

În relația cu lumea politică, presa vede rolul său de a transmite mesajele politice, de a le comenta și de a-i promova pe actorii politici. Prin mediatizarea vieții politice ea influențează comportamentul oamenilor politici, obligându-i să-și adapteze acțiunile și modul de a transmite mesajele, conform exigențelor surselor mass-media, formele și metodele, strategiile și tacticile variind în dependență de sursa ce transmite mesajele.

Puterea mass-media de a modela destinul unui candidat este o sursă de permanentă iritare pentru politicieni. Candidații învinși își scuză tot mai mult eșecurile învinuind mass-media – nu din cauza prejudecăților reportericești, ci datorită unei „prejudecăți a excluderii” care limitează perspectiva alegătorilor cu privire la eforturile candidatului.

Când presa alege dintre cei plasați pe primele locuri la debutul unei campanii, acest fapt modifică în mod semnificativ strategia politică. Un candidat trebuie să se dovedească activ la început și să capteze atenția presei. A aștepta până la sfârșitul primei faze a alegerilor pentru a-și concentra atacul asupra contracandidaților ar putea să pară o strategie bună din perspectiva teoriilor electorale. Dar, cel ce așteaptă până să facă aceste mișcări riscă deja ca presa să-l scoată din jocul politic.

Desigur, și mediatizarea actorilor politici cu suportul marketingului politic, care îi obligă pe aceștia să fie mereu în dialog cu publicul și în vizorul permanent al mass-media, poate avea urmări nedorite, conducând la promovarea unor pseudo-lideri, fenomen ce nu ar fi de dorit, de vreme ce pledăm pentru o societate democratică și prosperă, cu o mass-media pe potrivă.

Referințe:

1. Mitran I. Politologia în fața secolului XXI. - București: Editura Fundației „România de Măine”, 1997, p.110.
2. Dicționar de media. - București: Univers enciclopedic, 2005, p.261.
3. Tamaș S. Dicționar politic. - București: Șansa, 1996, p.154.
4. Rieffel R. Medias et vie politique. - Paris: Ellipses, 1995, p.197.
5. Coman M. Introducere în sistemul mass-media. - Iași: Polirom. 1999, p.160.
6. Ibidem, p.161.
7. Moraru V. Mass media vs politica. - Chișinău, 2001, p.129.

Prezentat la 20.03.2007

ELEMENTE COERCITIVE PENTRU LIBERTATEA DE EXPRESIE ÎN REGLEMENTĂRILE AUDIOVIZUALULUI NAȚIONAL

Ion BUNDUCHI

Catedra Jurnalism

The freedom of the press constitutes a basic element in the balanced and fair development of the society. The liberty and independence press degree depends on three fundamental factors: mass-media activity regulation; the existence of the well-prepared managers and the ability of surviving in the new economic conditions; the level of professionalism and responsibility of the journalists. The first premise, for a free press indeed, is the press liberty guarantee through law.

The national legislation guarantees press freedom and independence, but it does not contain univocal and clear mechanisms of the real assurance of press liberty and independency. A conclusive example may serve the Audiovisual Code of Republic of Moldova, adopted by the Parliament in July 2006. Besides the judicious reviews and concordant recommendations of the Council of Europe in audiovisual field, the present Code also comprises a chain of ambiguous, uncertain stipulations which offer free space for arbitrary interpretations and also for abuses.

In our opinion, the most dangerous gaps of the new law, deal with the financing mechanism of the regulation authority in the field of audiovisual and public radio and TV service. The legal review of financing those two institutions from the state annual budget, doubts their autonomy and independence assurance of the eventual exterior encroachments.

Although the Audiovisual Code is a quite a new law, it is not absolved by the repealed old law shortcomings. It demands such fines, as to correspond to the European recommendations and to contribute to the constitution, in Republic of Moldova, of an audiovisual based on democratic principles.

De la apariția presei, de la prima pledoarie în favoarea libertății presei și până în prezent, umanitatea a experimentat suficient pentru ca avangarda ei să ajungă la o concluzie univocă: presa liberă nu este o invenție occidentală, nu este o concesie amabilă, ci o necesitate, un element central în evoluția echitabilă și echilibrată a unei societăți. Orice încercare de a impune control rigid circulației libere a informației, mai devreme ori mai târziu, eșuează. Și, dimpotrivă, statele care au asigurat libertatea presei, libertatea de exprimare, libertatea cuvântului demonstrează viabilitate, vigoare și progres social. Concludentă, în acest context, este opinia militantei germane pentru drepturile omului Antje Vollmer: „...dreptul nostru la libertatea de opinie ocupă un rol central în felul cum înțelegem democrația. Opiniile, aprecierile și convingerile, analizele, revendicările și reflecțiile, dorințele și visurile – toate acestea sunt elemente constitutive din care se compune casa comună a unei societăți, așa-numitul „spațiu public”. În absența libertății de exprimare nu este posibilă nici o schimbare, nu poate fi concepută nici transformarea, nici dezvoltarea socială. Posibilitatea de a practica critica în mod liber este semnul distinctiv, marca spațiului public. Exercițiul spiritului critic este disciplina regală între disciplinele din cadrul unei societăți libere” [1].

Presa liberă și responsabilă (responsabilitatea având relație directă cu libertatea), prin încurajarea dezbaterilor publice, prin susținerea efectivă a libertății opiniilor, asigură beneficii incontestabile unei societăți democratice, deoarece ajută la stabilirea adevărului, la instituirea unei guvernări responsabile, la soluționarea disputelor fără violență, la realizarea cetățeanului ca membru al societății.

Fără libertatea opiniilor este imposibilă cunoașterea și stabilirea adevărului. Tendința spre cunoaștere generează dispute, judecăți, aprecieri, confruntări de opinii, din care se naște adevărul. Acest lucru se întâmplă numai în condițiile în care orice opinie este expusă liber și poate fi supusă îndoielii fără nici o piedică. Sistemul juridic al societății trebuie să asigure asemenea condiții, să protejeze posibilitatea schimbului liber și neîngrădit de idei și opinii de orice gen. Capacitatea unei opinii, a unui gând, a unei idei de a rezista concurenței este cea mai bună verificare a adevărului. Pământul ar fi rămas sprijinit pe trei balene, dacă respectivul „adevăr” nu era supus îndoielilor.

Fără o presă liberă, capabilă să ofere informație deplină și veridică, nu poate fi democrație, percepută ca participare veritabilă a cetățenilor la procesul decizional. Cetățenii pot decide conștient, în mod democratic, doar când au acces la informația necesară. Pe de altă parte, presa liberă, lărgind transparența, joacă un rol imens în descoperirea și prevenirea abuzurilor din partea guvernanților. Transparența sporește controlul cetățenilor asupra activității autorităților, diminuează posibilitatea comiterii ilegalităților. Lipsa transparenței din

partea celor ce dețin puterea poartă un caracter antidemocratic și, de regulă, dă naștere abuzurilor interminabile. O presă liberă, care ar contribui la dezbaterea deschisă a tuturor problemelor din societate, are importanță vitală pentru sănătatea oricărei națiuni.

Libertatea presei, libertatea cuvântului sunt o supapă pentru emoțiile negative, acumulate de oameni în urma nemulțumirilor și disperărilor. Experiența demonstrează că acolo unde oamenii au posibilitatea de a-și expune liber opiniile dorința lor de a-și realiza aspirațiile pe calea violenței scade. Motivul e simplu: în lipsa transparenței este imposibil să ajungi la o soluție rațională, și în locul rațiunii acționează forța. Orice interdicție încetinește orice proces: fie că este vorba despre schimbări sociale, fie despre generarea ideilor. Din cauza interdicțiilor permanente sunt tănuite problemele reale ale societății care, deși tănuite, nu dispar. În schimb, transparența, asigurată de presă, unește societatea și o face mai stabilă, pentru că cetățeanul care participă liber la procesul decizional este dispus într-o măsură mai mare să accepte deciziile cu care nu este de acord. Astfel, libertatea cuvântului, exercitată prin intermediul presei libere, asigură ca divergențele și contradicțiile, fără de care este imposibilă dezvoltarea socială, să nu atragă după sine demolarea regimului social. Altfel spus, libertatea presei și transparența, ca mecanism al păstrării echilibrului între stabilitate și schimbări, ca instrument de canalizare a schimbărilor sociale pe făgașul limitelor legale sunt benefice nu doar pentru cetățeni, ci și pentru guvern, pentru stat.

Libertatea presei constituie o parte esențială a dreptului fundamental al fiecărei persoane de a avea și a exprima opinii. Respectivul drept reprezintă o componentă a demnității umane ce nu poate fi înstrăinată. Libertatea cuvântului este un mijloc de realizare a capacităților fiecărui cetățean, pentru că, în fond, scopul fiecărui om este să se realizeze ca personalitate. Prin urmare, orice interdicție în a-și exprima liber convingerile, opiniile îi lezează sentimentul demnității și îl ignoră ca personalitate umană. Iată de ce îngrădirea, limitarea sau oprimarea acestui drept este inadmisibilă și trebuie tratată ca fărădelege. Nici un individ, oricare ar fi statutul său social, nu este în drept să pretindă la adevăr în ultimă instanță pe care să-l impună celorlalți, fie că este vorba despre politică, religie, naționalism, fie despre munci agricole.

Aceste considerente indică asupra necesității stringente a fiecărei societăți, care ține cursul spre democratizare, de a constitui o presă liberă și independentă, prin intermediul căreia cetățeanul să-și poată exercita dreptul universal la libertatea cuvântului și dreptul fundamental de a primi și de a răspândi informații.

David Wabster, președintele „Dialogului transatlantic pentru teleradiodifuziunea europeană”, este de părere că gradul libertății și independenței presei depinde de trei factori de bază: primul – reglementarea activității mass-media; al doilea – existența managerilor pregătiți și capacitatea de a supraviețui reușit în noile condiții economice; al treilea – nivelul de profesionalism și de responsabilitate al ziariștilor [2].

Acești trei factori sunt în corelație directă și se influențează reciproc. Fără a da prioritate vreunui dintre ei, vom stăruii, totuși, asupra primului factor, cu referință la realitățile Republicii Moldova, dat fiind că garanțarea libertății presei prin cadrul juridic este și prima premisă pentru o presă realmente liberă. Opțiunea este determinată și de noile reglementări în domeniul audiovizualului autohton, intrate recent în vigoare și care, în mod firesc, ar trebui să lărgescă spațiul libertății presei electronice.

Reglementarea activității presei scrise este relativ simplă și, în situația în care există legi ce protejează drepturile de autor și interzic defăimarea, o lege separată ar fi de prisos. Este motivul din care multe țări (inclusiv România) nu au o lege a presei scrise. Presa electronică, însă, necesită reglementări speciale, deoarece spectrul de frecvențe radioelectrice este limitat și cineva trebuie să stabilească ordinea și modul de utilizare a acestora. Frecvențele constituie un bun public, patrimoniu național și, prin urmare, doar statul, în calitate de proprietar al acestora, poate decide cum să exploateze respectivul patrimoniu. Reglementarea, deși inerentă prin esența sa, deja conține elemente coercitive. Statul are spațiu de manevră: oferă frecvențele oricărui solicitant sau menține controlul asupra lor. Depinde ce scop urmărește. „Unul dintre scopurile de bază ale reglementării audiovizualului este ca acesta să fie îndreptat spre susținerea procesului democratic” [3], adică trebuie să stimuleze și să încurajeze schimbul liber de informații în societate, să susțină conceptul de bază al libertății de expresie care, la rândul său, constituie o premisă pentru funcționarea eficientă a democrației. Reglementările nicidecum nu trebuie să instituie un control excesiv din partea statului asupra activității radiodifuzorilor. O atare abordare a problemei este extrem de dificilă și sensibilă, dat fiind că însăși problema în sine conține o contradicție – libertate și reglementare.

Istoria țărilor democratice demonstrează că drept punct de pornire în constituirea tradițiilor presei libere servește Legea Supremă – Constituția. În acest sens, Moldova a urmat exemplul general: în anul 1994 Parla-

mentul a adoptat Constituția, care, prin art.32 alin.(1), garantează fiecărui cetățean „libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc”, iar prin art.34 alin.(5) interzice cenzura mijloacelor de informare în masă [4]. Legiuitorul moldovean nu a putut, însă, ocoli erorile caracteristice majorității țărilor pornite pe calea democrației, despre care George A. Krimsky, fost șef al Serviciului mondial al Agenției americane de știri „Associated Press” și autor a mai multor publicații în domeniu, scria: „Astăzi aproape 60 procente de state ale lumii fac parte din categoria celor democratice – diferență enormă față de ceea ce era cu doar 10 ani în urmă – și totuși, majoritatea din ele au adoptat legi despre mijloacele de informare în masă, care interzic abordarea unui șir întreg de teme, începând cu unele momente ale politicii interne, acțiuni ale guvernului și sfârșind cu viața privată a conducătorilor statului. În multe cazuri aceasta s-a făcut din bune porniri cu scopul de „a menține stabilitatea în societate”. Totuși, toate aceste legi erodează teza despre autogestiunea socială” [5]. Erori, în opinia noastră, conțin mai multe articole ale Constituției Republicii Moldova, inclusiv art.34 alin.(4) care prevede: „Mijloacele de informare publică, de stat sau private, sunt obligate să asigure informarea corectă (aici și în continuare cursivul nostru – I.B.) a opiniei publice”; art.54 alin.(2) care stipulează: „Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției”.

Obligativitatea de a informa „corect” opinia publică deschide autorităților vaste posibilități de abuzuri potențiale. „Corect” înseamnă „care este exact cum trebuie” [6]. Abuzurile pot apărea din partea celui care pretinde că știe exact cum presa trebuie să informeze opinia publică. Pentru ca cineva să aibă dreptul de a stabili cum trebuie „exact” să fie și, deci, să aibă prerogative corespunzătoare, trebuie să dețină criteriile corectitudinii; or, acestea, în mod obiectiv, nu pot fi deținute de nimeni. În realitate, statul, ca monopolist al constrângerilor, devine inerent și cel mai verosimil „deținător” de criterii ale corectitudinii, chiar dacă fără legitimitate. Statul, prin structurile sale, stabilește de fiecare dată când presa „amenință” securitatea națională sau ordinea publică și decide față de cine să-și exercite dreptul de constrângere. Prin urmare, pericolul real al constrângerilor presei este prevăzut chiar în Legea Supremă.

Posibil, un asemenea limbaj este îndreptățit într-un text de constituție, care are valoarea unui act de relevanță preponderent politică. Și ar fi, cel puțin, inofensiv în raport cu eventualitatea interpretărilor arbitrare ale măsurii „corectitudinii” presei de către instanța judiciară. Limbajul respectiv, însă, „migreză” în texte de legi organice și acte normative și devine nociv pentru libertatea presei, dacă recunoaștem că el are și trebuie să aibă relevanță juridică prin definiție. E cazul Legii presei (1994), în vigoare până azi, al Legii Audiovizualului (1995) și al Legii cu privire la transformarea Companiei de Stat Teleradio-Moldova în Instituție Publică Națională a Audiovizualului (2002), abrogate recent.

Drept exemple relevante de predilecție pentru limbajul adjectivat și, deci, interpretabil, în texte juridice și, mai ales, pentru opțiunea restrictivă a legiuitorului, servesc, bunăoară, art.3 al Legii nr.427-XIV din 4 iunie 1999 pentru modificarea și completarea Legii vechi a Audiovizualului: „Libertatea de exprimare audiovizuală presupune respectarea strictă a Constituției și nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine” [7] sau art.7 alin.(3) al Codului nou al Audiovizualului: „Pentru încurajarea și facilitarea exprimării pluraliste a curentelor de opinie, radiodifuzorii au obligația de a reflecta campaniile electorale în mod veridic, echilibrat și imparțial. Concepțiile radiodifuzorilor privind reflectarea campaniilor electorale se aprobă de Consiliul Coordonator al Audiovizualului și sunt prezentate Comisiei Electorale Centrale, în strictă concordanță cu legislația în vigoare” [8]. Utilizarea adjectivului sugerează gândul stupid că celelalte prevederi legale pot fi executate fără respectarea strictă a Constituției și a legislației în vigoare.

Noul Cod al Audiovizualului nici nu a ocolit ineptiile textelor juridice abrogate, nici nu a adăugat claritate în relația reglementare - libertate de expresie. Bunăoară, art.40 alin.(1) lit.b) al acestuia prevede, între alte atribuții ale Consiliului Coordonator al Audiovizualului (CCA), și cea de a supraveghea „corectitudinea conținutului programelor oferite de radiodifuzori...”. Formal, prevederea în cauză este în deplină conformitate cu norma constituțională. La modul practic, însă, respectiva normă „trecută” mecanic în textul Codului contravine și scopului declarat al Constituției, și scopului declarat al Codului, și normelor internaționale în materie de libertate a presei, iar, în definitiv, scopului și spiritului democrației.

Fără a diminua importanța altor elemente edificatoare pentru constituirea și dezvoltarea audiovizualului autohton pe principii democratice, vom insista asupra prevederilor ce reglementează activitatea a două instituții-cheie: autoritatea de reglementare a domeniului și serviciul public de radio și televiziune.

De menționat că și dezbaterile publice, uneori furtunoase și în controversă, care au precedat adoptarea Codului Audiovizualului, au fost centrate, în principal, pe subiecte ce vizau cele două instituții.

Recomandările Consiliului Europei referitoare la autoritatea de reglementare care, de fapt, reprezintă experiența sintetizată în domeniu a țărilor cu democrații consacrate, insistă asupra necesității ca legislația națională a țărilor membre să stipuleze clar și să asigure efectiv că autoritatea de reglementare a sectorului audiovizualului:

- va fi constituită în baza principiilor democratice, a profesionalismului și a transparenței;
- va fi protejată de influența factorului politic și economic în luarea deciziilor;
- va dispune de suficiente prerogative pentru a contribui plenar la dezvoltarea armonioasă a domeniului;
- va fi finanțată garantat și suficient;
- va contribui, prin întreaga sa activitate, la respectarea dreptului fundamental al cetățeanului la informare prin intermediul ofertei radiodifuzorilor etc. [9].

În ce măsură recomandările se regăsesc în Codul Audiovizualului?

Să precizăm că proiectul inițial al Codului era în disonanță vădită cu recomandările europene, abunda în stipulări restrictive și, în fond, reflecta modul în care elaboratorii lui înțelegeau rolul și rostul reglementării domeniului audiovizualului. Sub presiuni interne și externe (dezbaterele publice inițiate de către societatea civilă din țară au finalizat cu propuneri și sugestii de îmbunătățire expuse pe 75 de pagini (*a se vedea*: „Pledoarii pentru ajustarea legislației naționale de reglementare a domeniului audiovizualului la standardele europene” pe www.ipp.md și www.soros.md), iar mai multe organisme europene și internaționale, inclusiv OSCE și Consiliul Europei, au expertizat proiectul și au făcut recomandări de rigoare. O parte din prevederile neavenite din proiect au fost eliminate, deși varianta finală, cea în vigoare astăzi, conține suficiente stipulări ambigue, inexacte, contradictorii, fapt ce constituie o sursă potențială de constrângeri excesive ale mass-media electronice.

Ne vom referi, mai întâi, la stipulările din Cod ce vizează autoritatea de reglementare a domeniului care, pentru a funcționa pe principii democratice, trebuie să fie independentă în luarea deciziilor. Recomandarea (2000)23 subliniază două elemente-cheie în asigurarea independenței autorității de reglementare: modul și procedura de desemnare a componenței și finanțarea [10].

Constituirea componenței CCA în baza principiilor democratice, a profesionalismului și a transparenței ar fi însemnat: o publicitate largă a demarării perioadei de depunere a dosarelor candidaților la funcția de membru al CCA; o publicitate largă a candidaților și a dosarelor lor, inclusiv a instituției care i-a propus; o publicitate largă a criteriilor clare de selectare a candidaților, elaborate de comisia parlamentară de specialitate; audieri și dezbateri publice cu participarea tuturor părților interesate, inclusiv a candidaților, având drept temă calitățile morale și profesionale ale acestora din urmă și intențiile, proiectele pentru activitatea în cadrul CCA; o dezbatere mai largă, mai în detalii și la subiect a chestiunii în plenul Parlamentului. Or, elementele enumerate au lipsit aproape cu desăvârșire. Maniera în care a fost desemnată noua componență a CCA, dominată de factorul politic, scoate în relief contradicția dintre caracterul democratic al stipulărilor legale și caracterul antidemocratic al acțiunilor reale. Drept consecință, în pofida prevederilor novatoare și inedite ale Codului (inamovibilitatea membrilor CCA, reînnoirea componenței la fiecare doi ani cu o treime din membri, confirmarea membrilor cu trei cincimi de voturi ale parlamentarilor, depunerea jurământului de către membrii desemnați ai CCA, mandatul membrilor CCA care nu poate fi reînnoit etc.), autoritatea de reglementare a obținut din start, de la constituire, un handicap în a-și asigura independența și autonomia și, în fond, a rămas în zona influenței politice. În această zonă ea poate fi ținută și prin mecanismul de finanțare.

Modalitățile de finanțare a autorității de reglementare, precum și procedurile de desemnare a lor, pot fi în același timp o pârgie de presiune și o garanție a independenței. Experiența demonstrează că autoritățile de reglementare pot fi mai puțin expuse unor eventuale ingerințe și presiuni externe numai dacă dispun de o independență financiară reală.

Articolul 47 al Codului prevede garantarea finanțării activității CCA din mijloacele Bugetului de Stat și include o formulare, s-ar părea, conformă recomandărilor Consiliului Europei, precum că finanțarea va acoperi costul estimativ al tuturor activităților, astfel încât CCA „să-și exercite efectiv, eficient și plenar atribuțiile”. Să comparăm cu recomandările europene, care prescriu: „Modalitățile de finanțare a autorităților de

reglementare ... ar trebui stabilite de lege în baza unei scheme clar definite, ținându-se cont de costul estimativ al activităților de reglementare a sectorului radiodifuziunii, pentru a le permite să își îndeplinească complet și într-o manieră independentă funcțiile” [11]. Legiitorul autohton „a ignorat” finalul recomandării europene – că autoritatea să-și îndeplinească funcțiile „într-o manieră independentă”. În această ordine de idei, Eve Salomon avertizează: „Finanțarea ... poate servi mijloc de exercitare a presiunilor politice: în cazul în care autoritatea nu acționează în conformitate cu interesele guvernului, finanțarea ar putea fi sistată. Termenele și condițiile finanțării trebuie stabilite în lege și, dacă e posibil, trebuie exclusă ingerința politică” [12].

În pofida faptului că în Cod sunt stabilite termenele și condițiile finanțării, că sursele sunt diversificate, independența și autonomia CCA nu este asigurată. Finanțarea CCA de la buget oferă mari șanse de ingerință politică. O asemenea modalitate de finanțare constituie, în opinia noastră, una dintre lacunele principiale, pe care le conține noua lege, în stare să provoace o reacție coercitivă în lanț, care să demoleze celelalte prevederi judicioase și democratice din Cod. Principala sursă de finanțare vor rămâne subvențiile de stat, alocate anual (alin.4). Prin urmare, Codul nu elimină pericolul și posibilitatea reală a presiunii financiare (a ingerinței) din partea puterii asupra CCA. Practica majorității țărilor europene demonstrează că cea mai potrivită variantă pentru asigurarea independenței financiare a autorității de reglementare este constituirea bugetului acesteia din „redevențe de concesiune sau prin taxe pe cifra de afaceri vărsate de titularii de licențe” [13].

Conform Codului, CCA este investit cu suficiente competențe pentru a supraveghea respectarea de către radiodifuzori a legislației și, în caz de necesitate, să poată aplica sancțiuni: de la avertizare publică și până la retragerea licenței de emisie (Capitolul V, art.37-38).

Codul face o clasificare a contravențiilor, prevede aplicarea graduală a sancțiunilor, stabilește că CCA va contribui plenar la intrarea în legalitate a radiodifuzorului vizat și că deciziile cu privire la aplicarea oricărei sancțiuni vor fi motivate și publicate. Se mai prevede că deciziile de sancționare pot fi contestate în instanța de judecată. Sunt prevederi valoroase ce pot diminua eventualele abuzuri. Dar pericolul nu este eliminat. Art.38 alin.(5) stipulează că licența de emisie „se retrage în condițiile art.27 doar în caz de *încălcare gravă și repetată* a prevederilor prezentului Cod”. Atragem atenția asupra faptului că în Cod nu este specificat ce înseamnă „încălcare gravă și repetată”. „Repetată” înseamnă „încă o dată (sau de mai multe ori)” [14]. Art.27 alin.(1) lit.a) stabilește că CCA poate retrage licența de emisie în cazul în care titularul „nu îndeplinește *sistematic* condițiile specificate în licență”. Cuvântul „sistematic” înseamnă „cu regularitate, în permanență” și, pentru claritate deplină, legea ar fi trebuit să prevadă și o anumită perioadă pe parcursul căreia radiodifuzorul nu îndeplinește „condițiile specificate în licență”. Prin urmare, atestăm același limbaj adjectivat, pasibil de interpretări arbitrare care poate conduce la abuzuri din partea CCA. Situația-i cu atât mai gravă, cu cât consecința interpretărilor poate fi dispariția, pur și simplu, a unor radiodifuzori, mai puțin agreați de autorități. Soluția ar fi fost ca în actele normative (eventual, în statut sau regulament) CCA să concretizeze care încălcări sunt considerate grave, de câte ori trebuie să fie încălcată o prevedere ca ea să fie considerată repetată și cât de des și în ce perioadă încălcarea anumitor prevederi legale de către un radiodifuzor pot fi calificate drept neîndeplinire sistematică a condițiilor licenței. Menționăm că precizările respective nu se regăsesc în actele normative ale CCA și că pericolul abuzurilor nu este doar potențial, ci unul real. Este cazul postului de radio „103,5 FM” din Bălți, singurul care oferea publicului bălțean informație locală, dar căruia, după aproape zece ani de activitate, i s-a retras licența de emisie fără motive plauzibile. Asemenea acțiune nicidecum nu se înscrie în viziunea europeană asupra scopului de bază al reglementării domeniului audiovizualului – susținerea procesului democratic și respectarea dreptului fundamental al cetățeanului la informare prin intermediul ofertei radiodifuzorilor.

Cât privește serviciul public de radio și televiziune, Consiliul European consideră că are funcție vitală „în calitate de factor esențial al unei comunicări pluraliste accesibile tuturor...” și recomandă guvernelor statelor membre să garanteze, prin prevederi legislative, independența acestuia, independența fiind calificată drept „esențială pentru funcționarea unei societăți democratice” [15].

Codul, prin art.2 lit.d), definește radiodifuzorul public drept instituție audiovizuală „...aflată în serviciul societății, independentă editorial, a cărei activitate este supravegheată de societate” – definiție conformă exigențelor europene. Mai mult, o bună parte din recomandările Consiliului European în domeniu se regăsește în prevederile Codului. Acest lucru pare explicabil, având în vedere eșecul total al Legii din 2002 care, pe de o parte, a început cu mare întârziere să fie aplicată în practică (după doi ani), iar, pe de altă parte, nu a condus la transformarea radioteleviziunii de stat în serviciu public.

Serviciului public de radio și televiziune îi este consacrat cel mai voluminos capitol din Cod – Capitolul VII, dar textul lui, prin cele 16 articole, lasă neelucidate mai multe aspecte importante pentru funcționarea unui serviciu public veritabil.

Vom menționa și aici obsesia legiuitorului autohton pentru adjective. Bunăoară, alin.(1) lit.a) art.51, cu referință la atribuțiile serviciului public, stipulează elaborarea, producerea și difuzarea emisiunilor „...plurale, imparțiale, inovative, marcate de calitatea înaltă și integritatea programului, menite să asigure informarea corectă, imparțială, echidistantă a consumatorilor, respectând echilibrul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri...”. Sunt prevederi necesare, dar mai degrabă pentru un cod deontologic al ziariștilor și nu pentru un text de lege. Adjectivele (*inovative*, *calitate înaltă*, *informare corectă* etc.) sunt interpretabile, ele ținând de gradul diferit, dar iminent de subiectivism în percepția individuală a semnificațiilor ce le comportă. Va fi dificil, dacă nu imposibil, de stabilit măsura respectării „echilibrului politic”, de rând ce alt articol al Codului – 7 alin.(2) prescrie: „Acordând timpi de antenă unui partid sau unei mișcări politice pentru propagarea pozițiilor acestora, radiodifuzorul trebuie să ofere, de asemenea, în cadrul aceluiași gen de programe și la aceeași oră, timpi de antenă altor partide și mișcări politice fără tergiversări neîntemeiate și fără a favoriza un partid anume, indiferent de procentajul reprezentării sale parlamentare”. Prescripția în cauză este lipsită totalmente de exactitate, deoarece: a) „altor partide” nu înseamnă tuturor partidelor și cineva va decide care partid să aibă acces la timpi de antenă, și care – să nu aibă; b) „tergiversări neîntemeiate” sugerează situația în care tergiversări pot exista, atâta doar că trebuie „fabricate” temeiurile; c) „reprezentarea parlamentară” indică tranșant asupra faptului că de timpi de antenă beneficiază doar partidele din Parlament. Având atribuția să respecte „echilibrul politic” în conținutul programelor sale, serviciul public de radio și televiziune, prin prevederile cadrului juridic de maniera citată, nimerește în mare dificultate, iar afirmația-stipularea din art.52 alin.(1) – „independența editorială a companiei este asigurată prin lege”, devine declarativă, fără substanță și lasă loc de mari îndoieli. Îndoielile sunt amplificate și de modalitatea finanțării serviciului public, prevăzută de Cod.

Finanțarea „organismelor de radiodifuziune de serviciu public constituie în mod evident una dintre cheile independenței lor, ținând cont de faptul că atât originea, cât și volumul resurselor financiare ale acestor organisme pot determina într-o mare parte marja de manevră de care beneficiază pentru a-și îndeplini misiunile” [16]. În acest sens, art.64 alin.(1) prevede: „Parlamentul garantează finanțarea sigură și corespunzătoare a necesităților de activitate ale companiei” (a se compara cu prevederile conținute în Anexa la Recomandarea nr.R (96) 10: „...Statele membre...să stabilească un cadru de finanțare sigur, corespunzător și transparent, care să garanteze organismelor de radiodifuziune de serviciu public mijloacele necesare pentru exercitarea misiunii lor” [17]. Din alineatul (1) lipsește doar „transparența”, dar ea se regăsește în alineatele (4) și (5) ale aceluiași articol. S-ar părea laudabilă fapta legiuitorului care s-a conformat recomandărilor europene, dar, în fond, trebuie să constatăm că este o copie mecanică a anumitor prevederi, deoarece serviciul public, potrivit Codului (art.64 alin.(2) lit.a) și alin.(5)), este finanțat, în primul rând, din subvenții de la bugetul de stat, iar bugetul este stabilit anual. Modalitatea în cauză comportă două riscuri majore: a) puterea de decizie a autorității care finanțează serviciul public poate fi utilizată pentru a exercita, direct sau indirect, influență asupra independenței editoriale și a autonomiei instituționale a acestuia; b) nu garantează continuitatea activităților serviciului public și, mai ales, nu-i permite să-și planifice activitățile pe termen lung.

Boris Bergant, expert al Consiliului Europei în domeniul audiovizualului, consideră că o soluție pentru independența și autonomia radiodifuzorului public constă în posibilitatea de a-i finanța activitățile din plățile de abonament. „Acest sistem asigură o stabilitate, o previzibilitate, dar este necesar un contact bun între radiodifuzorul public și publicul general. Dacă trebuie să obțineți bani de la politicieni, atunci tot timpul ei vor pune condiții. Politicienii doresc să-și atingă scopurile politice și tot timpul va exista un conflict” [18]. Plățile de abonament fac serviciul public dependent de contribuabil și independent de autorități. Or, se pare, tocmai teama de a fi diminuată influența asupra unui asemenea canal mediatic face ca ideea taxei de abonament să aibă oponenti în rândul guvernanților, care invocă argumente (în fond, populiste) ce țin de povara în plus asupra cetățenilor în situația crizei economice. Argumentul nu ține măcar și din motivul că o taxă în plus nu este de acord să o plătească nici cetățeanul celei mai bogate țări. Unde mai pui că nu este o taxă în plus. Este taxa pentru un serviciu care are preț.

Concluzii

Cadrul juridic de reglementare a domeniului audiovizualului, deși înnoit, trebuie amendat, deoarece conține elemente coercitive pe măsură să îngreuească libertatea cuvântului și circuitul liber al opiniilor în societate. Cele mai grave lacune, în opinia noastră, în stare să demoleze majoritatea prevederilor conforme recomandărilor europene, sunt modalitățile prescrise de finanțare a autorității de reglementare a domeniului și a serviciului public de radio și televiziune. Finanțarea anuală de la bugetul de stat nu poate asigura organismelor respective gradul necesar de autonomie și independență pentru a sluji interesele democrației. Noul cadru legal nu este absolvit de lacunele care au persistat în vechea legislație. Caracterul declarativ al prevederilor legislative și lipsa mecanismelor clare diminuează semnificativ funcționalitatea și eficiența reală a acestora. Limbajul adjectivat știrbește relevanța juridică a normelor prescrise, lasă loc pentru interpretări arbitrare și, în definitiv, pentru abuzuri. Situația dată denotă: a) o reminiscență vie a sentimentului paternalist persistent al statului autoritar de cândva; b) un deficit intelectual în materie de creație legislativă; c) o manifestare a logocrației care, deși mai puțin densă, omniprezentă încă; d) un decalaj semnificativ între intenții declarate de adeziune la valori europene și acțiuni reale; e) o dezvoltare prea lentă a societății civile care să fie în stare să accelereze procesul de schimbare a mentalității și viziunilor asupra orientărilor și valorilor democratice.

Reglementările naționale ale domeniului audiovizualului, așa cum sunt, nu pot conduce la dezvoltarea coerentă a segmentului mediatic respectiv, nu pot încuraja libertatea și oferă mari șanse de control asupra radiodifuzorilor prin autoritatea de reglementare și prin organul de supraveghere a serviciului public.

Referințe:

1. Vollmer A. Despre libertatea cuvântului: forța criticii // Deutschland. - 2000. - Nr.1. - P.40.
2. Вебстер Д. Создание свободных и независимых СМИ // «Материалы о свободе» №1. http://www.infousa.ru/media/free_media_rus.htm
3. Salomon E. Recomandări pentru reglementarea audiovizualului. - Chișinău: Centrul Independent de Jurnalism, 2006 (Combinatul Poligrafic), p.11.
4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1994. - Nr.001.
5. Кримски Дж. Роль средств массовой информации в демократическом государстве // Вопросы Демократии. Электронный журнал Информационного агентства США. - 1997. - Том 2. - №1. - С.13.
6. Noul dicționar universal al limbii române. - București: Litera Internațional, 2006, p.299.
7. Buletinul CCA. - 1999. - Nr.4. - P.6-7.
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.131-1331912-1914).
9. Recomandarea Rec (2000)23 a Comitetului de Miniștri către Statele membre cu privire la independența și funcțiile autorităților de reglementare a sectorului radiodifuziunii // Recomandări ale Consiliului Europei. - Chișinău, 2001, p.111-138.
10. Ibidem, p.114-115.
11. Ibidem, p.115.
12. Salomon E. Op. cit., p.15.
13. Recomandarea Rec (2000)23 a Comitetului de Miniștri către Statele membre cu privire la independența și funcțiile autorităților de reglementare a sectorului radiodifuziunii, p.127.
14. Noul dicționar universal al limbii române, p.1209.
15. Recomandarea nr. R.96 (10) a Comitetului de Miniștri către Statele membre cu privire la garantarea independenței serviciului public de radiodifuziune, p.7.
16. Ibidem, p.39.
17. Ibidem, p.13.
18. Serviciul public de radioteleviziune: a asigura independența editorială și autonomia instituțională. Spicuri din materialele seminarului omonim desfășurat la Chișinău în perioada 20-21 iunie 2006. - Chișinău, 2006, p.31.

Prezentat la 20.03.2007

MASS-MEDIA ȘI IDENTITATEA NAȚIONALĂ

Mihail GUZUN

Catedra Jurnalism

One of the most preferable subject of the contemporary political speech is – the identity. Mass-media dispose of a special potential in capitalization of the national phenomenon. The author of the present article puts forward his reflections toward the role and the place of the mass-media communication in the national identity affirmation.

Tot mai frecvent în discursul politic de la Chișinău, dar și în articolele de ziar, în publicistica științifică, este utilizat cuvântul „identitate”, el fiind plasat în diferite sintagme: „identitate etnică”, „identitate culturală”, „identitate națională”, „identitate etnonațională”, „identitate etnoculturală” etc. S-ar părea că cei care le utilizează înțeleg perfect care este semnificația semantică a acestor noțiuni, deși la o analiză mai atentă te poți lesne convinge că sensul acestor îmbinări de cuvinte diferă de la autor la autor, în dependență de contextul și perspectiva din care sunt relatate. De fapt, este o stare normală acest dialog deschis într-o lume antrenată în căutarea esențelor. Altceva este că n-ar trebui să ne așezăm în mod deliberat pe o anumită platformă, ignorându-le cu desăvârșire pe celelalte; or, problema nu constă în faptul că viziunea pe care se situează cineva ar fi unica valabilă și în stare să ne conducă la adevărul atât de mult râvnit, dar anume în intoleranța unor atare indivizi față de alte perspective de abordare, în lipsa de cooperare în căutarea adevărului științific. Să nu uităm că nici cel mai priceput specialist într-un domeniu sau altul nu este cel care vorbește cu fraze din Biblie. Referindu-se, bunăoară, la relațiile dintre *etnicitate* și *naționalism*, Anthony D. Smith, specialist cu autoritate în domeniu, menționează că pentru mulți teoreticieni adjectivele „etic” și „național” sunt interșanjabile și ele nu disting prea clar grupurile etnice de națiuni. Pentru alții, etnicitatea semnifică un fenomen de clivaj în cadrul unei națiuni – de obicei, în cadrul unui stat național; ca și regionalismul, este considerată un fenomen „subnațional” [1]. Acest lucru nu înseamnă însă că, eventual, cineva care, în virtutea convingerilor sale, se află poziționat pe o anumită convingere ar trebui să le desconsidere totalmente pe celelalte.

Referitor la dificultățile care apar în legătură cu înțelegerea conținutului unor noțiuni fundamentale ce țin de fenomenul național, la consecințele pe care le generează, ne-am referit deja într-un articol publicat în „Analele Științifice ale USM” [2]. În rândurile care urmează vom încerca să găsim răspunsul la câteva întrebări cu referire la identitatea națională *versus* mass-media, și anume: Care este importanța și prin ce se explică actualitatea acestui concept pentru societatea moldovenească? Care este implicarea mass-media în acest proces și care sunt posibilitățile și avantajele instituțiilor mediatice în formarea identității naționale?

Atunci când abordăm problematica identitară, trebuie să constatăm că în *mod normal* dispunem și aici de un larg spectru de conceptualizări ale identității naționale și pare că este foarte greu a se găsi un consens în definirea fenomenului ca atare. Din lipsă de spațiu nu ne vom aprofunda în acest studiu în nominalizarea viziunilor teoretice cunoscute, dar vom porni de la o definiție care, în contextul subiectului abordat, pare a fi una plauzibilă.

Așadar, acceptăm punctul de vedere, conform căruia identitatea națională poate fi conceptualizată ca *autoidentificare cu și atașament emotiv față de națiune ca un întreg* [3], ceea ce înseamnă că a vorbi despre identitatea națională înseamnă să pornești de la două din coordonatele sale de bază, și anume: *națiunea* și *naționalismul*.

Națiunea, din perspectiva care este percepută astăzi, este un produs al sec. XIX și este recunoscută ca o comunitate politică ce asigură legitimitatea unui stat asupra teritoriului său și care transformă statul în stat al tuturor cetățenilor. După Katherine Verdery, națiunea este un construct de natură politică și simbolică/ideologică, dar mai este și o lume de sentimente și interacțiuni sociale [4]. În condițiile de tranziție postsocialistă, Verdery consideră că „națiunea trebuie concepută ca un element al relației dintre stat și individ, înțeleasă ca o relație culturală” [5], specificând că „națiunea” este „un construct ideologic, care a fost esențial în stabilirea locului individului în cadrul statului modern” [6].

De cele mai multe ori, atunci când se procedează la definirea conceptului de națiune, se face referire la istorie, geografie, limbaj, religie, la voința de a trăi în comun, dar toate aceste atribute nu fac decât să pro-

iecteze națiunea doar dintr-o perspectivă pur politică. „Națiunea este un tip de etnos în sensul ei firesc”, – notează scriitorul, dar și istoricul, psihologul, sociologul, criticul de artă și filosoful spaniol Salvador de Madariaga [7]; „națiunea este o realitate psihologică..., ...este un caracter” [8].

După cum notează John Joseph, *națiunea* este un termen prin esență neomogen. Adeseori se utilizează cu sens etimologic – despre oamenii care sunt legați prin naștere, prin origine, cum ar fi, bunăoară, poporul evreiesc. De cele mai multe ori însă, cuvântul se utilizează în sens larg – spațiu teritorial, populația lui și guvernul, care guvernează dintr-un singur centru, cum ar fi națiunea britanică. Câteodată, când înțelesul etimologic și larg al cuvântului *națiune* se suprapun, se folosește termenul *stat național*. Astfel, Irlanda se consideră națiune și stat național, în timp ce Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord este națiune doar în sensul larg al cuvântului și este compusă cel puțin din patru națiuni în sens etimologic: englezi, nord-irlandezi, scoțieni și galezi. Scoția, Țara Galilor și alte formațiuni de acest tip adeseori sunt numite „națiuni fără stat” [9].

Naționalismul cunoaște și el un număr mare de abordări și tipologii. La sfârșitul sec. XX– începutul sec. XXI eforturile de analiză politică și clasificare a tipurilor de naționalism modern au fost orientate în principal pe următoarele direcții: (1) conceptualizarea și precizarea noțiunilor de naționalism civic, cultural și etnic; (2) conceptualizarea naționalismului din țările democratice în tranziție din Europa Centrală și de Est și din Eurasia; (3) analiza critică a clasificării dihotomice, care scoate în evidență două tipuri de bază în naționalismul modern, și anume – civic (modelul occidental) și etnic (modelul estic); (4) argumentarea tezei despre caracterul complex, pluristratificat și variabil al identităților naționale contemporane, care au într-o anumită măsură interferențe atât cu identitățile civice, cât și cu cele etnice, dar și cu alte tipuri de identitate națională [10].

Reproducem aici definiția naționalismului, pe care o găsim la Ernest Gellner și care, deși nu este absolută, poate fi acceptată drept una operațională în examinarea rolului și locului mass-media în relațiile cu identitatea națională: „Naționalismul este mai întâi un principiu politic, care statuează că unitatea politică și cea națională ar trebui să fie congruente. Naționalismul, ca sentiment, sau ca mișcare, poate fi cel mai bine definit în termenii acestui principiu. Sentimentul național este satisfacția datorată aplicării sale. Mișcarea naționalistă este aceea însuflețită de un sentiment de acest tip” [11]. În viziunea lui Ernest Gellner, naționalismul semnifică „legătura dintre stat și o cultură definită "în mod național"” [12]. Gellner face diferență între naționalismul care s-a propagat și a devenit normativ și naționalismul care este relativ sporadic, nesistematic, puțin acceptat și atipic. Ernest Gellner susține că este o diferență enormă între o lume caracterizată de modele complexe de putere și cultură, dar înlănțuite neordonat, și alta compusă din unități politice ordonate, „diferențiate între ele sistematic și orgolios față de „cultură”, fiecare năzuind să impună cu un anume succes o omogenitate culturală interioară” [13]. Aceste unități, care pun în legătură suveranitatea și cultura, Gellner le numește state naționale [14].

Am insistat atât de mult asupra clarificării acestor noțiuni, pentru că în literatura dedicată lor (și nu numai) întâlnim un număr mare de definiții, de abordări, lucru care se explică prin faptul că literatura acestor domenii este variată, în dependență de autorii care au scris despre ele. Evident că această stare de lucruri nu a putut să nu se proiecteze și asupra felului cum sunt abordate aceste componente ale fenomenului național în mass-media. În societățile contemporane mijloacele de informare în masă sunt acreditate cu roluri multiple: de la informarea propriu-zisă la o funcție de interpretare, de analiză a evenimentelor ce se produc. Mass-media sunt percepute ca instituții integrate în sistemul social. Dar, mass-media sunt instituții sociale vulnerabile. Nu o singură dată conflictele care nu au putut fi gestionate de politicieni au fost transferate pe seama mass-media, în special pe seama celei electronice. Același lucru se poate întâmpla și cu referire la problematica identitară.

Crizele din societate creează și o criză în instituțiile mediatice, a căror activitate poate fi marcată de dificultățile determinate de criză. Evident, și această amplitudine de tipologii și abordări ale componentelor fenomenului național, exagerată poate pentru consumatorul de informație, care nici nu vrea să pătrundă în toate detaliile, se răsfrânge și asupra perspectivelor de tratare a ceea ce ține de identitatea națională. Asupra rolului deosebit al mass-media în realizarea politicii naționale arată și cercetătorii contemporani. Mijloacele de informare în masă, consideră, bunăoară, I.R. Ișmuratova, „oferă posibilități de extindere a hotarelor comunicării, de efectuare a unui dialog intercultural, de cunoaștere a altor valori și modele culturale” [15]. Vom menționa în acest context că noțiunea de *jurnalism etnic* este deja utilizată în discursul celor preocupați de teoria jurnalismului, în general, și de învățământul jurnalistic, în special [16]. Mass-media constituie un instrument perfect în stare să favorizeze cunoașterea altor moduri de existență și de gândire, a altor universuri spirituale și culturale, astfel asigurându-se o mai bună înțelegere și colaborare între comunitățile etnice co-existente.

Identitățile, inclusiv cea națională, există în/prin reprezentările sociale care circulă în societate. Aceste reprezentări se transmit prin imagini/judecăți stereotipe prin diferite mijloace – contacte umane, publicitate, filme, opere dramatice, Internet etc. Aceste reprezentări se interiorizează în conștiința oamenilor, contribuie la dezvoltarea/formarea conștiinței lor, la orientarea și comportamentul în viața de fiecare zi. Anume lor le revine o importanță deosebită în formarea percepției subiective a oamenilor (a percepției *celuilalt* – din exterior – sau a percepției *pe sine* – din interior). Un mijloc important de circulare a reprezentărilor sociale în societate revine, desigur, mijloacelor de informare contemporane. Mass-media contemporane, după Marshall McLuhan, transformându-se în „extensii ale simțurilor” [17] omului, au condus la o schimbare radicală a structurii relațiilor umane, și anume: ele „modelează și controlează deopotrivă dimensiunea și forma asocierii și acțiunii omenești” [18]. Societatea, în care, după Marshall McLuhan, forma de transmitere a informației punctează și controlează modalitatea și amploarea activității umane, este o societate a mediacrației. „Noile mijloace, – susține McLuhan, – nu sunt căi de a stabili o relație cu vechea lume „reală”, ele sunt chiar lumea reală și re-modelează după cum le e vrerea, ceea ce a rămas din lumea veche” [19]. Guy Debord a calificat o astfel de societate drept o „societate a spectacolului”, pentru că anume spectacolul este produsul ei de bază. „Spectacolul devine un tip specializat de activitate, care constă în a vorbi din numele altora. Această reprezentare diplomatică a societății ierarhice, din care este omis orice cuvânt de prisos, se produce în fața propriei ființe... Acesta este autoportretul puterii în epoca de dirijare totalitară a modului de existență” [20].

Felul în care apreciază mass-media cercetătorul francez este împărțit de mai mulți specialiști, în opinia cărora mijloacele de informare promovează o hiperrealitate (în care dispare hotarul dintre real și imaginar) [21] ce transformă epoca contemporană într-o „epocă a iresponsabilității”. În ce fel media contemporane produc acest spectacol cu denumirea *identitate națională*? Este o întrebare deloc retorică, mai ales dacă rămânem în perimetrul realității moldovenești, în care a fost posibilă editarea unui dicționar moldovenesc-românesc (?!), în care se duc discuții interminabile și neproductive în jurul denumirii corecte a limbii oficiale a statului, în care implicarea politicului în zona fenomenului național se face într-o manieră abuzivă.

Asupra potențialului deosebit de care dispune mass-media în valorificarea fenomenului național s-au pronunțat mai mulți specialiști de notorietate, inclusiv distinsul istoric Eric J. Hobsbawn, ale cărui reflecții se bucură de multă stimă și credibilitate. Referindu-se la apogeul naționalismului după sfârșitul primului război mondial (perioada 1918–1950), Eric J. Hobsbawn menționează că după 1918 identificarea națională capătă mijloace noi de expresie în societățile moderne, urbanizate, cu tehnologii de vârf. Unul dintre aceste mijloace, „care nu are nevoie de multe comentarii, a fost mass-media și evoluția ei – presa, cinema și radio” [22]. Avantajele acestor mijloace rezidă, în opinia lui Eric J. Hobsbawn, în faptul că „ideologiile populare puteau fi standardizate, omogenizate și transformate, dar și exploatate în scopuri propagandistice, private sau de stat” [23]. Propaganda deliberată, menționează Eric J. Hobsbawn, era „mai puțin semnificativă decât abilitatea mass-media de a aduce simbolurile naționale în viața fiecărui individ și de a înlătura diferențele dintre sfera privată și cea publică, decât cea publică și cea națională” [24].

Mass-media sunt cele care definesc cadrul în care se desfășoară discursul public, astfel că, de multe ori, anume instituțiile mediatice influențează tonalitatea și intensitatea abordării unei teme de actualitate, scot în prim-plan anumite subiecte/ aspecte, pe care le consideră de interes public. Prin urmare: presa se constituie într-un supraveghetor al evoluției proceselor din zona fenomenului național, concentrând atenția publică asupra unor aspecte sau evenimente și sancționând abaterile de la norme; presa aduce în atenție numai acele elemente, pe care le consideră relevante. Dar există aici un risc legat de specificul subiectului abordat. Tematica identitară este una sensibilă, astfel că aproape inevitabil are loc alterarea neutralității, este greu să respecti echidistanța, corectitudinea în abordarea unor fenomene de acest tip, întrucât beneficiarul de informație poate recepta mesajul în mod diferit.

Informația din domeniul fenomenului național mai este numită în literatura de specialitate informație etnică, prin care se presupune reflectările din mass-media a vieții țărilor și popoarelor, a tradițiilor și valorilor naționale și etnice. Conform viziunii expuse în [25], informația etnică presupune abordările din presă ale politicii etnice și ale relațiilor interetnice, informația referitoare la economia etnică, sport și medicină, pedagogie și alte sfere ale vieții sociale. Etnicitatea în mass-media mai include și niște aspecte greu de sesizat, legate de psihologia etnică a indivizilor – sentimente, emoții, reprezentări.

Evident, este doar o definiție asupra căreia se poate reveni. Bunăoară, este discutabilă noțiunea de „economie etnică” (în limba originalului „информация об этнической экономике”), după cum trezește multe întrebări

și implicarea motivului etnic în reflectarea evenimentelor sportive, din medicină, pedagogie etc. Dar toate aceste raționamente ne oferă temei să constatăm că tot mai insistent își găsește teren de afirmare, alături de jurnalismul politic, jurnalismul economic, jurnalismul sportiv sau cultural, o nouă componentă – jurnalismul etnic, una dintre temele fundamentale ale căruia este identitatea națională.

Așadar, generalizând expunerile vizavi de rolul și locul comunicării mediatice în promovarea și realizarea politicii naționale, putem concluziona că mass-media:

- asigură auditoriul cu informație actuală și veridică despre cele mai importante și semnificative evenimente din zona fenomenului național;
- participă la scoaterea în evidență și la formarea opiniei publice vizavi de activitatea instituțiilor în promovarea și realizarea politicii naționale;
- își realizează funcția de educație, de transmitere a moștenirii sociale și culturale, întrucât putem vorbi de o revenire, după o perioadă îndelungată de deformări și interpretări *ideologizate*, la albia firească a evoluției lucrurilor din domeniul fenomenului național; putem vorbi, deci, despre funcția axiologică a mass-media [26], care este legată de funcția de socializare. În esență, aceste două funcții se suprapun. Or, explicația este următoarea: mass-media au devenit unul dintre componentele anturajului psihosocial al existenței umane și ele pretind la rolul de factor puternic în formarea la indivizi a concepțiilor asupra lumii și a orientărilor valorice ale societății;
- este un instrument puternic de asigurare a unui dialog intercultural, a unui dialog între diferite grupuri și minorități etnice, dialog care poate conduce la consolidarea societății, conferă amploare acțiunilor îndreptate la armonizarea relațiilor interetnice.

Referințe:

1. Smith Anthony D. Naționalism și Modernism. - Chișinău: EPIGRAF, 2002, p.57.
2. Guzun M. Etnicitate, naționalism, identitate națională: similitudini și diferențe // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.II. - Chișinău: CEP USM, 2006, p.9-12.
3. Mungiu-Pippidi A. De la identitate națională la naționalism: Lungul drum spre identitatea europeană // Sfera Politicii. - 2001. - Nr.97-98. - P.35-36.
4. Вердери К. Куда идут «нация» и «национализм»? // Нации и национализм: Сб. статей. - Москва: Практис, 2002, с.297-307 // www.praxis.su/text/16
5. Verdery K. Hobsbawm in Est // Polis. - 1994. - No2. - P.71.
6. Ibidem.
7. În discursul rostit la manifestarea organizată de guvernul spaniol în exil (30 decembrie 1956), cu prilejul celei de a șaptezecoa aniversări a scriitorului spaniol, Albert Camus i se adresa lui Salvador de Madariaga cu următoarele cuvinte: „Da, iubite don Salvador, oameni ca Domnia voastră ne-au împiedicat să deznădăjduim și când mi s-a cerut să mă adresez Domniei voastre, astăzi, m-am gândit că acesta este primul lucru pe care vi-l voi spune...”
8. Madariaga Salvador de. Englez. Francez. Spaniol // André Malraux, Okakura Kakuro, Salvador de Madariaga. Itinerarii spirituale. - București: Meridiane, 1983, p.154.
9. Джон Дж. Язык и национальная идентичность // Логос. - 2005. - №4 (49). - С.20.
10. Бунаков М.Ю., Лукин В.Н. Национализм и национальная идентичность в условиях глобализации // Credo New. - 2006. - №2 // http://credonew.ru/credonew/02_06/11.htm
11. Gellner E. Națiuni și naționalism. - București: Antet, 1997, p.9.
12. Gellner E. Mitul națiunii și mitul claselor // Polis. - 1994. - Nr.2. - P.17.
13. Ibidem.
14. Vaclav Klaus, ex-președintele Republicii Cehe, într-un controversat eseu publicat inițial în suplimentul Orientace la ziarul Lidové noviny (Praga) pe data de 14.02.2004, consideră că mult mai exact ar fi să folosim în locul noțiunii „stat național” un alt termen, și anume – „stat construit pe baza unei anumite națiuni” (*A se vedea*: Вацлав Клаус. Почему я не «европеист» // Логос. - 2004. - №2 (42). - С.87).
15. Ишмуратова И.Р. Влияние средств массовой информации на формирование культурной идентичности (на примере Республики Татарстан) // Путь Востока. Культурная, этническая и религиозная идентичность. Материалы VII Молодежной научной конференции по проблемам философии, религии, культуры Востока. Серия “Symposium”. Выпуск 33. - СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2004, с.15-16.
16. Исхаков Р.Л. Этническая журналистика: предметное поле и тематика // Журналистское образование в XXI веке. Кого, кому и как учить журналистике? – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2000, с.181-187; Малькова В.К. Этнические аспекты журналистики. Из опыта анализа российской прессы. - Москва: Альтекс, 2004 ș.a.

17. McLuhan M. Mass-media sau mediul invizibil. - București: Nemira, 1997, p.173.
18. Ibidem, p.263.
19. Ibidem.
20. Дебор Ги. Общество спектакля. - Москва: Логос, 1999, с.28.
21. Справедливость и ненасилие: российский контекст / Отв. ред. С.В.Девяткин, Е.Г.Луковицкая. - Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2005, с.151.
22. Hobsbawn E.J. Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. - Chișinău: ARC, 1997, p.138.
23. Ibidem, p.139.
24. Ibidem.
25. Прикладная конфликтология для журналистов / Центр экстремальной журналистики, Москва, 2006 // <http://www.library.cjes.ru/online/?a=con3d-id=739>
26. Suntem de acord cu cercetătoarea E.Polikarpova, care notează că la hotarul dintre sec. XX și sec. XXI mijloacele de informare în masă au devenit cele mai populare forme de comunicare interculturală și de contact al personalității cu experiența istorică, spirituală și materială a națiunilor, generațiilor, statelor, constatând totodată că mass-media au contribuit la creșterea volumului și la extinderea hotarelor informației comparativ cu formele tradiționale de contacte interculturale (*A se vedea*: Поликарпова Е. Аксиологические функции масс-медиа в современном обществе // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Gurn/Policarp/index.php).

Prezentat la 20.03.2007

CORELAȚIA AUTOR-TEXT**Dorel COSMA***Catedra Jurnalism*

The comprehensive message intensity of being spread through mass-media is directly linked to the creator-man, to the credibility which satisfies the journalist who published a material. The subscriber of the present article offers us a structure which contains all the author's interviews.

Odată cu trecerea „de la societatea totalitară a monologului, a partidului unic și „vocii” unice la societatea democratică a dialogului” [1], în condițiile în care manifestarea pleneră și firească a nevoii de comunicare – în cadrul unei societăți care din oprimată devine liberă, posibilitatea dialogului cu și prin mass-media obținând un „statut de comunicare participativă” [2], în mijloacele de comunicare de masă, în general, și în presa scrisă, în particular, se atestă o prezență mult mai frecventă a interviului, acest gen ziaristic plasându-se printre cele mai solicitate și mai credibile modalități de transmitere a informației. În interviul contemporan se produc și schimbări de expresie calitativă, și anume: se înregistrează o extindere a elementului analitic, care se manifestă prin utilizarea prioritară a întrebărilor cu funcție argumentativă, atât inerentă, cât și dobândită, întrebări care în mod evident îl deplasează pe interviuat din câmpul de informare propriu-zisă în câmpul discursului argumentativ, astfel că cititorul nu este doar informat, dar și provocat la reflecție.

Puterea de a face înțeles mesajul transmis se află în funcție de insul-creator, de credibilitatea de care se bucură ziaristul-autor. Să nu uităm că însuși termenul *autor* provine din latinescul *auctōr*, *-ōris*, ceea ce înseamnă *cel care dă naștere, părinte, inventator, întemeietor, autor, scriitor*. Într-un interviu acordat corespondentului ziarului „Evenimentul zilei” Iulian Comanescu, la întrebarea „De ce trebuie să fie ziaristul și altceva decât un anonim, expert în meseria lui?”, cunoscutul ziarist Cristian Tudor Popescu a răspuns în felul următor: „Eu cred că are mare importanță nu numai ce se spune într-un ziar, ci și cine spune. Nu cred în textul care să fie separat de suportul uman. Știți vorba aceea latinească: „Non idem est sed duo dicunt idem” („Nu e același lucru dacă doi spun același lucru”) [3].

De aici și angajarea ideii că autorul textului publicistic este acel care conferă greutate demersului ziaristic nu numai prin mesajul difuzat, dar și prin atitudinea/tonalitatea și stilul expunerii [4]. În opinia noastră, stilul nu este un adaos exterior, ci expresia necesară și conaturală a substanței, în cazul nostru – a mesajului. Această teză este valabilă în mod deosebit pentru interviu, care, de fapt, este produsul a doi sau mai mulți autori – ziaristul și interlocutorul (interlocutorii) acestuia. Lista definițiilor interviului, expuse de noi în „Analele Științifice ale USM”, 2006 [5], ar mai putea fi completată cu următoarea: interviul este un text dialogic [6], prezentat sub forma unei conversații, în care doi sau mai mulți participanți intervin cu mesaje.

Calitatea răspunsurilor depinde, fără îndoială, de calitatea interlocutorilor, de competența, buna lor pregătire și calitățile lor de buni vorbitori. Dar răspunsurile sunt dependente și de întrebări, de măiestria ziaristului de a conduce, orienta și stimula discuția. Se spune că nu există întrebări greșite, că există numai răspunsuri proaste. Și totuși, întrebarea este pentru reporter un mod esențial de a se caracteriza. Deci, întrebând, ziaristul într-un fel se autoportretează și depinde mereu de întrebarea: cum e mai bine, să ai un plan de întrebări prestabilit sau să le formulezi spontan în timpul discuției? Nu pot fi oferite formule general valabile. Există tipuri de interviu (de exemplu, interviul-chestionar, larg folosit, mai ales de agențiile de presă), care în abordarea unor personalități politice, vedete din domeniul artei sau culturii etc. reclamă întrebări scrise; uneori, înșiși cei intervievați nu se mulțumesc cu o explicitate a sferei convorbirii și limpezirea intențiilor (elemente obligatorii), ci solicită și lista întrebărilor. Unii evită să întocmească inventare de întrebări posibile. Nu întotdeauna însă le poți ocoli. Ceea ce devine obligatoriu pentru ziarist este să-și clarifice ideile și intențiile, ca întrebările sale să nu rățăcească în zone periferice, ci să se axeze pe aspectele esențiale ale problematicii. Desigur, acest fapt nu exclude întrebările secundare ajutătoare, cu tâlc, parantezele, umorul. Dimpotrivă, în anumite împrejurări în mod deliberat sau datorită unor factori neprevăzuți, poate să-și asume riscul unei întâlniri pe viu, riscul de a se supune el însuși neprevăzutului, cu alte cuvinte – de a suporta (și a reda) aventura descoperirii adevărului. Ziaristul va izbuti să facă față unei astfel de situații numai dacă va cunoaște foarte bine regulile de bază, tehnica realizării, a formulării întrebărilor. Înainte de a începe duelul de idei și de a

ataca problemele de fond, se recomandă o scurtă „convorbire de aclimatizare”, necesară pentru crearea unei ambianțe destinsă și a unui climat propice în care interlocutorul să se poată mobiliza, pregăti pentru dialog. Convorbirea de aclimatizare se dovedește a avea, uneori, pentru soarta ulterioară a interviuatului, o importanță covârșitoare. Ziaristul trebuie să-și pună la bătaie tactul, farmecul, inteligența ca să câștige respectul și încrederea interlocutorului, să risipească eventualele rezerve. Se întâmplă ca însăși „convorbirea de aclimatizare”, răsturnând orice plan preconcept, să se transforme în începutul interviului. În discuția de aclimatizare, ziaristul are prilejul ca, subliniind importanța interviului și a operei interlocutorului, să creeze o atmosferă distinsă, de bună dispoziție.

A-ți apropia interlocutorul încă de la faza solicitării interviului, a-i arăta respectul pe care i-l porți are o importanță deosebită în crearea unui climat de încredere. Discuția de aclimatizare este importantă și atunci când în calitate de interviuat apare un interlocutor cu alte vederi politice, cu un adversar de idei. Fermitatea principiilor nu exclude recunoașterea meritelor acestuia, respectul opiniilor sale. Dimpotrivă, maniera civilizată a discuției și politețea impusă unei gazde sunt obligatorii. Duelul trebuie să fie de idei, nu al violențelor verbale. Poziția ziaristului, punctul său de vedere se vor regăsi în punctarea decentă a ideilor, în eventuale intervenții, paranteze sau comentarii, în conținutul și succesiunea întrebărilor. Uneori, discuția de aclimatizare poate da interviului o turnură neașteptată, răsturnând ordinea întrebărilor și logica planului prestabilit. În numeroase interviuri se poate folosi un procedeu al chestionării ce poate fi numit tehnica înlănțuirilor logice. Acest procedeu constă în stabilirea unor întrebări-verigă, care, odată puse, vor fi completate prin întrebări auxiliare, spontan, după cerințele dialogului și calitatea răspunsului. Astfel, adăugate cap la cap și îmbinându-se, verigile vor constitui un lanț. După epuizarea problematicii suscitată de prima întrebare-verigă se va trece la a doua, a treia etc.

În 1963, cunoscutul specialist în sociologia mass-media Bernard C. Cohen de la Universitatea din Wisconsin (SUA) observa că „presa s-ar putea să nu aibă succes în a le spune oamenilor ce să gândească, dar ea are un succes surprinzător, spunându-le la ce să gândească”. Astfel s-a născut teoria „agenda-setting” („teoria stabilirii ordinii de zi”), conform căreia temele pe care le abordează jurnaliștii devin subiecte de discuție pentru publicul de cititori, dar nu numai. Or, interviul este genul care se înscrie perfect în această schemă. Prin intermediul interviului cititorul este informat cu date de la prima sursă, dar acestea poate să-l conducă la alte lucruri și aspecte nelămurite, îl implică pe consumatorul de informație într-un proces de meditație, de judecată, de conștientizare a situației prezentate.

Obiectivul activității jurnalistului interviuator este viața omului în societate, este omul surprins în toate circumstanțele posibile și cu problemele ce-l preocupă. Într-un interviu nu poate fi reliefată, de exemplu, starea de lucruri din domeniul de cercetare în general, decât doar prin felul cum percepe această stare persoana interviuată (sau persoanele interviuate, dacă ar fi să ne referim la unul dintre tipurile interviului colectiv), persoană care, fiind provocată de întrebările care îi sunt puse, se deschide în fața publicului. Totodată, interviul nu poate fi supus unei judecăți împlinite, ignorând relația *obiect – subiect*, adică legătura dintre realitatea descrisă și autorul interviului ca personalitate. Nu poate fi separat autorul – creator al textului publicistic (în cazul nostru – al interviului) de autorul ca personalitate, ca individualitate de creație, cu o structură psihosocială specifică, singulară, și prin care respectivul subiect se particularizează.

Generalizând expunerile teoretice din perioada de odinioară vizavi de această problemă, G.Solganik, unul dintre cercetătorii categoriei autorului, notează că în perioada respectivă ea era abordată doar din perspectiva omului social. Astfel că el, omul social, reprezintă una dintre fațetele esențiale ale categoriei autor-publicist [7]. G.Solganik propune ca la baza categoriei autorului să se afle dihotomia: „autor – om privat” și „autor – om social”, menționând că personalitatea autorului se manifestă, într-o măsură mai mare sau mai mică, în textul redactat. Solganik consideră că termenul *autor* se află în corelație cu textul (publicistic), cu stilul și particularitățile de gen ale acestei categorii [8].

Autoarea unui alt articol științific clasifică autorii-jurnaliști, raportându-i la atitudinea acestora față de realitatea descrisă. Astfel, ea particularizează următoarele tipuri de autori:

- *autor care retrăiește* – este autorul care prezintă situația descrisă împărtășind aceleași emoții ca și eroul, apreciază starea de lucruri din perspectiva poziției eroului;
- *autorul cugetător* – autorul meditează asupra unei probleme globale, caută căile de rezolvare a acesteia;
- *autorul simpatizant* – autorul în aprecierile sale își manifestă simpatia față de cele descrise;
- *autorul ironic* – autorul tratează cu ironie situația descrisă;

- *autor care dă sfaturi* omului de rând;
- *autorul care savurează dramele* – autorul de cazuri tragice, de omor;
- *autorul bârfitor* – autorul care aduce în paginile presei bârfele despre persoanele publice.

În viziunea aceeași autoare, în publicațiile de tip tabloid prevalează *autorul care distrează*, *autorul ego-centric* și *autorul cinic* [9].

Chiar dacă nu suntem solidari cu toate edele enunțate de autorii la care ne-am referit (este discutabilă, bunăoară, teza lui G.Solganik, conform căreia autorul de reportaje nu poate să-și exprime atitudinea, întrucât însăși selectarea anumitor fapte, detalii ne vorbește deja despre opțiunea autorului), considerăm că ele prezintă interes pentru cei preocupați de categoria autorului. Astfel, pornind de la principiile care stau la baza alcătuirii unei tipologii a categoriei autorului propusă de G.Solganik, ne-am propus și noi să identificăm schema unei categorii concrete de autor, și anume – a autorului de interviuri.

Astfel că structura jurnalistului-intervievator ar fi următoarea:

Autorul – persoană socială (rol activ) → analiză socială (îndeamnă la implicare în realitate) → atitudine obiectiv-subiectivă față de realitate → atitudine de evaluare, apreciativă (care mai poate fi critică, polemistă, persuasivă, ironică etc.).

Autorul – persoană privată (rol pasiv, înregistrează spusele interviuatului) → reflecții personale (puncte de vedere strict individuale) → atitudine subiectiv-obiectivă față de realitate → constatare (lipsă de apreciere, informare propriu-zisă).

Calitatea interviului depinde în mare măsură de relația *jurnalist (intervievator) – interviuat*. Ele pot fi de trei feluri:

Jurnalist < interviuat;

Jurnalist > interviuat;

Jurnalist = interviuat.

Evident, ecuația a doua este cea mai de perspectivă și mai eficientă.

Putem concluziona că perioada actuală este marcată de o modificare a structurii categoriei autorului: tot mai insistent se simte aici prezența omului privat, aceste schimbări fiind generate de creșterea interesului față de viața privată, față de omul particular, față de universul „Eu”-lui, care devine o tendință politică și ideologică a lumii contemporane.

Referințe:

1. Danciu M. Mass-media și jurnalismul românesc în perioada de tranziție (1990-2002). - În: Curente și tendințe în jurnalismul contemporan / Volum îngrijit de Ruxandra Cesereanu. - Cluj-Napoca: LIMES, 2003, p.15.
2. Moraru V. Mass media vs politica. - Chișinău: CE USM, 2001, p.84.
3. Popescu Cr. Am refuzat o ofertă de la Vîntu // Evenimentul zilei, 2005, 8 aprilie.
4. De la Buffon încoace au fost întreprinse numeroase încercări de a da diferite definiții stilului, dar nici una nu-l definește. Deși el presupune neapărat talentul, stilul totuși este altceva: dacă talentul este o virtualitate, stilul e confirmarea lui efectivă.
5. Cosma D. Interviul – conversație cu demers investigativ // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.II. - Chișinău: CEP USM, 2006, p.21-24.
6. O tipologie a textelor poate fi stabilită în funcție de modelul de construcție a acestuia – monologic, dialogic și impersonal.
7. Солганик Г.Я. Автор как стилиобразующая категория публицистического текста // Вестник Московского Университета. Серия 10. Журналистика. - 2001. - №3. - С.77.
8. Ibidem, p.75.
9. Апарнева Ю. Формирование типов автора публицистического текста через отношение журналиста к описываемой действительности // Коммуникация в современном мире: Материалы Всероссийской научно-практической конференции исследователей журналистики, рекламы и „Public Relations” „Журналистика, реклама и СО: новые подходы”; 25-26 мая 2004 г. / Под. ред. В.В. Тулупова. - Воронеж, 2004. с.4-5.

Prezentat la 20.03.2007

IDENTITATEA JURNALISMULUI COMUNITAR**Victor MORARU, Tatiana SOCOLOV***Catedra Journalism*

The article approaches one of the most actual missions of mass media, that of reflecting and supporting the processes of democratic participation, the mobilization of society for solving the emerging problems. These concerns, together with the approach of issues of national and international level, integrate in the mass media strategy oriented towards the highlighting and stimulating the local participative practices.

In fact it is a consequent and scrupulous mass media activity of promoting new values. Centered on supporting positive moments in developing local initiatives, mass media attention is directed towards the search of new ways of optimizing social interactions, towards the implication of citizens into identifying and solving the problems communities face, towards unleashing the creative energy of citizens and finally towards the consolidation of the elements of participative democracy.

The appearance of a specific type of journalism named "community journalism" (public or civic) is justified in this context. The authors are concerned with determining the identity of the community journalism, which represents a resource capable of boosting the development of communities.

Una dintre actualele misiuni ale mass-media rezidă în reflectarea și susținerea proceselor de participare democratică, implicit, în mobilizarea societății la soluționarea problemelor emergente. Aceste preocupări se încadrează, de rând cu abordarea chestiunilor de anvergură națională și internațională, în strategia mediatică, orientată spre consemnarea, evidențierea și stimularea practicilor participative de nivel local. În fond, este vorba de o activitate mediatică, consecventă și minuțioasă, de promovare a valorilor noi, dictate de noile circumstanțe în care se află societatea. Axată pe sprijinul acordat momentelor pozitive în desfășurarea inițiativelor locale, atenția mass-media se îndreaptă, în acest caz, spre căutarea căilor de optimizare a interacțiunilor sociale, spre implicarea cetățenilor în identificarea și soluționarea problemelor cu care se confruntă comunitățile, spre descătușarea energiei creatoare a cetățenilor, în definitiv – spre consolidarea elementelor democrației participative, vitale pentru funcționarea mecanismului social. Astfel de demersuri mediatice se înscriu firesc în efortul general de fortificare a unui fenomen, pe cât de nou, pe atât de important pentru realitatea moldovenească – „dezvoltarea comunitară”, care vizează, în modul cel mai nemijlocit, tocmai promovarea inițiativelor locale, creativității individuale și de grup, cooperării întru valorificarea eficientă a potențialului uman și multiplicarea acestuia.

În acest context, apare justificată evidențierea unui gen specific de jurnalism, denumit „jurnalism comunitar”, care secundează propriu-zis procesul dezvoltării comunitare. De fapt, este acel jurnalism care își asumă drept sarcină prioritară „cultivarea vieții civice” [1]. Esența jurnalismului comunitar (în alte accepțiuni – „jurnalismul „public” sau „civic”) a fost exprimată cu claritate în cuvintele notoriului expert al domeniului, americanul Jay Rosen: „utilizarea puterii pe care o are presa pentru atragerea cetățenilor în viața publică” [2].

În viziunea noastră, conceptul jurnalismului comunitar („community journalism”), reieșind din obiectivele pe care și le trasează, chiar dacă și trebuie corelat, în primul rând cu fenomenul dezvoltării comunitare, cu o neînsemnată restrângere respectivă, se circumscrie plener conceptelor de jurnalism civic sau public. De menționat, de altfel, că acest gen de jurnalism, așa cum s-a manifestat în sistemul mediatic din SUA sau din Europa Occidentală, dar și, recent, în spațiul est-european, apare circumscriș principiilor fundamentale ale jurnalismului. Acestea includ, potrivit cercetătorilor B.Kovach și T.Resensiel, veridicitatea, loialitatea, disciplina în verificarea faptelor, independența (în raport cu cei pentru care se scrie), autonomia în monitorizarea puterii, asigurarea câmpului liber pentru discuții (criticism și compromis), publicarea unor relatări semnificative, interesante și relevante, relatarea noutăților pe înțeles și proporționale, exprimarea opiniilor proprii (inclusiv ale ziariștilor). Toate acestea – în contextul obligației asumate în vederea asigurării publicului cu informație veridică și sigură, necesară pentru funcționarea unei societăți cu adevărat democratice. Și ținându-se, bineînțeles, cont de specificul aplicării acestor principii în activitatea presei comunitare, căreia îi este proprie înclinația pentru identificarea priorităților comunității, contribuirea la definirea acesteia, promovarea limbajului și a cunoștințelor comune, motivarea cetățenilor de a merge mai departe de complăcerea de sine etc. Atribuțiile

jurnalismului comunitar se manifestă și în „veghearea” asupra societății, menținerea interesului public, oferirea posibilității de exprimare persoanelor „lipsite de voce” [3].

Pentru mai mulți experți în domeniul mass-media, trăsătura cea mai importantă, definitorie, a jurnalismului comunitar rezidă în caracterul său local. Jock Lauterer, un cercetător și promotor activ al jurnalismului comunitar american, insistă în mod special asupra acestei caracteristici, numindu-l local, local, local, de trei ori local [4]. Tocmai această distincție asigură dezvoltare consecventă presei comunitare, care cunoaște în ultimul timp o evoluție în ascensiune. Sunt relevante, în această ordine de idei, datele privind situația jurnalismului comunitar în SUA. Astfel, potrivit unei cercetări recente, 97% din presa nord-americană aparțin tocmai acestei categorii – presa comunitară [5]. Este adevărat, tirajele unor astfel de publicații nu depășesc, de obicei, 50 000 de exemplare, dar tot atât de adevărat este și faptul că în ultimii ani „piața marilor cotidiene este în recul, pe când presa independentă în micile orașe cunoaște o adevărată creștere” [6]. Este tocmai această situație care îi permite unui editor să constate cu satisfacție, referindu-se la succesul presei comunitare: „Niciodată încă n-am fost mai optimist în privința viitorului acesteia” [ibidem], „mii de publicații ale comunităților câștigă în competiția pentru difuzare, pe când giganții alunecă spre declin” [7]. Explicația oferită în legătura cu tendința înregistrată este destul de simplă, dar concludentă: „Astăzi, ca și în anii precedenți, lumea simte o adevărată foame pentru cunoașterea a ceea ce s-a produs în spațiul local... Oamenii știu că ziarul orașelului lor le va oferi acele știri pe care ei sunt dornici să le afle” [8]. Realitățile universului mediatic confirmă aceste tendințe: cercetarea „Community Newspaper Readership Survey”, efectuată în anul 2005 de colaboratorii Universității din Missouri, a indicat, de exemplu, că 81% din respondenții la întrebările chestionarului propus au menționat că citesc presa cel puțin o dată în săptămână, 95% dintre aceștia acordând preferință știrilor locale [9]. O astfel de atitudine a cititorilor este, într-adevăr, un barometru destul de semnificativ al stării „de sănătate” a presei comunitare.

Potrivit lui J.Lauterer, autorul cărții „Community Journalism: Relentlessly Local” [10], presa comunitară se deosebește în mod esențial de cotidienele naționale, remarcându-se prin tendința dominantă de a reflecta foarte amplu evenimentele locale care prezintă interes pentru comunitate și de a ignora informația despre evenimentele de ordin național sau internațional, difuzată, de obicei, de alt tip de ziare. Conform observațiilor sale, aproximativ jumătate din mass-media locale aparțin proprietarilor independenți sau anumitor grupuri de persoane din localități urbane sau rurale, fiind citite, în special, de membrii comunităților respective. Cealaltă parte a publicațiilor comunitare din SUA sunt editate de mari grupuri mediatice.

Cercetătorii indică asupra unei serii de circumstanțe care determină importanța presei comunitare, inclusiv pentru avansarea sectorului mediatic, nu în ultimul rând, cele legate de avantajele pe care le oferă, din perspectiva afirmării profesionale. J.Lauterer menționează în mod deosebit faptul că un ziarist profesionist trebuie în mod obligatoriu să-și înceapă cariera la un ziar al comunității, pentru a însuși capacitatea de reflectare obiectivă a realității. Unele din știrile publicate în paginile unui ziar comunitar pot produce efecte deranjante asupra membrilor comunității, și tocmai în astfel de situații ar putea fi cizelată măiestria profesională, deprinderea obținerii echidistanței, preciziei și clarității în expunerea faptelor. Subiectele ce țin de destine umane sau diverse incidente constituie o piatră de încercare, în a cărei înfruntare ziaristul va deprinde să renunțe la spectacularizarea facilă a relatării, va învăța să selecteze cu grijă imaginile plasate în pagină în vederea completării vizuale a informației expuse.

O caracteristică fundamentală a presei comunitare este proprietatea acesteia de a reflecta, asemeni unei oglinzi, viața comunității, surprinzând așa-zisul „sens al locului”. Potrivit lui Lauterer, promovarea jurnalismului comunitar este cu mult mai dificilă decât se crede. Dificilă, deoarece ziaristul, care trebuie să prezinte imparțial viața comunității căreia îi aparține, poate fi limitat în acțiuni sau poate fi influențat de anumite circumstanțe. Educarea unor ziariști profesioniști, cu simțul dezvoltat al responsabilității pentru cunoașterea și transmiterea tradițiilor comunității, crearea imaginii ei veridice, reduce riscul difuzării unor știri eronate și tendențioase ce pot avea un impact defavorabil asupra atmosferei social-politice.

Jurnalismul comunitar reprezintă practicile definite de dorința mass-media de a fi cât mai aproape de nevoile și grijile comunității, beneficiile constând în stabilirea unei comunicări eficiente în cadrul comunității, în abordarea mai aprofundată a subiectelor importante pentru cetățeni, în sporirea credibilității mass-media. Toate acestea îi imprimă un caracter pronunțat de *advocacy journalism*.

La baza activității presei comunitare se află postulatul, conform căruia mass-media sunt responsabile nu doar pentru abordarea propriu-zisă a problemelor locale, ci și pentru facilitarea dezbaterii active a acestor probleme, insistând asupra soluționării lor ulterioare. Ziariștii, stimulați să aplice principalele valori și prin-

cipii ale jurnalismului în cadrul procesului schimbărilor sociale democratice, se postează în rolul de persoane care ascultă părerea diferitelor grupuri din regiuni/cartiere, pentru a putea opera cu un spectru cât mai variat de opinii, pentru a încuraja dialogul activ, orientat spre sugerarea unor soluții importante. Găsirea și abordarea subiectelor de interes sporit pentru cetățenii comunității, prezentarea unor relatări captivante și articole marcate de analitism, asigurarea unei acoperiri mediatice ample a spațiului local, facilitarea dezbaterilor rămân a fi esențiale în acțiunile întreprinse de presa comunitară.

Potrivit lui W.Schramm, jurnalismul comunitar este o extensie, o maturizare a dezvoltării proceselor comunicaționale, inițiate decenii în urmă, pentru a ajuta națiunile să crească și să asiste creșterea rapidă a productivității în societate. Cercetătorul pledează pentru utilizarea eficientă a mass-media, deoarece tocmai acestea au proprietatea de a încuraja dezvoltarea și schimbarea socială. În viziunea lui W.Schramm, ele pot extinde orizonturile, focaliza atenția, mări aspirațiile, crea un climat favorabil pentru dezvoltare, ajuta la schimbarea atitudinilor și practicilor, alimenta canalele interpersonale, conferi statut social, impune anumite norme și contribui la formarea gusturilor [11].

Există suficiente dovezi, menționate în literatura de specialitate, cu privire la faptul că societățile se pot schimba sub influența comunicării de masă [12]. Presa comunitară este tocmai una dintre acele esențiale oportunități care sunt oferite publicului pentru a spori accesul cetățenilor la informație, la mijloacele de comunicare, pentru a asigura schimbul liber de idei și experiențe, implicit, pentru a promova schimbările benefice. Atunci când mass-media se manifestă într-un mod cu adevărat democratic, ele servesc oamenilor, iar oamenii pot găsi un rost esențial în recurgerea la aceste servicii, îmbunătățindu-și, cu ajutorul acestora, viața de zi cu zi și nivelul de trai, în general, al comunității în care locuiesc. Pentru ca aceasta să se producă însă, publicul trebuie să participe la determinarea orientării mass-media, să-i perceapă pe ziariști drept parteneri ai membrilor comunității. Tocmai de aceea, în cazul jurnalismului comunitar nu poate fi nicidecum vorba de o detașare a jurnaliștilor de protagoniștii publicațiilor lor ori de problemele care îi frământă, de impersonalitatea pronunțată, proprii, mai degrabă, presei de rang național.

Desfășurarea activităților jurnalistice în cadrul presei comunitare poate fi caracterizată ca un proces cu trei faze, care se axează, respectiv, pe: sporirea conștientizării, abordarea problemelor existente (împreună cu comunitatea), soluționarea acestora. În faza de sporire a conștientizării, ziaristul se află în căutarea subiectelor ce ar prezenta un interes deosebit pentru comunitate. Pentru a reuși însă, el trebuie să devină parte a comunității. Comunicarea cu cetățenii simpli, nu doar cu liderii comunității, facilitează cunoașterea în amănunte a stării de spirit dominante, a detaliilor în legătură cu evenimentele ce marchează viața comunității, a aspirațiilor și a soluțiilor pe care le proiectează populația locală.

În a doua fază are loc identificarea problemelor, acestea alcătuind o agendă comunitară ce conține prioritățile cetățenilor. Posedând o asemenea agendă, ziaristul poate începe elucidarea în profunzime a viziunii membrilor comunității asupra proceselor ce au loc, contribuie la organizarea diferitelor întruniri concentrate pe ceea ce interesează cel mai mult comunitatea, colectează idei, facilitează discutarea acestora, implică autoritățile publice în discuții etc. Din toate acestea derivă cea de-a treia fază – soluționarea problemei. Deoarece jurnalismul comunitar este un proces continuu, faza de soluționare a unei probleme nu este altceva decât un nou început: deși soluționarea unei probleme pare a fi o fază finală, de fapt, ea este doar un început al implicării comunității în rezolvarea propriilor probleme, o inițiere a unor proiecte noi.

Astfel, jurnalismul comunitar se bazează pe difuzarea unor modele reale de angajare civică. În acest proces pot fi angajate mai multe categorii de membri ai comunității, divizați, în viziunea propusă de Fundația Pew, în cinci grupuri, reieșind din poziția acestora în comunitate:

- oficiali locali și lideri recunoscuți;
- lideri neformali, care nu sunt figuri politice și care reprezintă grupuri constituente ale comunității;
- persoane ce se întâlnesc cu regularitate în locurile publice (biserici, școli, evenimente comunitare etc.);
- cetățeni aflați întâmplător pe stradă, în magazine etc.;
- oameni în casele lor, preocupați de grijile personale [13].

S-ar putea spune că, prin acțiunea sa, jurnalismul comunitar poate schimba, de fapt, relația tradițională stabilită între mass-media și oameni: comunitatea începe să se implice direct în identificarea sau soluționarea problemelor asupra cărora încearcă să-i sensibilizeze mass-media. Cetățenii încep să-și aprecieze capacitatea de a influența schimbările din comunitate. Acest impact se bazează pe sentimentul de încredere al membrilor comunității, fortificat de presă, și pe conștientizarea îmbunătățirii interacțiunilor sociale atât în cadrul comunității, cât și între membrii comunității și mass-media.

O altă particularitate, care determină potențialul *sui generis* al jurnalismului comunitar, se manifestă în faptul că, dezvoltând relațiile cu cetățenii, ziariștii încep să formeze o opinie publică în centrul căreia se afla comunitatea. Schimbarea de paradigmă îl face pe ziarist să asculte mai atent publicul și să-i transmită semnale de coparticipare. Aceasta este o adevărată provocare pentru ziarist – pe de o parte, un examen al gradului său de responsabilitate socială, dar și pentru cetățeni – pe de altă parte, care descoperă notorietatea proprie, oportunitatea unei comuniuni consolidate, profund interesate, active și dispunând de prerogative în îmbunătățirea calității vieții în comunitate. Jurnalismul comunitar este tocmai acea forță care oferă în mod prioritar posibilitatea exprimării cetățenești, contribuind, astfel la schimbarea mentalității, favorizate de angajarea civică [14].

Amplasate într-o anumită comunitate, mass-media servesc (de rând cu alte modalități de difuzare a informației de interes comunitar, cum ar fi buletinele informative, edițiile speciale, foile volante etc., toate – cu un volum, tiraj și periodicitate determinate de necesitățile locale) necesităților specifice ale acesteia. Primatul care le revine rezidă însă în capacitatea lor de a asigura acel forum, care permite membrilor comunității să se simtă în centrul atenției și să fie siguri că își pot rezolva problemele.

Implicarea dinamică a comunității în operarea mass-media demonstrează o reciprocitate cu implicarea în viața comunității pe care o manifestă jurnalismul comunitar. Potrivit lui L.Wanyeki [15], presa comunitară este și vehicul, și operator, și întregul mecanism. Integrată în viața comunității, ea reprezintă o verigă esențială pentru interacțiunea socială și consolidarea comunitară. Comunitatea se implică, la rândul ei, în planificarea, producerea și executarea sugestiilor pe care le generează presa comunitară, aceasta devenind o expresie a comunității.

Conexiunea dintre mass-media și comunitate are câteva repere semnificative. Astfel, parametrii mass-media comunitare presupun:

- să fie o afacere cu venit, piață de desfacere, identitate și o nișă specifică (nu se vor limita, ci, mai degrabă, vor evita redifuzarea materialelor companiilor naționale);
- să aparțină, cu precădere, și să fie gestionate de grupuri comunitare;
- să se bazeze nu doar pe voluntariatul membrilor comunității (insuccesele deseori sunt cauzate anume din acest motiv);
- să-și impună vizibilitatea și accesibilitatea în fața membrilor comunității (mass-media aflate în afara câmpului de vedere al membrilor comunității nu reprezintă parte a conștiinței comunitare).

Așadar, identitatea jurnalismului comunitar se constituie din mai multe elemente, derivate din schimbarea de accent pe care o adoptă, în raport cu jurnalismul de rang național. Astfel, preponderentă devine perspectiva care prevede relatarea jurnalistului nu „de sus în jos”, ci o abordare specifică, centrată pe atenția, evidențiată și de Tyrone Shaw [16], acordată preponderent vieții comunitare: ONG-urilor, mișcărilor civice și diferitelor activități aferente, examinării problemelor care îl preocupă pe cetățeanul „mediu”. Diapazonul trăsăturilor care marchează un text publicat în presa comunitară se axează, respectiv, așa cum atestă cercetătorii, pe utilizarea unui spectru mai larg de surse, în afară de sursele tradiționale oficiale; examinarea mai amănunțită a proiectelor de politici publice și a urmărilor lor posibile; reflectarea mai frecventă a situației minorităților din comunitate; prezentarea scenelor din viața cotidiană; publicarea relatărilor despre istoria comunității, despre tradițiile, realizările, aspirațiile cetățenilor din comunitate ș. a. [17].

De remarcat că, în plina desfășurare a procesului globalizării, numărul apologeților presei comunitare nu se reduce. Pentru unii experți, mass-media comunitare reprezintă, într-un fel, viitorul jurnalismului [18], o bază particulară pentru participarea civică a cetățenilor, capabili să-și articuleze, cu ajutorul acestor mijloace de comunicare, propria dezvoltare, să-și promoveze necesitățile culturale și socioeconomice. Mass-media comunitare împărtășesc aceleași scopuri pe care și le trasează audiența lor, cum ar fi dezvoltarea comunității, furnizarea informației pentru a asista comunitatea la îmbunătățirea vieții de zi cu zi, dezbateră publică. Problemele existente ale sectorului presei comunitare, care vulnerabilizează, într-o anumită măsură, activitatea acesteia țin, deseori, de caracterul ei incomod pentru putere. Pe de altă parte, nici funcționarea presei comunitare, după cum indică practica concretă, nu este lipsită de curențe, care se manifestă în imitarea presei naționale, repetarea informației difuzate de aceasta, insuficiența capacităților profesionale, lipsa resurselor financiare și a echipamentului necesar, păcatul capital rămânând însă incapacitatea de a surprinde și de a promova conținuturi noi.

Or, tocmai jurnalismul comunitar reprezintă acea resursă care este capabilă să furnizeze energii pentru necesara schimbare a comunităților. Promovarea, prin intermediul mass-media, a identității și dezvoltării comunitare, a interacțiunii sociale și consolidării civice constituie un important punct de reper al comunității pentru a supraveghea realitatea, a formula viitorul, a produce transformările dorite.

Referințe:

1. Tyrone Shaw. Jurnalismul civic // Jurnalismul pentru omul de rând. - Chișinău: CIJ, 2001, p.6.
2. Jay Rosen. What Should We Be Doing // The IRE Journal. - 1995. - No18. - P.7.
3. Kovach B., Rosenstiel T. The Elements of Journalism: What News People Should Know and The Public Should Expect. - New York: Three Rivers Press, 2001.
4. <http://www.scienzedellacomunicazione.com/dettaglio.asp?idNews=195>.
5. Jock Lauterer. Hold that Obituary! // Chapel Hill Herald, 2006, 29 March.
6. Richard Thomas. Family-owned weeklies hold their own: In northern Minnesota, the news business can border on the bizarre // <http://www.businessnorth.com/viewarticle.asp?articleid=1643>.
7. John W. Stevenson. Thousands of community papers // Publishers Auxiliary, 2006, edition of January.
8. <http://www.uky.edu/CommInfoStudies/IRJCI/JockLauterer.htm>.
9. Jock Lauterer. Hold that Obituary!
10. Jock Lauterer. Community Journalism: Relentlessly Local. - The University of North Carolina Press, 2006.
11. Wilbur Schramm. Mass Media and National Development. - Stanford University Press, 1964.
12. Lerner D. The Passing of Traditional Society: Modernizing in the Middle East. - New York: Free Press, 1958.
13. Denton F. Civic journalism, does it work? A special report for the Pew Center for Civic Journalism on the "We the People" project. - Madison: Pew Center for Civic Journalism, 1995.
14. Many Voices, One World: The MacBride Report. - UNESCO, 1984.
15. Wanyeki L. The Development of Community Media in East and Southern Africa // S. Kwame Boafo. Promoting Community Media in Africa. - Paris: UNESCO, 2000, p.25.
16. Tyrone Shaw. Op. cit., p.16.
17. Ibidem.
18. Appolus N. Addressing the Needs of Community Radio Stations. - Media Institute of South Africa, 2003, p.14.

Prezentat la 22.03.2007

CONCEPTUL ȘI DIMENSIUNILE AXIOLOGICE ALE IMAGINII DE ȚARĂ

Aneta GONȚA

Catedra Comunicare

L'image du pays représente un phénomène de plus en plus abordé dans le milieu scientifique autochtone et international. Cette chose est due à une série des facteurs, parmi lesquels se trouvent les changements radicaux survenues dans le monde entier dans toutes les sphères d'activité. L'image du pays est un concept souvent utilisé, même si ses dimensions ne soient pas toujours comprises d'une manière correcte et suffisante. Le concept de l'image du pays est trop complexe et multidimensionnel pour être traité d'une manière simpliste et unilatérale.

L'article proposé présente, dans la limite des investigations effectuées, la notion de l'image du pays et ses dimensions sémantiques et axiologiques, en commençant par la conceptualisation de la notion d'image, en passant par l'image publique et en proposant, finalement, une définition personnelle du concept de l'image du pays.

Imaginea de țară devine o preocupare constantă a entității stabilite în limitele unor frontiere din momentul în care aceasta conștientizează necesitatea afirmării sale în afara propriilor hotare. Conceptualizarea ei distinctă se atestă în ultimele decenii ale secolului trecut. Investigațiile efectuate de K.E. Boulding, John C. Merrill, Michael Brecher, Erich Reigrotski, Nels Anderson, Davide Girardelli, David K. Perry, John T. McNelly ș.a. relevă că imaginea de țară, dispunând de o natura fluidă, complexă și multidimensională, este determinată, în bună parte, de particularitățile entității de referință.

Tendința de integrare europeană a Republicii Moldova din ultimul deceniu generează actualitatea articulării imaginii ei de țară. Din această perspectivă, conceptualizarea și dimensionarea axiologică a imaginii de țară cu referire la realitățile autohtone devin oportune și iminente. Considerăm, de asemenea, că formularea, în final, a unei definiții pentru imaginea de țară ne va permite să abordăm dintr-un unghi diferit, propriu, aspectele relative acestui concept, precum și să-l tratăm în contextul altor fenomene și concepte specifice țării, în calitatea sa de actor pe arena internațională.

Conceptualizarea imaginii de țară, din punctul nostru de vedere, urmează a fi înscrisă în coordonatele teoretice despre imagine în general și despre imaginea publică în particular. Fenomenul de imagine începe să fie studiat în anii '50 ai secolului XX, ulterior transformându-se într-un veritabil punct de atracție pentru cercetătorii din întreaga lume. Astfel, Philip Kotler, în lucrarea sa „Managementul Marketingului”, a definit imaginea, într-un sens larg, ca reprezentând „ansamblul percepțiilor pe care un individ le are vis-à-vis de un obiect”. A. Denner a catalogat imaginea ca fiind „un haló de reprezentări ale ideilor, sentimentelor, credințelor mai mult sau mai puțin explicite, mai mult sau mai puțin profunde, mai mult sau mai puțin conștiente, având un conținut emoțional mai mult sau mai puțin dens, mai mult sau mai puțin important” [1], iar Nimmo și Savage au conceput imaginea ca fiind „o construcție umană impusă în urma apariției atributelor percepute, proiectate de către un obiect, eveniment sau persoană care poate influența prin mesaje venite de la un actor extern” [2].

În opinia spaniolului Juan Costa, termenul **imagine**, fiind „atât de vechi și atât de precis-etimologic: imago, eikon – s-a transformat într-un hibrid, într-un mit din cauza „potențialului său de universalitate” pe care încă nu l-am descoperit”. Conform aceluiași autor, „imaginea este un adevărat instrument strategic, și nu o chestiune de termen scurt, ci una permanentă, nici nu este una direct cantitativă, dar în special calitativă”. În continuare, Juan Costa vine cu o clasificare (în opinia noastră, plauzibilă) a imaginilor: „În așa-zisul mediu intern-extern și în funcțiile perceptivă, opinează cercetătorul, întâlnim același termen de „imagine” care desemnează trei categorii mari de lucruri diferite:

- „imaginile retiniane”, care reprezintă funcțiile sistemului perceptiv ce transformă prin intermediul creierului stimulii luminoși în imagini optice;
- „imaginile iconice” din jurul nostru, care reprezintă mesaje fabricate de către oameni cu ajutorul mijloacelor tehnice: fotografiile, desenele, caricaturile etc.;
- „imaginile mintale”, elaborate de către creier și reținute de către memorie” [3].

Observăm în această clasificare „potențialul de universalitate” al termenului „imagine” amintit anterior. Imaginea, compunându-se dintr-un amalgam de alte noțiuni, reprezintă, în felul acesta, un concept apărut din

necesitatea de a încadra în anumite dimensiuni fenomenele emergente acestuia. Într-adevăr, cele trei tipuri de imagine prezentate de către Juan Costa desemnează lucruri diferite, dar toate își găsesc acoperire semantică în interiorul conceptului de imagine. Dintre cele trei tipuri de imagini, un caracter multidimensional și pluriaspectual îl au „imaginile mintale”; or, indiferent de aspectul pe care îl putem include în această categorie, imaginea mintală rămâne a fi una imprecisă și poate fi dezbătută în permanență. Imaginea mintală este dificil de definit, de reprezentat și de explicat, deoarece ea variază mult de la caz la caz, dată fiind dependența ei de creierul și memoria umane.

Din cele expuse observăm că, deși se deosebesc, sursele citate utilizează câteva cuvinte, expresii comune pentru a defini noțiunea de imagine, cum ar fi: concepție, idee, percepție, gând, ansamblul impresiilor, sentimentelor, credințelor, percepțiilor pe care le are un individ vis-à-vis de un obiect, un lucru, un fenomen. În linii mari, noțiunea de imagine nu este foarte exactă și lasă loc pentru interpretări ambigue, dar acest fapt se datorează, în opinia noastră, mai mult universalității fenomenului decât lipsei de precizie și de termeni adecvați în limba română. De altfel, observăm că și în alte limbi termenul este la fel de ambiguu. De exemplu: în limba franceză pentru termenul „*image*” găsim echivalentul de *image*, *representation*, *ressemblance*, *imitation*; în spaniolă – *imagen*, *concepto*, *idea*, *retrato*, *fama*, *reputacion*, *simbolo*; în rusă – *изображение*, *образ*, *репутация*; iar în engleză – *image*, *reflection*, *representation*, *picture*, *symbol*.

Dată fiind multitudinea de abordări, nu întotdeauna suficient de exacte și de precise, în încercarea de a defini mai mult sau mai puțin adecvat noțiunea de imagine, vom subscrie la opinia lui J. Riera Moré, care generalizează că imaginea este „pluralitatea de senzații pe care le apreciem ca fiind una singură” [4]. Această afirmație se poate referi la fiecare dintre cele trei tipuri de imagine propuse de Juan Costa, dar poate fi raportată și la definițiile noțiunii de imagine menționate mai sus. Senzațiile, la rândul lor, se formează, apar, se profilează, se conturează în urma unui proces cognitiv îndelungat, precum și poate fi rezultatul influenței unei multitudini de factori.

Senzațiile, percepțiile, sentimentele, credințele, opiniile, presupunerile sau așteptările create în mintea unui individ vis-à-vis de un obiect, lucru, fenomen apar atunci când obiectul sau fenomenul respectiv constituie apanajul mediului public. Dimensiunea publică a imaginii reprezintă unul dintre elementele-cheie ale conceptului de imagine. „Imaginile sunt publice în măsura în care își proiectează reflectarea în public” [5], iar fenomenele, tocmai pentru că sunt percepute de către o masă foarte largă de oameni, nu pot fi apreciate decât public. Oamenii nu există separat, fără să interacționeze între ei în mediul în care se dezvoltă și creează. Ei participă la viața comunității, la viața publică, la procesul de luare a deciziilor, valorificând, astfel, conceptul și principiul de democrație. Obiectele, lucrurile, fenomenele despre care își formează un individ o imagine există în același mediu, care se află în permanentă interacțiune și interdependență, adică în mediul public. În rezultat, imaginile vin din public și se proiectează în public, ele pot fi modificate sau reformulate în urma acțiunii, gândirii publice. Imaginea publică este și ea un fenomen mintal [6], pe care indivizii îl proiectează în conformitate cu informațiile de care dispun și cu felul în care percep un obiect sau altul. Imaginea publică poate fi „inexistentă, potențială, reală, parțială, deplină, pozitivă, negativă, somatică, conceptuală, curentă, perspectivă, locală, internațională, adecvată, falsă, exagerată, spontană, formală” [7], precum și proiectată sau bazată pe prejudecăți, informații incomplete sau false.

Imaginea publică, ca și imaginea în general, nu reprezintă atât un lucru, un obiect, cât semnificația lui pentru creierul unui individ. „Semnificațiile lucrurilor, mai mult decât lucrurile în sine, reprezintă materialul cu ajutorul căruia apar și se construiesc imaginile în mintea publicului” [8]. Semnificațiile, în acest context, reprezintă totalitatea percepțiilor, a senzațiilor, a sentimentelor pe care le conștientizează mintea umană în legătură cu un obiect, lucru sau fenomen, adică este imaginea formată despre obiectul, lucrul sau fenomenul respectiv. În felul acesta, imaginea se transformă în imagine publică, imediat ce este percepută și conștientizată de către mintea indivizilor, acest fenomen devenind ceea ce numim opinie publică, sau modul în care vede și înțelege publicul un anumit obiect, lucru sau fenomen. Opinia publică reprezintă o forță enormă care poate forma, dar și distruge sau modifica imaginea publică. Juan Costa propune o formulă pentru a defini imaginea publică, care arată în felul următor: „Realizări (Produse și Servicii) + Acțiuni + Comunicare + Opinia publică (Aleatoriu) = Imagine” [9].

Conceptul de imagine de țară, fiind o varietate a imaginii publice, reprezintă în primul rând un fenomen pe care trebuie să-l conștientizeze și să-l perceapă publicul. Imaginea de țară este mai mult un concept bazat pe senzații, sentimente și informații venite din exterior, decât un conglomerat de realități obiective. Ca și noțiunea de imagine, cea de imagine de țară în calitatea sa de fenomen, dar și de preocupare științifică, este

produsul anilor '60 ai secolului XX, când a apărut un număr considerabil de studii despre imaginea de țară. Printre acestea menționăm câteva lucrări: Brand. popularity, country image and market share: an empirical study; Images in International Relations: an experimental test of cognitive schemata; National images in international systems; Changing national images: International Public Relations and Media Agenda Setting; Finnish Russophobia: the story of an enemy image; Old and new Japonisme: the Tokugawa legacy and modern European images of Japan; National Stereotypes and foreign contacts; Balkan Identity: Changing self-images of the South Slavs; The image Gap: how international news affects perceptions of nations; International news exposure and images of nations; News Agencies, national Images, and Global Media Events. Acest concept suscită atenția cercetătorilor cu atât mai mult cu cât schimbările semnificative care s-au perindat la sfârșitul mileniului II pe arena internațională, schimbări de ordin nu doar politic, ci și economic, social, cultural, religios și civilizațional, cer inevitabil acest lucru. Deși aparent e o noțiune foarte simplă, **imaginea de țară** creează uneori confuzii și dificultăți în a o defini și în a-i stabili conotațiile și dimensiunile semantice, ca și în cazul noțiunii de imagine.

Imaginea de țară este definită în literatura de specialitate ca fiind „proiectarea unei națiuni în mintea oamenilor” [10], definiție ce se apropie foarte mult de ceea ce a numit Juan Costa **imagini mintale**, sau este imaginea publică formată într-o țară, de către un popor despre altă țară, altă națiune. Boulding a definit imaginea de țară ca fiind „totalitatea structurii cognitive, afective și evaluative a comportamentului uman, sau concepția umană despre sine și despre universul din jurul lui” [11], o constatare complexă, în opinia noastră, care sugerează prezența unei multitudini de elemente constitutive ale imaginii de țară; chinezii K.K. Young și Jay Chung echivalează „bunurile intangibile specifice ale țării” [12] cu noțiunea de imagine de țară, iar americanul John C. Merrill consideră imaginea de țară „o descriere sumară, o caracterizare consolidată a poporului și a guvernului unei țări” [13]. Observăm, în urma celor expuse, că imaginea de țară reprezintă un concept complex, care înglobează un conglomerat de elemente diferite și foarte largi. În continuare ne vom referi la componentele care dimensionează noțiunea de imagine de țară.

Din spectrul foarte larg de noțiuni și fenomene care contribuie la procesul de creare și promovare a imaginii de țară, cel care stă la baza tuturor este, în opinia noastră, **Identitatea**, care, conform lui Juan Costa, este ceea ce „este esențial” în tot ceea ce există, și îl definește ca fiind în același timp „diferit” [14]. Identitatea unei țări reprezintă un subiect foarte sensibil și, deseori, se preferă ignorarea lui din precauție, dar și din teama de a nu trezi critici și chiar revolte. Acest fenomen are loc în special în cazul statelor pe care istoria le-a defavorizat într-un fel sau altul și le-a pus de multe ori să demonstreze cine sunt, ce vor, de unde vin și încotro se îndreaptă. Tocmai de aceea țările mici, și ca teritoriu, dar și ca pondere politică și economică pe arena internațională, țările care au fost purtate de istorie dintr-un imperiu în altul și din limitele unui teritoriu în altele, se confruntă cu dificultăți semnificative atunci când trebuie să-și formuleze clar identitatea și, în consecință, să creeze și să perpetueze o imagine de țară. Identitatea unei țări are un rol esențial în procesul de formare a imaginii de țară, deoarece, pentru a forma imaginea, trebuie mai întâi să știi foarte clar ce este „esențial” pentru țara respectivă. Iar esența și este identitatea.

Cercetătorul Frank Louis Rusciano vine cu o idee interesantă, dar care are, în opinia noastră, un grad de contradicție. El susține că „există o teorie conform căreia construirea identității derivă, în parte, de la negocierea dintre **Selbstbild** (conștiința de sine a națiunii, imaginea pe care o au cetățenii despre țara lor) și **Fremdbild** (imaginea actuală a țării pe arena internațională)” [15]. „**Selbstbild**, continuă cercetătorul, nu se referă doar la mândria națională, dar și la respectul pentru trecutul etnografic și pentru instituțiile politice ale statului respectiv, iar **Fremdbild** nu se referă doar la imaginea internațională a țării, dar și la deschiderea acesteia către alte culturi prin intermediul tradițiilor și al limbii” [16]. Din cele expuse conchidem că, pe de o parte, o țară ar trebui să aibă o imagine pentru a-și construi identitatea națională, iar, pe de altă parte, imaginea nu poate fi creată în lipsa mândriei naționale, a respectului pentru tradiții, trecut istoric, limbă și cultură, ceea ce, în opinia noastră, reprezintă identitatea unui popor, a unei țări. În această teză observăm și prezența unui alt element important pentru conceptul de imagine de țară, **Autoimaginea**, sau felul în care se vede o țară și poporul ei pe sine, element care se află într-o relație foarte strânsă cu identitatea.

Imaginea unei țări pe arena internațională rezultă a fi un fenomen complex și în același timp sensibil și delicat. Întotdeauna există riscul de confuzie și înțelegere ambiguă a poziționării exacte a unei țări în spectrul celorlalte, de aceea procesul de creare a unei identități proprii, a unor simboluri care să te deosebească de ceilalți se dovedește a fi extrem de complicat.

Deci, identitatea și imaginea unei țări sunt interdependente, dar, în opinia noastră, nu se suprapun. Considerăm că pentru o țară, este mult mai facil, și mai strategic chiar, să-și construiască imaginea având deja o identitate, decât să utilizeze imaginea pentru a se identifica în calitate de națiune, popor, țară, stat. Teoretic, acest lucru este posibil și invers, dar la modul practic pare lipsit de esență. În acest context, subscriem la opinia lui K.E Boulding, care spune că „cu cât un popor este mai conștient de istoria sa, cu atât mai puternică este imaginea sa” [17]. Altfel spus, cu cât mai puternic este sentimentul de identitate al unui popor, cu atât mai ușor îi este să construiască și să mențină pe termen lung o imagine de țară solidă. Posedând identitate, o țară trebuie să parcurgă un proces care poate dura ani, sau decenii, în care să-și construiască imaginea de țară.

Așadar, identitatea, în complexitatea fenomenului pe care îl reprezintă, constituie o dimensiune-cheie a imaginii de țară. Fără identitate, o țară nu poate avea o imagine, și va fi condamnată la căutare, îndoială, nesiguranță, teamă, neîncredere, nehotărâre perpetue. Menționăm însă, și în acest context, faptul că noțiunile de **țară, stat, națiune și popor** nu pot fi considerate sinonime, deci nu le pot fi atribuite aceleași caracteristici în raport cu identitatea. Identitatea unui popor poate fi diferită de identitatea unui stat, precum și identitatea unei națiuni poate să nu fie aceeași cu identitatea unei țări. Când ne referim la imaginea de țară, presupunem și existența identității unei țări, dar acest lucru poate și chiar variaza de la caz la caz, de la o țară la alta.

Identitatea, la rândul ei, conține anumite elemente care contribuie în aceeași măsură la procesul de creare și promovare a imaginii de țară. Ne referim aici la valorile morale, intangibile, care sunt o necesitate pentru orice entitate și care pentru fostul Președinte al Statelor Unite, Reagan, erau „un aspect important al imaginii naționale de țară” [18]. Valorile morale ale unui popor cântăresc greu și în cazul definirii identității naționale, dar și în procesul de afirmare pe arena internațională, deci, în crearea imaginii de țară. Valorile morale pot fi: limba, cultura, istoria, experiențele acumulate în războaie și pe timp de pace, credințele ș.a.

De asemenea, o valoare incontestabilă, inclusiv morală, care dimensionează conceptul de imagine de țară, îl reprezintă și **Guvernarea**, inclusiv ponderea anumitor lideri politici analizați separat. Calitatea imaginii pe care o poate crea și pe care trebuie să o creeze Guvernul unei țări, atât în interiorul, cât și în exteriorul acesteia, reprezintă un punct important în favoarea sau în dezafoarea imaginii generale de țară. Are dreptate Ilie Paul atunci când afirmă că „geniul guvernului face geniul națiunilor” [19], pentru că o națiune genială va ști să construiască o imagine de țară genială. Adăugăm, la această etapă a cercetării, o altă teză care afirmă că „imaginea națională este atitudinea sau opinia oamenilor care aparțin unei națiuni despre poporul și guvernul altor națiuni” [20]. Ajungem, în acest mod, la ideea pe care o considerăm esențială în acest context – cea care afirmă că națiunea unei țări, sau poporul ei, sau cetățenii, sau locuitorii țării respective, împreună cu Guvernul lor, reprezintă adevărata, deși nu singura valoare care poate construi și menține imaginea de țară. Valoarea de sine și valoarea în general a unei națiuni, traversând toate etapele impuse de procesul de creare a imaginii de țară, va realiza ceea ce Abraham Eli și Anat First numesc „tranzitie de la valoare la imagine” [21]. Problema țărilor care nu reușesc să aibă o imagine bine conturată, precisă și unică, constă și în ignorarea acestui aspect, al valorii națiunii. Și nu doar guvernelor le scapă acest aspect, ci și națiunilor propriu-zise. Ignoranța poate veni din indiferență sau din necunoaștere, indiferența poate rezulta din necesitatea luptei pentru supraviețuire, date fiind realitățile economice precare, iar necunoașterea poate fi consecința lipsei de interes sau de factori care să suscite interesul.

O serie de autori, referindu-se la rolul națiunilor în procesul de profilare și promovare a imaginii de țară, prezintă câteva abordări cu un conținut profund, în opinia noastră, dar deseori la fel de ignorat de către unele țări. De exemplu, „la Hobbes imaginea este legătura dintre experiență și cunoaștere” [22], iar alți cercetători, printre care și David K Perry, consideră că „educația și călătoriile sunt extraordinar de importante în procesul de formare a imaginii” [23]. Nivelul de instruire al unei națiuni rezultă a fi esențial pentru fenomenul de imagine de țară. Instruirea dă siguranță și încredere, cunoașterea dă curajul și dreptul de a exprima propria opinie, de a contrazice, de a participa la dezbateri și de a se opune anumitor idei, concepții sau decizii. Experiența contribuie la stăpânirea cu mai multă abilitate a instrumentelor necesare în procesul de creare și menținere a imaginii de țară, iar călătoriile deschid orizonturi, permit compararea realităților din propria țară cu cele din alte părți, dezvoltă spiritul critic și pe cel analitic, călesc mentalitatea și ajută la profilarea în propria minte a unei realități subiective, dar și obiective în același timp. La aceste elemente putem adăuga cu siguranță și nivelul de trai al națiunilor, dezvoltarea economică a țărilor. Cu cât indivizii sunt mai asigurați din punct de vedere financiar, cu atât mai ușor se pot preocupa de realizarea fenomenelor sus-menționate, deși nu vom generaliza, pentru că pot exista excepții care confirmă, bineînțeles, regula. În acest sens, vom menționa teza înaintată de către doi cercetători chinezi și care, dincolo de o vizibilă subiectivitate, rezumă într-un fel cele

spuse mai sus: „Te simți sigur atunci când ești bogat. De ce sunt americanii atât de înfumurați? Pentru că au bani în buzunare” [24]. „Înfumurarea” este un fel de mândrie națională, americanii știind foarte bine cine sunt și, mai ales, ce au. Siguranța financiară presupune, de cele mai multe ori, și siguranța de sine. Bineînțeles că nu toată populația SUA este asigurată material în măsura în care să-și permită să fie „înfumurată”, dar imaginea generală a țării este, totuși, cea mai bine plasată din acest punct de vedere din întreaga lume. Motivul pentru care țările cu un trecut totalitar, cum sunt cele din fosta Uniune Sovietică, țările care sunt la începutul construirii unei democrații veritabile și a unei economii de piață funcționale, nu au o imagine de țară clară și puternică, trebuie căutat, în mare parte, și în aspectul financiar. Un popor format din indivizi care nu reușesc să-și asigure traiul într-un mod decent, nu are nici timp, nici posibilitate, nici interes și nici dorință să exploreze lumi noi pentru a descoperi culturi și moduri de viață deosebite de ale lui, și nici să facă studii pentru ca acestea să-i ofere noi perspective și să-i deschidă noi orizonturi. Un astfel de popor se va complăce în realitățile pe care le trăiește și va ignora cu vehemență orice încercare de a i se explica că imaginea de țară este importantă pentru dezvoltarea acesteia, și mai ales că el, poporul, poate contribui într-un mod direct și semnificativ la procesul de creare a imaginii țării pe care o reprezintă. Așadar, valoarea națiunii, precum și valoarea Guvernului, determină într-o măsură perceptibilă gradul de extindere al dimensiunii conceptului de **imagine de țară**.

O valoare incontestabilă a unei țări și a unei națiuni, cu ajutorul căreia aceasta din urmă poate contribui într-o măsură uneori inimaginabilă la procesul de creare a imaginii de țară, este **Cultura**, adică „sistemul de simboluri, sensuri, premise, rutine, proceduri și reguli transmise istoric” [25] sau „depozitul de cunoștințe, credințe, valori, atitudini, înțelesuri... acumulate de un grup larg de oameni pe parcursul mai multor generații prin intermediul luptei, străduinței individuale și de grup” [26]. În acest context, cercetătorul Walter Lippmann sugerează că „în majoritatea cazurilor, noi nu vedem un lucru ca mai apoi să-l definim, ci îl definim, iar ulterior îl vedem. În confuzia care caracterizează lumea din jurul nostru, noi culegem ceea ce cultura noastră a definit deja pentru noi și acceptăm cele culese în forma stereotipizată pentru noi de către cultură” [27]. Cultura reprezintă și o valoare în sine a unei țări, care contribuie atât la formarea identității, cât și la profilarea imaginii de țară.

Unii cercetători, referindu-se la procesul pur comercial de profilare a imaginii de țară, identifică în calitate de dimensiuni prioritare ale acesteia din urmă „avansarea tehnologică, prestigiul, service-ul, economia și artizanatul” [28], sau „produsele reprezentative, maturitate politică și economică, evenimente și relații istorice, tradiții, gradul de industrializare și de virtuozitate tehnologică” [29]. Aceste noțiuni, eminamente economice, pot fi, în opinia noastră, teleportate și în domeniul de acțiune al valorilor morale pe care trebuie să le posedă o țară pentru ca imaginea ei să comporte un aspect pozitiv, și pentru ca aceasta din urmă să se mențină pentru un termen lung.

Imaginea de țară nu-și epuizează arealul de dimensionare semantică date fiind constatările făcute până la acest moment în prezenta cercetare. Dimpotrivă, pe măsură ce pătrundem mai profund în esența acestui concept, conștientizăm gradul de complexitate din ce în ce mai pronunțat al acestuia. Tocmai din acest considerent, nu ne grăbim să formulăm o definiție proprie a noțiunii de imagine de țară, înainte de a o dimensiona într-o manieră mai mult sau mai puțin complexă.

Sfârșitul secolului XX și începutul mileniului III se află sub influența totală a dezvoltării rapide a tehnologiilor informaționale, iar în consecință – a societății în ansamblul său. În rezultat, evoluează și termenii care definesc un anumit fenomen, produs sau obiect. Atât țările avansate din punct de vedere tehnologic și economic, cât și celelalte, utilizează noțiuni autohtone, sau împrumutate, pentru a face diferența dintre anumite concepte. De aici și apar uneori confuzii în ceea ce privește folosirea adecvată a termenilor în anumite contexte. Ne referim la faptul că, de multe ori, în contextul abordării tematicii imaginii de țară, termenul **imagine** este pus în raport de sinonimie cu noțiunile de **brand**, **marcă** sau **prototip**. Considerăm necesară, în acest context, referirea sumară la aceste noțiuni, pentru a demonstra că fiecare dintre ele are destinația proprie în contextul imaginii de țară, ele fiind, în același timp, și elemente care constituie identitatea unei țări.

Așadar, noțiunea de **brand**, folosită din ce în ce mai des în limba română, poate fi definită ca fiind „ideea consumatorului despre produs” [30], adică termenul de **brand** se referă la aspectul comercial, la marketing. Noțiunea de **branding** se referă la „o strategie de marketing care constă în a da valoare numelui unui produs pentru a-l distinge de concurenți și pentru a căpăta un avantaj competitiv diferențial” [31]. Este adevărat că imaginea țării poate fi asociată cu brandul de țară sau cu procesul de branding. Cercetătorul David Scott, referindu-se la necesitatea creării unui brand de țară pentru Australia, consideră că „brandingul este identificare

sau creare, ulterior exploatare... Este foarte important să identificăm cine suntem și ce suntem, unde mergem ca națiune. Și acest lucru nu poate veni din cer, el trebuie să vină din inima fiecărui australian” [32]. Adică, este necesară crearea unui brand care, în calitate de parte constituantă a identității, să devină ulterior imagine de țară. De aceeași părere este și Martin Lindstrom, conform căruia „brandurile pot crea reputația unei țări” [33], adică imaginea ei. În acest context, putem afirma că **Disney** este un brand, care aduce în bugetul american milioane de dolari anual, dar care este asociat, în același timp, cu SUA; **Toyota** este un brand care costă, dar și care înseamnă Japonia; **Nokia** este un brand care creează imaginea de țară a Finlandei. Așadar, **brandul** nu este echivalent cu **imaginea**, dar poate face parte din arsenalul de elemente care constituie imaginea unei țări.

La rândul său, **marca** este un „semn distinct, aplicat pe un obiect, pe un produs, pe un animal etc., pentru a-l deosebi de altele, pentru a-l recunoaște; tip, model, inscripție (care indică sursa) de fabricație; semn distinctiv, trăsătură specifică, însușire caracteristică, particularitate” [34]. La prima vedere, putem aprecia că termenul de **marcă** este echivalentul în limba română al **brandului**, deși se utilizează ambele forme, uneori în context diferit. Marca este și ea o noțiune economică, comercială, dar care poate contribui la procesul de creare a imaginii de țară. Marca unui automobil, de exemplu, este același brand, care poate crea imaginea. Doar că, este posibil ca nu orice marcă să devină brand. Marca salamului „Săsesc” nu este un brand care să fie asociat imediat cu România, și nici marca mașinilor de spălat „Aurica” nu este echivalent cu imaginea Republicii Moldova pe arena internațională. Marca contribuie, în mod sigur, la procesul de creare a imaginii de țară, dar trebuie să existe o coincidență pozitivă între marca produsului și țară, pentru ca prima să creeze cu adevărat imaginea de țară. În lipsa acestei interdependențe, marca nu constituie mai mult decât o expresie comercială. Așadar, nici noțiunile de **brand** și **marcă** nu sunt echivalente, dar ambele sunt importante în procesul de creare a imaginii unei țări.

O altă noțiune pe care o regăsim în definițiile imaginii este cea de **prototip**, care este concepută de către Dicționarul explicativ al limbii române ca fiind un „model care reprezintă tipul original după care se efectuează sau se realizează ceva; exemplar ilustrativ, model (desăvârșit), tip” [35]. Observăm două noțiuni identice cu cele din definiția anterioară dată mărcii: model și tip. Prototipul, în opinia noastră, se referă mai mult la aspectul fizic al unei țări, adică la concepția, percepțiile, imaginația, reprezentările, proiectările primare, inițiale ale unui individ referitoare la alt individ sau la o țară. Sunt aceleași **imagini mintale** despre o țară și poporul ei, doar că într-o variantă inițială.

Putem conchide, în urma celor expuse, că noțiunile de **brand**, **marcă**, **prototip**, care, în definitiv, reprezintă identitatea unei țări, se află într-o relație de interdependență, iar împreună ele formează imaginea de țară. Observăm, în urma acestor constatări, că noțiunea de imagine de țară este una extrem de complexă, iar abordarea ei unilaterală comportă riscul unei definiții, teoretizării și conceptualizării simpliste.

Din cele expuse observăm că noțiunea, conceptul, dar și fenomenul de imagine de țară este asemeni unui labirint format dintr-o multitudine de alte noțiuni, al căror loc în același areal este foarte dificil de stabilit cu exactitate. Orice afirmație și teză poate fi pusă la îndoială și poate fi interpretată altfel, în dependență de unghiul de abordare și de interesul științific. În acest context, susținem presupunerea lui Jean Paul Sartre precum că „există un exces de imagine în acest biet cuvânt „imagine” [36]. Pe cât de simplă și de accesibilă la prima vedere, noțiunea de imagine de țară reprezintă, totuși, un fenomen pe care nu riscăm să-l definim și căruia nu-i stabilim dimensiunile semantice și stilistice exacte, deoarece există pericolul să-i minimizăm gradul de complexitate.

Imaginea de țară poate determina, și determină, direcțiile de acțiune ale altor țări în raport cu țara de referință, în felul acesta dezvoltându-se și perpetuându-se fenomenul pe care îl numim Relații Internaționale. Cetățenii unei țări se pot baza, uneori, pe imaginea de țară pentru a-și crea propria imagine pe arena internațională, dar tot cetățenii sunt cei care creează imaginea țării lor în străinătate. Imaginea de țară se poate construi pe parcursul mai multor decenii sau secole, poate rezulta dintr-o acțiune de moment care ajunge subiect de dezbatere internațională, și poate fi distrusă, deformată sau schimbată într-o clipă. Imaginea de țară poate lucra atât în favoarea, cât și în detrimentul țării.

Un alt aspect important al tematicii abordate îl constituie și relația dintre imaginea de țară formată în concepția cetățenilor altei țări și realitatea, identitatea reală a primei. Există situații în care cele două construcții nu coincid, iar acest lucru poate duce la formarea unor atitudini eronate din partea altor state vis-à-vis de țara de referință. Efectul aparențelor este deseori ignorat de către autorii și promotorii de imagine a unei țări, consecințele lucrând, în acest caz, în defavoarea țării vizate.

În continuarea acestui gând, Michael Brecher susține că „imaginea și realitatea pot coincide sau pot fi diferite..., imaginea de țară poate fi parțială sau generală; ea poate fi la nivel de subconștient sau bazată pe conștiință; ea poate fi bazată pe percepții bine gândite și precaute despre lume și despre propria țară sau poate veni din percepții și judecăți instinctive” [37], iar Harold și Margaret Sprout au propus, în susținerea acestei teze, termenii „mediul operațional” (realitatea) și „mediul psihologic” (imaginea)” [38]. Atunci când discrepanța dintre felul cum este văzută țara în afara granițelor și felul cum este ea în realitate se dovedește a fi foarte mare, acest lucru reprezintă un semnal clar de alarmă atât pentru guverne, cât și pentru cetățeni.

În acest context, date fiind cercetările efectuate, încercăm în cele ce urmează să formulăm o definiție a conceptului de imagine de țară, fără a pretinde, însă, la cuprinderea exhaustivă a complexității acestei noțiuni. Așadar, în opinia noastră, **imaginea de țară** poate fi definită ca fiind **un fenomen, dar și un proces complex și multiaspectual, care dimensionează conceptele de identitate, brand, valori și derivatele acestora pe o scară axiologică cu un grad înalt de universalitate și care poziționează țara într-un areal unic pe arena internațională.**

De asemenea, propunem și o a doua formă de dimensionare a conceptului de imagine de țară. De data aceasta, vom folosi metoda lui Juan Costa, pe care o considerăm suficient de clară și de concretă în raport cu nivelul de universalitate al termenului cercetat. Deci, o formă schematică a definiției imaginii de țară arată, în opinia noastră, în felul următor:

Autoimagine + Identitate (inclusiv simboluri) + Prototip + Marcă + Brand + Cultură + Afectivitate (totalitatea de credințe, sentimente, subiectivism, percepții, opinii, impresii) + Valoarea Guvernului și a populației (inclusiv nivelul de trai al cetățenilor) + Proces Cognitiv (experiență, cunoaștere, instruire, educație, călătorii) + Comunicare = Imagine de țară

Realizările, Acțiunile și Opinia Publică, despre care vorbește cercetătorul spaniol, sunt parte a acestei formule, doar că le considerăm a fi componentele noțiunilor expuse. Realizările și Acțiunile se pot ușor încadra în compartimentul Valoarea Guvernului și a populației, iar Opinia Publică reiese în mod primordial din Comunicare, dar și, parțial, din celelalte componente. O totalitate a acestor elemente reprezintă, în opinia noastră, fenomenul imaginii de țară. Cu excepția Identității și a Autoimaginii, nici una dintre noțiunile incluse în această formulă nu deține întâietatea în apariția/existența sa în contextul fenomenului și procesului constituirii imaginii de țară. Ele se află în relație de interdependență și nici consecutivitatea prezentată de noi nu este una principială. Ideea constă în faptul că aceste elemente constituie un tot unitar, iar omiterea sau ignorarea unuia dintre ele poate foarte ușor diminua, în opinia noastră, gradul de complexitate al conceptului de imagine de țară. Greșeala comisă de unele țări în procesul de creare și promovare a imaginii lor de țară constă adesea tocmai în faptul că nu se acordă aceeași atenție tuturor elementelor, considerându-se că unele dintre ele sunt mai importante decât altele. În consecință, lacunele care apar în formularea și promovarea conceptului de imagine de țară nu-și găsesc o explicație logică. Dincolo însă de un proiect care sună frumos și pare solid pe hârtie, există nuanțe care nu depind de abilitatea unei echipe angajate să formuleze un concept de creare și promovare a imaginii de țară de a identifica punctele forte și distinctive ale țării respective. Aceste nuanțe reprezintă apanajul componentelor prezentate mai sus. În procesul de creare și promovare a imaginii de țară important este echilibrul în abordarea și analizarea tuturor sferelor de activitate. Politicul nu trebuie să prevaleze asupra economicului, iar aspectul cultural nu trebuie preferat celui social sau mediatic. Numai în cazul reușitei unei sinergii armonioase dintre toate elementele o țară poate avea siguranța profilării unei imagini mai mult sau mai puțin obiective și reale pe arena internațională. Dificultatea în ceea ce privește reușirea acestei simbioze constă, pentru țări, în faptul că conceptul de imagine de țară, fiind atât de larg dimensionat, conferă posibilități nelimitate de abordare. În consecință, dată fiind subiectivitatea caracteristică într-o măsură mai mică sau mai mare pentru orice fenomen cercetat, unele aspecte sunt ignorate sau chiar omise, rezultatul final suportând metamorfozele de rigoare.

Referințe:

1. <http://www.e-scoala.ro/referate/economie imagine.html> [Accesat 14.11.2006].
2. Jarol B. Manheim, Robert B. Albritton. Changing national images: International Public Relations and Media Agenda Setting // The American Political Science Review. - 1984. - Vol.78. - No.3. - P.645.
3. Costa J. Imagen pública. Una ingeniería social. - Fundesco, 1992, p.30,45, 54.
4. Ibidem, p.74.

5. Ibidem, p.51.
6. Ibidem, p.20.
7. Marin C. Comunicare instituțională. Studiu. Centrul Tehnologii Informaționale al FJȘC. - Chișinău, 1998, p.66-67.
8. Costa J. Imagen pública. Una ingeniería social, p.160.
9. Ibidem, p.166.
10. A critical study of „representing other”: The case of SARS coverage on Vietnam and China by western-led English media in five countries, p.9.
11. Richard K. Herrmann, James F. Voss, Tonya Y. E. Schooler, Joseph Ciarrochi. Images in International Relations: an experimental test of cognitive schemata // *International Studies Quarterly*. - 1997. - Vol.41. - No.3. - P.407.
12. Koo Kim Chung, Young Chung Jay. Brand. popularity, country image and market share: an empirical study // *Journal of International Business Studies*. - 1997. - Vol.28. - No.2. - P.362.
13. John C. Merrill. *Global Journalism. A survey of the world's mass-media*. Longman Inc, New York and London, 1983, p.8.
14. Costa Juan. Imagen pública. Una ingeniería social, p.209.
15. Frank Louis Rusciano. The construction of national identity: a 23-nation study // *Political Research Quarterly*. - 2003. - Vol.56. - No.3. - P.361.
16. Ibidem, p.364.
17. Boulding K.E. National images in international systems // *The Journal of Conflict Resolution*. - 1959. - Vol.3. - No.2. - P.122.
18. Shannon Lindsey Blanton. Images in conflict: the case of Ronald Reagan and El Salvador // *International Studies Quarterly*. - 1996. - Vol.40. - No.1. - P.33.
19. Paul Ilie. Exomorphism: cultural bias and the French image of Spain from the War of Succession to the Age of Voltaire // *Eighteenth - Century Studies*. - 1976. - Vol.9. - No.3 - P.381.
20. A theoretical model of national image processing and international public relations // *Journalism & Mass Communications Quarterly*, p.2.
21. Avraham Eli, First Anat. Media, Power and Palce Image: ways of construting the periphery as the „other” // *Conference Papers- International Communication Association; 2005 Annual Meeting; New-York, p.3.*
22. Frazer Ray. The origin of the term „Image” // *ELH*. - 1960. - Vol.27. - No.2. - P.153.
23. The image of India in German Schoolbooks. An explorative study of textbooks in Geography, Religion, German lessons and History // *Conference Papers- International Communication Association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.4.*
24. Jianwei Wang, Zhimin Lin. Chinese perceptions in the Post-Cold War era: three images of the United States // *Asian Survey*. - 1992. - Vol.32. - No.10. - P.912.
25. Patrick C. Hughes, John R. Baldwin. Communication and stereotypical impressions // *The Howard Journal of Communication*. - 2002. - No.13. - P.115.
26. An Daechun, David Wachanga. An exploratory investigation into the role of ad viduals in multinational brand s local website advertising // *Conference Papers- International Communication Association; Annual Meeting, New York, p.5.*
27. Paul Siu-nam Lee. The oficial Chinese image of Taiwan // *The Australian Journal of Chinese Affairs*. - 1990. - No. 24. - P.143.
28. Min C. Han, Vern Terpstra. Country-of-origin effects for uni-national and bi-national products // *Journal of International Business Studies*. - 1998. - Vol.19. - No.2. - P.242.
29. Bannister J.P. and Saunders J.A. UK consumers attitudes towards imports: the measurement of national stereotype image // *European Journal of Marketing*. - 2001. - No.12, 8. - P.562.
30. Blackston Max. Observations: building rand equity by managing the brands relationships // *Journal of Advertising Research*. - November-December 2000. - P.101.
31. Louisa Ha, Sylvia M. Chan-Olmsted. Enhanced TV as Brand extention: TV viewersperception of enhanced TV features and TV commerce on broadcast networks Web Sites // *Journal of Mass-Media*. - 2001. - Vol.3. - No.IV. - P.202.
32. Scott David. Looking at life in a different light: the branding of Australia // *Screen Education*. - 2004 Issue 36. - P.25.
33. Lindstrom Martin. Ensure country of origin is right for ypur brand // *Media Asia*. - 2005. - No.6/3. - P.21.
34. *Dicționar explicativ al limbii române*. Ed. a 2-a. - București: Univers enciclopedic, 1996, p.599.
35. Ibidem, p.863.
36. Costa Juan. Imagen pública. Una ingeniería social, p.44.
37. Michael Brecher. Elite images and foreign policy choices: Krishna Menon's view of the world // *Pacific Affairs*. - 1967. - Vol.40. - No.½. - P.62.
38. Ibidem, p.70.

EFECTELE VIOLENȚEI TELEVIZATE ASUPRA COPIILOR**Ludmila RUSNAC***Catedra Jurnalism*

L'article est axé sur les effets des émissions télévisées, y compris celles de la République de Moldova, produits sur le comportement des enfants. L'auteur, en commençant par la théorie de l'éducation, argumente l'opportunité de la responsabilité de la télévision pour le comportement des jeunes spectateurs.

Noile realități sociale din ultimele decenii au impus mass-media să-și redirecționeze modalitățile de selecție și prezentare a informației. Se încearcă, și nu fără succes, promovarea altor valori, pe care publicul, devenit de curând democrat, le acceptă ca pe ceva firesc și demult așteptat. Una dintre aceste „valori” sau, mai bine zis, pseudovalori este violența mediatică, fenomen care a suscitat un șir de dezbateri atât în presă, cât și în literatura de specialitate, fiind abordat diferit de către specialiștii în domeniu.

De la cea mai fragedă vârstă copilul se informează despre lumea înconjurătoare. Sursele care îi ajută sunt foarte variate: părinții, colegii, profesorii și, desigur, mass-media. Foarte importante sunt în acest sens informațiile preluate de la televizor sau de pe Internet.

Problema constă în faptul că un minor nu este încă bine pregătit să discearnă realitatea de ficțiune. Caracterul spectaculos, foarte credibil al televiziunii îi îndeamnă pe copii să creadă că realitatea în care ei trăiesc nu este una diferită de realitatea pe care o văd la micul ecran. Atât pentru copii, cât și pentru adolescenți, televiziunea este ca o oglindă în care ei se privesc și se regăsesc imitând comportamentul personajelor care le pun la dispoziție modele.

Altfel spus, responsabilitatea televiziunii pentru comportamentul tinerilor telespectatori are un efect net proporțional timpului petrecut în fața televizorului. Nimeni nu poate pretinde astăzi că acest „prieten” care a devenit deja un membru al familiei ne poate cauza ceva rău. Referindu-ne la efectele violenței asupra copiilor, fie este vorba despre un efect direct, de moment, sau primordial, indirect, transpus în timp, nu putem trece cu vederea dezvoltarea unui „viitor pericol pe care deja îl generează violența” [1] televizată, prin influența pe care o exercită asupra educației lor.

Vizionarea programelor televizate reprezintă deseori pentru copii și adolescenți cel mai frecvent mijloc de petrecere a timpului liber și tot ei își asumă și libertatea de selecție a programelor și emisiunilor pe care doresc să le vizioneze. Care sunt programele ce pot suscita interesul unui minor nu este greu de ghicit: filmele de acțiune, filmele de aventuri, comediile hollywoodiene și filmele în desen animat care să conțină lupte, rafale de foc, explozii, omoruri etc.

Lumea colorată a Internetului fascinează, „subjugă și domină” [2]. Jocurile propuse de acest sistem informațional, unic în felul său, au devenit ceva indispensabil pentru copiii din mediul urban. Nu este o problemă dacă nu există un calculator în familie, copilul poate accesa Internetul în orice centru de calculatoare din oraș. Filmele în desen animat despre Ceburașka și crocodilul Ghena sunt un fenomen deja învechit. În locul lor au apărut diferiți pokemoni și războinici interplanetari care au subjugat în totalitate atenția copiilor, ca de exemplu: „Super Fighter”, „Agent M 69”, „Waron Terrorism”, „Alien Attak”, „Alien Clones”, „Robot Rage” și multe altele.

Trebuie să menționăm faptul că majoritatea filmelor în desen animat și a jocurilor pe internet conțin scene de agresivitate, bătăi, lipsă de respect. Adresări ca: „жирный тупица”, „дурак”, „идиот”, „водолаз-вонючка” și fraze de tipul: „лупи брата пока он не взвоет”, „поставь брату подножку”, „ты куда лезишь, идиот?”, „засесть за свои вонючие уроки” sunt foarte frecvente... și atât de ușor de imitat!

Fără îndoială, televiziunea este prima instanță de socializare ce permite selectarea conținuturilor pentru a fi valorificate, dar cercetătorul George Bryant ne spune că „foarte frecvent auto-selecția inițială de către copii este influențată de către vedetele de televiziune preferate” [3]. Copiii devin astfel „agenți ai propriei socializări” [4]: unii receptori preferă să vizioneze producții hollywoodiene în care rolul central este interpretat de către Van Dame, Chuk Noris, Bruce Lee etc. și tind să mimeze comportamentul acestora atunci când se ivește momentul.

Gradul expunerii copiilor și adolescenților la emisiuni cu conținut negativ este relativ ridicat și din alte considerente, unul dintre acestea fiind lipsa propriu-zisă a emisiunilor pentru copii la posturile de televiziune cele mai cotate. Procentajul cel mai ridicat revine postului de televiziune M 1, care include în grila zilnică de program circa 7,2% emisiuni pentru copii. Postul rusesc de televiziune ORT are un volum redus de informație destinată copiilor, toată atenția de care se bucură aceștia se rezumă la emisiunea „Noapte bună, copii”, cu o durată de 15 minute (3,2% din volumul total). NIT-ul, „un post al tuturor”, nu este interesat de copii ca telespectatori, filmele în desen animat fiind în acest sens unica „bucurie” a micului telespectator și aceea întreruptă de zeci de ori de publicitate la băuturi alcoolice, țigări, absorbante etc. Nici nu e de mirare faptul că statistica opinează vizionarea a cel puțin un film porno și unul de groază de către copiii cu vârsta cuprinsă între 12-13 ani.

Din aceste considerente, este corect să considerăm că violența din programele de televiziune este responsabilă de anumite comportamente și atitudini ale copiilor, influențând procesul de socializare a acestora. Prin difuzarea și promovarea diferitelor tipuri de violență, televiziunea îi determină pe copii să creadă că violența face parte din viața obișnuită și că este normal să o valorizeze. Și ei o fac, deoarece reacționează sincer la imagini și învață să trăiască după legile lumii ecranului.

Din această cauză, în ultimele decenii se accentuează o diminuare vizibilă a rolului educațional al televiziunii în societate. Din ce în ce mai mult prevalează caracterul comercial al presei și dorința de a înregistra profit indiferent de mijloace. Li se acordă mai multă atenție acelor programe care au un rating ridicat și atrag mai multă publicitate. Publicitatea aduce bani; or, nici un post de televiziune nu dorește să fie unul falimentar. Televiziunea pune accent pe dreptul său de a selecta imaginile oferite publicului și pe drepturile utilizatorilor de a primi tipul cerut de informație. Publicul este cel care plătește, deci are dreptul să aleagă ce vrea să privească și televiziunea îi îndeplinește orice moft, chiar exagerând pe alocuri. Funcția de educare a publicului se pierde, spre regret, undeva între cerere și ofertă, între tendința de a face jurnalism profesionist și dorința de a înregistra profit din activitatea prestată. După cum a subliniat cercetătorul George Gerbner într-un articol din „Caiete despre securitatea interioară”, consacrat violenței în mass-media, „violența televizată nu reflectă nici libertatea de expresie a creatorilor, nici cererea publicului, este produsul unui sistem de marketing planetar ce exercită un efect de incubație culturală și contribuie pe termen lung la o devalorizare a lumii” [5]; or, dacă acceptăm ideea că violența la televiziune trebuie înțeleasă ca parte a unui scenariu complex, ea este totodată și o reflecție a relațiilor sociale înregistrate la un anumit moment.

La copiii de vârstă preșcolară există tendința de imitare directă a modelelor comportamentale înconjurătoare, iată de ce mass-media și, în special televiziunea, trebuie să aibă grijă de calitatea modelelor pe care le oferă. Cercetătorii atenționează asupra faptului că oamenii sunt deosebit de sensibili la violența propagată prin intermediul televiziunii în adolescența timpurie – perioadă a vieții ce constituie fundamentul abilităților sociale și al personalității de mai târziu. S-a remarcat, de asemenea, că copiii care urmăresc cu regularitate, alături de părinții lor sau de frații mai mari, producțiile hollywoodiene ce transmit mesaje ușor de recepționat și nu cer un efort psihic sporit din partea recipientilor, sunt mai agresivi în societate și mai indiferenți la problemele semenilor lor. Mai mult chiar, ei vor transmite și colegilor „valorile” preluate de la televizor, sugerându-le să răspundă agresiv atunci când sunt bruscați. Acesta este efectul permisivității totale din partea părinților.

Există însă și alte păreri. Bunăoară, cercetătorul american George Gerbner, care a studiat îndeaproape efectele „cultivării” copiilor prin violență, lansează ideea de „purificare” [6] a tinerilor prin violența promovată de către televiziune. Conform Teoriei Cultivării, una dintre cele mai controversate teorii mediatice, „violența televizată nu declanșează comportamente, ci doar întărește valorile deja existente la nivelul întregii societăți” [7]. Fiind expuși, deci, la programele televizate ce conțin elemente de violență fizică sau verbală, copiii și tinerii își consumă în imaginar dorințele de comportament violent.

O problemă care a generat un șir de discuții printre specialiști ține de influența părinților asupra selecționării programelor care pot fi privite de către copii. Începând de la 13-14 ani părinții ar trebui să-și educe copiii să facă diferență între informația obiectivă și informația cu caracter comercial, utilizată pentru creșterea audienței; or, familia rămâne totuși principala „universitate” de formare a personalității, deoarece ea este cea care, primordial, transmite un ansamblu de valori noului membru.

În condițiile sociale autohtone relația părinte-copil este una cu totul specială. Nu poate fi contestat faptul că avem foarte mulți copii care sunt privați, din diferite cauze, de atenția părinților și lăsați să aleagă singuri ce pot și ce nu pot privi la televizor.

Contactul părinților cu copiii deseori este superficial, mai ales în mediul rural, fie din cauza:

- serviciului, părinții având foarte puțin timp liber;
- lipsei unuia dintre părinți, fie părinții se află în divorț, fie unul dintre ei este plecat peste hotare; respectiv, scade atenția față de copilul aflat în formare;
- lipsei ambilor părinți, fie sunt plecați peste hotare, fie copilul este orfan;
- prezenței ambilor părinți, dar care practică o educație de tip libertinian în care se pune accent pe libertățile copiilor, considerându-se că etapa interdicțiilor a apus demult. Această din urmă categorie de părinți consideră că televizorul îi oferă copilului informația necesară pentru a se forma ca personalitate și, atunci când vine timpul să intre în contact direct cu realitatea, o cunoaște deja și știe cum trebuie să se comporte.

Libertatea excesivă este la fel de dăunătoare într-o familie ca și antagonismul. Calea ideală de educație a copilului trebuie să se bazeze pe confruntare, doar atunci se pot înainta pretenții serioase privind o educație sănătoasă a copilului, viitorului model comportamental.

Ce putem face pentru a putea opri sau macar diminua impactul distrugător al violenței televizate asupra copiilor? Prezentăm în continuare câteva propuneri care ne pot ajuta în acest sens:

- O soluție propusă de însuși furnizorul de violență – televiziunea – sunt semnele de interdicție ce apar pe micul ecran înainte de începerea programelor care conțin elemente de violență, sex, droguri etc. Dar practica a demonstrat că acestea au un efect scăzut printre copii.
- Părinții ar trebui să fie cei care decid ce emisiuni sau filme de aventuri, de acțiune pot fi urmărite de către copil și să le limiteze pe celelalte. Deși aici există un reverso al problemei: se declanșează teoria „fructului interzis”, interesul copilului crește atunci când îi este interzis să privească un anumit program.
- Părinții vor decide câtă violență, sex le este permis copiilor să privească în funcție de maturitatea lor și pregătirea psihologică.
- Se vor stabili niște limite referitor la timpul petrecut în fața televizorului, deoarece televiziunea inhibă procesele de imaginație, foarte importante în primele decenii de viață.
- Copilul va fi obișnuit să analizeze atent ceea ce vede și aude la televizor și să facă diferența dintre realitate și ficțiunea televizată.

Este evident faptul că scenele de violență deranjează totuși o anumită categorie de telespectatori, iar violența prezentată în exces conduce la desensibilizarea opiniei publice. Este incontestabil faptul că violența prezentată la televizor este o transpunere a vieții reale, dar tocmai capacitatea televiziunii de a prezenta continuu și simultan evenimente care se produc pe întreg globul pământesc implică responsabilități și mai mari.

Referințe:

1. Paquette G. Profil de la violence à la télévision canadienne . - Quebec, 1994, p.234.
2. Dobrescu P., Bargaoanu A. Mass media și societatea. - Iași: Polirom, 2003, p.273.
3. Bryant J. Thomson S. Fundamentals of Media Effects. - New York: McGraw-Hill, 2001, p.72.
4. Ibidem, p.74.
5. Gerbner G. Cultural Indicators Project. Online // <http://nimbus.temple.edu/~ggerbner/ci.html>
6. Gerbner G. Communications Technology and Social Policy: Understanding the New Cultural Revolution. - New York: Interscience Publication, 1973.
7. Werner J. Severin J. Tankard J. Perspective asupra teoriilor comunicării de masă. - Iași: Polirom, 2004, p.293.

Prezentat la 14.03.2007

CADRUL STRATEGIC PENTRU COMUNICARE ÎN DOMENIUL HIV/SIDA: ESENȚĂ, OPORTUNITĂȚI ȘI DIMENSIUNI

Olga OSADCII

Catedra Comunicare

During the latest years, the need to develop a coordinated and officially regulated communication activity has been an urgent issue discussed by local active stakeholders in HIV/AIDS field. Communication activity had been characterized by little coordination and absence of unified approach to terms of messages development and impact evaluation.

The Communication strategic framework (CSF) in HIV/AIDS field was designed by the working group on Communication under Ministry of Health.

CSF includes main objectives for 2006-2010 that will contribute to: enlarge the prevention and IEC HIV/AIDS programs; treatment, care, support improvement for HIV positive people, avoid duplications of activities.

The experience obtained during the development of CSF will be used as a model by the Ministry of Health to develop similar framework for other areas of health communication and then combine it in the unified communication strategy.

Necesitatea desfășurării unei activități de comunicare reglementate și coordonate este un subiect actual și foarte mult discutat de toți partenerii activi în domeniul HIV/SIDA pe parcursul ultimilor ani. În urma discuțiilor s-a ajuns unanim la concluzia că elaborarea Cadrului Strategic de Comunicare în Domeniul HIV/SIDA (CSC) este necesară pentru desfășurarea activităților de comunicare eficiente, orientate spre profilaxia și combaterea răspândirii infecției HIV/SIDA. Oportunitatea lui crește odată cu schimbarea căilor de transmitere a infecției HIV: de la transmiterea preponderentă în rândurile utilizatorilor de drog intravenos la transmiterea pe cale sexuală (în anul 2001 ponderea persoanelor infectate cu HIV pe cale sexuală a constituit 20%, în anul 2002 – 28 %, în anul 2003 – 43,8%, în anul 2004 – 55,36%).

Datele statistice invocate denotă riscul extinderii infecției de la cercurile înguste la pragul revărsării generale în societate. Cadrul Strategic de Comunicare în Domeniul HIV/SIDA recunoaște că pentru dezvoltarea unui mediu favorabil lucrului profilactic și curativ este necesară discutarea la nivel național și comunitar a problemelor de relații, sex și sexualitate, risc, circumstanțe riscante, comportamente de risc și practici culturale care pot spori sau diminua probabilitatea transmiterii infecției HIV. Un mediu favorabil în acest sens este de asemenea cel care reduce stigma, frica și discriminarea, sprijină politici și legi progresiste.

Activitățile de comunicare în domeniul HIV/SIDA sunt desfășurate de numeroase organizații, acestea având diferit grad de experiență și profesionalism. Din această perspectivă elaborarea unor anumitor reguli, tehnici de comunicare, acceptate la scară internațională și națională de specialiștii în domeniul comunicării, în primul rând de cei care activează în câmpul de supraveghere și control al HIV/SIDA, devine iminentă. Inexistența unui cadru strategic de comunicare în domeniul HIV/SIDA se resimte în mesajele improprii sau confuze, care în condițiile aplicării noțiunilor străine, necunoscute publicului local, produc spaima, sunt ineficiente din punctul de vedere al schimbării comportamentului etc.

Până acum, în Republica Moldova au existat câteva încercări de a elabora un cadru strategic în comun cu toți partenerii care lucrează în domeniul HIV/SIDA. O bună parte a celor care au fost implicați în activitatea de elaborare a cadrului strategic au urmat două cursuri scurte de instruire în comunicare. Aceste activități desfășurate pe parcursul a doi ani au avut un efect benefic și au permis identificarea unui numitor comun și dezvoltarea unui cadru strategic actual care reflectă necesitățile de comunicare de bază în domeniu.

Proiectul Cadrului Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA a fost elaborat de grupul de lucru în domeniul comunicării și cu participarea tuturor partenerilor care sunt activi în domeniu: instituțiile specializate ale sistemului sănătății, Ministerul Educației și Tineretului, organizațiile internaționale și agențiile bilaterale interesate, reprezentanții ONG-urilor etc., în total – 37 de persoane. Această activitate a fost facilitată de Olga Osadcii (Fundatia SIDA Est-Vest).

Elaborarea proiectului de Cadru Strategic a fost lansată de Ministerul Sănătății la finele anului 2004. Pe 15-16 decembrie au avut loc primele reuniuni specializate ale instituțiilor interesate care s-au pronunțat unanim pentru elaborarea unui cadru strategic pentru comunicare în domeniul HIV/SIDA, iar, în perspectivă,

și a Strategiei Naționale de Comunicare în Domeniul Sănătății. În cadrul aceluiași reuniuni s-a menționat că rolul de lider în elaborarea acestui document trebuie să-l dețină Ministerul Sănătății.

Prima variantă a proiectului de Cadru Strategic a fost pusă în discuția specialiștilor din sistemul sănătății, specializați în domeniul HIV/SIDA, la începutul lunii ianuarie. Ministerul Sănătății a beneficiat de comentarii detaliate și foarte utile pentru completarea și îmbunătățirea documentului. Dezbaterile finale au avut loc pe 9 martie 2006 în cadrul unei ședințe convocate de Ministerul Sănătății. În consecință, proiectul Cadru Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA a fost prezentat spre aprobare Colegiului Ministerului Sănătății. În ultimii 15 ani acesta a fost primul act, dedicat exclusiv comunicării, care a fost aprobat în ședința Colegiului Ministerului Sănătății.

Comunicarea în domeniul HIV/SIDA reprezintă o strategie importantă a Programului Național de Profilaxie și Combatere a Infecției HIV și ITS. Acesta este axat pe dezvoltarea de mesaje specifice și transmiterea lor prin canalele respective de comunicare, în scopul obținerii unor comportamente sigure și inofensive, promovării și menținerii lor la persoane, în comunități și în societate. Efortul de comunicare vine să sprijine, să favorizeze crearea mediului propice pentru schimbarea de comportament și menținerea comportamentului sigur și inofensiv, precum și să încurajeze adresarea după tratament, prevenție, îngrijire și suport. Cadru Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA vizează cele mai importante prevederi care trebuie să fie respectate de fiecare instituție care implementează activitățile de comunicare în domeniul HIV/SIDA.

Comunicarea ca parte integrantă a Programului Național de Combatere HIV/SIDA are multiple finalități, inclusiv:

- **de a îmbunătăți cunoștințele**, adică accesul publicului la informația executată într-un limbaj și prezentare vizuală inteligibilă privind HIV/SIDA;

- **de a promova schimbarea de atitudine**, ceea ce presupune că activitatea de comunicare trebuie să conducă la schimbarea percepției riscului personal, încrederea în posibilitatea aplicării responsabile a unor practici inofensive și dreptul la servicii non-acuzatorii (prietenose), mai multă deschidere privind rolurile de gender și recunoașterea drepturilor de bază ale celor vulnerabili și afectați de HIV/SIDA;

- **de a reduce stigma și discriminarea**, altfel zis, înlăturarea neglijării necesităților unei persoane sau grup, până la vătămarea fizică sau psihică a celor stigmatizați. În Moldova, stigma este deseori resimțită de către persoanele ce trăiesc cu HIV/SIDA, de bărbații ce practică sex cu alți bărbați, de persoanele ce practică sexul comercial, de utilizatorii de drog injectabil (UDI), romi etc. Importanța combaterii stigmei pentru Program este mult mai largă decât simpla compasiune și tratamentul uman. Eșecul de a combate stigma pune în pericol obiectivele programului în mai multe domenii:

a) **prevenție**. Publicul poate să ignore mesajele despre prevenția HIV. Stigma poate determina percepția indivizilor cu comportament riscant *ca o problemă pentru ceilalți ("ei")*, astfel întărind senzația falsă că HIV *"nu mi s-ar putea întâmpla mie"*. Eșecul în combaterea stigmei poate îndepărta indivizii de la consilierea și testarea voluntară, îngrijirea medicală adecvată, inclusiv serviciile de combatere a transmiterii verticale. Experiența arată că în Moldova o anumită doză de stigmă poate însoți și atitudinea reticentă față de utilizarea prezervativului.

b) **politică**. Eșecul în combaterea stigmei va conduce la perpetuarea legilor și practicilor discriminatorii. Campaniile de comunicare care vor aborda stigma vor implica persoanele din grupurile tradițional stigmatizate (de exemplu, persoanele cu HIV, persoanele ce practică sexul comercial, bărbații ce practică sex cu alți bărbați etc.).

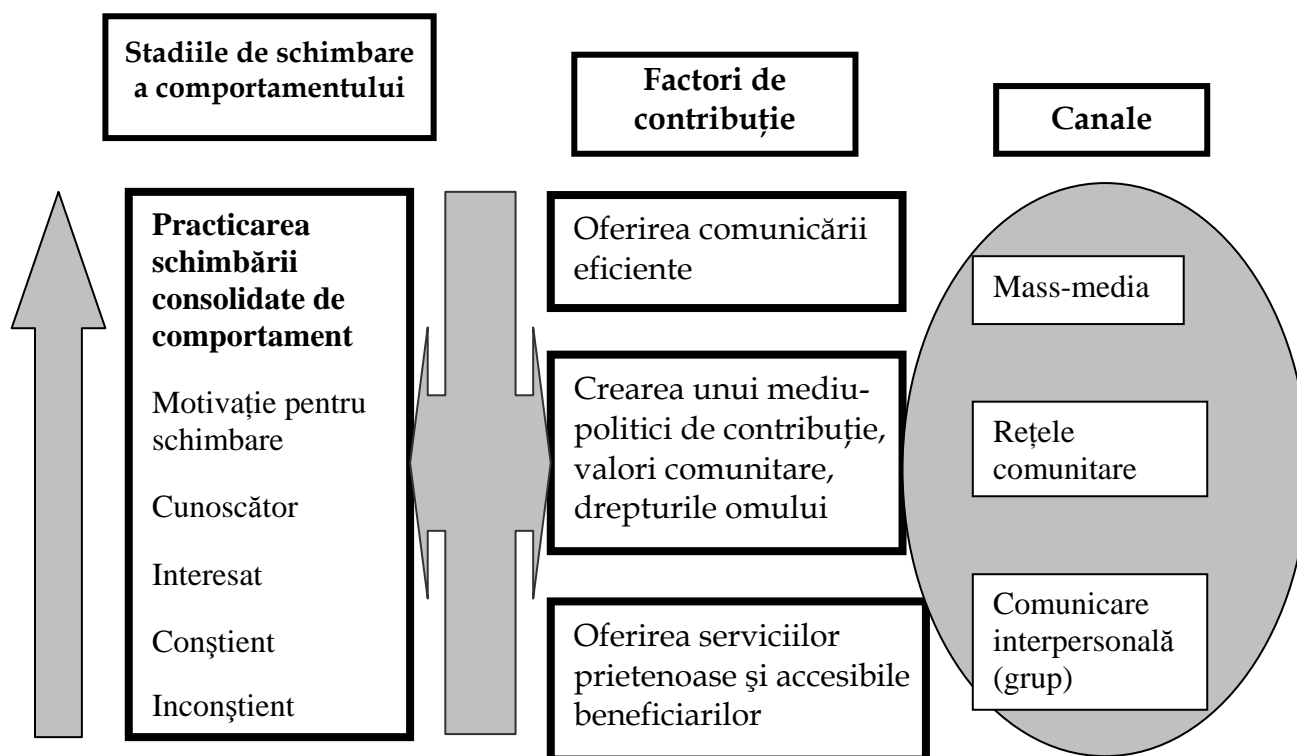
- **de a promova serviciile profilactice, curative și de suport**. Comunicarea trebuie să promoveze serviciile pentru pacienții cu IST, HIV, UDI, lucrătoarele sexului comercial; îngrijiri clinice pentru infecțiile oportuniste; testarea și consilierea voluntară a solicitanților și femeilor gravide pentru prevenirea transmiterii de la mamă la făt; promovarea testărilor TB pentru persoanele care trăiesc cu HIV/SIDA și oferirea serviciilor de informare și consiliere psihologică (inclusiv telefonică) pentru reprezentanții tuturor comunităților vulnerabile;

- **de a stimula dialogul comunitar**. Cadru Strategic pentru comunicare HIV/SIDA trebuie să încurajeze discuții comunitare și naționale asupra aspectelor de bază în domeniul HIV/SIDA și factorilor fundamentali care contribuie la dezvoltarea epidemiei, cum ar fi comportamentele și mediile de risc, mediile și practicile culturale ce țin de sex și sexualitate, practicile marginalizate (cum ar fi utilizarea drogurilor și industria sexului) care creează aceste condiții. CSC trebuie de asemenea să stimuleze discuții la capitolul comportamentelor de sănătate pentru prevenire, îngrijire și suport;

- **de a îmbunătăți deprinderile și de a susține sentimentul de autonomie.** Deprinderi ca utilizarea de prezervative, negocierea sexului sigur, injectarea inofensivă trebuie educate și menținute. Comunicarea trebuie să contribuie la sentimentul de siguranță în adoptarea și îndeplinirea deciziilor individuale;

- **de a promova principiile de solidaritate a membrilor comunității** (sat, colectiv de muncă etc.) cu persoanele infectate cu HIV în acordarea suportului psihosocial, asistenței paliative.

Cadrul Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA și ITS susține teoriile schimbării comportamentale care au evoluat pe parcursul ultimilor decenii. Aceste teorii reprezintă temelii valoroase pentru dezvoltarea strategiilor și programelor comprehensive de comunicare. Cadrul Strategic pentru comunicare în domeniul HIV/SIDA promovează, în procesul elaborării programelor și activităților de comunicare, modele și teorii recunoscute ca fiind eficiente. El aplică o combinație de teorii și pași practici care sunt bazați pe realitatea din teren. Figura de mai jos se bazează pe modelele și teoriile dominante și reflectă esența CSC.

Cadrul Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA are în obiectiv contribuția la reducerea incidenței HIV printre tinerii de 15-30 ani (populația sexual activă), la mărirea speranței de viață și îmbunătățirea calității vieții persoanelor infectate cu HIV, reducerea ratei de creștere a prevalenței printre utilizatorii de droguri identificați, atingerea unei reduceri a ratei sero-prevalenței la sifilis, creșterea ponderii persoanelor care se adresează voluntar pentru a face testul la HIV/SIDA. În acest sens, CSC stabilește că Ministerul Sănătății va colabora în activitățile de comunicare cu Ministerul Educației și Tineretului, Ministerul Apărării, Ministerul Justiției, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Culturii, mass-media, reprezentanții ONG-urilor, patronatul, organizațiile internaționale și agențiile bilaterale interesate, liderii de opinie, liderii comunitari, liderii religioși, precum și cu grupurile-țintă (UDI, LSC, LGBT, persoane cu HIV).

CSC prevede că pentru fiecare obiectiv vor fi elaborate planurile de comunicare într-o manieră participativă. Acestea vor include:

- *Un calendar* pentru obținerea obiectivelor specifice de comunicare și un plan pentru monitorizare și evaluare;
- *Temele* vor rezulta din evaluările formative și vor ghida elaborarea mesajelor care vor trebui să fie consistente. Temele vor fi pozitive. Ministerul Sănătății recunoaște că acele campanii acuzatorii, bazate pe mesajul fricii, sunt ineficiente. Tema trebuie să atragă atenția și să conecteze elementele ei diverse sub o singură umbrelă. Persoanele care văd diverse mesaje pentru diverse audiențe trebuie să facă legătura dintre aceste elemente și tema generală a campaniei.

- *Mesajele* privind prevenția și îngrijirea trebuie să evite conflictul cu tradițiile, normele și valorile culturale promovate în Republica Moldova. Mesajele și materialele elaborate trebuie să fie coordonate cu un grup de experți locali (reprezentând instituțiile în domeniu: Ministerul Sănătății, Ministerul Educației și Tineretului, Centrul de Medicină Preventivă etc.), aceasta pentru a exclude mesaje sinistre care violează grav drepturile persoanelor ce trăiesc cu HIV/SIDA, a rudelor lor și a reacției societății la acest subiect.

Identificarea spectrului de canale accesibile va fi parte a tuturor evaluărilor formative. Mesajele pot fi livrate prin mass-media – spoturi de televiziune sau radio; articole în presa periodică; broșuri, postere, comicsuri sau prin comunicatorii interpersonalii în cadrul Curriculumului Național de Formare a Deprinderilor de Viață, prin peer educatorii, lucrătorii outreach, consilierii și alți furnizori de servicii de comunicare.

Cadrul strategic definește o lista a grupurilor-țintă: primară și secundară. Din prima fac parte:

- ✓ indivizii vulnerabili – persoanele care practică sexul comercial, clienții lor, bărbații care practică sex cu bărbați, femeile gravide, tineretul, UDI, personalul militar (Armata Națională, trupele de carabinieri, grănicerii, poliția);
- ✓ persoanele reținute în izolatoarele de detenție provizorie și în instituțiile penitenciare;
- ✓ persoanele mobile (romii, șoferii de cursă lungă, migranții);
- ✓ furnizorii de servicii, lucrătorii medicali, medicii, farmaciștii, consilierii, lucrătorii sociali, cadrele didactice și cei care lucrează cu tinerii;
- ✓ populația sexual activă.

Grupul al doilea cuprinde:

- ✓ factorii de decizie;
- ✓ liderii și persoanele cu autoritate, formali și informalii, inclusiv organele de drept, liderii sociali și religioși;
- ✓ comunitățile locale și familiile (părinții);
- ✓ grupurile-țintă care, după evaluarea formativă, vor fi segmentate conform caracteristicilor psihosociale și demografice.

În conformitate cu CSC, activitatea de comunicare va fi programată în conformitate cu următorii pași:

1. Elaborarea obiectivelor tactice
2. Coordonarea obiectivelor cu partenerii (instituțiile active în domeniu) în frunte cu Ministerul Sănătății și Ministerul Educației și Tineretului
3. Selectarea grupurilor-țintă
4. Evaluarea formativă
5. Segmentarea populațiilor-țintă
6. Definirea obiectivelor de schimbare a comportamentului
7. Alcătuirea unui plan de realizare a obiectivelor și a unui plan de monitorizare și evaluare
8. Stabilirea temei generale și elaborarea mesajelor-cheie
9. Identificarea canalelor de diseminare
10. Dezvoltarea produselor de comunicare
11. Pretestarea materialelor
12. Implementarea și monitorizarea
13. Evaluarea
14. Concluziile și modificarea planului de comunicare.

Activitatea de comunicare va fi evaluată în funcție de:

- ✓ *Acoperire*: audiența acoperită
- ✓ *Coordonare*: gradul de coordonare cu serviciile oferite și cu alte activități de comunicare
- ✓ *Cadru*: dacă comunicarea este integrată în spectrul stabilit de audiențe și subiecte
- ✓ *Calitate*: calitatea mesajelor, mediei și a canalelor
- ✓ *Caracterul adaptat*: dacă necesitățile în schimbare ale populațiilor-țintă sunt luate în considerație

Cadrul Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA stabilește, de asemenea, regulile generale de formulare a mesajelor și canalele de comunicare. Toate materialele informative elaborate trebuie să fie axate pe schimbarea comportamentului de la unul riscant spre unul sigur, inofensiv. Materialele trebuie să fie elaborate strict pentru grupuri-țintă identificate și să aibă un mesaj specific. Testarea materialelor trebuie să fie efectuată cu participarea reprezentanților grupurilor-țintă. Varietatea canalelor de comunicare va fi considerată

mai eficientă decât doar sprijinul unui singur. Pretestarea minuțioasă este esențială pentru dezvoltarea materialelor de comunicare eficiente. Comunicarea în domeniul HIV/SIDA va avea un caracter pozitiv (fără utilizarea procedeelelor de înspăimântare). Planificarea pentru monitorizare și evaluare va constitui o parte integră a elaborării tuturor activităților de comunicare în domeniu.

Pentru succesul activităților de comunicare trebuie să fie conștientizate unele riscuri legate de comunicare ce poartă specificul local, și anume: experiența modestă în activitățile de comunicare cu impact comportamental, neuniformitatea lingvistică, durabilitatea activităților de comunicare. Eficiența CSC va fi determinată de amploarea activităților de comunicare și de dimensiunile arealului de acoperire a grupurilor-țintă (contextul geografic), de finanțarea adecvată a activităților de comunicare, coordonarea activităților de comunicare pentru evitarea dublărilor.

Consolidarea și dezvoltarea capacităților trebuie să vizeze structurile care realizează evaluarea formativă, elaborează planurile și proiectele de comunicare, care transmit mesajele către grupurile-țintă, mass-media, autoritățile și grupurile de susținere, organizațiile neguvernamentale etc.

Astfel, cadrul Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA, prin esența, oportunitățile și dimensiunile sale valorice, se pretează a fi parte a Strategiei Naționale de Comunicare în Domeniul Sănătății – document în curs de definitivare. Totodată, CSC poate constitui un model pentru elaborarea altor compartimente ale Strategiei Naționale de Comunicare în Domeniul Sănătății.

Comunicarea în domeniul HIV/SIDA este integrată în obiectivele Programului Național și reprezintă un element esențial al activităților de prevenție, tratament, îngrijire și suport, asigură legătura cu alte componente ale Programului. Evaluările Formative ale Comunicării HIV/SIDA se vor efectua regulat pentru a înțelege necesitățile grupurilor-țintă, precum și ale factorilor ce favorizează sau împiedică schimbarea comportamentului.

Cadrul Strategic pentru Comunicare în Domeniul HIV/SIDA a fost remis tuturor instituțiilor medicale din țară și organizațiilor internaționale și neguvernamentale care activează în domeniul HIV/SIDA. Pentru ca acest document să nu rămână doar pe hârtie, este important ca el să fie secundat de următoarele documente care ar încuraja implementarea practică a prevederilor lui:

- modelul de comunicare și structura comunicării;
- matrița instituțiilor parteneri ce implementează activitățile de comunicare în domeniu;
- planul de acțiune ce va include informația despre fondurile disponibile în domeniul comunicării HIV/SIDA;
- metodică de monitorizare și evaluare a planului de acțiuni.

Pe parcursul anului 2006 și începutul anului 2007 în cadrul Grupului Tehnic de Lucru pe comunicare, condus de autorul prezentului studiu, aceste documente adiționale au fost elaborate și sperăm ca ele vor servi drept exemplu pentru elaborarea unor acte similare pentru alte domenii din sistemul sănătății, unde comunicarea în scopuri profilactice poate avea efect benefic asupra sănătății publice.

Prezentat la 19.03.2007

DISCURSUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN PRIMUL DECENIU DE INDEPENDENȚĂ: O CONTRADICȚIE ÎN TERMENI

Liliana VIȚU

Catedra Comunicare

Since the independence, Moldova's leadership have been divided between those who pledged for withdrawal from the CIS, as a pre-condition to Moldova's European Integration, and those in favour of preserving closer links with the Soviet space. Leaders of the new state embraced the idea of compatibility between Moldova's simultaneous integration within Eastern and Western systems, with the EU turning upside down this assumption, and indicating that Moldova will have to choose between the two, in the case of a deeper European integration.

The paper will examine how Moldova's European discourse developed in the first decade of its independence and what role was played by the double-faced foreign policy in slowing Moldova down on its journey "back to Europe".

My hypothesis is that concomitant integration into the CIS and the EU is a contradiction in terms given the different set of values of the two. Having joined the CIS, Moldova has drastically limited its possibilities to participate in EU's political and economic policies, as well as in its institutions, remaining a satellite of Moscow's orbit. If serious about integration into the EU, Moldova will have to quit the CIS, with Romania, as EU member, having the potential to serve as a locomotive for Moldova on its journey "back to Europe".

De la declararea independenței, atât conducerea politică a Republicii Moldova, cât și populația noului stat, s-au divizat în două tabere distincte: cea care pleda pentru neaderarea și/sau retragerea din Comunitatea Statelor Independente (CSI), ca precondiție pentru integrarea europeană a Moldovei, și cea care se pronunța în favoarea prezervării legăturilor strânse cu Federația Rusă și țările CSI. În primii ani de independență, o mare parte a politicienilor și diplomaților din Chișinău au îmbrățișat ideea compatibilității între integrarea simultană a Moldovei în structurile post-sovietice și cele din Vest, la limita potrivirii „perfecte” între calitatea de membru al CSI și cea de membru cu drepturi depline al Uniunii Europene (UE). Cu toate acestea, UE a înlăturat această viziune prin vocea Șefului Comitetului Comun de Cooperare Parlamentară UE-Moldova, Jan Marinus Wiersma, care a declarat că Moldova va trebui să aleagă între CSI și UE, în cazul unei integrări europene profunde.

În acest articol va fi examinat modul în care a evoluat discursul european al autorităților Republicii Moldova în primul deceniu de independență și se va încerca a se da răspuns la întrebarea dacă orientarea estică a Moldovei, în special aflarea în CSI, a inhibat aspirațiile europene ale acesteia. Vom demonstra că discursul de integrare concomitentă în CSI și UE reprezintă o contradicție în termeni, dat fiind setul diferit de valori, obiective, standarde și reguli existente în cele două comunități. Prin urmare, cursul estic a sabotat eforturile Moldovei de a deveni membru al UE și un partener viabil în structurile occidentale, inhibându-i totodată aspirațiile europene în primii ani de existență ca stat.

Dependența de Federația Rusă și CSI

Din primele ore de independență, Moldova a fost dependentă de Rusia, din cauza factorilor politici (o minoritate politică și economică activă și influentă) [1], elementelor culturale (rolul dominant al limbii și culturii ruse în Uniunea Sovietică, dar și după dezmembrarea acesteia), legăturilor economice (comerțul import/export, dependența de gazele naturale și electricitatea importate din Rusia) [2] și rațiunilor de ordin militar (prezența ilegală a trupelor rusești pe teritoriul Moldovei începând cu 1992) [3]. Toți acești factori au menținut Moldova în sfera de influență rusească (și încă o mai mențin) și au fost folosiți de diplomația de la Moscova, care declarase fostul spațiu sovietic o prioritate a politicii sale externe, ca unelte de presiune asupra clasei politice de la Chișinău. Conceptul de „Vecinătate Apropiată” adoptat de Rusia presupunea, pe de o parte, practicarea unor principii și reguli diferite față de fostele republici sovietice și, pe de altă parte, servea drept semnal dat centrelor de putere din lume că această regiune este o sferă exclusivă de influență rusească [4].

Pe 8 decembrie 1991, Belarus, Rusia și Ucraina au căzut de acord la Minsk asupra Convenției de Creare a CSI care a sistat, astfel, existența Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste ca subiect de drept internațional și bloc geopolitic. Republica Moldova a aderat la CSI pe 21 decembrie, odată cu semnarea de către Președintele

Mircea Snegur a Protocolului Adițional al Convenției la Alma-Ata, cu mențiunea că Moldova nu va face parte din componenta politico-militară, din cauza statutului de neutralitate [5]. Acordul de creare a CSI a intrat în vigoare în Republica Moldova pe 8 aprilie 1994.

Opoziția pro-românească și pro-europeană a protestat vehement la acea oră împotriva aderării Moldovei la CSI. Partidul Democrat afirma că „Rusia va utiliza supremația economică pentru a aservi Moldova din punct de vedere politic” și că „atâta timp cât armata a 14-a de ocupare staționează în Moldova (Transnistria – *n. a.*), noi nu putem intra în vreo alianță cu Rusia”. În opinia deputaților creștin-democrați, Protocolul Adițional includea nu doar aspecte economice, dar și prevederi politice, iar „Moldova doar va suferi dacă orice formă de subordonare Rusiei va fi legalizată prin acorduri sau tratate”. Potrivit unei Declarații Comune a partidelor de opoziție, legătura „voluntară” a Moldovei cu Noul Imperiu Rusesc va influența negativ societatea, va însemna legalizarea ocupațiilor din 1812, 1940 și 1944, în timp ce „toate discuțiile internaționale privind Moldova vor fi făcute prin Moscova”. Totodată, opoziția mai avertiza că „aflarea în CSI nu va soluționa problemele economice și energetice întâmpinate de țările CSI, inclusiv Moldova” [6].

Aderarea Moldovei la CSI a fost determinată în principal de doi factori: primul presupusa garanție că CSI va preveni înghițirea Moldovei de către unul dintre vecinii săi, România; al doilea – rolul pe care l-au jucat influențele minorității rusofile, orientate în favoarea CSI [7]. De asemenea, Președintele Snegur credea că aflarea în CSI va cataliza soluționarea conflictului nistrean, prin intermediul eventualelor presiuni din partea comunității. Al doilea Președinte al Republicii Moldova, fost secretar pe ideologie al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Petru Lucinschi, s-a manifestat drept un alt adept fervent al CSI. Pe durata mandatului său, Președintele Lucinschi a promovat activ ideea unei Zone de Liber Comerț pe teritoriul comunității, ca pe o modalitate de a spori exporturile moldovenești. El a continuat, de asemenea, linia „compatibilității” între integrarea Moldovei în structurile CSI și cele europene. „Nimeni în UE nu mi-a spus că noi ar trebui să părăsim CSI-ul dacă dorim o apropiere de Europa”, declara Petru Lucinschi în repetate rânduri jurnaliștilor. Cu toate acestea, nici un politician nu a susținut atât de vociferant și loial angajamentele luate în fața CSI, cum a făcut-o Vladimir Voronin, al treilea președinte al Moldovei, în aprilie 2001, care se afla, după modelul sovietic, într-o poziție unică în țările CSI: cea de Prim-secretar al partidului și de Șef de stat. Politica sa externă a reprezentat o continuare a politicii *tuturor azimuturilor*. După cum declarase Vladimir Voronin la prima conferință de presă de după ziua alegerilor parlamentare din 21 februarie 2001, Moldova va fi prezentă acolo unde sunt interesele sale naționale, în special în Rusia și CSI [8].

La un deceniu de la accesarea Moldovei la CSI, putem concluziona că miza pusă de autoritățile de la Chișinău pe capacitatea comunității de a soluționa anumite probleme ardente, cum ar fi conflictul nistrean, dependența energetică sau criza economică, a fost una greșită. Concepută ca o formulă de „divorț civilizat” între fostele republici sovietice, comunitatea a generat mai multe motive de dezamăgire decât beneficii palpabile sau spectaculoase. CSI a eșuat în identificarea de soluții pentru problemele severe din țările membre. După cum se constata într-un raport al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), o sută de milioane de cetățeni ai CSI trăiau în 1999 sub limita sărăciei. Un alt raport PNUD, publicat pe 9 iulie 2003, dezvăluia că Moldova era, la acel moment, nu doar cea mai săracă țară în Europa, dar și în cadrul CSI.

Comunitatea a fost creată neavând o viziune politică clară pe termen mediu și lung. Pe termen scurt, scopul acesteia a fost să mențină republicile în sfera de influență a Rusiei, după dezintegrarea URSS. În același timp, crearea CSI a servit drept măsură de prevenire a escaladării violenței în regiune. Scopul fondatorilor comunității de a o transforma în mecanisme de integrare regională nu și-a găsit realizare, aceasta înfruntând o dezintegrare graduală. Inevitabilitatea căderii CSI a devenit evidentă după ce Președintele Rusiei, Vladimir Putin, a transmis președinția CSI omologului său ucrainean, Leonid Kucima, și după crearea de noi blocuri economice între țările CSI, care au venit să se marcheze ca inițiative de integrare reală în regiune. Deși CSI constituie o largă organizație regională, interesele investitorilor străini față de aceasta au fost extrem de limitate, din cauza instabilității politice și economice, climatului investițional ostil și incert, corupției ce a luat proporții. Moldova a fost și ea afectată într-o măsură considerabilă de acești factori, ceea ce a prejudiciat imaginii sale pe plan european. În aceste condiții, liderii CSI se văd din ce în ce mai nevoiți să cadă de acord cu afirmația: „Cel care nu regretă colapsul URSS nu are inimă; cel care dorește restaurarea acesteia, nu are minte” [9].

Uniunea Europeană și Moldova: oportunități ratate

Dialogul dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană s-a dezvoltat sporadic, incoerent și cu dinamici inadecvate în primii ani de existență a Moldovei ca stat suveran [10]. Lipsa unei orientări clare europene în

politica Chișinăului față de Bruxelles a determinat strategia UE de a plasa Moldova în același context geopolitic cu fostele republici sovietice, cu excepția și spre deosebire de Țările Baltice, care au fost imediat angajate pe calea „reîntoarcerii în Europa”. Mai mult, Moldova, a fost plasată, în ce privește asistența tehnică, în același coș cu țări ca Mongolia. Ce-i adevărat, ceva mai târziu, în 1995, Moldovei i-a fost oferit Acordul de Parteneriat și Cooperare – APC (intrat în vigoare în 1998), care definea relațiile dintre cele două părți. În pofida tuturor avantajelor pentru noul stat ce ar fi rezultat din realizarea APC, acest document nu a furnizat o finalitate clară în relațiile dintre Moldova și UE, și anume – calitatea de membru al Uniunii.

Principalul factor ce a determinat o astfel de atitudine din partea UE a fost eșecul Moldovei de a defini aderarea la UE ca orientare strategică și angajarea, în schimb, într-o politică externă multidimensională de „echilibru între Est și Vest”. Capacitatea de atracție a Moldovei în fața celor mai puternici susținători ai extinderii UE, Germania și Marea Britanică, a rămas slabă și nepopulară în rândul investitorilor și exportatorilor occidentali, datorită profilului insignifiant al Moldovei pentru economiile din Vest (în comparație cu țările Visegrad sau Baltice), lipsei de proximitate geografică, incoerenței și progresului limitat în aplicarea reformelor economice, inclusiv instabilității politice, agravate serios de eruperea conflictului în regiunea nistreană în 1992. De exemplu, proximitatea geografică, istorică și culturală a jucat un rol crucial în eforturile de integrare europeană a Țărilor Baltice, de vreme ce Țările Nordice au luat măsuri de asigurare că acestea vor fi incluse în procesul de asociere, modelul nordic devenind punct de referință pentru reformele politice și economice în țările candidate. În consecință, cele trei Țări Baltice și-au redus considerabil dependența de piețele rusești, pe măsură ce își aprofundau legăturile economice cu Țările Scandinave. În mod contrar, pledoaria Moldovei pe plan european a fost considerabil mai palidă, din lipsa unui astfel de patron puternic. România nu mai era concepută drept un avocat, după conturarea curentului moldovenesc pro-independență, opus curentului românesc de unificare. Mai mult, până și patronii României – Franța și, într-o măsură mai mică, Italia – s-au opus concesiilor generoase pentru noii candidați, din cauza constrângerilor și scepticismului din interior. Așadar, chestiunea „patronajului” a contrastat profund în ce privește experiența țărilor din Centrul și Estul Europei și a celor Baltice, a căror aderare a fost susținută energic de Germania și Țările Nordice, de Moldova, care nu a avut un avocat eficient, inclusiv pe motiv de credibilitate redusă.

Pe măsură ce integrarea europeană a devenit o prioritate pentru conducerea moldovenească, care a realizat nevoia unui dialog consistent și intens cu anumite capitale occidentale și care a declarat explicit în 1999 obiectivul de aderare la UE, relațiile dintre Moldova și Uniune au cunoscut o turnură pozitivă. O diplomatie insistentă și animată a început să pledeze atât la Bruxelles, cât și în alte capitale-cheie de pe continentul european pentru plasarea Moldovei într-un context european. Chișinăul urmărea, cel puțin, ancorarea Moldovei în dimensiunea sud-estică a Europei. De asemenea, au fost făcute în repetate rânduri solicitări de lansare a negocierilor între UE și Moldova, în vederea recunoașterii eligibilității pentru calitatea de membru al Uniunii. În aceeași manieră, diplomația de la Chișinău a cerut lansarea negocierilor pentru semnarea Acordului de Comerț Liber cu UE și a solicitat o implicare mult mai activă a blocului european în soluționarea politică a conflictului nistrean.

Când UE a creat Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, în 1999, guvernul Republicii Moldova a făcut eforturi impunătoare pentru includerea țării în această inițiativă, care a fost concepută ca o ancoră regională de plasare într-un nou context geopolitic și geo-economic (pentru prima dată Moldova a fost identificată oficial de UE ca țară est-europeană). Obiectivul principal al Moldovei a fost obținerea unei perspective clare de aderare la UE oferite de Pactul de Stabilitate, calificat deseori drept „anticamera UE”. Cu riscul de a-și atașa eticheta unei țări balcanice în sensul negativ al expresiei, diplomația moldovenească urmărea ieșirea din CSI și o integrare graduală a grupului de țări din Sud-Estul Europei, ce se prefigurau ca o dimensiune democratică și prosperă, în special în lumina negocierilor de aderare ale României cu UE.

Relațiile bilaterale dintre Moldova și o serie de țări din Vest au cunoscut, de asemenea, schimbări în bine. Germania s-a dovedit a fi cea mai receptivă la aspirațiile europene ale Moldovei, diplomații germani fiind printre primii în UE care au recunoscut potențialul tânărului stat de a deveni parte a procesului de extindere a Uniunii [11]. Între 1998-1999, relațiile moldo-franceze s-au dezvoltat productiv. După vizita la Chișinău a liderului G7, Președintele Jacques Chirac, au fost puse bazele unor proiecte economice și comerciale de durată. La fel, a fost reanimat dialogul cu guvernul britanic, care a decis în mai 2000 să-și deschidă o ambasadă la Chișinău și să susțină participarea Moldovei în Pactul de Stabilitate.

Alegerile anticipate din februarie 2001 au demonstrat întoarcerea masivă la putere a Partidului Comuniștilor. Politica externă a *tuturor azimuturilor* promovată de noua conducere comunistă a limitat obiectivul de integrare europeană la măști declarative, în timp ce acțiunile de armonizare a legislației naționale cu cea europeană și de aplicare a regulamentelor în spiritul standardelor Uniunii au devenit tot mai lipsite de soliditate. Dialogul cu Comisia Europeană și alte capitale din Vest a devenit sporadic, iar întâlnirile dintre politicienii și diplomații moldoveni cu cei europeni – întâmplări rare. Chiar dacă Moldova aderase în 2001 la Organizația Mondială a Comerțului (în pofida opoziției deputaților comuniști) și devenise membru al Pactului de Stabilitate, aceste evenimente au fost, de fapt, rezultatele guvernelor anterioare, conduse de Ion Sturza (1999) și Dumitru Braghiș (1999-2001), și nu realizările guvernării comuniste.

Calitatea de membru al Pactului de Stabilitate nu a adus beneficiile economice și politice așteptate, cauza fiind inabilitatea și lipsa de voință a conducerii comuniste de a da mai multă substanță și coerență acestei inițiative regionale. Criza care a intervenit în relațiile moldo-române, după ce Partidul Comuniștilor a acuzat țara vecină de expansionism, a determinat și mai mult ineficiența Moldovei ca membru al Pactului de Stabilitate. Proiectele regionale constituiau cea mai importantă dimensiune a Pactului, de unde se impunea necesitatea unei cooperări excelente cu România pentru obținerea suportului politic și financiar în cadrul acestui instrument regional. Și deoarece această precondiție lipsea, Moldova s-a pomenit în curând în urma celorlalți membri, nemaifiind tratată de Bruxelles în contextul geopolitic al Europei de Sud-Est.

În martie 2003, Comisia Europeană a prezentat Parlamentului European un document intitulat „Wider Europe” (Europa Lărgită) [12], care stabilea, pentru deceniul ce urma, un nou cadru de cooperare cu viitorii vecini, care nu aveau perspective de aderare la UE, dar care urmau să aibă un hotărâre comună cu aceasta în scurt timp, inclusiv Moldova. Comisia refuzase la acea oră să spună dacă țările parte la „Europa Lărgită” puteau deveni membri ai UE oferind, în schimb, „cercului de prieteni” posibilitatea de a participa la politicile europene, nu și în instituțiile sale [13]. Cu toate acestea, Comisia sugerase ca tuturor țărilor vecine să li se ofere perspectiva semnării Acordului de Comerț Liber, în condițiile în care acestea pun în practică reforme instituționale, politice și economice, bazate pe „valori comune.” Deși a fost subliniat elementul diferențierii, același document vizează țări din Sudul și Estul UE, creând impresia că Moldova nu numai că a fost plasată în același coș cu Belarus sau Ucraina, ci și cu țări ca Maroc, diminuând astfel drastic șansele Moldovei de a adera la UE. Confirmarea acestei temeri nu s-a lăsat așteptată. Purtătorul de cuvânt pentru relații externe al Uniunii, Diego de Oyeda, declara că accederea Moldovei nu este luată în considerare în cadrul UE. „Noi nu putem spune dacă includerea Moldovei în UE va fi vreodată o opțiune. Timpul va arăta. Tot ce putem oferi în acest moment e avantajul de a face parte din piața comună europeană” [14].

Între timp, pe fundalul unei crize în relațiile moldo-ruse, autoritățile comuniste și-au intensificat retorica europeană, solicitând UE preferințe comerciale asimetrice de tipul celor oferite Balcanilor de Vest și deschiderea unei delegații a CE la Chișinău, Moldova fiind acoperită de Delegația CE cu sediul la Kiev. Guvernarea comunistă a ajuns chiar să declare „calea europeană” drept vector strategic pentru dezvoltarea Moldovei, „mult mai importantă decât vreun program de partid” [15]. Cu toate acestea, prăpastia dintre declarațiile și acțiunile autorităților comuniste continua să fie prea adâncă, ceea ce a generat semne de întrebare, atât în rândul observatorilor locali, cât și al celor internaționali, privind sinceritatea conducerii moldovene [16]. Și mai serioasă s-a dovedit a fi incapacitatea administrației de la Chișinău de a îndeplini angajamentele asumate de reformare, aceasta neavând voință politică pentru realizarea reformelor dorite de UE, cum ar fi liberalizarea economiei, asigurarea independenței justiției, supremației legii, respectarea libertății presei, a drepturilor omului, precum și îmbunătățirea climatului investițional [17]. În plus, Moldovei i-a lipsit claritate în obiectivul de integrare europeană și în cursul de asigurare a unei relații solide cu UE pe termen lung, cu o politică externă prost definită – rămânerea în CSI și legături strategice cu Rusia, pe de o parte, și integrare europeană, pe de alta.

Pendulând între Est și Vest

Federația Rusă deține pârghii influente asupra liderilor de la Chișinău grație trecutului comun sovietic – o trăsătură predominantă a politicii moldovenești. Iată de ce, în primii ani de independență, programele de guvernare ale Republicii Moldova nu făceau nici o referință la Uniunea Europeană. Guvernul agrarian, condus de Andrei Sangheli (1994-1997), dedica o singură propoziție blocului european, care a fost plasată în contextul CSI. Următorul cabinet (Ciubuc I, 1997-1998) nu a făcut nici o remarcă la UE, prezentând, în schimb, în detalii activitățile de largire și aprofundare a relațiilor sale cu CSI. Prin contrast, programul guvernului Ciubuc II (1998-1999) conținea o secție specială dedicată chestiunii europene.

La nivel de președinți, putea fi observată aceeași confuzie legată de prioritățile externe ale țării. După cum declara președintele Mircea Snegur ziarului britanic Financial Times, „semnarea Acordului privind Uniunea Economică a CSI nu înseamnă că Moldova își suspendă relațiile cu România sau țările din Vest. Moldova rămâne deschisă pentru cooperare cu toate țările” [18]. Președintele Snegur a susținut, de asemenea, teza compatibilității între calitatea de membru al CSI și cursul de integrare europeană, propagată pe larg de al doilea președinte, Petru Lucinschi. Acesta declarase că participarea în politicile CSI nu se bate cap în cap cu eforturile de integrare europeană, de vreme ce toate țările comunității, inclusiv Rusia, doresc să se integreze în structurile europene [19] – o afirmație ce a trezit numeroase întrebări, de vreme ce Ucraina era, la acea oră, singura țară din cadrul CSI care își anunțase intenția de a depune cerere de aderare la UE.

Integrarea europeană a devenit un obiectiv strategic abia în 1998, când cabinetul condus de Ion Sturza și-a intitulat programul de guvernare astfel: „Supremația Legii, Renașterea Economică, Integrarea Europeană”, cooperarea în cadrul CSI fiind tratată prin prisma relațiilor bilaterale. Totodată, relațiile cu Rusia au fost menționate doar în contextul conflictului nistrean [20]. Dar această nouă orientare a fost dată uitării în scurt timp, după demiterea cabinetului Sturza și instalarea guvernului condus de Dumitru Braghiș, cu votul deputaților comuniști și creștin-democrați, la sfârșitul anului 1999. În acest sens, primul-ministru Braghiș declara la radio Deutsche Welle că „moldovenii nici nu pot să declare că sunt europeni și că vor să devină parte a UE, nici nu pot suspenda relațiile cu CSI” [21].

Reacția Uniunii Europene la aceste declarații a fost cât se poate de clară și răspicată. Șeful Comitetului Comun de Cooperare Parlamentară UE-Moldova, Jan Marinus Wiersma, a anunțat că „prezența Moldovei în structuri cum sunt cele ale CSI sunt incompatibile cu un viitor statut de membru al UE” și că „în clipa în care Moldova va dori să intre în UE, va trebui să spună “La Revedere” CSI-ului” [22]. Și Comisarul pentru Relații Externe, Chris Patten, a dat semnale clare că procesul de integrare europeană a Moldovei poate fi compromis de tentative similare de integrare cu fostele republici sovietice. „Tentativele simultane de dezvoltare a unei convergențe regulatorii și legislative cu Noile State Independente și cu UE amintesc de încercarea de a juca șah în trei. Așadar, aceasta reprezintă o adevărată complicație ce nu ar trebui ignorată” [23].

Aceste declarații au fost primele semnale explicite ale UE adresate Moldovei privind incompatibilitatea dintre calitatea de membru al UE și CSI, răsturnând astfel supozițiile vehiculate de autoritățile moldovenești, la diferite niveluri, cum că integrarea simultană în ambele organizații este perfect normală. Prin această prismă, politica externă ambivalentă de pendulare între Est și Vest va trebui revăzută, dacă Moldova dorește să devină un partener credibil al UE. Prim urmare, poziția Moldovei privind potrivirea dintre cooperarea în CSI și aderarea la UE nu putea fi și nu a fost niciodată acceptată drept adecvată în Occident, mai ales din cauza decalajului dintre retorica și acțiunile guvernanților de la Chișinău. Aderând la CSI, Moldova și-a limitat drastic posibilitățile de participare atât în politicile UE, cât și în instituțiile acesteia. În consecință, Moldova a fost tratată de UE alături de Ucraina și Belarus, și nu împreună cu Țările Baltice, față de care majoritatea conducerii și populației moldovenești se simțea asemănătoare, atunci când fusese obținută independența.

Concluzii

Când Uniunea Sovietică a explodat în interior, în 1991, mulți lideri de la Chișinău considerau că Moldova și Țările Baltice au avut același punct de plecare în afirmarea lor ca state independente și includerea în familia europeană. După cum scria T. Venclova, „moldovenii erau priviți ca aliați în cauza comună de eliberare de sub jugul rusesc” [24]. Cu toate acestea, lucrurile nu au evoluat întocmai și Moldova s-a trezit în afara celor două valuri de extindere a Uniunii în Est, în timp ce summit-ul UE din Copenhaga confirma la finele anului 2002 că Țările Baltice vor face parte din primul val de extindere din 2004. Explicațiile pentru această stare de lucruri pot fi găsite în ciocnirea dintre istorii și culturi pe teritoriul Țărilor Baltice și al Moldovei, dar, mult mai important, în politica și diplomația modernă a acestora.

În ce privește situația din Republica Moldova, primul lucru care sare în fața unui observator este incompetența unei clase politice depășite – puțini politicieni și diplomați au calificări, cunoștințe și experiență adecvată, în comparație cu politicienii baltici care au beneficiat de o asistență calificată din partea unei diaspore puternice și s-au format ca specialiști în țările Uniunii Europene. Mai mult, clasa politică din Moldova a avut și încă mai are, în mare parte, profilul și mentalitatea unui birocrat sovietic, dat fiind experiența lor din timpul Uniunii Sovietice. Spre deosebire de Țările Baltice, Moldova nu a putut rezista mișcărilor secesioniste inspirate de Federația Rusă în regiune, după prăbușirea URSS. Mai mult, în timp ce Țările Baltice au pledat pentru o ruptură completă de spațiul sovietic, Moldova adera la programele CSI, rămânând astfel un satelit pe orbita Moscovei.

Orientarea Republicii Moldova spre Est în comparație cu vectorul ei vestic a fost ancorată în factori mult mai numeroși și mai influenți. Relațiile bilaterale moldo-ruse au fost mult mai puternice și continuă să aibă o pondere mult mai mare decât relațiile cu țările vecine – Ucraina și România, deși cu ultima Moldova are o istorie, limbă și cultură comună. Spre deosebire de acestea, Rusia are un impact considerabil asupra evoluțiilor politice la Chișinău, prin pârgăile de influență asupra politicienilor și economiei țării. În plus, Federația Rusă este liderul indiscutabil în soluționarea chestiunii nistrene, chiar dacă OSCE, Uniunea Europeană și Statele Unite ale Americii sunt, de asemenea, implicate în acest proces. Aderarea Moldovei la CSI a fost expresia unei identități politice confuze la nivelul elitelor care luptau pentru o nișă în regiune ce le era familiară, eșuând astfel să angajeze Moldova pe o cale europeană ireversibilă.

Situația Țărilor Baltice este un exemplu relevant – acestea au respins în mod conștient invitația Rusiei de a se alia la „inițiativa” acesteia și, în scurt timp, au devenit parte la procesul de extindere a Uniunii Europene (bineînțeles, înregistrând rezultate palpabile în construirea instituțiilor democratice și aplicarea reformelor economice), în contrast cu țările CSI care au înregistrat crize profunde economice și politice în acea perioadă.

Politica externă promovată de Republica Moldova după independență a denotat indecizie conceptuală a clasei politice privind perspectivele țării și eșec în determinarea unei strategii ce ar fi ancorat Moldova într-un sistem care ar fi creat circumstanțe favorabile externe pentru o tranziție și reformare de succes. Spre deosebire de țările din Centrul și Estul Europei, de Țările Baltice, care au declarat aderarea la Alianța Nord-Atlantică (NATO) și UE drept obiective primare ale politicii lor externe, Moldova a ezitat în transmiterea unui mesaj clar către capitalele din Occident și Statele Unite privind aspirațiile sale europene. Ca urmare, Moldova nu a reușit să câștige sprijinul comunității europene și al celei internaționale pentru o eventuală calitate de membru al UE și nu a beneficiat de asistență financiară masivă pentru restructurare economică și politică, fiind inclusă în programul de asistență tehnică TACIS, și nu de restructurare PHARE, oferit țărilor din Centrul și Estul Europei. Alegerea de a adera la Comunitatea Statelor Independente a distanțat țara de procesele de integrare europeană, calitatea de membru al CSI neservind drept stimulent pentru dezvoltarea democratică a Moldovei, așa cum perspectiva aderării la UE a făcut-o în cazul fostelor țări comuniste, incluse în valurile de extindere europeană.

Discursul european al Moldovei în primul deceniu de independență a fost caracterizat de o confuzie politică și de identitate, de vreme ce autoritățile de la Chișinău au pledat pentru îmbrățișarea simultană a valorilor europene și a celor din spațiul euro-asiatic, primele avându-și capitala la Bruxelles, iar cele din urmă – la Moscova. Lipsa de discernământ politic a complicat și mai mult situația odată cu înlocuirea sintagmei „valori comune” cu „pragmatism economic”, dându-se astfel preferință caracterului non-european al comunității conduse de Moscova, din perspectivă politică și conceptuală. Lipsa unei elite politice formate în spiritul european, capabile să constituie o alternativă viabilă Partidului Comuniștilor și altor partide captive ale vectorului estic, reduc șansele de integrare europeană a țării. Autoritățile Moldovei vor trebui să facă o alegere reală între UE și CSI, de vreme ce orientarea estică inhibă aspirațiile europene ale Moldovei. Dacă sunt serioase în ce privește integrarea europeană, acestea vor trebui să-și revadă atât discursul, cât și acțiunile față de România, singurul vecin al Moldovei care, fiind membru al UE, are potențial de locomotivă pentru aducerea Moldovei „înapoi în Europa”.

Referințe:

1. Chestiunea comunității ruse (o minoritate de 13% în Moldova) este importantă pentru că formează o cartă ce va fi jucată de Moscova ca să-i amintească Moldovei că Rusia este sensibilă față de orientarea sa pe plan extern. Dr. M.A. Smith. *Russia and the Near Abroad*, Conflict Studies Research Centre, martie 1997.
2. De când Vladimir Putin a venit la putere ca Președinte al Federației Ruse, dependența energetică și legăturile comerciale au devenit doi factori importanți în relațiile Rusiei cu fostele state sovietice, inclusiv Moldova. Dr. M.A. Smith. *Russian Foreign Policy 2000: The Near Abroad*, Conflict Studies Research Centre, decembrie 2000.
3. Veaceslav Trubnikov, Prim-vice-ministru al Rusiei, a declarat la Chișinău că retragerea trupelor și a armamentului rusesc va fi posibilă numai după soluționarea conflictului din Transnistria, www.azi.md, 26 noiembrie 2002.
4. Leancă Iu. *The Evolution of Foreign Policy, Transition: Retrospectives and Perspectives*, Chișinău, 2002.
5. Moldova va refuza să creeze orice uniune politică în cadrul CSI și va pleda numai pentru cooperare economică, deoarece suspendarea acesteia va influența negativ nivelul de trai și va duce la instabilitate. Mircea Snegur, BASA-press, www.basa.md, 19 februarie 1994.
6. BASA-press, www.basa.md, 2 august 1993.

7. Enache M., Cimpoeșu D. Diplomatic mission to the Republic of Moldova. 1993-1997. - Iași: Polirom, 2000, p.217.
8. BBC World Service, Secția Română, www.bbc.co.uk/romanian, 27 februarie 2001.
9. BBC World Service, Secția Română, 2003.
10. Leancă Iu. Op. cit.
11. Ministrul de Stat al Afacerilor Externe al Germaniei, Christoph Zoepel, a declarat la Chișinău că Moldova ar putea cere negocierea unui Acord de Stabilizare și Asociere cu UE, care ar înlocui APC. BASA-press, 10 iulie 2001.
12. Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument, Wider Europe Neighbourhood: A New Framework for Relations With Our Eastern and Southern Neighbours, 11 martie 2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations.
13. Discurs ținut de Romano Prodi, fostul Președinte al Comisiei Europene. Looking Ahead in Transatlantic Relations, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/news/prodi/sp03_322.htm, 24 iunie 2003.
14. Diego de Oyeda, purtătorul de cuvânt pentru relații externe al UE, Radio Europa Liberă, Chișinău, 25 iunie 2003.
15. Infotag, www.azi.md, 28 august 2003.
16. Anularea divizării teritorial-administrative în județe, realizată cu susținere financiară din Vest, care urmărea principiul descentralizării și dezvoltării autorităților publice locale, și revenirea la sistemul de divizare sovietică, în raioane, au fost calificate de observatorii locali și internaționali drept o îndepărtare de la politica de integrare europeană.
17. Diego de Oyeda, purtătorul de cuvânt pentru relații externe al UE, Radio Europa Liberă, Chișinău, 25 iunie 2003.
18. BASA-press, octombrie 1993.
19. AP Flux, ianuarie 2000.
20. Republica Moldova și Integrarea Europeană. - Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2002.
21. AP Flux, noiembrie 2000.
22. Jan Marinus Wiersma a mai declarat că aderarea Moldovei la UE este o chestiune de termen lung de vreme ce țara trebuie, în primul rând, să întrunească criteriile unui stat democratic, BBC World Service, Secția Română, www.bbc.co.uk/romanian, 12 iunie 2003.
23. BBC World Service, Secția Română, www.bbc.co.uk/romanian, 9 iulie 2003.
24. Venclova T. A fifth year of Lithuania Independence: Lithuania 1922 and 1994, East European Politics and Societies, University of California Press. - 1995. - No2. - Vol.9.

Prezentat la 19.03.2007

РОЛЬ ЮМОРА В ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕКЛАМЫ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Оксана РУСНАК

Кафедра журналистики

Tema analizată de autor este una actuală și prezintă interes atât pentru teoreticienii din domeniul publicității, cât și pentru practicieni-creatori ai textului publicitar. Deși în domeniul publicității permanent apar noi abordări teoretice, eficiența umorului în mesajul publicitar este puțin studiată. Umorele este capabil să atragă atenția potențialului consumator față de produs, să-i confere memorabilitate și să devină unul din motive către acționare. Umorele ajută textul publicitar să devină maximal efektiv.

În articol autorul analizează nu doar avantajele umorului în mesajul publicitar, dar și barierele cu care se confruntă creatorul publicității, atunci când dorește să scrie un text eficient din punctul de vedere al marketingului. Autorul face o succintă trecere în revistă a greșelilor larg răspândite, care reduc din eficiența textului, deși îi conferă memorabilitate. De asemenea, sunt abordate aspectele semantice, lexicale, culturale și etice, care trebuie luate în considerație în procesul scrierii textului publicitar.

The researchers remark information given in a humorous content is better assimilated than if the same information is offered through no emotions. Almost all theoreticians sustain that the element of hum or in advertising is the most powerful one, and it has a great impact on the consumer, the most difficult task in this case is that this influence could respond to the demands of the client. The advertising aim is not only to divert the audience, but to get the client involved in acting in accordance with the expectancies of the publicity agent. Also, when they use humorous elements they offer several traps as for the clients and for promoters. The present article reveals a brief view on the most spread barriers in creating effective humorous announcements.

В последние десятилетия для усиления воздействия рекламы активно используются подсознательные установки восприятия информации потенциальными потребителями. Знание интересов потребителя, его желаний, нравов и опасений способствует максимально эффективному рекламированию товара. Непременным фактором, позволяющим рекламе добиться поставленных целей, является знание потенциальных потребителей, что определяет и стиль подачи информации в рекламном обращении. Реклама окажет более сильное воздействие на потребителя в том случае, когда будет установлено наибольшее внутреннее соответствие, готовность принятия новых сведений. Кроме того, необходимо выявлять мотивы, желания и ожидания потенциальных потребителей, чтобы откликнувшись на них, как на нечто существенно важное для потребителя, удовлетворить его ожидания и в то же время реализовать собственные цели.

Практика американской и европейской рекламы определяет мотивы потребителей, основываясь на теории З.Фрейда об устройстве человеческой психики. *Мотивы* представляют собой *осознанные потребности*, достаточно аргументированные, объяснимые и вербализованные. Основой для мотивов служат желания и неосознанные потребности, которые могут выступать в качестве труднообъяснимых влечений.

По теории американского психолога А. Маслоу, нижний уровень занимают *мотивы биогенного характера*, такие как обеспечение жизнедеятельности, проблемы еды, питья, здоровья, безопасности, комфортности жилья. Этот уровень широк и универсален; мотивы, его представляющие, носят национальный характер, поэтому апеллирование в рекламном обращении к их удовлетворению наиболее предпочтительно.

Над биогенными мотивами и потребностями Маслоу расположил *мотивы социального и социально-психологического свойства*. Эти мотивы имеют непосредственное отношение к взаимосвязям индивида и социума, к желанию индивида идентифицировать себя с частью определенной социальной группы, к желанию признания со стороны данной группы. В некоторых случаях эти мотивы действуют сильнее биогенных.

Над социальными мотивами стоит *реализация собственного «Я»*, поиск собственной позиции в социуме, обретение внутренней гармонии. При развитии самосознания, высоком уровне интеллекта и образования, эта группа мотивов может оказывать доминирующее воздействие на потребителя.

Мировая рекламная практика постоянно обращается к формуле AIDA для установления последовательности психологического воздействия, при котором становится возможным достижение желаемого результата. Краткая расшифровка компонентов этой формулы сводится к следующему: A – attention (внимание), I – interest (интерес), D – desire (желание), A – activity (действие, активность).

Рассмотрим подробнее первую составляющую формулы AIDA, выявив факторы, способствующие привлечению внимания потребителя к рекламе. Однако следует понимать, что недостаточно всего лишь привлечь внимание потребителя, важно его удержать и впоследствии побудить к желаемому действию. С точки зрения феноменологии первое место по силе эффекта привлечения внимания отдается женщинам, за ними следуют дети, далее – животные и заключают ряд мужчины.

Сексуальный аспект – фактически одна из неизменных составляющих современной рекламы, и большая часть рекламных обращений на телевидении, радио и в прессе пропитана сексуальными мотивами. Как правило, откровенная реклама относится к области «взрослых интересов». Так, в рекламном ролике молдавских производителей водки «Petrovskaya» героиня откровенно соблазнительна. Безупречные формы и красота способствуют привлечению внимания и возникновению дополнительного интереса со стороны зрителей-мужчин, являющихся основными потребителями данного вида продукции.

Сексуальные мотивы демонстрируются в рекламе довольно откровенно, но зачастую подаются с юмором. *Юмор* способствует удержанию интереса и обеспечивает более внимательное отношение к рекламе товара (услуги). К специфике юмора в рекламе мы ещё вернемся и проанализируем не только преимущества использования юмора в рекламе, но и опасности, подстерегающие рекламиста, желающего создать юмористичную рекламу. Сейчас же приведем один из удачных примеров использования юмора в рекламе с сексуальной подоплекой. В рекламном клипе «Ice Tea» от «Nestle» показано несколько сценок из жизни итальянской семьи. Пока муж занимается различными делами, его очаровательная супруга изнывает от жары и жажды в затененной комнате. Испытывая невыносимые мучения от жары, она всякий раз зовет мужа, отвлекая его от дел. В конце видеоролика вся семья выстраивается для семейного снимка, при этом помимо родителей на ступеньках собирается 12 детей в одинаковых костюмах. Утоляй жажду «Ice Tea»!

Однако юмор с сексуальной подоплекой, как правило, легко переходит за рамки приличия, становясь вульгарным. Одним из примеров неудачного использования юмора является реклама А.Шишкина, созданная для фирмы «Lara». По ходу сюжета один мужчина говорит другому: «У меня проблемы с недвижимостью» (с грустью в голосе и опустив голову, намекая на определенную проблему). В ответ звучит: «Обратись к «Lare», она поможет». Безусловно, реклама смешна, но эффективность ее вызывает сомнения.

Привлечению внимания способствует также и *личное обращение* к потребителю; однако следует учесть, что оно должно побуждать к действию и поддерживать потребителя в его намерениях: «Присоединяйся!», «Это твой шанс!», «Вливайся!»

Интерес к товару (услуге) привлекают *звезды и знаменитости*, рекламирующие его. Вообще это довольно эффективный и удачный метод, используемый рекламистами; хотя и в данном случае допускаются ошибки, которые по меньшей мере вызывают недоумение потребителя, а в большинстве случаев приводят к утрате доверия. Так, в 2002-2003 гг. Кристина Орбакайте, никогда не отличавшаяся хотя бы предрасположенностью к лишнему весу, снялась в рекламе чая для похудения. Соответственно, возникает закономерный вопрос «А ей-то он зачем нужен?», а реклама не смогла завоевать доверия аудитории из-за неверно выбранной героини. У рекламы со знаменитостями есть и другие отрицательные стороны: потребитель склонен думать, что звезду «купили» для рекламы данного продукта, что приводит к кризису доверия, и в большинстве случаев запоминают не товар, а звезду, которая его рекламирует. Эффективно в данном случае *свидетельство экспертов или людей, хорошо знающих данный товар (услугу)*, причем также возможно подойти к рекламе с юмором. Например, в рекламе сейфов «Чабб» было использовано свидетельство бывшего взломщика, который признался, что ему ни разу не удалось взломать сейфы этой фирмы. Даже если в этой рекламе присутствует некий элемент игры «несоответствия реальности», она интригует, привлекая внимание, а контекст способствует запоминанию названия самой фирмы, чего и добивался рекламодатель.

Чтобы реклама была более запоминающейся и привлекающей внимание, рекламисты используют постановку *психологических «маркеров»* воспринимаемой информации. В роли психологических «маркеров» используются любые помехи или неожиданности, нарушающие естественный ход вос-

приятия, что способствует лучшему запоминанию информации. Для этого может быть использована техника «сюжетной линии», когда реклама создается по оригинальному сценарию с единой сюжетной линией. Обычный товар или услуга разыгрываются либо в человеческой драме, либо в смешной ситуации. Одним из положительных примеров является реклама «Сок Добрый».

Как мы уже отмечали, одним из наиболее эффективных средств привлечения внимания является юмор. Однако даже в среде рекламистов это средство остается неким эфемерным, не поддающимся конкретным расчетам способом. Все рекомендации, как правило, сводятся к одной фразе: «Шутите, но будьте осторожны!». Не существует исследований, которые в деталях объясняли бы, как использовать преимущества юмора в рекламе и как избежать возможных негативных результатов. Например, Дэвид Огилви сводит все проблемы, связанные с использованием юмора, только к его отсутствию у части потребителей. Однако это лишь одна сторона проблемы и, бесспорно, не самая главная, так как ее можно избежать, предприняв исследование потенциальной аудитории.

Более тщательные разработки проведены Е. Егоровой и К. Плешаковым в книге «Политическая реклама», а также Г. Гавриловым и К. Киселевым в научном исследовании «Юмористические стратегии в политической рекламе». Исследование Гаврилова и Киселева представляет больший интерес, так как авторы проанализировали роль и функции юмора в политической рекламе. Конечно, политическая реклама обладает своими специфическими чертами, однако исследование содержит общие моменты, знание которых позволило бы рекламистам использовать юмор более эффективно и уверенно, не отдавая во власть одной лишь интуиции.

Прежде всего необходимо определить базовые понятия: так, под «комическим» подразумеваются как естественные события, объекты и возникающие между ними отношения, так и определенный вид творчества, суть которого сводится к сознательному конструированию некой системы явлений или понятий, а также системы слов с целью вызвать эффект комического.

Показателем и результатом комической ситуации является смех, спектр которого довольно широк: от улыбки до гомерического хохота. Исследователи выделяют две отличные друг от друга формы комического: юмор и сатиру. Сатира – это прерогатива литераторов и журналистов, а юмор – рекламистов. Однако задача юмористичной рекламы не столько в том, чтобы вызвать смех у аудитории, а в том, чтобы юмор способствовал привлечению внимания и запоминанию товара (услуги) потребителями.

Шутка – это элемент привлечения внимания, более того, она помогает преодолевать отторжение, что особенно важно в сегодняшних условиях перенасыщенности рынка рекламой.

Е. Егорова и К. Плешаков утверждают, что «реклама, сделанная с юмором, воспринимается как более интересная и, безусловно, привлекает больше внимания. Однако есть свидетельства, что иногда она пагубно влияет на процесс понимания сути рекламного сообщения. Юмористическая реклама вызывает значительно меньшее раздражение, чем обычная, и несколько облегчает процесс принятия рекламируемого объекта».

Исследователи отмечают, что информация, поданная в юмористическом контексте, запоминается гораздо лучше, чем та же информация, поданная сухо и неэмоционально. Фактически все исследователи склоняются к мнению, что юмор в рекламе – сильнейший элемент воздействия на потребителя, однако сложность состоит в том, чтобы это воздействие отвечало целям рекламодателя. Задача рекламы – не в развлечении аудитории, а в побуждении потребителя действовать соответственно ожиданиям рекламодателя.

Одной из распространенных ошибок, связанных с использованием юмора в рекламе, является создание рекламы смешной и веселой самой по себе, но не обеспечивающей запоминания фирмы или товара. Обращаясь к практике рекламы в Молдове, можно привести пример рекламного ролика службы такси, снятого студией «Белая ворона». Аудитория запомнила видеоряд, фраза «базар-вокзал» стала народным достоянием, но номер такси не запомнился. Это один из примеров оригинальной идеи, которая, однако, оказалась неэффективной с точки зрения реализации цели.

Одной из эффективных методик является «языковая игра», под этим термином понимается осознанное нарушение норм. Она способствует созданию оригинальности, интриги, побуждает потребителя «разгадать» сообщение рекламодателя, привлекает внимание. Для этого используются и различные шрифты. Но и в этом случае следует быть крайне осторожными. К грубейшим ошибкам можно отнести рекламу наркологической клиники «SOSTABЬ КОМПАНИЮ ЖИВЫМ», в данном случае попытка пошутить изначально обречена на провал самой спецификой услуг, предлагаемых фирмой.

Вообще, существуют определенные сферы услуг и товаров, где применение юмора неуместно и крайне нежелательно.

В рекламном деле существуют и еще более печальные примеры, связанные даже не с соответствием идеи и цели, а с побочными юмористическими эффектами. В некоторых случаях рекламист не ставит одной из задач создание юмористической рекламы, но из-за допущенных им ошибок юмор как бы «вкрался» в рекламу, вызвав негативный эффект. Так, Г. Гаврилов и К. Киселев приводят несколько блестящих примеров из сферы политической рекламы: «Съел английскую тушенку – загубил себе печенку. Съел родного поросенка и с постели поднялся»; «Ты член великой нации, а не индеец в резервации»; «Хочешь спасти свой живот – будь социал-патриот» (социал-политическое движение «Народная победа»). Подобное рифмоплетство вызывает безудержный смех избирателя, но абсолютно не способствует возникновению доверия к политическому лидеру.

При создании рекламного образа следует обязательно учитывать подсознательные ассоциативные связи, так как человек мыслит ассоциациями и аналогиями, поэтому, создавая рекламу, следует учитывать не только желаемые ассоциации, но и возникновение ассоциаций негативных, побочных, не входивших в планы рекламодателя. Так, помимо смеха негативные ассоциации вызывает изображение черепа, у которого, однако, все зубы целёхоньки (реклама стоматологической клиники «ЕВРОСТОМ -1»).

Распространенная ловушка связана с тем, что рекламист при «имянаречении» фирмы или товара не учитывает не только ассоциативного ореола слова, но и культурного контекста. Под именем понимается информация о наименовании фирмы или любого другого объекта рекламы. Смысловые ассоциации позволяют потребителю легче запомнить не только название фирмы (товара), но и создать представление о ее сфере деятельности. Например, «ПИЛИГРИМ» (турфирма) – довольно удачное название, а вот и неудачный пример: в Кишиневе действует турфирма «AliBaba», возникает закономерный вопрос: «А сорок разбойников – это экстремальное приложение к туру?». Не менее оригинально звучит и название зубной клиники «Доктор Ада», где Ада –очевидно имя владелицы заведения.

При имянаречении следует учитывать и культурный контекст. Е.С. Кара-Мурза в книге «Язык рекламы» обращает внимание на ловушку, в которую попадают рекламодатели, не зная истории имени, которое дают фирме или товару. Так, магазин для новобрачных был назван «Стикс», а фирма по трудоустройству – «Прозерпина» (в греческой мифологии – богиня царства мертвых). Один из Кишиневских секунд-хэндов носит крайне символическое название «EXOD». Следует также избегать и наличия ложных ожиданий, которые путают потребителя: БЛАГВЕСТ (абортальная клиника). Это примеры на грани черного юмора, что негативно сказывается на принятии данных фирм аудиторией.

Смех часто вызывают и адаптированные названия или переводы рекламных текстов: например, чай PUKALA, косметика URODA, пищевые концентраты DOHLER. К комическим ошибкам перевода можно отнести текст, рекламирующий польский «Паштет из Гуси» – «желательно употребить перед концом».

Следует крайне осторожно относиться к использованию многозначных слов: если хотя бы одно из значений вызывает негативные ассоциации, то от слова следует отказаться, так как запомнится именно оно. Ф.Феофанов в книге «Счастье в кредит» дает следующие примеры данной категории ошибок: «Снимите здесь свои брюки – результат будет превосходным!» (реклама химчистки), «Наши вина не оставляют вам никакой надежды» (реклама ресторана).

Крайне нежелательно прибегать к юмору при рекламировании медицинских товаров (услуг), и совершенно исключен положительный эффект при использовании юмора в рекламе ритуальных услуг, хотя и такие примеры есть: «Вы поместитесь в наши гробики без диеты и аэробики» (гробовая контора братьев Стерлиговых). Это явный пример нарушения этического аспекта, и хотя сама реклама может рассмешить, но к услугам этой конторы обращаться не захочется.

Итак, юмор, безусловно – великолепное средство привлечения внимания и удержания интереса аудитории, и правильное его применение приводит к блестящему эффекту. В то же время с применением юмора может возникнуть целый ряд ловушек для рекламиста и рекламодателя. Они включают в себя семантические, лексические, культурные и этические аспекты. При создании юмористической рекламы следует точно представлять цель рекламодателя и в соответствии с ней строить рекламное сообщение, задача которого сводится, по сути, к двум аспектам – либо напоминанию, либо продаже. В некоторых случаях реклама может преследовать и тот, и другой аспект, но ни в коем случае не юмор сам по себе, так как юмор не является самоцелью коммерческой рекламы. Более того, неумелое использование юмора или неспособность предвидеть негативные ассоциации нанесут удар по самому товару, фирме.

Литература:

1. Дземидок Б. О комическом. - Москва: Прогресс, 1974.
2. Егорова-Гантман Е. В., Плешаков К. В. Политическая реклама. - Москва, 2002.
3. Денисон Д., Тоби Л. Учебник по рекламе. - Москва, 1997.
4. Назайкин А. Эффективная реклама в прессе. - Москва, 2002.
5. Гаврилов Г. и Киселев К. Юмористические стратегии в политической рекламе. www.espi.ru

Prezentat la 12.03.2007

Redactor-șef

Gheorghe RUSNAC, profesor universitar, academician

Redactor-șef adjunct

Petru CHETRUȘ, profesor universitar, doctor

Colegiul de redacție

Gheorghe AVORNIC, profesor universitar, doctor habilitat

Elena ARAMĂ, profesor universitar, doctor habilitat

Sergiu BRÎNZĂ, profesor universitar, doctor habilitat

Alexandru COJUHARI, profesor universitar, doctor habilitat

Eugenia COJOCARI, profesor universitar, doctor habilitat

Violeta COJOCARU, conferențiar universitar, doctor

Ioan HUMĂ, profesor universitar, doctor (Universitatea „Danubius” din Galați, România)

Toader TUDOREL, doctor (Curtea Constituțională din București, România)

Vasile CUJBĂ, conferențiar universitar, doctor

Valeriu MOȘNEAGA, profesor universitar, doctor habilitat

Victor SACA, conferențiar universitar, doctor habilitat

Maria BULGARU, profesor universitar, doctor habilitat

Constantin MARIN, conferențiar universitar, doctor habilitat

Mihail GUZUN, conferențiar universitar, doctor

Natalia GOIAN, conferențiar universitar, doctor

Valentin DOROGAN, conferențiar universitar, doctor

Dan H. FELLNER (Universitatea de Stat din Arizona, SUA)

Responsabil de ediție

Leonid GORCEAC, conferențiar universitar, doctor

Coordonator

Lilia CEBAN

Redactori literari

Ariadna STRUNGARU (limba română)

Valentina MLADINA (limba rusă)

Dumitru MELENCIUC, conferențiar universitar, doctor (limba engleză)

Veronica PĂCURARU, conferențiar universitar, doctor (limba franceză)

Asistență computerizată

Ludmila REȘETNIC

Alina LĂSĂI

CUPRINS

Teoria și Istoria Dreptului

Gheorghe AVORNIC, Aliona CARA

FENOMENUL TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 5

Valentina COPTILEȚ

REFLECȚII ASUPRA CHESTIUNII PRIVIND ELABORAREA REGULAMENTELOR ORGANICE 11

Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

Valeriu BABĂRĂ

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA LEGILOR POTRIVIT CĂRORA SE EFECTUEAZĂ CALIFICAREA ȘI SE SOLUȚIONEAZĂ CONFLICTUL DE CALIFICĂRI ÎN DREPTUL CONFLICTUAL AL REPUBLICII MOLDOVA 16

Vitalie GAMURARI

OPINIO JURIS CA ELEMENT AL NORMEI DE DREPT INTERNAȚIONAL CUTUMIAR 20

Tatiana MUNTEANU

CĂI ȘI MIJLOACE DE REGLEMENTARE A DIFERENDELOR INTERNAȚIONALE: DE LA DIPLOMAȚIE LA FORȚA ARMATĂ 25

Nicolae OSMOCHESCU

ORGANIZAȚIA PENTRU DEMOCRAȚIE ȘI DEZVOLTARE ECONOMICĂ – GUAM: ORIGINE ȘI EVOLUȚIE 31

Наталья ОСОЯНУ

КОЛЛИЗИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ: ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ КНИГИ V ГК РМ 37

Diana SÂRCU, Irina LUPUȘOR

JURISDICȚIA INTERNAȚIONALĂ PENALĂ AD-HOC (TRIBUNALELE INTERNAȚIONALE MILITARE DE LA NÜRNBERG ȘI TOKYO) 44

Natalia SUCEVEANU, Diana BALAN, Stela BUIUC

PROBLEMA RISCURILOR SEMNĂRII ACORDURILOR CONTROVERSATE PRIVIND CURTEA PENALĂ INTERNAȚIONALĂ 48

Drept Civil

Iulia BĂNĂRESCU

CONSECINȚELE JURIDICE ALE ACCEPTĂRII ȘI RENUNȚĂRII LA SUCCESIUNE. RĂSPUNDEREA SUCCESORILOR PENTRU DATORIILE DEFUNCTULUI 53

Nicolae SADOVEI, Ion GUZUN

UNELE ASPECTE CU PRIVIRE LA COMPENSAREA PREJUDICIULUI MORAL CAUZAT SALARIATULUI 60

Drept al Antreprenoriatului

Dorian CHIROȘCA

APARIȚIA, EVOLUȚIA ȘI CONCURSUL TEORIILOR PRIVIND CONȚINUTUL ȘI NATURA JURIDICĂ A DREPTULUI SUBIECTIV DE AUTOR 65

Dorian CHIROȘCA

CONȚINUTUL ȘI NATURA JURIDICĂ A DREPTURILOR AUTORULUI LA INTEGRITATEA OPEREI ȘI DREPTUL LA STIMA REPUTAȚIEI 72

Drept Constituțional și Drept Administrativ

Анна КУШНИР

КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В
РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА 77

Tudor PAȘCANEANU

CONSIDERAȚII ASUPRA PRINCIPIULUI AUTONOMIEI LOCALE 81

Tudor PAȘCANEANU

UNELE REFLECȚII ÎN LEGĂTURĂ CU STATUTUL JURIDIC SPECIAL
AL UNITĂȚII TERITORIALE AUTONOME GĂGĂUZIA 85

Tudor PAȘCANEANU

CONSIDERAȚII ASUPRA REGLEMENTĂRIILOR PRIVIND AUTONOMIA LOCALĂ
ÎN BASARABIA SUB REGIMUL ȚARIST RUSESC 88

Drept Penal și Criminologie

Sergiu BRÎNZĂ

ROLUL SCOPULUI ÎN PROCESUL DE STABILIRE A GRADULUI PREJUDICIABIL AL FAPTEI 94

Igor CIOBANU

ONU ȘI ROLUL EI ÎN DOMENIUL PREVENIRII ȘI COMBATERII CRIMINALITĂȚII 99

Artur REȘETNICOV

IDENTIFICAREA SOLUȚIILOR DE CALIFICARE ÎN CAZUL FALSIFICĂRII
DOCUMENTELOR ELECTRONICE 103

Igor BOTEZATU

ESCROCHERIA SĂVÂRȘITĂ ÎN SFERA DE ASIGURARE 108

Ludmila DUMNEANU

CONCEPTUL DE PEDEAPSĂ ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT 112

Лилия ГЫРЛА

НАРУШЕНИЕ ПО ХАЛЯТНОСТИ ПРАВИЛ И МЕТОДОВ ОКАЗАНИЯ
МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ 116

Igor CIOBANU, Ion NASTAS

TRĂSĂTURILE DEFINITORII ALE OBIECTULUI CORUPERII PASIVE 120

Mariana GRAMA

ASPECTE GENERALE ALE IRESPONSABILITĂȚII ÎN DREPTUL PENAL 129

Veronica IACUBOI

NECESITATEA APĂRĂRII PENALE A RELAȚIILOR SOCIALE CU PRIVIRE LA LICENȚIERE 134

Adriana EȘANU

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU INFRAȚIUNILE LEGATE DE PRELEVAREA ORGANELOR
SAU ȚESUTURILOR UMANE ÎN STATELE DIN SISTEMUL ANGLO-SAXON 139

Igor HADÎRCĂ

PRINCIPIILE CARE GUVERNEAZĂ TRANSPUNEREA ÎN DREPTUL INTERN AL
REPUBLICII MOLDOVA A PREVEDERILOR CONVENȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN
MATERIE DE COMBATERE A TRAFICULUI ILICIT DE DROGURI ȘI PRECURSORI 143

Igor HADÎRCĂ

ANGAJAMENTELE INTERNAȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA ÎN PLANUL COMBATERII
TRAFICULUI ILICIT DE DROGURI ȘI PRECURSORI 148

Alexandru MARIȚ

CONCEPTUL DE RISC ȘI RISCUL ÎNTEMEIAT CA UN NOU CAZ
CARE ÎNLĂTURĂ CHARACTERUL PENAL AL FAPTEI INFRAȚIONALE ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ
A REPUBLICII MOLDOVA 153

<i>Daniel MARTIN, Alexandru CARAPUNARLÎ</i>	
UNELE PROBLEME PRIVIND APLICAREA ȘI EXECUTAREA PEDEPSEI PENALE SUB FORMĂ DE MUNCĂ NEREMUNERATĂ ÎN FOLOSUL COMUNITĂȚII	161
<i>Irina MOSCALCIUC</i>	
OBIECTUL MATERIAL AL INFRAȚIUNILOR SĂVÂRȘITE ÎN SFERA CONSUMULUI DE PRODUSE ȘI SERVICII	167
<i>Dumitru MOISEEV</i>	
MODERNIZAREA DEFINIȚIEI LEGALE A CONCEPTULUI DE ȘANTAJ	175
<i>Maria MUTU-STRULEA</i>	
ASPECTE DE DREPT PENAL ÎN ACTIVITATEA MASS-MEDIA	178
<i>Svetlana PRODAN</i>	
RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU INFRAȚIUNILE LEGATE DE CREDITARE ÎN CONFORMITATE CU LEGISLAȚIA ALTOR STATE	181
<i>Vitalie STATI</i>	
UNELE ASPECTE ALE CALIFICĂRII INFRAȚIUNII PREVĂZUTE LA art.159 CP RM	191
<i>Sorin TIMOFEI</i>	
REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII PENALE PENTRU MONOPOLISMUL INFRAȚIONAL ÎN ȚĂRILE DIN SPAȚIUL CSI	196
<i>Mihaela VIDAICU</i>	
CONSIMȚĂMÂNTUL VICTIMEI ÎN DREPTUL PENAL	201
<i>Iancu ZAPOROJAN</i>	
EXPERIENȚA LEGISLATIVĂ A UNOR STATE DIN BAZINUL MĂRII NEGRE ÎN CONTRACARAREA INFRAȚIUNII DE DELAPIDARE A AVERII STRĂINE	207
Științe Politice	
<i>Alla ROȘCA, Natalia ALBU</i>	
DIMENSIUNEA SECURITĂȚII NAȚIONALE ÎN ASPECTUL CONSOLIDĂRII STATULUI REPUBLICA MOLDOVA PRIN PRISMA OPINIEI EXPERȚILOR	212
<i>Victor SACA, Silvia SACA</i>	
INTERESUL NAȚIONAL ȘI FACTORUL ETNIC ÎN CONDIȚIILE REPUBLICII MOLDOVA: SEMNIFICAȚII ȘI DETERMINĂRI	222
<i>Diana BENCHECI</i>	
MANIFESTAREA ORDINII SOCIALE ÎN SOCIETĂȚILE ÎN TRANZIȚIE	228
<i>Adriana BENIUC</i>	
INTEGRAREA EUROPEANĂ CA VECTOR DE POLITICĂ EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA	231
<i>Rodica RUSU</i>	
CORELAȚIA DINTRE IDEOLOGIE ȘI PROCESUL POLITIC ÎN SOCIETATEA DE TRANZIȚIE	234
<i>Ion SANDU</i>	
SISTEMUL POLITIC INTERNAȚIONAL: ABORDARE CONCEPTUALĂ	237
Asistență Socială și Sociologie	
<i>Stela MILICENCO</i>	
CONCEPȚIA EXCLUZIUNII SOCIALE: ARGUMENTE PENTRU NOI MODALITĂȚI DE ABORDARE A PROBLEMEI INEGALITĂȚII ȘI DEPRĂVĂRII	242
<i>Mariana BUCIUCEANU</i>	
EFICIENȚA MECANISMELOR DE CONTROL SOCIAL PRIVIND DIMINUAREA DELINCVENȚEI ÎN RÂNDUL TINERETULUI	248

<i>Marcela DILION</i>	
ROLUL ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN PROMOVAREA REFORMEI SISTEMULUI REZIDENȚIAL DE ÎNGRIJIRE A COPILULUI DIN REPUBLICA MOLODVA	255
<i>Diana CHEIANU-ANDREI</i>	
IMPACTUL EMIGRAȚIEI ASUPRA COMUNITĂȚII DE ORIGINE	260
Jurnalism și Științe ale Comunicării	
<i>Mariana TACU</i>	
PERSUASIUNEA: ARTA SAU PUTEREA DE A CONVINGE	267
<i>Vladimir MADAN</i>	
DE LA PUBLICITATE POLITICĂ – LA MEDIA MARKETNG POLITIC	270
<i>Ion BUNDUCHI</i>	
ELEMENTE COERCITIVE PENTRU LIBERTATEA DE EXPRESIE ÎN REGLEMENTĂRILE AUDIOVIZUALULUI NAȚIONAL	273
<i>Mihail GUZUN</i>	
MASS-MEDIA ȘI IDENTITATEA NAȚIONALĂ	280
<i>Dorel COSMA</i>	
CORELAȚIA AUTOR-TEXT	285
<i>Victor MORARU, Tatiana SOCOLOV</i>	
IDENTITATEA JURNALISMULUI COMUNITAR	288
<i>Aneta GONȚA</i>	
CONCEPTUL ȘI DIMENSIUNILE AXIOLOGICE ALE IMAGINII DE ȚARĂ	293
<i>Ludmila RUSNAC</i>	
EFECTELE VIOLENȚEI TELEVIZATE ASUPRA COPIILOR	301
<i>Olga OSADCII</i>	
CADRUL STRATEGIC PENTRU COMUNICARE ÎN DOMENIUL HIV/SIDA: ESENȚĂ, OPORTUNITĂȚI ȘI DIMENSIUNI	304
<i>Liliana VIȚU</i>	
DISCURSUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN PRIMUL DECENIU DE INDEPENDENȚĂ: O CONTRADICȚIE ÎN TERMENI	309
<i>Оксана РУЧАК</i>	
РОЛЬ ЮМОРА В ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕКЛАМЫ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ	316

Formatul 60×84 ¹/₈.
Coli de tipar 40,5. Coli editoriale 47,2.
Comanda 194. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A.Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009